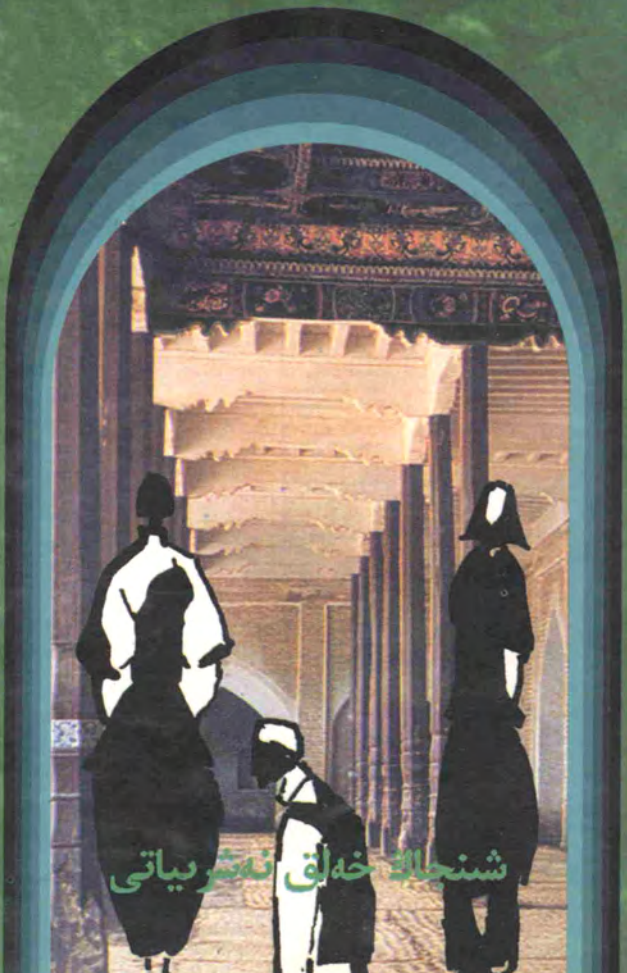
مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرقى

2

ISBN 7-228-05633-7

9 787228 056330 >

ISBN7 - 228 - 05633 - 7

I·2081(民文)定价 :23.00元

خو دا

مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى

تەرجىمە قىلغۇچى : زۇلپىقار بارات

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目（CIP）数据

穆斯林的葬礼．2：维吾尔文 / 霍达著；祖利皮哈尔·巴拉提译．—乌鲁木齐：新疆人民出版社，2000.5

本书据北京出版社，北京十月文艺出版社 1998 年 1 月汉文版译出

ISBN 7—228—05633—7

Ⅰ.穆… Ⅱ.①霍… ②祖… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 01388 号

穆斯林的葬礼（维吾尔文）

2

霍 达 著

祖利皮哈尔·巴拉提 译

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码 830001）
新疆新华书店发行
乌鲁木齐市十四中印刷厂印刷
850×1168 毫米 32 开本 19.5 印张 2 插页
2000 年 3 月第 1 版 2000 年 3 月第 1 次印刷
印数：1 —— 3000

ISBN7—228—05633—7/I·2081 定价：23.00 元

مۇندەرىجە

10 - باب تۇنجى مۇھەببەت 1

11 - باب سەرسانلىقتىكى سەۋەنلىك 180

12 - باب ۋىسال دەملىرىدە 265

13 - باب قايتىش 417

14 - باب ئەجەل 505

15 - باب ئەلۋىدا 575

خاتىمە ئەرۋاھ 606

ئاخىرقى سۆز 614

10 ـ باب تۇنجى مۇھەببەت

باھار تېزلا ئۆتۈپ كەتتى، رەڭگارەڭ گۈللەر توزۇپ ئۇرۇكلەر كىچىك غورا تۇتتى. بالىلىرىسا رايونىمىزنىڭ ئالدىدىكى كىچىك ھويلا قويۇق يېشىلچىلىققا پۈركەنگەن. ئاق تېرەكلەرنىڭ پارقىراق يوپۇرماقلىرى مەيىن شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرىدۇ، سېرىق دەرىخىمىزنىڭ يېنىك نازغىپ تۇرغان چىرايلىق شاخچىلىرى يېنىغا گۈل تەشتەكلىرى تىزىلغان ئورۇندۇقلارنىڭ يۆلەنچۈكىگىچە سوزۇلغان. يېشىللىق قاپلىغان بۇ كىچىككىنە دۇنيادا تومۇزغىلارنىڭ قىش ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىنكى تۇنجى چىرىغىدىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

قۇياش غەربكە قىيسايغان مەھەل بىلەن دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرغان كىچىك يولدا ئىككى ئايال كىشىنىڭ گەۋدىسى كۆرۈندى. ئاستا قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرى كۆك يوللۇق بىمار كىيىمى، يەنە بىرى ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى، كىيىملىرى سەلكىن شامالدا بوشقىنا يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

بۇلار شىنيۆ بىلەن لۇ دوختۇر ئىدى.

ـــ نېمىشقا مېنى دوختۇرخانىدىن چىققىلى قويمايسىلەر؟ دادامنىڭ چىقىپ كەتكىنىگە نەۋاخ، مەن تېخىچە بۇ يەردە يۈرىمەن. نېمىگە ياتمەن ئەمدى؟ ـــ شىنيۆ ئاستا قەدەم تاشلاپ كېتىۋېتىپ، غەشلىك ئىچىدە كىيىمىنىڭ بەلۋىغىنى بارماقلىرىغا يۆگىدى، ئاندىن يەنە چۈۋۈۋەتتى، ـــ ھېلىمۇ ياتقىنىمغا بىر ئايدىن ئاشتى. دەرسلىرىم بىر يەردە قېپقالدى. مەكتەپنىڭ تەبرىكلەش پائالىيىتىگىمۇ قاتنىشالمىدىم! ـــ ئۇ ئېغىر ئۇھ

تارتتى، ــ ئىسىت، ئوپلىيانىڭ سەھنىدىكى سۆزلىرىنى سۆ-
دەك يادلاپ كەتكەنلىرىم. ئەمدىلىكتە ھەممىسىنى سىز...
يوققا چىقاردىڭىز!

ــ مەن يوققا چىقاردىممۇ؟ ــ لۇ دوختۇر شىنيۆنىڭ رەن-
جىشلىرىنى كۆڭلىگە ئالماي مېھرىبانلارچە كۈلۈمسىرىدى.
قىزنىڭ بايىقى ساددىلارچە گەپلىرى ئۇنىڭغا بالىنىڭ ئانا ئالدىدا
ئەركىلىشىدەكلا تۇيۇلغانىدى. بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن
بۇيان ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئانا ـ بالىنىڭكىدىن قېلىشمايدىغان
يېقىنچىلىق پەيدا بولغانىدى، ــ مەن ئوپلىيانى تېخىمۇ ساغ-
لام، تېخىمۇ گۈزەل بولسۇن دەيمەن. كېيىن پۇرسەت دېگەن
كۆپ، بالام. بۇ ئىش ئۇچۇن كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ.
ھېلىقى ئوپلىيا دېگەننى ئۇنتۇپ كېتىڭ! مېنىڭچە، بۇ رولغا
سىزمۇ تازا ماس كەلمەيسىز. ئۇنداق تازىمۇ ھەسرەتلىك...

ــ نېمە؟ مېنى ماس كەلمەيسىز دەمسىز؟ رېژىسسورمۇ
بۇ رولغا مېنىڭ ھەممىدىن بەك ماس كېلىدىغانلىقىمنى ئېيتە-
قان. مەن تېخى ئۆزۈمنى ئوپلىيانىڭ پاك، تەمكىن، دەردە-
لىك، ئىلاجسىز خاراكتېرىنى ياخشى ئىگىلىدىم، شۇڭا ئىچكى
دۇنياسىنى چوڭقۇر قېزىپ بېرەلەيمەن دەپ يۇرسەم... ــ
بايىقى گەپلەرگە قايىل بولمىغان شىنيۆ دوختۇر بىلەن مۇنازىرە-
لىشىش ئويىدا دېمەكچى بولغانلىرىنىڭ يېرىمىنى دەپ بولۇپ
بىردىنلا يالتىيىپ قالدى ۋە ھەسرەتلىك كۆزلىرىنى تۆۋەنگە
ئاغدۇردى، ــ بولدى، ئەمدى بولغۇلۇق بولغاندىن كېيىن دې-
گەننىڭمۇ پايدىسى يوق. بەربىر سىز ئىجتىمائىي پەننىڭ ئەھلى
بولمىغاندىكىن ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ نازۇك
ھېسسىياتلىرىنى چۈشەنمەيسىز.

ــ بەلكىم شۇنداقتۇ. ئىلمىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغە-
نىمىز ئۈچۇن خەقلەرنىڭ كۆزىگە شەپقەتسىزدەك كۆرۈنمىز، ــ
دېدى لۇ دوختۇر مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ، ــ لېكىن،

بۇنىڭلىق بىلەن ئەدەبىياتتىن چەك - چېگرىنى پۈتۈنلەي ئايرىپ چىققىنىمۇ يوق، شىكېسپېرنى ئازراق بولسىمۇ بىلىمەن. يەنە كېلىپ سىز سۆزلىرىنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەي يۈرگەن ھېلىقى ئوپېلىيا دېگەن قىز بىلەن ئارىمىزدا ئازراق باغلىنىشمۇ بار. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، ئوقۇغۇچىلار ئوپېرا ئۆمىكى ئۈ قىزنىڭ رولىنى ماڭا تاپشۇرغان...

— ھە؟ سىزمۇ ئوپېلىيانىڭ رولىغا چىققانمۇ؟ — بايىقى گەپلىرىنىڭ سەل ئارتۇقچە كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان شىنيۆ-نىڭ چىرايىغا خىجىللىق ئالامەتلىرى تەپچىپ چىقتى. يېشى ئوبدانلا بىر يەرگە بارغان بۇ ئايالنىڭ ياش ۋاقتىدا ئۆزىگە ئوخشاشلا ئوقۇغۇچىلار ئوپېرا ئۆمىكىنىڭ ئاكتېپلىرىدىن بولۇ-غانلىقىنى ئۇ بىلمەيتتى. لېكىن، بۇ خىجىللىق ھايال ئۆتمەي قىزىقىش بىلەن ئالماشتى. شىنيۆ شۇ قىزىقىشنىڭ تۇرتكىسىدە مۇھىم خەۋەر ئاڭلىغاندەك خۇشال بولۇپ سورىدى، — نەدە شۇنداق بولغان؟

— لوندوندا، كامبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىدا... — دېدى لۇ دوختۇر پېچىرلاپ دېگۈدەك. قېرىغاندا ئۆتكەن ئىشلارنى ئەس-لەش كىشىنى ئاجايىپ گۈزەل ھېسسىياتلارنىڭ قوينىغا غەرق قىلىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، سىزمۇ ئۇنىڭ رولىنى ئىنگلىز تىلىدا ئالغانمىدىڭىز؟ نېمانداق ياخشى! — شىنيۆنىڭ دوختۇرغا بۆ-لەكچىلا مەستلىكى كەلدى.

— لېكىن، ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ رولىغا ھەقىقىي چىقمە-غان...

— نېمىشقا؟ كېسەل سەۋەبىدىنمۇ؟

— ياق، سالامەتلىكىم ياخشى ئىدى، — دېدى دوختۇر ئالدىرىماي، — ئەينى ۋاقىتتا رېژىسسورىمىز ماڭا، ئوپېرادىكى ئايال باش قەھرىمانىنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇنىڭ رولىنى

شەرقلىق بىر قىز ئېلىپ چىقالمىسا تېخىمۇ ئۆزگىچە بولىدۇ، دېگەنىدى. مەنمۇ شۇ رولنى ئېلىشقا شۇنچىلىك قىزىققانىدىم. سەۋەبى، ئۇ چاغلاردا ئۆزۈمنى كۆرسەتكۈم بار ئىدى. ئەمما، ئوپېرا-نىڭ ئورىگىنالىنى ئوقۇپ بولۇپلا لەسسىدە بولۇپ قالدىم...

— نېمىشقا؟ — شىنيۆ بۇنىڭ سەۋەبىنى پەقەتلا چۈشەنمەي قالدى. مۇشۇنداق ياخشى ئىشتىنمۇ يالتىيۇژالىدىغان ئادەم بار ئىكەن - ھە؟

— ... مېنىڭچە ئوپېلىيا دېگىنى مېنىڭ كۆڭلۈمدىكى-دەك پېرسوناژ ئەمەس ئىدى. قارىمامسىز، ئۇ خاملىتىنى ئۆلگۈ-دەك ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن ئۇنىڭدا كۆڭلىنى ئىزھار قىلغۇدەك جۈرئەت يوق. ئەتىگەندىن كەچكىچە «خوپ، ئالىيلىرى»، «يوقسۇ، ئالىيلىرى» دەپ تۇرۇشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ. ئۇر-دىكى سۈيقەستلەرنى، خاملىتنىڭ تراگېدىيىسىنى كۆرۈپ تۇ-رۇپمۇ يەنە قول قوشتۇرۇپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرىدۇ. بۇنداق قىلىش مېنىڭ خاراكتېرىمگە پۈتۈنلەي يات! كىشىنى ھەممىدىن بەك ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، شىكېسپېرمۇ ئىلاجسىز-لىقتىن ئۇنىڭ تەقدىرىنى ساراڭلىق ۋە ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلاش-تۇرغان. قوبۇل قىلالمىغان يېرىمنىڭ بىرى مۇشۇ. ئۇنىڭ ئۆلۈشىمۇ ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ: چېچىغا ئا-جايىپ - غارايىپ گۈلچەمبىرەكلەرنى تاقاپ، كونا بىر ناخشىغا غىڭشىپ، زۇمرەتتەك سۇ يۈزىدە لەيلىگىنىچە جېنىدىن ئايرىلە-دۇ... راست، بۇنىڭدا شېئىرىي پۇراق بار، شۇنداق گۈزەل. لېكىن، بۇنداق گۈزەللىكنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟ مەن بۇنداق جانسىز، ھاياتىي كۈچىنى يوقاتقان گۈزەللىكتىن ھۈزۈرلىنال-مايمەن. مېنىڭ ئىنتىلىدىغىنىم ھەقىقىي گۈزەللىك، ھايات گۈزەللىكى ھېسابلىنىدىغان ساغلام تۇرمۇش، — ئەللىك ياش-نىڭ قارىسىنى ئالغان لۇ دوختۇر ئەمدىلىكتە يىگىرمە يىل ئىلگىرىكى كىچىككىنە بىر قىستۇرمىنى ئەسلەش بىلەن ھاياجان-

لىنىپ كېتىۋاتاتتى. ياق، بۇ دەل ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى ئىزدەپ، ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان هايات هەقىقىتى ئىدى.

ــ هە، سىز ئوپىلىياغا مۇشۇنداق قارايدىكەنسىز ــ دە؟ قاراشلىرىڭىز بىزنىڭ چۈ مۇئەللىمنىڭكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئۇمۇ ماڭا مۇشۇنداق دېگەنىدى. مەن تېخى سىزنى مېنى ئويۇنغا قاتنىشالمىدى، دەپ ئويلاپ كۆڭلۈمنى ياساپ قويغان ئوخشايدۇ دەپتىمەن! ــ پىچىرلىدى شىنيۆ. دوختۇرنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا ئاساسى باردەك تۇيۇلغانىدى، ــ نەتىجىسى قانداق بولدى؟

ــ ئۇنىڭ رولىنى ئالمىدىم شۇ. رېژىسسورغا «بۇ رولنى مەن ئالمايمەن!» دەپ ئورىگىنالنى تاشلاپ بېرىپ چىقىپ كەتتىم! ــ لۇ دوختۇر راستتىنلا بىر نەرسە تاشلىغاندەك قوللىرىنى شىلتىپ قويدى.

ــ نېمىدېگەن قىزىق! ــ شىنيۆ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى، ــ كېيىنچۇ؟ ئۇلار ئوپىلىيانىڭ رولىغا باشقا ئادەم تاپتىمۇ؟

ــ ياق، كېيىن ئۇرۇش ۋەزىيىتى بارغانچە كۈچەيىپ دەرس ئوقۇمىقىمىزمۇ تەسكە چۈشتى. بۇ ئىشمۇ شۇنىڭ بىلەن يوققا چىقتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئازراقمۇ ئەپسۇسلانمىدىم. ئۇ يېغىلاڭغۇ قىزنىڭ رولىنى ئالمىغىنىم ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىپمۇ ئىشمۇ؟ سىز چىچۇ؟

ــ مېنىڭمۇ ئەپسۇسلىنىشىم يوق، ــ دېدى شىنيۆ. ئۇ لۇ دوختۇر باشتىن كەچۈرگەن ئاشۇ ئۇرۇش توغرۇلۇق هېچنېمە بىلمەيتتى، لوندوندا ئاللىبۇرۇن تارىخقا ئايلانغان ئوقۇغۇچىلار ئوپېرا ئۆمىكىگە كۆڭۈل بۆلۈپمۇ كەتمەيتتى. شۇڭا ئۇ بايا كۆڭلىدىكى گېپىنى قىلغانىدى. ئەسلىدە جېڭ شياۋجىڭ شىنيۆ ئاغرىپ قالغىنى، «خاملىت» تىكى باش ئايال قەھرىمانىنىڭ رو-

لىغا ۋاقتىنچە شيې چيۈسىنى بېكىتىپمۇ بەربىر ئۇلگۈرتەلمە-
گىنى ئۇچۈن، ئىلاجسىز ئويۇن قويۇش پىلانىندىن ۋاز كەچكەن
ھەم بۇ ئىش تۈپەيلى سىنىپتىكى بارلىق ئوقۇغۇچىلار قاتتىق
ئەپسۈسلانغانىدى. لېكىن، شىنيۇ بۇنىڭ ئۈچۈن ئەمدى ئەپسۈسلە-
نمەپ كەتمىدى، ئۆزىمۇ سەزمەيلا لۇ دوختۇرنىڭ قارىشىغا قوشۇلۇپ
قالدى، ــ بەربىر كېيىن ماڭا پۈرسەت دېگەن بار، ــ دېدى
ئۇ، ــ جىن ئېيرغا ئوخشاش قەيسەر، باتۇر پېرسوناژلارنىڭ
رولىنى ئېلىپ چىقساممۇ ئەجەب ئەمەس.

ــ دېگىنىڭىز كەلسۇن. سىزنىڭمۇ شۇنداق قەيسەر، با-
تۇر، تەقدىرگە باش ئەگمەيدىغان ئادەم بولۇپ يېتىلىشىڭىزنى
ئۈمىد قىلىمەن، ــ دېدى لۇ دوختۇر، ــ ھازىر سىزنىڭ كەي-
پىياتىڭىزنى تۇراقلاشتۇرۇپ، غەيرەتلىك بولۇپ كېسەل ئۇستە-
دىن غالىب كېلىدىغان ۋاقتىڭىز، سالامەتلىكىڭىزنى بالدۇرراق
ئەسلىگە كەلتۈرمىسىڭىز بولمايدۇ.

ــ ھازىر شۇنداق ياخشى تۇرىمەنغۇ؟ نېمىشقا مېنى دوخ-
تۇرخانىدىن چىققىلى قويمايسىز؟

ــ مەنمۇ سىزنى دوختۇرخانىدىن بالدۇرراق چىقىپ كەتە-
سىكەن دەيمەن. دوختۇرخانىنىڭ كارىۋاتلىرىمۇ ساغلام ئادەم-
لەرنىڭ يېتىشىنى كۈتمەيدۇ! ــ لۇ دوختۇر بىردەم ئويلىنىۋال-
غاندىن كېيىن دېدى، ــ ئەھۋالىڭىزنى كۆرۈپ مېنىڭمۇ سىزنى
بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرغۇزغۇم كەلمەي قالدى. كېسىلىڭىزدە يېڭى
ئۆزگىرىش بولمىسا، بىر ھەپتىدىن كېيىن چىقىرىۋېتىمەن.

ــ يەنە بىر ھەپتە ساقلايدىغان گەپمۇ؟ ھېلىمۇ چىدىمايلا
قالغانىدىم، ــ شىنيۇ ئالدىراپقىنا شۇنداق دېدى، ــ سىز بىلە-
مەيسىز، يەتتىنچى ئايدا مەۋسۇملۇك ئىمتىھانىمىز بار. ئىمتە-
ھانغىچە دەرسلىرىمنى تولۇقلىۋالمىسام بولمايدۇ. يازلىق تەتىلە-

دىن كېيىنلا ئىككىنچى يىللىققا چىقىمىز. بۇ ئىنتايىن مۇھىم ئىمتىھان ئىدى. مەن ئەزەلدىن...

ــ ئەزەلدىن ئىككىنچى بولۇپ باقمىغان دەڭا. بىلىمەن، سىز دەل مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىراپ كەتمەك. يازلىق تەتىلگە تېخى خېلى بارغۇ، ــ لۇ دوختۇر مەقسەتلىك ھالدا گەپ-نى سوزۇپ يول بويىدىكى ئورۇندۇقنى قىزغا كۆرسەتتى، ــ كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ. بىردەم دەم ئېلىۋالايلى. ئالدىراشنىڭ ھاجىتى يوق. ھەممە ئىشلار ئاستا ــ ئاستا بولىدۇ.

شىنيۇ دوختۇر كۆرسەتكەن يېشىل ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى، كۆڭلى يەنىلا شۇنداق بىسەرەمجان ئىدى، ــ ئالدىرىماي بولامدۇ؟ مەكتەپكە ئەتىلا كەتكۈم كېلىۋاتىدۇ!

ــ بۇنىڭدا بولمايدۇ، ــ دېدى لۇ دوختۇر كۈلۈمسىرەپ، ــ دوختۇرخانىدىن چىقىپلا مەكتەپكە بارسىڭىز بولمايدۇ. ئۆيدە داۋاملىق دەم ئېلىشىڭىز كېرەك. ھەرئايدا مەن بېرىپ تەكشۈرۈپ تۇرىمەن.

ــ نېمىشقا؟ مەن ياخشى بولۇپ بولغان تۇرسام! ــ شىنيۇ جىلىپلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكىلى تاس قالدى.

لۇ دوختۇر ئۇنىڭ مۇرىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ دېدى:

ــ ئولتۇرۇڭ، ھاياجانلانماڭ. سالامەتلىكىڭىز دوختۇرخانىغا يېڭى كىرگەن ۋاقىتتىكىدىن كۆپ ياخشىلاندى. ئەمما ھازىر سىزدە قان ئاز، ئوزۇقلۇق يېتىشمەيدۇ. تېنىڭىز ئاجىز، شۇڭا ئۇزۇنراق دەم ئېلىشىڭىز كېرەك. مەكتەپكە بېرىشقا ئالدىرىمايلا...

ــ قان ئاز، تېنىڭىز ئاجىز دەمسىز؟ ــ شىنيۇ گاڭگىراش ئىچىدە لۇ دوختۇرغا قارىدى، ــ سىز ماڭا راست گەپنى قىلمايۋاتىسىز، بىر ئىشنى مەندىن يوشۇرۇۋاتىسىز، ھەممىلار يوشۇرۇۋاتىسىلەر! لۇ دوختۇر، ماڭا دەپ بېرىڭچۇ... ئەجەبا مېنىڭ يۈرەك كېسىلىم شۇنچە ئېغىرمۇ؟

لۇ دوختۇرنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى:

— كىم شۇنداق دەيدۇ؟

— ئانام... لېكىن مەن ئىشەنمىدىم! — شىنيۆ قورقۇنچ ئىچىدە سورىدى، — دوختۇر، بۇ راستمۇ؟

— ئانىڭىز... — پىچىرلىدى لۇ دوختۇر. ئۇنىڭ قولىدىكى ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى. ئۇ داۋالاش لايىھىسىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تۈزۈپ روشەن ئۇنۇمگە ئېرىشكەن، شېرىن - شېكەر گەپلەر بىلەن بىمارنىڭ كۆڭلىنى ئەمدىلەتكەن ئۇتقان چاغدا، يېنىكلىك بىلەن ئېيتىلغان بىر گەپ ھەممە نەرسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتسە - ھە. يەنە كېلىپ بۇ گەپنى دېگۈچى باشقا بىرى ئەمەس، دەل بىمارنىڭ ئانىسى! مۇشۇنداقمۇ ئانا بولامدۇ؟ لۇ دوختۇرنىڭ كۆكرىكى قەپىسىدىن، بۇرۇنلىرىنىڭ ئارىسىدىن قىزىق بىر ھارارەت ئېتىلىپ چىقتى. ئۇنىڭ غەزىپى كەلگەنىدى!

سوغۇق بىر ئېقىم شىنيۆنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالدى. دېمەك، ئانىسىنىڭ دېگەنلىرى راست ئىكەن - دە. قىز قولىنى ئاستا كۆتۈرۈپ بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى سوغۇق تەر تامچىلىرىنى سۈرتتى، ئاندىن مەڭدىگىنىچە بۇ پېشقەدەم كۆيۈمچان دوختۇرغا قارىدى، — بۇ گەپچە ئانامنىڭ دېگىنى راست ئىكەن - دە! راستتىنلا شۇنداق بولسا، ئانامنىڭ ماڭا دېگىنى توغرا بوپتۇ. ئۇنىڭدىن ئاغرىنماڭ. ئۇ... ماڭا كۆيۈنگەنلىكى ئۈچۈن بۇ گەپنى ماڭا خېلىدىن كېيىن دېدى. سىزمۇ مەندىن يوشۇرماسلىقىڭىز كېرەك ئىدى. سىزگە شۇنداق ئىشىنىپ كېتىپتىمەن...

دوختۇرنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش لىغىرلاپ قالدى. لېكىن، ئۇ يىغىدىن ئۆزىنى تەستە تۇتۇۋالدى. بىر دوختۇر يوقىلاڭ ئىشلار ئۈچۈن ياش تۆكۈپ يۈرمەسلىكى كېرەكتە. لۇ دوختۇر چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈشكە تىرىشقاچ شىنيۆنىڭ قولىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— بوپتۇ، سىزگە ھەممىنى دەپ بېرەي. قىزىم، ماڭا بوغۇملىرىڭىزنىڭ دائىم ئاغرىيدىغانلىقىنى ئېيتقانىدىڭىزغۇ؟ بۇ رېماتىزمنىڭ ئالامىتى، ئانچە قورقۇنچلۇق ئەمەس. لېكىن، بۇ نىجىس كېسەل يۇرىكىڭىزگە تەسىر قىلغان. يۇرىكىڭىزدە ئىكىكى قاناتلىق قاپقاق تارىيىش ئالامىتى بار، يېنىك دەرىجىدىكى قان تومۇر توسۇلۇش...

— ھە؟ مېنىڭ يۇرىكىمدە... — قورقۇنچتىن شىنيۇ-نىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— بۇمۇ قورقۇنچلۇق ئەمەس، — دېدى لۇ دوختۇر، — ئۇنى ئوپېراتسىيە ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىشقا تەييارلىق قىلىپ قويدۇم...

— نېمە؟ — شىنيۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ قوللىرى دىرىلىدەپ تىترەپ كەتتى، — ئوپېراتسىيە دەمسىز؟ يۇرىكىمنى ئوپېراتسىيە قىلامسىلەر؟...

— بۇنچىلا جىددىيلەشكۇدەك ئىش يوق؟ — لۇ دوختۇر قىزنىڭ قوللىرىنى ئالىقانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ يېنىك سىلىدى، — دۆلەت ئىچى - سىرتىدا بۇ خىلدىكى مۇڭەپپەقىيەتلىك قىلىنغان ئوپېراتسىيىلەرنىڭ ئۇلگىلىرى كۆپ، ئۆزۈممۇ بۇنداق ئوپېراتسىيىنى نەچچە قېتىم قىلىپ باققان. ئىشەنچىم تولۇق! ئوپېراتسىيىدىن كېيىن كېسىلىڭىز يىلتىزىدىن ساقىيىدۇ، بەجىرىم قىزغا ئايلىنىسىز! قىزىم، سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىز پارلاق، ئارتۇق غەم يەپ كەتمەڭ! سىز ماڭا ئىشىنەتتىڭىزغۇ؟

— ھەئە... ئىشىنىمەن... — شىنيۇ دوختۇرنىڭ گەپلىرىنى جىممىدە ئاڭلىدى، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ تەشۋىشلىك كۆڭلى ئاستا - ئاستا جايىغا چۈشۈۋاتاتتى، — ... ئەمىسە بۇ ئوپېراتسىيىنى قاچان قىلىسىلەر؟ دوختۇر، ھامان قىلىدىغان ئىش بولغاندىن كېيىن ئوپېراتسىيىنى تېزراق قىلساڭلار!...

— ئوبدان قىزىم، ماسلاشقىنىڭىزغا رەھمەت! — لۇ

دوختۇرنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى، ــ مەنمۇ ئوپېراتسىيىنى تېزراق قىلىشنى ئويلايمەن. بىراق، رېماتىزم كېسىلىنىڭ تېخى ھازىر پۈتۈنلەي ساقىيىپ كەتمىدى. بۇنداق ئوپېراتسىيىنى رېماتىزم تىزگىنلىنىپ ئالتە ئايدىن كېيىن قىلىش كېرەك. ماڭا ۋاقىت بەرسىڭىز!

ــ ئالتە ئاي؟ ئەمىسە مەن مەۋسۇملۇق ئىمتىھانىغا قاتنىشالمايدىكەنمەن ــ دە؟ ئىككىنچى يىللىققا چىقالمايدىكەنمەن ــ دە؟ ــ شىنيۆگە كۆز ئالدىدىكى ئۇمىد ئۇچقۇنى بىردىنلا تولىمۇ يىراقلاپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

ــ شۇنداق بولىدىغان بولدى. لېكىن، ھولۇقماڭ، ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىپ گېپىمنى ئاڭلاڭ. دوختۇرنىڭ گېپىنى چوقۇم ئاڭلاش كېرەك! ئوپېراتسىيىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن ماڭا يېقىندىن ماسلىشىڭ. سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ. سىنىپ مەسئۇلىڭىز بىلەن مەسلىھەتلەشتىم، ئۇزاق مۇددەتلىك مەنپەئىتىڭىز ئۈچۈن سىز چوقۇم... ــ دوختۇر گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە سۆزدىن توختىۋالدى، ئەمما ئاخىر ئىلاجسىز سۆزىنىڭ داۋامىنى دېيىشكە مەجبۇر بولدى، ــ ئوقۇشتىن توختىشىڭىز كېرەك!

ــ ياق، مەن ئوقۇشتىن توختىيالمايمەن! ــ قىزنىڭ چوڭ ــ چوڭ كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش ئېتىلىپ چىقتى.

ــ ساۋاقداش شىنيۆ!... ــ قىزنىڭ يان تەرىپىدىن ئۇشتۇمتۇت تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

شىنيۆ بېشىنى كۆتۈرۈپ توۋلىۋەتتى:

ــ ۋۇي، چۇ مۇئەللىم ئىكەنغۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ ئارقىسىدا خېلىدىن بېرى تۇرغانلىقىنى لۇ دوختۇرمۇ، شىنيۆمۇ تۇيمىغانىدى. بەلگىلەنگەن كېسەل يوقلاش ۋاقتىدا كىچىك كارتىنى بالدۇرلا ئېلىۋالغان چۇ يەنچاۋ شىنيۆنى بالنتسىدىن تاپالمىغاندىن كېيىن، شىنيۆنىڭ ئاپىسىدىن ئۇنىڭ

لۇ دوختۇر بىلەن «ئايلانغىلى چىقىپ كەتكەنلىكى» نى ئۇقۇپ بۇ يەرگە ئىزدەپ كەلگەنىدى.

— چۇ مۇئەللىم، مەن ئوقۇشتىن توختىمايمەن، ئوقۇشتىن توختىمايمەن! — شىنيۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئوقۇتقۇچىسىغا قارىغان چېغىدا، كۆز ياشلىرى يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

ئوقۇغۇچىسىنىڭ يۇرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىدىن چىقىۋاتقان بۇ ئايانچلىق نىدا چۇ مۇئەللىمنىڭ يۇرىكىنى تىترىتىۋەتتى. ئۇ بۇ تەكلىپنى رەت قىلىشقا ئامالسىز ئىدى، كۆڭلىدە ئويلاۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولغان گەپنى ئەمدى ئىچىگە يۇتۇۋېتىشى كېرەك ئىدى. ياق، ھازىر ئۇ گەپلەرنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىشكە بولمايدۇ. سەۋەبى، لۇ دوختۇر راست گەپنى دەپ بولدى. ئۇنىڭ دېگىنىمۇ پۈتۈنلەي توغرا!

— ساۋاقداش شىنيۇ، — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ يېنىدا ئولتۇردى، ئۆزىنى مەجبۇرىي بېسىۋېلىپ گېپىنى ئىمكانقەدەر سىلىق، مۇلايىم چىقىرىشقا تىرىشتى، — ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ يېرىم يولدا ئوقۇشتىن توختاپ قېلىشىنى ھېچقانداق ئوقۇتقۇچى خالىمايدۇ. يەنە كېلىپ سىز... ناھايىتى ياخشى ئوقۇغۇچى تۇرسىڭىز، — ئۇ ئەسلىدە «يەنە كېلىپ سىز ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى تۇرسىڭىز» دېمەكچى ئىدى، ئەمما گېپىنى دەرھاللا ئۆزگەرتىۋالدى، — لېكىن، بۇ ئىشتا مەن قارار چىقىرالمايمەن، بىز ئىلمىنى ھۆرمەتلىشىمىز كېرەك، ئىلىم - پەن سوغۇق قانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشمىزنى تەلەپ قىلىدۇ...

شىنيۇ جىمىپ قالدى. ئوقۇتقۇچىسى ھېچقاچان ئۇنىڭ بىلەن ھازىرقىدەك كەسكىن تەلەپپۇزدا سۆزلىشىپ باقمىغاندى. قىز بىردىنلا ئۆزىنى رېھىتگېن ئېكرانىنىڭ ئالدىدا تۇرغاندەك، ئېكراندىكى سۈرەتلىك سىخىمىلارنى ھېچقانداق ھېسسىيات ئامىلى بىلەن ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغاندەك سەزدى.

ـــ ئوقۇتقۇچىڭىزغا ئىشىنىڭ، ئۇ سىزنىڭ تەقدىرىڭىزگە دوختۇرلاردەك كۆڭۈل بۆلىدۇ، ـــ لۇ دوختۇر ئورنىدىن تۇر - دى، ـــ هاياجانلىنىپ كەتمەڭ. سىلەر ئاستا پاراڭلىشىڭلار. مېنىڭ تەكلىپىمنى ئويلىشىپ باقارسىلەر.

لۇ دوختۇر ئىشەنچنى چۇ يەنچاۋغا باغلاپ يېنىك قەدەملەر بىلەن كېتىپ قالدى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىمۇ ئوقۇتقۇچى بولۇپ باققان بولغاچقا، ئوقۇغۇچىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىنى هامان چوڭ كۆرىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

ـــ لۇ دوختۇر سىزنى مەندىن ئوبدانراق چۈشىنىدۇ، ـــ چۇ يەنچاۋ دوختۇرنىڭ بارغانسېرى يېراقلاپ كېتىۋاتقان گەۋدە-سىگە قاراۋېتىپ شىنيۆگە شۇنداق دېدى، ـــ بۇرۇن مەن سىز-نىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىڭىزنىلا كۆرگەنىكەنمەن. زېرەكلىك، تە-رىشچانلىق، ئۆزىنىڭ ئىشىغا چەكسىز مۇھەببەت باغلاش سىز-نىڭ ئالاهىدىلىكلىرىڭىز ئىدى. بىراق، ئەمدىلىكتە لۇ دوختۇر سىزنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىڭىزنى بايقىۋاپتۇ. ئەگەر ئۇنى ئاجىز-لىق دەپىشكە توغرا كەلسە، ئۇ سىزنىڭ تېنىڭىزنىڭ ئاجىزلە-قى. ئۇنىڭ ئۇستىگە هېسسىياتىڭىزمۇ شۇنچىلىك نازۇك. شۇن-داق بولغاچقىلا، بىز هەقىقىي كېسىلىڭىزنى سىزگە پۈرسەت پىشىپ يېتىلمىگۈچە دېمەي تۇرۇشنى قارار قىلغان، كۆيۈنگەن-لىكىمىز ئۈچۈن سىزنى ئالدىغانىدۇق. لېكىن، ئالدامچىلىق هامان پاش بولىدۇ. هازىر شۇنداق بولدى. مېنىڭچە، بىر ئادەم مەيلى ئارتۇقچىلىقى ياكى يېتەرسىزلىكى بولۇشتىن قەتئىينە-زەر، ئەينەن، هەقىقىي ئەهۋالىنى بىلەلىسە، ئۆزىنى تەلەيلىك سانىسا بولىدۇ. چۈنكى، بۇ بىزنى ئۆزىمىزنى توغرا تونۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ هازىرغىچە ئىش-لىرىدا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئادەملەر دەل ئۆزىنى توغرا تونۇ-يالىغان ئادەملەر بولۇپ كەلگەن. ئاجىزلىقلىرىمىزنى توغرا، ئېنىق كۆرەلىسەكلا، ئۇنى يېڭەلەيمىز، تەقدىرىمىزنى ئالىقىنى-

ىزدا ئوينىتالايمىز، قانچىلىك زەربە ۋە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچ-
رىغان تەقدىردىمۇ قورقمايمىز. ھايات يولى زەربە ۋە ئوڭۇش-
سىزلىقلار بىلەن تولغان بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇ-
شىمىز مۇمكىن ئەمەس.

يازنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى بولغاچقا، بۈگۈن كەچ ھاۋا خېلىلا ئىسسىق ئىدى. ئاق كۆڭلەكنىڭ يېڭىنى تۇرۇۋالغان چۇ يەنچاۋنىڭ بىلەكلىرى ۋە يۈزلىرىدە تەر تامچىلىرى پارلاپ تۇراتتى. لېكىن، شىنيۇ قېلىن رەختتىن تىكىلگەن بىمار كە-يىمى كىيگىنىگە قارىماي ئۆزىنى توڭۇپ كېتىۋاتقاندەك سېزىۋا-تاتتى. ئۇ قەھرىتان سوغۇقلاردىمۇ ھازىرقىدەك سوغۇقلۇق ئە-چىدە قالمىغانىدى. ئۇ ئىلگىرى چۇ مۇئەللىمنى ئاكىسىدەك كۆرەتتى، ئەمدى چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ كۆزىگە ھەقىقىي يوسۇندا تەلەپچان ئوقۇتقۇچىدەك كۆرۈنۈۋاتاتتى. تەلەپچان ئوقۇتقۇچىسە-نىڭ گېپىي ئۇنىڭغا ئۆزىنى تونۇتقۇزدى، لېكىن ئۆزىنى تونۇش ئۇنىڭ قەلبىنى مۇزلىتىۋەتتى. شىنيۇ بىردىنلا ئۆزىنى ئوقۇتقۇ-چىسىنىڭ ئالدىدا كىچىكلەپ كەتكەندەك سەزدى. ئالىي مەكتەپ-نى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەن سوغۇق قان، ئېغىر - بېسىق ئوقۇتقۇچىسى مانا ئەمدى ئوقۇتقۇچىلىقنىمۇ، ئۆزىنىڭ كۆڭلە-دىكى ئىشلىرىنىمۇ تەڭ ئېلىپ بېرىۋاتاتتى، ئۆزىنىمۇ، باشقە-لارنىمۇ تەڭ يارىتىۋاتاتتى. لېكىن ئۇچۇ، بىرىنچى يىللىقنى تۈگىتەر - تۇگەتمەيلا... شىنيۇ ئۆزىنى سىنىپىدىكى ئون بەش ساۋاقدىشىنىڭ ئالدىدا بىردىنلا ئەرزىمەس ئادەمدەك سەزدى. جېڭ شياۋجىڭ، لو شيۇجۇ، شيې چيۇسىلار... ئانچە - مۇنچە ئاجىزلىقى بولغىنى بىلەن يەنىلا ساغلام ئادەملەر، تۈپتۈز ھايات يولى ئۇلارغا قۇچاق ئېچىپ تۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇچۇ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئاتلانمىسا بولمايدىغان مۇسابىقە باشلىنار - باشلا-مايلا رىقابەت سېپىدىن چۈشۈپ قالدى، ئەسلىدىلا ئۆزى مەھكەم ئىگىلەپ كەلگەن چېمپىيونلۇق ئورنىنى باشقىلارغا تارتقۇزۇپ

قويىدىغان بولدى. . .

— ياق، مەن ئوقۇشتىن چېكىنمەيمەن، — دېدى قىز، — مەن ئۆزۈمگە ئەزەلدىن چېكىنىش يولى قالدۇرمىغان.

— چېكىنىش يولى دەرۋەقە كىشىگە چىرايلىق كۆرۈنۈ - مەيدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ كۈلۈمسىرەپ ۋە مەقسەتلىك ھالدا جانلىنىپ، — لېكىن، ئۇنىڭدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. كېپە- نەك لىچىنكىسى تېخىمۇ بەكرەك سوزۇلۇش پۇرسىتىنى كۈتۈپ تۇرگۈلۈۋالىدۇ. بىزنىڭ چېكىنىشىمىز تېخىمۇ ياخشى ئىلگىرە- لىشىمىز ئۈچۈندۇر. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىش پۇرسىتىدىن ۋاز كېچىپ ئوقۇتقۇچى بولدۇم. ئەمما مېنى تەرجىمانلىقتا نەتىجە يارىتالايدۇ دەپ كىم ئېيتالاي- دۇ؟ پەقەتلا شۇ باشقىلارغا قارىغاندا جىقراق قىيىنچىلىققا يولۇ- قۇشۇم، كېچىكىشىم مۇمكىن. سىز تېخى ياش، بۇ يىل تېخى ئون سەككىز ياشقىمۇ كىرمىدىڭىز. بىر يىل كېچىكسىڭىز نېمە بوپتۇ؟ كېلەر يىلى ئوپېراتسىيىدىن چىققاندىن كېيىن سىز يەنە ئەركىن ئادەمگە ئايلىنىسىز. ھەممىنى قايتىدىن باشلىسىڭىز، ھايات يولىدا تېخىمۇ تېز ماڭالايسىز، باشقىلاردىن ئېشىپ كې- تىشكە ئىشەنچىڭىز تېخىمۇ تولۇق بولىدۇ. سىز بىر يىل كې- چىككەن تەقدىردىمۇ يىگىرمە تۆت يېشىڭىزدا ئوقۇش پۈتتۈرە- سىز. ھايات يولى ئۇزۇن، سىز تېخى ئۇنى ئەمدىلا باشلىدىڭىز. ئوپېراتسىيىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى ئۈچۈن، كەلگۈسىدە- كى ئىشلىرىڭىز ئۈچۈن بۇ بىر يىلدىن ۋاز كەچسىڭىز ئەرزىيە- دۇ!

— مەن. . . سىنىپىمىزدىكى ساۋاقداشلىرىمدىن ئايرە- لىپ قېلىشقا كۆڭلۈم ئۇنىمايۋاتىدۇ! — پېچىرلىدى شىنيۆ. ئۇ شۇ تاپتا ساۋاقداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ بولغاندەك بىر خىل قىيالماسلىق ئىچىدە قالغانىدى. شىنيۆنىڭ ئالدىدا مېڭىشى قىسمەتكە پۈتۈلگەن ساۋاقداشلىرى نېمىدېگەن بەختلىك — ھە! ئۇ

ئۇلار بىلەن داۋاملىق بىر سەپتە تۇرۇشنى، بىرىنچىلىكنى تالىشىپ ئوقۇشنى قانچىلىك ئارزۇ قىلغانىدى ـ ھە! ئەمدى ھەممىسى مۇمكىن بولمايدىغان بولدى. شۇنىڭ: «مۇئەللىم، سىزدىن ئايرىلىشقىمۇ كۆڭلۇم ئۇنىمايدۇ» دېمەكچى ئىدى، لېكىن ئاخىر ئاغزىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ بولغان گەپنى يۇتۇۋەتتى. بۇ قىزنىڭ قەلبى ئۇنىڭغا دېيىشنى بۇيرۇغان تولىمۇ مۇھىم گەپ ئىدى، لېكىن ئۇ كۆڭلىدىكىنى ئەينەن ئىپادىلەيدىغان مۇۋاپىق سۆز تاپالمىدى.

ـــ ئەلۋەتتە، سىزدىن ئايرىلىپ قېلىشقا ساۋاقداشلىرىڭىزنىڭمۇ كۆڭلى ئۇنىمايدۇ، ـــ دېدى چۇ يەنچاۋ ئۆزىنى ئەتەي تىمىنىڭ سىرتىدا قالدۇرۇپ. ئۆزىنى ئەزەلدىن ساۋاقداشلارنىڭ بىر ئەزاسى دەپ قارايدىغان ھەم مۇشۇ دەقىقىلەردە سىنىپىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان ئەڭ مۇھىم ئەزاسىغا ئايلانغان چۇ يەنچاۋ كەيپىياتىنى تەمكىن، بىمالال تۇتۇشنى ئويلاپ يەنىلا ئۆزى توغرۇلۇق سۆزلەشنى خالىمىدى، ـــ بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت بىللە تۇرغىنىڭلار ئۈچۈن ساۋاقداشلار بىلەن ئاراڭلاردا قېرىنداشلاردەك چوڭقۇر مۇھەببەت پەيدا بولدى، بولۇپمۇ ھېلىقى ئۇچ قىز ساۋاقدىشىڭىز سىز بولمىسىڭىز زېرىكىپ قالىدۇ، ـــ سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە چۇ يەنچاۋ كەيپىياتىنىڭ بەكلا تۆۋەنلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. سەزدىيۇ، قىزنىڭ كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرىنىڭ يالتىراپ قالغىنىنى كۆرۈپ ھېسسىياتىنى دەرھال كونترول قىلىۋالدى، ئاندىن ئورامىنى ئۆزگەرتىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ لېكىن، چوڭ ئىش يوق. بۇ ئايرىلىش ۋاقتىلىق. كېلەر يىلى يەنە يۈز كۆرۈشىمىز ئەمەسمۇ. يەنە كېلىپ دەم ئالغان ۋاقتىڭىزدا ساۋاقداشلار سىزنى دائىم يوقلاپ تۇرىدۇ، دائىم. ئۇلار كېلىپ سىزنى خۇش قىلىدۇ.

ئۆزىنى شۇنچە تۇتۇۋالغان بولسىمۇ، قىزنىڭ چانىقىدىكى ياش تامچىلىرى يەنىلا سىرغىپ چۈشتى. شۇنىڭ ساۋاقداشلار

ئارا شەكىللەنگەن دوستلۇق ھېسسىياتىغا ئىشىنەتتى. بىراق... قىز چۇ يەنچاۋغا قارىدى:

— سىزچۇ، مۇئەللىم؟...

— ئەلۋەتتە، مەنمۇ شۇنداق قىلىمەن... — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ كۆزلىرىدە يالتىراۋاتقان نەرسىنىڭ ئىشەنچ، دوستلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەندى ۋە ئۇنىڭ زىممىسىگە چۈشكەن سالمىقىنى، ئۆزىنىڭ ئۇنى ھامان كۆتۈرۈپ تۇرالايدىغانلىقىنى سەزدى.

— بىراق، كېلەر يىلىچۇ؟ كېلەر يىلى... — شىنيۆ-نىڭ كۆڭلىدە دەيدىغان گەپلىرى جىق ئىدى. لېكىن ھەممىنى دېيىش مۇمكىنمۇ.

چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقىنىنى چۈشىنىپ دەرھاللا جاۋاب بەردى:

— كېلەر يىلى يەنە بىرىنچى يىللىققا دەرس بېرىشىم، يەنە سىزنىڭ سىنىپ مەسئۇلىگىز بولۇشۇم مۇمكىن! — ئەمەلىيەتتە، كېلەر يىللىق خىزمەت تەقسىماتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ئۇنىڭغا نامەلۇم ئىدى. لېكىن ئۇ قىلچە ئىككىلەنمەي شۇنداق دېگەندىن كېيىن يەنە قوشۇپ قويدى، — چۈنكى، مېنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ۋاقتىم بەك قىسقا، بىرىنچى يىللىققا دەرس ئۆتسەم مۇۋاپىق كېلىدۇ...

بۇ گەپنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى، بايىقى جاۋابلا شىنيۆنىڭ كۆڭلىگە چوڭ تەسەللى بېغىشلىغانىدى. قىزنىڭ ئەسلى خاراكتېرىگە يات ھالدا «سوزۇلۇش ئۇچۇن تۆگۈلۈش» قارارىنى چىقىرىشىدىكى تۇيۇقسىز سەۋەب مۇشۇنىڭ ئۇچۇن بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. شىنيۆ ياشلىرىنى سۈرتۈۋەتتى، چىرايىدا ئىختىيارسىز تەبەسسۇم جىلۋىلەندى:

— مۇئەللىم، سىزنىڭ گېپىڭىزنى ئاڭلايمەن...

— ياق، دوختۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلىشىڭىز كېرەك، شىنيۆ. سىز قەيسەرلىكىنى ئۆگىنىپسىز. ئوقۇتقۇچى مۇشۇنداق

ئوقۇغۇچىلىرىنى ياخشى كۆرىدۇ، ــ چۈ يەنچاۋ هاياجانلانغان هالدا قولىنى چىقىرىپ شىنيۆنىڭ كىچىك قوللىرىنى كۆچ بىلەن سىقتى. بۇنداق قىلىشنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، شىنيۆمۇ ئويلاپ باقمىغانىدى.

بۇ، ئىمتىهاندا «هەقىقىي بەش نومۇر» ئالغان قول هەم تەرجىمە هاياتىغا ئىشتىياق باغلىغان ئادەمنىڭ قولى ئىدى. بۇ قوللار شۇنچىلىك نازۇك، يۇمشاق، يەنە ئازراق ئاجىز ئىدى. چۈ يەنچاۋ بۇ قوللارنى تۇنجى قېتىم تۇتۇۋاتاتتى...

كەچكى قۇياش تاغقا باش قويدى. بالىتسا بىناسىنىڭ شەرقىي تېمى دەرەخ سايىلىرى بىلەن پۈركەندى. بىر قاۋۇل، بىر نازۇك گەۋدە يول بويىدىكى يېشىل ئورۇندۇقلاردىن ئايرىلىپ بالىتسا بىناسىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. سېرىس دەرىخىنىڭ غۇچچىدە باراقسانلىغان يوپۇرماقلىرى ئەتراپقا گۈگۈم پەردىسى يېيىلىشى بىلەن تەڭ ئاستا ـ ئاستا يىغىلىشقا باشلىدى.

بىر هەپتىدىن كېيىن شىنيۆ دوختۇرخانىدىن چىقتى.

ئۆيىدە دەم ئېلىۋاتقان خەن زىچى ئالاهىدە هۇنەر ـ سەنئەت شىركىتىنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ قىزىنى ئالغىلى دوختۇرخانىغا ئالايىتەن كەلدى. دادىسىنىڭ كېسەلدىن ساقايغان هالىتىنى كۆرۈپ شىنيۆ يىغلىۋەتتى. دادىسىنىڭ داكىلىرى ئېلىۋېتىلگەن يۇزىدە، بىلەكلىرىدە ئازراقتىن تاتۇق قېپقالغانىدى. شىنيۆ بۇ هالدىن خاتىرجەم بولۇپ ئۆزىنىڭ كېسىلىنىمۇ ئۇنتۇغاندەك بولدى.

چۈ يەنچاۋمۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئالايىتەن دوختۇرخانىغا كەلدى. ئۇنىڭغا شىنيۆنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇشنىڭ، دوختۇرخانىدىن چىقىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىشنىڭ هاجىتى قالمىغانىدى. بۇ ئىشلارغا تېخنىكا بىلەن چېن شۇيەن بار ئىدى. ئۇ لۇ دوختۇرنىڭ تاپىلاشلىرىنى ئۆز

قۇلىقى بىلەن ئاڭلىماقچى، شىنيۆنىڭ كەيپىياتىنىڭ قانداقلىقى-نى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكچى بولۇپ كەلگەنىدى. ھەممە ئىشلار رەت - رەتى بويىچە ئورۇندالمىغۇچە كۆڭلى ئەمىن تاپمايتتى.

چۇ يەنچاۋ بىلەن لۇ دوختۇر شىنيۆنى ماشىنىنىڭ ئالدىغىچە ئۇزىتىپ كەلدى. تاپشۇرىدىغان ئىشلارنى تولۇق تاپشۇرۇپ بول-غىنى ئۈچۈنمۇ، ئەيتاۋۇر لۇ دوختۇرنىڭ چىرايىدا مېھرىبانلارچە بىر تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەنىدى. شىنيۆنىڭ رايىشلىق بىلەن گەپ ئاڭلىشى، كەيپىياتىنىڭ تۇراقلىق بولۇشى دوختۇرنى ئۆزىنىڭ كېيىنكى داۋالاش لايىھىسىگە قارىتا تولۇق ئىشەنچىكە ئىگە قىلغا-نىدى.

— لۇ دوختۇر، خوش! — شىنيۆ ماشىنىنىڭ ئىشىكىدىن پۈتىنى ئېلىۋېتىپ كەينىگە بۇرۇلۇپ شۇنداق دېدى. قىزنىڭ ئاۋازىغا قىيالماسلىق، خۇشاللىق ھېسسىياتى تەڭ ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. كېيىن يەنە كېلىدىغان ئىش بولسىمۇ، دوختۇرخا-نىدىن ھازىر چىقىۋالغىنى غەنىيمەتتە.

— خوش... — لۇ دوختۇر تالاي بىمارنىڭ يۈرىكىنى ئوپېراتسىيە قىلغان قولىنى ئاستا كۆتۈردى. ھەرقانداق دوختۇر ئۆزى داۋالىغان «بىمار» بىلەن ئۇنى ساقايتمىغۇچە خوشلىشىش-نى خالىمايدۇ. لۇ دوختۇرمۇ بىمارلىرىنىڭ ئۆزى بىلەن ساغلام ھالەتتە ئايرىلىشىنى، كەتكەندىن كېيىن ئالدىغا قايتا كېلىپ قالماسلىقىنى ئويلايتتى. لېكىن، بۇ قىزنىڭ كېسىلى تېخى ساقايمىدى. دوختۇر ئۇنى كۈتىدۇ، قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ قايتا - قايتا تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈشىنى، كېلەر يىلى باھاردا قىلىشنى تەخمىنەن مۆلچەرلىگەن مۇھىم ئوپېراتسىيىسىنى كۈتىدۇ. ئو-پېراتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغاندىلا ئۇ شىنيۆگە «خوش» دې-مەسلىككە ھەقلىق.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆ قولىنى ئۇزاتقىچە ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى

يېپىۋەتتى.

— چۇ مۇئەللىم، سىزمۇ چىقىڭچۇ! — شىنيۇ ئولتۇرغان ئورنىدىن يان تەرەپكە قىمىرلاپ قويدى.

— چۇ مۇئەللىم، — دېدى خەن زىچى مىننەتدارلىق ھېس-سىياتى بىلەن چۇ يەنچاۋغا قاراۋېتىپ، — قىزىمىز سىزنى بىر-مۇنچە ئاۋارە قىلدى. غېرىب كۆلبىمىزگە بىر بېرىپ...

— خەن تاغا، بۇنچىلا تۇزۇت قىلىپ كەتمەڭ، — چۇ يەنچاۋ شىنيۇنىڭ دادىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاچقا، ئىختى-يارسىز قورۇنۇپ قالدى، ھەتتا ئازراق ھودۇقتى. ئۇنىڭ ئۇس-تىگە بوۋاينىڭ «سىلى» دەپ چاقىرىشى ئۇنى بۆلەكچە ئوڭاي-سىزلاندۇرۇۋەتتى. لېكىن، ھازىر بۇ پېشقەدەمگە ھۆرمەت بىل-دۇرۇپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت بولمىغاچقا، ئۇ ئامالسىز تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلىشقا مەجبۇر بولدى:

— شىنيۇنىڭ دوختۇرخانىدىن ئوڭۇشلۇق چىقىشىنى كۆ-رۈپ خاتىرجەم بولدۇم. ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن شىنيۇ تىنچ دەم ئالسا. ئۆيگە بۇگۈنچە بارماي، باشقا كۈنى...

— بىرنەچچە كۈندىن كېيىن چوقۇم بېرىڭ جۇمۇ! — دېدى شىنيۇ.

— ھەئە، چوقۇم بارىمەن. تەرجىمە قىلىش جەريانىدا بىرەر قىيىنچىلىققا يولۇقسام سىزنى ئىزدەيدىغان گەپ تېخى... — چۇ يەنچاۋ قولىنى يېنىك پۇلاڭلاتتى.

ماشىنا دوختۇرخانا دەرۋازىسىدىن چىققاندىن كېيىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ دۇڭدەن يولى ئارقىلىق چاڭئەن كوچىسىغا چىقتى.

ھاۋا شۇنچىلىك ياخشى، ئاسمان شېشىدەك سۈزۈك ئىدى. زىجىن قوۋۇقىنىڭ قىزىل تېمى قۇياش نۇرىدا تاۋلىناتتى. تېخى-مۇ ئەمىن راۋىقىدا قىزىل بايراقلار لەپىلدەيتتى. قايسىبىر دۆلەت-نىڭ رەھبىرى زىيارەتكە كەلگەنمۇ، ئېيتاۋۇر يوللارغا رەڭدار لېنتىلار ئېسىۋېتىلگەنىدى.

شىنيۆ ئەتراپىدىكىلەرنى پاتىپاراقلا سېلىپ بىر خىل سو-غۇقلۇق ئىچىدە دوختۇرخانىغا كىرگەن بولسا ئەمدىلىكتە خاتىر-جەم، خۇشال كەيپىيات ئىچىدە ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى، ماشىنا رەڭدار بايراقلار ئارىسىدا قۇيۇندەك چاپاتتى.

ماشىنا چاڭئەن كوچىسىنى بويلاپ شۇەنتۇڭمېنغىچە كەلدى، ئاندىن تۇخۇمەك دەرىخى كوچىسىغا بۇرۇلۇپ جەنۇب تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. . .

خەن زىچىنىڭ ئايالى بىلەن خەي هامما «بىلىمدان» قەسىرىنىڭ ئالدىدا ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇراتتى.

— شىنيۆ، جېنىم بالام! ئاخىر قايتىپ كەلدىڭمۇ. . . — خەي هامما شىنيۆنى كۆرۈشمىگىنىگە ناهايىتى ئۇزۇن بولغان يېقىن تۇغقىنى بىلەن كۆرۈشكەندەك يېغلاپ تۇرۇپ قارشى ئالدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ئۇ دوختۇرخانىغا هەپتىدە ئىككى - ئۈچ قېتىم بېرىپ شىنيۆ بىلەن دائىم كۆرۈشۈپ تۇرغانىدى. ئۆي شىنيۆگە دوختۇرخانىدىنمۇ سۆرۈندەك كۆرۈندى.

شىنيۆمۇ خەي هاممىنىڭ يەلكىسىگە بېشىنى قويۇپ يىغلىۋەتتى. ئۇ ئۆيىنى بەكلا سېغىنغانىدى.

— بولدى، يىغلىماڭلار! — دېدى شىنيۆنىڭ ئانىسى كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — قىزىمىز ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلدى، بۇ خوش بولىدىغان ئىش ئەمەسمۇ!

بىر ئائىلە كىشىلىرى خۇشال هالدا دەرۋازىدىن كىردى.

خەن زىچى ئەدەپ يۈزىسىدىن شوپۇر بىلەن مېهمانخانىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. قالغانلار شىنيۆنى ئارىغا ئالغىنىچە قورۇنىڭ غەربىدىكى ئۆيگە كىردى.

بۇ ئۆينىڭ دېرىزىلىرى پاكىز سۈرتۈلگەن، يەردىكى كېسەكلەر تۇجۇپىلەپ يۇيۇلغانىدى. كارىۋاتنىڭ كىرلىكى يېڭىلا ئالماشتۇرۇلغان، هاۋا ئىسسىپ قالغاچقا يېڭىدىن ئەكىرىلگەن

نەپىز يوتقان بىر چەتكە رەتلىك تىزىپ قويۇلغانىدى. ئۆيىدىكى لىرى شىنيۆنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن بىرمۇنچە تەييارلىق قىلغانىدى.

— يەنىلا ئۆي ياخشى ئىكەن! — دېدى شىنيۆ كارىۋىتىدا ئولتۇرغاچ چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ.

— بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شۇيەن قىلدى، — دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، — كېلىشىۋالغاندەك ئۆيدە بىرىگلار، دوختۇرخانىدا بىرىگلار يېتىۋالدىگلار. شۇيەن ئىككى ئاردا تولا قاتراپ ھالىدىن كېتەي دېدى.

— بۇ قانچىلىك ئىشتى! — چېن شۇيەن شىنيۆنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇۋېتىپ شۇنداق دېدى، — شىنيۆ مېنى ئۆزىنىڭ ئاچىسىدەك كۆرۈۋاتقان يەردە بۇ ئىشلارنى قىلمىسام بولامدۇ؟ ھامما، سىز ھەمىشە مۇشۇنداق تەكەللۇپ قىلىسىز...

— بوپتۇ، ئەمدى تەكەللۇپ قىلماي، — دېدى خەن خانىم ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — شۇيەن، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيىنى ئۆزىڭىزنىڭ ئۆيىدەك كۆرۈڭ. ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇدۇل مۇشۇ يەرگىلا كېلىڭ. شىنيۆ بىلەن بۇ ئۆيدە بىرگە تۇرۇڭلار. كېچىدە دورا ئىچكۈزۈش، تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچەش دېگەندەك ئىشلاردا سىز خەت تونۇمايدىغان قارا قورساق ئىككى ھامما ئىزغا قارىغاندا ئۇنىڭ ھاجىتىدىن ئوبدانراق چىقالايسىز!

— ئەجەب ياخشى بولدى! — دېدى شىنيۆ چېن شۇيەننىڭ قولىنى تۇتۇپ، — ئانام ئەتراپلىق ئويلاپتۇ جۇمۇ، مەنمۇ شۇيەن بىلەن بىرگە تۇرۇشنى خالايتتىم.

— شۇيەن، سىز بۇگۈن كەتمەڭ، مەن تاماق ئېتەي، شىنيۆ ئاغزىغا تېتىغۇدەك تاماق يېسۇن. دوختۇرخانىدا ساپلا تۇزسىز بىرنېمىلەرنى يەيدىغان گەپكەن. شۇمۇ ئىشمۇ؟ — ئانا پايپېتەك بولغىنىچە گەپ بىلەن سىرتقا ماڭدى.

— ھاما! — چېن شۇيەن ئۇنى چاقىرىپ توختاتتى، —

هازىرچە تۇزنى ئازراق سېلىڭ جۇمۇ، دوختۇر تاپىلىغان...
— قاراڭلار، سېستىرالاردەك گەپ قىلىپ كەتكىنىنى! — خەن خانىم كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى.
— سېستىرالىق مەجبۇرىيىتىمنى چوقۇم ياخشى ئادا قىلىمەن، — دېدى چېن شۇيەن، — هامما، شىنيۆنى خاتىرجەم بولۇپ ماڭا تاپشۇروڭ!
— بوپتۇ، سىزگە تاپشۇراي، — خەن خانىم خۇشال جاۋاب بەردى، — قېرىدىم، بىر ئىشلارنىڭ هۆددىسىدىن ئوبدان چىقالمايدىغان بولۇپ قالدىم. بۇ ئۆينى بىراقلا سىزگە تاپشۇرسام تېخىمۇ ياخشى بولاتتى!
— هامما، سىز... — چېن شۇيەن بۇ گەپنىڭ تېگىگە دەرهاللا يەتتى.
— ئەمدى «هامما» دېمەڭ، تېخىچە گېپىنى ئۆزگەرتمىگىنىنى! — دېدى خەي هاما كۈلۈپ تۇرۇپ.
شىنيۆ مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ چېن شۇيەنىنىڭ قولىدىن تارتتى:
— بولۇڭ، تېز «ئانا» دەڭ!
چېن شۇيەن ۋىللىدە قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى. خەن خانىمنى «ئانا» دېيىش هازىرچە ئۇنىڭغا تەس چۈشەتتى.
ئۇلار تاشقىرىقى ئۆيدە خىجىلچىلىق ئىچىدە تۇرغان تېخىشىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشقانىدى. تېخىنشىڭ بايىقى گەپلىرنى ئاڭلاپ يۈزلىرى قىزارغان، بېشىنى تۆۋەن سالغان هالدا سىرتقا ماڭدى ۋە بىر جۈملە سۆزنى قوشۇپ قويدى:
— دوختۇرخانىدىن چىقا - چىقماي نەدىكى گەپلەرنى قىلغىنىنى بۇنىڭ!
ئۆيدىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.
شۇ كۈنى كەچتە چېن شۇيەن شىنيۆ بىلەن غەربىي هۇجرىدا يېتىپ قالدى.

شىنيۆ دورىسىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، ئىككىيلەن كارىۋاتقا چىقىپ ئاستا پاراڭ سېلىشقا باشلىدى.

— ھەي، شۇيەن، ئاكام بىلەن نېمىلەرنى دېيىشتىڭلار؟

— دېيىشىش... نېمىنى دېيىشەتتۇق؟

— ئىككىڭلارنىڭ ئىشىنى دېيىشمەمسىلەر؟

— ياق... دېيىشمىدۇق. بىز تېخى تۇزۇك پاراڭلاشمىدۇق. ساپلا سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىشمىز. بۇگۈن دوختۇرخانىدىن چىقىش رەسمىيىتىنى بېجىرىدىغان چاغدا، ئۇ دورا بىلەن تالوننى ماڭا سۇنۇپ: «بۇنى ئېلىڭ!» دېۋىدى، ئالدىم. «مېڭىڭ!» دېۋىدى، ئارقىسىدىن ماڭدىم، — چېن شۇيەن تېخىمۇ ئاستا سۆزلەپ ئۇزىنىڭ ئارىسىدا ئۇنىڭدىن ئارتۇق گەپنىڭ بولۇنمىغىنىنى ئەسكە ئېلىپ شۇنداق دېدى، — كۆزىتىش ئۆيىدە تۇرغان چېغىمىزدىمۇ سەن توغرۇلۇق سۆزلەشتۇق...

— نېمىلەرنى دېيىشتىڭلار؟

شىنيۆ ئاكىسىنىڭ ئۆزى توغرۇلۇق بىر نەرسە دېگىنىنى ھازىرغىچە ئاڭلاپ باقمىغانىدى. ئاكىسى كۆڭلىدىكى گەپنى دېمەيدىغان جىمغۇر ئادەم ئىدى، لېكىن كۆڭلىدە ھەممە ئىش توغرۇلۇق ئېنىق سان بولماي قالمايتتى. شىنيۆنىڭ ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە قانداق قارايدىغانلىقىنى بەكمۇ بىلگۈسى بار ئىدى.

— ياقەي، جىق بىرنېمىمۇ دېمىدى، — چېن شۇيەن تېخىشىڭنىڭ ھېلىقى كۈنى كەچتىكى نورمالسىز ھالىتىنى، ئۇنى گاڭگىرىتىپ «شور پېشانە» دېگەن گېپىنى قايتا - قايتا تىلغا ئالغانلىقىنى ئەسلەۋېتىپ شۇنداق دېدى ۋە ئېنەن ئەھۋالنى ئېيتىسا مۇۋاپىق بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ گەپنى بۇرىۋەتتى، — ئۇ سېنى كىچىكىدىنلا زېرەك، ئوماق ئىدى، ئاتا - ئانام ئۇنى بەك ياخشى كۆرىدۇ، دېدى.

— بۇلارنى دېيىشىپ نېمە قىلىسىلەر؟

— ئەمىسە سەن دېگىنە، بىز نېمىنى دېيىشسەك بولاتتى؟

— ئاراڭلاردىكى. . . مۇھەببەت ئىشىنى دېيىشسىلەر — دە! — شىنيۆ ئاۋازىنى پەسەيتىپ شۇنداق دېدى. ئۇ قەدىناس دوستى يېنىدا بولمىغان، ئۆي ئىچى يورۇق بولغان بولسا، بۇ سۆزنى دېيىشتىن خجىل بولغان بولاتتى.

— مۇھەببەت؟ — پىچىرلىدى چېن شۇيەن. ئەگەر چىراغ يورۇق بولغان بولسا، چېن شۇيەننىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى شىنيۆ سېزىۋالغان بولاتتى، — مۇشۇ يېشىمغا كەلگۈچە. . . ھېچكىم مەن بىلەن مۇھەببەت توغرۇلۇق پاراڭلىشىپ باقمىغان، ئەمدى سەن دەۋاتسەن، مۇھەببەت دېگەن زادى نېمە؟

— بۇنى. . . مەنمۇ ئېنىق بىلمەيمەن، — دېدى شىنيۆ ئاستاغىنە. ئۆزى باشتىن كەچۈرۈپ باقمىغان چوڭ ئىش توغرۇ-لۇق ئېنىق بىرنېمە دېيىش شىنيۆگە تەس ئىدى، — بەلكىم، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىزىقىش، ئورتاق ئىنتە-لىش، ئۆزئارا چۈشىنىش، ئىشىنىش، بىر - بىرىنى يۆلەش، قوللاش بولسا، ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىدىن ئايرىلالمىسا مۇھەببەت ھېسابلىنىدىغاندۇ؟

— بۇ گەپچە بولغاندا، ئاكاڭ بىلەن ئارىمىزدا كەم بولۇ-ۋاتقىنى. . .

— نېمە؟

— ئويلاپ باققىنا، ئاكاڭ ئۆزىنىڭ تالون - بېلەتلىرىنى بېسىش بىلەن، مەن پۈكەي ئالدىدا كەچكىچە تۇرۇش بىلەن ئاۋارە. بۇنىڭدا ئورتاق قىزىقىش، ئىنتىلىش دېگەنلەردىن سۆز ئاچقىلى بولامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز بۇرۇندىن تونۇشقىنىمىز بىلەن ھەقىقىي ئۇچراشقان، چۈشىنىشكەن ۋاقتىمىز ناھايىتى ئاز. . . لېكىن، ئاكىڭىزنىڭ سىزگە شۇنداق كۆيۈنىدىغانلە-قىنى كۆرۈپ: «ئىككىمىزنىڭ مىجەزى ئوخشامدۇ نېمە؟» دەپ ئويلاپ قالدىم. ئارىمىز تېخىمۇ يېقىنلاپ قالغاندەك. . .

— ئەمىسە ئىككىڭلارنىڭ يۈرىكىنى بىر - بىرىگە چاتقىنى

مەن ئىكەنمەن ـ دە؟ بەك خۇش بولۇۋاتىمەن! شۇيەن، كېيىن مەڭگۇ بىللە ياشىساق نېمىدېگەن ياخشى ـ ھە؟ ساڭا دېسەمچۇ، ئاكامدەك ئادەم دۇنيادا ئاز تېپىلىدۇ. ئۇ سېنى قەدىرلەيدۇ، ۋاقتى كەلسە يۇرىكىنى سۇغۇرۇپ بېرىشتىن يانمايدۇ!

ـــ ھەئە، مەنمۇ سەزدىم. ئۇ ھەقىقەتەن ياخشى ئىكەن!

. . .

كۇنگەي ئۆينىڭ شەرقىدىكى ھۇجرىدا خەن خانىم كىيىمى بىلەنلا ياتاتتى، ئوغلىنىڭ ئىشى كاللىسىغا كىرىۋالغانىدى. چېن شۇيەن گەرچە خىجىل بولۇپ ئۇنى «ئانا» دەپ چاقىرمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قەلبى شۇ تاتلىق گەپنى ئاللىبۇرۇن ئاڭلىغاندەك شېرىن ھېسلار قاينىمىغا چۆككەنىدى.

ـــ دادىسى، تېخى ئۇخلىمىدىڭىزمۇ؟ ـــ خەن خانىم ئۆرە بولۇۋېتىپ يېنىغا قاراپ قويۇپ سورىدى.

ـــ ياق، ـــ خەن زېچى غەربتىكى ئۆيدە يېتىپ تۇرۇپ زەئىپ ئاۋازدا جاۋاب بەردى.

خەن زېچى دوختۇرخانىدىن چىققان كۇندىن باشلاپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ئىككى ئۆيدە يېتىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلگەنىدى. ئاشۇ كۇنى ئوغلى شوپۇر بىلەن خەن زېچىنى قولتۇقىدىن يۆلىگىنىچە ئەكىرىپ شەرقىي ھۇجرىدىكى مىس كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ قويدى. تالىشىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى بولمىغاچقا، خەن زېچىمۇ ئارتۇق ئىپادە بىلدۇرمەي ياتتى. دەسلەپكى كۇنلەردە خوتۇنى خەن زېچىنى كارىۋاتتىن چۇشۇرمەي ناھايىتى ئوبدان كۇتتى. تېەنشىڭ، چېن شۇيەنلەر چىقىپ كىرىپ يۇردى. دورا ئىچىش، چاي ئىچىش، تاماق يېيىش دېگەندەك ئىشلارنىڭ ھەممىسى كارىۋات ئۇستىدە بولدى. شىركەتتىنمۇ پات ـ پات خىزمەتداشلىرى كېلىپ يوقلاپ تۇرىدى. ئۇ ياخشى كۇتۇنمىسە، يۇز ـ ئابرۇيىنى ئويلاشمىسا بول-

مايتتى. كىتابخانىدىكى سافادا يېتىپ دەم ئېلىشقا ئەلۋەتتە بولـ
مايدۇ ـ دە. ئېرىنىڭ يەنە ئۆزى ياتقان ئۆيگە قايتىپ كىرگەنلـ
كى خەن خانىمنى بۆلەكچە خۇش قىلىۋەتتى. ئون نەچچە يىل
داۋامىدا ئۇزىراپ كەتكەن پسىخىك ئازابلىق ئەمدى يەنە يېقىنلاش
تى. خەن خانىم يەنە ئېرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇش ئىمكانىيـ
تىگە ئېرىشتى. «ياش ئەر ـ خوتۇنلار ھەمىشە بىر ـ بىرىگە
ھەمراھ بولىدۇ.» ياش بۇ يەرگە يەتكەندە ئېرى ئۇنىڭغا، ئۇ
ئېرىگە «ھەمراھ» بولسىلا بولدى. غېرىبلىقتىن قورقۇش، جو
رىغا موھتاج بولۇش ئادەمنىڭ تەبىئىتى. ئەلۋەتتە، خەن خانىمـ
مۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بۇ قېتىمقى كېلىشمەسلىك
خەن خانىمغا ئېرىنىڭ بۇ ئائىلىدە قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى
تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇتتى. «بالىلارنىڭ دادىسىدىن ئايرىلىپ قا
لارمەنمۇ» دېگەن ئەندىشىمۇ ئۇنىڭ ئېرىگە بولغان مۇھەببىتىنى
ئويغاتتى. ئائىلىگە كېلىشمەسلىك كەلگەندىن كېيىن، ئۇ پايپە
تەك بولۇپ ئېرىنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمىدى، «ھەمراھ» لىق
ۋەزىپىسىنى ياخشى ئادا قىلدى. دېمىسىمۇ بىر ـ بىرىدىن
ئۆزىنى ئەپقېچىشىپلا يۈرسە، بالىلار ئاردىكى ھاڭنى سېزىۋالـ
مۇ ـ دە. ئەمما، بۇ ھال ئۇزۇنغا بارمىدى. خەن زىچى دورا
ئىچىشنى توختاتقان كۈندىن، باشقىلار كۈتمىسىمۇ بولغۇدەك
ھالغا كەلگەندىن كېيىنلا جاھىللىق بىلەن كىتابخانىغا كۆچۈپ
كىرىۋالدى. خەن خانىم ھەرقانچە توسىسىمۇ ئۇنمىدى. يەنە شۇ
«جىمجىتلىققا ئۆگىنىپ قاپتىمەن»، «خورەك تارتىپ مېنى
ئۇخلاتمايدىكەنسەن»، «ئاخشاملىرى كىتاب كۆرۈپ يېتىشنى
ياخشى كۆرىمەن، ساڭا دەخلى قىلغۇم يوق» دېگەندەك گەپلەر.
ئەجەبا خەن خانىم بۇلارنىڭ باھانە ئىكەنلىكىنى بىلمەمدۇ؟
«ھەي، ھەرقانچە قىلىپمۇ كۆڭلىنى ئىللىتالمىدىمغۇ. ئاردا
مۇھەببەت دېگەن نەرسە قالمىدىمۇ ئەمدى!» خەن خانىمغا مۇـ
شۇنداق ئاچچىق خورسىنىشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى. ھەممە

ئىش ئەسلىگە قايتقان، ھەتتا ئاربدىكى قاتمالىلىق بۇرۇنقىدىنمۇ كۈچەيىپ كەتكەندى. شۇنىڭ دوختۇرخانىدىن چىققان بۇگۈنكى كۈننى ھېسابقا ئالمىغاندا، خەن خانىمنىڭ ئېرىنىڭ ئۆزىگە بىرەر قېتىم كۆلۈپ قارىغىنىنى كۆرمىگىنىگە ئۇزۇن بولغاندى.

ھەي، قانداق قىلسا قىلمامدۇ. ئون نەچچە يىل، ھەتتا نەچچە ئون يىل جەريانىدا خەن خانىم ئېرىنىڭ مىجەزىنى بەش قولدەك بىلىۋالدى. خەن زىچىنىڭ ھەممە ئىشتا ئۇنىڭ دېگىنىگە كۆنۈشمۇ تايىنلىق. ئادەمنى باشقۇرغىلى بولغىنى بىلەن قەلبىنى باشقۇرغىلى بولمايدۇ - دە! ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ئىشلارنى ئويلىغۇسى يوق.

خەن خانىم بىر ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشمەكچى بولۇپ ئېرىنى چاقىرىپ باقتى. ئەمما، ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمىغاندىن كېيىن ئامالسىز كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئېرى ياتقان كىتابخانىغا كىردى. كاللىسىدىن ئىختىيارسىز: «بۇ قېتىم سەن ئەمەس، مەن ئالدىڭغا باش ئېگىپ كەلدىم!» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى.

— نېمە ئىشتى؟ — خەن زىچى ئېرەنسىز ھالەتتە سورىدى. ئۇ سافادا ياتماي ئۇستەل چىرىغىنىڭ يورۇقىدا كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى، قولىدا «ئىچكى كېسەللىكلەر ھەققىدە ئومۇمىي بايان» دېگەن كىتاب تۇراتتى.

ئېرىنىڭ نېمە كىتاب كۆرۈۋاتقىنىنى بىلەلمىگەن خەن خانىم سافادا ئولتۇرۇپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتكەچ سورىدى:

— قىزىمىز قايتىپ كەلسىمۇ قۇرۇق كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇشقا رايىڭىز بارمىدىكەن - ھە؟

— نېمە، قۇرۇق كىتاب؟ — دېدى خەن زىچى سولغۇن ھالدا، — ئەمدى ماڭا قۇرۇق كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغۇدەك نەدە-كى چول؟

— ھىم، شۇنداقمۇ؟ مېنىڭ كۆڭلۈمدىمۇ شۇ بىر

ئىش، ــ دېدى خەن خانىم گەپنىڭ ئورامىغا بېقىپ، ــ سىز بىلەن مەسلىھەتلىشەي دېگەندىم. تېخنىكا بىلەن شۇغۇللىنىڭ توي ئىشىنى بالدۇرراق قىلىشقا بولاتتى.

ــ نېمە؟ ــ خەن زېچى كىتابنى شىرەگە قويدى، ــ شىنيۇ ئاغرىق تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەمدى دوختۇرخانىدىن چىقسا، تويغا ئالدىراپ كەتكىنىڭنى سېنىڭ؟ نېمانچە تۆت چىشلىق بولۇپ كەتتىڭىز دېسەم، بىكار قاپسەن ــ دە!

ــ راست، شىنيۇنىڭ كېسىلىگە مەنمۇ تىت ــ تىت بولۇپ كېتىۋاتىمەن، ــ دېدى خەن خانىم، ــ لېكىن، «كېسەل پاتماقلاپ كىرىپ مىسقاللاپ چىقىدۇ» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. قىزىمىزنى ئاستا كۆتۈۋالارمىز. تىت ــ تىت بولغىنىمىز بىلەن بەربىر بىكار. دوختۇر ئوپېراتسىيەسىنى كېلەر يىلى قىلىدۇ. غالىلىقىنى دېدىغۇ. مۇشۇنىڭ ئۈچۈنلا تېخنىكىنىڭ ئىشىنى كېلەر يىلىغا سوزۇۋەتسەك قانداق بولىدۇ؟ تېخنىكا بۇ يىل يەگىرمە ئالتىگە كىردى، كېلەر يىلى يىگىرمە يەتتىگە كىرىدۇ دېگەن گەپ. ئەمدى ۋاقىتنى زايە قىلىۋەرمەيلى. يەنە كېلىپ مېنىڭ كۆڭلۈمنۇ بەك پاراكەندە. بۇ يىل بىزگە پەقەت ياراشمىدى. سىز ئورۇن تۇتۇپ يېتىۋېدىڭىز، شىنيۇگىنۇ ئارقىدىنلا كېسەل يېپىشتى. بېشىمىزغا كەلگەن نېمانچە چوڭ شۇملۇقلار بۇ؟ مەن تازا قىزىتىپ مەرىكىدىن بىرنى قىلساق بۇ كېلىشمەسلىكلەر كېتەمدىكىن دەيمەن.

خەن زېچى قاپىقىنى تۇرغىنىچە ئارتۇق گەپ قىلمىدى. ئۇ ئايالىنىڭ «ئۆيگە خۇشاللىق ياغدۇرۇش» ئۇچۇن ئويلاپ تاپقان بۇ ئامالىنىڭ نادانلىق ياكى ساددىلىقتىن بولۇۋاتقانلىقىنى بىلەمەيتتى.

خەن خانىم ئېرىنىڭ جىم تۇرغىنىنى «گېپىمنى ئويلىنىۋاتقان چېغى» دەپ چۈشىنىپ يەنە سۆز باشلىدى:

ــ مېنىڭچە، مۇنداق قىلايلى. ۋاقتى كەلگەندە تېنەپ

قالماسلىقمىز ئۇچۇن تەييارلىقنى بالدۇررراق باشلايلى. ئىشقىلىپ، پۇلنىڭ ئىشمۇ ھەل بولغاندىن كېيىن. مېنىڭ چامىمچە، تويغا كېتىدىغان پۇل...

— پۇل، پۇل دەۋېرىدىكەنسەن! — خەن زىچى ئاچچىقىدىن يېرىلغۇدەك بولۇپ شىرەگە قاتتىق بىر مۇشت سالدى. بۇ پۇلنىڭ قانداق كەلگەنلىكىنى ئايالى بىلەمدۇ؟ خەن زىچى ئاشۇ ئېسىل قاشتېشىنى، مۇشۇ كېلىشىمسىلىككە سەۋەب بولغان ھېلىقى ئون نەچچە باسقۇچلۇق سېمونت پەلەمپەينى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇ نېمىشقا شۇ چاغدا يىقىلغان پېتى تۇگەشمىدىكىن؟ ئەمدى قوپۇپ ئايالى ئۆزىنىڭ ھاياتى بەدىلىگە كەلگەن پۇل بىلەن ئوغلىنىڭ مەرىكىسىنى كاتتا ئۆتكۈزەرمىش! لېكىن، بۇ گەپلەرنى ئۇ ئايالىغا دېيەلمەيتتى. ئۇ بۇ قېتىملىق يىقىلىشى بىلەن ئاشۇ قاشتېشىنىڭ قانچىلىك يېقىن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى ئايالىغا بىلىندۇرمەسلىكى، باشقىلارغا تېخىمۇ بىلىندۇرمەسلىكى، مەڭگۈ سىر قىلىپ ساقلىشى كېرەك. لېكىن، بۇنىڭ ئۇچۇن كۆڭلى بەك يېرىم بولۇۋاتىدۇ.

— سەن پەقەت پۇلنىلا تونۇيسەن! — خەن زىچى ھالسىز ئاۋازدا شۇنداق دېدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ئەسلى مەقسىتى بۇ ئەمەس ئىدى، ئەر - خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت راست گەپمۇ چىقمىغۇدەك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەچكە، ئۇ ئارتۇق گەپ قىلماسلىقنى راۋا كۆرگەنىدى.

— پۇل بولمىسا نېمە ئىشنى قىلغىلى بولىدۇ؟ — خەن خانىم ئېرىنىڭ بايىقى گېپىنى «پۇلىنى خەجلەشكە كۆزى قىيمايۋاتىدۇ» دەپ چۈشىنىپ نەسىھەت قىلىشقا ئۆتتى، — پۇل سىزنىڭ، ئوغلىمىزنىڭ ئىشىغا خەجلىسەك ئەرزىيدۇ ئەمەسمۇ! بالا ئەمەسمۇ، نېمە ئامال بار دەيسىز؟

— بالا؟ — خەن زىچى ئايالىغا سوغۇق بىر نەزەردە تىكىلدى، — سېنىڭ ئەس - يادىڭ ئوغلىڭدىلا، قىزىڭنى ئويلاپ-

مۇ قويمايسەن؟ شىنيۆ ھازىر قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتىدۇ؟ بۇنى بىلمەي قالمايسەن، بىر يىل ئوقۇ - ئوقۇمايلا كېسەل يېپىشىپ ئوقۇشتىن توختاپ قالدى. كېيىنكى ئەھۋالىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى ھازىر تېخى نامەلۇم. سەن يەنە تېخى ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈرىسەن. رەسمىي كېلىن بولۇپ كىرمىگەن بىرىنى بېشىڭدا كۆتۈرگۈدەك بولۇپ كەتكىنىڭچۇ تېخى!

— نېمە؟ نېمىانداق يولسىزلىق قىلىسىز؟ ئاللا تۇ - رۇپتۇ، — خەن خانىمنىڭ چىرايىدا ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغاندەك بىر ئىپادە ئەكس ئەتتى، — مېنىڭ شۇيەننى كېلىن قىلىۋالايلى دېيىشىم يەنە شۇ شىنيۆ ئۇچۇن ئەمەسمۇ!

— شىنيۆ ئۇچۇن؟ — ئايالىنىڭ گېپى خەن زىچىنىڭ قۇلىقىغا باشقىچىلا ئاڭلاندى، — ئۇنى قىزىمىزغا ئېلىپ بېرەمتىڭ؟

— ھەي، مۇشۇ ئەر خەق نېمانداق غەرەز ئۇقمايدىغاندۇ! ئويلاپ بېقىڭە، شىنيۆ ئوقۇشتىن توختىغان تۇرسا، ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇۋەرسە زېرىكمەمدۇ؟ شۇيەن ئۇنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن بېرى بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى. بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى دېيىشىپ بىللە ئۆتسە ياخشى ئەمەسمۇ. ئەتىگىنى - ئاخشاملىرى شىنيۆنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغانغا بىرى بولۇشى كېرەكتۇ. شۇيەن بۇنىڭغا بىزدىن ئوبدانراق باب كېلىدۇ...

— دېگىنىڭمۇ ئورۇنلۇق... — خەن زىچىنىڭ گېپىنىڭ ئۇرانى ئىختىيارسىز يۇمشاپ قالدى.

— مەن بۇگۈن شۇيەننى قېپقېلىڭ دېۋىدىم، ھەر ئىككىسى خۇش بولۇپ كېتىشتى...

— ھەي! — دېدى خەن زىچى چوڭقۇر ئويلانغان ھالدا، — بىراق، شۇيەن ئۇزۇن مۇددەت ئۆيىمىزدە تۇرسىمۇ بولمايدۇ.

ئۇ دېگەن تېخى ياتلىق بولمىغان قىز تۇرسا. . .

— راست دەيسىز. تېنىشكىمۇ شۇنداق دېگەنىدى.

— تېنىشكى؟ بۇ ئۇنىڭ نېمە دېگىنى؟

— بايا، — خەن خانىم ئالدىرىماي گەپىنى باشلىدى، — مەن كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن تېنىشكىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ: «قارا، بالام. بۇگۈن شۇيەن سىڭلىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېتىپ قالدى، ياخشى بوپتىمۇ؟» دېسەم، ئۇ: «ياخشى بولۇشىغۇ بوپتۇ. لېكىن، خەقلەر سۆز - چۆچەك قىلسا يۈزىمىزگە سەت بولارمىكىن دەيمەن» دەيدۇ. مەن يەنە: «ئىشقىلىپ سىلەرنىڭ تونۇشقىنىڭلارغىمۇ خېلى بولدى، بىر - بىرىڭلارنىڭ كۆزىگىمۇ سىڭىشىپ قالدىڭلار، ئەمدى ۋاقىتنى سوزمايلى، ئۇنى بالدۇرراق كېلىن قىلىپ ئەكىرىۋالايلى. . .» دېدىم.

— تېنىشكى نېمە دېدى؟ — ئەمدى خەن زىچى ئالدىراپ قالدى.

— بىزنىڭ بۇ بالىمىز گەپ قىلىشنى بىلمەيدۇ. شۇ گەپنى دېۋېدىم، يۈزلىرى قىزىرىپ بىر ھازا تىرىنقىنى تاتىلاپ تۇرغاندىن كېيىن: «دادام بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېقىڭ. سىلەر مۇڭاپىق كۆرگەن بولساڭلار، ئەھۋالغا قاراپ بىر نېمە قىلارمىز. . .» دەيدۇ.

— بۇنىڭدا قانداق بولىدۇ، — دېدى خەن زىچى، — ئۇ نىڭ ئۆزىنىڭ رايىغا قاراپ بىر ئىش قىلىشىمىز كېرەكتە. . .

— راست دەيسىز، مەنمۇ ئۇنىڭدىن شۇيەنگە رايى بار - يوقلۇقىنى سورىدىم. ئۇ خىجىل بولۇپ گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى. مەنمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالدىم. كوچىلاپ سورىۋەرگىنىمدىن كېيىن: «شۇيەن سىڭلىمغا شۇنداق ياخشى كۆيۈنىدۇ، مەن. . . ئۇنى ئېلىشنى خالايمەن» دەپ راست گەپنى قىلدى. قارىڭا، ئەمدىغۇ كۆڭلىڭىز ئارام تاپقاندۇ؟

— تېنىشكى ھەقىقەتەن ياخشى بالا! — دېدى خەن زىچى

ئۇلـۇغ ـ كىچىك تىنـــپ، ـــ سۆزلـەشكەن بولساڭ، ۋاقىتنى كەينىگە سوزمـــايلـى ئەمـسە، ئـاۋۋال ئۇلارغا چاي ئىچۈرۈپ قويايلى. . .

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمىز ـ دە، ـــ دېدى خەن خانىم ئەستايىدىللىق بىلەن، ـــ كونا ئادەت بويىچە ئاۋۋال ئۇلارنىڭ چېينىنى ئىچۈرمىسەك بولمايدۇ. مەن ئەتىلا بېرىپ شۇيەننىڭ ئانىسى بىلەن سۆزلىشىپ باقاي. شۇيەن ئۆزىغۇ ئوبدان قىز، شۇنداقتىمۇ قۇدىلارنى ئوبدان تاللاش كېرەك. بۇ بەلكىم ئەلچىلىككە چۈشكىنىمىز بولۇپ قالار.

ئايالىنىڭ بىر چالمىدا ئىككى پاختەك سوقۇش خىيالىدىن سۆيۈنگەن خەن زىچىنىڭ هارغىن، جۇدەڭگۈ چىرايىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى. شۇيەن بۇ ئۆيگە كىلىن بولۇپ كىرسە، هەم تېنىشىڭنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشى هەل بولاتتى هەم شىنيۆگە زېرىككەن، ئىچى سىقىلغان چاغلاردا مۇڭداشقۇ. دەك سىرداش دوست تېپىلاتتى، بۇ يەنە شىنيۆنىڭ بالدۇرراق ئەسلىگە كېلىشىگىمۇ پايدىلىق ئىدى. «ئىچكى كېسەللىكلەر هەققىدە ئومۇمىي بايان» دېگەن كىتابتا تىلغا ئېلىنغان مۇهىم «روهىي جەهەتتىن داۋالاش» ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى دەل مۇشۇ ئىدى.

قەلبى ئۇزۇن مۇددەتلىك هېسسىيات كرىزىسى ئىچىدە تۇرغان بۇ ئەر ـ خوتۇن بېشىغا كەلگەن دىشۋارچىلىقتىن كېيىن روهىي جەهەتتىن ئورتاق بىر نەرسىگە ئېرىشكەندەك بولدى. شۇنداق قىلىپ، يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاشقان بۇ ئەر ـ خوتۇن ئوغلىنىڭ توي تەييارلىقىغا ئالدىراش كىرىشىپ كەتتى. تويلۇق كىيىم ـ كېچەكلىرىنى، ئۆي جاهازلىرىنى ۋە باشقا تويغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىش بىلەن خېلى كۈنلەرگىچە ئارام تېپىشمىدى. ئون ـ يىگىرمە يىلدىن بېرى بىرەر مەرىكە بولۇپ باقمىغان، بىر خىل سۆرۈن جىمجىتلىققا كۆنۈكۈپ كەتكەن كونا

«بىلىمدان» قەسرى ئەمدىلىكتە بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. بۇ كاتتا مەرىكىنى چوقۇم ياخشى ئۆتكۈزۈش، تازا قىزىتىش كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغاندا بەلكىم جىمى بالا ـ قازا شۇنىڭ بىلەن كېتىپ قالار. خۇدا خەن ئائىلىسىنىڭ پەرزەنتلىرىگە سالامەتلىك، بەخت ئاتا قىلسۇن! بەلكىم ئۆتمۈشتىكى خەن ئائىلىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن شۇنچە كۆپ سوراقچىلىقلارغا مۇشۇ خاسىيەتلىك، ياخشى باشلىنىش خاتىمە بېرىپ قالار.

ئاھ مۇھەببەت، مۇھەببەت! ئاھ، قايدىسەن مۇھەببەت،
ئايرىلمىسا ئىدىم بېشىنى يۇتار دۇشمىنىڭ.
ھەقىقىي ئەر قانچىكىن ئاشۇ سۇرلۇك زاتلاردىن،
شەمشەرنى سۆي، شۇنىڭدا يالغۇز ئۆتمەس كۈنلىرىڭ.
دۇشمەنلىشىپ رەقىبلەر باش كېسىشسە ئۆزئارا،
تۇرالمدۇ قول باغلاپ ھەقىقىي ئەر بىر چەتتە!
ئاھ، مۇھەببەت، مۇھەببەت! ئاھ قايدىسەن مۇھەببەت،
ۋادەرىخا! ۋادەرىخ، سەۋدا چۇشتى باشىمە.

چۇ يەنچاۋ يەنيۈەن بېيجەيدىكى تارغىنا ياتىقىدا چۇشىنىش تەس بولغان بۇ ناخشىسىنى تەرجىمە قىلىپ بولالماي ئاۋارە ئىدى. بىر نەرسىنى چۇشىنىشىڭىزنىڭ تەس بولۇشى ئۇنى چۇشەنمىگەنلىكىڭىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ھالبۇكى چۇشەنمەسلىك سىزنى بىپەرۋا قىلىپ قويىدۇ، چۇشىنىشىڭ تەس بولۇشى بولسا تەپەككۇرىڭىزنى بوغۇپ غاچ ـ غۇچ قەلەم تەۋرىتىشىڭىزگە قىينىچىلىق تۇغدۇرىدۇ. چۇ يەنچاۋ ناخشىنىڭ مەنىسىنى چۇشەنگەندەك قىلدى؛ كۆك شەمشەردىن يالتىراۋاتقان سوغۇق نۇر، ئىسيانكار باشتا مەۋج ئۇرۇۋاتقان ئىسىق قان ئۇنىڭ قەلبىنى ئەسىر قىلىۋالدى. قولىغا شەمشەر ئېلىپ بىر جايىدا دەلدەڭشىپ تۇرغان ئاشۇ قارا كىيىملىك ئادەم ـــ ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرى

دىكى «دادا» ، «روھىي دۇنيايىمدا باشقىلار ھەم ئۆزۈم قالدۇر-غان ناھايىتى نۇرغۇن جاراھەت بار ، مەن ئۆزۈمدىن يىرگىنىد-مەن» دېگەن غەلىتە گەپلەر ئۇنىڭ قەلبىگە چۈشىنىكسىز سوئال بەلگىلىرىنى قويىدى . چۇ يەنچاۋ يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇ ئۈمىدسىز ناخشىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئېيتالمايتتى ، ئوقۇيالمايتتى ، يازالمايتتى !

«بىر نەرسە كاللىغا كەلمىگەن چاغدا زورلاپ يازماسلىق كېرەك» چۇ يەنچاۋ لۇشۈننىڭ گېپىنى ئەسلەپ قالدى . ئۇنىڭ بۇ تەرجىمىنى تاشلاپ قويغىنىغا ھېلىھەم خېلى ئۇزۇن بولغاند-ى . ئىككى ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان زېھنىنى يېغىپ تەرجىمە بىلەن تۇزۇكرەك شۇغۇللىنالمىدى ، «زورلاپ يېزىش-مۇ» تەسكە چۈشتى . بىراق ، چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ تەھرىرلىرى لۇشۈننىڭ جىمى ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسىنى ساقلىمايدىغانلىقى ، ئاۋۋال «يېڭى ھېكايىلەر» دىكى سەككىز پارچە ھېكايىنى تېزراق تەرجىمە قىلىپ بەرسىلا دائىملىق رەس-سامىلارغا قىستۇرما رەسىمنى سىزدۇرۇپ چوڭ ئوتتۇز ئىككى فورماتتا قاتتىق مۇقاۋىلىق كىتاب قىلىپ چىقىرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنى سۈيلەپ كېتىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ بۇ يىللىق نۇقتىلىق نەشرىيات پىلانىغا كىر-گۈزۈلگەن بۇ كىتاب پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىلىدۇ . قەلەم بىلەن ھەپىلىشىدىغان بىر ئادەمگە بۇنىڭدىن ئارتۇق مەدەت ۋە ئىلھام بولامدۇ ؟ چۇ يەنچاۋنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى چۈشى رېئاللىق-قا ئايلىنىۋاتاتتى . بۇ ، ئۇنىڭغا نەشرىيات تەرجىمە قىلىپ بېرىش-نى ھاۋالە قىلغان ھەم ئۆزى قول سېلىپ ئىشلىگەن تۇنجى كىتاب ئىدى . بۇ ئىش ئۇنىڭ تەرجىمە ھاياتىدىكى تۇنجى نامايەندە بولۇپ قېلىشى ، ئۇنى كېلەچەككە يېتەكلىشى مۇمكىن ئىدى . چۇ يەنچاۋنىڭ ئۆزى چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ئىشلىرى ئاجا-يىپ يارقىن نۇرلىرى بىلەن ئۇنى پۈتۈن كۈچى بىلەن بېرىلىپ

ئىشلەشكە ئۇندەۋاتاتتى. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، يەنە ئىككىلەن-سە، دېلىغۇل بولسا، ئۆزى مەنستىمەي كەلگەن جۇرئەتسىزلىك ئالدىدا باش ئەگسە قانداق بولىدۇ؟ ئۆزىگە قىزغىنلىق بىلەن تويلۇق كىيىمى پىچۋاتقان تەھرىرنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلسا، نەشر قىلىش پىلانىغا كاشىلا يەتكۈزسە قانداق بولىدۇ؟ لېكىن، تەھرىر تولىمۇ مۇشكۈلچىلىك ئىچىدە «شەمشەر سوقۇۋاتقان» چۇ يەنچاۋنىڭ قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتقىنىنى نەدىن بىلسۇن؟

شىنيۆ ئوقۇشتىن توختىغان بىر ئايدىن بۇيان چۇ يەنچاۋ قانچىلىغان كېچە - كۈندۈزنى ھېسسىيات جەھەتتىكى بوران - چاپقۇن ئىچىدە باشتىن ئۆتكۈزمىدى؟ شىنيۆنى ئوقۇشتىن توختاشقا ئۇ ئۆزى كۆندۈردى، يەنە تېخى ئوقۇتۇش باشقارمىسىغا باشلاپ بېرىپ ئوقۇشتىن توختاش رەسمىيىتىنى ئۆزى بېجىرىپ بەردى. سىنىپىدىكى ئەڭ ئەلاچى، ئىستىقباللىق ئوقۇغۇچى بولغان بۇ قىز ئەمدى ئۇ مەسئۇل بولغان بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى-لارنىڭ ئارىسىدا يوق! چۇ يەنچاۋ بۇلتۇر ئۇ قىزنى ئۆزى كۈتۈ-ۋېلىپ بۇ يىل يەنە ئۆزى ئۇزىتىپ قويىدى. لېكىن بۇ كۈتۈۋېلىش بىلەن ئۇزىتىش ئوتتۇرىسىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار. بىر ئوقۇتقۇچى ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇنداق رىيازەت-تىن ئازابلانماي تۇرالامدۇ؟ ئوقۇشتىن توختىغاندىن كېيىن ئۇ شىنيۆگە مۇئەللىمىدىن، مەكتەپتىن ئايرىلمىغانلىقىنى، تۇپتىن ئايرىلغان يالغۇز قۇش ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش مەقسىتە-دە ھەر ھەپتىسى ۋاقىت چىقىرىپ ئۇنى يوقلاپ تۇردى؛ ئۇنى كېلەر يىلى يەنىۋەنگە يەنە قايتىپ كېلىش ئۈچۈن خاتىرجەم دەم ئېلىپ تېزراق مادارىغا كېلىۋېلىشكە ئىلھاملاندۇردى. ئۇ شىنە-يۆنىڭ ئۆيىگە بارغاندا گەپتە كەتكۈزۈپ قويۇپ قىزنىڭ ھېسسە-ياتىغا ئازار بېرىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەر قېتىم يولغا چىقىشتىن بۇرۇن سۆھبەت مەزمۇنىنى دەرس تەييارلىغا-دەك كاللىسىدىن بىرمۇبىر ئۆتكۈزۈۋالاتتى. گەپنى ئۇدۇلىغا

قىلىشقا ئۆگىنىپ قالغان چۇ يەنچاۋغا بۇ تولىمۇ تەسكە چۈشتى. ئۇ شىنيۇ كېلەر يىلى ئوپېراتسىيىدىن ئوڭۇشلۇق چىققۇچە، مەكتەپكە قايتىپ كەلگۈچە مۇشۇنداق قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. كۈتۈش، ئۇزۇنغىچە كۈتۈش كېرەك، لېكىن شۇنىڭغىچە بولغان مۇساپىنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن باسماي بولمايدۇ. ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، شىنيۆنىڭ كەيپىياتى خېلى مۇقىم، دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىنكى تۇنجى قېتىملىق تەكشۈرۈشتە بىرقانچە مۇھىم سالامەتلىك كۆرسەتكۈچىنىڭ نورمالغا مايىل ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى، رېھاتسزمۇ تىزگىنلەندى. لېكىن، لۇ دوختۇر ئانچە ئۇمىدۋار ئەمەس، ئۇ شىنيۆنىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىنىڭ ئۇزۇنغىچە مۇقىم بولۇشىنى كۈتمەيدۇ. بۇ ئوپېراتسىيىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. ناۋادا شۇ چاغقىچە قىزىنىڭ سالامەتلىكىدە بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا، ئوپېراتسىيىگە تولىمۇ پايدىسىز! لېكىن، بىرەر ئۆزگىرىش بولمايدۇ دەپ كىم ھۆددە قىلالايدۇ؟ ياق، ھېچكىم ھۆددە قىلالمايدۇ. ھەرقانچە كامالەتكە يەتكەن دوختۇرمۇ بىمارغا يۈزدە يۈز ۋەدە بېرەلمەيدۇ. چۈنكى كېسەل دېگەن بۇ ئىبلىس رەھىمسىز بولىدۇ، ھېچقانداق بىر ئادەمنىڭ ئىرادىسىگە باقمايدۇ، ئۆزدىنىڭ ياۋۇز چاڭگىلىنى ھەرقانداق ۋاقىتتا ئادەملەرگە سوزۇپ تۇرىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ ئاجىز بىر نارەسىدىنىڭ بېشىدا ئەگىپ يۇرۇپتۇ!

پىكىر ـ خىيالى چېچىلغان چۇ يەنچاۋنىڭ داۋاملىق تەرجىمە قىلىشقا رايى بارمىدى. چارچىغان كۆزى ۋە مېڭىسىنى كۈچلۈك نۇرنىڭ غىدىقلىشىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئۈستەل چىرىغىنى ئۆچۈرۈۋەتتى.

دېرىزە سىرتىدا قارىياغاچنىڭ يوپۇرماقلىرى كېچە شامىلىدا تەۋرىنىپ تۇراتتى. بىر چاغلاردا ئاجىزلىقى، كۆرۈمسىزلىكى ئۈچۈن يىلتىزى بىلەنلا يۇلۇۋېلىنىپ بىر چەتكە تاشلاپ

قويۇلغان، هاياتلىق پۇرسىتىدىن مەھرۇم قالغان دەرەخ مانا مۇشۇ شۇ. ئەمدىلىكتە ئۇ قايتىدىن كۆكلەپ ساغلام، روھلۇق ھالەتتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن تاللىغان مايىسىي مۇشۇنداق بەختسىزلىككە دۇچار بولدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بەرگىلىرى تېخى ئېچىلمىغان بىر غۇنچىنىڭ ياپراقلىرى ۋاقىتسىز قايرىلىدۇ؟ قايرىلغان ياپراقنى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇمكىنمۇ؟ بۇنى كىمدىن سوراش كېرەك؟ «باغۋەن» دېنمۇ؟ «باغۋەن» بۇنىڭغا جاۋاب بېرەلەرمۇ؟

ئۆي ئىچى بەك ئىسسىپ كەتكەچكە، چۇ يەنچاۋ ياتقىدىن چىقتى، بېيجەي بىناسىنىڭ ئالدىدىكى كېچە قاراڭغۇلۇقىدا تاش كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كىچىك ئارالغا قەدەم باستى. كىچىك ئارال- مۇ، نامسىز كۆلمۇ چەكسىز جىمجىتلىق ئىلكىگە غەرق بولغاند- دى. قاپقاراڭغۇ ئاسماندا ئايمۇ، يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. نەم- خۇش ھاۋانى يېرىپ كېلىۋاتقان دىمىق شامال كىشىنىڭ نەپىسى- نى سىقاتتى. بەلكىم بۇ يازنىڭ جۇدۇنىنىڭ شەپىسى بولسا كېرەك! ياپيېشىل دەل - دەرەخلەر، ئوت - چۆپلەر كېچە قاراڭغۇلۇقىدا ئۆز نۇرىنى يوقاتقانىدى. چۇ يەنچاۋ تۇيۇقسىز كەلگەن سوغۇق ھاۋادىن توڭلىغاندەك بولدى - دە، ئەتراپتا قارىيىپ كۆرۈنۈۋاتقان نەرسىلەرگە قاراشقا رەۋىتى بارماي بېشى- نى ساڭگىلاتقىنىچە ئاستا قەدەملەر بىلەن كەلگەن يولىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ كېتىۋېتىپ يولدا چوقچىيىپ تۇرغان بىر نەرسىنى كۆرۈپ جايىدا توختاپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرۈنگىنى شە- پاڭنىڭ يېنىدىكى تاش پەلەمپەي ئىدى. شىپاڭغا چىقىپ كۆل- نىڭ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن مۇشۇ تاش پەلەمپەيدىن تۇنجى قەدەمنى ئېلىش كېرەك ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئېسىدە ھېلىھەم تۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بۇلتۇر كۈزدە مۇشۇ تاشتا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى ئىشلىرى، ھاياتى توغرۇلۇق چوڭقۇر خىياللارنى سۈرگەن، تەرسالىق بىلەن: «ئادەملەرنىڭ روھى با-

راۋەر بولىدۇ!» دېگەندى. راست، قىز توغرا ئېيتىدۇ. ئادەم بىلەن ئادەم باراۋەر بولىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ پەرقى ئۆزلىرىدىنمۇ ئىلگىرى ئۆتكەن تىرىشچانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. خىرىستىئان دىنىنىڭ مۇرىتلىرى: «تەڭرىنىڭ ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دەپ، ماتېرىيالىزمچىلار: «ھەقىقەت ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دەپ قارىشىدۇ. لېكىن، كىشىلەر نېمە ئۈچۈن كېسەلنىڭ ئالدىدا باراۋەر ئەمەس؟ بۇ دۇنيادا مەنسەپ بېشىنى قۇرۇق ئىگىلەپ ئولتۇرغان تەييارتاپلار، قارا نىيەتلەر، ياخشىلار قىياپىتىگە كىرىۋالغان سۈيقەستچىلەر، بىكار تەلەپلەر شۇنچە جىق تۇرسا، كېسەل دېگەن بۇ ئىبلىس نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا يېپىشماي بىر بىغۇبار، ساددا، ناتىۋان قىزنى قىينايدۇ؟

چۇ يەنچاۋ قاراڭغۇدا قىزنىڭ يوغان شەھلا كۆزلىرىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ:

— چۇ مۇئەللىم، تۇغۇلغان كۈنۈمدە چوقۇم كېلىدىغاندىمىز؟ — دەپ سوراۋاتاتتى.

ئۇ:

— ئەلۋەتتە، چوقۇم بارىمەن! — دەپ جاۋاب بەردى.

قىز كۈلۈپ كېتىپ:

— تەرجىمە قىلىپ بولغان «شەمشەر سوقۇش»نى ئالغاچ كېلىڭ جۇمۇ... — دەپ تاپىلىدى. ئاھ، «شەمشەر سوقۇش»...

كەچكى قۇياشنىڭ ئاداققى نۇرلىرى تېخى تولۇق ئۆچمەي تۇرۇپلا ئاسمانىنىڭ شەپەق رەڭگىگە كىرگەن غەربىي جەنۇب تەرىپىدە ئۇچلۇق، قىيپاش ھىلال ئاي پەيدا بولدى.

خەن ئائىلىسىدىكىلەر تاماق يەيدىغان ئۆيگە يىغىلىشقاندى.

خەن زىچى ئۆينىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغان يۇمىلاق قەغەز كو-
روپكىنى ئاستا ئېچىپ، «Happy Birthday»[1] دېگەن خەتلەر
يېزىلغان چوڭ تورتنى شىنيۆنىڭ ئالدىغا قويدى.

— پاھ، دادا، سىز... — شىنيۆ بوشقىنا توۋلىۋەتتى.

— بۈنى سەن ئۈچۈن ئالايىتەن قىلدۇردۇم. بۈلتۇرقى
تۇغۇلغان كۈنۈڭنى... بۇ يىل چوقۇم تولۇقلاپ ئۆتكۈزۈپ
بېرىشىم كېرەك، بولمىسا كۆڭلۈم ئارام تاپمايدۇ، — خەن زە-
چى بۇ گەپلەرنى ئىپتىخارلىنىش ھېسسىياتى بىلەن قىزىغا تە-
كىلىپ تۇرۇپ ئەمەس، يەرگە قاراپ تۇرۇپ دېدى. دادا بولغۇ-
چى بالىلىرىغا يەتكۈزگەن مېھىر - شەپقەتلىرى ئۈچۈن مەغرۇر-
لانماسلىقى كېرەك. ئۇ بالىلىرى ئۈچۈن تېخى ھېچقانچە ئىش
قىلىپ بەرمىدى. خەن زىچى ئۆزىنى شىنيۆنىڭ ئالدىدا بىر
گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك سېزەتتى. لېكىن بۇ خىل ھېسسە-
ياتنى تىل بىلەن ئىپادىلەشكە، كۆز نۇرى ئارقىلىق ئاشكارىلاپ
قويۇشقا بولمايتتى. ئۇ شۇ ئوينىڭ تۇرتكىسىدىمۇ، ئەيتاۋۇر
قىزىنىڭ ئۆزىنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇمنىڭ ئارقىسىغا چوڭقۇر
بىر ئازابنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى بىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ
ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىيالمايتتى. خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلاتقە-
نىچە كىچىك شامىلارنى تورتنىڭ ئەتراپىغا بىر - بىرلەپ سانجە-
دى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى كىشىگە ياشلىقىدىكى تۇجۇپە-
لەپ قاشتېشى ئويغان چاغلىرىنى ئەسلىتەتتى. ھەر بىر تال
شامنى سانجىغاندا «بىر، ئىككى، ئۈچ...» دەپ بوش ئاۋازدا
ساناپ كېلىۋاتقان خەن زىچى ئەڭ ئاخىرقى شامنى سانجىپ
بولغاندا «ئون سەككىز» دەپ توۋلىدى ۋە ئىككى قولىنى جۈپ-
لەپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ قىزىم بۇ يىل ئون سەككىز ياشقا كىردى، —

---

① ئىنگلىزچە: «تۇغۇلغان كۈنىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن» دېگەن مەنىدە.

دەپ پىچىرلىدى.

— قارا بۇ داداڭغا، كىچىك بالىدەك قىلىق قىلىپ كەتكەنىنى، سەن بىلەن ئويىنىشىۋاتىدۇ!

خەي هامما ئاشخانىدىن يۈگۈرگىنىچە چىقىپ كەلدى ۋە ئولتۇرغانلارغا قاراپ دېدى:

— ئەجنەبىيلەردەك قىلىق قىلىپ كەتكىنىنى بۇلارنىڭ، مەن سەيلەرنى تەييارلاپ بولدۇم جۇمۇ.

— ئەجنەبىيلەرنىڭ بولامدۇ، ئۆزىمىزنىڭ بولامدۇ، كارىمىز يوق، بالىمىز خۇشال بولسىغانلا ئىش بولسا مەيلى، هەر ئىككىلىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىۋېرىمىز! — دېدى خەن خانىم ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن. بۇلتۇرقى مۇشۇ كۇندىكىگە سېلىشتۇرغاندا ئۇ بىر نەرسىنى خېلى قوبۇل قىلالايدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنىڭدا شىنيۆنىڭ كېسىلىدىن باشقا مۇنداق بىر سەۋەب بار ئىدى: بۇ تورت مۇسۇلمانلار يېمەكلىكلەر دۇكىنىدا بۇيرۇتۇپ ياسالغان بولغاچقا، «ئەجنەبىيلەرنىڭ نەرسىسى» بولسىمۇ، هەر هالدا قوبۇل قىلغىلى بولاتتى.

— هامما، — چىن شۇيەن ئورنىدىن تۇرۇپ، خەي هامما بىلەن ئاشخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى، — قورۇمىلارنى تۇزلۇق قىلىۋەتمىگەنسىز؟

— خاتىرجەم بولۇڭ! — دېدى موماي كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ، — باشقا هەرقانداق ئىشنى ئۇنتۇپ قالساممۇ شىنيۆنىڭ تامىقىغا تۇزنى ئازراق سېلىشنى ئۇنتۇپ قالماسمەن. مەن بۇگۈنكى تاماقنى ئىككى خىل تەييارلىدىم، شىنيۆنىڭ يەيدىغىنى تۇزسىزراق، باشقىلارنىڭكى تۇزلۇقراق بولدى. مەن تېخى قولۇم - قوشنىلار يېپ قالسا دەپ خېمىرغا ئالاهىدە ئىشلىدىم. باردى - كەلدى قىلغان - قىلمىغانلىقىمىز بىلەن هېسابلىشىپ ئولتۇرمايلى. بۇ قېتىم تاماقنى ئۇلارنىڭكىگىمۇ ئاچىقىپ بېرەيلى. ئۇلارمۇ شىنيۆنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئاتاپ ئېتىلىشىم كېرەك، ئۇلارمۇ شىنيۆنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئاتاپ ئېتىلىشىم

گەن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چۆپىدىن ئازراق تېتىپ بېقىشى كېرەكتە.

شىنيۆنىڭ قەلبىگە ئىللىق بىر سېزىم يامراپ كەتتى. ئۇ ئايال بىلەن ئۇنىڭ كۆڭۈل رىشتى بىر - بىرىگە مەھكەم باغلانغا- نىدى.

تىەنشىڭ بىر چەتتە ئۇندىمەي ئولتۇراتتى. ئۇ بۇگۈن چاچ- لىرىنى ئالايىتەن ياستىپ، باشقا كۈندىكىگە قارىغاندا ئىشتىن بۇرۇنراق كەلدى ۋە دەرۋازىدىن كىرگەن پېتى ھۈجرىسىغا كى- رىپ، يېڭى ئاق كۆڭلىكىنى ئالماشتۇرۇپ چىقتى. تىەنشىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ سىڭلىسىغا قاراپ دېدى:

— شىنيۆ، ساڭا بىر نەرسە تەييارلاپ قويۇۋېدىم...

— ئاكا، ماڭا پۇل بېرىپ يۈرمىگىن يەنە، — دېدى شىنيۆ ئاكىسىنىڭ ئالدىنقى قېتىملىق تۈغۈلغان كۈنىدە ئۆزىگە يىگىرمە يۈەن بەرگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، — مەن ھازىر... شىنيۆ گېپى- نىڭ يېرىمىنى يۇتۇۋالدى. ئۇ ئەسلىدە، مەن ھازىر ئوقۇمىغان- دىكىن پۇلمۇ كېرەك بولمايدۇ، دېمەكچى ئىدى. لېكىن، ئۇ- نىڭ بۇنى ئېتىراپ قىلغۇسى، باشقىلارغا دېگۈسى كەلمىدى.

— پۇل ئەمەس، — تىەنشىڭ سىڭلىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى دەرھاللا چۈشىنىپ شۇنداق دېدى ۋە ئۇنىڭ يەنە كۆڭۈلسىز گەپلەرنى قىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، يانچۇقىدىن ھېلىقى نەرسىنى چىقىرىپ شىنيۆگە سۇندى، — ساڭا بىر ئويۇنچۇق ئالغانىدىم.

— ۋاھ، نېمانداق ياخشى! — شىنيۆ ئۇ نەرسىنى قولىغا ئېلىپ بىر ھازاغىچە قاراپ كەتتى، — شۇيەن، قارىگە!

چېن شۇيەن يېقىن كېلىپلا توۋلىۋەتتى:

— ۋۇي، نېمانداق بەلەن نەرسە بۇ...

خەن خانىمۇ، خەن زىچىمۇ تۇرغان يېرىدە قاققان قوزۇق- تەك تۇرۇپلا قالدى. بۇ، تىەنشىڭ كىچىك ۋاقتىدا تۇمار ئورنىدا

بويندىن چۈشۈرمەيدىغان قاشتاش ئىدى. ئۇنى كۆرۈش بىلەن تەڭ بالا بىلەن ئانىنىڭ خىيال كەپتىرى يېگىرمە نەچچە يىل ئىلگىرىكى ۋاقىتقا كېتىپ قالدى. ياق، يېگىرمە نەچچە يىل دېگەن قانچىلىك ۋاقىت، تېخىنىشكىمۇ بۇ يىل يېگىرمە ئالتە ياشقا كىرگەن تۇرسا!

— بۇنى... سەن تېخى ساقلاپ يۈرگەنمىدىڭ؟ — خەن زىچى پىچىرلاپ دېگۈدەك سورىدى.

— ھەئە، ساقلاپ يۈرگەن، شۇنىۋگە ساقلاپ يۈرگەن! — دېدى تېخىنىشكى، — بۇگۈن ئۇنى ئاخىر سىكىلىمغا بەردىم.

خەن خانىم كۆڭۈلسىز بىر نەزەردە تېخىنىشكىغا يالتىيىپ قاراپ قويدى:

— باشقا نەرسە تېپىلمىغاندەك سىكىلىكىغا مۇشۇ نەرسىنى بېرىپ يۈرگىنىڭنى قارا. بۇ سېنىڭ كىچىك ۋاقىتىڭدا تۇغۇلغان كۈنۈڭنى ئۇنتۇزگەن ۋاقىتىڭدا ئېسىۋالىدىغان تۇمارىڭ ئەمەسمىدى. ئۇنى ئەۋلادىتىن - ئەۋلادقىچە قالدۇرۇشۇڭ كېرەكتە.

— نېمە ئەۋلاد - پەۋلادنىڭ گېپى بۇ؟ — تېخىنىشكى ئاپىسىغا ئالايدى، — سىكىلىمنىڭ ئىشلىرى ئۇنۇشلۇق بولىدىغانلا بولسا، ئۇرۇق - ئەۋلادىم قۇرۇپ كەتسىمۇ مەيلى.

بىر چەتتە ئولتۇرغان چېن شۇيەن ۋىللىدە قىزاردى. بۇ گەپ ئۇنىڭ دېمىنى ئىچىگە چۈشۈرۈۋەتتى.

— نېمە جۆيلۈپ يۈرسەن؟ — خەن خانىم ئاچچىقلىنىپ قالدى، — ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق ئۇرۇق - ئەۋلادىم قۇرۇپ كەتسە مەيلى دېگىنىڭ نېمىسى؟

خەي هامما يۇگۇرۇپ كېلىپ گەپكە ئارىلاشتى:

— ھەي، بۇ تېخىنىشكىنىزە، بىر ئوبدان گەپنىمۇ ئوڭلاپ قىلالمايدۇ، ئۇنىڭ ئەسلى دېمەكچى بولغىنى...

— ئاكا، مەن بۇنى ئالماي! — شۇنىۋ قاشتېشىنى ئاكىسىغا قايتۇرۇپ بەردى. ئانىسىنىڭ گېپى ئۇنىڭ كۆڭلىگە كەل-

گەندى. ئانام ئاكامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئەجەب كاتتا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتىكەن، يەنە تېخى تۇمارمۇ بېرىپتىكەن، نېمىشقا مېنىڭ تۇمارىم يوق؟ ئاكامنىڭ نەرسىسى بولغاندىكىن، بۇنى ياخشىسى ئۇنىڭغا بېرىۋېتەي، ئۇنىڭ نەرسىسىنى تالىشىپ ئولتۇرماي، بولمىسا ئۇنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى...

بىر ئوبدان ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان تۇغۇلغان كۈندە ھەش - پەش دېگۈچە خۇشال كەيپىيات كۆڭۈلسىزلىككە ئالماشتى. خەن زەچىنىڭ كۆڭلى چۈشۈن يەۋالغاندەك غەش بولدى.

— ئال، ئال قىزىم، — خەي ھامما تېخىنشىڭنىڭ گەپ قىلىشىنى كۈتمەيلا ئالدىراپ شىنيۆنىڭ قولىنى تۇتتى - دە، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دېدى، — ئاكاڭنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ، ئۇ سېنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭنىڭ ئۈتۈقلۇق بولۇشىنى تىلەۋاتىپتۇ. قارا سېنى، ئاكاڭنىڭ كۆچىدىن ساڭا ئازراق بەرگەن بولسىچۇ، قارىغىنا ئاكاڭغا، بۇقىدەك قاۋۇل تۇرغىنىنى، — ئۇ يەنە خەن خانىمغا قاراپ قوشۇپ قويدى، — قانداق دېدىم؟

— ھە، مەن بۇنى تېخى ئويلاپ باقماپتىمەن، — خەن خانىم ئىلاجسىز گەپنىڭ ئۇرانىغا بېقىپ سۆزلەشكە مەجبۇر بولدى، — شىنيۆ، بۇنى ئالغىن، ئاكاڭنىڭ تىلىكى بويىچە ئۇنىڭغا ئوخشاش تىمەن ئادەم بولساڭ ئەجەب ئەمەس. شۇنداق بولۇپ قالسا ئاناڭ خۇش بولىدۇ جۇمۇ!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چېن شۇيەن ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى. ئۇ بۇ قاشتېشىنىڭ زادى كىمگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى ھەم گەپ قىستۇرۇپ ئولتۇرۇشنىمۇ لايىق كۆرمىدى. لېكىن، شىنيۆنىڭ تېخىنشىڭگە ئوخشاش قاۋۇل بولۇشىنى كۈتۈش تازىمۇ بىر كۈلكىلىك ئىشتە. شۇنىڭ بىلەن سورۇندىكى كەيپىيات ھەر ھالدا جانلىنىشقا باشلىدى.

خەن زېچى بۇگۈنكى سورۇننىڭ كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە ئاخىرلىشىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرھال روھلىنىپ گەپ باشلىدى:

— شىنيۆ، بۇ قاشتاشنى ئېلىپ قالغىن. بۇ يالغۇز ئاكاڭنىڭلا ئەمەس، داداڭنىڭ، ئاناڭنىڭ ساڭا بەرگەن سوۋغىسى. قاشتاشچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، يېشىل رەڭ باھارنىڭ، ياشلىقنىڭ، جۇشقۇنلۇقنىڭ سىمۋولى. ئۇ پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ ساڭا قىلغان ياخشى تىلىكى بولۇپ قالسۇن.

شىنيۆ ئۇ قاشتاشنى قولىغا ئېلىپ، ئاۋۇال دادىسىغا، ئاندىن ئاكىسىغا مىننەتدارلىق ھېسسىياتى بىلەن قارىدى.

خەن زىچى خۇشال كۈلۈمسىرىدى:

— كېلىڭلار، تورتقا شام ياقايلى!

— دادا، سەل ساقلاپ تۇرايلى، — دېدى شىنيۆ، — چۈنكى ئائىلىمىز تېخى كەلمىگەن تۇرسا...

— ھە راست! — دېدى خەن زىچى چوڭقۇر ئويلانغان ھالدا، — مۇئەللىمنىڭ ئالدىراشچىلىقتىن قۇتۇلالمىغان بولسا كېلەلمەمدۇ، قانداق؟

— كەلمەي قالمايدۇ، — دېدى شىنيۆ جاھىللىق بىلەن ئۆزىنىڭ گېپىدە چىڭ تۇرۇپ، — ئۇ كېلىمەن دېدىمۇ، چوقۇم كېلىدۇ!

— بۇ ئىشنى... قاراڭغۇمۇ چۈشەي دەپ قالدى، چۆپ بەك ئۇزۇن تۇرۇپ كېتەرمىكىن! — خەي ھامما ئۆزىنىڭ ھۇنىرىنى چاقماقراق كۆرسىتىشنى ئويلاپ قالدىمۇ، ئەيتاۋۇر، جايىدا ئولتۇرالماي قالدى. ھەتتا ئۇ كۆڭلىدىن «بۇ چۇ مۇئەللىم دېگىنى ھەممە ئىشقا ئارىلىشۋالىدىكەن» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى، ئەمما بۇ گەپلەرنى دېگىلى بولمايتتى. شىنيۆ ئارانلا تۇرسا ئۈنى خاپا قىلىپ قويسا بولمايدۇ ـ دە.

دەرۋازا قېقىلدى. چېن شۇيەن بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى. كىرگەن كىشى چۇ يەنچاۋ ئىدى.

— ھۇي، چۇ مۇئەللىمكەنغۇ! — شىنيۆ بىردىنلا جانلى-

نىپ كەتتى.

— چۇ مۇئەللىم. . . — بۇ ئۆيدىكىلەر چۇ يەنچاۋنى «چۇ مۇئەللىم» دەپ چاقىرىشقا ئۆگىنىپ قالغانىدى.

— خەن ھەدە. . . — دېدى چۇ يەنچاۋ ئەدەپ بىلەن ھەمـمەيلەن بىلەن سالاملىشىپ چىقىۋېتىپ. ئازراقمۇ ئوقۇتقۇچىلىق كىبىرى بولمىغان چۇ يەنچاۋ شۇ تۇرقىدا شىنيۆنىڭ ئادەتتىكى بىر ساۋاقدىشىغا ئوخشايتتى. لېكىن شۇ تاپتا ئۇ شىنيۆنىڭ ئۆيىدە، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى ئۈچۈنمۇ، ئۆزىنى ئادەتتىكى چاغلاردىكىدەك ئەركىن تۇتالمىدى ۋە سەل - پەل قورۇنۇپ تۇرۇپ دېدى، — ساۋاقداش شىنيۆ، ئون سەككىز ياشقا كىرگەنلىكىڭىزنى قۇتـلۇقلايمەن. ساۋاقداشلارنىڭ ھەممىسى. . .

— رەھمەت، چۇ مۇئەللىم، قېنى ئولتۇرۇڭ! — دېدى خەن زىچى تولىمۇ ئەدەپ بىلەن. چېن شۇيەن دەرھال ئورۇندۇقـنى چۇ يەنچاۋنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

بۇنىڭ بىلەن تەڭ چۇ يەنچاۋنىڭ گېپى ئوتتۇرىدىن ئۈزۈلۈپ قالدى. ئۇ ئەسلى: «ساۋاقداشلار مەۋسۇملۇك ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىۋاتقاچقا تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى تەبرىكلەشكە كېلەلمىدى» دېمەكچى ئىدى. ھازىر ئويلاپ باقسا، بۇنداق دېسە تازا مۇۋاپىق بولمىغۇدەك. ياخشىسى، ئىمتىھاننىڭ گېپىنى تىلغا ئالمىغان تۈزۈك. ئۇ قولىدىكى نەرسىنى بوش ئورۇندۇققا قويۇپ قويۇپ:

— مەن سىنىپىمىزدىكى بارلىق ساۋاقداشلارغا ۋاكالىتەن سىزنى كۆرگىلى كەلدىم. ساۋاقداشلارنىڭ ھەممىسى سىزگە سالام ئېيتتى. . . — دېدى.

چۇ يەنچاۋ بىر قەغەز بولاقنى چىقاردى. شىنيۆ ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ پەملىيەلمىدى.

چۇ يەنچاۋ قەغەز بولاقنى ئېچىپ بىر يۆگەم قەغەزنى چىقارىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە موي قەلەم بىلەن تۆۋەندىكى خەتلەر رەتلىك

قىلىپ يېزىلغانىدى:

باشقا كېسەل سەۋداسى چۈشكەنىكەن، ئەمدى سەۋر قىلىڭ، بەك تىت - تىت بولۇپ كەتمەڭ. كېسەلگە قارشى كۈچ-چىنىز ئاستا - ئاستا كۈچەيسۇن، شۇنىڭدا كېسەل بىلەن سالامەت-لىكىڭىز ياخشىلانغۇچە كۈرەش قىلالايسىز. بۇ، ئاستا خاراك-تېرلىك كېسەللەرگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئۇسۇلى.

ماۋجۇشنىڭ يولداش ژاڭ گۇەنلىيەنگە يازغان بېغىشلىمى-سىدىن ئېلىندى. ساۋاقداش شنيۆگە تەقدىم.

يۇقىرىقى خەتنىڭ ئاستىغا شنيۆنىڭ سىنىپىدىكى ئون بەش ساۋاقداشنىڭ ئىمزاسى قويۇلغانىدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئىمزاسى باشتا ئىدى. ئاشۇ تونۇش پوچېركىنى كۆرۈش بىلەن تەڭلا شنيۆ بۇنى «monitor»نىڭ يازغانلىقىنى بىلدى. سىنىپىدىكى ساۋاقداشلىرى ئىچىدە پەقەت ئۇلا مۇشۇنداق سوۋغا تەييارلاشنى ئويلاپ تاپالايتتى. ئۇ ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرىدىن گىمۇ كىرگۈزۈلمىگەن بۇ بىر ئابزاس سۆزنى نەدىن كۆچۈرۈپ كەلدىكىنتاڭ.

ئولتۇرغانلار گۈرىنى ئولاشتى. شنيۆ ئۇ خەتلەرنى ئوقۇپ تۇرۇپ قالدى، ساۋاقداشلىرىنىڭ سەممىي نىيىتى ئۇنى قالتىس هاياجانلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

— پاھ، — دېدى خەي هامما بايىقى گەپلەردىن قالتىس خۇش بولۇپ، — بىزنىڭ قىزىمىزنى ماۋجۇشى ياد ئېتىپ خەت ئەۋەتىپتۇ - ده، قاراڭلار.

بۇ گەپ ئولتۇرغانلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

چۇ يەنچاۋ كاردون قەغەزدىن ياسالغان بىر كوروپكىنى ئېھتىيات بىلەن شىرەنىڭ ئۈستىگە قويدى...

— ساۋاقداش شنيۆ، بۇنى سىزگە ئەكېلىۋېدىم...

— ژۇي، چۇ مۇئەللىمۇ ماڭا تورت ئەكەپتۇ - دە؟ — شىنيۇ خۇشال بولۇپ.

— ئاۋارە بولۇپ نېمە قىلاتتىڭىز، بىكار پۇل خەجلەپ... — خەن خانىم ئالدىراپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى ۋە دەرھاللا: «ئەگەر ئەكەلگەن تورتى مۇسۇلمانچە بولماي قالسا، يەنىلا قايتۇرۇۋەتكىنىمىز تۈزۈك، لېكىن ئەدەپ يۈزىسىدىن ھازىرچە بۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

— ياق، — دېدى چۇ يەنچاۋ قورۇنۇپ تۇرۇپ، — بۇ نەرسىنى بازاردىن ئالمىغان... — ئۇ قەغەز كوروپكىنىڭ ئىچىنى ئېچىۋېدى، ئىچىدىن كىچىك بىر تەشتەك چىقتى.

— پاھ، نېمىدېگەن ياخشى! مۇئەللىم ئۆزىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىسىنى ماڭا سوۋغا قىپتۇ! — شىنيۇنىڭ بۆلەكچە ھاياجانلىنىپ كېتىشى خەن خانىمنىڭ كۈتمىگەن يېرىدىن چىقتى.

ئولتۇرغانلار بۇ يېشىل ئۆسۈملۈكنى كۆرۈش ئۈچۈن گۈررىدە ئولاشتى. ھەممەيلەننىڭ چىرايىدىن «پاھ، گۈل ئىكەنغۇ!» دېگەن مەنە ئوچۇق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ كىچىك تەشتەككە كۆچۈرۈلگەن ئاددىيغىنا بىر گۈل ئىدى، ئۇنى چۇ يەنچاۋ پۈلغا سېتىۋالمىغانىدى. يەن مۇئەللىمنىڭ ئۆزىگە بەرگەن سوۋغىسىنى ئەمدى ئۇ ئوقۇغۇچىسى شىنيۆگە سوۋغا قىلىۋاتاتتى... ھەمەيلەن بۇ سوۋغىنىڭ قىممىتىنى قىياسەن ھېس قىلالايتتى، توغرا باھالاش ئاسانغا چۈشمەيتتى.

بۇ گۈل شۇنچىلىك ياش، جۈشقۇن ئىدى، يۈمران بىخلىرى ھېچكىم توسۇپ قالالمايدىغان بىر خىل كۈچ، بىر خىل جۈشقۇنلۇق بىلەن قېلىن قوۋزىقىنى يېرىپ چىقىپ ئۆسۈشكە باشلىغانىدى. شىنيۆ تۇنجى قېتىم كۆرگەن چاغدىكىگە قارىغاندا، ئۇنىڭ ئىنچىكە شاخچىلىرىغا تېخىمۇ جان كىرگەن، يېشىل

يوپۇرماقلىرى تېخىمۇ ئاۋۇغانىدى. ئۇچىدىكى ئاخىر ئېچىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان غۇنچىلىرىنىڭ ئاپئاق بەرگىلىرىدىن كىشىنى مەست قىلىدىغان ئاجايىپ خۇشبۇي بىر ھىد كېلىپ تۇراتتى. باسىم ــ ھاياتلىقنىڭ مۇقەددەس گۈلى، باھار ۋە كۈچ - قۇدرەتنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئاجايىپ ئۆسۈملۈك ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ بارلىق ھېسسىياتى مۇشۇ ياغاچقا سىڭدۇ-رۇلگەنىدى، ئۇنى چۈشەندۈرۈش كەتمەيتتى.

ــ رەھمەت، چۇ مۇئەللىم، ــ دېدى خەن زىچى شىنيۆگە كۈچ ۋە ئۈمىد ئاتا قىلغان بۇ يېگىتنىڭ ھەقىقىي ئوقۇتقۇ-چىلارغا خاس پەزىلەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ــ خەن يۇ[1]: «ئوقۇتقۇچى ئادەم بولۇشنىڭ يوللىرىنى ئۆگىتىدىغان، قاراڭغۇ دىللارغا بىلىم مەشئىلىنى ياقىدىغان، چىگىش تۇگۈن-لەرنى يېشىدىغان پەزىلەت ئىگىسىدۇر» دېگەنىدى. قىزىمىز شىنيۆنىڭ سىزدەك ياخشى ئوقۇتقۇچىنىڭ قولىغا چۈشكەنلىكى بىزنىڭ تەلىيىمىز.

ــ ياق، خەن تاغا، ــ دېدى چۇ يەنچاۋ، ــ سىزنىڭ بالا-لارنى تەربىيىلىشىڭىز بەك ياخشىكەن. شىنيۆ كېيىن كاتتا ئادەم بولىدۇ. ئۇ جانلىق، غايىلىك قىز...

شىنيۆ تەشتەكنى سىلاۋېتىپ ئوقۇتقۇچىسىغا كۆز ئۈزمەي قارىدى، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆزىنىڭ كەلگۈسىنى كۆرگەندەك بولدى.

ــ مۇئەللىم، «شەمشەر سوقۇش»نىڭ تەرجىمىسىنى ئال-غاچ كەلدىڭىزمۇ؟ ــ شىنيۆ تۇيۇقسىز سورىدى.

ــ ئالغاچ كەلدىم، شۇنچە ئالدىراپ تۇنۇگۈن ئاخشام ئاران تەييار قىلدىم، ــ چۇ يەنچاۋ سومكىسىدىن چوڭ بىر كو-نۋېرتنى چىقىرىپ شىنيۆگە سۇندى، ــ سىز مېنىڭ تۇنجى

---

① خەن يۇ ــ تالڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئۇلۇغ ئەدىب.

كىتابخانىم بولمىدىغان بولدىڭىز ـ دە. . .

شىنيۆ تەقەززالىق بىلەن ئوربىگىنالىنى كونۇبرتتىن ئالاي دەپ تۇرۇشىغا چۇ يەنچاۋ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ ئۇنى توستى:

ـــ كېيىن كۆرۈڭ، ھازىر سىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى ئۆتكۈزەيلى!

ـــ بولىدۇ، تېز شام ياقايلى! ـــ دېدى چېن شۇيەن خۇشال ژارقىرىغىنىچە سەرەڭگىنى شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپ. قالغانلارمۇ خۇشال كەيپىيات ئىچىدە شىرەنىڭ ئەتراپىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى.

ـــ ھە. . . ـــ شىنيۆ سەرەڭگىنى قولىغا ئالدى، ـــ ئەمىسە. . . ـــ قىزنىڭ كۆزلىرى ھاياجان ئىلكىدە ئاشۇ تونۇش چىرايغا تىكىلدى، ـــ چۇ مۇئەللىم، سىز بۈگۈن بىزنىڭ ئەزىز مېھمىنىمىز. شامنى ئۆزىڭىز يېقىپ بەرسىڭىز قانداق؟

ـــ مەن، ـــ چۇ يەنچاۋ ئىككىلىنىپ قالدىيۇ، يەنە ئارتۇق گەپ قىلماي سەرەڭگىنى قولىغا ئېلىپ ئاستاغىنە ياقتى. ئاندىن قوللىرى سەل ـ پەل تىترىگەن ھالدا شامىلارغا بىر ـ بىرلەپ ئوت ياقتى. . .

ئون سەككىزىنچى شامغا ئوت يېقىلغاندا، شىنيۆنىڭ كۆزىگە بىراقلا ئون سەككىز مەشئەلگە ئوت يېقىلغاندەك كۆرۈندى. شىنيۆ ئاۋۇال كۆيۈۋاتقان شامىلارغا، ئاندىن ئۆزىگە بەخت تىلەۋاتقان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا، ئوقۇتقۇچىسىغا قارىدى. كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى لەيلەپ قالدى. ئۇ مانا ئەمدى ئون سەككىز ياشقا كىردى، ئىلگىرىكى ئون سەككىز يىلى مۇشۇنداقلا ئۆتۈپ كەتتى، ئون توققۇزىنچى ھاياتلىق باھارى باشلاندى. ئۇنىڭ ئالدىدا زۇلمەتمۇ، يورۇقلۇقمۇ، رىيازەتمۇ، ئۇمىدمۇ تۇرۇپتۇ.

شىنيۆ ئۇخلاشتىن ئاۋۇال دورىسىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، چېن شۇيەن بەك چارچاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇنى

زورلاپ بالدۇرلا ياتقۇزدى. ئەسلى چىن شۇيەن شىنيۆنىڭ بۇ-گۇن ئالماشتۇرغان كىيىمىنى كەچلىك ۋاقتىتىن پايدىلىنىپ يۇيۇۋېتىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى، ئەمما خەي هامما كىيىملەر-نى بىرىنىمۇ قالدۇرماي ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بۇ مېهرىبان ئايال چىن شۇيەنگىمۇ شىنيۆگە كۆيۈنگەنىدەكلا كۆيۈنەتتى. چىن شۇيەن قىلغۇدەك ئىش تاپالمىغاندىن كېيىن چىراغنى ئۆچۈرۈپ شىنيۆنىڭ يېنىغا كېلىپ ياتتى.

دېرىزىدىن كىرىۋاتقان سۇس ئاي نۇرىدا، يېزىق ئۇستىلى-نىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويغان تەشتەكتىكى گۈل غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شىنيۆ ئۇنى بۇ ئۆيدىكى ئەڭ مۇھىم جايغا قويۇپ سۈيىنىمۇ ئالماشتۇرغانىدى. شۇ تاپتا ئۇ گۈلنىڭ خۇشبۇي ھىدى ئۆي ئىچىنى بىر ئالغانىدى. ئۇ ئاشۇ خۇشبۇي ھىدى بىلەن ئىيۇل كېچىسىگە بىر خىل كۆڭۈللۈك كەيپىيات بېغىش-لىغانىدى.

— بۇ چاغقا چۇ مۇئەللىم مەكتەپكە بېرىپ بولغاندۇ - هە؟ — شىنيۆ بىر قارىماققا چىن شۇيەندىن سوراۋاتقاندەك، يەنە بىر قارىماققا ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلاۋاتقاندەك ئاھاڭدا شۇنداق دېدى.

— بېرىپ بولماي قالامدۇ، بولدى، ئۇنىڭدىن ئەن-سىرىمە. ئەر كىشى تۇرسا، نېمىدىن قورقاتتى؟ — دېدى چىن شۇيەن، — هەي، سىلەرنىڭ بۇ ئوقۇتقۇچىڭلار ئوقۇغۇچى-لارغا بەك كۆيۈنىدىكەن جۇمۇ!

— ئەلۋەتتە، ئۇ دېگەن مېنىڭ ئوقۇتقۇچىم - دە! — پىچىرلىدى شىنيۆ قەلبى خۇشاللىق، ئىپتىخارلىق هېسسىياتىغا چۆمگەن هالدا.

— ئوقۇتقۇچىلارمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىكەن. ئوتتۇ-را مەكتەپتىكى سىنىپ مەسئۇلىمىز ئېسىڭدە بارمۇ؟ مەن ئۇنىڭ ماڭا بىرەر قېتىم چىراي ئېچىپ باققىنىنى بىلمەيمەن. ئۇ بىر

نېمىدىن ئۆلسەممۇ ئۆچۈم چىقمايدۇ. . .

شىنيۆ ئۇندىمىدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ شۇيەنگە قايسى ئىشلاردا ئۆچمەنلىك قىلغانلىقىنى ئەسلەيەلمىدى. بەلكىم بۇ، ئائىلە كېلىپ چىقىشى ياخشى بولمىغانلىقتىن شۇيەننىڭ ھەمىشە باشقىلاردىن ئۆزىنى كەمستىدۇ دەپ گۇمانلىنىدىغانلىقىدىن بولسا كېرەك؟ شىنيۆنىڭ بۇ ئىش توغرۇلۇق بىر نېمە دېگۈسى كەلمىدى. ئۇنىڭ شۇيەننىڭ ئىلگىرىكى دەرد ـ ئەلىمىنى يەنە قوزغاپ قويغۇسى يوق ئىدى.

چېن شۇيەن گېپىنى داۋاملاشتۇردى.

ـــ قورسىقىدا ئۇماچ يوقلۇقىغا باقماي كىبىرىنىڭ چوڭلۇقىنى دېمەمسىز؟ چۇ مۇئەللىمگە سېلىشتۇرغىلى بولامدۇ ئۇنى؟ چۇ مۇئەللىمگە قارىغىنا، گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئوقۇغانلىقى بىلىنىپلا تۇرىدۇ! ـــ ئەسلىدە چېن شۇيەننىڭ بۇرۇنقى ئوقۇتقۇچىسىغا بەك چوڭ ئۆچمەنلىكىمۇ يوق ئىدى. ھەر ئىككىيلەن ئوخشاشلا سىنىپ مەسئۇلى بولغاچقا، ئۇ سېلىشتۇرۇپ بېقىش ئويىدا بايىقى گەپنى باشلىۋىدى، ئەمدى تېمىدىن بىراقلا چەتنەپ كەتتى، ـــ «ئادەمنى ئادەمگە سېلىشتۇرساڭ ئاچچىقىڭنى قوزغاپ قويىدۇ!» دېگەن شۇ ـ دە!

ـــ بۇنداق سېلىشتۇرساق بولمايدۇ، ـــ دېدى شىنيۆ كۈلۈمسىرەپ، ـــ چۇ مۇئەللىم دېگەن بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىسى، يەن مۇئەللىمنىڭ پەخرىلىك شاگىرتى. ئالىمنىڭ شاگىرتىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئالىم بولىدۇ ـ دە!

ـــ ئادەتتىكى ئادەم ئەمەسلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ، يېشىنىڭ كىچىكلىكىگە باقماي شۇنداق تەمكىن، پىشقان! ئۇ بۇ يىل نەچچە ياشقا كىردى؟

ـــ يىگىرمە. . . ـــ شىنيۆ دەماللىقا جاۋاب بېرەلمەي بىر ئاز ئويلىنىپ قالدى، ـــ مەكتەپنى يىگىرمە تۆت يېشىدا پۈتتۈرگەن بولسا، بۇ يىل يىگىرمە ئالتە ياشقا كىردى دېگەن

گەپ. ھۇھ! ــ شىنيۇ تۇيۇقسىز ھەيرانلىق ئىچىدە چىن شۇ-يەننىڭ قولىغا پاققىدە بىرنى ئۇردى، ــ ئۇ ئاكام بىلەن تەڭ ئىكەن ئەمەسمۇ؟

ــ ئاكاڭ بىلەن؟ ــ چىن شۇيەنمۇ بەكلا ھەيران قېلىپ چۇ يەنچاۋ بىلەن تېەنشىڭنى ئۆز كۆڭلىدە ئىختىيارسىز سېلىش-تۇرۇشقا باشلىدى، ــ ئۇ ئىككىسى باشقا ــ باشقا ئىككى دۇنيا جۇمۇ!

ــ مەن ساڭا ئېيتتىمغۇ، باشقىلارنى خالىغانچە بىر ــ بىرىگە سېلىشتۇرما دەپ، ــ شىنيۇنىڭ ئاكىسى بىلەن مۇئەل-لىمنى بىر ــ بىرىگە سېلىشتۇرغۇسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ نەزەرد-ە بۇ ئىككىيلەن ئوخشاشلا كۆيۈمچان، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىدى ھەم نۇرغۇن ئوخشاشلىققا ئىگە ئىدى. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرد-ا سىدىكى پەرقنى تېپىپ چىقىشقا توغرا كەلسە... ــ ئۇلارنىڭ مىجەز ــ خاراكتېرىلا بىر ــ بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئەگەر چىرايى-نى سېلىشتۇرۇشقا توغرا كەلسە، ئاكامۇ كېلىشكەن ئەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ جۇمۇ!

چىن شۇيەن پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى:

ــ ئاكاڭغا يان بېسىپ كەتكىنىڭنى قارىغىنا، مەن ئۇنى سەت دېمىدىمغۇ؟ ئالدىراپ كەتكىنىنى، سەندەك ئارقا تەرەك بولىدىغان ياخشى سىڭلىسى بار يەردە، ھېچكىممۇ تېەنشىڭغا «ياق!» دېيەلمەيدۇ! ماڭا دەپ بەرگىنە، بۇ ئىككىسىنىڭ مى-جەز ــ خاراكتېرى قايسى جەھەتتىن ئوخشىمايدۇ؟

ــ ئاكام ياۋاش، سەمىمىي، تەرسا، چۇ مۇئەللىم ئېغىر بېسىق، تەمكىن. يەنە تېخى مۇلايىملىقىنىڭ ئارقىسىغا بىر خىل قەيسەرلىك يوشۇرۇنغان! ــ دېدى شىنيۇ. ئۇنىڭ باشقىلا-رىنىڭ مىجەزىگە باھا بېرىپ بېقىشى تۇنجى قېتىم ئىدى. لېكىن، «بۇ ئىككىسىنى خېلى چۈشىنىمەن» دەپ ئويلىغىنى ئۈچۈنمۇ، ئاكىسى بىلەن چۇ مۇئەللىمگە خېلى توغرا باھا بەردى.

— مىجەز، خاراكتېر دېگەنمۇ. . . — دېدى چېن شۇيەن شىنيۆنىڭ گېپىنى خيال ئەلگىكىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ. «سەمەمي، ياۋاش» دېگەن سۆزلەرمۇ ئىجابىي مەنىده بولسىمۇ، چېن شۇيەننىڭ نەزەرىده «ئېغىر بېسىق، تەمكىن» دېگەن باھادەك جەلپ قىلىش كۈچىگە ئەمەس ئىدى. بۇ ھال چېن شۇيەننىڭ يۈرىكىنى بىر پەسكە تىترىتىپ ئۆتتى. ياتلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغان بۇ قىزنىڭ شۇ تاپتىكى روھىي ھالىتىنى بايقاش تەس ئىدى. يېقىن دوستى بولغان شىنيۆمۇ تېخنىكىلىق سىڭلىسى بولغىنى ھەم ئاكا - سىڭىل ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەت چوڭقۇر بولىدىغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلەلمەسلىكى مۇمكىن ئىدى. چېن شۇيەن ئۆزىنىڭ قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتقىنىنى بىلەلمەي ئىلاجسىزلىق ئىچىده پوسۇققىده گەپ تەشتى، — ئادەملەرنىڭ مىجەز - خاراكتېرى نېمىشقا ئوخشاش بولمايدىغاندۇ؟

— بەلكىم بۇ تۇغما بولسا كېرەك، — دېدى شىنيۆ، — «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دەيدۇ ئەمەسمۇ؟ ئادەمنىڭ تەبىئىتى تۇغما بولىدۇ. ئەلۋەتته، ئائىلە، مەكتەپ، ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ ئادەم تەبىئىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىمۇ چوڭ بولىدۇ. كىچىكىدىلا تاشلىۋېتىلگەن بىر شاھزادىمۇ گېزى كەلگەنده تەجرىبىلىك دېھقان بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

— چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆيىدىكىلىرى نېمە ئىش قىلىدۇ؟

— ئانىسى ئوقۇتقۇچى. . .

— چۇ مۇئەللىمنىڭ ياش تۇرۇپلا مۇشۇنداق مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشى بىكار ئەمەسكەن - ده. ئەسلى ئۇ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەن ئەمەسمۇ!

— بىراق، ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇشىدا ئائىلە تەسىرىنىڭ تۇرتكىلىك رول ئوينىغان بولۇشى ناتايىن. مەكتەپ ئالىمىز

دېگىنى ئۇچۇنلا ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق يولىغا قەدەم باسقان، ــ دېدى شىنيۆ، ــ بىزدەك ئوقۇغۇچىلارغا چۈ مۇئەللىم بولمىسا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئەسلىدىكى خىيالى ئەدەبىي تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىش ئىدى. لېكىن، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىمۇ ئۇنىڭ يەتمىشكەن تەرجىمان بولۇپ چىقىشىغا توسقۇنلۇق قىلالمايدۇ. ئۇ ئىرادىلىك، غەيرەتلىك، بىلىمىمۇ شۇنچىلىك مول، ئەدەبىياتىمىز چوڭقۇر خەۋەردار! . . .

ــ مۇنداق دېگىن، چۈ ئەللىمنىڭ بايا ئەكەلگىنى ئۆزى تەرجىمە قىلغان نەرسىلەر ئىكەن ـ دە؟

ــ توغرا ئېيتتىڭ، ئۇنىڭ كىتابى بۇ يىل يىل ئاخىرىدا ياكى كېلەر يىلنىڭ بېشىدا نەشرىدىن چىقىشى مۇمكىن.

ــ چۈ مۇئەللىم بوش ئادەم ئەمەسكەن جۇمۇ! ــ دېدى چېن شۇيەن ئىختىيارسىزلا چۈ يەنچاۋنى ماختاپ، ــ مەن شۇ كەمگىچە كىتاب يازىدىغان ئادەملەردىن بىرىنمۇ تونۇمايدىكەن مەن!

ــ مانا ئەمدى تونۇشتىڭغۇ؟ ــ دېدى شىنيۆ، ــ كىتاب چىققاندىن كېيىن چۈ مۇئەللىمدىن ساقا بىر كىتاب ئېلىپ بېرىمەن، قانداق دەيسەن؟

ــ ياق، ــ دېدى چېن شۇيەن، ــ مەن يا. . . مەن ئالماي، چۈ مۇئەللىمنىڭ ساقا سۇغا قىلغان كىتابىنى كۆرۈپ باقسامىلا بولدى.

ــ سەنمۇ قىزىقكەنسەن، ــ شىنيۆ كۈلدى، ــ ئۇنىڭدىن بۇنچە ئەيمىنىپ كەتمىسەڭمۇ بولىدۇ. چۈ مۇئەللىم بەك چىقىشقاق! ئۇ دەرس ۋاقتىدا بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىمىز، قالغان ۋاقىتلاردا يېقىن دوستىمىز. ئۇنىڭ بىلەن دېيىشمەيدىغان گېپىمىز يوق. ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى توغرۇلۇق بولامدۇ، ئوقۇغۇچىلىق هاياتى توغرۇلۇق بولامدۇ ياكى ئوپېرا، كىنو، مۇزىكا بولامدۇ، ئىشقىلىپ، هەممە تېمىدا سۆزلىشىۋېرىمىز. ئەڭ جىق سۆزلە-

شىدىغان تېمىمىز ئەدەبىيات، ئۇ ئەدەبىياتقا بەك قىزىقىدۇ، جۇڭگو، چەت ئەلنىڭ نۇرغۇن داڭلىق ئەسەرلىرىنى پىششىق بىلىدۇ، بەزىلىرىنى تېخى يادقىمۇ ئوقۇپ بېرەلەيدۇ...

— يادقا ئوقۇپ بېرەلەيدۇ؟

— ھەئە. ئىشەنمەيۋاتامسەن؟

— ئېمىشقا ئىشەنمىگۈدەكمەن. سەن دېگەن گەپلەرنىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىمەن...

بۇنداق تېمىدا سۆزلەشسە يەنىۋەنگە قايتىپ بارغاندەك بولۇپ كۆڭلى چەكسىز يايراپ كېتىدىغىنى ئۈچۈنمۇ، شىنيۆ چېن شۇيەننى ئىشەنمەي قالارمۇ دېگەندەك بىر ھېسسىياتتا قىزىشىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— بىر قېتىم مېنىڭ «بايرون شېئىرلىرىدىن تاللانما» دېگەن بىر ئىنگلىزچە كىتابىم سىنىپتا قولدىن - قولغا ئۆتۈپ يىتۈپ كەتتى. ئىچىمنىڭ قانچىلىك ئېچىشقىنىنى بىر دېمە، ئېمىشقا دېسەڭ، بۇ كىتابنى ئىزدەپ يۈرۈپ مىڭ تەستە سېتىۋالغانىدىم. ئەمدى كىتابخانىلاردىن تاپقىلىمۇ بولمايتتى. نەچچە كۈنگىچە كۆڭلۈم چۈشۈن يەۋالغاندەك غەش بولدى. بىر كۈنى كۆل بويىدا ئايلىنىپ يۈرسەم چۈ مۇئەللىم ئۇچرىشىپ قالدى. كىتابىمنىڭ يوقلىپ كەتكىنىنى ئاڭلاپ بەك ئەپسۇسلاندى ۋە: «بۇ كىتاب مەندىمۇ يوق، بولمىسا سىزگە سۇۋغا قىلىۋېتەتتىم. ئەمدى قانداق قىلايلى؟ يەنىلا مەن بىر ئامال قىلىپ سىزگە تۆلەپ بېرەي... » دېدى.

— تۆلەپ بېرەي؟ چۈ مۇئەللىم كىتابنى قانداق قىلىپ تۆلەپ بېرىدىكەن؟

— يادلاپ بولمامدۇ!

— ھە؟

— ھەيران قالما. بۇ ئىش ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. چۈنكى بايرون ئۇ تولىمۇ ياخشى كۆرىدىغان ھەم ئەسەرلىرىنى

پىشىشىق بىلىدىغان شائىر. ئۇ: «بايرونىنىڭ شېئىرلىرى ئۆزىگە ئوخشاشلا دۇنيادىكى ئەقىل - پاراسەتلەرنىڭ جۇغلانمىسى، تەڭ-رىنىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان ئالاھىدە ئىلتىپاتى. ئۇنىڭ شې-ئىرلىرىنى ئوقۇغان كىشى شائىرنىڭ يانار تاغ ئارىسىدىن ئېتىل-گىپ چىقىدىغان، لاۋادەك يالقۇنجاپ تۇرغان، دېگىز دولقۇنىدەك مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان ھاياجانلىنىش ھېسسىياتلىرىنى بايقىيالايـ-دۇ» دەيدۇ. ئۇ بايرونىنىڭ ئالاھىدە تالانتىغا، ئالاھىدە كۈچ - قۇدرىتىگە، شېئىرلىرىدىكى ئالاھىدە سالماققا بەك قايىل. چۈ مۇئەللىم: «بايرونداەك كاتتا شائىرنى بايرون قىلىپ تۇرغىنى دەل مۇشۇ ئۇچ ئالاھىدىلىك!» دەيدۇ...

بۇ گەپلەر چېن شۇيەننى بەكلا ھەيران قالدۇردى.

— بىز كۆل بويىدا ئاستا ماڭدۇق. ئۇ بۇ كىتابتىكى شېئىرلارنى ماڭا بىرمۇ بىر يادلاپ بېرىشكە باشلىدى، — شىنيۆ راستتىنلا كۆل بويىدا كېتىۋاتقاندەك كۆزلىرىنى يۇمدى، — چۈ مۇئەللىم ئاۋۇال شېئىرلارنىڭ ئىنگلىزچىسىنى، ئاندىن يەن پروفېسسور تەرجىمە قىلغان خەنزۇچىسىنى دېكلاماتسىيە قىلـ-دى. بۇنى دېكلاماتسىيە دېگەندىن كۆرە شېئىر مىسرالىرىنىڭ بۇلاق سۈيىدەك شىلدىرلاپ ئېقىشى دېگەن تۇزۇك ئىدى:

خايدىنىڭ قەلبىدىن يىراق ئەندىشە،
ئويلايدۇ: ئۇشبۇ دەم قەسەم نە ھاجەت.
چۈنكى پاك بىر قىزنىڭ ئالدانغىنىنى،
ئۇ ئاڭلاپ باقمىغان شۇ كەمگە پەقەت.
ئاڭلاپمۇ باقمىغان،
ۋىسالغا يەتمەكچۇن قەسەم زۆرۈر دەپ.
شۇ تاپ ئۇ جۈپتىگە تەلپۈنگەن قۇشتەك،
قاقتى پەر شادلىنىپ ئاشىقى تامان.
ئاسىيلىق يات بولغاچ قىزنىڭ قەلبىگە،

بىكىرەك ۋاپادىن سۆز ئېچىش بۇئان.
. . .
زېمىنمۇ، ھاۋامۇ مەمنۇن بۇ ھالدىن،
بىر جۈپ ياش ئۆلۈمنى ئۇنتۇغان تامام.
ۋاقىتتىن رەنجىشى بولمىسمۇ گەر،
سېزىشەر ئۇنى تېز ئۆتكەندەك ھامان.
شۇنچىلىك بەختىيار، شادىمان بىر جۈپ بۇ،
تۇرىدۇ روبىرو زوق بىلەن قاراپ.
سىماسى، ئەكسى بار قارشى چىرايدا،
چەكسىز بىر مۇھەببەت بالقىغان كۆزدىن،
دەمۇ دەم يارقىن نۇر تۇرىدۇ تاراپ.

چۇ مۇئەللىمنىڭ راۋان دېكلاماتسىيىسى كەيپىياتىمنى جا-
لاندۇرۇپ ئەپسۇسلىنىشلىرىمنى يوقاتتى. ھەتتا مەن: «كىتا-
بىمنىڭ يوقاپ كەتكىنى بىر ھېسابتا ياخشى بوپتۇ» دەپمۇ ئويلاپ
قالدىم. بولمىغان بولسا ئۇنىڭ دېكلاماتسىيىلىرىنى ئاڭلىيال-
مايتتىم! . . .

شۇنىۋ بۇ گەپلەرنى پىچىرلاپ دېگۈدەك ئېيتقاندا ئاشۇ ۋا-
قىتتىكى مەنزىرىلەر كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ ئون سەككىز
چۈش ئەمەس، شۇنىۋ بېشىدىن ئۆتكۈزگەن رېئاللىق، مەڭگۇ
ئۇنتۇپ كەتكىلى بولمايدىغان رېئاللىق ئىدى، ئون سەككىز
ياشلىق بىر قىزنىڭ ئەينەكتەك سۈزۈك، بىغۇبار قەلبىدە بىر
ئۆمۈر ئەسلىنىدىغان كۆڭۈللۈك ئەسلىمە ئىدى.

چېن شۇيەن ئاڭلىغانسېرى بۇ گەپلەرگە مەپتۇن بولۇپ
قېلىۋاتاتتى.

ئۇلارنىڭ سۆھبىتى قاچانلاردىدۇ ئۈزۈلۈپ قالدى. چېن
شۇيەننىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇغا ئىلىنىدى. چۈشىدە چېن شۇيەن
تېەنشىڭنى كۆردى، ئۇ تېەنشىڭنى شېئىر ئوقۇپ بېرىشكە مەج-

بۇرلاپ تۇرۇۋالدى. ئاخىر ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ قالغىلى تاس قالدى. . .

يېرىم كېچە، خەن زىچى ئويغىنىپ غەربىي ئۆيىنىڭ ئاللىـ بۇرۇن ئۆچۈرۈلگەن چىرىغىنىڭ يەنە يېنىق تۇرغانلىقىنى كۆرـ دى ۋە ئۆيدىن چىقىپ شىنيۆلەر ياتقان ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يېنىك ئاۋازدا سورىدى:

— شىنيۆ، شۇيەن، نېمىشقا تېخىچە ئۇخلىمايسىلەر؟ تۇنەيدىغان ئىشنى قىلماڭلار جۇمۇ!

چىراغ يورۇق بولسىمۇ، ئۆي ئىچىدىن ھېچقانداق سادا كەلمىدى.

كۆڭلىگە نامەلۇم بىر ئەندىشە چۈشكەن خەن زىچىنىڭ چىـ رايىدا سوغۇق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ يۈرىكى ئەنسىز سوقىنىچە ئىشىكنى ئىتتىردى. . .

شىنيۆ چىرايىدا سۈس كۈلۈمسىرەش قېتىپ قالغان، قولى ياستۇق يېنىدىكى ئورىگىنالنى تۇتقان ھالەتتە تاتلىق ئۇخلاۋاتاتـ تى.

خەن زىچى مەمنۇنىيەت بىلەن كۈلۈمسىرىدى، ئورىگىنالنى قىزىنىڭ قولىدىن ئاستا ئېلىپ ئۈستەل چىرىغىنى ئۆچۈردى ۋە ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۇيقۇسى پۈتۈنلەي يېشىلىپ كەتكەن بولغاچقا، شىرە ئۈستىدىكى ئۈستەل چىرىغىنى تەقەززاـ لىق بىلەن ئاچتى ۋە ئورىگىنالنى يېيىپ قىزىقىش بىلەن ئوقۇشـ قا باشلىدى. ئۇ چۈ يەنچاۋنىڭ شىنيۆدىن كېيىنكى ئىككىنچى كىتابخانى بولۇپ قالدى.

باھاردا چېچەكلىگەن مېۋىلىك دەرەخلەر كۆزدە مېۋىگە كىرىدى، ئايۇان ئالدىدىكى ئانار پىشتى. بۇ يىل بۇ ئانار دەرىخى تولىمۇ يوغان مېۋىلەرنى بەرگەنىدى. ئۇشۇكتىن كېيىن، ئاـ نارنىڭ پوستى يېرىلىپ ياقۇتتەك پارقىراق دانچىلىرى كۆرۈـ

نۇشكه باشلىغانىدى. بۇ ئانار دەرىخىنىڭ بولۇق مېۋە بەرگەن ۋاقتى ئاجايىپ خاسىيەتلىك بىر ئىشنىڭ دالالىتى سۈپىتىدە تىەنشىڭ بىلەن چېن شۇيەن توي قىلىدىغان ۋاقىتقا توغرا كەلىدى.

بۇ كۈنى خەي ھاممۇ ئەتىگەندىلا ھويلا - ئارام‌لارنى پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چاچتى. ئۇ خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي كېتىۋاتاتتى. بۇنىڭغا ھەم خىزمەتكارلىق ھەم خوجايىنلىق مەسئۇلىيىتىنى ياخشى ئادا قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ئايالنىڭ «بىلمىدان» قەسىرىگە كەلگەن يېگىرمە بەش يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم بىر مەرىكە ئىشىغا باش بولماقچى بولغانلىقى سەۋەب بولغانىدى. ئۇ يەنە ئۆزى ئۇچۇنلا ئەمەس، ئاتمىش ياشقا كىرگۈچە بىرەر مەرىكىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆتكۈزمەي ئەمدى تىەنشىڭنىڭ تويىغا قاتنىشىدىغانلىقى ئۇچۇن خۇش ئىدى. ئۆز ئوغلىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ئۇ بىلمەيتتى. ئەمدىلىكتە ئۇمۇ تىەنشىڭدەك چوڭ بولۇپ ئۆيلەنگۈدەك بولدى. لېكىن، ئۇنىڭغا ئانىلىق مەسئۇلىيىتى بىلەن ئوغلىنىڭ تويىدا باش بولۇش شەرىپى نېسىپ بولمىدى. بولدىلا، ئەمدى ئۇنىڭ بۇگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە خەي، ما ئائىلىلىرىدىكى كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىگۈسى يوق. ئۇ لياڭ، خەن ئائىلىسىنى ئۆز ئائىلىسىدەك كۆرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تىەنشىڭنى ئۆزى ئېمىتىپ چوڭ قىلغان. چېن شۇيەنىڭ خەن خانىمغا ئوخشاشلا «قېينانا» دەپ چاقىرىشى ئۇنى قالتىس خۇش قىلىدۇ. بۇگۈن ئۇ ئادەتتىكىدىن بالدۇرراق تۇرۇپ بامداتنى ئوقۇدى ۋە ئاشخانا ئىچىنى رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرغاندىن كېيىن ھويلا - ئارامنى سۈپۈرۈشكە تۇتۇندى. ئەمەلىيەتتە، كۈندە پاكىز سۈپۈرۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ قورۇدا سۈپۈرگىگە چىققۇدەك بىر نېمىمۇ يوق. لېكىن، ئۇ ھويلىنى بىر قېتىم سۈپۈرسە كۆڭلىمۇ بىر قېتىم يايراپ كېتىدۇ.

بۇگۈن كۈتۈپخانىسىنى ھۇجرا ئورنىدا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان

قان خەن زىچمۇ ئۇچىسىغا كۆك سوكنىدىن تىكىلگەن شىم - پەشمەت، بېشىغا سوكنا شەپكە كىيىپ ئوبدانلا قېتىۋالغانىدى. يەنە تېخى كىيىپ ئادەتلىنىپ قالغان لاتا خېيىنىڭ ئورنىغا شىبلىت كىيىپ ساقلىنى پاكىز ئالغان بولغاچقا، ياشىرىپ قالغاندەك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ سوكنا شەپكىسىنى مەقسەتلىك هالدا پېشانىسىدىكى هېلىقى تاتۇقنى باستۇرۇپ چۆكۈرۈپ كىيىۋالغانىدى. ئۇ هېچقانداق ئادەمگە بۇگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىتىشنى خالىمايتتى. ئىلاهىم، بۇ گۈنكى توي ئىشى بىلەن خەن زىچىنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن بالا - قازامۇ كېتىپ قالار.

قورۇنىڭ غەربىدىكى ئۆيدىن ئۇچىسىغا قاتۇرۇپ دەزمال سېلىنغان چىلان رەڭلىك چاپان ۋە قارا ئىشتان كىيگەن شىنيۆ چىرايلىق ياسىنىپ چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ پۇتىدىكى قارا ئايغى ۋالىلداپ پارقىراپ تۇراتتى.

— شىنيۆ، تېخى بالدۇرغۇ، بىردەم ئۇخلىساڭ بولماما - مدۇ؟ — دېدى چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرغان خەي هامما.

— بۇگۈن دېگەن قانداق كۈن؟ ئۇيقۇم كېلەمدۇ دەيسىز؟ — شىنيۆ كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قولىدىكى سۇپۇرگىنى ئېلىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى.

— ماڭ نېرى، ساڭا سۇپۇرگە تۇتقۇزامتىم مەن؟ — خەي هامما شىنيۆنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى، — هېرىپ هالىڭدىن كەتسەڭ قانداق قىلىمىز؟ بولدى، سەن ئارىمىڭنى ئال، ئاكاڭ-نىڭ تويىنى خاتىرجەم كۆرۈپ بەرسەڭلا بولدى.

— بىر چەتته قول قوشتۇرۇپ تۇرسام بولمايدۇ - دە! — شىنيۆ شۇنداق دېگىنىچە شەرقىي ئۆينىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بې-رىپ دېرىزىنى ئۇرغاچ ۋارقىرىدى، — يىگىت غوجام، ئورۇنلا-رىدىن تېزراق تۇرسىلا!

ئۇي ئىچىدىن تىيەنشىڭنىڭ غاراڭ - غۇروڭ ئاۋازى كەلدى:

— تېخى ئۇيقۇم ئېچىلمىسا. . .

شىنيۆ شوخلۇق بىلەن رامىنى تېخىمۇ قاتتىق ئۇرغاچ ۋارقىرىدى:

— خەق توي قىلىدىغان كۈنى خوش بولسا، سەن ئۇيقۇڭنى ئاچالماي يۈرەمسەن؟ تېز ئورنىڭدىن تۇرە، مەن سېنى بىر تەپرىكلىۋېتەي!

تېمىنشىك ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئىشكىنى ئاچتى ۋە ئۇيقۇلۇق ھالەتتە غۇدۇرىدى:

— بۇنچە ئەتىگەندە ئادەمنى ئۇخلاتماي. . .

خەن خانىم كۈلۈمسىرىگىنىچە تۆر ئۆينىڭ ئايۇنىدىن چىقىپ كەلدى ۋە ئوغلىنىڭ قۇلقىنى چىمداپ قويۇپ دېدى:

— قارا، دېگەن گېپىڭنى! بۇگۈندىن باشلاپ چوپچوك ئەر بولدۇڭ، تېزراق يۈز - كۆزۈڭنى يۇيۇپ كىيىمىڭنى ئالماش - تۇر! — خەن خانىم قارىماققا ئوغلىنى ئۇچۇقداۋاتقاندەك قىلغىنى بىلەن ھەر بىر ئېغىز سۆزنى ئىچ - ئىچىدىن چىقىرىپ تولىمۇ چوڭقۇر بىر مۇھەببەت بىلەن دەۋاتاتتى.

— تېز بولە! — شىنيۆ ئاكىسىنى ئالدىراتتى، — بىر-دەمدىن كېيىن سېنى ئۆز قولۇم بىلەن ئوبدان بىر ياسىۋېتىمەن!

شۇ ئەسنادا، خەن زىچى «خۇشاللىق» دېگەن خەت يېزىلغان بىر دەستە قەغەزنى تۇتقىنىچە تۆر ئۆيدىن چىقىپ كەلدى. شىنيۆ دادىسىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى:

— دادا، ئەكېلىڭ، مەن چاپلاي!

— بوپتۇ ئەمىسە! ئاۋۋال خەي ھامماڭ ئۇنى پاتلاپ بەرسۇن، ئاندىن ئىشكىلەرگە بىرلىكتە چاپلىۋېتەيلى.

خەن زىچى ئىشكىتىن كىرىپ - چىققاندا «خۇشاللىق» دېگەن خەت كۆزگە تاشلىنىپ تۇرسۇن ئۈچۈن شىنيۆ پاتلاپ ئاچقىپ بەرگەن قەغەزلەرنى قورۇدىكى ھەممە ئۆينىڭ ئىشىكىگە

چاپلىۋەتتى. دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگىمۇ، ئۈستى تەرىپىگىمۇ «خۇشاللىق» دېگەن خەتلەر قاتتىرىسىغا چاپلاندى. ھېچقاچان توي بولغاندا بىرەر ئۆيگە «خۇشاللىق» دېگەن خەت يېزىلغان بۇنچە جىق قەغەز چاپلانمىغاندى. خەن زىچى ئېلىشىپ قالدىمۇ-كىنە؟ ياق، ئۇ ئېلىشىپ قالغىنى يوق. ئۇ خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق يېغىشنى، كۆڭلىدىكى تۇگىمەس دەرد - ئەلىمىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن خۇشاللىققا ئايلىنىشىنى ئۈمىد قىلاتتى.

ئىمام چاقىرىپ كېلىندى. توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ ئىشلىرىدا مۇقىم باش بولۇپ پاتمە ئوقۇيدىغان بۇ كىشى ئەينى ۋاقىتتا خەن زىچى بىلەن ئايالىنىڭ نىكاھىنى ئوقۇغانىدى.

ئىمام پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ «سۇرە پاتمە»نى مۇڭلۇق ئاۋازدا قىرائەت قىلىپ، لياڭ جەمە-تىدىن باقي ئالەمگە سەپەر قىلغانلارنىڭ روھىغا خاتىرجەملىك تىلىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى مانا مۇشۇنداق، تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتكەن ئاتا - بوۋىلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ.

خەن خانىم خۇشاللىق ۋە ھەسرەت ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ بىر ھېسسىيات ئىچىدە جىم ئولتۇراتتى. ئۇ ئۆمرىدە جەبىر - جاپانى يەتكۈچە تارتقان، قاشتېشى ئۈچۈن ياشاپ، قاشتېشى ئۈچۈن ھاياتىدىن ئايرىلغان دادىسى لياڭ يېچىڭنى، نامراتلىق ھەم كېسەلنىڭ ئىسكەنجىسىدە بالدۇرلا ھاياتىدىن ئايرىلغان ئاق كۆڭۈل، ئەمما قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئىلگىرى-كى ئانىسى بەي شىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇلار ھايات چېغىدا بىرەر كۈنمۇ تۇرمۇشنىڭ خۇۋلۇقىنى كۆرمىگەن، چىجېنجەيدە شۇنچە گۈللىنىش بولىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى. ئەمدى گەرچە چىجېنجەي يوق بولسىمۇ، «لياڭ» جەمەتىنىڭ ئەۋلادلىرى تېخى ھايات. ئاتا - ئانىسى ھايات چېغىدا ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشكە ئۇلگۈرمىگەن، يوشۇرۇپ قويۇلغان ھېلىقى قاشتېشىلار ھازىر ئۇلار كۆرۈپ باقمىغان «بىلىمدان» قەسىرىدە

ساقلىنىۋاتىدۇ. ھازىر «لياڭ» جەمەتىنىڭ نەۋرىلىرى چوڭ بولدى، تىنىشلىق ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. قالغان نەۋرىلەرمۇ مۇشۇ قورۇدا ئەۋلادىنى - ئەۋلادقا ئۇلايدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە، چوڭ خۇشاللىق ئىشتە! ئۇ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ روھىغا رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئوتتۇز ئالتە يىل ئىلگىرى بولغان تويىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇ رىيازەت، گادايلىق ئىچىدە ئۆتكەن، تويلۇق ئېلىنمىغان، مېھمان چاقىرىلمىغان شۇنچىلىك ئاددىي توي بولغانىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئۇ قاق سەنەم ھالەتتە خەن زىچىگە ياتلىق بولغان، خەن زىچىمۇ ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپلا لياڭ ئائىلىسىگە ئىچ كۆيۈغۇل بولۇپ كىرگەنىدى. بۇ ئىشلارنى خەن خانىم تىنىشكۆرمۇ، شىنيۆگىمۇ، ئىشقىلىپ ھېچقانداق ئادەمگە دېمىگەن، ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ دېگۈسى يوق، ئۇ ئىشلار ئۇنىڭ ئازابىنى، ئەپسۇسلىنىشلىرىنى قوزغاپ قويىدۇ، نومۇسىنى كەلتۈرىدۇ. شۇنداق بولغاچقىلا ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئۇ ھېچقانداق مەرىكىگە قاتناشماي كەلدى، قىلىدىغان يارىشىقىنى باشقىلاردىن ئەۋەتىپ بېرىپ ئۆزى بارماي تۇرۇۋالدى. شۇنچىلىك غورىگىلىچىلىك ئىچىدە ئۆتكەن تويىنى باشقىلارنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرغۇسى كەلمىگىنى ئۈچۈنلا شۇنداق قىلدى. يېشى ئەللىكتىن ھالقىغان بۇ مومای ئۆمۈرلۈك ئىشى ھەققىدىكى ئەپسۇسلىنىشلىرىنى يادىغا ئېلىۋاتقان چاغدا، قەلبى ياشلىق چاغلىرىدىكىدەكلا لەرزىگە كەلدى، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى. ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئۇ بۇ ئەپسۇسلىنىشلىرىنى پەرزەنتلىرىنىڭ مەرىكىسىنى كاتتا قىلىپ بېرىش ئارقىلىق تولدۇرۇش ئارزۇسىدا پۈچىلىنىپ كەلگەنىدى، بۈگۈن بۇ ئارزۇسى ئاخىر ئەمەلگە ئاشتى.

بىراق، ھاياتلىقتا ئادەمنىڭ ئارمىنىغا يەتمىكى يەنىلا تەس. بۇنىڭغا توسالغۇ بولۇۋاتقىنى نامراتلىق ئەمەس، دەۋرنىڭ ئۆزگەرگەنلىكى. بولمىسا خەن خانىمنىڭ ئوغلىنىڭ تويىنى كاتتا

قىلىپ بەرگۈدەك يېتەرلىك ئىقتىسادى بار. خەن خانىمنىڭ ئويىچە بولسا ئۇ ئوغلىنىڭ ئۆي جاھازلىرىنى ئېسىل «قېرى-ماس» ياغىچىدىن بىر يۈرۈش قىلدۇرۇپ بەرسە، كېلىنىگە قاتمۇ قات تويلۇق كىيىملەرنى ئېلىپ، ئۇنى تەختىراۋانغا ئولاتۇرغۇزۇپ داقا - دۇمباق ساداسى ئىچىدە ئۆز قورۇسىغا كۆچۈرۈپ كەلسە تازا ياخشى بولىدۇ، هاردۇقىمۇ چىقىدۇ، كۆڭلىدىكى ئەپسۇسلىنىشلىرىنىمۇ تولۇقلىۋالىدۇ. بىراق، جۇڭگو هازىر 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىغا قەدەم قويدى. 30 - يىللاردىكى قائىدە - يوسۇن، ئۆرپ - ئادەت بويىچە توي قىلسا قاملاشمايدۇ. هازىر ئۆي جاھازلىرىنى ياغاچتىن قىلىمەن دېسىمۇ، ئۇنى هېچ يەردىن تاپالمايدۇ. تاپقان تەقدىردىمۇ ئوغلى ئۇنداق نەرسە-لەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ. هازىر خەن ئائىلىسىدە ساپلا ياغاچتىن ياسالغان ئۆي جاھازلىرى ئىشلىتىلىۋاتىدۇ. تېخنىكا بۇنداق نەرسىلەردىن جاق تويۇپ كەتكەن. هېلىمۇ ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە شەرقتىكى يان ئۆيدىكى كونا ئۆي جاھازلىرى چىقىرىپ تاشلا-نىپ ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى پاسوندىكى يوغان كىيىم ئىشكاپى، بەش تارتمىلىق ئىشكاپ، قوش كىشىلىك كارىۋات، تومپۇچكا ئەكىرىلدى. بۇلارنىڭ هەممىسى پەندىركە بىلەن سۆگەت ياغىچى-دىن ئىشلەنگەن، ئاچ سېرىق رەڭدە سىرلانغان نەرسىلەر. لې-كىن، هەرقانچە ئاجىز بولسىمۇ، بۇ نەرسىلەر ئوغلىغا يارىغان-دىن كېيىن ئۇنىڭغا ئامال يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە داقا - دۇمباق چېلىپ تەختىراۋانغا چىقىرىپ ئەكىلەي دېسە، ئوغلىمۇ، كېلى-نىمۇ ئۇنمايدۇ! قىزنىڭ تويلۇقىنى ئېلىشتىمۇ هازىر ئۆزگە-رىش چوڭ بولدى. ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولىدىغان ئىشلاردا ئوغۇل تەرەپ پۇلنى سۈدەك خەجلەيدىغان گەپ. ساپلا «پالانچى پۈستانچىنىڭ قىزىغا سائەت، ۋېلىسىپىت، كىيىم تىكىش ماشى-نىسى ئېلىپ بېرىپتۇمىش، مانچىلىك پۇل بېرىپتۇمىش!» دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلاۋاتسا، كېلىنىنى ئۆيىدىن ئازراق تويلۇق

كۆتۈرۈپ كېلەرمىكىن دەپ ئۈمىد كۆتۈش مۇمكىنمۇ؟ پەقەتلا ئەقىلگە سىغمايدىغان ئىشلار ـ دە بۇ! مۇھىمى، خەن خانىم چېن شۇيەننى چىرايلىق، كۆكسى ـ قارنى كەڭ بولغىنى، «قاشتېشى ئويغۇچىلار جەمەتى» دىن كېلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن ياقتۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ شۇيەننىڭ ئائىلىسىدە جان سانى كۆپ، كىرىم ئاز ئىكەنلىكىنى، دادىسىنىڭ ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدايدىغانلىقىنى، جىقراق بىر نەرسە ئېلىشقا ئىقتىسادىي شارائىتى يار بەرمەيدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇپ ئۇنى كېلىن قىلدى. ئۆزىگە پايدىسىز ئامىللارنى كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. خەقلەرنىڭ ئاغزىدا ئېقىپ يۈرگەن مودا گەپ بويىچە «يېڭى ئىشنى يېڭىچە بېجىرسە» ياخشى بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭ «يېڭىلىق» دەرىجىسى زادى قانچىلىك؟ بۇ ئۇنچىلىك ئوڭاي ئەمەس. چېن شۇيەننى شىنيۇ يانقان غەربىي ئۆيدىن شەرقىي ئۆيگە يۆتكەپ چىقسىلا كېلىن قىلىۋالغان، ئازراق توي كەمپۈتى تارقىتىپ بەرسىلا ئىشنى تۈگەتكەن بولمايدۇ ـ دە! ئۇنداق بولسىغۇ پۈل كەتمەيتتى، لېكىن يۈز تېپىش ئۈچۈن پۈل خەجلەش، بەدەل تۆلەش كېرەكتە. خەقلەر تازا «سېرىقتال» كۈن كەچۈرۈۋاتقان ۋاقىتتا خەقنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكۈدەك ئىشلارنى قىلىپ تويىنەمۇ كاتتا ئۆتكۈزسە يۈز ئابرۇيىمۇ چوڭ بولىدۇ. خەن خانىم خەجلەش زۆرۈر بولغان ئىشلاردا پۈل خەجلەشتىن ھەرگىز قورقمايدۇ، لېكىن ھەممە ئىشتا يول قويىۋەرمەيدۇ. ئۇششاق ئىشلاردا ئۇنداق ـ مۇنداق ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا ھېچ گەپ يوق. لېكىن، پرىنسىپال مەسىلىلەردە ئۇنداق ـ مۇنداق ئىش بولغۇدەك بولسا، ئۇ ھەرگىز ئۇنىمايدۇ. ئۇ ئۆز كەسپىدىن قول ئۈزگەن پېشقەدەم ئۇستىغا يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ھويلىسىغا چەللە يانقۇزدى، مېھمانلىرىنى مۇشۇ چەللىنىڭ ئاستىدا ئۇزاتماقچى. ئۇ يەنە ئون نەچچە جوزىغا خەي ھاممىنىڭ يېتىشەلمەسلىكىدىن

ئەنسىرەپ نەنلەيشۇندىن ئىككى پەيشەنەدەم ئاشپەزنى تەكلىپ قىلـ
دى. خەن زىچى نەنلەيشۇننىڭ دائىملىق مېھمىنى بولغاچقا،
خەن خانىم ئاشپەزلەرنى چاقىرىپ كېلىشكە ئۇنى ئەۋەتتى. خەن
زىچى بېرىپ بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئىشنى پۈتتۈردى. ئاشپەز-
لەر: «كالا، قوي گۆشلىرىنى، توخۇ، ئۆردەك ۋە باشقا سەيلەر-
نى تەييارلاپ قويۇڭ، بىز شۇ كۈنى سائەت ئون ئىككىدىن بۇرۇن
بارىمىز» دەپ جاۋاب بېرىشتى. خەن زىچى ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە
ئىش ھەققى ئۈچۈن يىگىرمە يۈەن بېرىدىغان بولدى. بۇ ئەلۋەتتە
خەن ئائىلىسىنىڭ قانچىلىك يۈز - ئابرۇيلۇق ئىكەنلىكىنى
ئىسپاتلايدۇ. خەن خانىم يەنە ھەم توي - تۆكۈن ئىشلىرىنىڭ
قائىدىسىنى ئوبدان بىلىدىغان ھەم گەپ - سۆزگە ئۇستا بىرەي-
لەننى رىياسەتچىلىككە تەكلىپ قىلدى. ئۇ بۇ تويىنى چاڭ كەل-
تۈرگۈدەك بىر ئۆتكۈزۈش ئويىدا كىچىك ماشىنىلارنى ئالدىنئالا
ئۇقۇشۇپ قويدى، ئالاھىدە ھۈنەر - سەنئەت شىركىتىنىڭ كـ-
چىك ماشىنىسىدىن باشقا يەنە بىر قانچە ماشىنىنى ئۆزى پۇل
خەجلەپ يالىدى، چېن شۇيەننى تويغا بىرنەچچە كۈن قالغاندا
ئۆيىگە كەتكۈزۈۋەتتى. كېلىننى ئۆز يارىشقى بىلەن يوسۇن
بويىچە يۆتكەپ كېلىش كېرەكتە...

سۈرە پاتمە ئوقۇلۇپ بولۇنغاندىن كېيىن خەن خانىم چىرا-
يى باھاردەك ئېچىلىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە بۇ بىر كۈنلۈك جەڭگە
قوماندانلىق قىلىشقا باشلىدى.

جۇشقۇن بىر كەيپىيات قاپلىغان «بىلىمدان» قەسرىگە مېھـ
مانلار ئارقا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى. كەلگەنلەر ئىچىدە
ئالاھىدە ھۈنەر - سەنئەت شىركىتىنىڭ، 4 - ماي بىرىنچى
زاۋۇتىنىڭ، ئاسارئەتىقىلەر ماگىزىنىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچـ-
لىرى ۋە خەن زىچىنىڭ ئۆزى بىلەن بىر كەسىپنى قىلىدىغان
يارۇ - بۇرادەرلىرى، خەن ئائىلىسىنىڭ يېراق - يېقىنىدىكى
تۇغقانلىرى بار ئىدى. بېيجىڭدا لياڭ جەمەتىنىڭ ئالاقە قىلمـ

غىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان جىق شىرەم تۇغقانلىرى بار ئىدى، ئەمما خەن جەمەتىنىڭ بىرمۇ تۇغقىنى يوق ئىدى. «گاداي قاياناق شەھەردە تۇرسىمۇ ھېچكىم يوقلىماس، باي ئۆڭكۈردە ياشىسىمۇ تۇغقانسىز قالماس» دېگەندەك، ئاشۇ شىرەم تۇغقانلار «بىلىمدان» قەسرىدىكى توي ئىشىغا خۇشاللىق بىلەن كۇچ چىقىرىشتى. نۇرغۇن پۇل خەجلىنىپ ئىنچىكىلىك بىلەن قىلىنغان بۇ ھەشەمەتلەر يالغۇز تەبرىكلىگىلى كەلگەنلەرنى «تويدۇر ۇش» ئۇچۇنلا ئەمەس، يەنە «يۇز - ئابرۇي» تېپىش ئۇچۇنمۇ ئىدى.

كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئىچىدىكى مۇسۇلمانلار ئىشىكتىن كىرىپلا ساھىبخانغا «مۇبارەك» دېيىشەتتى. باشقا دىندىكىلەرمۇ تەبرىكلەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشەتتى. خەن خانىم بىلەن ئېرى مېھمانلارنى پۇت - قولى يەرگە تەگمەي قىزغىن كۇتۇۋاتاتتى. ئۆيلەرگە لىققىدە تولغان مېھمانلار چاي - پاي ئىچىشىپ، توي كەمپۇتلىرىنى يېيىشىپ خۇشال پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇشاتتى. خەن خانىم ئالىي دەرىجىلىك كەمپۇتتىن خېلى جىق سېتىۋالغانىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى بويىچە سورۇنغا ھاراق قۇيۇلمىغانىدى. مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن خەنزۇلار ئىشلەتكەن چىنە ۋە چوكىلارنى تۇزلۇق سۇدا قاينىتىپ پاكىز يۇيۇۋېتىش كېرەك ئىدى.

ئۇچىسىغا يىپيېڭى جۇڭسەنفۇ كىيگەن تېەنشىڭ ئۆزىنى ئادەتتىكى ئىش كىيىمى كىيىپ يۇرگەن چاغلىرىدىكىدەك ئەركىن سېزەلمەي ئاۋارە ئىدى. شىنيۆ ئاكىسىنىڭ قىزغۇچ پوپايىكىسىدىن باشقا كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋەتكەنىدى. پوپايكىسىنىڭ ياقىسىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپئاق كۆڭلىكى تېەنشىڭنى بۆلەكچە روھلۇق كۆرسىتىۋەتكەنىدى. تېەنشىڭ مېھمانلار بىلەن يۈزلىرى ھۆپپىيىپ قىزارغان ھالدا سالاملىشاتتى، قىلغان گەپلىرى ھېلىدىن - ھېلىغا قولاشمايتتى، ئۆزىنى پەقەت ئەركىن

تۇتالمايتتى. شىنيۇ بولسا ئاكسىنىڭ ئەكسىچە تەمكىنلىكىنى بۇزماي مېھمانلار بىلەن ئەركىن پاراڭلىشاتتى. ئولتۇرغان ئايال مېھمانلار ئۇنىڭغا قاراپ تىنماي گەپ سورايتتى.

— ۋۇي، بۇ شىنيۇ ئىكەنغۇ! — دېدى بىرى، — سىزنى كۆرمىگىنىمگە ئون نەچچە يىل بوپتۇ. چوپچوڭ قىز بولۇپ كېتىپسىز ئەمەسمۇ! قاراڭلار، شۇنداق چىرايلىق. ئانىسىنىڭ قىز ۋاقتىغا نېمىدېگەن ئوخشىغان! شىنيۇ ئېسىڭىزدىمۇ، كىچىكىڭىزده ماڭا: «كىچىك ئاپام بەرگەن شېكەر يالىتىلغان زىخ-چە يېمىشنى هەممىدىن بەك ياخشى كۆرىمەن» دەيتتىڭىز.

— شىنيۇ، ئېسىڭىزدىمۇ؟ — دېدى يەنە بىرى، — ئېسىڭىزدىمۇ، كىچىكىڭىزده بىزنىڭ شياۋ سەنئېرنى ئېلىپ ئۇيۇڭ-لارغا كەلسەم، ئۇنىڭ سەرەتان سولايدىغان قەپىسىنى تالىشىپ تۇرۇۋالاتتىڭىز. بىزنىڭ ئوغۇل «چەت ئەلچە گەپ قىلىپ بەر-سىڭىز بېرىمەن» دەپ تۇرۇۋالاتتى. شۇنىڭ بىلەن سىز...

— بۇ ئىشلار ئېسىمده قالماپتۇ... — دېدى شىنيۇ كۈ-لۈمسىرەپ تۇرۇپ. ئۇ بۇ ئاياللارنىڭ نەده، نېمە ئىش قىلىدىغا-لىقىنى تازا بىلمەيتتى، ئۆزىمۇ بۇرۇن ئۇ ئاياللار بىلەن جىق كۆرۈشمىگەنىدى. شىنيۇ بالىلىقىدىكى ئاشۇ قىزىق ئىشلىرىنى ئەسلىيەلمىگىنى ئۈچۈن بۇ ئاياللارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى يۇز كې-لەلمەيدىغاندەك سەزدى.

— شىنيۇ ئۇ چاغدا كىچىك تۇرسا، بۇ ئىشلار هازىر ئېسىده تۇرامدۇ؟ — دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، — كەم-پۈت يەڭلار!

— راست دەيسىز... — مېھمانلار كەمپۈت يېگەچ شىنيۇ توغرۇلۇق يەنە گەپ باشلىدى، — قىز بالا ئون سەككىز ياشقا كىرگەنده تېز ئۆزگىرىدۇ، تېخىمۇ چىرايلىقلىشىدۇ دېگەن گەپ بىكار ئەمەس... ئاڭلىساق، ئالدىنقى بىر مەزگىلده...

— هە، ئۇ ئالدىنقى يىلىلا ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەن، —

خەن خانىم مېھمانلارنىڭ شىنيۆنىڭ كېسەل بولۇپ يېتىپ قالـ غانلىقى ھەققىدىكى ئىشنى تىلغا ئالماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ گەپنى ئالدىراپ باشقا ياققا بۇرۇۋەتتى، ـــ ئاكىسى توي قىلىدىغان بولغاچقا، بىر نەچچە كۈنلۈك رۇخسەت سورىغانىدى! ـــ بۇ گەپ بىلەن شىنيۆ تىلغا ئېلىشنى خالىمايدىغان ئىشنىڭ تېمىسى باشقا ياققا بۇرۇۋېتىلدى. بۇگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە خەن خانىم ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆڭۈلسىز ئىشلار توغرۇلۇق پارىڭ قىلـ شىنى خالىمايتتى، ـــ ھە راست، سىلەر تېخى بىزنىڭ كېلىننى كۆرمىگەنسىلەر؟ سەل تەخىر قىلىڭلار، يۆتكەپ كەلگەندىن كېـ يىن ھەرقايسىڭلارغا كۆرسىتىمەن. شۇيەنمۇ قېينىسىڭلىسىدەك چىرايلىق!

بۇنىڭ بىلەن پاراڭنىڭ تېمىسى بىردىنلا بۇگۈنكى توي ئىشىغا مەركەزلەشتى. مېھمانلارنىڭ ھەممىسى خەن خانىمنى: «تەلىيىڭىز بار ئىكەن، بىر ئوغۇل، بىر قىزىڭىز تازا ئوبدان چوڭ بولۇۋېدى، سۈرەتتەك قىزدىن يەنە بىرنى كېلىن قىلىۋالـ دىڭىز. بۇ گۈل ئۈستىگە گۈل كەلگەندەك ئىش ئەمەسمۇ!» دەپ ماختاشتى.

ئايالالارنىڭ ئارىسىدا قىزغىن سۆھبەت بولۇۋاتقان بۇ دەقـ قىدە نېرىقى تەرەپتىكى ئاشخانىدا خەي ھاما بىلەن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ئاشپەزلەر خۇشال كەيپىيات ئىچىدە پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەي ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا مېھمانلارنىڭ ئالدىغا خىلمۇ خىل مەززىلىك قورۇـ مىلار تارتىلدى. خەن خانىم ھەريان چېپىپ ئىنچىكىلىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرمىغان بولسا، ھازىرقىدەك سېرىقتال مەزگىلدە مېھمانلارنىڭ بۇنداق كاتتا زىياپەتكە داخىل بولالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ بۇنداق كاتتا مەرىكىنى ئۆتكۈزەلمەيدىغانلىقى ئولتۇرغانلارغىمۇ ئايان ئىدى. ئەگەر بۇ توي نامرات بىر ئائىلىدە ئاددىي يوسۇن بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن

بولسا، مېهمانلار بۇنداق ئېسىل تائاملارنى يېيەلمەيتتى. لې-
كىن، بۇ تويىنىڭ ساھىبخانى خەن خانىمدە. ئۇ تويىنى ھەشەمەت-
لىك قىلىش ئۈچۈن پۇل خەجلەشتىن قورقمىغانىدى. قايناپ -
تاشقىنلىق كەيپىيات قاپلىغان قورۇنىڭ سىرتىدا، دەرۋازا ئالدى-
دا ماشىنا، پىكاپلار، ۋېلىسىپىتلەر قاتار-قاتار تۇرۇپ كەتكەن-
دى.

خەن خانىم شۇنچە ئالدىراشلىق ئىچىدە ۋاقىت چىقىرىپ
پىشىن نامىزىنى ئوقۇۋالدى. سائەت ئۈچ بىلەن قىزنى كۆچۈر-
گىلى بارمىسا بولمايتتى.

قائىدە بويىچە قىز كۆچۈرۈشكە يىگىتىنىڭ ئانىسى ياكى
ياتلىق بولغان بىرەر ئايال تۇغقىنى باش بولۇپ باراتتى. بۇنىڭغا
خەن خانىم تازا باب كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇمۇ بۇ ۋاقىتنى،
«تەختىراۋان»غا ئولتۇرۇپ قىز كۆچۈرگىلى بارىدىغان ۋاقىت-
نىڭ كېلىشىنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ كەلگەنىدى. لې-
كىن، بۇ ئىشتا ده تالاش كۆرۈلدى. بەزى زۇۋانداز ئاياللار:
«ھازىر تەختىراۋاننىڭ زامانى كەلمەسكە كەتتى، يىگىتىنىڭ ئاند-
سى كېلىن كۆچۈرۈشكە بارىدىغان ئىش ئەدە بار، يىگىتىنىڭ
سىڭلىسى بىلەن بىرقانچە قىز بىرىپ كۆچۈرۈپ كەلسىلا بولمە-
دىمۇ!» دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ گەپ بىلەن شۇنىۋ ھاياجانلىنىپ
«شۇيەننى كۆچۈرۈپ كېلىشكە مەنمۇ بارىمەن!» دەپ چىڭ تۇ-
رۇۋالدى.

— سەن؟ — خەن خانىم قىزىنىڭ گېپىگە ھەيران
قالدى، — شۇنچە چوڭ ئىشنى سەن قاملاشتۇرالامتىڭ؟

شۇنىۋ كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— مەن شۇيەن بىلەن ھەممىدىن يېقىن. مەن ئالغىلى
بارسام ئۇمۇ خۇش بولىدۇ ئەمەسمۇ! بىر ھېسابتا مەن ئۇلارنىڭ
قۇدىسى بولۇپ قالىمەن تېخى!

— قارا، بۇ قىزنىڭ ئىزا تارتمىغىنىنى؟ يىگىتىنىڭ سىڭ-

لىسى «ئەلچى» لىككە بارىدىغان ئىش نەدە بار؟ ــ خەن خانىمۇ كۈلۈپ كەتتى.

مېھمانلار «شىنيۇ بارسا تازا مۇڭاپىق بولىدۇ، تەقى - تۇرقى چىرايلىق ھەم يىگىتنىڭ ئۆز سىڭلىسى» دەپ تۇرۇڭالىدى. خەن خانىم بايىقىدىن سەل يۇمشاپ قالدى.

ــ ئانا، مەنمۇ بارايچۇ! ــ شىنيۇ يېلىنىشقا چۈشتى. ئون سەككىز يىلدىن بېرى ئۇ ئانىسىنىڭ ئالدىدا بۇنداق «ئەركىلەپ» باقمىغانىدى.

ئايال مېھمانلارنىڭ ئارىسىدا خېلى ئىش ئۇقىدىغان ئايالالارمۇ بار ئىدى، ئۇلار:

ــ يىگىتنىڭ ئۆيىدىن ئادەم بارىدىغان قائىدىنى بۇزمايلى. كىملا بارسا ئوخشاش، ــ دېۋىدى، خەن خانىم ئامالسىز يۇمشاپ قالدى، ــ بوپتۇ، ئەمىسە، قىزىم بىلەن ئىككىمىز بارايلى!

ــ بەك ياخشى بولدى! ــ شىنيۇ خۇشاللىقىدىن ئورنىدا سەكرەپ كەتتى.

خەن خانىم شىنيۇنى ۋە كۆچۈرۈشكە بارىدىغان باشقا ئادەملەرنى ئەگەشتۈرۈپ دەرۋازىدىن چىقتى. خەن خانىم بىلەن شىنيۇ ماشىنىدا يانمۇ يان ئولتۇرۇشتى. بىرنەچچە ماشىنا سەپ بولۇپ سىگنال بەرگىنىچە ھەيۋەت بىلەن قوزغىلىشتى. ھەممە ماشىنىغا قىزىل تاۋاردىن پۈپۈك ئېسىلىپ «خۇشاللىق» دېگەن خەت يېزىلغان قەغەز چاپلانغانىدى.

چېن شۇيەنلەرنىڭ «خۇشاللىق» قەغەزلىرى چاپلانغان دەرۋازىسى ئالدىغا ئادەملەر لىق تولۇپ كەتكەنىدى. قۇدىلارنى كۈتۈۋېلىشقا چېن شۇيەننىڭ ئانىسى چىققانىدى.

چېن شۇيەننىڭ ئانىسى ماشىنا توختىماستىنلا ئالدىراپ بېرىپ خەن خانىمدىن تىنچ ئامانلىق سورىدى. خەن خانىمۇ جاۋاب ئورنىدا سالام قايتۇرغاندىن كېيىن ماشىنىدىن چۈشتى

ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن بىرمۇ بىر سالاملاشتى. شىنيۆ بۇ قائىدىلەرنى بىلمىگەچكە قىزىرىپ - تاتىرىپ ئانىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى، ئەمما كۆڭلىدە تولىمۇ خۇشال ئىدى.

چېن شۇيەنلەر ئوپچى قورۇدا تۇرىدىغىنى ئۇچۇن چەللە ياستىش دېگەنلەر ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مېھمانلار ئۇ-دۇللا ئۆيگە باشلاندى. چېن ئائىلىسىنىڭ ئۆيى جەمئىي ئىككى ئېغىز بولۇپ، دالاندىن كىرگەندىلا ئىچكەركى ئۆيدە ئولتۇرغان چېن شۇيەننى كۆرگىلى بولاتتى.

— شۇيەن! — شىنيۆ تەقەززالىق بىلەن ئۇنى چاقىردى.

— ھە... — چېن شۇيەن بېشىنى كۆتۇردى. قىزنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى، ئەمما كۆزى ياش يۇقى ئىدى.

— شىنيۆ، گەپ قىلماي جىم ماڭ! — خەن خانىم شىن-يۆنى جىمىلىدى. بۇ ساۋاقداشلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدى-غان ۋاقىتقا ئوخشىمايتتى. نېمىلەرنى دېيىش كېرەكلىكى قائى-دە - يوسۇندا ئېنىق بار ئىدى. شىنيۆ گەپ قىلماي ئىشىك تۇۋىدە چېن شۇيەنگە قاراپ تۇردى. چېن شۇيەنمۇ يەڭگىسىنىڭ جېكىلىشى بىلەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقماي ئۆزىنى بېسىپ ئولتۇردى.

قۇدىسى خەن خانىمنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاندىن كې-يىن، مەخمەلدىن ئېتىلگەن بىر جۇپ ئاياغنى ئۇنىڭغا سۇندى. ئۇ ئۇنى قوش قوللاپ ئالدى. ئەلۋەتتە، بۇنى چېن شۇيەن كىيمەيتتى. بۇ بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنە ئىدى. بۇ ۋاقىتتا كەلگەن ئەر مېھمانلار قائىدە بويىچە قايتىپ كېتىش-تى. چېن شۇيەننىڭ ئانىسى ئىككى كىچىك ئوغلىغا قورۇما ۋە شورپا ئەكېلىشنى جېكىلىدى. خەن خانىم تۇزۇت قىلىپ چوكە-نى قولىغا ئالمىدى، بۇمۇ قائىدە ئىدى.

ئارقىدىن خەن خانىم شىنيۆنى ئەگەشتۇرۇپ چېن شۇيەن تۇرغان «ھۇجرا»غا كىردى. خەن ئائىلىسى سۇۋغا قىلغان كە-

يىملەرنى كىيگەن چېن شۇيەن يەردىن بېشىنى ئالماي ئولتۇراتتى. خەن خانىم كېلىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ چېكىسىدىن بىر تال چېچىنى ئايرىۋېلىپ بەش خىل رەڭدىكى بەش قات ئىنچىكە يىپنى چەگدى. كونا قائىدە بويىچە ئەسلىدە ئىككى قات يىپ بىرەر تال تومپۇرغا چىگىلىشى، قېينانا بولغۇچى كېلىنىنىڭ يۈزىنى ئېچىشى كېرەك ئىدى. بۇقائىدىلەر ۋاقتىنچە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، خەن خانىم يېنىدىن بىر تال ئۇزۇكنى چىقىرىپ چېن شۇيەنىنىڭ ئوڭ قولىنىڭ نامسىز بارمىقىغا سېلىپ قويدى.

چېن شۇيەنىنىڭ ئانىسى بۇ ئىشلارغا قاراپ تۇرۇۋېتىپ ئىختيارسىز يىغلاپ تاشلىدى ۋە قىزىغا دېدى:

— شۇيەن، ئوبدان ئائىلىگە كىرىدىغان بولدۇڭ. ئاناڭ خاتىرجەم، سېنى تەڭرىگە تاپشۇردۇم!

— ئانا! — كۆز چاناقلىرى ياشقا تولغان چېن شۇيەن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان ئانىسىغا قارىدى، ئاندىن كۆڭلى ئەسكى بولۇپ، بارغان پېتى ئانىسىنىڭ بوينىغا گىرە سالدى. ئانا بىلەن قىز قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كەتتى.

شىنيۆ ئەسلىدە بۇنداق قۇتلۇق كۈندە ھەممە خۇش بولىدۇ، دەپ ئويلىغان بولغاچقا، بۇ ھال ئۇنىڭ كۈتمىگەن يېرىدىن چىقتى. ئانا بىلەن قىزنىڭ ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي كۆز يېشى قىلىشى ئۇنى ئېيتقۇسىز بىر ھېسلارنىڭ قايىنىمىغا غەرق قىلىدى، ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى. ئۇ قولياغلىقىنى چىقىرىپ ياشلىرىنى ئېرتىپ باقتى، ئەمما ھېچ توختايدىغاندەك ئەمەس، سەۋەبىنى ئۇمۇ بىلەلمىدى.

— ھوي، سەن نېمىگە يىغلايسەن؟ — خەن خانىم ئۇنى بوشقىنا نوقۇپ قويۇپ: «كەلمە دېسە ئەگىشىپ كەلدىڭ، بۇ يەرگە كېلىپ نېمىگە يىغلايسەن. شۇيەن ئانىسىغا تارتىشىپ يىغلاۋاتىدۇ، سەن نېمىگە يىغلايسەن» دېگەنلەرنى خىيالىدىن

ئۆتكۈزدى.

شىنيۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ئەسلى ئۇنىڭ يىغلىغۇسى يوق ئىدى، لېكىن شۇيەننىڭ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي قالدى.

ئانىسى چېن شۇيەننى قۇچاقلاپ تۇرۇپ كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئەزگۈدەك تەسىرلىك گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى:

— شۇيەن! مەن ساڭا يۈز كېلەلمەيمەن. يىگىرمە بىر يىلدىن بۇيان سەن بۇ ئۆيدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا يېتىشتىڭ. لېكىن، بىرەر كۈنمۇ راھەت كۆرمىدىڭ، ئىنىلىرىڭنى مىڭ بىر جاپادا چوڭ قىلدىڭ. ئەمدى كېتىدىغان چېغىڭدا شۇنىڭغا تۇشلۇق بىر نېمە تەييارلاپ بېرەلمىدىم، ساڭا كۆيۈنمىگەنلىكىم ئەمەس، قولۇم قىسقا بولۇپ قالدى. شۇيەن، ئاناڭدىن ئاغرىنما... مېنى رازى قىلمەن دېسەڭ، ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن ياخشى...

— ئانا، بولدى سۆزلىمە... — چېن شۇيەن قوللىرى بىلەن ئانىسىنىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈۋاتقان چاغدا، ئۆزىنىڭ كۆز ياشلىرى ئانىسىنىڭ بوينىغا سىرغىپ چۈشتى.

— بولدى، گېپىڭلار تۈگىمەستە قالدىغۇ. شۇيەن كەتسە يەنە كېلىپ تۇرىدۇ ئەمەسمۇ، — دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، — قۇدام، شۇيەننى ساڭا تاپشۇرغان تۇرۇقلۇق يەنە نېمىدىن ئەنسىرەيسىز، مەنچۇ، ئۇنى ئۆز قىزىمدەك كۆرىمەن، ئۇمۇ شىنيۆگە ئوخشاشلا مېنىڭ قىزىم.

— ئاللانىڭ شاپائىتى بىلەن قىزىم شۇيەن مۇشۇنداق ياخشى قېينانىغا ئۇچرىدى، — دېدى شۇيەننىڭ ئانىسى ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — شۇيەن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئۆز ئاناڭدەك كۆر. كەل، «ئانا» دېگىن!

— ئانا... — چېن شۇيەن ئىچ - ئىچىدىن چىقىرىپ شۇنداق دېدى ۋە خەن خانىمنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى.

بىر چەتتە تۇرغان شىنيۇ كۆز ياشلىرىنى توختىتىۋالالماي قالدى. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ سىرداش بىر يەڭگىسى بولىدۇ، ئۇ يەڭگىسىنى ئۆز ئاچىسىدەك كۆرىدۇ، ئائىلىسىدە ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىش بولمايدۇ!

كېلىننى ماشىنىغا چىقىرىدىغان ۋاقىت بولغانىدى. ئۆرپ - ئادەت بويىچە، قىز تۇرغان ھۇجرىنىڭ ئالدىغا گۈللۈك تەختىرا-ۋان كەلتۈرۈلەتتى، ئۇنى قىزنىڭ دادىسى، ئاكا - ئىنىلىرى كۆتۈرەتتى ياكى بولمىسا يەرگە قىزىل كىگىز سېلىنغاندىن كېيىن بىرنەچچە چوكان پۇتى توپىغا تېگىپ قالماسلىقى ئۈچۈن كېلىننى قولتۇقلاپ كىگىزنىڭ ئۈستىدىن ماڭغۇزۇپ تەختىرا-ۋانغا چىقىراتتى. قىزىل كىگىز ئىككى - ئۈچ قەدەمدە بىر ئالماشتۇرۇلاتتى، بۇ «كىگىز تۆكۈش» دەپ ئاتىلاتتى. پىكاپلار قورۇنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرەلمىگەچكە، بۇ قائىدىلەر ئامالسىز ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شىنيۇ بىلەن يەنە بىر ئايال شۇيەننى قولتۇقلىغىنىچە دەرۋازىدىن ئېلىپ چىقتى. شۇيەننىڭ ئانىسى «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» بولغاچقا، قىزى بىلەن بىللە ماشىنىغا چىقتى.

چېن شۇيەننىڭ دادىسى قىزىنى كۆچۈرۈپ كېلىشكە ئادەم كەلگەندىن تارتىپ ئالدىغا چىقماي ئارقىسىدا تۇرۇۋالغانىدى. بۇ ئۇنىڭ قائىدە بىلمىگىنى ياكى رازى بولمىغىنى ئەمەس ئىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ قىزىنىڭ تويى ئۈچۈن ھەممىدىن بەك خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كەسىپداشلىرىنىڭ ئالدى بولغان خەن زىچى ئۇنىڭغا قۇدا بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇنىڭ يۈزى بولىدۇ. لېكىن، ئالدىنقى ئۆمرىدە ئوقىتى راۋاج تاپمىغان، كېيىنكى ئۆمرىدە تەلىيى ئوڭ كەلمىگەن، ئىزچىل «ئۇششاق تىجارەت» بىلەن شۇغۇللىنىپ قاشتاشچىلىقتىن تازا پايدا ئالالا-مىغان بۇ كىشى شۇ تاپتا ئۆزىنى قۇدىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تولىمۇ خىجىلچىلىق ھېس قىلىۋاتاتتى. شارائىتى يار بەرمىگەن-

لىكتىن كۆڭلىدە ئويى بولسىمۇ ياتلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغان قىزنىڭ تۇزۇك بىر نېمە قىلالمىغىنى ئۈچۈن يۈرىكى پۈچۈلىنىۋاتاتتى. ئەسلى ئۇ خەن ئائىلىسىگە بارماسلىقنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى، ئەمما خەن زىچى بىلەن خەن خانىم بۇنى بىلگەندەكلا ئەلچىلەردىن گەپ ئۆۋەتىپ: «ئۇرۇق - تۇغقان بولغاندىكىن، سېنىڭ - مېنىڭ دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايلى. ئىككى يەردە چىقىم قىلىپ يۈرگىچە قۇدىلار بىزنىڭكىگىلا كەلسۇن، تويىنى مۇشۇ يەردە قىزىتايلى!» دېگەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ كىشىنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «كېلىنىڭ دادىسى» بولغاندىن كېيىن ئۇ تويدا بولمىسا بولمايتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ھەم خۇشاللىق ھەم مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلالمىغاندەك بىر تۈيغۇ ئارىلىشىپ كەتكەن غەشلىك ئىچىدە ماشىنىغا چىقتى.

ماشىنىلار سىگنال بەرگىنىچە خالتا كوچىدىن چىقىپ چوڭ يولغا قەدەم باستى. ھاۋا بۆلەكچە ئوچۇق ئىدى، يولدا كېتىۋاتقانلار قىزىل تاۋار پۈپۈكلىرى شامالدا لەپىلدىگىنىچە كۆلكە - چاقچاق سادالىرى ئىچىدە كېتىۋاتقان ماشىنا توپىغا ھەۋەس بىلەن بويۇنداپ قارايتتى.

شۇنىڭ ماشىنىنىڭ ئوچۇق دېرىزىسىدىن كىرىۋاتقان شامالدىن سەل توڭغاندەك بولدى، ئەمما كۆڭلى تولىمۇ خۇشال ئىدى، كۆزىنى يېنىدا ئولتۇرغان چېن شۇيەندىن ئۈزمەيتتى. چېن شۇيەننىڭ مەڭزىدىكى ياش تامچىلىرى شامالدا قۇرۇپ قالغانىدى.

چېن ئائىلىسى بىلەن خەن ئائىلىسىنىڭ ئارىلىقى يىراق ئىدى. ئەمما خەن خانىم يىراق - يېقىندىكىلەرگە ئۆزىنىڭ توي قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش مەقسىتىدە شوپۇرلارغا يىراق يولنى تاللاپ مېڭىشنى جېكىلىگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ماشىنا توپى يىراق يوللار بىلەن مېڭىپ مۇسۇلمانلار مەسچىتىنىڭ ئەتراپىنى بىر ئايلىنىۋەتكەندىن كېيىن «بىلىمدان» قەسرىگە

قاراپ ئاستا يۈرۈپ كەتتى. ئۆيگە كېلەي دېگەندە، خەن خانىم ئۆزى ئولتۇرغان ماشىنىنىڭ شوپۇرىغا ماشىننى تېزراق ھەيدەشنى بۇيرۇدى. بۇنداق بولغاندا ئۇ بالدۇرراق بېرىپ كېلىننى ئۆيگە ئەكىرىش مۇراسىمىغا تېخىمۇ ياخشى قوماندانلىق قىلالايتتى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدا ئادەملەر زىچچىدە توپلۇپ كەتكەنىدى.

توي بېشىنىڭ قۇدىلارنى قارشى ئېلىش ھەققىدىكى چاقىرىقىدىن كېيىن، تېخى ھېلىلا ئۆيگە كېلىۋاتقان خەن خانىم توپنى باشلاپ بارغان پېتى «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» غا ـــ شۇيەننىڭ ئانىسىغا سالام بەردى. شۇيەننىڭ ئانىسىمۇ سالام قايتۇرغاچ ماشىنىدىن چۈشتى. خەن خانىم قىز تەرەپنىڭ مېھمانلىرىنى قورۇغا باشلاپ كىردى. ئەر تەرەپنىڭ ئايال مېھمانلىرى ئۇلارنى قورۇنىڭ ئىچىدە قارشى ئالدى ۋە «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» نى ئارىغا ئېلىپ چەللە ئاستىغا سېلىنغان كىگىزگە ئولتۇرغۇزدى. شۇنىڭ بىلەن بىرقانچە چوكان چېچىن شۇيەننى قولتۇقلىغىنىچە يېڭى ھۇجرا ئۆيگە ئېلىپ كىردى. ئەسلىدە كېلىن «تەختىراۋان» دا كەلتۇرۇلگەن بولسا، ئۇدۇل ھۇجرا ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندىلا يەرگە دەسسەيتتى. بۇ دورەم ماشىنا ئىشلىتىلگەن بولغاچقا، بۇ قائىدىمۇ قېپقالدى.

ئەر ـ ئايال مېھمانلار ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىپ «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» غا سالام بېرىشتى. تەلەپ بويىچە، تويى بولغان يىگىت سالام بەجا كەلتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان «تۆر ئورۇن» غا ئولتۇرغۇزۇلدى. قورۇمىنىڭ ئورنىغا شورپا كەلتۇرۇلۇپ «تارتۇقلۇق» ئادا قىلىنغاندىن كېيىن «ئۇزاتقۇچى ئاغىچا» قىزنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى.

شۇ ئەسنادا كېلىننى ئۇزىتىپ كەلگۈچىلەر بىردەك خوشـ

لىشىش سالىمى قىلدى. لېكىن بۇ بىر خىل شەكىل بولۇپ، ئۇلار راست كەتمەي قوشنىلارنىڭكىدە بىردەم يېرىم دەم ئولتۇ-راتتى، بۇ «سورۇشلىش» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلار يىگىت تەرەپتىن ئادەم كېلىپ قايتا ـ قايتا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىنلا «بىلمە-دان» قەسرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. يىگىت تەرەپنىڭ مېھمانلىرى دەرۋازىنىڭ ئىچىدە سەپ بولۇپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويغىنىچە ئۇلارغا سالام بەردى. قىز تەرەپتىن ئۇلارغا تېگىشلىك يارىشىقى بېرىلدى. بۇ «كۆرۈشۈش» دەپ ئاتىلاتتى.

ئەمەلىيەتتە بۇ تۇگىمەس كۆرۈشۈش ۋە سالام ـ سائەتلەر تويىنىڭ مۇقەددەسمىدىلا ئىبارەت ئىدى، خالاس. قارىيلار «ئىزاپ» (نىكاھ خېتى) يازغاندىن كېيىنلا مۇسۇلمانلارنىڭ مەرىكىسى رەسمىي باشلىناتتى. خەن زىچى ساقلىق مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرغان، ئۇچىسىغا ئۇزۇن يەكتەك كىيىپ بېشىغا سەل-لە ئورىغان ياشانغان بىر موللامنى باشلاپ كېلىپ سۇپىغا ئول-تۇرغۇزدى، ئەلچى بىلەن قۇدا ـ باجىلار موللامنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. يىگىتنىڭ يېقىن دوستلىرى ئاشقان ئورۇنغا كې-لىپ ئولتۇردى.

ھەممە رەسمىيەتلەر تۇگىگەندىن كېيىن توي رەسمىي باشلاندى.

ئاۋۋال قۇدىلار سالاملاشتى. خەن زىچى بىلەن شۇيەننىڭ دادىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەچ ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۇ-رۇشتى. كەچۈرمىشى پەقەت ئوخشىمايدىغان، ئەمما كەسپى بىر قۇدىسى بىلەن كۆرۈشۈۋاتقان چاغدا، شۇيەننىڭ دادىسى ھاياجا-لانغىنىدىن كۆزىگە ياش ئالدى. قۇدىلارنىڭ «كەڭ قوللۇقلۇ-قى» ئۇنى قالتىس تەسىرلەندۈرۈۋەتكەنىدى. خەن زىچى شىرەدە-كى مەخسۇس تەييارلانغان سوۋغىنى ئېلىپ قۇدىسىغا بەردى. بۇنداق سوۋغا بېرىش «قۇرئان» دا ئېنىق دېيىلگەن بولۇپ، تويدا كەم بولسا بولمايتتى. چېن شۇيەننىڭ دادىسى ئۇنى ئىززەت ـ

ئىكرام بىلەن قولىغا ئالغاندىن كېيىن «رىياسەتچى» گە تاپشۇرۇپ بەردى. ئاندىن ئۇ رىياسەتچىنىڭ قولى ئارقىلىق يىگىت - قىزغا كۆرسىتىلدى. توي بېشى: «ئوغۇل تەرەپنىڭ دادىسى خەن زىچى، قىز تەرەپنىڭ دادىسى چېن يۈجاڭ» دەپ توۋلىغاچ، ئوتتۇرىدا چېچىپ يۈرگەنلەرنىڭ قىز تەرەپنىڭ ئادەملىرىگە قورۇما تارتىشىغا قوماندانلىق قىلدى، ئارقىدىن: «ئوغۇل تەرەپنىڭ قىز تەرەپنىڭ دادىسىغا بىر شىرەلىك كۆڭلى بار ئىكەن، قېنى مەرھەمەت» دەپ توۋلىدى.

قۇدىلار سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن قىز تەرەپنىڭ مېھمانلىرى تۇشمۇتۇشتىن خەن زىچىگە سالام بەردى. شۇ ئەسنادا موللام تېخى بايىلا يېزىپ بولغان «ئىزاپ»نى يۇقىرى ئاۋازدا ئوقۇشقا باشلىدى. تېمىنىڭ كىگىزدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئۇنى ئاڭلاۋاتاتتى. «ئىزاپ» نىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «نىكاھ غايىب ھەم مۇقەددەستۇر، قىز بالا بالاغەتكە يەتكەندە چىرايى ئېچىلىپ پەزىلەت، دىيانەت بابىدا كامالەتكە يېتىدۇ. ئەر بولغۇچى ئۇنى ئەمرىگە ئالغاندىن كېيىن ئاسراپ كۆيۈنمىكى لازىم. دۇر. سىلەرنىڭ نىكاھىڭلار شەرىئەتكە ئۇيغۇندۇر. . . » شەرقىتىكى ئۆيدە خەن خانىم، شىنيۆ ۋە باشقا ئاياللار چېن شۇيەنگە ھەمراھ بولۇپ ئولتۇراتتى. سىرتتا توي بېشى «قىزنىڭكى ئوقۇلىدۇ!» دەپ توۋلىغاندىن كېيىن، خەن خانىمنىڭ قوماندانلىقى بويىچە بىرنەچچە ئايال چېن شۇيەننى يۆلەپ ئورۇندۇقىغا ئولتۇرغۇزدى. موللامنىڭ يۇقىرى ئاۋازدا ئوقۇۋاتقىنىمۇ، نىكاھ خېتىگە يېزىلغانلىرىمۇ ساپلا ئەرەبچە گەپلەر ئىدى، ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ چۈشىنىپ كېتەلىشى ناتايىن ئىدى. ئەمما، كەيپىيات شۇنچە سۈرلۈك بولۇپ، بۇ نىكاھنىڭ ئاللانىڭ ئىرادىسى بويىچە بولغانلىقى ھەممە كىشىنىڭ چىرايىدىن مەلۇم ئىدى.

موللام ئەرەبچە تېمىنىشىدىن: «شۇيەن قىزنى ئەمرىڭىزگە

ئالدىڭىزمۇ؟» دەپ سورىۋېدى، تېخنىكا باشقىلارنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن «ئالدىم!» دېدى. موللام يەنە چېچىن شۇيەندىن: «تېخنىكىغا تەگدىڭىزمۇ» دەپ سورىۋېدى، شەرقتىكى ئۆيدە ئولتۇرغانلاردىن خەن خانىم چېچىن شۇيەننى ئالدىرىتىپ: «تەگدىم» دېگۈزدى. بۇ گەپلەرنى دەپ بولغۇچە ئوغۇلمۇ، قىزمۇ تەڭلا قىزىرىپ كەتتى. ياشلار ۋە بۇنداق سورۇننى كۆرۈپ باقمىغانلار موللامنىڭ بايقىدەك سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشنى بىلمەيتتى. بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىلا تېخنىكا بىلەن چېچىن شۇيەن مەھەللە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا بېرىپ توي خېتى ئالغانىدى. ئەمما، شەرىئەتنىڭ قائىدىسى بويىچە تويدا يەنە «ئىزاپ» بولمىسا مۇ بولمايتتى. بۇنداق بولغاندا ئۇلارنىڭ تويى ھۆكۈمەت تەرەپمۇ ئېتىراپ قىلغان، خۇدامۇ قوبۇل كۆرگەن توي بولاتتى.

«ئىزاپ» ئوقۇلۇپ بولۇنغاندىن كېيىن سورۇندىكىلەر دۇئاغا قول كۆتۈردى. خەن زىچى بىلەن شۇيەننىڭ دادىسى نىكاھنىڭ مۇڭۇپپەقىيەتلىك ئوقۇلغانلىقىنى قۇتلۇقلىغاندەك يەنە بىر قېتىم قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. شۇ ئارىدا يىگىتنىڭ يېنىدا تۇرغان توي بېشى كىگىزدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان تېخنىكىنى قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزۇپ مېھمانلارغا سالام بەرگۈزدى ۋە يۇقىرى ئاۋازدا:

ــ يىگىت بۇگۈنچە ئىككى قېتىم تەزىم بېرىدۇ، ئەتە قېينانىسىنىڭكىگە چوڭ سالامغا بارىدۇ! ــ دېدى.

بۇ، تويىنىڭ مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشقانلىقىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە قىز تەرەپكە دېيىلگەن گەپ ئىدى. يىگىت بىلەن كېلىن توي بولغان كۈننىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە سالامغا بېرىشى كېرەك. توي بېشى بايىقى گەپنى دېيىش بىلەن تەڭ مېھمانلار تويىنىڭ قەنت ـ گېزەكلىرىنى ئېلىپ تېخنىكىنىڭ بېشىغا چاچتى. تېخنىكىنىڭ بېشىنى تۇتقىنىچە قاچتى. تويىنىڭ كەيپىياتى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. خەن خانىم ئالدىن تەييارلاپ

قويغان مەززىلىك تائاملار تەرتىپى بويىچە شىرەلەرگە تارتىلدى. ئەتىگەندىن بېرى توينىڭ قىزىقچىلىقىدا بىر نەرسە يېيەلمەي قورسىقى تازا ئاچقان مېھمانلار ئىشتىها بىلەن تاماق يېيىشكە تۇتۇندى.

كەچتە مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن، يىگىت بىلەن قىز ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىرىلدى.

. . .

خەن خانىم پۇتۇن بىر كۈن پۇت - قولى يەرگە تەگمەي ئىشلەپ ماجالىدىن كەتكەن بولسىمۇ، ئېيتقۇسىز بىر رازىلىق ئىچىدە پۇتۇن ۋۇجۇدى يايراپ كېتىۋاتاتتى. بۈگۈن شام نامىزىدا ھاياجاندىن ياشلىرى توختىماي قۇيۇلۇپ: «ئاھ، قادىر ئىگەم! . . .» دەپ ئىدا قىلىشىمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك خۇشال ئىكەنلىكىدىن دالالەت بېرەتتى.

خەي ھاممىغا تويدا بىر كۈن خىزمەت قىلىپ ئوبدانلا ھارىدۇق يەتكەنىدى. ئۇ قاچا - قومۇچلارنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بىردىنلا تېنى يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قالدى ۋە ھۇجرىغا كىرىپ ياستۇققا بېشىنى قويۇپلا خورەكنى باشلىۋەتتى.

خەن زىچمۇ كۈتۈپخانىسىغا كىرىپ يېتىۋالدى. ئاتىلىق قەرزىنى ئادا قىلغان بۇۋايغا بۈگۈن خېلىلا ھاردۇق يەتكەنىدى. بۈگۈن ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى «قاشتېشى كۆرگەزمىسى» ئاچقان ۋاقىتىدىكىدىنمۇ بەكرەك چارچاپ كەتكەنىدى. بەلكىم بۇ ئۇنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقى، ياشىنىڭ ئادەمنىڭ ئىرادىسىگە باقمايدىغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

شىنيۇ تېخى ئۇخلىمىغانىدى. ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن تويغا قاتناشقىنى ئۈچۈنمۇ، بۈگۈن پەقەتلا ھاياجىنىنى باسالمىدى. بۇنىڭدىن بۇرۇن ئۇ بۇنداق مەرىكىلەرنى ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئوقۇغان، تېلېۋىزور، سەھنىلەردىلا كۆرگەنىدى. لېكىن بۈگۈنكىسى ئۇ تويلارغا پۇتۇنلەي

ئوخشمايدىغان بىر توي بولدى.

شىنيۆ بۇگۈنكى تويغا باشتىن - ئاخىر قاتناشقىنى ئۈچۈن بىر خىل يېڭىچە سېزىم ئىچىده سۆيۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. بۇ بىر جۈپ ئەر - خوتۇنلارنىڭ بىرى ئۇنىڭ ئاكىسى، يەنه بىر ئۆز ئاچىسىدەك يېقىن كۆرىدىغان دوستى. شىنيۆ ئەمدى بۇ دوستىنى «يەڭگه» دەپ چاقىرىدۇ. بۇرۇن بىر ئائىله كىشىلىرىدىن بولمىغان بولسىمۇ، ئەمدى بىر - بىرىنىڭ هالىغا يېتىپ ئايرىلماي ياشايدۇ، هاياتلىق يولىدا ئەمدى هەر ئىككىسى يالغۇزلۇق هېس قىلمايدۇ. تەڭرىنىڭ ئىرادىسى مۇشۇ. بىر دۇنياغا ئەرلەرنى، ئاياللارنى تەڭ ئاپىرىده قىلغان ئۇلۇغ خۇدا ئۇلارغا يەنه مۇهەببەتتىن ئىبارەت ئۇلۇغ بىر هېسسىياتنى ئاتا قىلغان. ئەر - خوتۇننى بىر - بىرىنىڭ هالىغا يېتىپ ئۆزئارا كۆيۈنۈش هېسسىياتىغا كەلتۈرىدىغان، ئاردا ئىشىنىش، چۈشىنىش هاسىل قىلىدىغان نەرسه دەل ئاشۇ مۇهەببەت. ئادەمگه هەسسىلەپ غەيرەت - شىجائەت، ئەقىل - پاراسەت، كۈچ - قۇدرەت ئاتا قىلىدىغان نەرسىمۇ شۇ مۇهەببەت. مۇهەببەت مۇقەددەس. لېكىن، ئۇ شىنيۆنىمۇ گاڭگىرىتىپ قويۇۋاتىدۇ. بەلكىم بەك ياش بولغىنى، مۇهەببەتلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ مۇهەببەتنىڭ زادى قانداق بىر هېسسىيات ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەس. مۇهەببەت دېگىنى «لياڭ شەنبۇ بىلەن جۇيىڭتەي» دەك كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان گۈزەل مېلودىيىمىدۇ ياكى بايرونىنىڭ قەلبىمى ئاستىدىكى بۇلاق سۈيىدەك ساپ، سەمىمىي مىسرالارمىدۇ؟

خايدېنىڭ قەلبىدىن يىراق ئەندىشه
ئويلايدۇ: ئۇشبۇ دەم قەسەم نه هاجەت.
چۈنكى پاك بىر قىزنىڭ ئالدانغىنىنى،
ئۇ ئاڭلاپ باقمىغان شۇ كەمگه پەقەت.

ئاڭلاپمۇ باقمىغان،
ۋىسالغا يەتمەكچۈن قەسەم زۆرۈر دەپ.
شۇ تاپ ئۇ جۈپتىگە تەلپۈنگەن قۇشتەك،
قاقتى پەر شادلىنىپ ئاشىقى تامان.
ئاسىلىق يات بولغاچ قىزنىڭ قەلبىگە،
بىكىرەك ۋاپادىن سۆز ئېچىش بۇئان.
. . .

شىنيۆ چۈ يەنچاۋ دېكلاماتسىيە قىلىپ بەرگەن بۇ شېئىرنى ئېسىگە ئېلىۋېتىپ مۇنداق بىر نۇقتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەنگەندەك بولدى: مۇھەببەت پاك، سەمىمىي، مەڭگۈلۈك بولىدۇ، ھەقىقىي مۇھەببەتتە ئەسلىدىنلا «قەسەم بېرىش»، «ۋاپا - ساداقەتتىن سۆز ئېچىش» ھاجەتسىز. چۈنكى ھەقىقىي مۇھەببەت شۇنداق ئۇلۇغ بىر ھېسسىياتكى، ئىنسان قەلبىدە بىر بىخلاپ چىقسا ئەبەدىي باشقا جايدىن ئورۇن ئىزلىمەيدۇ.

شىنيۆ دېرىزە سىرتىغا ئاستا قۇلاق سالدى. بۇ ئوتتۇرا كۇزنىڭ ھەممە يەرنى گۈزەلستان جىمجىتلىقى قاپلىغان كېچىسى ئىدى. شەرقىي ئۆيدە ياتقان ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىنىڭ بۇ كېچىنى قانداق ئۆتكۈزىدىغانلىقى، ئالىيجاناب، پاك، مۇقەددەس بولىدىغان ئاشۇ ھېسسىيات ـــ مۇھەببەت توغرۇلۇق نېمىلەرنى دېيىشىدىغانلىقى شىنيۆگە نامەلۇم ئىدى.

تۇن يېرىملاشقان بولسىمۇ، شىنيۆ ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلۈپ پەقەتلا ئۇخلىيالمايۋاتاتتى. بۇنىڭدىن كېيىن چىن شۇيەن غەربىتىكى ئۆيدە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ياتمايدۇ. ئەمدى دوستى ئاكىسىغا مەنسۇپ. ئۇ چىن شۇيەنگە بەخت تىلەۋېتىپ «دوستىدىن ئايرىلىپ قالغىنى» ئۈچۈن ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكى ئىچىدە قالدى.

ئەتىسى ئەتىگەندىلا چىن شۇيەننىڭ ئىنىسى ئادەت بويىچە

«بوسۇغا ئاتلاش سوۋغىسى» ئېلىپ كەلدى. ئادەتتە بۇنداق سوۋغا داس، كورا دېگەندەك نەرسىلەرگە قاچىلانغاندىن كېيىن بىر ياكى ئىككى ئەپكەشكە سېلىناتتى، ئاندىن ھەر بىر ئەپكەشنى ئىككى ئادەم كۆتۈرۈپ قۇدىلارنىڭ ئۆيىگە كېلەتتى. چېن ئائىلىسى رەسمىيەتلەرنىڭ ئاددىيراق بولۇشىنى كۆزدە تۇتۇپ چېن شۇيەننىڭ چوڭ ئىنىسىنىلا ئەۋەتكەنىدى. ئۇ بالا ئىشىكتىن كىرىپلا «مۇبارەك» دېدى. خەن خانىم ئۆيدىكىلەرنى باشلاپ چىقىپ ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. خەي ھاممام «سوۋغا» ئورنىدا ئېلىپ كېلىنگەن يېمەكلىكلەرنى ئاشخانىغا ئېلىپ كىردى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چۆپىدىن ئازراق ئېلىپ پىشۇرغاندىن كېيىن قىز ـ يىگىتنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىردى. ئەمەلىيەتتە يېڭى توي قىلغانلار بۇنى يېمەي تىزىپ قويىاتتى. چېن شۇيەن چىرايلىق ياسىنىپ چىقىپ قېينىاتا ـ قېينىنىسىغا، خەي ھاممام، شىنيۆگە چاي تۇتتى، ئاندىن ئانىسى ئەۋەتكەن «ساندۇق» تىن نەرسىلەرنى بىر ـ بىرلەپ چىقىرىشقا باشلىدى. قۇدا تەرەپ خەن زىچىگە بىر تال قەلەم، خەن خانىمغا بىر پايپاق، خەي ھاممىغا بىر قولياغلىق، شىنيۆگە خۇش پۇراقلىق ئەتىر سوپۇن ئەۋەتكەنىدى... ھەممەيلەن بەكلا خۇش بولۇپ كېتىشتى. گەرچە بۇ ئاددىيلا سوۋغا بولسىمۇ قائىدە ئورنىدا قىلماي بولمايتتى. بۇ «نېسىۋە ئايرىش» دەپ ئاتىلاتتى.

«نېسىۋە» ئايرىپ بولۇنغاندىن كېيىن تېنىشىڭ بىلەن چېن شۇيەن «سالام» غا بېرىشى كېرەك ئىدى.

خەن خانىم «سالاملىق سوۋغىسى» ئورنىدا بالدۇرلا تەييارلاپ قويغان يېڭى بېلىق، تىرىك توخۇ، قەنت ـ گېزەك، چىلان دېگەندەك نەرسىلەرنى تېنىشىڭغا تۇتقۇزدى.

تېنىشىڭنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى:

ـــ بۇ تۇغمەس رەسمىيەتلەر بۇگۈن يەنە بارمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ غۇدۇراپ.

— نېمە دەۋاتىسەن؟ — دېدى خەن خانىم ئوغلىنىڭ پېشا-
نىسىگە نوقۇپ قويۇپ، — بۇنداق قۇتلۇق كۈنلەردە «توگىدى،
توگىمىدى» دېگەندەك گەپلەرنى قىلىشقا بولمايدۇ! ياخشى كۈن-
لەر تېخى ئەمدى باشلىنىۋاتسا! تېز بار! قېينىناڭ بىلەن قېينا-
تاڭ ئارزۇلۇق قىزىنى بىزگە بەرگەندىن كېيىن، بېرىپ رەھمەت
ئېيتىشىڭ كېرەك! ھەر ئىككىڭلارنىڭ ئەمدى ئىككىدىن دادە-
سى، ئىككىدىن ئانىسى بولدى. ھازىرقىدەك ئىككى ئېغىز
گەپنىمۇ ئوڭشاپ قىلالمايدىغان ئىشنى قىلمىغىن، ئاڭلىدىڭمۇ؟
— ئاڭلىدىم، — تېيەنشىڭ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇنىنى
تولۇق سىرتىغا چىقارماي جاۋاب بەردى.
ھە دېسىلا قىزىرىپ تاتىرىپلا تۇرىدىغان ئېرىگە ئاستىرتىن
قاراپ تۇرغان چېن شۇيەننىڭ چىرايىدا ئىختىيارسىز ئاچچىق
بىر كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى.
— ئاكا، سەندە شۇنچىلىك جۇرئەتمۇ يوقمۇ؟ — ئاكىسە-
نىڭ ھالىغا قاراپ شىنيۆنىڭمۇ ئىچى تىتىلداپ كەتتى، — خەق
كۆرۈپ قالارمۇ دەۋاتامسەن؟ خىجىل بولۇۋاتامسەن يا؟ كېرەك
يوق، مەن سەن بىلەن بىللە باراي! ھەي شۇيەن... يەڭگە،
سەنچە قانداق؟
— ئەمىسە ياخشىغۇ! — دېدى چېن شۇيەن، — سەن
ھەمراھ بولۇپ بارساڭ يول بويى زېرىكىپ مېڭىشتىن قۇتۇلۇپ
قالىمەن. بۇگۈن ماشىنا يوق، مېڭىپ بېرىشىمىز كېرەك. سەن
چىدىيالارسەنمۇ؟
— نېمىشقا چىدىيالمىغۇدەكمەن؟ — دېدى شىنيۆ خۇشال
بولۇپ، — مەن يا يول مېڭىپ باقمىغان ئادەم بولمىسام!
— ئەمدى سىلىگە بولار خېنىم! — خەن خانىم سەۋرسىز-
لىك بىلەن ئۇلارنىڭ گېپىنى بۆلدى، — بۇلار سالامغا كېتىۋاتسا
ساڭا ئەگىشىپ نېمە بار؟
— مەن... — شىنيۆ گاڭگىراپ قالدى.

ـــ شنيۇ قىزىم، قۇدىلارنىڭكىگە تۇنۇگۈن باردىڭغۇ؟ ـ
خەي هامما ئالدىراپ گەپكە ئارىلاشتى، ـــ ئاكاڭ بىلەن يەڭگەڭ
هېرىپ چارچىدى، سەن بۇگۈن ئۆيدە دەم ئالغىن، ـــ خەي
هامما شنيۇنىڭ سەل خۇيلىنىپ قالغىنىنى كۆرۈپ گەپنى چاق-
چاققا بۇرۇۋەتتى، ـــ بۇگۈن شۇيەن «سالام» غا باردۇ. ئەتە -
ئۆگۈن ياتلىق بولساڭ، «سالام» غا بېرىش نۆۋىتى ساڭىمۇ كە-
لىدۇ.

خەن زىچى ئەر كىشى بولغىنى ئۈچۈن ئايالىنىڭ گېپىنىڭ
قىزىنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتكەنلىكىدىنمۇ، قىزىنىڭ نېمىلەرنى
ئويلاۋاتقانلىقىدىنمۇ خەۋەرسىز ئىدى.

ـــ بولدى، بولدى! تېز مېڭىڭلار! شۇيەن، ئاتا - ئانا-
ڭىزغا مېنىڭ سالىمىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ، ـــ دېدى خەن زە-
چى.

ـــ بولىدۇ، ـــ چېن شۇيەن جاۋاب بېرىۋېتىپ ئىچ ئاغ-
رىتقاندەك بىر خىل تەرزدە شنيۇگە يالتىيىپ قاراپ قويدى ۋە
تېخىنىشىڭنىڭ كەينىدىن سىرتقا ماڭدى. ئۇستىدىكى جۇڭسەنفۇ
كىيىمىدىن تازا ئەركىن بولالمايۋاتقان تېخنىشنىڭ چىرايىدا چۈشە-
نىكسىز بىر ئىپادە، بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئىشىكتىن چىق-
تى. ئىككى قولىغا بىردىن تۇتۇۋالغان توخۇ هېلىدىن - هېلىغا
پالاقشىپ ئۇنىڭغا پەقەتلا ئارامچىلىق بەرمەيتتى.

بىر ئائىلە كىشىلىرى تېخنىشنىڭ بىلەن چېن شۇيەن يىراقلاپ
كەتكەندىن كېيىنلا قورۇغا قايتىپ كىردى. ئىشقا بېرىش ۋاقتى
توشۇپ قالغانىدى، خەن زىچى كۈتۈپخانىسىغا قايتىپ كىرىپ
سومكىسىنى قولىغا ئالدى. خەن خانىم بىر سومكىغا «شىركەت-
تىكىلەرگە تارقىتىپ بېرەرسىز» دەپ لىق توي كەمپۈتى سېلىپ
قويغانىدى.

خەن خانىم ئوغلى بىلەن كېلىنىنى ئۇزىتىۋەتكەندىن كې-
يىن خۇشال هالدا چەللىنىڭ ئاستىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە

كېلىنى دەملىگەن چاينى شامىسىنى پۈدەپ تۇرۇپ ھۇزۇرلىنىپ ئىچتى:

— خۇداغا شۈكۈر! ئەمدى بۇ چوڭ ئىشنىمۇ بىر چىرايلىق ئۆتكۈزۈۋالدۇق، ئارمىنىمغا يەتتىم!

«سۆزلىگۈچىدە ئەيىب يوق، ئاڭلىغۇچى تۇزىتىپ ئاڭلىسۇن» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان. ئايۇاندىن ھۇجرىسىغا قايتىپ ماڭغان شىنيۆ ئانىسىنىڭ خۇشال تۇرقىنى كۆرۈپ، ئالدىراپلا ئېيتقان بايىقى گېپىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز ئۆزى توغرۇلۇق ئويلىنىپ قالدى: ئۇ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىنىڭ شۇنچە ئوزۇن تەييارلىق قىلىنىپ ھەشەم ـ دەرەم بىلەن بولغان تويىدا زادى قانداق رول ئوينىدى؟ «قىزىقچىلىق كۆرىدىغان» تاماشىبىنلار قاتارىدىمۇ؟ ئەمدى تويمۇ ئۆتكۈزۈلۈپ بولدى، ئۇ-نىڭ ئانىسىنىڭ قەلبىدىكى ئورنى زادى قانچىلىككىن؟

شىنيۆ ھۇجرىسىغا جىممىدە قايتىپ كىرىپ كارىۋىتىدا كىيىمى بىلەنلا ياتتى. ئۇنىڭغا ھارغىنلىق يېتىپ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ تىقىلىشقا باشلىغانىدى. شىنيۆ ھېچنېمىنى ئويلىماي ئاس-تا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى.

شىنيۆ چۈش كۆردى. چۈشىدە يەنىۋىنى، نامسىز كۆلنى، ساۋاقداشلىرىنى، ئوقۇتقۇچىسىنى كۆردى...

بىر چاغدا خەي ھاممىسى ئۇنى ئويغاتتى. شىنيۆ ئويغىنىپ مىسكىنلىك، غېرىبلىق ئىچىدە قالغاندەك سەزدى.

— شىنيۆ، تاماق يەيدىغان ۋاقىت بولدى.

— ھامما، قورسىقىم ئاچمىدى.

— بۈگۈن دوراڭنى ئىچتىڭمۇ؟

— ياق...

— قارا سېنى، شۇيەن ئەسكەرتىپ تۇرمىسا ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالىسەن، — خەي ھامما شۇنداق دېگەچ شىنـ-يۆنىڭ يۈزىنى سىلىدى، — ۋۇي، نېمانچە قىزىپ كەتتىڭ؟

سوغۇق ئۆتۈپ قالمىغاندۇ؟

ــ مەن... بىلمەيمەن... ــ شىنيۆ ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن ئۆرۈلۈپ قويۇپ يەنە ئۇخلاشقا باشلىدى.

خەي هامما ئالدىراپ سىرتقا يۈگۈردى:

ــ خېنىم، قاراڭ بېقىڭا، شىنيۆنىڭ پېشانىسى ئوتتەك قىزىپ كېتىپتۇ. بىرەر ئىش...

ــ هە؟ ــ ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە يۆلىنىپ ئەمدىلا مۈگدەككە چۈشكەن خەن خانىم ئەسىنگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ خەي هامما بىلەن غەربتىكى هۈجرىغا قاراپ يۈگۈردى، ــ قاراڭ بۇ ئىشنى، ئادەمگە بىر كۈنلۈك ئارامچىلىقمۇ يوق! چوڭ ئىش يوق، ئادەم دېگەن قىزىپ تۇرىدۇ.

لېكىن، ئۇ رېماتىزم خاراكتېرلىك يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم قىزىسا قانداق نەتىجە كېلىپ چىقىدىغانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى.

«سالام بېرىش» قايتىپ كېلىۋاتقان ياش ئەر ــ خوتۇنلار ئالدى ــ كەينى بولۇپ كوچىدا كېتىۋاتاتتى. «سالامغا بېرىش» دېگىنى ئاممىباب تىل بىلەن ئېيتقاندا قىزنىڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يوقلاپ بېرىشنى كۆرسىتەتتى. «سالام»نىڭ سوۋغىسىنى ياخشى تەييارلاش ئۈچۈن ئالايىتەن بەش، ئون كۈن تەييارلىق قىلىدىغانلارمۇ، ئاددىيلا تەييارلىق قىلىپ كۈيئوغۇل بىلەن قىزنى بىر ۋاخ تاماق بىلەن ئۈزىتىدىغانلارمۇ بار ئىدى. چېن شۈيەننىڭ ئانىسى مۇشۇ ئاددىي شەكىلنى تاللىغانىدى. چۈشلۈك تاماق يېيىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن تيەنشىڭ «ماڭايلى!» دېدى. چېن شۈيەن ئاتا ــ ئانىسى، ئىنىلىرى بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن ئېرىگە ئەگىشىپ ماڭدى.

كوچىغا چىققاندىن كېيىن، تيەنشىڭ ئارتۇق گەپ قىلماي بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئالدىدا ماڭدى. چېن شۈيەن ئۇنىڭ

ئارقىسىدىن ئۇچ قەدەمچە ئارىلىق تاشلاپ كېلىۋاتاتتى. تونۇمايدىغان ئادەم بۇ ھالەتنى كۆرسە ھەرگىزمۇ ئۇلارنى تېخى تۇنۇگۈنلا كاتتا توي ئۆتكۈزگەن ئەر - خوتۇن دېمەيتتى. چۈنكى ئۇلار يېڭى تونۇشقان ئادەمدەك گەپمۇ قىلىشماي بىر - بىرىدىن خجىل بولۇپ كېتىۋاتاتتى.

چېن شۇيەن ئاستا كېتىۋېتىپ تۇنۇگۈنكى ھەشەم بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن تويىنى ۋە توي كېچىسىنى ئەسلەپ قالدى. بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا چۈشتەكلا بىلىنەتتى. چېن شۇيەننىڭ ئاتا - ئانىسى، ئىنىلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قولۇم - قوشنىلىرى ئۇنىڭ تويىدىن تولىمۇ رازى ئىدى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ رازى بولدى، چۈنكى ئۇ ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىشىنى ئوبدان ئۆتكۈزۈۋالغان، مۇشۇنداق ياخشى ئائىلىگە كىرىپ ئىززەت - ئېكرامغا مۇيەسسەر بولغانىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن خۇشال بولۇش كېرەك ئىدى. لېكىن يەنە ئۇنىڭ نېمىدۇر بىر نېمىسى كەمدەك تۇراتتى. تۇنۇگۈنكى ئالدىراشچىلىقتىن كېيىن ئۇ ئىلگىرى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن نەرسىسىگە ئېرىشتى. لېكىن يەنە بىر قارىسا ئېرىشمىگەندەكمۇ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا ئۇنىڭغا كەمدەك تۇيۇلۇۋاتقان نەرسە زادى نېمە؟ چېن شۇيەن بۇنى ئېنىق دەپ بېرەلمەيتتى. ئۇ، ئاي نۇرى ئۆيىگە غۇۋا چۈشۈپ تۇرغان ھېلىقى كېچىسى شىنيۆنىڭ يېنىدا ياتقاچ ئۆزىگە بايرونىڭ شېئىرىنى ئاستا ئوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئەسكە ئالدى. شۇ چاغدا ئاشۇ گۈزەل مىسرالار ئۇنى مەيىن شامال يۈزىنى سىيپاپ ئۆتكەندەك، سۈزۈك بۇلاق سۈيى قەلب خانىسىنىڭ ئىچكىرىسىگە سىڭىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. تاشقى دۇنيادىن يىراق بىر جايدىكى دېڭىز بىلەن قورشىلىپ تۇرغان بىر گۈزەل ئارالدا بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇق تۇرىدۇ. ھەر بىرىنىڭ چىرايى ئەينەككە ئوخشاش قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئېنىق كۆرۈستىپ تۇرىدۇ. چەكسىز بىر مۇھەببەت بالقىپ تۇرغان كۆزلەر.

دىن ئاجايىپ بىر نۇر تاراپ تۇرىدۇ. . . ھىم، مۇھەببەت دېگەن شۇنداق بولىدۇ. زۇمرەت سۇدەك ساپ، ئاي نۇرىدەك سۇزۇك، دېڭىزدەك چوڭقۇر، ئۇيۇلتاشتەك چىك بولىدىغان نەرسىلا مۇ-ھەببەت. چېن شۇيەن ئۆزىنىڭ ۋىسال تاپىدىغان ماكانىنى ئىز-دەپ ئاشۇ ئىنتىلىش بىلەن خەن ئائىلىسىگە كېلىن بولۇپ كىردى. «بازاردا مىڭ كىشى، كۆڭۈلدە بىر كىشى» دېيىشىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى كىشىسى زادى كىم؟ چېن شۇيەن شىنيۆنىڭ بالىنتسىدىكى ۋاقتىدا ئوپىلىيانىڭ سەھنە سۆزىنى قايتا ـ قايتا ياد ئالغانلىقىنى ئەسكە ئالدى. «ئەتە ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ۋىسال كۈنى، مەن ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، چىرايلىق ياسىنىپ دېرىزەڭنىڭ ئالدىغا مەشۇقۇڭ بولۇش ئۈ-چۈن بارىمەن. يىگىت كارىۋىتىدىن چۈشۈپ كىيىمىنى يېپىنىپ ئىشىكنى ئاچتى. قىز ھۇجرىغا قىز ھالىتىدە كىرىپ چوكان ھالىتى-دە يېنىپ چىقتى. . . » راست، بىر مەزگىللىك قىزىقچىلىقتىن كېيىن ئۇ «چوكان» غا ئايلاندى. ئىنتىلىشىنى، روھىي ھېس-سىياتىنى، تەقدىرىنى، ھەممە نېمىسىنى خەن تېيەنشىڭگە تاپ-شۇردى. تېيەنشىڭ ئۇنىڭ ئاشىقى، كۆڭۈلدىكى ئادىمى. بۇنىڭ-دىن كېيىن ئۇ تېيەنشىڭنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سۆيۈپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىيدۇ، پەرزەنتلىرىنى قاتارغا قوشى-دۇ. ھازىر ئېرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئۇچ قەدەمچە ئارىلىق تاشلاپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ھېسسىياتنى مۇھەببەت دې-گىلى بولامدىغاندۇ؟ بەلكىم شۇنداق دېگىلىمۇ بولسا كېرەك. رېئال تۇرمۇش ئۆزگىرىشچان بولىدۇ. ئېھتىمال، مۇھەببەتمۇ بىر قېلىپتىلا بولىدىغان نەرسە ئەمەستۇ. ئالدىدا كېتىۋاتقان مۇنۇ ئېرىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق سۆيۈملۈك يەرلىرى بار. شىنـ-يۆ: «ئاكام سىز بىلەن توي قىلىدىغان بولسا يۇرتىنى سىزگە ئېلىپ بېرىشتىن يانمايدۇ» دېگەن ئەمەسمىدى! توغرا، چېن شۇيەن ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئايالى بىلەن بىللە مېڭىشتىنمۇ ئىزا

تارتىشى، ئاشۇ سەممىي تۇرقى ئۇنىڭ ئىلگىرى بىرى بىلەن يۇرۇپ باقمىغان، ئايال زاتى بىلەن ئۇچرىشىپ باقمىغان ياۋاش ئەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

چېن شۇيەن تېنەشىڭنىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ مېڭىۋاتقان ھالىتىگە قاراپ ئىختىيارسىز پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

ــ نېمىگە كۈلىسىز؟ ــ تېنەشىڭ ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي سورىدى.

ــ تۇرقىڭىزغا قارىڭە! ــ دېدى چېن شۇيەن، ــ نېمانچە ئالدىراپ ماڭىسىز؟ بىر كىشى سىزنى يەۋالمايدۇ جۇمۇ!

تېنەشىڭ قەدىمىنى ئاستىلىتىپ ئايالىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى. ئۇ ئۇنچە ئەخمەق ئەمەس، ئايالىنىڭ «بىر كىشى» دېگىنى دەل ئۆزى، بۇنى بىلگۈچىلىكى بار. ئەلۋەتتە، ئايالى ئۇنى يەۋالمايدۇ، ئۇنىڭ بىلەن «ئاشىق ـ مەشۇق» لاردەك يانمۇ يان مېڭىشنى ئويلايدۇ. لېكىن، تېنەشىڭ بۇنداق مېڭىشتىن خىجىل بولىدۇ. ئۇ ئىشلەيدىغان زاۋۇت بۇ يەرگە يېقىنلا يەردە، بەزى خىزمەتداشلىرى يېقىن ئەتراپتا تۇرىدۇ. ئىككىسىنىڭ بىلىمەس ئۇقتىنىنى كۆرسە ياخشى ئەمەس. بولمىسىغۇ تۇنۇگۈنكى تويغا زاۋۇتتىن خېلى جىق ئادەم كەلدى. ئۆز رازىلىقى بىلەن ئېلىپ ـ تېگىشكەن ئەر ـ خوتۇن تۇرۇقلۇق خەقنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن قورقسا بولامدۇ؟ لېكىن، ئۇ يەنىلا بۇنداق يانمۇ يان مېڭىشتىن خىجىل بولاتتى، سەۋەبىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

ــ ھەي، ئادەمگە دەيدىغان بىرەر ئېغىز گېپىڭىز يوقمۇ؟ تونۇمايدىغان ئادەمدەك ماڭغىنىڭىزنى قارىڭە! ــ چېن شۇيەن ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ ئېرىگە قاراپ قويدى.

تېنەشىڭ ئىپادىسىزلا كۈلۈپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ ئايالىنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرگۈسى كەلمىگىنى ئەمەس. شۇيەن ئۇنىڭغا شۇنداق كۆيۈنىدۇ، شۇنداق سەممىي. تېنەشىڭ كۆڭلىدە ھەممىنى بىلىپ تۇرسىمۇ مېھرىبانلىقىنى ئېغىز ئارقىلىق ئىپادە-

لەشنى بىلمەيدۇ.

— نېمە... نېمىنى دەيمەن؟ سىز ئاۋۇال بىر نېمە دەڭچۇ!

چېن شۇيەننىڭ كۆتۈۋاتقىنىمۇ دەل مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر ئېغىز سۆز. كۆڭۈلنى ئاۋۇندۇرىدىغان شېرىن - شېكەر سۆزلەرنى ئۇنىڭدىن كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ئېرىنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەندىن كېيىن «كۆڭلۈمدىكىنى تاپ!» دەپ ئولتۇرماي ئۆزى ئاۋۇال گەپ باشلىغىنى مۇۋاپىق.

— ھەي، سىز... — شۇيەن گېپىنىڭ يېرىمىنى دەپ بولۇپ يەنە توختىۋالدى. ئۇ ئەسلى تېخنىشىدىن: «سىز بايرون-نىڭ شېئىرلىرىنى، شېكسپېيرنىڭ تراگېدىيىلىرىنى كۆرگەن-مۇ؟» دەپ سورىماقچى ئىدى. لېكىن، شىنيۆدىن ئاڭلىغان سۆزلەرنى ئۆزىنىڭمۇ دېگەندەك ئاڭقىرىپ كېتەلمىگىنىنى، تېخنىشىنىڭ بۇ ھەقتە ئۆزىدىن جىق نەرسىلەرنى بىلىپ كېتەل-مەيدىغانلىقىنى ئويلاپ گەپنىڭ مەزمۇنىنى دەرھاللا باشقا ياققا بۇرىدى، — سىز «لياڭ شەنبۇ بىلەن جۇ يىڭتەي» دېگەن كىنو-نى كۆرگەنمۇ؟

تېخنىشىنىڭ كۆڭلى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئۇ ئادەتتە كىنونى كەمدىن - كەم كۆرەتتى، لېكىن چېن شۇيەن تىلغا ئالغان كىنونى رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن كۆرگەنىدى. بۇ ئۇلار تازا قىزغىن مۇھەببەتلىشىۋاتقان ياز ئايلىرى ئىدى، بىلەتنى رۇڭ گۈيفاڭ ئالغانىدى. ئۇلار تونۇش - بىلىشلەرنىڭ ئۆچراپ قېلە-شىدىن ئەنسىرەپ زاۋۇتتىن يىراق بىر جايدىكى بىر كىنوخانىغا بارغانىدى. كىنونى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن رۇڭ گۈيفاڭ يول بويى ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ ماڭغان ۋە:

— كىنودىكى لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يىڭتەينىڭ «بىز خۇدا قوشقان بىر جۈپلەر» دېگىنى ئېسىڭىزدىمۇ؟ بىزمۇ شۇلارغا ئوخشايمىز. تەقدىر مېنى سىزگە ئۇچراشتۇرغان. بىز بىر جۈپ

كېپىنەكتەك مەڭگۈ ئايرىلمايمىز! . . . » دېگەنىدى.

شۇنچە تاتلىق گەپلەرنى قىلغان ئادەم ئەجەب تېز ئۆزگىرىپ كەتتىيا! مىڭ بىر جاپادا جاڭجياكۇدىن قوي ئېلىپ كېلىپ رۇڭ گۇيفاڭ بىلەن قۇربان ھېيتىنى بىللە ئۆتكۈزەرمىز دەپ كۈتۈپ ئولتۇرسا، ئۇ كەلمەي قويدى، سەۋەبسىزلا ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى، دېگەن گەپلىرىنى ئۇنتۇپ قالدى! . . . ئەمدى تېخنىڭ توي قىلىپ سالامغىمۇ بېرىپ بولدى. رۇڭ گۇيفاڭغا بولغان قورساق كۆپۈكىنى قېيىداش ئارقىلىق چىقىرىۋالدى. ئۇنىڭ ئەمدى ئالا كۆڭۈل رۇڭ گۇيفاڭنى ئويلىغۇسى يوق. ئادەتتە ئۇ زاۋۇتتا رۇڭ گۇيفاڭنى ئۈچرىتىپ قالسىمۇ تونۇمايدىغان ئادەم. دەك گەپ قىلماي ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇ ئۆتمۈشكە مۇناسىۋەتلىك بارلىق ئەسلىمىلەرنى ئۇنتۇپ كەتمەكچى بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتى ئىدى. لېكىن، چېن شۇيەن بۇگۈن ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوقلا ئۇ كىنونى تىلغا ئېلىپ قالدى. ئۇنتۇپ كەتكەن ئىشنى قايتا ئەسلىتىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىر قىسما قىلىپ قويدى. تەبىئىڭ نىڭ ئايالىغا ئۆزىنىڭ ئىلگىرى رۇڭ گۇيفاڭ ئىسىملىك بىرى بىلەن ئارىلاشقىنىنى بىلدۈرۈپ قويغۇسى يوق. ئۇنىڭغا تويدىن ئىلگىرى باشقا بىر قىز بىلەن ئارىلاشقىنى شۇيەنگە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشتەكلا تۇيۇلىدۇ. لېكىن، ئۇ نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇنتۇپ كەتكىلى بولىدىغان ئىش ئەمەستە! تېبىئىڭنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى.

— كۆرگەن، نېمە بولدى؟ — سورىدى ئۇ ئايالى كۆڭلىدىكى بىلىۋالغاندەكلا.

— نېمە بولدى دەمسىز؟ نېمە بولغاندەك تۇرىدۇ؟ — چېن شۇيەن كۈلۈمسىرىدى. ئۇ تېبىئىڭنىڭ نېمە ئۈچۈن قىزىرىپ كەتكىنىنى بىلمەيتتى، رۇڭ گۇيفاڭنىڭ قانداقراق بىر قىز ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى، ئۇنىڭغا ئېرى بەك سەمىمىيدەكلا بىلىنەتتى، — تۇرقىڭزغا قاراپ بېقىڭە! لياڭ شەنبونىڭ

ئۆزىگىلا ئوخشاپ قاپسىز. جۇيىڭتەي يول بويى بىرمۇنچە گەپ قىلسا، ئۇ بىر ئېغىزىنىمۇ چۇشەنمەيدۇ.

تيەنشىك كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ تازا زېرىكىپسىز — دە!

— يىگىرمە بىر يىل پالاقشىپ يۈرۈپتىمەن. ئەمدى بۇ توي كۈنلىرى بولغاندىكىن تازا بىر ئويناپ كەلگۈم كېلىۋاتىدۇ! — دېدى چېن شۇيەن، — ھەي، باغچىغا بېرىپ ئايلىنىپ كېلەيلىچۇ.

— باغچىنى ئايلىنىپ كېلەيلى؟ — تيەنشىك دېلىغۇللىق ئىچىدە جايىدا تۇرۇپ قالدى.

— ھەئە، بېرىپ پاراڭلاشقاچ قولۇاققا چۇشۇپ كەلمەم — دۇق، — چېن شۇيەن ئۇنى قىزىتىشقا باشلىدى، — سىز بەلەن تونۇشقىنىمغا شۇنچە ئۇزۇن بوپتۇ، لېكىن مېنى بىرەر قېتىممۇ باغچىغا ئەكىرىپ باقمىدىڭىز. ئىلگىرى سىنىشىپ — ئارىلىشىپ باقمىغان بولغاچقا، بىر — بىرىمىزنىڭ قانداقلىقىنى بىلىشمەيلا توي قىلدۇق. ئەمدى ماڭا تولۇقلاپ بېرەرسىز؟

تيەنشىك خىجالەت بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئايالى راست ئېيتىۋاتاتتى. ئۇ «قوغلىشىش»، «كۆيۈش» دېگەندەك جەريانلارنى باشتىن كەچۈرمەي ئايالىنى ئوڭايلا ئەمرىگە ئېلىۋالغانىدى. لېكىن، ئۇ دېگەن ئايال كىشى — دە، ھېسسىياتقا، كۆيۈنۈشكە موھتاج. ئۇ بۇ جەھەتتە ئايالىنىڭ كۈتكەن يېرىدىن دېگەندەك چىقالمىدى. ئويلاپ باقسا، تويدىن بۇرۇن شىنيۆزنىڭ ئىشى ئۈچۈن دوختۇرخانىغا بىللە يۈگۈرۈپ بارغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شۇيەن بىلەن تۇزۇكرەك بىللە بولۇپ باقماپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كىنو كۆرۈش، بىللە ئايلىنىش، باغچىلارغا بېرىش دېگەندەك ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۆتۈلمەپتۇ. راست، ئۇ چېن شۇيەنگە بۇلارنى تولۇقلاپ بېرىشى كېرەك.

— ئەمىسە دەڭە، نەگە بارىمىز؟

— تاۋرەنتىڭ يېقىن، شۇ يەرگە بارايلى! — چېن شۇيەن

خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ ئېرى بىلەن باغچىلاردا، دەرەخ سايە-لىرى ئاستىدا، گۈللۈك بويلىرىدا ئايلىنىپ مېڭىشنى، كۆلدە قولۇاققا چىقىپ ئويناشنى، ئائىلە، خىزمەت ۋە قاياناق تاشقى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىغان ئۆزىگىلا تەئەللۇق ئىشلار توغرۇلۇق پاراڭ سېلىشنى، تۇنجى مۇھەببەتنىڭ پەيزىنى سۈ-رۈپ يۈرگەن ئاشىق ـ مەشۇقلارغا ئوخشاش شېرىن ھېسلار قاينىمىدا ئۇزۇشنى خالايتتى. ئۆزى ئالدىراپلا چوكانغا ئايلانغە-نى بىلەن كۆڭلى قىزلىق دەۋرىگە تەلپۈنەتتى.

ـــ تاۋرەنتىڭغا دەمسىز؟ ـــ تېەنشىڭ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇمۇ تېەنشىڭ رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن بارغان جاي ئىدى. مەجنۇنتال تىكىلگەن كۆل بويىنى، قولۇاقنى ئەسلەش بىلەن رۇڭ گۈيفاڭنىڭ چىرايى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇدھىش نەرسىدەك پەيدا بولدى. قىزىق ئىش ـ ھە! رۇڭ گۈيفاڭنىڭ سىماسى نېمىدەپ ئۇنىڭ ئالدىدىن كەتمەي تۇرۇۋالمىدىكىنە؟

ـــ يۈرۈڭە! ـــ چېن شۇيەن روھلۇق ھالدا تېەنشىڭنىڭ بىلىكىنى تۇتتى. ئۇلار يولدىن ئۆتۈپ 10 ـ يولنىڭ ئاپتوبۇسىغا چىقىسىلا تاۋرەنتىڭغا بىر دەمدىلا بارالايتتى. بۇ يەر بىلەن تاۋرەن-تىڭنىڭ ئارىلىقى بەش پۈڭلۇق يول ئىدى.

ـــ بولدىلا، بۇگۈنچە بارمايلى. كېيىن... ـــ غۇدۇرىدى تېەنشىڭ. رۇڭ گۈيفاڭنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىشى بىلەن ئۇنىڭ بايىقى قىزغىنلىقى نەگىدۇ غايىب بولدى.

ـــ كېيىن؟ كېيىن ۋاقىت چىقامتى؟ ـــ چېن شۇيەن دومسىيىپ قالدى، ـــ تېخى ۋاقىت بالدۇرغۇ، قايتىپ بارساق قىلغۇدەك ئىشمۇ يوق.

ـــ ئىش يوقلۇقىغۇ يوق، ـــ تېەنشىڭ نېمە ئۈچۈن بارماي-لى دېگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېرەلمەي باشقا باھانە ئىزدە-دى، ـــ ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىپ شىنيۈنىڭ ئىچى پۈشۈپ كەتكەن-دۇ... سىز قايتىپ بېرىپ ئۇنىڭغا ئوبدان ھەمراھ بولۇڭ.

باشقا بىر كۈنى ئۇنىمۇ ئېلىپ باغچىلارغا بېرىپ كېلەرمىز، بولامدۇ؟

ــ ئەمىسە... بوپتۇ، ــ چىن شۇيەن نائىلاج نىيىتىدىن ياندى. تىيەنشىڭنىڭ ھەرقانداق ۋاقىتتا سىگىلىسىنى ئەستىن چىقارمايدىغانلىقىنى چىن شۇيەن ئوبدان بىلەتتى. ئەلۋەتتە، چىن شۇيەن ئۆزىمۇ شىنيۆنى ئېسىدىن چىقارمايتتى. بىر قانچە كۈندىن بېرى ئۇ تويىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كېتىپ شىنيۆ ئۇچۇن «سېسترا» لىق ۋەزىپىسىنى ياخشى ئادا قىلالمىدى. ئەكسىچە شىنيۆ ئۇنىڭ ئىشى ئۇچۇن پايپېتەك بولۇپ كۆچۈرۈپ كەلگىلى ئۆزى باردى، ماشىنىدىكى چېغىدا ۋە ماشىنىدىن چۈشكەن ۋاقىتىدا ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈشنى ئۇنتۇمىدى. لېكىن، شىنيۆ نېمىلا دېگەنبىلەن كېسەلدىن تېخى ئۆزە بولالمىدى. بۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق يېرىم بولۇۋاتىدۇ. بۇگۈن ئەتىگەن ئانىسى كۆيۈنگەنلىكى ئۇچۇن شىنيۆنى «سالام» غا بىللە بارغىلى قويمىدى. لېكىن، شىنيۆنىڭ خاپا بولۇپ قالغىنى ئېنىق. چىن شۇيەن قايتىپ بېرىپ ئۇنىڭغا ئوبدان رەھمەت ئېيتىشى، تەسەللى بېرىشى كېرەك!

شىنيۆ تىلغا ئېلىنىش بىلەن چىن شۇيەننىڭ بايىقى ھايا-جانلىق كەيپىياتى تىنجىپ قالدى، مۇھەببەت ھەققىدىكى شېرىن خىياللىرىمۇ نەگىدۇ غايىب بولدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن ھېچقانچە ئارىلىق قالدۇرماي ئۆي تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

دەرۋازىنى ئۇلارغا خەن خانىم ئېچىپ بەردى.

ــ ھوي، تېزلا قايتىپ كەپسىلەرغۇ؟ قۇدىلار ئوبدان تۇرۇپتىمۇ؟... ــ خەن خانىمنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ئانىسىنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇمنىڭ تازا تەبىئىي ئەمەس-لىكىنى سەزگەن تىيەنشىڭ ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي ئالدىـ

راپ سورىدى:

— ئانا، ئۆيده بىرەر ئىش بولدىمۇ؟

— ھېچ ئىش بولمىدى، — دېدى خەن خانىم، — شىنيۇ سەل قىزىپ كېتىۋاتىدۇ...

— نېمە؟ — تيەنشىڭ قاتتىق چۆچۈپ ئالدىراپ ئىچكىرىگە يۈگۈردى، چېن شۇيەنمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى.

غەربىي ھۇجرىدا، شىنيۆنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا ئولتۇرغان خەي ھاممام داستىدىكى سوغۇق سۇدا ھۆللەنگەن لۆڭگىنى شىنيۆنىڭ پېشانىسىگە دەممۇ دەم ياقاتتى، كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەچ ئەلەم بىلەن:

— ئاھ خۇدا، شىنيۆنىڭ جېنىنى قىينىمىغىن، قىزىتمىسىنى ياندۇرغىن... — دەۋاتاتتى.

ئۇ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ كەينىگە قارىدى، تيەنشىڭ بىلەن چېن شۇيەن ئۇنىڭ كەينىدە تۇراتتى.

— قايتىپ كەپسىلەر - دە!

چېن شۇيەن ئالدىراپ كىرگەن پېتى قولىنى شىنيۆنىڭ پېشانىسىگە ياقتى:

— ۋاھ، نېمانداق قىزىق!

چېن شۇيەن يېزىق ئۈستىلىنىڭ تارتمىسىدىن تېرمومېتىرنى ئېلىپ شىنيۆنىڭ قولتۇقىغا قىستۇردى. سىماب تۇۋرۇكى تېزلىك بىلەن ئۆرلەپ كېتىۋاتاتتى.

تيەنشىڭ جىلى بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى:

— نېمىشقا دوختۇرخانىغا ئاپارمايسىلەر؟

خەن خانىم قولىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ دېدى:

— سىلەر ئۆيده بولمىساڭلار، بىز ئىككى ئايالنىڭ كاللىسىغا شۇ ئەقىل كېلەمتى.

— ئۇنى بىر دېمە! — دېدى خەي ھاممام لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ، — ئادەم ئىزدىسەك ئادەم يوق، ماشىنا ئىزدىسەك ما-

شىنا يوق. . .

ــ ماشىنىنىڭ قەدرى ئەجەب ئۆتۈلدىغۇ! ــ ۋارقىرىدى تىەنشىڭ. پىشانىسىنىڭ تومۇرلىرى ئىختىيارسىز بۆرتۈپ چىقتى، ــ ئىشلىتىدىغان ۋاقىتتا تۈنۈگۈن قاتىرىسىغا تىزىلىپ كەتكەن ماشىنىلارنىڭ بىرىمۇ يوق!

ــ قىزىتمىسى 39.7 گرادۇسقا چىقىپتۇ ئەمەسمۇ! ــ چىن شۇيەن تېرمومېتىرنى قولىغا ئېلىپ ۋارقىرىۋەتتى، ــ دوختۇر: «قىزىپ قالمىسۇن، زۇكام تەگمىسۇن» دەپ قايتا ــ قايتا تاپىلىغان. . . تېز دوختۇرخانىغا ئاپىرايلى!

ــ ماڭايلى، مەن ئۇنى يۇدۇپ ئاپىراي! ــ تىەنشىڭ شۇنداق دەپ يېرىم بىھوش ھالەتتە ياتقان سىڭلىسىنى يۆلەشتۇردى، چىن شۇيەن ئۇنىڭ شىنيۆنى يۇدىشىگە يارەملەشتى. تىەنشىڭ ھېچنېمىگە قارىماي سىرتقا يۈگۈردى.

تىەنشىڭنىڭ يېنىدا شىنيۆنى يۆلەشتۇرۇپ دېگۈدەك كېتىۋاتقان چىن شۇيەن پۇتىغا پۇتلىشىۋاتقان نەرسىلەرگە پىسەنت قىلماي ئالدىراش كېتىۋاتاتتى. . . ئۇلار خالتا كوچىدىن چىقىپ شىمالغا قاراپ يۈگۈردى. تۆت كوچىدا دۇڭدەنگە بارىدىغان 10 ــ يولنىڭ ئاپتوبۇس بېكىتى بار ئىدى، دۇڭدەندە چۈشكەندە تۇڭرىغان دوختۇرخانىسىغا بىرەمدە بارغىلى بولاتتى.

ئىككى موماي «بىلمىدان» قەسرىنىڭ ئالدىدا خېلىغىچە ئېسىگە كېلەلمەي تۇرۇپ قالدى. دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە، ئىككى تەرىپىگە چاپلانغان «خۇشاللىق» دېگەن خەتلەر كەچكى قۇياش نۇرىدا يالتىراپ تۇراتتى. قۇتلۇق چاغلار ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا بۇ ئائىلىنىڭ بېشىغا بىر چوڭ پېشكەللىك سايە تاشلاپ كېلىۋاتاتتى.

خەن خانىم دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەيدە مەڭدىگىنىچە تۇرۇپ قالغان ئاشۇ دەقىقىدە يېنىدا تۇرغان خەي ھامما پالاقىدە يىقىلىپ چۈشتى.

— ئاچا! ئاچا! — خەن خانىم ئالاقزادىلىك ئىچىدە كەيـ
نىگە بۇرۇلۇپ قارىدى. بىچارە ئايال يۈزلىرى كۆكەرگەن،
كۆزىنى يۇمغان، چىشلىرى كىرىشكەن، سول قولىنى جىممىدە
سوزۇپ ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە ئالغان ھالەتتە دەرۋازا ئالدىدا
قىيسىيىپ ياتاتتى.

خەن خانىم يۆلەش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى، لېكىن خەي
ھاما ئۆلۈك ئادەمدەك مىدىرلىمايتتى. ئۇنى ھەرقانچە قىلىپمۇ
جايىدىن قوزغىتالمىغان خەن خانىم چىرايى تامدەك تاتارغان
ھالدا ۋارقىرىۋەتتى:

— ئاھ خۇدا! . . .

نامسىز كۆلىنىڭ بويىدا ئېرەن دەرىخىنىڭ قىزغۇچ يوپۇر-
ماقلىرى كەچنىڭ مەيىن شامىلىدا سۈسقىنا تەۋرىنەتتى.

چۇ يەنچاۋنىڭ چاقانغىنا ياتقىنىڭ دېرىزىسىدىن چىراغ
يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يېڭى ئوقۇش يىلىنىڭ تۇنجى مەۋسۇمى باشلانغىنىغىمۇ
ئىككى ئاي بولۇپ قالدى. ئىنگلىز تىلى كەسپىگە بۇلتۇر قوبۇل
قىلىنغان يېڭى ئوقۇغۇچىلاردىن خەن شىنيۈدىن باشقىلىرىنىڭ
ھەممىسى ئىككىنچى يىللىققا چىقتى، شېپ چيۈسى شىنيۈنىڭ
سىنىپتىكى باشلامچىلىق ئورنىنى بېسىپ ، ساۋاقداشلىرىنىڭ
رىقابەت نىشانىغا ئايلاندى. ھەتتا لۇ شيۈجۇمۇ ئۇنىڭ بىلەن
بىرىنچىلىكنى تالىشىشنى ئويلاۋاتاتتى. چۇ يەنچاۋ ھېلىھەم بۇ
سىنىپنىڭ مەسئۇلى ھەم ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى. فاكۇل-
تېت رەھبەرلىكىمۇ، يەن پروفېسسورمۇ ئۇنىڭدىن بۇ ئوقۇغۇ-
چىلارغا ئوقۇش پۈتتۈرگىچە مەسئۇل بولۇشنى تەلەپ قىلىۋاتات-
تى. ئەلۋەتتە، چۇ يەنچاۋمۇ ئۇلارنىڭ ئۆمىدىنى يەردە قويۇشنى
خالىمايدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولغاندىن بۇيان بىر سىنىپ
ئوقۇغۇچىغا تۇنجى قېتىم مەسئۇل بولۇشى. بىر يىلدىن بۇيان

ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا چوڭقۇر مۇھەببەت پەيدا بولدى. ئۇ بۇ ئوقۇغۇچىلارنى ئۆز قولى بىلەن يارامليق ئىختىساس ئىگىلىرىدىن قىلىپ تەربىيىلەپ جەمئىيەتكە چىقىرىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ ئوقۇغۇچىلار بەش يىلدىن كېيىن مەكتەپنى لايىقەتلىك پۈتتۈرۈپ جەمئىيەتكە مۇۋاپىق قىيەتلىك قەدەم باسالىسا، ئۇمۇ دۆلەتكە، بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزىگە ھەم ئاتا - ئانىلىرىغا يۈز كېلەلەيدۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ تۇرغان بىردىنبىر نەرسە سىنىپىدىكى ئون ئالتە ئوقۇغۇچىنىڭ ئارىسىدىن شىنيۆنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقى ئىدى. ئۇ دېگەن شۇنداق ئەلاچى قىز - دە! شىنيۆنىڭ كېسىلى ئوڭۇشلۇق داۋالاندى دېگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ كېلەر يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە قايتىپ كېلەلىشى، ئوقۇشنى بىرىنچى يىللىقتىن باشلاپ قايتا داۋاملاشتۇرۇشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا باشقا ئوقۇغۇچىلار ئۇچىنچى يىللىققا چىقىپ بولىدۇ. ئۇنىڭ سىنىپىنىڭ شىنيۆ-دىن ئايرىلىپ قالغانلىقى ئەمدى ئېنىق. شىنيۆنىڭ باشقا ساۋاقداشلىرىدىن بىر يىلمۇ ئەمەس، ئىككى يىل ئارقىدا قېلىشى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان ئاچچىق رېئاللىق بولۇپ قالدى. چۈيەنچاۋ قىزنىڭ كەيپىياتىنى تۇراقلىق تۇتۇشى ئۇچۇن، بىرمۇنچە ئاقماس ۋەدىلەرنى بېرىپ، مەكتەپكە قايتىپ كەلگىنىڭىزدىن كېيىن يەنە سىزگە سىنىپ مەسئۇلى بولىمەن، دېدى. بۇ ئېھتىمال شىنيۆنىڭ خاتىرجەم دەم ئېلىشىغا بولغان مايىللىقىنى قوزغىتالمىشى مۇمكىن. لېكىن، بۇنىڭ ئۇچۇن چۈيەنچاۋ قاتتىق بىئارام. چۈنكى، ئۆزىنىڭ قىزنى ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئالدىغانىنى ئۇ ئوبدان بىلىدۇ. ئۇ كۆيۈنگەنلىكى ئۈچۈنلا ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىسىنى، ئۆزىگە قاتتىق ئىشىنىدىغان بىر قىزنى ئالدىدى. ئۆزى بىلەن شىنيۆ ئوتتۇرىسىدىكى ئوقۇتقۇچىلىق - ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋەتنىڭ ئاللىبۇرۇن ئاخىرلاشقانلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان. ناۋادا شىنيۆ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگەندىن

كېيىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئىككى سىنىپ ئاتلاپ ساۋاقداشلىرىغا يېتىشۋالسا، ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولۇشىمۇ مۇمكىن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخىدا سىنىپ ئاتلاپ ئوقۇش كەمدىن - كەم ئۇچرايدۇ. لېكىن، چۇ يەنچاۋ شىنيۆدە بۇ مۆجىزىنى يارد- تالايدىغان يوشۇرۇن كۈچىنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدۇ ھەم شۇنداق بولۇشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتىدۇ. لېكىن، قۇرۇق ئىشىنىش بىلەن، كۈتۈش بىلەن ئىش تاڭ ئاتامدۇ؟ كېلەر يىلى قانداق ئىش بولىدىغانلىقى تېخى نامەلۇم. دۇنيادا ھېچقانداق بىر ئىلىم ئىنسانىنىڭ تەقدىرىنى ئالدىن قىياس قىلىشىغا قادىر بولالىغان ئەمەس. ئادەم قەلبىدە ھەرقانچە غۇۋا ئۈمىد بولغان تەقدىردىمۇ ئالدىغا قاراپ مېڭىشى كېرەك. ئەگەر بىر كىشىنىڭ قەلبىدە ئۇنى ئالغا ئىنتىلدۇرۇپ تۇرىدىغان ئۈمىد بولمىسا، ئۇ بەلكىم غەيرەت - شىجائىتىدىن ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىن. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇ ئېنىق، ئەمما يەنە غۇۋا بىر ئۈمىد بىلەن بىر ئوقۇتقۇچى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى، ھەتتا بۇرچ دائىر- رىسىدىن ھالقىپ كەتكەن ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. قىسقىراق بول- غاندا ھەر ھەپتىدە بىر، ئۇزۇنراق بولغاندا يېرىم ئايدا بىر شىنيۆنى يوقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. ھەر ئايدا بىر قىلىنىدىغان تەك- شۈرۈشكە ئىمكانقەدەر شىنيۆ بىلەن بىرگە بېرىۋاتىدۇ. تېخى ئۇ لۇ دوختۇر بىلەنمۇ بىر قېتىم پاراڭلاشتى. شىنيۆنىڭ تەلىپى بويىچە جېڭ شاۋجىڭغا ياتاقتا شىنيۆنىڭ ئورنىنى ساقلاپ قېلىش- نى تاپىلىدى. شىنيۆ كارىۋىتىمدا باشقا بىرى يېتىۋالمىسۇن دەپ كۈندىلىك لازىمەتلىك بۇيۇملىرىدىن باشقا بىر قىسىم نەر- سىلەرنى ياتىقىدا قالدۇرۇپ قويدى. ئۇ مەكتەپكە قايتىپ كەل- گەندىن كېيىن بۇرۇنقى ساۋاقداشلىرى بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇ- يالمىشى - ئوقۇيالماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، شۇ كارىۋاتتا ياتماق- چى. بۇنداق بولغاندا ئۇ ئۆزىنى يەنىلا ساۋاقداشلىرىنىڭ ئارىسى- دا ياشاۋاتقاندەك سېزىدۇ. ئۇ ساۋاقداشلىرىدىن ئايرىلىپ قې-

لىشنى خالىمايدۇ. ئېھتىمال، كېلەر يىلى كۈزدە ھەممە ئىش قىزىنىڭ كۈتكىنىدەك بولۇپمۇ چىقار.

ئۇستەل چىرىغى ئاستىدا ئىشلەۋاتقان چۇ يەنچاۋنىڭ «يېڭى ھېكايىلەر» دېگەن تەرجىمىسى يەنە يېرىم يولدا ئۇزۇلۇپ قالدى. بۇ كۈنلەردە ئۇ مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» تىن ئىبارەت فاڭجېننىڭ ئۆگىنىش، «ئالىي ماۋارىپنىڭ ئاتمىش تۈرلۈك نىزامى» نى ئىزچىللاشتۇرۇش، ھەر خىل زۆرۈر يىغىنلارغا قاتنىشىش دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئالدىراشلىقتىن قۇتۇلالماي يۈردى. كۈندىن - كۈنگە قويۇق، جىددىي تۈس ئېلىۋاتقان سىياسىي مۇھىت ئۇنىڭغا جېڭ شاۋجىڭ بۇلتۇر ئاشكارىلىغان ئۇچۇرنىڭ راستقا ئايلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدۇرۇۋاتاتتى.

جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى ئۇزۇلگەن بولۇپ، ئەمدى جىمى ئادەم بەلنى مەھكەم باغلاپ سىناقلارغا بەرداشلىق بېرىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىنچى يىللىقنىڭ ئوقۇتۇش خىزمىتى ئۇنىڭدىن تېخىمۇ جىق ۋاقىتنى دەرس تەييارلاشقا سەرپ قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتاتتى. يەن پروفېسسورنىڭ سالامەتلىكى بارغانسېرى ناچارلىشىپ كېتىۋاتقاچقا، ئۇنىڭ مېھرىبان ئۇستازىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى بىردەك زىممىسىگە ئېلىشى زۆرۈر ئىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تەرجىمىگە سەرپ قىلىدىغان ۋاقتىمۇ ئازلاپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ ئالدىراشلىقتىن قورقمايتتى، لېكىن ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا زېھنىنى بىر يەرگە يىغىپ تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنالماسلىقى ئۇنىڭغا قورقۇنچلۇق بىلىنەتتى. ئۆزى بېيجەيدە ئولتۇرغىنى بىلەن ئەس - يادى «بىلىمدان» قەسىرىدە ئىدى، سائەت - سائەتلەپ ئولتۇرغىنى بىلەن بىرەر خەت يازالمايتتى. «شەمشەر سوقۇش» تەرجىمە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش» نىڭ قولدىن چىقىشى تېخىمۇ ئاستا بولدى. چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ

تەھرىرلىرى بۇ توپلامنىڭ ئەسلىدە بۇ يىل چىقىرىلغان كىتابلار دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەنلىكى، ئەمدى ئامالسىز كېيىنكى يىلغا قالدۇرۇلغانلىقى، ئەگەر ئىمكانقەدەر تېز قولدىن چىقىرىپ بېرەلمىسە، كېلەر يىلى نەشرگە بېرىشكىمۇ كاپالەت قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنى ئالدىرىتىپ كېتىۋاتاتتى. لۇ-شۇننىڭ بۇ توپلىمىنىڭ كېلەر يىلى نەشر قىلىنىدىغان كىتابلار دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەنلىكى بىر ھېسابتا چۇ يەنچاۋغا ئارام ئېلىۋېلىش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەنىدى. ئۇ «ھامان ئۇلگۈرە-لەيمەنغۇ» دەپ ئويلايتتى. قانداقلا بولسۇن، ئۇ ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ «يېڭى ھېكايىلەر» دىكى تەرجىمە قىلىپ بولالمىغان ئۇچ ھېكايىنى تەرجىمە قىلىپ تۈگىتىشى كېرەك ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇ ئۆزىگە ئىش تاپشۇرغان مەسئۇل مۇھەررىرنىمۇ، شىنيۆنىمۇ ئۇمىدسىزلەندۈرۈپ قوياتتى. ئۇ ھەر قېتىم شىنيۆ-نى يوقلاپ بارغان چېغىدا، قىز قىزىقىش بىلەن ئۇنىڭدىن تەر-جىمە ئىشىنىڭ قانداق كېتىۋاتقانلىقىنى سورايتتى. تەرجىمە كەسپىگە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغان بۇ ئوقۇغۇچى مۇئەللىمنىڭ ئىشىنى ئۆزىنىڭ ئىشى دەپ بىلەتتى، ئوقۇتقۇچىسى تەرجىمە قىلىۋاتقان ئەسەرلەرنى ئۇمىدى ۋە مۇھەببىتىنىڭ ئاساسى دەپ قارايتتى. ئۇلار چۇ يەنچاۋ تەرجىمە قىلىۋاتقان ئەسەر توغرۇلۇق پاراڭلاشقاندا، شىنيۆنىڭ كەيپىياتى بۆلەكچە جانلىنىپ كېتەتتى، ئوقۇشتىن توختاپ قالغانلىقى تۈپەيلى پەيدا بولغان زېرە-كىشلىك، ئازابلىق ھېسلىرى غايىب بولاتتى، ئۆزىنى يەنىلا ئوقۇتقۇچىسى بىلەن مەنزىلگە قاراپ بىرگە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان-دەك سېزەتتى. دۇرۇس، چۇ يەنچاۋ ئۆزى بىلەن بىر يولدا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان بۇ كىچىك «سەپداش»نى تاشلاپ كەتسە بولمايدۇ. كەلگۈسى قۇچىقىنى كەڭ ئېچىپ تۇرۇپتۇ، ئۇ شىنيۆ بىلەن تەڭ ئىلگىرىلىشى كېرەك. ئالدىدىكى بۇ ئۆتكەلدىن ئو-ڭۇشلۇق ئۆتۈۋالسىلا شىنيۆ داغدام يولغا قەدەم باسالايدۇ. ئۇ

شىنيۆنىڭ ئۆزىدىنمۇ بەكرەك ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشىشىنى كۈتىدۇ.

چۇ يەنچاۋ پىكىر - خىيالىنى يېغىپ دىققىتىنى ئالدىدىكى «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش» كە مەركەزلەشتۈردى. تەرجىمە باشتىكى ئابزاستىلا ئۇزۇلۇپ قالغانىدى. كۆڭزى ئوقۇتقۇچىسى لاۋزىنى يوقلاپ كەلدى. لاۋزى ئۇنىڭغا تەلىم بېرىپ: «خۇي - مىجەزنى ئۆزگەرتكىلى، جاننى ئالماشتۇرغىلى، ۋاقىتنى توسۇۋالغىلى، ئۆتەر يولنى توساپ قويغىلى بولمايدۇ...» دېدى.

چۇ يەنچاۋ قەلىمىنى ئەمدىلا قولىغا ئېلىپ: «پەقەت ئەقىدە، دىيانەت بولغاندىلا...» نى تەرجىمە قىلىپ تۇرۇشىغا ئىشىك چېكىلدى. ئۇ سەۋرسىزلىك بىلەن قەلىمىنى قويدى - دە، شۇ كۈنى چىققان «خەلق گېزىتى» بىلەن قولىيازمىلىرىنى يېپىپ قويغاندىن كېيىن: «كىرىڭ!» دېدى.

— چۇ مۇئەللىم! — ھەربىي كىيىم كىيگەن جېڭ شاۋجىڭ روھلۇق ھالدا ياتاققا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۇچىسىدىكى تولا يۇيۇلغانلىقتىن ئاقىرىپ كەتكەن، يېڭىنىڭ جەينىكىگە ئۇدۇل كېلىدىغان يېرىگە يوغان ياماق چۈشكەن بۇ چاپىنىنى ئىزچىل كىيىپ كېلىۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇ نەنىۋەندىن ھېلىلا قايتىپ كەلگەندەك بىر ھالەتتە ئىدى، بېغىشىدىكى يىپىيېڭى «ئومىگا» سائەت ئۇچىسىدىكى كىيىم بىلەن روشەن سېلىشتۇرما ھاسىل قىلغانىدى.

— ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ، قېنى ئولتۇرۇڭ! — چۇ يەنچاۋ ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ئورۇندۇقنى قىزنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

جېڭ شاۋجىڭ تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرمايلا ئوقۇتقۇچىسى كۆرسەتكەن ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ۋە جەينەكلىرىنى ئۈستەلگە تىرىگەن، بارماقلىرىنى بىر - بىرىگە كىرىشتۇرگەن ھالدا ئېڭىكىنى تۇتقىنىچە چۇ يەنچاۋغا قارىدى. ئۇنىڭ شۇ

تاپتىكى تۇرقى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ دەرسىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلا-
ۋاتقان سەبىي ئوقۇغۇچىنىڭكىگە ئوخشاپ قالغانىدى. چۇ يەنچاۋ
ئوقۇغۇچىسىنىڭ تۇرقىغا قاراپلا ئۇنىڭ ئۆزىگە دەيدىغان گېپى
بارلىقىنى چۈشەندى.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى پەملىگەچ:
«بۇ قىز بىرەر رولنى كىمگە تەقسىم قىلىش ئىشىدا مەسلىھەت-
لەشمەكچىمىدۇ ياكى ئۆزىگە «خىزمەت دوكلات قىلماقچىمىدۇ؟»»
دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ ھېچقايسىسى توغرا بول-
ماي چىقتى. جېڭ شاۋجىڭ ئۇ پەقەتلا ئويلاپ باقمىغان بىر ئىش
توغرۇلۇق بۇ يەرگە كەلگەنىدى.

— سىز بىلەن بىردەم پاراڭلىشاي دەپ كىرىۋىدىم، چۇ
مۇئەللىم، — دېدى جېڭ شياۋجىڭ بىر قولىنى ئېڭىكىدىن چۇ-
شۇرۇپ ۋە ئۆزىنى «ئەركىن» تۇتۇشقا تىرىشىۋاتقاندەك بىر
قىياپەتتە ئۇستەلدىكى «خەلق گېزىتى»نى ئۇيان - بۇيان ئۆرۈ -
ۋېتىپ، — ئەسلى سىز بىلەن بالدۇرراق پاراڭلىشىشنى ئويلىغا-
نىدىم. يېقىندىن بېرى ئىش بېسىۋالدى. سىنىپنىڭ ئىشى بىر
تەڭ، فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئىشى بىر تەڭ...

چۇ يەنچاۋ كاللىسىدىن ھېلىھەم چىقمايۋاتقان لاۋزى بىلەن
كۈڭزىنىڭ سۆھبىتىدىن تەستە ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئوقۇغۇچىسى-
نىڭ گېپىگە قولاق سالدى. ئۇ جېڭ شاۋجىڭنىڭ تېخى يېقىندىلا
فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ تەشۋىقات ھەيئەتلىكىگە سايلان-
غانلىقىنى بىلەتتى. ئىككى خىزمەتنى «تەڭ» زىممىسىگە ئالغان
بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ بايىقى سۆزلىرى مۇناقىلا ئېيتىلغان بولسىمۇ،
لېكىن چۇ يەنچاۋنى ئىنگلىز تىلى فاكۇلتېتى پارتىيە ياچېيكە-
سىنىڭ بىرەر رەھبىرى بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەل-
تۈرۈپ قويدى. بۇنداق سۆھبەت كۆپىنچە تولىمۇ جىددىي بىر
ھالەتتە داۋام قىلاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھامان ئوقۇتقۇچىلىق - ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋەتىنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئېلىپ كەيپىياتى- نى بىر ئاز تەڭشىۋالدى ۋە ئۇنىڭ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇشنى كۈتۈپ ئولتۇردى.

— قانداق؟ — جېڭ شاۋجىڭ ھە دېگەندىلا سۆھبەتنىڭ تېمىسىنى كۆلۈپ تۇرۇپ سوئال قويۇشتىن باشلىدى. چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ نېمىنى «قانداق» دەپ سورىغانلىقىنى ئاڭقىرالماي قالـ- غاچقا، دەمال بىرنېمە دېيەلمىدى. ئەمەلىيەتتە بۇنداق سوئال سىياسىي ۋەزىپە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ئاغزىدىن تولا چىقىدىغان گەپلەر- نىڭ بىرى بولۇپ ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش ھاجەتسىز ئىدى، سۆھبەتنىڭ ھەقىقىي مەزمۇنى ئاشۇ سوئالنىڭ كەينىدىن چىقاتتى، — يېقىندىن بېرى فاكۇلتېتىمىزدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى كەيپىياتى قانداقراق؟ پارتىيىنىڭ خىزمىتىگە تەكلىپ - تەلەپلىرى بارەڭ قىلامدۇ؟

— ھە، — چۇ يەنچاۋ بۇ سوئالغا ماس كەلگۈدەك بىرەر جاۋابنى دەرھال تاپالمىدى، — مەن... تازا بىلمەيمەن. باشقىلار بىلەن بۇ ھەقتە كەمدىن - كەم سۆزلىشىمەن ئەمەسمۇ...

جېڭ شاۋجىڭ راستىنلا بىر نەرسە سوراپ بىلىش نىيىتى يوقتەك بىر تەرزدە ئوقۇتقۇچىسىغا بىر قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— تەشكىلگە يېقىن تۇرغان يولداشلارنى پارتىيە تەربىيـ- لەشكە ئەھمىيەت بېرىدۇ، بولۇپمۇ سىزدەك قابىل، ياش ئوقۇتـ- قۇچىلارنى. ئەگەر پارتىيە تەشكىلىگە كىرەلىسىڭىز، رولىڭىز- نى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرالايسىز. چۇ مۇئەللىم، سىزنىڭ تەشكىل مەسىلىسىگە بولغان...

جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئاخىرقى گېپى تىنچ كۆل سۈيىگە تاشلاـ- غان داڭگالدەك چۇ يەنچاۋنىڭ پىكىر - خىيالىنى چېچىۋەتتى. جېڭ شاۋجىڭ ئۆزىنى پىشقان، ئېغىر - بېسىق قىز قىلىپ

كۆرسىتىشكە تىرىشسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنىڭ ساددىلىقى، قىنى ئاشكارىلاپ قويىدى. ئۇنىڭ خىزمەت ئۇسۇلىدىكى بالىلارچە قىزغىنلىق، زىيادە «بېشارەت» ئالامەتلىرى چۈ يەنچاۋنىڭ كۆڭلىنى پاللىدە يورۇتۇۋەتتى. پارتىيە ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى، قەلب دېرىزىسىنى چېكىۋاتاتتى. 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدا ياشاۋاتقان ھەر بىر جۇڭگولۇق ياش پارتىيىگە كىرىشكە، قىزغىنلىق بىلەن ئىنقىلاب قىلىشقا ئىنتىلەتتى.

لېكىن، چۈ يەنچاۋنىڭ كۆڭلى بىردىنلا بېسىقىپ قالدى، كۆزلىرى جېڭ شاۋجىڭغا ئىككىلىنىش ئىچىدە تىكىلدى:

ـــ مەن... تېخى پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىنى يازمىغان تۇرسام!

ـــ شۇنداقمۇ؟ ـــ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ گېپى ئۇنى سەل ھەيران قالدۇردى. تەشكىل نامىدا ئىزدەپ كەلگەن ئادەملەرنىڭ ئىچىدە تېخىچە ئىلتىماس يازمىغانلار ئۇنىڭغا كەمدىن ـ كەم ئۇچرىغانىدى. ئەمما، جېڭ شاۋجىڭ بىر دەملىك تېڭىرقاشتىن تېزلا قۇتۇلدى، ـــ كېرەك يوق، قاچان يازسىڭىز بولىۋېرىدۇ، ھازىر يازسىڭىزمۇ كېچىكمەيسىز. ئىلتىماس يېزىش، جەدۋەل تولدۇرۇش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىر شەكىل، گەپ ئىدىيىدە ھەقىقىي يوسۇندا پارتىيە بىلەن بىر يول تۇتۇشتا. لۇشۇن پارتىيىگە كىرمىگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي كوممۇنىزم جەڭچىسى. ماۋ زېدۇڭنىڭ ئوقۇتقۇچىسى شۇي تېلى ئوقۇغۇچىسىدىن خېلى كېيىن پارتىيىگە كىرگەن. لېكىن، ئۇ ئىنقىلاب ئەڭ زور قىيىنچىلىقلارغا ئۇچرىغان چاغدا پارتىيىنىڭ سېپىگە قاتناشقان. بۇ نەقەدەر قىممەتلىك روھ ـ ھە! چۈ مۇئەللىم، ھازىر ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەت ھەر بىرىمىزنىڭ ئالدىدىكى مۇشەققەتلىك بىر سىناق بولۇپ قالدى. ھەقىقەت ئۇچۇن كۆرەش قىلىشىمىز، ئېتىقادىمىز ئۇچۇن بارلىقىمىزنى تەقدىم قىلىشىمىز كېرەك! «گىياھنىڭ ئاجىز ـ كۆچلۇكلۇكىنى شامال

بىلىدۇ» دەيدۇ ئەمەسمۇ!

جېكى شاۋجىكى بۇلارنى دەۋېتىپ بۆلەكچە ھاياجانلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقىنى كۆرگەن كىشى پارتىيىگە بولغان ساداقىتى، ئېتىقادىدىن ھەرگىز گۇمانلانمايتتى.

ئوقۇغۇچىسىنىڭ گەپلىرى چۇ يەنچاۋغا ئىختىيارسىز تەسىر قىلىپ قالدى. دېمىسىمۇ ئېتىقادىنىڭ ئۆزى تەسىر قىلىش كۈچىگە ئىگە. ھەرقانداق بىر دىنىنىڭ مۇرىتى ئىخلاس بىلەن تائەت - ئىبادەتكە ئولتۇرغان چاغدا، ياندا تۇرغان ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىختىيارسىز ھۆرمىتى قوزغىلىدۇ. لېكىن، ئوقۇغۇچىسىنىڭ پارتىيە ئۇچۇن ئۆزىنى قۇربان قىلىشقىمۇ تەييار تۇرغان ئېتىقادى ئادەملەر- دىن ئەمەس. شاڭخەي شەھىرىگە قىزىل بايراق قادالغان ۋاقىت- تىن تارتىپلا ئۇ قوشۇنلىرىنىڭ بالىلىرى بىلەن بۇ ئېتىقادنى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى... كېيىن ئۇ بېيجىڭغا كېلىپ ئوڭ- چىلارغا قارشى كۈرەشنى باشتىن كەچۈردى، پولات تاۋلاش ھەرىكىتىگە قاتناشتى... ياشلىق دەۋرىگە ئەمدىلا قەدەم قويغان بىر ئادەم بۇ ئىشلارنى ھەقىقىي چۈشەنمىسىمۇ، ھەقىقىي تەنقىد قىلمىسىمۇ، لېكىن چۇ يەنچاۋ بۇنىڭ پولاتتەك پاكىت ئىكەنلە- كىگە شەك - شۈبھىسىز ئىشەندى، قورسىقى بارغانسېرى تويماي- دىغان، ئىنقىلاب بارغانسېرى قىيىنلاشقان چاغلارغىچە شۇنداق قىلدى...

— راست، ئادەمدە ئېتىقاد، ئىنتىلىش، غايە بولمىسا بولمايدۇ، — چۇ يەنچاۋنىڭ ئاۋازى سەل تىترەپ كەتتى، — «كوممۇنىست» دېگەن بۇ نام تولىمۇ شەرەپلىك. مەنمۇ ئىلگىرى ئويلىغان... بىراق...

جېكى شاۋجىكى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ گېپىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇ ئەسلىدە ياش مۇئەللىمنىڭ ھازىرقىدەك دۇ- دۇقلاپ - تەمتىرەپ ئەمەس، ئىنگلىز تىلى دەرسى ئۆتكەن

ۋاقىتتىكىدەك ئازادە كەيپىيات ئىچىدە راۋان سۆزلىشىنى كۆتۈپ ئولتۇرغانىدى.

چۇ يەنچاۋ يەنە دېلىغۇل بولۇپ گەپتىن توختاپ قالدى. گەرچە ئۇ «پارتىيە سىرتىدىكى زات» بولسىمۇ، پارتىيىگە دائىر ئاددىي ساۋاتلاردىنمۇ خەۋىرى بولماي قالمايدۇ ـ دە! پارتىيە ئەزالىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش تەشكىلىي ھەيئەتنىڭ ئىشى ئىدى. جېڭ شاۋجىڭ تەشۋىقات ھەيئەت بولغىنى بىلەن يەنىلا ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى. بەزى گەپلەرنى ئوقۇتقۇچىسى مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئونىڭغا دېيىشى كېرەكتە.

ـــ بەلكىم سورىمىسام توغرا بولىدىغاندۇ، ـــ دېدى چۇ يەنچاۋ دۇدۇقلاپ، ـــ سىزنى تەشكىل ئەۋەتكەنمىدى...

جېڭ شاۋجىڭ ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالدى. ئەسلى ئۇ بۇگۈن تەشكىلىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئەمەس، ئۆزىلا ئوقۇتقۇچى-سى بىلەن پاراڭلىشىپ كىرەي دەپ كەلگەنىدى. لېكىن، بۇ تەشكىلىي پرىنسىپ بىلەن زىت ئەمەسقۇ! ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇ-چىلار ئارىسىدا پارتىيە ئەزالىرىنى پائال تەرەققىي قىلدۇرۇش مەكتەپ پارتكومى ۋە فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسى ئاللىبۇرۇن بېكىتكەن ۋەزىپە. ھەر بىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ «يېتىشتۇرۇش ئوبيېكتلىرى»نى تەربىيىلەش ۋەزىپىسى، تونۇشتۇرغۇچىلىقنى ئۇستىگە ئېلىش ھوقۇقى بار. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ناھايىتى بىر ئاددىي پارتىيە ئەزاسىغۇ! چۇ يەنچاۋغا بىر دەملىك قىزغىنلىقىغا بېرى-لىپ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنى يوق. ئۇ ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىنى ھۆرمەتلەيدۇ، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن پارتىيە تەشكىلىگە ئېلىپ كىرىشنى ئويلايدۇ. ھازىر مۇئەللىمى دېگەندەك ئىشىنىپ كې-تەلمىگىنى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ «غەمخورلۇقىنى» تازا چۈشەنمەي قېلىۋاتامدىكىن ياكى تېخىمۇ چوڭ «بىخەتەر سان» بولۇش ئۈچى-دا بولۇۋاتامدىكىن؟

جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسى سورىغان سوئالغا ئۇدۇل جا-

ۋاب بەرمىدى. غوررۇرىنىڭ ئەدەپ يەپ قالماسلىقى ئۈچۈن «ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇش» ئىشىدا تەشكىلىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى يوق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىدى. لېكىن، تەشكىلىي تۈزۈم ئۈنى پارتىيىنىڭ مۇقەددەس ئىشلىرىنى خاتا تەشۋىق قىلماسلىققا ئۈندەپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ تەۋەككۈل قىلىپ قۇيرۇقىنى تۇتقۇزمايدىغان كاتتا ۋەدىدىن بىرنى بەردى:

— چۇ مۇئەللىم، ئارتۇق ئەندىشىدە بولماڭ. پارتىيىنىڭ دەرۋازىسى پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ھەم شەرتكە ئۇيغۇن كېلىدىغان ھەرقانداق كىشىگە داغدام ئوچۇق. پارتىيە بىزنىڭ ئانىمىز!

چۇ يەنچاۋنى يەنە ئاجايىپ بىر ھاياجان ئۆز ئىلكىگە ئالدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ پارتىيە تەشكىلىگە ۋاكالىتەن ئۆزىدەك پارتىيە دەرۋازىسى سىرتىدا تەمتىرەپ يۈرگەن ياشقا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىغا ئۇ چوڭقۇر ئىشىنەتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئالدىدا ئەمەس، «ئانا» ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بالا نېمە گېپى بولسا ئانىسىغا دەۋەرسە بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ئەمما، ئۇ يەنىلا كۆڭلىدىكى ئەندىشىلىرىنى دېيىشنىڭ قانچىلىك تەس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتاتتى.

— تەشكىلىي جەھەتتىن... مېنىڭ تارىخىمنى تەكشۈرۈۋىلارمۇ؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ گەپ ئېلىش نىيىتىدە.

— تارىخ؟ — جېڭ شاۋجىڭ قاتتىق تەئەججۈپلەندى، — يېڭى جۇڭگودا ئۆسۈپ يېتىلگەن بىر ياشنىڭ يەنە نېمە مۇرەككەپ تارىخى بولسۇن؟

— مەن... مېنىڭ ئائىلەمنى دەۋاتىمەن.

— بۇ ناھايىتى ئاددىي ئىشقۇ، سىز خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، ئانىڭىز باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى. بىر ھەدىگىز ماگىزىندا بوغالتىرلىق قىلىدۇ. مانا مۇشۇلارلىغۇ!

جېڭ شاۋجىڭ توغرا ئېيتىۋاتاتتى. قارىغاندا، ئۇ سىنىپ

مەسئۇلىنىڭ ئائىلە تارىخىنى بىرەر قېتىم تەكشۈرۈپ چىققانمۇ ئوخشايدۇ. لېكىن، بۇلار تولۇق ئەمەس. چۇ يەنچاۋ شۇ ئويدا جېڭ شاۋجىڭغا ئەسكەرتىپ قويۇش ئويىغا كەلدى:

— يەنە مېنىڭ دادامۇ بار...

جېڭ شاۋجىڭ بەكلا ھەيران قالدى:

— مەن تېخى سىزنى دادىسى يوقمىكىن دەپتىمەن.

— بىر ئادەمنىڭ قانداقسىگە دادىسى بولماي قالىدۇ! — چۇ يەنچاۋ بۇ گەپنى ژارقىراپ دېگۈدەك دېدى. ئۇ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا قولۇم - قوشنىلىرىنىڭ بالىلىرى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۆزىنى «دادىسى يوق» دەپ ھاقارەتلىشىگە چىدىماي كەلگەنىدى. لېكىن، ئۇنىڭ تۇڭۇەن ئاۋازدا «ژارقىراپ» ئېيتقان بۇ گېپى نېمىشقىدۇر تىترەپ چىقىۋاتاتتى، — مېنىڭ دادام بار، بىراق ئۇنىڭ ئەھۋالى... بىرقەدەر مۇرەككەپ، مەن رويخەت جەدۋىلىگە تولدۇرغان. تەشكىل بۇنىڭدىن خەۋەرسىزمىكەن؟

قىزىرىپ كەتكەن چۇ يەنچاۋ پارتىيىنىڭ ۋەكىلىگە قارىدى. ئۇ جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئوبدان ئەسلەپ باققاندىن كېيىن، ئۆزىگە ئېنىق بىر جاۋاب بېرىشنى ئۈمىد قىلاتتى. ئەگەر تەشكىل بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپمۇ يەنە ئۇنىڭ پارتىيىگە كىرىشىگە باشقىچە ئىنكاستا بولمىسا، ئۇ كوممۇنىست بولالىشى - بولالماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا يېغىلۇۋاتقان، ئېغىر بىر يۈكتىن قۇتۇلغىنى ئۈچۈن ۋۇجۇدى يايراپ كەتكەن بولاتتى.

لېكىن ئۇ خېلى كۆتكەن بولسىمۇ جېڭ شاۋجىڭدىن ھېچقانداق جاۋاب بولمىدى.

جېڭ شاۋجىڭ چۇ يەنچاۋنىڭ ئارخىپىنى، باشقىلار «ھايات - ماماتلار دەپتىرى» دەپ ئاتايدىغان ئاشۇ قورقۇنچلۇق نەرسىنى تېخى كۆرمىگەنىدى. ھازىر ئۇ ئۆزىنىڭ يەڭگىلىتەكلىكىگە سەل پۇشايمان قىلىۋاتاتتىيۇ، يەنە كۆچلۈك بىر قىزىقىشىنىڭ تۈرتكىسى

سىدە تېخى چۈشىنىشكە ئۇلگۈرمىگەن باشقا ئەھۋاللارنى بىلىش-
نى ئويلاۋاتاتتى.

— سىزنىڭ دادىڭىز، — بىرەر كۆڭۈلسىز جاۋابنىڭ چىقىـ
شىنى ئالدىنئالا پەملىگەن جېڭ شاۋجىڭ ئامالسىز گەپنى يامان
تەرەپكە بۇرىدى، — پومېشچىكمىدى ياكى كاپىتالىستمىدى؟

— ھېچقايسىسى ئەمەس... — لەۋلىرىلا مىدىرلاۋاتقىنى
ئۈچۈنمۇ، چۇ يەنچاۋنىڭ ئاۋازى ئۆزىمۇ ئاڭلىيالمىغۇدەك دەرد-
جىدە پەس چىقتى.

— ئوڭچىمىدى؟

— ئۇمۇ ئەمەس...

— ئەمىسە زادى نېمە؟ — جېڭ شاۋجىڭ سەل سەۋرسىز-
لىنىپ قالدى.

چۇ يەنچاۋ ئازاب بىلەن بېشىنى تۆۋەن سالدى. ھازىرقى
جەمئىيەتتىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق بىر ئاتاق ئۇنىڭغا چاپلىنىش
ئالدىدا تۇراتتى، ئۇنى چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئازابلاۋاتاتتى. قارە-
غاندا، «ئانا» ئۇنىڭ دادىسىنى چۈشەنمەيدىغان ئوخشايدۇ. چۇ
يەنچاۋ ئۆزىنىڭ بايىقى گەپنى ئۆزلۈكىدىن تەشكىنىگە پۈشايمان
قىلىپ قالدى. ھازىر ئارقىغا چېكىنىش يولى قالمىدى. ئۇمۇ
ئىززەت - ئابرۇيىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈنلا بۇ چوڭ ئادەملەر-
دەك كۆرۈنىدىغان ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆزى ھەققىدە قانداق خاتا
چۈشەنچىلەردە بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىقلاپ بېقىشى زۆرۈر. دې-
مەكچى بولغانلىرى ئارخىپىغا ئاللىبۇرۇن يېزىلىپ بولغان تەق-
دىردىمۇ، پارتىيە تەشكىلىگە نىسبەتەن ئۇ سىر ئەمەس.

چۇ يەنچاۋ بېشىنى ئاستا - ئاستا كۆتۈردى، مەڭزلىرىدىكى
تۈيۈقسىز ھاياجانلىنىشتىن پەيدا بولغان قىزىللىق غايىب بول-
دى، كۆزەينەك ئاستىدىكى كۆزلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان تەش-
ۋىشلىنىش ئالامەتلىرىنىڭ ئورنىنى ئاۋۋالقىدەكلا تەمكىنلىك
ئىگىلىدى. ئەمدى جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئالدىدا دەرس مۇنبىرىدە

سالماق هالەتتە دەرس سۆزلەۋاتقان مۇئەللىمى تۇراتتى. . .
ئۇ يىگىرمە يەتتە يىل بۇرۇنقى ئىش ئىدى.
1934 ـ يىلى كۈز، جۇڭگونىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن گومىنداڭنىڭ كەسكىن جەڭلىرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان چاغلىرى ئىدى. شاڭخەي مەدەنىيەت جەھەتتە ئىككى خىل سىياسىي كۈچنىڭ جاھىللىق بىلەن تىركىشىدىغان جەڭ مەيدانىغا ئايلانغانىدى.
ئۇ ۋاقىتتا چۇ يەنچاۋ تېخى تۇغۇلمىغانىدى. 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، ئانىسى سانسىز قېتىم تىلغا ئالغان، چۇ يەنچاۋمۇ مەڭگۈ ئېسىدىن چىقارمايدىغان بىر كۈن بولغانىدى. شۇ كۈنى كەچتە بىر ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىنگلىز تىلى بىلەن جۇڭگو ئەدەبىياتىدىن دەرس ئۆتىدىغان دادىسى ئىشتىن قايتىپ كېلىپ چاپىنىنى سېلىشقا ئۇلگۈرمەستىنلا پەستە كىمدۇ بىرىنىڭ «چۇ ئەپەندى» دەپ توۋلىغانلىقىنى ئاڭلاپ بىنادىن چۈشتى. ئايالى سىرتقا مۇنداقلا بىر قاراپ، ئىككى بەستلىك ئادەمنىڭ ئېرىگە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ، بىرىنىڭ ئۇنىڭ كانىيىنى سىقىپ يەنە بىرىنىڭ ئاغزىغا لۆڭگە تىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئايال بۇنىڭدىن قاتتىق قورقۇپ كېتىپ قۇچىقىدىكى بالىنى (چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچىسىنى) قويۇپلا پەسكە يۈگۈردى. لېكىن، ئۇ بىنادىن چۈشكەندە ھېلىقىلار ئۇنىڭ ئېرىنى ئاللىبۇرۇن ماشىنىغا سېلىپ ئېلىپ كەتكەنىدى. ئايال يىغلاپ ـ قاقشاپ ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ باققان بولسىمۇ، ئۇلارغا يېتىشەلمىدى.
ئايال ھەممىلا يەردە دەرد ـ ھالىنى ئېيتىپ ئېرىنىڭ دېرىكىنى قىلغان بولسىمۇ، ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. مەكتەپ مۇدىرىدىن بۇ ئىشقا ئىگە بولۇشنى ئۆتۈندى، ئەمما ئۇ كىشى:
ـــ مەكتىپىمىزدىن بۇنداق ئىش چىقىدۇ دەپ كىم ئويلىغان؟ چۇ ئەپەندىنىڭ قىلغان ئىشلىرى مەكتەپ بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ئۇ ئۆز ئىشى بىلەن ئۆزى شۇغۇللانسا بولىدۇ، مەكتەپ ئۇنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايدۇ، دەپ جاۋاب بەردى.

ۆەتسىز! سىز ئېرىڭىزنى ئۆزىڭىز ئىزدەڭ! ــ دەپ ئۆزىنى قاچۇردى.

نەگە بېرىپ ئىزدىگۈلۈك؟ ئېرى ھەممە ئىش ئالدىنئالا پىلانلاپ قويۇلغاندەك تۇيۇقسىز غايىب بولغان، مەڭگۈ كەلمەسكە كەتكەنىدى.

ئىككىنچى يىلى باھاردا ئايال قورسىقىدىكى ئىككىنچى بالىسىنى تۇغدى، ئېرىنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە بالىغا «يەنچاۋ» دەپ ئىسىم قويدى. ئۇنىڭ ئىككى بالىنى قانچىلىك تەسته باققانلىقىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغىنى ئۈچۈن ئالىدىغان مائاشى ئۈچ جاننى بېقىشقا يەتمىگەچكە، ئاخىر بېرىپ باشقىلارنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇشقا، ئائىلە خىزمەتچىسى بولۇشقا مەجبۇر بولدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچىسى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇشتىن توختاپ قالدى. لېكىن، ئانىسى چۇ يەنچاۋنىڭ داۋاملىق ئوقۇشىدا چىڭ تۇردى، چۈنكى ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ بىردىنبىر ئوغلى ئىدى. ھەر كۈنى كەچته ئانىسى ئۇنىڭ ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈرەتتى، خاتالىرىنى جۇملىمۇ جۇملە تۈزىتەتتى ۋە:

ــ دادىڭ ھايات بولغان بولسىچۇ! ئۇ ماقالىنى ناھايىتى ئوبدان يازاتتى. ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەيتتى! ــ دەپ ئۇھسىنىپ قويىاتتى.

ئەمما چۇ يەنچاۋنىڭ دادىسى شۇ كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى. ئانا ئوغلىنىڭ تېزراق چوڭ بولۇشىنى، دادىسىغا ئوخشاش «ماقالىنى ياخشى يازىدىغان، ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەيدىغان» يارامليق ئادەم بولۇپ چىقىشىنى كۈتەتتى. چۇ يەنچاۋ دادىسىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى، ئۆيده ئۇنىڭ بىرەر پارچه رەسىمىمۇ يوق ئىدى. چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق يوقاپ كېتىپ ئۆيىگه زادىلا قايتىپ كېلەلمەيدىغىنىنى ئويلاپ باقمىغان ـ

دە! چۇ يەنچاۋ دادىسىنىڭ سىيماسىنى خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلاتى. كېيىن ئۆي خوجايىنى ئۇلارنى نەچچە قېتىم قوغلاپ چىقاردى. ئاخىر ئۇلار دادىدىن قالغان تەنقىقات قىممىتىگە ئىگە نەرسىلەرنىمۇ ساقلاپ قالالمىدى. چۇ يەنچاۋغا قالغىنى دادىسى بىلەن ئانىسى تەڭ ئىشلەتكەن ئازغىنە كىتاب، كونا كىيىم - كېچەك، بىر كونا كۆنلۈك ۋە يەنە «چۇ جەمەتىنىڭ نەسەبنامىسى» بولدى. ئانىسى چۇ جەمەتىنىڭ ئائىلە تارىخى يېزىلغان، نەچچە ئەۋلادنىڭ قولىدىن ئۆتكەن بۇ نەسەبنامىنى يوقىتىپ قويۇشنى خالىمايدى. ئىزچىل ساقلاپ يۈردى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ ئۇسىتىگە دادىسى بىلەن چۇ يەنچاۋنىڭ ئىسمى چۈشۈشكە تېخى ئۇلگۈرمىگەنىدى. ئەمەلىيەتتە بۇ نەسەبنامىنى هازىرغىچە ئۇزۇپ قويماي داۋاملاشتۇرۇپ كەلگىنى دەل شۇلار ئىدى. ئانا تۇمەن مىڭ خىل دەرد - ئەلەم ۋۇجۇدىنى تىلغاپ تۇرسىمۇ، بالىنىڭ دادىسى ئالدىدا ئوغۇل تۇغۇپ بەرگىنى، جەمەتىنىڭ يىلتىزىنى ئۇزۇپ قويمىغىنى ئۈچۈنلا ئۆزىنى ئۇنىڭغا يۈز كېلەلەيدىغاندەك سېزەتتى.

ئېھتىمال، چۇ يەنچاۋنىڭ دادىسى تۇتۇپ كېتىلگەن كۈنى كەچتىلا ئۆلتۈرۈلگەندۇ.

«دادامنى كىم ئۆلتۈرگەندۇ؟» دېگەن سوئال چۇ يەنچاۋنىڭ كاللىسىدا هامان سىر ئىدى. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى چۇ يەنچاۋمۇ، ئانىسىمۇ، چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچىسىمۇ بۇ توغرۇلۇق هېچقانداق يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلمەي كېلىۋاتاتتى. «دادام زادى قانداقراق ئادەم بولغىيدى؟» دېگەن سوئالمۇ چۇ يەنچاۋنىڭ كالىسىدىن كەتمەيتتى. دادىسى مەيلى ئىنقىلابچى بولغىنى ئۈچۈن ئەكسىلئىنقىلابچىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن بولسۇن ياكى ئەكسىلئىنقىلابچى بولغىنى ئۈچۈن ئىنقىلابنىڭ جازاسىغا ئۇچرىغان بولسۇن، هامان كېيىنكى ئەۋلادنىڭ بىر يەكۈنگە ئېرىشىشى ئۈچۈن بىرەر يىپ ئۇچى قالدۇرغان بولۇشى كېرەك ئىدى.

بەلكىم، دادىسىنىڭ ئورنى بەك تۆۋەن بولغىنى ئۈچۈن ئىنقىلاب-چىلارنىڭمۇ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭمۇ تارىخىغا ئىسمى چۈش-مىگەندۇ.

چۈ يەنچاۋ مۇشۇ چىگىش تۈگۈننى يېشىش ئۈچۈن نۇرغۇن يىللاردىن بېرى تۇرلۇك - تۈمەن قىياسلارنى قىلىپ باقتى، لېكىن ھېچقانداق يېپ ئۇچىغا ئېرىشەلمىدى.

1949 - يىلى 5 - ئايدا شاڭخەي ئازاد بولغاندا، چۈ يەنچاۋ ئون تۆت ياشقا كىرگەنىدى. ئۇ يېشى چوڭ كېلىپ قالغاچقا، جۇڭگونىڭ تۈنجى تۇركۈمدىكى قىزىل گالستۇك ئاسىدىغان پە-ئۇنېرلىرى ئارىسىغا كىرەلمەي ئوتتۇرا مەكتەپكە كىردى. نۇر-غۇن ئوقۇغۇچىغا ئوخشاشلا ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرىش ئىلتىماسىنى سۇندى. بىراق، بىر قېتىم، ئىككى قېتىم، ئۈچ قېتىم... تاكى ئوقۇش پۈتتۈرگىچە ئۇنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلانمىدى. ئۇ زادى قايسى جەھەتتە باشقىلارغا يەتمەيدۇ؟ ياق، ئۇنداق ئىش يوق. مەكتەپ مۇدىرىدىن تارتىپ ھەر بىر ئوقۇغۇچىغىچە ئۇنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى تولۇق ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇ چىرايىنى كۆرۈشكىمۇ ئۇلگۈرمىگەن دادىسى ئۇنىڭ ياشلار ئىت-تىپاقىغا ئەزا بولۇپ كىرەلمەسلىكىگە سەۋەب بولۇۋاتاتتى. سە-نىڭ قانداق ئادەمنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى كىم بىلەتتى؟ بەل-كىم سېنىڭ داداڭ قىلغان ئەسكىلىكلىرىنىڭ جازاسىنى تارتقان ئىشپىيوندۇ ياكى ئەكسىلئىنقىلابچىدۇ؟ قىسقىسى، مۇشۇنداق سوئاللارنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى، ھەقىقىي ئەھۋالنى ئىسپاتلىغۇ-دەك ئادەم يوق ئىدى. ئوتتۇرا مەكتەپ ھاياتىدا ئۇ تالاي قېتىم-لىق تەكشۈرۈشنى، سوئال بىلەن باشلىنىپ يەنە سوئال بىلەن ئاخىرلىشىدىغان نۇرغۇن سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزدى. ناھەق سو-راقلار ئۇنىڭ ياش ۋۇجۇدىدا ئەلەملىك ئەسلىمىلەرنى، قەلبىدە تۇگىمەس جاراھەتلەرنى قالدۇردى.

چۈ يەنچاۋ بۇ ئىشلارنى ھەرقانچە قىلىپمۇ چۈشىنەلمەيتتى،

دائىم: «دادام دېگەن دادام، مەن دېگەن مەن. ئۇنىڭ چىرايىنى مەن كۆرۈپمۇ باقمىغان. ئۇنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى بىلەن مېنىڭ نېمە مۇناسىۋىتىم؟ ئەجەبا ئۇ جىنايەتچى دەپ قارالغىنى ئۈچۈنلا جاۋابكارلىقنى مەن ئۈستۈمگە ئېلىشىم كېرەكمۇ؟ ھەتتا، بوۋىسى، بوۋىسىنىڭ بوۋىسى قىلغان ئىشلارغىمۇ نەۋرىسى جاۋابكار بولامدۇ؟ نېمىشقا مېنى ئۆز يولۇمغا قويۇشمايدۇ؟» دەپ ئويلايتتى.

بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭغا ھېچكىممۇ تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيتتى. نامەلۇم بىر نەرسە ئۇنىڭ يۈرىكىنى تۆگمەن تېشىدەك بېسىۋېلىپ نەپەس ئېلىشىغا ئارامچىلىق بەرمەيتتى. ئانىسى يېغلاپ تۇرۇپ: «بالام، سىياسىي توغرۇلۇق گەپ سوراشقا سالاھىيىتىمىز توشمىغاندىن كېيىن سورىماي قويايلى. ئوبدان ئوقۇپ ياخشى ئادەم بولساڭ شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە.» دەپ نەسىھەت قىلاتتى. ئۇ جاپاكەش ئانىسىنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئۆز كۈچى بىلەن بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىردى. ئۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى، بۇ ھېسسىيات بەئەينى بالىنىڭ ئانىغا باغلىغان مۇھەببىتىگىلا ئوخشايتتى. لېكىن، ئۇ بۇ مېھرىبان «ئانا»نىڭ دادىسىنىڭ ئىشىغا قاناق قاراشتا بولىدىغانلىقىنى ئىزچىل تۇردە بىلەلمەي كەلگەنىدى. ئېھتىمال، كەسپىي سەۋىيىسىنى كۆزدە تۇتۇپلا ئۇنى ئوقۇتقۇچىلىققا ئېلىپ قېلىشقاندۇ، دادىسىنىڭ مەسىلىسى ئۈستىدە نۇرغۇن دە تالاش بولغاندۇ. پارتىيىگە كىرىش مەكتەپتە قېلىشقا تۇپتىن ئوخشىمايدىغان ئىش بولغاچقا، ئۇ ھازىرغىچە سىياسىي جەھەتتە بىرەر تەشكىلگە كىرىشكە جۈرئەت قىلالمىغانىدى، بەربىر بۇنداق ئۇرۇنۇشلىرى بىكارغا كېتەتتى، ئاخىر يەنە قەلب يارىسىنى قوزغاش بىلەن نەتىجىلىنەتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ شاگىرتى ئىشلەيدىغان ئاچىسى بەكلا تەرسا ئىدى، پارتىيىگە كىرىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەرقانداق

پارتىيە بىلىملىرى دەرسىگە تولۇق قاتناشقان، پارتىيە ئەزالىرى-
نى يېتىشتۇرۇش يېغىنىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن بارغان، ئىل-
تىماس، ئىدىيىۋى دوكلات دېگەنلەرنى تالاي قېتىملاپ يازغان-
دى، شۇڭا ئىشداشلىرىمۇ ئۇنى «پارتىيە مەستانىسى» دەپ زاڭ-
لىق قىلىشاتتى. لېكىن، ھازىرغىچە ئۇنىڭ تىرىشچانلىقلىر-
ىنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنۇم بەرمىدى. ئوتتۇز ياشقا يېقىنلىشىپ
قالغىنىغا قارىماي كۇن بويى كۆزىدىن ياش قۇرىماي رەھبەرلەر-
گە دەردىنى ئېيتىپ يۇرىدۇ. ئاچىسى بىر ئۆمۇر تىرىشچانلىق
كۆرسەتىش ئارقىلىق ئېتىقادىنىڭ سەمىمىي ئىكەنلىكىنى ئىس-
پاتلىماقچى ئىدى، لېكىن ئۇنى كىم چۈشەندى.

چۇ يەنچاۋ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىمۇ بېشىغا ئاشۇ رەھىم-
سىز «توقماق» نىڭ تېگىشىنى خالىمايتتى ۋە شۇ ئوينىڭ تۈرۈ-
كىسىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان بەش يىل، پراكتىكا قىلغان
بىر يىل، ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان بىر نەچچە يىل
داۋامىدا پارتىيىنىڭ ئىشكى ئالدىدا تەمتىرەپ ئۆزى قىلىشقا
تېگىشلىك ئىشلارنى جىممىدە قىلىپ كېلىۋاتاتتى. . .

چۇ يەنچاۋ گېپىنى تۈگەتتى. ئەسلى ئۇ ئىچىنى بوشتىۋال-
غىنى ئۈچۈن يەڭگىللەپ قېلىشى بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن
ئۇنداق بولمىدى. جاۋابسىز بىر سوئال ئۇنىڭ قەلبىنى يەنىلا
بېسىپ تۇراتتى. ئېھتىمال، بۇ سوئال تولىمۇ ئۇزۇندىن بېرى
ھازىرقىدەكلا ئۇنىڭ ئىچىنى ئۆرتەپ كېلىۋاتقان بولغاچقا، ئۇ
كۆنۈپمۇ قالغاندۇ، ئانچە ئېغىر بېسىم ھېس قىلماسلىقىدىكى
سەۋەبمۇ شۇنىڭدىدۇ. ئۇ بۇ ئېغىر تاشنى قايتىدىن كۆتۈرۈشكە
مەجبۇر بولغان مۇشۇ دەقىقىدىلا ئۇنىڭ ۋەزىنىنىڭ قانچىلىك
ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي ھېس قىلىۋاتىدۇ.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ بىرەر ئىنكاس قايتۇرۇشىنى
كۈتۈپ ئۇنىڭغا جىممىدە قاراپ ئولتۇردى. ئۇنى پارتىيە ئەۋەت-
كەندىن كېيىن، چۇ يەنچاۋ ئۆزىنى تەكشۈرۈشنى رەت قىلسا

بولمايدۇ ـ دە! پارتىيىنى ئانا ئورنىدا كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ-غا بالىغا ئوخشاش سەممىي بولۇش كېرەك. ئۆزىنىڭ كۆڭلىدە-كىنى ئاشكارىلاشقا جۈرئەت قىلغاندىكىن، «ئىلگىرىكىدەك ئا-قىۋەتكە قالارمەنمۇ؟» دەپ ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق. جېكنىڭ شاۋجىڭنىڭ تەنقىدىنى كۈتۈۋاتقان چاغدا، چۇ يەنچاۋنىڭ قەلبى بوشقىنا تىترەپ ئۆتتى.

جېكنىڭ شاۋجىڭنىڭ ئىپادىسىز بىر ھالەتتە ئاغزىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئېچىپ تۇراتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئاجايىپ ئائىلە تارى-خىنى ئاڭلاپمۇ باقمىغان، ھەتتا شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىرەر ئىشنىمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئىلگىرى ھېچقاچان بۇنداق كۆ-ڭۈلسىز ئىشقا يولۇقۇپ باقمىغان بۇ ياش «بولشېۋىك» قا ئوقۇت-قۇچىسىنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرى بىر قارىسا ئاددىيەدەك، يەنە بىر قارىسا مۇرەككەپتەك بىلىنىدى.

ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باسقانىدى. پەلەك چاقىنىڭ بۇ-رۇنقىدەك رەۋىشته يەنە بىر قېتىم رەھىمسىزلەرچە چۆرگىلەيدى-غانلىقىنى چۇ يەنچاۋنىڭ كۆڭلى تۇيۇپ بولغانىدى.

ـــ سىزنىڭ دادىڭىز... ئۇنىڭ ئادەتتىكى ئىپادىسى قان-داقراق ئىدى؟ ـــ تۇيۇقسىز سوراپ قالدى جېكنىڭ شاۋجىڭ.

ـــ بىلمەيمەن، ـــ چۇ يەنچاۋ بۇنداق ساددا سوئالغا جاۋاب بېرىشنى ئەسلا خالىمايتتى، ـــ ئۇ چاغ ھازىرقىغا ئوخشامدۇ دەيسىز، «ئىپادە» توغرۇلۇق ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ. پەزىلە-تىنىڭ ياخشى ـ يامانلىقى، مەلۇماتنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىمۇ بىرەر مەسىلىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەسە كېرەك. سۇئال سۇ-ئالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن سەي جىڭ تۇرمۇشتا ئىقتىسادچىل ئادەم ئىدى، خەتتاتلىقتىمۇ قالتىس كارامىتى بار ئىدى. لېكىن، ئۇ سىياسىي سەھنىدە بىرمۇنچە پالاكەتكە ئۇچرىغان تەلەيسىز ئادەم بولۇپ قالدى، ـــ چۇ يەنچاۋ دادىسىنىڭ تەرىپىنى قىلىشنى خا-لىمىغىنى ئۈچۈنلا بۇ مەسالنى كۆرسەتكەندەك قىلاتتى.

ـــ مەن دادىڭىزنىڭ سىياسىي مايىللىقىنىڭ قانداقلىقىنى سوراۋاتىمەن، ـــ جېڭ شاۋجىڭ يەنىلا شۇنداق ئەستايىدىل قىيا-پەتتە سوربدى، ـــ ئانىڭىز بىلەن نۇرغۇن يىل بىللە ياشىغاندىن كېيىن، بۇ ھەقتە ئانچە ـ مۇنچە تەسىراتقا ئىگە بولماي قالمىغان-سىز؟

ـــ بۇنى بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ سىياسىي شەخس بولمىسا، ئېھتىمال سىياسىي رول ئېلىپمۇ يۈرمەس ئىدى. ئەگەر ئۇنى راستتىنلا سىياسىي شەخس دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ شۇ يىللاردا ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى قارىشىنى ئائىلىسىدىكىلەرگە ئاشكارىلىشى مۇمكىن ئەمەس، ـــ چۇ يەنچاۋ مۇجمەللا جاۋاب بەردى، ـــ ئانامنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، ئۇ لۇشۇننىڭ ئەسەرلىرىنى جىق ئوقۇپتىكەن.

جېڭ شاۋجىڭنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى.

ـــ مانا بۇمۇ ئۇنىڭ مايىللىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ ـ دە! ئېھتىمال سىزنىڭ دادىڭىز لۇشۇننىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۆيۈش-قان رۇشى، بەي ماڭ، خۇ يېپىڭ قاتارلىق ئىنقىلابىي ئەدەبىياتـ-قا ۋەكىللىك قىلىدىغان ياشلارنىڭ بىرى بولغىيدى. . . ـــ جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىغا پايدىلىق سەۋەبنى تاپقاندەك خۇشال بو-لۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئويىچە بولغاندا، چۇ مۇئەللىمنىڭ دادىسى ئىنقىلاب ئۈچۈن ئىسىق قانلىرىنى تۆككەن ئوت يۈرەك كىشى بولۇشى كېرەك ئىدى.

ـــ بۇنداق ئويلاشقىمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجىڭنىڭ سۆزىدىن ئۇنچە خۇشال بولۇپ كەتمەي، ـــ لېكىن، پەرەز دېگەن بەربىر پەرەز، ھېچقانداق پاكىتى يوق. دادامنىڭ ماقالىلىرى ئېلان قىلىنمىغان. دادام يازغۇچى ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. مەن لۇشۇننىڭ كۈندىلىك خا-تىرىلىرىگە قاراپ باقتىم، لۇشۇنگە مۇناسىۋەتلىك ئەسلىمىلەر-نىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ چىقتىم. ھېچقايسىسىدا دادام توغرۇ-

لۇق بىر نېمە دېيىلمەپتۇ. ئېھتىمال، دادام لۇشۇننى تونۇماس بولغىيدى. لۇشۇننىڭ كىتابلىرىنى ھەرقانداق ئادەم ئوقۇماي قالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ چاغلاردا بىلىم ساھەسىدە كەسكىن پاسىلمۇ يوق ئىدى.

جېكۇ شاۋجىڭمۇ ئىككىلىنىپ قالدى.

— راست ئېيتىسىز، دادىڭىزنى لۇشۇننىڭ يېنىدىكى ئادەملەرنىڭ بىرى دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ ئەھۋالى خۇ فېڭ، فېڭ شۇڤېڭ، شۇ جۇن، دېڭ لىڭلارنىڭكىگە ئوخشاش مۇرەكەپ بولۇشى مۇمكىن... كېيىن ئىنقىلابنىڭ كۇشەندىلىرىگە ئايلاندىمۇ تېخى!

جېكۇ شاۋجىڭنىڭ كۆزلىرىدىكى ئۇمىد ئۇچقۇنىنىڭ ئورنىنى بايقىمىدەكلا خۇنۇكلۇك ئىگىلىدى، كاللىسىدىكى ئاساسسىز، خەتەرلىك پەرەزلىرىمۇ نەگىدۇر غايىب بولدى.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ روھىي ھالىتىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى تولۇق چۈشەندى، قەلبىدىكى ئۇمىد ئۇچقۇنى سەل پەسەيىپ قالغاندەك بولدى. ئەگەر لۇشۇن بۇگۈنگىچە ياشىغان بولسا، ئۇنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىدىغان بىرەر ئادەم چىقارمىدى؟ بۇنىڭغا بىر نېمە دېگىلى بولمىغان يەردە، ئەلۋەتتە چۇ يەنچاۋنىڭ ئۆزى بىرەر قېتىم چىرايىنى كۆرۈپ باقمىغان دادىسى توغرۇلۇق ئالدىراپ گەپ قىلىشى ئورۇنسىز - دە! خەقلەر ئاللىبۇرۇن يەرنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتكەن ئادەم توغرۇلۇق ياخشى - يامان «پەرەز» لەرنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ باقتى، ئۇ غەيرەتلىك بولۇپ ھەممىسىگە چىدىدى. ئەگەر ئادەم ئۆلگەن بىلەن روھى ئۆلمەيدۇ دېگەن گەپ راست بولسا، بۇ دۇنيا قانچىلىغان ئەرۋاھ بىلەن توشۇپ كەتكەندۇ؟ ئېھتىمال، ئۇنىڭ دادىسى ئۇ ئالەمدە: «مېنىڭ روھىم خەقلەر قالدۇرغان تۇگىمەس جاراھەتلەر بىلەن توشۇپ كەتتى. مەن ئۆزۈمگە ئۆچ بولۇپ كەتتىم!» دەپ ئازابلىق ناله - پەريادىنى

قىلىۋاتقاندۇ؟

كاللىسى گادىرماچ خىياللار بىلەن تولۇپ كەتكەن جېڭ شاۋجىڭ ئۇندىمىدى. بىر ئوبدان ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئائىلە ئەھ-لىپ چىقىشى شۇنداق بولسا، سىياسىيغا چېتىلىپ قالغان دادا-سى بولسا ـ ھە؟ نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق! بۇنداق ئادەمنى ئۇ پارتىيىگە تونۇشتۇرسا بولارمۇ؟ پارتىيە ئۇنى قوبۇل قىلارمۇ؟ ئەگەر كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئىشلىرى چۈۋۈلۈپ چىققىلى تۇرسا ھەرقانداق بىر ئېھتىماللىق يۈز بېرىشى مۇم-كىن. ئۇ چاغدا مۇئەللىمى ئاللىبۇرۇن ھۆكۈم چىقىرىلىپ بولۇنغان ئادەملەردىنمۇ ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىككە ئۇچرايدۇ. جېڭ شاۋجىڭنىڭ كۆڭلى غەش بولدى. ئەسلىدە ئۇ ئۇنىڭغا پارتىيىنىڭ ئىشىكىنى قارامايلىق بىلەن «ئېچىپ» بەرمەسلىكى كېرەك ئىكەندۇق. ئەمدى بۇ ئىشىكنى ياپقىلىمۇ، ئاچقىلىمۇ بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەگەر چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ بەرگەن ۋەدىسىنى راست دەپ قېلىپ پارتىيە تەشكىلىنى ئىزدەپ بارسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇ چاغدا جېڭ شاۋجىڭ ئۆزىگە ئۆزى بالا تېپىۋالمامدۇ؟ ياق، ئوقۇتقۇچىسى بۇنداق قىلمايدۇ. كەيپىياتـ-نىڭ تۆۋەنلىكىگە قارىغاندا پارتىيە تەشكىلىنى ئىزدەپ بېرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. لېكىن، ئەمدى جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئۆزىمۇ پارتىيىگە كىرىش سەپەرۋەرلىكىنى خالىغانچە قوزغاشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئەمدىكى بىردىنبىر چىقىش يولى چېكىنىش! ئـ-سىت، ئۇ چوڭ ئۇمىد بىلەن كېلىپ ئەمدى مەيۈس كېتىدىغان بولدى ـ دە!

ـــ ھەي ـ ي! ـــ دېدى جېڭ شاۋجىڭ چۇ مۇئەللىمگە ھېسداشلىق قىلىۋاتقانەك ھەم يارەدەم بېرىشكە ئۆزىمۇ ئامالسىز-دەك بىر تەرزدە ئۇھسىنىپ، ـــ نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پارتىيىگە ئىشىنىشىڭىز كېرەك. بىر ئادەم ئۆزىنىڭ قانداق ئائىلىدە كېلىپ چىقىشىنى خالىغانچە تاللىيالمايدۇ. ئەمما،

قايسى ئىنقىلاب يولىدا مېڭىشنى تاللاشقا تامامەن بولىدۇ!

چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ قىلىۋاتقان بۇ ھېسداشلىقىغا، تەنبىھ ئارىلاشقان تەسەللىسىگە چىدىيالماي قېلىۋاتاتتى. چۇ يەنچاۋغا ئايان، جېڭ شاۋجىڭ ئۇنى ئاللىبۇرۇن كۆڭلىدە ھېلىقى ئادەملەرنىڭ قاتارىغا چىقىرىۋەتتى.

— بۇنى بىلمەن، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئاخىر چىدىيالماي، — سىز بەي شۇلى، شيې چيۇسىلارغىمۇ دائىم شۇنداق دەيتتىڭىز ئەمەسمۇ؟

بۇ گەپنىڭ تېگىدىكى زەردىنى چۈشەنگەن جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىغا تېڭىرقاش ئىچىدە قاراپ قويدى. ئۇ ئىلگىرى بايىقىدەك گەپلەرنى قىلغاندا بەي شۇلى، شيې چيۇسىلارنىڭمۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭكىدەك كەيپىياتتا بولغانلىقىنى خىرە - شىرە سەزگەنىدى. ئەجەبا، چۇ مۇئەللىمۇ ئىدىيە چوڭقۇرلۇقىدا شۇلارغا ئوخشاش تەسىراتتا بولسا - ھە؟ ئەسلىدە...

خوشلىشىشقا تەييارلىنىپ بولغان جېڭ شاۋجىڭ يەنە مىختەك ئولتۇردى:

— چۇ مۇئەللىم، پارتىيىنىڭ سىنىپىي لۇشيەنى ناھايىتى ئېنىق ۋە مۇستەھكەم، بىز چوقۇم توغرا چۈشىنىشىمىز كېرەك، بىر ئادەم قانداق ئائىلىدە كېلىپ چىقىشىدىن قەتئىينەزەر، پارتىيىگە ئەگىشىپ ماڭىدىغانلا بولسا، پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە بولىدۇ. سىز مېنىڭ ئوقۇتقۇچىم، مەن سىزنى ئىزچىل ھۆرمەتلەپ كېلىۋاتىمەن. سىنىپىمىزغا ياخشى يېتەكچىلىك قىلىپ بىزگە ئۈلگە بولۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. ھەر بىرىمىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ چىرىتىشىگە ئاڭلىق قارشى تۇرۇش تولىمۇ زۆرۈر. يەنە ھەرقايسى جەھەتلەردە ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ ساۋاقداشلار ئوتتۇرىسىدىكى تەسىرگە دىققەت قىلىشىمىز لازىم...

چۇ يەنچاۋ ئاچچىقىدا جېڭ شاۋجىڭنى ياتاقتىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. بۇنداق تەلىملەرنى ئۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى تەكرار ـ تەكرار ئاڭلىغان. ئۆز ئائىلىسىنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ قايسى سىنىپقا تەۋە ئىكەنلىكىنى، يەنە قانچىلىك «چەرىتىش» كە ئۇچرىغىنىنى ھازىرغىچە بىلمەي كېلىۋاتسا! لېكىن، جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئاخىرقى بىر جۈملە سۆزىدە قېلىپلىشىپ قالغان كونا سۆزلەرگە ئوخشىمايدىغان باشقىچە بىر پۇراق بار ئىدى، جېڭ شاۋجىڭ «سىز ئوقۇغۇچىلارغا يامان تەسىر بېرىۋاتىسىز» دەپ يوشۇرۇن «بېشارەت» بېرىۋاتقاندەك قىلاتتى.

ـــ نېمە؟ مەن ئوقۇغۇچىلارنى يامان يولغا باشلاپتىمەنمۇ؟ ئەگەر مەن لايىقەتسىز ئوقۇتقۇچى بولسام، تەشكىلگە بېرىپ...

ـــ چۇ مۇئەللىم، ھاياجانلانماڭ. سىزنى ھۆرمەتلىگىنىم، ئابرۇيىڭىزنى قوغداۋاتقىنىم ئۈچۈنلا سىزگە مۇشۇنداق دەۋاتىمەن، ـــ جېڭ شاۋجىڭ سۆھبەت كەيپىياتىنىڭ تۇيۇقسىز جىددىي تۈس ئالغانلىقىدىن ھودۇقۇپ كەتمىدى. ئۇنىڭ بايىقى «بېشارىتى» ئاساسسىز ئەمەس ئىدى، بىر چىگىش سوئال جېڭ شاۋجىڭنىڭ كاللىسىدىن نېرى كەتمەيتتى. بايا ياتاقتا كىرگەندە تىلغا ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ قارىغان بۇ چىگىش تۈگۈن ئەمدىلىكتە ئۇنىڭغا تولىمۇ مۇھىمدەك، جاۋابىنى ئوڭايلا تاپقىلى بولمىدىغاندەك تۇيۇلۇۋاتاتتى، ـــ بىر ئىش بار ئىدى. ئەسلى سىز بىلەن سۆزلەشكۈمۇ يوق ئىدى، چۈنكى ئۇ ئىشقا ئىشەنمەي كەلگەنىدىم. لېكىن، سىنىپتا سىز توغرۇلۇق بەزى گەپلەر بولۇۋاتىدۇ. يەنىلا دىققەت قىلغىنىڭىز ياخشىمىكىن...

بايىقى «بېشارەت» نىڭ راستىنلا ئاساسى بار ئىكەن ـ دە! چۇ يەنچاۋ جېڭ شاۋجىڭنىڭ گەپنى ئەگىلدۈرۈپ يۈرۈپ زادى نېمە دېمەكچى بولغىنىنى پەملىيەلمىگەن بولسىمۇ، قورقۇپ كەتمىدى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەن يەتتە يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ئۇ ئانىسىنىڭ نەسىھىتى بويىچە «ياخشى

ئوقۇش، ياخشى ئادەم بولۇش» ژە ئەدى يەنە «ياخشى ئوقۇتقۇچى بولۇش» يولدا ئىزدەنگەندىن باشقا خەقنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالغۇدەك بىرەر ئىش قىلىپ باقمىغانىدى!

— نېمە گەپ بولسا ئۇدۇل دەۋەرمەمسىز، — جېڭ شاۋجىڭنىڭ ساماننىڭ ئاستىدىن سۇ يۇگۈرتۇشىدىن بىزار بولغان چۇ يەنچاۋ: «بەك چىڭىغا چىقسا سىنىپ مەسئۇللۇقىنى قىلماي ياتقىمدا خاتىرجەم تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنارمەن» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەچ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى.

ئەمەلىيەتتە ئىش ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك ئاددىي ئەمەس ئىدى.

— ساۋاقداشلار ئارىسىدا بىر گەپ تارقىلىپ يۈرۈپتۇ، — جېڭ شاۋجىڭ گەپنى ئۇدۇللا ئېيتتى ژە كىنودىكى قايسىبىر سىياسىي رەھبەرنى دوراۋاتقاندەك بىر خىل قىياپەتتە چىشىنى چىشلەپ بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن چۇ يەنچاۋغا تىكىلدى، — سىزنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇھەببەتلىشىپتۇ دېيىشۋاتىدۇ!

چۇ يەنچاۋ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، بىر تال ئوق تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى.

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈزى ژۇللىدە قىزاردى. ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولمىغان يىگىرمە ئالتە ياشلىق بىر يىگىت باشقىلارنىڭ ئۆز ئالدىدىلا نىكاھ، مۇھەببەت ئىشى ئۈستىدە سۆز ئاچقىنىنى ئاڭلىغاندا، دېيىلگەن مەزمۇننىڭ ئەينەن ياكى ئەينەن بولماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، خىجىللىق ھېس قىلماي تۇرالمايدۇ. دۇنيادا مۇھەببەت توغرۇلۇق ئويلىنىپ باقمىغان بىرەر ياش بولمىسا كېرەك. مۇھەببەت ئۇرۇقى ھەر بىر قەلبكە چېچىلغان بولىدۇ، ئۇ بالدۇرراق بىخ سۈرۈپ قەلب ئېتىزىدا ئۇزۇنغىچە ساقلىنىپ قالالىشىمۇ، ھەش - پەش دېگۈچە پىشىپ يېتىلىپ ئۇزۇن مۇددەتلىك ريازەتلەردىن كېيىن ئاخىر سولۇپ كېتىشىمۇ مۇمكىن. مۇھەببەت مۇقەددەس ھېسسىيات، مۇڭاپىق پەيتنى تاپمىدى

غۇچە ئىگىسىگە گاھى راستتەك گاھى يالغاندەك تۇيۇلۇپ ئۆزىنى ئاشكارىلىماي تۇرىدۇ. لېكىن، كىشى ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى سەگەكلىك بىلەن تونۇپ يەتكەن چېغىدا، بۇ ھېسسىيات ئاللىبۇ. رۇن پىشىپ يېتىلگەن بولىدۇ. چۇ يەنچاۋ دەرھاللا سىنىپ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئىشلىگەن بىر يىلدىن بۇيانقى سۆز - ھەرىكەتلىرىنى ئەسلەپ باقتى. ئۇنىڭغا بايىقى گەپ يالغۇز جېكنىڭ شاۋجىڭنىڭلا ئەمەس، ئۆزىنى تونۇيدىغان بارلىق ئادەملەرنىڭ گېپىدەك، سانسىز كۆزلەر ئۆزىگە مىختەك قادىلىۋاتقاندەك، جىمى كۆڭۈل سىرى ئاشكارىلىنىپ قالغاندەك تۇيۇلدى. سۆر-لۇك سوتچىنىڭ ئالدىدا دەماللىققا ئۆزىنىڭ جىنايىتى بار - يوقلۇقىنى ئاڭقىرالماي قالغان ئادەمدەك قەلبىگە سارىسىمە چۈشتى. monitor ياش ئوقۇتقۇچىسىنى تەشۋىشكە سېلىپ قويدى. ئېھتىمال، چۇ يەنچاۋ بۇ گەپنى ئاڭلاپ چېچىلىپ كەتكەن بولسا، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى گۇمان يوقالغانمۇ بولاتتى. لېكىن بۇنداق بولمىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ دەماللىققا جاۋاب بېرەلمەي ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشى بايىقى گەپنىڭ ئۇنىڭ تازا نازۇك يېرىگە تەگكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ قويدى. سۆز - چۆچەك دېگەننىڭمۇ ئازراق ئاساسى بولماي قالمايدۇ، چۈنكى، شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىمايدۇ - دە...

— چۇ مۇئەللىم، كۆپچىلىكنىڭ پىكرىگە توغرا قاراش كېرەك! — جېكنىڭ شاۋجىڭ تەشەببۇسكار ئورۇنغا ئۆتۈۋالدى. ئەمما، كۆرەڭلىك بىلەن ئەمەس، بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكى ئىچىدە ئوقۇتقۇچىسىغا تەربىيە بېرىشكە باشلىدى، — ئەلۋەتتە، مۇھەببەت ھاياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ھەرقانداق ئادەمنىڭ سۆيۈش ھوقۇقى، سۆيۈش ئەركىنلىكى بولىدۇ. لې-كىن، بۇ يەردە بىر پرىنسىپ بولۇشى كېرەك. ياشلار مۇھەببەت كوچىسىدا مەست بولۇپ كەتمەي ئاۋۋال ئىنقىلاب ئىشلىرىغا ئۆزىنى بېغىشلىشى كېرەك. ساۋاقداشلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرە-

كى مۇھەببەتلىشىپ بىزنىڭ بېشىمىزنى قاتۇرۇۋاتقان بىر چاغدا، ئوقۇتقۇچىمىزمۇ بۇ ئىشقا باشچىلاپ كىرىپ كەتسە، بىز سىياسىي خىزمەتنى قانداق ئىشلەيمىز؟ مەكتەپ پارتكومى بۇ ئىشتا ياخشى ئىستىل تىكلەشنى تەكىتلەۋاتىدۇ. ئوقۇتقۇچى بولغاندىن كېيىن سىز ئوقۇغۇچىلارغا ئۇلۇغ بولۇشىڭىز كېرەك ئىدى...

— مەن... ئۇلۇغ بولالماپتىمەنمۇ؟... مۇھەببەتلىشۇېتىپتىمەنمۇ؟ — چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ دېگۈدەك شۇنداق دېدى. ئۇزۇگە تولىمۇ ئىشىنىدىغان بىر ئادەم شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ قانداقلىقىغا ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىۋاتاتتى. ئۇ جېك شاۋجىڭنىڭ كۆزەتچىلىك سالاھىيىتىى بىلەن ئۆزى خىرە - شىرە ھېس قىلغان نەرسىنى تەھلىل قىلىشىغا، پەرقلەندۇرۇشىگە يارىدەم بېرىشىنى ئويلايتتىيۇ، يەنە ئۆزىنىڭ زىيادە سەزگۈرلۈك چىقىرىلغان يەكۈننى قوبۇل قىلالماسلىقىدىن ئەنسىرەيتتى، — سىزچە...

جېك شاۋجىڭنىڭ گېپى تېخى رەسمىي دېيىلمىگەنىدى. لېكىن، كۆتمىگەندە ئىشىك يېنىك چېكىلىپ، ئۇلارنىڭ سۆھبىتى يېرىم يولدا ئۈزۈلۈپ قالدى.

چۇ يەنچاۋغا نېمىشقىدۇر ئىشىكنى چەككۈچى خەن شىنيۆ- دەكلا تۇيۇلدى. ياق، شىنيۆ دەم ئېلىۋاتقان ئادەم تۇرسا بۇ يەرگە قانداق كېلەلەيدۇ؟

ئىشىكتىن زىلۋا بىر قىز كىرىپ:

— چۇ مۇئەللىم! — دەپ ئاستاغىنە چاقىردى.

بۇ شىيې چىۋىسى ئىدى. خەن شىنيۆ مەكتەپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سىنىپتىكى ئەلاچىلىق ئورنىنى شىيې چىۋىسى ئىگىلىگەنىدى. بۇ قىز چۇ يەنچاۋنىڭ ياتقىغىمۇ پات - پات كېلىپ تۇراتتى.

— ھۇي، monitor مۇ بۇ يەردىكەن - دە؟ — شىيې چىۋىسى كۈلۈمسىرىگىنىچە جېك شاۋجىڭغا يالتىىدە قاراپ قويدى،

ئاندىن بۇرۇلۇپ قولىدىكى «قىزىل ۋە قارا» دېگەن ئىنگلىزچە كىتابنى مۇئەللىمگە كۆرسەتتى ۋە تەلەپپۇزىنى چۈ يەنچاۋنىڭ يۇرتىنىڭ دىئالېكتىغا ماسلاشتۇرۇپ دېدى، ــ چۈ مۇئەللىم، بۇ رومانىدىكى بىر جۈملە بەك مۇرەككەپ ئىكەن، ماڭا چۈشەندۈرۈپ قويامسىز؟

شيې چيۈسىنىڭ پاراڭ ئۈستىگە كىرىپ قېلىشى جېڭ شاۋجىڭنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. تازىمۇ بىمەنە ۋاقىتتا كەلگىنىنى بۇنىڭ! ھازىر مۇئەللىم ئۆزىنىڭ قىزىل ياكى قارىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى بىلەلمەيۋاتقان يەردە ساڭا بىر نەرسە چۈشەندۈرۈشكە نەدىكى رايى؟

جېڭ شاۋجىڭ قوشۇمسىنى تۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى:

ــ چۈ مۇئەللىم، بىز باشقا كۈنى پاراڭلىشايلى. مېنىڭ گېپىمنى تەكلىپ ئورنىدا ئويلىنىپ باقارسىز.

جېڭ شاۋجىڭ شۇنداق دەپ چىرايىنىمۇ ئاچماستىن چىقىپ كەتتى.

ھېچنېمىنى سەزمىگەن شيې چيۈسى بايىلا بوش قالغان ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ۋە قولىدىكى قېلىن كىتابنى ئاچتى.

ــ ساۋاقداش شيې چيۈسى، ــ دېدى چۈ يەنچاۋ كۆڭلى پاراكەندە ھالدا. ئۇ «قىزىل ۋە قارا»نى شۇنچە جىق ئوقۇغىنىغا قارىماي ئەمدىلىكتە دىققىتىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ كىتابنىڭ قۇرلىرىغا يېغالمايۋاتاتتى، ــ سوئاللىرىڭىزنى ئەتە ئىنگلىز تىلى دەرسى ۋاقتىدا سورىسىڭىز بولامدۇ؟ ھازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى. بەربىر تەھلىل قىلىشقا ئۇلگۈرەلمەيمىز. مېنىڭ... يەنە باشقا ئىشلىرىممۇ بار...

ــ بولىدۇ! ــ دېدى شيې چيۈسى ئەسلىدە ئوقۇتقۇچىسىغا جۈملە تەھلىل قىلدۇرۇش ئويىمۇ يوقتەك مۇلايىم ئاھاڭدا، ــ چۈ مۇئەللىم بەك ئالدىراش ئىكەن ــ دە!

شيې چيۇسىنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىراش ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق يەنە قوپماي تۇرۇۋېلىشى چۇ يەنچاۋنىڭ جېنىغا تەگىدى. قىز بۇنى ئاز كەلگەندەك شىرەگە يېيىپ قويۇلغان «خەلق گېزىتى»نى مۇندىقلا ۋاراقلاشقا باشلىدى.

نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى شيې چيۇسى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ گېزىتنى بىردەم ئۇيان - بۇيان ئۆرىگەندىن كېيىن تاشلاپ قويدى. شۇ ئارىلىقتا چۇ يەنچاۋنىڭ تەرجىمە قىلىۋاتقان نەرسىلىرى كۆرۈنۈپ قالدى. شيې چيۇسى ئورىگىنالغا پەرۋاسىز ھالەتتە مۇندىقلا قارىغاچ بىرىنچى بەتنى قولىغا ئالدى:

— چۇ مۇئەللىم، ماقالە يېزىۋېتىپسىز - دە؟ ئىنگلىزچە ماقالىلەرنى جۇڭگودا ئېلان قىلدۇرغىلى بولامدۇ؟

چۇ يەنچاۋ ئاچچىقىدا شيې چيۇسىنىڭ قولىدىن ھېلىقى بىر ۋاراق قەغەزنى تارتىپ ئېلىۋالغۇدەك بولۇپ ئېغىز ئاچتى:

— بۇ مېنىڭ ماقالەم ئەمەس، باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى تەرجىمە قىلىۋاتقانىدىم...

— كىمنىڭكىنى؟ — شيې چيۇسى ئورىگىنالنى تولۇقى بىلەن قولىغا ئېلىپ ھېلىلا ئوقۇپ تۇگىتىدىغاندەك ئالدىراپ كۆز يۇگۇرتكەچ توۋلىۋەتتى، — پاھ، نېمىدېگەن قالتىس! چۇ مۇئەللىم قالتىسكەن جۇمۇ! تەرجىمان ئىكەنسىز - دە!

...

چۇ يەنچاۋ شيې چيۇسىنى مەڭ تەسلىكتە كەتكۈزۈۋەتكەندىن كېيىن ياتقىنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن ئىلىۋالدى ۋە كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئېغىر ئۇھسىندى. بۇ تارغىنا ياتقى شۇ تاپتا ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم زېرىكىشلىك كامېرەدەك بىلىنىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇ قەپەستىن چىقىپ كەتكۈسى كېلەتتى. لېكىن نەگە بارغۇلۇق؟ تۇرمۇش تىنچ ياشاشنى ئويلاۋاتقان ئادەمنى نېمىدەپ ئارامسىدا قويمايدۇ - ھە!

چۇ يەنچاۋ ئېغىر خىيال بىلەن كۆزىنى ئېچىپ ياتاتتى.

هازىر ئۇخلىيالايدىغاندەك ئەمەس، سىرتتىن يامغۇرنىڭ تارسىلداپ چۈشكىنى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەتىسى شامال ئارىلاش يامغۇر ياغدى. چۈ يەنچاۋ ئۆيدىن ئېلىپ كەلگەن كونا كۇنلۇكنى ئېلىپ دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن ماڭدى. ئانىسى ئۇنىڭغا بۇ كۇنلۇكنى دادىسىنىڭمۇ ئىشلەتكەنلىكىنى ئېيتقانىدى.

چۈ يەنچاۋ سىنىپنىڭ ئىشىكىدىن كىرىۋېتىپ جېڭ شاۋجىڭنىڭ تۇنۇگۈن ئاخشام دېگەن گېپىنى تۈيۈقسىز ئەسكە ئالدى ۋە ئەندىشە ئىچىدە: «ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەزەرىدە خۇنۇكلىشىپ كەتكەن بولماي ـ ھە؟» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىيالمىغۇدەك جۇرئەت ئۇنىڭدا بارمىكىن؟ يەنە تېخى «سۆز ـ چۆچەك» قىلىشقان ئوقۇغۇچىلىرىمۇ بار... ياق، جېڭ شاۋجىڭمۇ، باشقىلارمۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ كىرىشىنى كۈتۈپ جىممىدە ئولتۇراتتى. ئۇ كەسپىي غۇرۇر تۈيغۇسىنىڭ تۈرتكىسىدە دەرھال كۆڭلىنى جايىغا چۈشۈرۈۋالدى.

دەرس باشلاندى. پىلان بويىچە بۇ سائەتلىك دەرسته ئوقۇغۇچىلارغا دەرسلىكته ئۇچرىغان قىيىن جۈملىلەر تەھلىل قىلىناتتى. شيې چيۈسى قولىنى كۆتۈرۈپ سوئال سورىدى. «قىزىل ۋە قارا»نى سىنىپقا كۆتۈرۈپ كىرگىلى بولمىغاچقا، ئۇ ئەسەردىكى بىرقانچە تېپىك جۈملىنى تاللاپ ئوقۇتقۇچىنىڭ تەھلىل قىلىپ بېرىشىگە قالدۇرغانىدى. شيې چيۈسى كىتابنى ناھايىتى ئەستايىدىل ئوقۇيتتى، تېپىك ئەھمىيەتكە ئىگە سوئاللارنى سورايتتى. شۇڭا ئوقۇتقۇچىنىڭ بۇنداق سوئالغا بەرگەن جاۋابىمۇ ئومۇمىيلىق خاراكتېرگە ئىگە بولاتتى.

چۈ يەنچاۋ ئۆزىگە تولىمۇ تونۇش مۇنبەرنىڭ ئالدىدا بىمالال دەرس سۆزلەۋاتاتتى.

ئۇنىڭ گېپى يېرىم يولدا ئۇزۇلۇپ قالدى، چۈنكى ئۇ ئارقا رەتتە ئولتۇرغان بىرقانچە ئوغۇل ئوقۇغۇچىنىڭ دەرسكە دېگەن دەك دىققەت قىلماي باشقا ئىش قىلىپ ئولتۇرغىنىنى سېزىپ قالغانىدى. ئىلگىرى: «ئۆگىنىشتە زورلاش، مەجبۇرلاش ئۈسۈلى ئاقمايدۇ» دەپ جىق سۆزلىگەن چۇ يەنچاۋ ئەمدىلىكتە ئوقۇغۇچىلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمىغىنىنى سېزىپ تەشۋىشكە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ھېلىقى ئوقۇغۇچىلارنى قىلىۋاتقان ئىشنى توختىتىار دېگەن ئۈمىدته سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈپ تۇردى. بۇنىڭ بىلەن سىنىپنىڭ تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلار ئارقىغا بويۇنداپ قارىغىلى تۇردى.

چۇ يەنچاۋنىڭ كۆزى ئەڭ ئاخىرى تاڭ جۇنشېڭگە چۈشتى. يېنىدىكى ئوقۇغۇچى تاڭ جۇنشېڭنىڭ دەرسلىك كىتابىدىن بىر-نەچچە ۋاراق قەغەزنى تارتىپ چىقىرىپ ئالدى - كەينىدىكى ساۋاقداشلىرىغا كۆرسىتىشكە باشلىدى. ھەممەيلەننىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ تاڭ جۇنشېڭ ئالدىراپ - تېنەپ قەغەز-لەرنى قايتۇرۇۋالدى.

جېڭ شاۋجىڭ چىدىيالماي ئورنىدىن تۇردى:

— تاڭ جۇنشېڭ، نېمە ئويۇن ئويناۋاتسەن؟

تاڭ جۇنشېڭ چىشىنى چىڭ چىشلەپ بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە:

— ئويۇن؟ ھېچقانداق ئويۇن ئوينىمىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

تاڭ جۇنشېڭنىڭ پوزىتسىيىسى بەكلا قوپال ئىدى، تۇرقىدىن سىنىپ باشلىقىنى نەزەرىگە ئېلىپمۇ قويمىغاندەك قىلاتتى. جېڭ شاۋجىڭ پارتىسىدىن چىقىپ ئۇدۇل بارغان پېتى ھېلىقى قەغەزلەرنى تارتىۋالدى:

— نېمە تارقىتىۋاتسىلەر؟

ئېنىق بىر قارارغا كېلىپ بولغان تاڭ جۇنشېڭ پەرۋاسىز-

لىق بىلەن دېدى:

ــ سورىغىچە ئۆزىڭىز كۆرسىڭىزلا بولىدىغۇ!

چۇ يەنچاۋ مۇنبەردە ئۇن - تىنسىز تۇرۇپ قالدى. جېڭ شاۋجىڭنىڭ قىلغان ئىشى ئۇنىڭغا ياقمىغانىدى. ھەممەيلەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولغاندىكىن، بۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئەمما، بولغۇلۇق بولغان، ئەمدى ئىشنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى.

جېڭ شاۋجىڭ ھېلىقى قەغەزلەرنى پارتىغا يېيىپ قۇر تاشلاپ يېزىلغان ئىنگلىزچە خەتلەرنى كۆردى ۋە ھەممەيلەننى ئاڭلىسۇن دېگەندەك ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدى:

ــ مۇھەببىتىم قالدى. . . ــ ئۇ باشتىكى بىرنەچچە سۆزىنى ئوقۇپ بولۇپ، قەغەزنى غەزەپ بىلەن تاڭ جۇنشېڭنىڭ ئالدىغا تاشلىدى، ــ يازغان نېمەڭنى قارا؟ ئۆزۈڭ ئوقۇ!

ــ ئوقۇش نېمە تەس؟ ــ تاڭ جۇنشېڭ پەرۋاسىزلارچە قەغەزنى قولىغا ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى ئىنگلىزچە يېزىلغان، قاپىيىلىرى تازا جايىغا چۈشكەن قىسقا بىر شېئىر ئىدى. ئۇنىڭ خەنزۇ تىلىدىكى مەنىسى مۇنداق بولاتتى:

مۇھەببىتىم قالدى ئېگىز چوققىلاردا،
قولۇم يەتمەي قايتتىم يارنى ئىزدەپ بېرىپ.
بېشىم چۈشتى، يىغلاپ كەتتىم ھۆكۈرەك ئېتىپ.
بىر چىرايلىق قولياغلىقنى سوۋغا قىلسا،
بەرگەنكەنمەن سوۋغا دەپ مەن مۇشۇكياپىلاق.
شۇندىن كېيىن كەتتى جانان يۇزىن ئۆرۈپ،
ئۇقالمىدىم، نە ۋەجىدىن چەكتىم پىراق.

مۇھەببىتىم قالدى ئاۋات شەھەرلەردە،

يول قىستاڭكەن ئۇندا، يارنى تاپالمىدىم.
باش كۆتۈردۈم، يامغۇر كەبى چۈشتى يېشىم.
قوش قارلىغاچ رەسىمىنى بەرگەندە يار،
بەرگەنكەنمەن ئۇقۇشماستىن زىخچە يېمىش.
شۇندىن كېيىن كەتتى جانان يۈزىن ئۆرۈپ،
گالۋاڭكەنمەن، دۆتلۈكۈمدىن بوپتۇ بۇ ئىش.

مۇھەببىتىم قالدى كەڭرى ساھىللاردا،
ئىزدەپ بارسام شۇنچە چوڭقۇر ئىكەن دەريا.
باش قىيسايتتىم، ئاقتى يېشىم سەل بوپ گويا.
بەرگەنكەنمەن سۈڭغا قىلسا ئالتۇن سائەت،
مەن تەرلىتىش دورىسىنى نىگارىمغا.
شۇندىن كېيىن يۈزىن ئۆرۈپ كېتىپ قالدى،
گالۋاڭكەنمەن، داۋا بارمۇ پىغانىمغا.

مۇھەببىتىم قالدى پۈزۈر خانىلەردە،
ماشىنا يوق، يارنى ئىزدەپ بارالمىدىم.
باش ئىرغىتتىم، ياشقا تولدى ئۇستۈېشىم.
قىزىلگۈلنى سۈڭغا قىلسا جانان ماڭا،
بىرىپتىمەن سۈڭغا دەپ مەن چار يىلاننى.
شۇندىن كېيىن كەتتى جانان يۈزىن ئۆرۈپ،
ۋەجى نېمە، بوپتۇ تاپسۇن ئۆز يولىنى.

تاڭ جۇنشىڭ شېئىرنى راۋان ۋە قىزىقارلىق قىلىپ ئوقۇپ ساۋاقداشلىرىنى كۈلدۈرۈۋەتتى.
— تاڭ جۇنشىڭ! — ئۆزىنىڭ ئورنىغا كېلىپ بولغان جېڭ شاۋجىڭ قەھرلىك ئاۋازدا ۋارقىرىدى، — سەن بەك ھەدىدىگۈدەن ئېشىپ كەتتىڭ!

ئالدىنقى رەتتە ئولتۇرغان شيې چيۇسىمۇ سەۋرسىزلىك بىلەن قول كۆتۈرگەچ ئورنىدىن تۇرۇپ يۈرتدىشىنى ئەيىبلەشكە باشلىدى:

— چۇ مۇئەللىم، تاك جۇنشېك نەدىكى لاۋزا بىر نېمىلە- رىنى دەرسخانىغا كۆتۈرۈپ كەپتۇ. بۇ سىنىپىمىز ئۇچۇن نو- مۇس ئەمەسمۇ؟

ئىككى شاگىخەيلىكنىك ئاشكارا قارشىلىشىپ قېلىشى ئول- تۇرغانلارغا تازا قىزىق تاماشا بولۇپ بەردى. بولۇپمۇ شيې چيۇسى «سەھرالىق» دەپ ياراتمايدىغان لو شيۇجۇ تاك جۇنشېڭ- نىك ئوقۇغانلىرىنى دېگەندەك چۇشىنىپ كېتەلمىسىمۇ، ئىككى- سىنىك جاگجىلىغا ئىچىدە تازا خۇش بولۇپ ئولتۇردى.

— نېمە دەۋاتىدۇ ماۋۇ؟ — تاك جۇنشېك بوش كەلمەي شيې چيۇسىغا قاتتىق رەددىيە بەردى، — لاۋزا، نومۇس دەمسىنا تېخى؟ مۇشۇ گەپلىرىك ئۇچۇن ئەكسىلئىنقىلابچى دېگەن قالپاق- نى كىيىپ قالما يەنە! ساگا دەپ قويايى: بۇ دېگەن لۇشۇننىك شېئىرى، كىم قارشى چىقالايتتى؟

ساۋاقداشلار بۇ گەپكە راستىنلا ھەيران قالدى. تاك جۇن- شېڭنىك ئوقۇغىنى لۇشۇننىك شېئىرى بولسا - ھە؟

— مۇمكىن ئەمەس! — جېك شاۋجىك ئەك ئاۋۋال ئېسى- گە كېلىپ ئىنكاس قايتۇردى، — لۇشۇن دېگەن مەشھۇر ئە- دىب، ئىنقىلابىي جەگچى تۇرسا، بۇنداق نەرسىلەرنى يازامتى؟

— ۋاي قوۋۇرغامەي، لۇشۇننىك ئەسەرلىرىگە ئازراق ئوخشىسا كاشكى! — دېدى شيې چيۇسى ئارقىدىنلا.

تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرغان لو شيۇجۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— لۇشۇنگە ھاقارەت قىلماگلار، ئۇ مەن چوقۇنىدىغان كاتتا يازغۇچى.

سىنىپنىك ئىچى پاتپاراق بولۇپ كەتتى. ئەمدى چۇ يەنچاۋ

بىر نېمە دېمىسە بولمايتتى.

ـــ بۇ ھەقىقەتەن لۇشۇننىڭ شېئىرى، تېمىسى «تۇنجۇقـ قان سۆيگۈم» ، ـــ دېدى ئۇ ئاخىر.

بۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن سىنىپنىڭ ئىچى يەرگە يېڭنە چۈشسە ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە تىمتاسلىققا چۆمدى. مەيلى ھەيـ ران قالغانلار ياكى مەيۈسلەنگەنلەر بولسۇن، چۇ مۇئەللىمنىڭ لۇشۇننى چاقچاققا ئارىلاشتۇرمايدىغانلىقىنى بىلەتتى.

چۇ يەنچاۋ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ ئىنقىلابىي يازغۇچىلارنى مۇھەببەت تېمىسىدىكى ئەـ سەرلەرنى يازمايدۇ دەپ قاراشقا بولمايدۇ. لۇشۇنمۇ ئادەم، ھېسسىيات بار. لېكىن، بۇ شېئىرنى نوقۇل ھالدا ئۆز مۇھەببەـ تى توغرۇلۇق يازمىغان، ئەكسىچە بۇنىڭدا ئەينى يىللاردا ئەدەـ بىيات ساھەسىدە مودا بولغان «ئايرىلىش» تېمىسىدىكى «يىغلاڭـ غۇ» شېئىرلارنى قامچىلىغان. ئۇنىڭ بۇ شېئىرى يۇمۇرلۇق كۆرۈنگىنى بىلەن چوڭقۇر مەنىگە ئىگە. «ئورتاق بىر نىشان ئاساسىدا بىرلىشىش بولمىسا مۇھەببەتمۇ بولمايدۇ، ‹ئاھ ـ ۋاھ، دەپ ھەسرەت چېكىشنىڭ، ‹ئۆلۈۋالمەن› دەپ جار سېـ لىشنىڭ ھاجىتى يوق، تۇرمىغان مۇھەببەتنىڭ كەتكىنى تۇـ زۇك» دېگەندەك بىر مەنىنى ئىلگىرى سۈرگەن. شېئىردا تىلغا ئېلىنغان بىرقانچە غەلىتە سوۋغا ساۋاقداشلارنى ھەيران قالدۇرـ غان بولۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە لۇشۇن ئۆز تۇرمۇشىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى بۇ شېئىرغا سىڭدۈرگەن. مۇشۇكياپـ لاق بىلەن «جار يىلان» لۇشۇن ئۈچۈن ياخشى كۆرىدىغان ئىككى نەرسە. «شېكەر يالىتىلغان زىخچە يېمىش» لۇشۇن ئۈچۈن ياخشى كۆرىدىغان يېمەكلىك. «تەرلىتىش دورىسى» غا كەلسەك، سىل كېـ سىلى بولغاچقا لۇشۇن بۇ دورىنى كۆپ قېتىم ئىشلەتكەن...

چۇ يەنچاۋنىڭ سالمىقى ئېغىر چۈشەندۈرۈشلىرى ئوخشىمـ ىغان ھېسسىياتتىكى ئون بەش ئوقۇغۇچىنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ

قىلىۋالدى.

— شۇنىمۇ دەپ ئۆتەي، تاڭ جۇنشىڭ لۇشۇننىڭ خەنزۇچە يېزىلغان شېئىرىنى ئىنگلىزچىگە شۇنداق ياخشى تەرجىمە قىلغان، ئۇنى تەقدىرلىسەك بولىدۇ. ئايرىم مىسرالارنى، يەنى «بېشىم چۈشتى...، باش كۆتۈردۈم...» دېگەنگە ئوخشاش مەنىسى جىق پەرقلەنمەيدىغان مىسرالارنى ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغاندا ھەم ئەسلى ئەسەرنىڭ ئۇسلۇبىنى گەۋدىلەندۈرۈش ھەم ئىنگلىز تىلىنىڭ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش كېرەك. تاڭ جۇڭ-شىڭ شېئىرىنىڭ تەرجىمىسى ئۇستىدە يەنە ئىزدىنىپ باقسا بولۇ-غۇدەك. ئەمدى بىز بۇ شېئىرنىڭ تەرجىمىسىدىكى جۈملە شە-كىللىرىنى تەھلىل قىلىپ باقايلى...

دەرسكە مۇناسىۋەتسىز مەزمۇن قېتىلغانلىقتىن بۇگۈنكى دەرسنىڭ ۋاقتى ئۇزىراپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ دەرستىن چۈشكەندە سائەت ئون ئىككى يېرىم بولغانىدى. ئۇ بىنادىن ئالدىراپ چۇ-شۇپ كۇنلۇكىنى ئېگىز كۆتۈرگەن پېتى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاشخانىسى تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

— چۇ مۇئەللىم! — مايسا رەڭلىك ھەرىبىچە فورما كىيە-گەن جېڭ شاۋجىڭ ئارقىدىن يېتىشىپ كەلدى.

چۇ يەنچاۋ قەدىمىنى توختاتتى. ئۇنىڭ كۇنلۇكىنىڭ چۆرە-سىدىن يامغۇر تامچىلىرى چۈشۈپ تۇراتتى.

— چۇ مۇئەللىم، — دېدى جېڭ شاۋجىڭ. ئۇ شۇنچىلىك تېزلىك بىلەن چۇ يەنچاۋنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ بولغانىدى. پېشانە-سىدە ئۇششاق سۇ تامچىلىرى ئېسىلىپ قالغانىدى، — بۇگۈن چۈشتىن كېيىنكى تۇرمۇش يىغىنىنى...

— ھە راست، — چۇ يەنچاۋ بۇگۈن سىنىپ يىغىنى بارلە-قىنى دەرھال ئەسكە ئالدى. ئادەتتە ھەر شەنبە كۈنى ئوغۇللار ياتىقىدا «تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد» مەزمۇنىدىكى سىنىپ يىغىنى ئېچىلاتتى. بۇنداق يىغىنغا بۇرۇندىن تارتىپ جېڭ شاۋ-

جىگ رىياسەتچىلىك قىلىپ كېلىۋاتاتتى. سىنىپ مەسئۇلى قاتـ
ناشسىمۇ، قاتناشمىسىمۇ بولىۋېرەتتى. جىگ شاۋجىڭنىڭ ئاتا-
يىن ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ ئۇقتۇرغىنىغا قارىغاندا، ئۇ
ئوقۇنقۇچىسىنىڭ يىغىنغا قاتنىشىشنى ئارزۇ قىلمىدىغان ئوخ-
شايدۇ، ــ نېمە مەزمۇن؟

ــ سىنىپ ئىستىلىنى تۇزەش! ــ جىگ شاۋجىگ بىر قو-
لىنى چىقىرىپ يۇزىدىكى يامغۇر تامچىلىرىنى سۈرتۈۋەتتى، ــ قارە-
مامسىز، سىنىپنىڭ ئوخشاپ كەتكىنىنى! سىزنىڭچە ئىستىل
تۇزەشنىڭ ھاجىتى بارمۇ؟

ــ بۇگۈن سىنىپتا دەرس ئىنتىزامىنىڭ بۇزۇلغىنى ئۇ
چۈنلىمۇ؟ ــ چۇ يەنچاۋ بەك ئېغىر ئېلىپمۇ كەتمىدى، ــ بۇ
قانچىلىك ئىشتى، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى شۇنداق قاتـ
تىق باشقۇرۇۋالساق...

ــ سىز بۇنى پەقەت ئىنتىزام مەسىلىسى دەپلا قارامسىز؟
بىر خىل ساغلام بولمىغان ئىدىيە سىنىپىمىزدا يامراپ كېتىۋا-
تىدۇ. ئەسلىدە بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا بولىدىغان غۇلغۇلا ئەمدىلىكتە
سىنىپتا ئوچۇق ـ ئاشكارا بولىدىغان بولدى. مەن سىزدىن
ئەنسىرەۋاتىمەن، چۇ مۇئەللىم!

ــ مەندىن؟... ــ چۇ يەنچاۋ ھەيران قالدى. جىگ شاۋـ
جىڭنىڭ تۇنۇگۈن ئاخشام ئۇنى تولىمۇ ھەيران قالدۇرغان بىر
ئېغىز گېپى قۇلاق تۈۋىدە يەنە جاراڭلىدى، ــ سىزنى... ئو-
قۇغۇچىلار بىلەن مۇھەببەتلىشىپ يۈرۈپتۇ دېيىشۋاتىدۇ. بۇ-
گۈنكى ئىش ئاشۇ «غۇلغۇلا»نىڭ ئىنكاسى ئەمەسمۇ؟

تېڭىرقاپ قالغان چۇ يەنچاۋ ئەمدى ئىختىيارسىز جىددىيلە-
شىشكە باشلىدى. چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ جىگ شاۋجىڭنى دەرستىن
باشقا چاغلاردا رەھبىرىدەك سېزىدىغىنىنى، بۇ قىزنىڭ ئۆزى
ئۈچۈن «كۆزىتىش» ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىۋاتقانلىقىنى دەرھال
تونۇپ يەتتى. قىزنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئائىلە تارىخـ

دىن تارتىپ روھىي دۇنياسىغىچە ھەممىنى بىلىۋالغاندەك تۇيۇ-لۇۋاتاتتى. . .

— سىز راستتىنلا سەزمىدىڭىزمۇ؟ — جېڭ شاۋجىڭ ئو-قۇنقۇچىسىنىڭ دەرھال ئىنكاس قايتۇرمىغانلىقىدىن نارازى بو-لۇپ ئىلاجسىز قوشۇپ قويدى، — سىنىپتىكى بالىلار شىيې چىۋىسى بىلەن سىز توغرۇلۇق نۇرغۇن گەپ تېپىپتۇ.

— نېمە؟ شىيې چىۋىسى بىلەن دەمسىز؟ — چۇ يەنچاۋ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. جېڭ شاۋجىڭ تۇنۇگۈن ئۆزىگە پۈرە-تىپ ئۆتۈپ كەتكەن گەپنىڭ جاۋابى مۇشۇ ئىكەنده؟ ئۇ مۇشۇ گەپ بىلەن بىر كېچە ئۇخلىماي چىقمىغانمىدى، ئۇنىڭ مۇشۇ-داق بىر ئېغىز گەپ ئىكەنلىكىنى كىم ئويلىغان! چۇ يەنچاۋ سوتتا «گۇناھسىز» دەپ قويۇپ بېرىلگەن ئەيىبكارەك يېنىك تىن ئالدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— نېمىدېگەن غەلىتە گەپ بۇ؟ قانداق بولۇپ بۇ گەپ تارالدى؟

چۇ يەنچاۋنىڭ ئوچۇق - يورۇقلۇقى جېڭ شاۋجىڭنى ئاۋا-لاپ سۆزلەشكە مەجبۇر قىلدى:

— شۇنى دېمەمسىز، مەنمۇ ھەيران قالدىم. ھەممەيلە-نىڭ ئاغزىدا شۇ گەپ. ئۇلار، بىز ھەممىنى بىلىمىز، دېيىشە-ۋاتىدۇ. . .

— ھە؟ — چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆزى باش قە-ھرىمان بولغان بۇ مۇھەببەت ھېكايىسى ئۈستىدە زادى نېمىلەرنى بىلىمىز دېيىشكىنىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ تەسەۋۋۇر قىلالمىدى.

— ئۇلار شىيې چىۋىسىنى سىز بىلەن جىق ئۇچرىشىدۇ دېيىشۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەنمۇ ئۇنى تۇنۇگۈن بېيجەيدە ئۇچرىتىپ قالدىم. . .

— مەن دېگەن ئوقۇتقۇچى، ھەرقانداق بىر ئوقۇغۇچى مېنى ئىزدىسە بولىۋېرىدۇ. تۇنۇگۈن سىزمۇ بارغۇ؟

— مەن. . . — جېڭ شاۋجىڭ دەماللىققا تۇرۇپ قالدى. لېكىن ئۇنى شېي چيۈسىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ - دە، شېي چيۈسىنىڭ بېيجەيگە نېمە مەقسەتتە بارىدىغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟ — بەلكىم سىلەر بىر يۈرتلۇق بولغاندىكىن باشقىلارغا قارىغاندا يېقىن ئۆتىدىغانسىلەر. . .

چۇ يەنچاۋ قوشۇمىسىنى بىلىنەر - بىلىنمەس تۇرۇپ قويدى:

— بىر يۈرتلۇق؟ بىر يۈرتلۇق بولۇش نېمىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ؟ ھېسسىيات دېگەن رايونغا قاراپ ئايرىلىدىغان نەرسە بولمىسا؟

جېڭ شاۋجىڭ مۇئەللىمنىڭ راست ئېيتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىۋېتىپ: «لېنىننىڭ قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، ئادەملەر سىنىپقا ئايرىلىدۇ. شېي چيۈسى بىلەن چۇ مۇئەللىم. . . بولدىلا، بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك دەلىل - ئىسپاتلارنى ھامان تاپقىلى بولىدۇغۇ!» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

— بۇرژۇئاچە شۆھرەتپەرەسلىك شېي چيۈسىنىڭ قەلبىگە مەھكەم ئورناپ كەتكەن، ھەمىشە ئۆزىنى ياساپلا يۈرىدۇ. ساۋاقداشلار ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى «چۇ مۇئەللىمگە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن» دېيىشۋاتىدۇ. ھەر قېتىملىق ئىنگلىز تىلى دەرسىدە ئۇ ئادەتتىكىدىن چىرايلىق كىيىنىدۇ. «ئاياللارنىڭ ياسىنىشى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئادەمگە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن» دېگەن شۇ - دە!. . .

چۇ يەنچاۋنىڭ چىرايىدىن كۈلكە ئۆچتى:

— مەن ھېچقاچان دەرس ئۆتكەن ۋاقىتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىمىگە دىققەت قىلىپ باققان ئەمەس!

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى جېڭ شاۋجىڭ پىچىرلاپ دېگۈدەك، — ئۇلار يەنە. . .

— ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ! — چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ گېپىنى

نى بۆلدى، ــ مەن ھەممە ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇنداق دېيىشىگە ئىشەنمەيمەن.

ــ تۇغرا، ھەممەيلەن ئەمەس... ــ جېڭ شاۋجىڭ سەل - پەل ئوڭايسىزلىنىپ خىيال قىلىپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئۆزىنىڭ بايا ئەمەلىي ئەھۋالىنى سەل كۆپتۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ئاستا گەپنىڭ مەزمۇنىنى ئوڭشىۋالدى، ــ ئەمەلىيەتتە بۇ گەپنى تارقىتىۋاتقىنى ئوغۇللار، ئىغۋا تارقىتىۋاتقىنى تاڭ جۇنشېڭ بولۇشى مۇمكىن! ــ جېڭ شاۋجىڭ ئاستا كەينىگە داجىپ بايىقى «غۇلغۇلا» دېگەن گەپنى «ئىغۋا» غا ئالماشتۇر - دى، ــ شيې چيۈسى تاڭ جۇنشېڭنى تاشلىۋەتكەن ئەمەسمىدى؟ شۇڭا تاڭ جۇنشېڭ: «شيې چيۈسى ئەسلى ماڭا ئوتۇڭدا كۆيەمەن، سۇيۇڭدە ئاقمەن، دەپ تاتلىق ۋەدىلەرنى بېرىپ كەتكەن. چۇ مۇئەللىمنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنى ئۈچۈنلا مەندىن يۈز ئۆرىدى. چۇ مۇئەللىم ماڭا قارىغاندا ئېگىز، سالاپەتلىك، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىنىپ مەسئۇلى، كەلگۈسىدە شيې چيۈسىنىڭ خىزمەت تەقسىماتىغا ياردەم قىلىدۇ... مەن ئۇنىڭ رەقىبى بولالمايمەن» دەپ گەپ تارقىتىپ يۈرۈپتۇ. ئۇ يەنە تېخى...

ــ بولدى سۆزلىمەڭ! ــ چۇ يەنچاۋنىڭ ئاچچىقى كەلدى، ــ بۇ لاۋزا گەپلەر مەن ئۈچۈنمۇ، شيې چيۈسى ئۈچۈن مۇ ھاقارەت!

ــ شۇ ئەمەسمۇ، بۇنداق بولۇشىغا مەنمۇ تازا ئىشىنىپ كەتمىگەن، ــ جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆزىنى ئىغۋا تارقاتقان ئاشۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر قاتاردا دەپ چۈشىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن شۇنداق دېدى، چۈنكى ئۇ باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان رەھبەرلىك ئورنىدىكى ئادەم - دە! ــ ئەھۋالنى ئېنىقلاش ئۈچۈن مەن يەنە شيې چيۈسى بىلەنمۇ پاراڭلاشتىم. بىراق، ئۇ بۇ ئىش توغرۇلۇق ھېچقانداق گەپ قىلمىدى. باللارنىڭ تارقىتىۋاتقان گەپلىرى راستتەك بىر قىياپەتتە: «كىمنى

سۆيۈش . سۆيمەسلىكىم ئۆزۈمنىڭ ھوقۇقى، ئۆزۈمنىڭ ئەر-كىنلىكى » دەپلا ئىشنى تۈگەتتى. . .

چۈ يەنچاۋ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ قويدى، شيې چيۈسىنىڭ تۈنۈگۈنكى تۈرقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردىيۇ، يەنە ئۇنىڭ ئۆز ياتىقىغا ھەم مەقسەتتە كىرگەنلىكىنى بىلەلمىدى. قىزىق، ئۇ-قۇغۇچىلار ھېچقانچە چۈشىنىپ كەتمەيدىغان بۇ يۈرتدىشى بىلەن چېتىۋالىنىنى دېسە!

ــ ئۇنىڭ بۇ كەيپىياتى باشقا ساۋاقداشلارغا ئەكس تەسىر بېرىشى مۇمكىن! ــ جېڭ شاۋجىڭ يەنە رەھبەرلەرگە خاس قە-يسىپەتكە قايتىپ دېدى، ــ تاڭ جۇنشېڭ بۇگۈن سىنىپنى بىر-مۇنچە قالايمىقان قىلدى. ئۇ ھېلىقى شېئىرنى سىزگە ھەيۋە كۆرسەتىش ئۈچۈن ئاشكارا ئوقۇغان، سىز بولسىڭىز ئۇنى ماختىدىڭىز. مېنىڭچە، ئۇنى قاتتىق تەنقىدلەش كېرەك. بۇگۈن چۈشىنىن كېيىنكى تۇرمۇش يىغىندا بىر قېتىملىق ئىدىيە كۈ-رىشىنى قانات يايدۇرساقمىكىن دەيمەن. . .

ــ مەن تاڭ جۇنشېڭنىڭ تەرجىمىسىنى ماختىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنى «ھەيۋە كۆرسەتىش» دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ، ــ چۈ يەنچاۋ ئۇنىڭ گېپىنى يەنە بىر قېتىم بۆلۈۋەتتى، ــ سىز قانداق «كورەش»نى قانات يايدۇرماقچى؟

ــ ئۇنىڭ پىتنە ـ ئىغۋالىرىنى تەنقىدلەش كۈرىشى! ــ دېدى جېڭ شاۋجىڭ غەزەپ بىلەن، ــ ئۇنىڭ دېگەنلىرى يالغان بولغاندىن كېيىن، بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىناۋىتىنى قوغداش مەسئۇلىيىتىمىز بار. ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋىتە-نى تۈزەپ ئۇنىڭ ناچار ئىستىلىغا زەربە بېرەيلى! يەنە شيې چيۈسىغىمۇ توغرا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تىكلەش توغرىسىدا تەنقىد ـ تەربىيە بېرەيلى. پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارغا ئىبرەت بولسۇن!

ــ ھاجىتى يوق! ــ دېدى چۈ يەنچاۋ، ــ مېنىڭچە، بۇ-

چىلىك كىچىك ئىشنى كۆپچىلىككە قايتىدىن دەپ ئولتۇرۇش كەتمەيدۇ. ئۆزلۈكىدىن بېسىلىپ قالار. پاكىت ئەسلىدىلا ناھايىتى ئېنىققۇ، چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. باشقىلارنى زورلاپ ئىشەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىنغىنى ئۈچۈن يالغان گەپ راست گەپكە قارىغاندا تېز شاخلايدۇ. مەن شېپ چېۋىس بىلەن تاك جۇنشېڭنىك مېنىك سەۋەبىدىن كۆپچىلىكنىك ئالدىدا ئۇيالتقا قېلىشىنى خالىمايمەن. قانداق دېدىم؟

— ھە، — جېك شاۋجىڭنىك جەڭگىۋارلىقى بوشپ قالدى. ئۇ ئالدىن پىلانلاپ قويغان كومېدىيە خاراكتېرىدىكى ئىدىيە كۆرىشى مۇشۇنداقلا يوققا چىقسا — ھە؟ ئۇ ئىچى ئېچىشىنەك بولۇپ دېدى، — ئەمىسە چۈشتىن كېيىنكى يىغىنى...

— مېنىڭچە، باشقا بىر مەزمۇندا ئاچساق قانداق دەيسىز؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ، — بىرەر ئەھمىيەتلىك تېمىدا مۇزاكىرە قىلايلى. ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق... يەنە مۇھەببەت توغرۇلۇق سۆزلەشسەكمۇ بولىۋېرىدۇ. لېكىن، باشقىلارغا ئەكس تەسىر بېرىپ قويماسلىقىمىز، دىلىنى ئاغرىتىدىغان ئىشنى قىلماسلىقىمىز لازىم. بۇنىڭغا سىز مەسئۇل بولۇك، — چۇ يەنچاۋ سائىتىگە يەنە قاراپ قويدى، — مەن قاتنىشالمايدىغان بولدۇم، سىزدىن رۇخسەت سورايمەن.

— ھە! — جېك شاۋجىك ئىلاجسىزلىق ئىچىدە ئۇھسىنىپ قويۇپ سورىدى، — چۈشتىن كېيىن ئوقۇتقۇچىلارغا مۇھىم يىغىن بارمىدى؟

— ياق، مېنىك قىلىدىغان ئىشىم بار ئىدى، — چۇ يەنچاۋ ئۇنىك سوئالىغا ئېنىق جاۋاب بەرمەي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

جېك شاۋجىك ئوقۇتقۇچىسىنىك شارىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇردا بارغانچە يىراقلاپ كېتىۋاتقان گەۋدىسىگە خىلىغچە قاراپ قالدى. ئۇ بۇ سىنىپ مەسئۇلىنى تېخى تولۇق چۈشىنىپ كېتەلمىگەن

مەپتۇ ئەمەسمۇ . . .

چۇ يەنچاۋ كۈنلۈك تۇتقىنىچە يوغان قەدەملەر بىلەن كېتىدۇ. شامالدا يۇزىگە تاراسلاپ چۈشۈۋاتقان يامغۇر ئۇنىڭغا بىر خىل راھەت بېغىشلاۋاتاتتى.

قەدىمىي چۆكۈۋېن قوۋۇقى يامغۇردا بىر خىل خىرەلىك ئىچىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

قوۋۇق ئاستىدىكى جەنۇبىي دۆڭدەن كوچىسى شۇ تۇرقىدا بەئەينى جىددىي بىر ئېقىنغىلا ئوخشايتتى. ئۇزۇلمەي ئۆتۈپ تۇرغان ماشىنىلار كىشىگە ئاشۇ ئېقىندا ئۇزۇۋاتقان پاراخوت - كېمىلەرنى ئەسلىتەتتى. تۆكچىن دوختۇرخانىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا جىددىي قۇتقۇزۇش ماشىنىلىرى، جىپ ۋە سۇلياۋ يالتىراق يېپىلغان رېكشىلار قاتار-قاتار-سىغا تۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، چىغ قالپاق كىيگەن، كۈنلۈك كۆتۈرگەن كىشىلەر دوختۇرخانا ئىچىگە ئالدىراش كىرىپ كېتىۋاتاتتى. بۇرۇندىن تارتىپ يامغۇر - يېشىن بۇ يەرگە كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ قەدىمىنى توسالماي كېلىۋاتاتتى. قورۇ ئىچىدە، بوراندا يەرگە چۈشكەن غازاڭلار يىغىلىپ قالغان سۇلار بىلەن ئەۋرەز قۇدۇقلىرىغا قۇيۇلۇۋاتاتتى.

ئوپېراتسىيىنى تېخى بايىلا تۇگەتكەن لۇ دوختۇر هارغىن هالەتتە ئوپېراتسىيە بۆلۈمىدىن چىقىپ كارىدورىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇراي دەپ تۇرۇشىغا، كۆزى ئىشىك تۈۋىدە ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان چۇ يەنچاۋغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ قولىدىكى كۈنلۈك-تىن يامغۇر تامچىلىرى چىپىلداپ قۇيۇلۇۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ تامىقىنى يەپ بولۇپلا «بىلىمدان» قەسرىگە بارغان ۋە شىنيۆنىڭ يەنە دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغانلىقىنى ئۇقۇپ ئالدىراپ بۇ يەرگە كەلگەنىدى. ئۇ ئەھۋالنىڭ نەدىن نەگىچە ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلەلمىسە، شىنيۆگە نېمىلەرنى دېيىش

كېرەكلىكىنى ئۇقالماي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئاۋۋال دوختۇرنى ئىزدىگەنىدى.

— ھە، چۇ مۇئەللىم ئىكەن - دە... — لۇ دوختۇر ئولتۇرۇشقا ئولگۈرمەيلا ئورنىدىن تۇردى.

— لۇ دوختۇر! — چۇ يەنچاۋ ئالدىراپ ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىردى، ئەمما ئۇنىڭ تۇرقىدىكى ھارغىنلىقنى سېزەلمەي بىر ئاز ئىككىلىنىشتىن كېيىن ئېغىز ئاچتى، — كەچۈرۈڭ، تازا بىمەنە ۋاقىتتا كېلىپ سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم...

— ياق، تازا ئوبدان ۋاقىتتا كەلدىڭىز، — دېدى لۇ دوختۇر بىردىنلا جانلىنىپ، — سىز بىلەن شۇنىۋۇنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق پاراڭلىشاي دېگەنىدىم.

— شۇن يۇ قاناداقراق؟ — چۇ يەنچاۋ ئالدىراپ سورىدى، — بۇ قېتىم...

— بۇ قېتىم بەزى يېڭى ئەھۋاللار بار، — لۇ دوختۇر كارىدوردىكى بىمارلارغا ۋە ئۇلارنىڭ تۇغقانلىرىغا قاراپ قويۇپ دېدى، — بىز باشقا بىر جايغا بېرىپ پاراڭلىشايلى، بىزنىڭ ئىشخانىغا كىرسەكمۇ بولىدۇ.

ئۇلار ئۇزۇن كارىدوردىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇستۇنكى قەۋەتكە چىقتى. چۇ يەنچاۋ دوختۇرنىڭ ئارقىسىدىن ئىشخانا تەرەپكە ماڭغاچ تەشۋىش ئىچىدە سورىدى:

— ئۆيىدىكىلىرى ئانگىناسى قوزغىلىپ قاپتۇ دەيدۇ. مېنىڭچە، پەقەت ئانگىناسىلا...

— راست، ئانگىناسىنىڭ قوزغىلىپ قالغانلىقى چوڭ مەسىلە ئەمەس. بۇ ئادەتتىكىچە بىر كېسەل، — لۇ دوختۇر ئىشخانىسىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئېچىپ چۇ يەنچاۋنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن ئۆزى ئۇنىڭ قارشىسىغا كېلىپ ئولتۇردى، — چاتاق بولۇۋاتقىنى، ئانگىنا ئۇنىڭ رېماتىزم كېسىلىنى ئوڭايلا قوزغاپ قويۇۋاتىدۇ. رېماتىزم تولا قوزغالسا يۈ-

رەككە ياخشى ئەمەس. . .

— بادام بەزلەرنى ئېلىۋەتكىلى بولمىدىغۇ؟ بۇنداق بولغاندا رېماتىزمنىڭ قوزغىلىشىدىن پۈتۈنلەي خالىي بولغىلى بولمىدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئازغىنە تەببىي بىلىمىگە ئاساسلىنىپ.

— ئېلىۋەتكىلى بولسا مەن بۇرۇنلا شۇنداق قىلغان بولاتتىم، — دېدى لۇ دوختۇر ئېغىر ئۇھ تارتىپ، — ئېغىر يۇرەك كېسىلى بار بىمارلارغا بادام بەز ئوپېراتسىيىسى قىلىشقا بولمايدۇ. بۇنداق بولغاندا، كېيىن سوغۇق تېگىپ قالسا ياكى زىيادە چارچاپ كەتسە ئوڭايلا زەنجىرسىمان باكتېرىيە يالۇغى قوزغىلىپ قېلىپ جىددىي خاراكتېرلىك ئانگىنا كېسەللىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا رېماتىزم، بوغۇم يالۇغى قوزغىلىپ يۈرەك كلاپانى. . .

— مۇنداق دەڭ، — دېدى چۇ يەنچاۋ چۈشەنگەندەك بولۇپ، — بۇ ئۇنىڭ يەنە رېماتىزم كېسىلى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرەمدۇ قانداق؟ كېلەر يىلى باھاردا قىلىنىدىغان ئوپېراتسىيە كېچىكتۈرۈلدىمۇ؟

— بۇ يالغۇز كېچىكتۈرۈش مەسىلىسى ئەمەس، — لۇ دوختۇر غەمكىن ھالدا چۇ يەنچاۋغا قاراپ قويدى، — ھازىر ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ ئوپېراتسىيىنى قىلىش مۇمكىن ئەمەستەك قىلىدۇ؟

— ھە!؟ — چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئېغىر بىر زەربىگە ئۇچرىغاندەك جىغىدە قىلىپ قالدى، — نېمىشقا؟

— چۈنكى. . . — لۇ دوختۇر ئۇنىڭدىن نەزەرىنى ئېپقېچىپ دېرىزىگە ئۇرۇلۇۋاتقان يامغۇر تامچىلىرىغا قارىۋالدى، — رېماتىزمغا قارشى دورىلارنىڭ پەقەت قىزىتما ياندۇرۇش، يالۇغنى قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىشلا رولى بار. ئۇنىڭدا رېماتىزمنى تىزگىنلىگىلى بولغىنى بىلەن يۈرەك كلاپانى ئۆزگىرىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولمايدۇ. بۇ قېتىملىق ئىشتا ئۇنىڭ

يۇرىكىگە يەنە بىرمۇنچە تەسىر بولدى. يۇرىكىدىكى ئىككى قاناتـ لىق قاپقاقنىڭ ئېتىلىپ قېلىش ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى، ئوڭ يۇرەك دالانچىسى كۆرۈنەرلىك كېڭەيدى. ئىككى قاناتلىق قاپقاقنىڭ تارىيىشىدىمۇ مۇشۇ خىل ئەھۋال بار، ئوپېراتسىيە قىلىشقا بولمايدۇ!

ــ ئەمىسە... شۇنىڭ كېيىن قانداق قىلار؟ ــ دېدى چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ دېگۈدەك. ئۇنىڭ يۇرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ئەمدى داۋالاشنى ئۇزۇپ قويماسلىق بىردىنبىر ئامال بولۇپ قالدى. بىز بىمارنىڭ يۇرەك كومپېنساتسىيە ئىقتىدارىنى ساقلاپ قېلىشقا ۋە ياخشىلاشقا، يۇرىكىنىڭ يۈكىنى يېنىكلـ تىشكە تىرىشىمىز، رەنجىرسىمان باكتېرىيىنىڭ قايتا يالليۇغلىنىپ قېلىشىدىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىمىز. شارائىت يار بەرسە، ئۇ دوختۇر خانىدا ئۇزۇن مۇددەت يېتىپ داۋالانسا ياخشى بولاتتى...

ــ مۇنداق بولغاندا ئۇنىڭ كېلەر يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە بېرىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولارمۇ؟ ــ سورىدى چۇ يەنچاۋ ئەنسىرەپ.

ــ كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ، ھېچكىم بۇنداق ۋەدە بېرەلمەيدۇ، ــ لۇ دوختۇر سۆزىنىڭ ئىنتوناتسىيىسىنى كۆچەيـ تىپ شۇنداق دېدى، ــ ئۇ ئىشلارنى ئەمدى ئويلاشمايلى، ئۇنىڭ مەكتەپكە قايتىپ بارالىشى تەستەك قىلىدۇ!

ــ نېمە؟ ئۇنىڭدا قانداق بولىدۇ؟ ياق! ــ چۇ يەنچاۋ ھاياجانلىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، دوختۇرنىڭ قولىنى ئالـ دىراپ تۇتتى، ــ ئۇ مەكتىپىدىن ئايرىلسا، ئوقۇۋاتقان كەسپـ نى تاشلاپ قويسا بولمايدۇ. بىلەمسىز، ئۇ ئالىي مەكتەپ ئىمـ تىھانىغا قاتناشقان چاغدا ئارزۇ كاتەكچىسىگە پەقەت چەت ئەل تىلى كەسپىنىلا تولدۇرغان. ئۇ چەت ئەل تىلى ئۇچۇن تۇغۇلغان ئوقۇغۇچى، كەسپى ئۇنىڭ جېنى. لۇ دوختۇر، سىزدىن ئۆتۈ-

نەي، ئۇنى قۇتقۇزۇپ قېلىڭ!

— بىر ھايىجانلىنىپ كەتمەڭ، سوغۇق قانراق بولۇڭ، — لۇ دوختۇر قولىنى ئاستا تارتىۋېلىپ ئورنىدىن تۇر- دى ۋە دېرىزىدىن شارىلداپ چۈشۈۋاتقان يامغۇرغا قارىدى، — كۆڭلىڭىزنى چۈشىنىمەن. شىنيۆنىڭ ساغلام ھالدا مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىنى، كەسپىدە تېگىشلىك نەتىجە قازىنىشىنى مەن- مۇ شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. بىراق، ھېسسىيات پەننىڭ ئالدىدا ھېچنېمىگە قادىر ئەمەس. كېسەل دېگەن بۇ ئىبلىس ھەرقانداق ئادەمنى ئايايا ئولتۇرمايدۇ. ھازىر تېبابەت ساھەسىدە تېخىمۇ كۈچلۈك تەدبىرلەر بىلەن ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش مۇم- كىن بولمايۋاتىدۇ. مەنمۇ قولۇمدىن كېلىدىغانلىكى تىرىشچان- لىقنى كۆرسىتىپ، شىنيۆنىڭ ھاياتىنى ئۇزارتىشنىڭ ئامالىنى قىلىمەن...

— مۇشۇ باسقۇچقا بېرىپ بولدىمۇ؟

— ھەئە. سەممىي گەپ قۇلاققا تازا ياقمىسىمۇ، سىزگە ئەينەن ئەھۋالنى دېيىشىم كېرەك. شىنيۆنىڭ يۈرىكىنى ئوپې- راتسىيە قىلغىلى بولمىغاندىكىن، كېسىلىمۇ يىلتىزىدىن ساقايا- مايدۇ، ئەكسىچە كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىدۇ. بۇ خۇددى بۇرۇن بىر بۇزۇلۇپ تەسلىكتە ئىشلەۋاتقان ماشىنىدىن كۈتمە- گەندە چوڭ كاشىلا چىققاندەك بىر ئىش. ئەگەر ئالدىنقى قېتىم- قىمەك جىددىي خاراكتېرلىك يۈرەك ئاجىزلىقى كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالمىغان بولسا، ۋاقتىدا قۇتقۇزمىساق تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز دەرىجىدە ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ.

چۇ يەنچاۋ جايىدا مەڭدىگىنىچە تۇرۇپ قالدى، بېشى قېيە- ۋاتقاندەك، پۈتۈن بەدىنى سوغۇقتا تىترەۋاتقاندەك بولدى. شىن- يۆگە، جۇشقۇن، تىرىشچان بىر قىزغا شۇ تاپتا «ئۆلۈم جازا- سى» بېرىلىپ بولدى. قىزنىڭ ئۆزى قىزغىن سۆيىدىغان كەس- پىدىن، ھاياتىدىن ئايرىلغىنىغا ئۇزۇن ۋاقىت قالمىدى. تەق-

ىدىر ، ھەي تەقدىر ! ئۇنىڭغا بەك رەھىمسىزلىك قىلدىڭ . ئۇنىڭ نازۇك قەلبى بۇنچە ئېغىر زەربىگە بەرداشلىق بېرەلەمدۇ ! ياق ، ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىش كېرەك ! لېكىن كىم قۇتقۇزىدۇ ؟ يۇرەك كېسەللىرى مۇتەخەسسىسمۇ ئامالسىز قېلىۋاتقان يەردە ، ئۇنى يەنە كىممۇ قۇتقۇزالىسۇن ؟

سىرتتا چېلەكلەپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى . دېرىزىگە شىددەت بىلەن ئۇرۇلغان يامغۇر تامچىلىرى شۇ زامات يەنە تۆۋەنگە سىرغىيتتى . . .

ئىشىك ئېچىلىپ يېشى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان بىر سېىترا تاماق قاچىسىنى كۆتۈرگىنىچە كىرىپ كەلدى .

— لۇ دوختۇر ، تامىقىڭىز سوۋۇپ قالدى !

— رەھمەت ! ئاۋۇ يەرگە قويۇپ قويۇڭ ، قولۇمدا تېخى ئىش بار ، — دېدى لۇ دوختۇر .

سېىترا چۇ يەنچاۋغا نارازى بولغاندەك بىر خىل تەرزدە قاراپ قويۇپ ئىشىكنى ياپمايلا چىقىپ كەتتى .

چۇ يەنچاۋ خوشلىشىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ دوختۇرغا مىننەتدارلىق بىلەن باش لىڭشىتتى :

— تامىقىڭىزنى يەۋېلىڭ ، ھەقىقەتەن سەت بولدى . . . — چۇ يەنچاۋ ئاستا بۇرۇلۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى . پۇتلىرى مىخلاپ قويغاندەك تەستە كۆتۈرۈلەتتى .

— چۇ مۇئەللىم ، — لۇ دوختۇر ئارقىسىدىن كېلىۋېتىپ ئۇنى چاقىردى ، — بايا سىزگە دېگەنلىرىمنى كېسەل ئۇقۇپ قالمىسۇن . . .

— چۈشەندىم . . . — دېدى چۇ يەنچاۋ پېچىرلاپ دېگۈدەك .

— شۇنىۋ بۇ قېتىم دوختۇرخانىغا قايتا كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىرەر روھىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتقاندەك سەزدىم . بىرەر نەرسە كاللىسىغا تەسىر قىلىۋاتقاندەك قىلىدۇ .

ئويسه بىرەر كۆڭۈلسىز ئىش بولدىمۇ قانداق. ئۇنىڭ ئائىلىسى- نى دېگەندەك چۈشەنمىگىنىم ئۈچۈن بۇنى ئېنىق بىلمەپ كېتەل- مىدىم.

ـــ چۈشەندىم... چۈشەندىم... ـــ چۈ يەنچاۋ خىيالىي بىر ھالەتتە جاۋاب بېرىۋېتىپ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. ئەمەلىيەتتە «بىلمىدان» قەسرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئۇ ئۆزىمۇ بىل- مەيتتى.

چۈ يەنچاۋ كاللىسى قۇپقۇرۇق ھالەتتە بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ئاستىنقى قەۋەتكە چۈشتى ۋە ئىچكى كېسەللەر بالىنتسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

چۈ يەنچاۋ يۈزىگە تاراسلاپ ئۇرۇلۇۋاتقان قاتتىق يامغۇردا سەنتۈرۈلۈپ كەتكىلى تاس قالدى ۋە شۇ چاغدىلا كۈنلۈكنى ئېچىۋېلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلدى.

شىنيۆ يانتقان ياتاقنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ئىدى. ھاۋا دىمىق بولغاچقا، سېسىترا بىمارنىڭ دېمى سىقىلىپ قېلىشىدىن ئەنسى- رەپ ئىشىكنى ئوچۇق قويغانىدى. شىنيۆ بىلەن بىر ياتاقتا يەنە ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال، ئون توققۇز ياشلىق بىر قىز بار ئىدى، كېسىلى بۇرۇندىن ئانچە ئېغىر ئەمەسمۇ ياكى يېقىندىن بېرى ياخشىلىنىپ قالدىمۇ، كارىۋىتىنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ يامغۇردىن قاقشىغاچ قارتا ئويناۋاتاتتى. ئۇلار چۈ يەنچاۋنىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ خۇشال ھالدا ئىشىك تەرەپتىكى بۇلۇڭغا قاراپ قويدى ۋە يەنە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە بېشىنى سېلىپ ئۆزىنىڭ ئويۇنىغا كىرىشىپ كەتتى.

شىنيۆ باش تەرىپىگە قويۇلغان قات قات ياستۇقنى يۆلىنىپ جىممىدە ياتاتتى. ئاق كىرلىك، ئاق يوتقان، تېگى كۆكۈچ گۈللۈك ئاق بىمار كىيىمى ئاپئاق چىراي بىلەن تازىمۇ پار بولغانىدى. كېسەلنىڭ كۈچىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر، چىرايىغا بىر خىل قىزىللىق تېپىپ چىققانىدى. تارالمىغان قاپقارا ئۆرۈمە

چېچى كۆكسى ئالدىغا چۈشۈۋالغاندى. مۇشۇنداق گۈزەل بىر قىزنى پات ئاردا پانىي ئالەم بىلەن خوشلىشىدۇ دېسە كىممۇ ئىشىنەدۇ - ھە؟ مۇشۇنداق ياش بىر ۋۇجۇدنى نابۇت قىلىش جىنايەت ئەمەسمۇ؟

شىنيۆ ئاپئاق تورۇسقا قارىغىنىچە مىدىر - مىدىر قىلماي ياتاتتى. كۆزلىرى تاشقى دۇنيانى تامامەن ئۇنتۇپ قالغاندەك چوڭقۇر ئويلىنىش ئىچىدە بىر نۇقتىغا قادىلىپ قالغاندى. ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دەممۇ دەم قايغۇ - ھەسرەت ئالامىتى ئەگىپ ئۆتەتتى.

چۈ يەنچاۋ جايىدا تۇرۇپ قالدى. كۇنلۇكىدىن، ئىشتىنىڭ پۇچقاقلىرىدىن ئېقىۋاتقان سۇ كىچىك بىر ئېرىق ھاسىل قىلىپ شۇرۇلداپ ئېقىۋاتاتتى. ئۇ شىنيۆگە قارىغىنىچە بوغۇزىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك ھېچنېمە دېيەلمەي تۇرۇپ قالدى، لۇ دوختۇرنىڭ قورقۇنچلۇق گەپلىرى كاللىسىدىن ئۆتتى. ئۇنىڭغا ئەمدى ئۇ گەپلەر پېرىخونلارنىڭ جۆيلۇشلىرىدەكلا تۇيۇلۇپ كەتتى. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بۇنچە ئېغىر قىسمەت شىنيۆنىڭ بېشىغا چۈشمەسلىكى كېرەك ئىدى. چۈ يەنچاۋ نىڭ ۋارقىرىغۇسى، قانغۇچە يىغلاپ قورسىقىدىكى دەرد - ئەلەمنى چىقىرىۋالغۇسى كەلدى، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇ بىرنەچچە سېكۇنتتىن كېيىن ئۆزىنى تەسلىكتە بېسىۋالدى، تۇرۇپ ئۆزىنىڭ زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى. ياق، لۇ دوختۇرنى ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ. ئۇ پېرىخون ئەمەس، ئەزرائىل بىلەن ئېلىشىپ شىنيۆگە تەۋە ھاياتلىق پۇرسىتىنى ئۇزارتىش ئۈچۈن تىرىشۋاتقان پەرىشتە! بۇ دوختۇرنىڭ شىنيۆگە بولغان مۇھەببىتى ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. ياق، شىنيۆگە ئەھۋالنى ھەرگىز ئاشكارىلاپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئون سەككىز ياشلىق بۇ قىزنىڭ ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان رەھىمسىز ئەجەلنى دادىللىق بىلەن كۈتۈۋالغۇدەك جۈرئىتى يوق.

هېلىغۇ شىنيۆكەن، بۇ قىسمەت يىگىرمە ئالتە ياشلىق چۇ يەنچاۋ ياكى يېشى يەتمىشتىن ھالقىغان يەن پروفېسسورنىڭ بېشىغا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار بۇنى ئۇنچە ئوڭاي قوبۇل قىلالمايدۇ، ئازابلىق پەرياد چەكمەي تۇرالمايدۇ. چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ بىر سەۋەنلىك ئۆتكۈزگىنىنى تۇيۇقسىز ھېس قىلىپ قالدى. ئىلگىرى ئۇ شىنيۆگە ھەددىدىن زىيادە قاتتىق قوللۇق قىلغان، ئۇنىڭدىن «ئۆزىنى تولۇق تونۇش»نى، «يېتەرسىزلىكى ۋە ئاجىزلىقى»غا توغرا قاراشنى تەلەپ قىلغان، ناتونۇش بىر قىزغا پىدائىي ئەسكەرگە مۇئامىلە قىلغاندەك ئۇسۇلنى قوللانغان، «تەقدىرنى ئۆز قولىدا تۇتۇش»قا دەۋەت قىلغانىكەن. مانا ئەمدى قىز تەقدىرنى ئۆزىنىڭ قولىدا تۇتۇپ تۇرالمىدىمۇ؟ چۇ يەنچاۋ تىلىنى، ئەدەبىياتنى تەتقىق قىلىدىغان ئادەم بولغاندىكىن تىلنىڭ سىرىنى، ئەدەبىياتنىڭ جەۋھىرى بولغان «ئادەم»، ھېسسىيات، ئىدىيە دېگەنلەرنى تولۇق چۈشىنىشى كېرەك ئىدى. ئادەم نېمىدېگەن مۇرەككەپ مەخلۇق ـ ھە؟ ئۇ تىلنى، ئەدەبىياتنى يارىتىدۇ، ئاندىن يەنە تىل ـ ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ. ھازىرغىچە ئىنسانلار ئۆز تەقدىرىلىرىنى يېزىق بىلەن ئىپادىلەپ كەلدى، ئەمما يېزىپ تۇگىتەلمىدى. بەلكىم تەقدىرنىڭ سىرىنى مەڭگۈ يەشكىلى بولماس؛ بەلكىم ھېچكىم ئۆز تەقدىرىنى تولۇق چۈشىنەلمىگەن، ئۆز قولىدا ھەقىقىي يوسۇندا تۇتۇپ تۇرالمىغان، ھەر خىل ئادەملەر ھەر خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ ئۆزى سىرىنى ئۇقۇپ كېتەلمەيدىغان تەقدىر بىلەن كۈرەش قىلىپ كەلگەن بولغىيدى. ئېھتىمال، تەقدىر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشقان ئاشۇ كىشىلەرگە جاسارەت ئاتا قىلغىنى «ئۆزىنى تونۇش» ئەمەس، شېرىن ئازرۇ ۋە ئىستەك بولغىيدى... گۈزەل ئازرۇ ھامان شانلىق ھاياتنىڭ باشلىنىشى ياكى چېكى بولۇپ قالىدۇ. ئېھە، ئادەم شېرىن، خىيالى تەسەۋۋۇرغا نەقەدەر موھتاج ـ ھە! ئۇ تۇرمۇشنى گۈزەللەش-

تۇرۇپ چەكلىك ھايانى چەكسىزلىككە ئىگە قىلىدىكەن ئەمەس-
مۇ؟

چۇ يەنچاۋنىڭ قەلبىدىكى گاڭگىراش بىلەن سوغۇقلۇقنىڭ ئورنىنى ئىللىق بىر سېزىم ئىگىلىدى. ئۇ يامغۇر سۈيىدە پېشا-نىسىگە چاپلىشىپ كەتكەن چېكە چاچلىرىنى قايرىۋەتكەندىن كې-يىن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈتۈپ كارىۋات تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە بوشقىنا ئاۋازدا: «شىنيۆ!» دەپ چاقىردى.

شىنيۆ چوڭقۇر خىيالدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ بېشىنى سەل-گىنە بۇرىدى، كۆزلىرىدە ھاياجان ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى:

— چۇ مۇئەللىم!

چۇ يەنچاۋ «قوزغالماڭ» دېگەن مەنىدە قولىنى يېنىك پۇلاڭلىتىپ قويغاندىن كېيىن، بىر ئورۇندۇقنى سۈرۈپ ئەكې-لىپ شىنيۆنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا ئولتۇردى.

— چۇ مۇئەللىم، بۈگۈن سىزنى كېلەر دەپ ئويلىماپتە-كەنمەن. يامغۇر بەك قاتتىق ياغقاچقا ھەتتا بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر-مۇ... — ئوقۇتقۇچىسىدىن كۆز ئۇزمەي سۆزلەۋاتقان شىنيۆ-نىڭ گېپىنى ئىختىيارسىز ئۇزۇلۇپ قالدى، چاناقلىرىدا ياش تام-چىلىرى لىغىرلاپ قالدى.

— ئەسلى بالدۇرلا كېلەتتىم، — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ قاتـ-تىق غېرىبسىنغانلىقىنى سەزدى ۋە دەرھاللا گېپىنى داۋاملاش-تۇردى، — دەم ئېلىشىڭىزغا تەسىر يەتكۈزمەي دەپ يېقىندىن بېرى ئۆيىڭىزگە بارالمىدىم. سىزنىڭ يەنە دوختۇرخانىغا كىرىپ قالغانلىقىڭىزدىن خەۋەرسىز...

— ئەسلى خەت يېزىپ سىزگە ئۇقتۇرۇشنى ئويلىغان، لېكىن خىزمىتىڭىزنى تەسىر يەتمەسۇن دەپ... — شىنيۆنىڭ كۆزلىرىدە بىر خىل مۇرەككەپ ئىپادە بار ئىدى. قىز ئىنتىزار-لىق ھەم ئوقۇتقۇچىسىغا بولغان مىننەتدارلىق ئىچىدە بىلىنەر-بىلىنمەس ھاسىراپ دېدى، — يازمىدىم... ياق، يېزىپ پوچ-

تىغا سالمىدىم.

— ئەۋەتكەن بولسىڭىز بوپتىكەن، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئەپسۇسلۇقىنى بىلدۈرۈپ، — شۇنداق قىلغان بولسىڭىز ئەھۋالىڭىزدىن بالدۇرراق خەۋەر تاپاتتىم ئەمەسمۇ.

— سىزنى مەندىن بەك ئەنسىرەپ كېتىدۇ دەپ ئويلاپ بىر خەتنى ئىككى قېتىم يازدىم، ئەمما يەنىلا ئەۋەتەلمىدىم، — شۇنىڭ ئۈزىنىڭ قىلغىنىغا خىجىل بولغاندەك بىر تەرزدە كۈلۈمسىرەگەندە، چىرايىدىكى قىزىللىق تېخىمۇ كۈچەيدى، — ئىشقىلىپ، بۇ قېتىم كېسىلىم ئانچە ئېغىر ئەمەس، پەقەت شۇ زۇكام...

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى بىرى ئامبۇر بىلەن قىسقاندەك ئۆزۈزىدە ئېچىشىپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈزىنى پەقەت زۇكام بولدۇم دەپلا چۈشىنىدىكەن. بىچارە قىز هايات ئېغىر تەھدىتكە ئۇچرىغان چاغدا ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەمەس، ئوقۇتقۇچىسىنى چۆچۈتۈپ قويۇشتىن ئەنسىرەپتۇ. شۇ تاپتا هەممە ئەھۋالنى بىلىدىغان ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇ نېمىمۇ دېيەلىسۇن!

— قانداق بولۇپ زۇكام بولۇپ قالدىڭىز؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ باشقا گەپ تاپالماي، — هاۋا سوۋۇپ قالدى، سالامەتلىكىڭىزگە هەر ۋاقىت دىققەت قىلىڭ. دوختۇر سىزگە زۇكامنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان دورا بەرگەنتىغۇ، ۋاقتى - ۋاقتىدا يېمىگەن ئوخشىمامسىز؟

— ئالدىراش بولۇپ قالساملا ئىچىشنى ئۇنتۇپ قالىدىكەن... — دېدى شۇنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىمەي ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئالدىدا تەنقىدكە ئۇچرىغان ئوقۇغۇچىدەك لېۋىنى چىشلەپ.

— ئالدىراش؟ ئۆيىڭىزدە تۇرۇپ نېمىگە ئالدىراش بولدىڭىز؟

— يېقىندا ئاكامنىڭ تويىنى قىلغان، — دېدى شۇنىڭ كۈلۈمسىرەپ، — ئۇ چېن شۇيەن بىلەن توي قىلدى...

— هېلىقى ساۋاقدىشىڭىز بىلەنمۇ؟ ئۇنىڭ يېشى سىز بىلەن تەڭ ئىدىغۇ. . .

— ياق، ئۇ مەندىن ئىككى ياشتىن كۆپرەك چوڭ. بۇ يىل يىگىرمە بىرگە كىردى. مەن باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن كىرگەنىكەنمەن. . . — تۇرۇپلا شىنيۆنىڭ كۆڭلى يەنە يېرىم بولۇپ قالدى، — لېكىن كېسەل بولۇپ قېلىپ ئوقۇشۇم يەنە توختاپ قالدى.

چۇ يەنچاۋ ياشنى تىلغا ئالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ ئالدىراپ گەپنىڭ تېمىسىنى تويغا بۇرۇۋەتتى:

— سىز ئاكىڭىز بىلەن يەڭگىڭىز ئۇچۇن خۇشال بولۇشىڭىز كېرەك. ئۆيىڭىزگە خۇشاللىق قېتىلىپتۇ ئەمەسمۇ!

— راست، خۇشاللىق قېتىلدى. ئاكام بىلەن شۇيەن بىر - بىرىدىن ياخشى. مەن ئۇلارنى مەڭگۇ خۇشال ئۆتسىكەن، بەختىنى تاپسىكەن دەيمەن، — شىنيۆنىڭ چىرايىدا كۈلكە پەيدا بولدى، — ئۇ كۈندىكى توي بەك قىزىپ كەتتى. قىز كۆچۈرۈشىكە مەنمۇ باردىم.

ھىم! چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. ئەسلىدە بىچارە قىز ھاياتىنىڭ ئالتۇن پەسلىنى ساقلىيالمايدىغانلىقىدىن خەۋەرسىز ھالدا قۇتلۇق ئىشلار ئۈچۇن ئالدىراش يۈرگەنىكەن - دە!

— شىنيۆ، سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ياخشى ئەمەس. نېمىدەپ ئۇ ئىشلارغا غەم يەپ يۈرگەنسىز؟ ئېھتىمال. . . بۇ قېتىملىق زۇكام. . . چارچاشتىن بولغان گەپ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا رەنجىپ، — كېيىنكى قېتىم ھەرگىز. . .

— كېيىنكى قېتىم؟ ئەمدى كېيىنكى قېتىملىقى قالمىدى، مېنىڭ بىرلا ئاكام بار. ئۆيىمىزنىڭ ئىچى بۇنداق قىزىپ باقمىغانىدى. ئەمدى يەنە كىم ئۇچۇن ئالدىراش بولىمەن دەيسىز؟ — دېدى شىنيۆ پىچىرلاپ دېگۈدەك، — ئەمەلىيەتتە مەن ئۇلار ئۈچۇن ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىدىم. ھەممە ئىشلارنىڭ

غېمىنى ئانام قىلدى. ئۇ بەك ھېرىپ كەتتى...

شىنيۇ سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئىختىيارسىز كۆزىنى يۇمدى، بايا تىنقى ھاياجانلىق كەيپىياتى نېمىشقىدۇ سۇسلاپ قالدى. ئانىسىنىڭ توي كۈنى ئۆزىگە: «بۇ ئىشقا سەن ئارىلىشىپ نېمە قىلىسەن» دېگىنى قۇلاق تۈۋىدە يەنە جاراڭلىغاندەك بولدى. توغرا، ئۇ چاغدا راستتىنلا شىنيۇ ئارىلاشقۇدەك ئىش يوق ئىدى. ئاكىسىنىڭ تويىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئانىسى بەكلا خاتىرجەم بولۇپ قالدى. ئۇچۇ، يەنە شۇ دوختۇرخانىدا. يېرىم ئايدىن بۇيان ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى ئۇنى دائىم يوقلاپ تۇردى، دادىسى بىلەن خەي ھاممىسىمۇ بىرنەچچە قېتىم كەلدى، لېكىن ئانىسى كەلمىدى. ئانىسىنىڭ ئەمدى راستتىنلا ھېچنېمىدىن غېمى قالمىدىمىكىنە؟ ئۇ قىزىنىڭ كېسەل ۋاقتىدا ئانا مۇھەببىتىنى سېغىنىدىغانلىقىنى بىلمەمدىكىن؟

چۇ يەنچاۋ ھەرقانچە قىلىپمۇ شىنيۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپالمىدى.

ــ ئۆيىڭىزنىڭ ئىشلىرىدىن ئەنسىرىمەڭ، خاتىرجەم دەم ئالمىسىڭىز بولمايدۇ... ــ دېدى چۇ يەنچاۋ.

ــ بىلمەن، ــ دېدى شىنيۇ، ــ ھازىر ۋاكسىنىم ساقايدى. لېكىن دوختۇر مېنى دوختۇرخانىدىن چىقارمايۋاتىدۇ. بەلكىم سىرتقى ئامىلنىڭ دەخلىسىگە ئۇچرىشىمدىن ئەنسىرىسە كېرەك. مەن... دېگەنلىرىڭىز بويىچە قىلىمەن، ھېچنېمىنى... ئويلىمايمەن!

خرۇستالدەك سۈزۈك ياش تامچىلىرى قىزىنىڭ چىڭ يۇمۇلغان كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ چۈشتى.

چۇ يەنچاۋ قىزىنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئۆز يۈرىكىگە تېگىپ ئايانچلىق بىر ئاۋازدا چاچراپ كەتكەندەك، ئاشۇ ئاۋازنى ئۆزى ئېنىق ئاڭلىغاندەك سەزدى. ئۇ قىزىنىڭ يالغۇزلۇقتىن بەك

زېرىكسپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىيۇ، ئەمما بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمىدى. ئۇ ئۆزىنى نېمىشقا بۇنچە يالغۇز ھېس قىلىدىكىنە؟ كېسەللىك ئەھۋالىنى ئېنىق بىلمىگەندىكىن ئۆزىنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن ئەنسىرەپ بۇنچە ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەجەبا ئۇنىڭ كۆڭلىدە لۇ دوختۇر ئېيتقاندەك راستتىنلا روھىي بېسىم بارمىكىن؟ ئەگەر راستتىنلا شۇنداق بولسا، بۇ ئائىلىسىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشمۇ؟ چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭكىگە بىر-قانچە قېتىم بېرىپ بۇ ئائىلىنىڭ خاتىرجەم، ئىناق تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلىقىنى ھېس قىلغان. ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ بارلىق ئەزا-لىرىنى تونۇيدۇ، ھازىرغىچە شىنيۆ بىلەن باشقىلار ئوتتۇرىسىدا بىرەر زىددىيەت بارلىقىنى سەزمىدى. بەلكىم ئۇلارنى چۈشىنە-شى بەك يۈزەكىدۇ؟

— شىنيۆ، كۆڭلىڭىزدە بىر ئىش بارەك قىلىدۇ. ئۆيدە بىرەر... — چۇ يەنچاۋ ئەھۋالنى ئىنچىكىلىك بىلەن سورىيال-مايي ئېھتىياتچانلىق بىلەن شۇنداق دېدى.

— ئۇنداق ئىش يوق... — شىنيۆ مەڭزىگە چۈشۈپ قالغان ياشلىرىنى سۈرتكەچ زورىغا كۈلۈڭۈدى، بايىقى ئازابلىق ھېسسىياتى يوقاپ كەتتى، — ئۆيىمىزدىكىلەر ماڭا بەك كۆيۈنىدۇ. ھەر قېتىملىق كېسەل يوقلاش ۋاقتىدا ئۇلار ھەممىسى مېنى كۆرگىلى كېلىدۇ، بۇنىڭدىن بەك رازىمەن. بۇگۈن يامغۇر بەك قاتتىق ياغقاچقا، ئۇلار... بىراق، سىز كەلدىڭىز. سىزنى كۆرۈپ بەك خۇشال بولدۇم. چۇ مۇئەللىم، ئەمدى غەم-ئەندىشەمىز قالمىدى.

چۇ يەنچاۋ ئارتۇق گەپ سورىمىدى، شىنيۆگە خۇشاللىق بېغىشلىيالىغانلىقىدىن ئىچىدە خۇرسەن بولدى. شىنيۆنىڭ قەلبى مەڭگۈ ھازىرقىدەك غەم-ئەندىشىدىن يىراق بولسا-ھە! — بۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىملىق كېسەل يوقلاش ۋاقتىدا مەن سىزنى كۆرگىلى كېلەي، بولامدۇ؟

— راستما؟ — شنيۆنىڭ كۆزلىرى هاياجاندىن چاقناپ كەتتى.

— راست! — دېدى چۇ يەنچاۋ، — مەن سىزنى قاچان ئالداپ باققان؟

— ئالدىغان، — دېدى شنيۆ، — ئېسىمدە بار جۇمۇ!

— ھە؟ قاچان؟ — چۇ يەنچاۋ خۇدۇكسىرەپ قالدى، «بۇ قىز دوختۇر ئىككىمىز يوشۇرغان ئەھۋالنى بىلىپ قالغان بولۇپ سۇن يەنە» دېگەن تەشۋىشلىك ئوي خىيالىدىن لىپ قىلىپ ئۆتتى.

— بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەن چېغىمىزدا سىز سالاھىيىتىڭىزنى يوشۇرغان! — دېدى شنيۆ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

— مەن قەستەن يوشۇرمىغان. ئۆزىڭىز خاتا چۈشىنىۋاپ سىز، — بىر يىل ئاۋۋالقى ئىشنى ئەسلەۋېتىپ چۇ يەنچاۋمۇ كۈلۈپ كەتتى، كۆڭلىمۇ كۆتۈرۈلۈپ قالغاندەك بولدى. ئۇ چاغدا شنيۆ ساغلام، تېتىك، غەمسىز قىز ئەمەسمىدى. ھازىرقىدەك ئىش بولىدىغانلىقىنى ھېچقايسىسى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن. چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئۇنى ياتقىغا يەنە بىر قېتىم ئاپىرىپ قويالىغان بولسا - ھە؟ ئېھتىمال، ئەمدى بۇ مۇمكىن بولماس. چۇ يەنچاۋ ئازابلىق ھېسلىرىنى تەستە بېسۋېلىپ گېپىنىڭ ئۇرانىغا ئىمكانقەدەر ئادەتتىكىچە پاراڭ قىلىۋاتقاندەك تۇس بېرىشكە تىرىشتى:

— ئاران بىر قېتىمغۇ، ئۇنى كەچۈرۈۋېتىشكە بولىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ئارىمىزدا ئۇقۇشماسلىق بولمىسۇن، بولامدۇ؟

— بولىدۇ... — شنيۆ ئاستا جاۋاب بەرگەچ ئوقۇتقۇچىسىغا تىكىلدى، يوغان، تىنىق كۆزلىرىدىن ئوقۇتقۇچىسىغا بولغان چەكسىز ئىشىنىش تۇيغۇسى چىقىپ تۇراتتى.

— ئەمىسە... بىر تەلىپىم بار... — چۇ يەنچاۋ شىنيۆگە سەمىمىيەت بىلەن تىكىلدى، — كۆڭلىڭىزدىكى جىمى

غەم - ئەندىشىنى ماڭا دەپ بېرىشىڭىزنى تەلەپ قىلمەن. ئىككى ئادەم تەڭ كۆتۈرسە غەمنىڭ سالمىقىنمۇ يېنىكلەپ قالىدۇ...

— مېنىڭ ھېچقانداق غەم - ئەندىشەم يوق، — دېدى شىنيۆ، ئەمما دەرھاللا بايىقى ۋەدىسىدە تۇرالمىغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىپ قالدى. كىشىنىڭ قەلبىدە ھامان ئۆزىلا بىلىدىغان مەخپىيەتلىك بولىدۇ. بۇ نەرسە شىنيۆنىڭ قەلبىدىمۇ بار. چەگىش تېپىشماقتەك يەشكىلى، چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر خىل گادىرماچ ئوي قىزنىڭ قەلبىنى ھەر ۋاقىت قاماللاپ تۇرىدۇ، كېچىلىرى خىيالىغا كىرىۋېلىپ ئۇنى ئۇخلاتمايدۇ. ئۇ بۇ ھالىدىن قاتتىق ئازابلىنىدۇ، لېكىن باشقىلاردىن يارەم سورىيالمايدۇ. ھەتتا يېقىن دوستى چېن شۇيەندىنمۇ شۇنداق. شىنيۆ ئاشكارىلىنىپ قالسا بەرداشلىق بېرەلمەسلىكىدىن، ئائىلىسىنىڭ خاتىرجەملىكى بۇزۇلۇشىدىن ئەنسىرەپ بۇ سىرلىق قىياسىنى ئۇزۇندىن بېرى ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىلا ساقلاپ كەلدى، بىر كىشىدىنمۇ سورىمىدى. ئەمدى ئۇ ئىچىدىكىنى يوشۇرغىنى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىسىدىن ئۆز كۆڭلىدىلا كەچۈرۈم سوراشقا مەجبۇر.

— مۇئەللىم، مەن تىت - تىت بولۇۋاتقان بىرلا ئىش بار...

— ئوقۇيالمىغىنىڭىز ئۈچۈنمۇ؟ تىت - تىت بولماڭ. سىز كېلەر يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپتە بارالايسىز. ئۇ چاغقىچە سالامەتلىكىڭىزمۇ ياخشىلىنىپ قالىدۇ! — چۈ يەنە چاۋ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا خىيالىي بىر مەنزىرىنى توقۇپ چىقىرىشقا باشلىدى ھەم دەۋاتقانلىرى ئۆزىگىمۇ راستتەك تۇيۇلۇپ كەتتى. بەلكىم بۇ خىيالىي تۇيغۇمۇ ئەمەستۇر. شىنيۆ ئاشۇنداق كۈنگە ئۇلىشىپ قالسىمۇ ئەجەب ئەمەس! — ئۇ چاغدا سىزنى ئۆزۈم ئالغىلى كېلىمەن...

— رەھمەت، مۇئەللىم. مەن شۇ ۋاقىتنىڭ كېلىشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتىمەن، — شىنيۆنىڭ زىنىقىدا كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى، — سىزنىڭ تەرجىمىڭىز...

— تەرجىمەم؟ — ئۇ قىزنىڭ كېسەل يېتىپمۇ ئۆزىنىڭ تەرجىمە ئىشىنى ئويلاپ ياتقانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇشقا تىرىشىپ قويدى، — نەشرىياتتىكىلەرمۇ كىتابنىڭ نەشرىدىن چىقىش ۋاقتىنى كېلەر يىلىغا كېچىكتۈرۈشكە ماقۇل بولدى. شۇڭا مەن ئۈنچە ئالدىراپ كەتمىسەممۇ بولىدىغان بولدى. ئىشقىلىپ، ۋاقىت يېتەرلىك.

— كېچىكتۈرۈشكە؟ ئەگە ياخشىسى كېچىكتۈرمىسىڭىز ياخشى بولاتتى. مەن كىتابىڭىزنى بالدۇرراق كۆرۈشكە شۇقەدەر تەشنا. بۇ سىزنىڭ بىرىنچى كىتابىڭىز ئەمەسمۇ! — شىنيۆ ئۈنىڭغا سەمىمىيەت بىلەن تىكىلدى، — بۇ قېتىم تەرجىمىنى ئالغاچ كەلدىڭىزمۇ؟ تەرجىمە قىلىپ نەگە كەلدىڭىز؟

— ئالغاچ كېلەلمىدىم... — قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئۈنىڭ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى. شىنيۆ ئۈنى ئالدىرىتىۋاتاتتى. ئۇ شىنيۆ ئۈچۈن بولسىمۇ جېنىنىڭ بارىچە ئىشلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇ... ئەلۋەتتە قىزغا: «خىزمىتىم بەك ئالدىراش بولۇپ كېتىپ ۋاقىت چىقىرالمىدىم» ياكى «سىزنىڭ كېسىلىڭىزدىن ئەنسىرەپ تەرجىمىگە كىرىشەلمىدىم» دېگىلى بولمايدۇ ـ دە.

— كېيىنكى قېتىم چوقۇم ئالغاچ كېلەي. ئەسەرلەرنىڭ تەرجىمىسى ئۇستىدە زىيادە جىق ئويلىنىپ كەتكەنلىكىم ئۈچۈن سۈرئەت ئاستا بولۇپ قالدى. ھازىر «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش»نى تەرجىمە قىلىۋاتىمەن...

— «ئۆتكەلدىن ئۆتۈش»نى دەمسىز، — شىنيۆ بۇ ئەسەرنىڭ ئۆزى بۈرۈن ئوقۇغان ئەسلى نۇسخىسىنى ئەسلەپ قالدى، —

لۇشۇن بۇ ھېكايىدە ئىككى چوڭ مۇتەپپەككۇرنى يازغان. نەقەدەر ئىستېداتلىق قەلەم ئىگىسى ـ ھە! لېكىن، يازغۇچى بۇ ھېكايە-سىنى تولىمۇ يېنىك، يۇمۇرلۇق تۇسكە ئىگە قىلغان. ئېسىمدە قېلىشىچە، ئەسەردە لاۋزى «ئەخلاق دەستۇرى»نى سۆزلەۋاتسا ئولتۇرغانلار چۇشىنەلمەي مۇگدەپ قالغاندەك بىر خىل ۋەقە يېزىلغاندى.

ـــ لاۋزىنىڭ «ئەخلاق» قارىشىنى چۇشەنمەك بەك تەس. كىشىلەر ئۇنى «ئۆزىنىڭ مۇھەببەت ھېكايىسىنى سۆزلەيدىغۇ» دېگەن ئۇمىدتە ئىزدەپ بارىدۇ. ئاقىۋەتتە قاتتىق ئۇمىدسىزلە-نىدۇ، ـــ چۇ يەنچاۋ كۇلۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ۋە قىزىنىڭ كەيپىياتىنى بىردەم بولسىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن لۇشۇن-نىڭ يۇمۇرىنى ئەسكە ئالدى، ـــ دەرسنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن يەنە شاگىرتنى تىزىس تۈزۈشكە بۇيرۇيدۇ. مەڭبىر جاپادا ئىككى مىسرا بېيىت يازغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قەلەم ھەققى ئورنىدا ئاران بەش تال قوناق جىگىمىسى بېرىدۇ!...

شىنيۆ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۇلۇپ كەتتى.

ـــ ... يەنىلا كۆڭزىدەك مەرد ئەمەسكەن. ئۇ ئۇستازى لاۋزىنى كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭغا بىر ياۋا غاز سوۋغا قىلىدۇ، ـــ دېدى چۇ يەنچاۋ ۋە ئارقىدىنلا نېمىنىدۇر ئەسكە ئالغاندەك سو-رىدى، ـــ بىر نەرسە يېگۈڭىز بارمۇ؟ كېلەر قېتىم سىزنى كۆر-گىلى كەلگەن چاغدا ئالغاچ كېلەي.

نېرىقى چەتتىكى ئىككى بىمار شىنيۆنىڭ كارىۋىتى تەرەپكە بىر خىل ھەۋەس بىلەن قاراپ قويدى. ئۇلار بۇ ناتونۇش كىشى-نىڭ شىنيۆ بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بارلىقىنى قىلىشىۋاتقان گەپلىرىدىن بىلەلمىدى، لېكىن: «شۇنچە قاتتىق يامغۇردىمۇ يوقلاپ كېلىدىغان ئادەمى بولغاندىكىن شىنيۆ بەك بەختلىككەن» دەپ ئويلاشتى.

ـــ ياق، بولدى، ئاكام ماڭا ھامام پىشۇرغان نەرسىلەرنى

دائىم ئەكىلىپ بېرىپ تۇرىدۇ. سىز ھېچنېمە ئالمايسىز، — دېدى شىنيۆ، — تەرجىمە قىلغان نەرسىلىرىڭىزنى ئالغاچ كەلسىڭىز بولدى، بۇ ھەممىدىن مۇھىم. گەرچە سىزگە ھېچقانداق ياردەم بېرەلمىسەممۇ، ھەر قېتىم سىز بىلەن تەرجىمە توغرۇلۇق پاراڭلاشسام بۇ يەردىكى تۇرمۇشۇمنى مەنىلىك ئۆتكۈزگەندەك ھېس قىلىدىكەنمەن...

— ئەمىسە بۇ ياخشى گەپكەن! — چۈ يەنچاۋ قىزنىڭ نازۇك ۋۇجۇدىدا ئۆز كەسپىگە ئىشتىياق باغلىغان بىر يۇرەكنىڭ تېز - تېز سوقۇۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك بولدى.

ئۇلار ئۇزۇنغىچە پاراڭلاشتى. كېسەل كۆرگىلى كىرگەن لۇ دوختۇرمۇ، دورا ئىلىپ كىرگەن سېستىرا قىزمۇ چۈ يەنچاۋغا «كېتىڭ» دېمىدى؛ شىنيۆگە دورا ئىچكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ئاستا چىقىپ كەتتى. قارىغاندا ئۇلارمۇ چۈ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى ئۆزلىرىنىڭ داۋالىشىدىن ئارتۇقراق ئۇنۇم بېرىدۇ، دەپ چۈشەنسە كېرەك.

خېلى كەچ كىرىپ قالغان بولسىمۇ، سىرتتا يامغۇر توختاي دېمەيتتى، چۈ يەنچاۋ كەتمەي ئولتۇرۇۋەردى.

— چۈ مۇئەللىم، قايتىدىغان ۋاقتىڭىز بولۇپ قالدى، — دېدى شىنيۆ دېرىزىدىن سىرتنىڭ قاراڭغۇلۇقىغا قاراپ قويۇۋېتىپ ئەنسىرىگەن ھالدا، — يول بەك ئۇزۇن، يەنە كېلىپ ھاۋا بۇنداق تۇرسا...

چۈ يەنچاۋ ئامالسىز ئورنىدىن تۇردى ۋە تام تۇۋىگە تىكلەپ قويغان كۇنلۇكىنى قولىغا ئېلىپ قىزغا جېكىلىدى:

— ئېسىڭىزدە بولسۇن، كۆڭلىڭىزنى ھەر ۋاقىت توق تۇتۇڭ، مېنى كۈتۈڭ. خەير - خوش.

— بولىدۇ، — شىنيۆ سەممىي ھالدا جاۋاب بەرگەچ چۈ يەنچاۋ ئىشىكتىن چىقىپ كەتكۈچە ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى.

چۈ يەنچاۋ بالىنتسىدىن چىقىپ كۇنلۇكىنى ئاچقاندىن كېيىن

يۇرۇپ كەتتى.

ئۇ شۇ تاپتا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوغۇللار ياتىقىدا چاقىرىلغان سىنىپ يىغىنىنىڭ ھازىرغىچە تۈگىمىگەنلىكىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىدى. جېڭ شاۋجىڭ ئوقۇنقۇچىسىنىڭ نەسىھىتىنى قۇلىقىدا تۇتماي كەسكىن ئىدىيە كۈرىشى ئېلىپ بارغان، تاڭ جۇنشېڭ بىلەن شيې چيۇسىنىڭ راسا ئەدىپىنى بەرگەنىدى.

تۇن يېرىملىشاي دېگەنىدى، يامغۇر يەنە يېغىۋاتاتتى. «بەلمىدان» قەسرىنىڭ ھويلىسى توختىماي ياغقان يامغۇردا كۆلگە ئايلىناي دېگەنىدى.

قورۇنىڭ جەنۇبىدىكى ئۆيدە خەي ھاما دوختۇرخانىدىكى بىچارە قىزىدىن ئەنسىرەپ، تېەنشىڭنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاتتى.

ھېلىقى كۈنى تېەنشىڭ شىنيۆنى يۇدۇپ دوختۇرخانىغا يۈگۈرگەندە، بۇ ئايال يۇرىكى ئاسقىپ كېتىپ ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالغانىدى. ھېلىمۇ ياخشى ئۇ بىر ئازدىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ ئۆزىنىڭ تۈگىمەس ئالدىراشلىقلىرىنىڭ ئىچىگە قايتىدىن بەند بولدى. ئۇنىڭ ئۆزىدىمۇ كېسەل بارلىقىنى ئۆيدىكىلەر خىيالىغا كەلتۈرۈشمىگەنىدى.

خەن زىچى قاراڭغۇ كۈتۈپخانىسىدىكى ھېلىقى چوڭ ساپادا ياتقانغىمۇ، ئولتۇرغانغىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر ھالەتتە ئۇخلىيالماي ئاۋارە ئىدى، سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان قوۋۇرغىسى ئۇنىڭغا پەقەتلا ئارام بەرمەيۋاتاتتى. تەقدىر بۇ ئاق‌كۆڭۈل، شور پېشانە بوۋاينى ئوينىتىۋاتىدۇ، يېرىم يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئائىلىسىنى خۇشاللىققا ئۇلىشىپلا پېشكەلچىلىك باسقىلى تۇردى. مىڭبىر مۇشەققەتتە ئوغلىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشىنى تۈگىتىپ ئۇھ دەپ تۇرىۋىدى، قىزىغا يەنە نىجىس كېسەل چاپلاشتى. مانا، قىزى

ىنىڭ ئۆيدىن ئايرىلغىنىغىمۇ يېرىم ئاي بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قاچان ساقىيىپ قايتىپ كېلىشىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئەمدىلا كۆزىنى يۇمۇۋېدى، بالىنتسىدىكى قىزى كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. يۈرىكىنى تىلغاۋاتقان ئەندىشە، دەرد ـ ئەلەمنىڭ تەسىرىدە تىنىقلىرىمۇ ئاچچىق ـ ئاچچىق چىقىپ كەتتى.

ئۇ يېقىندا ئالغان «ئىچكى كېسەللىكلەر نەزەرىيىسى» دېگەن كىتابنى نەچچە قېتىم كۆرۈپ چىقتى، ھەتتا كىتابنىڭ بىرقانچە بابىغا ئالا ـ بۇلىماچ سىزىقلارنىمۇ سىزىۋەتتى. لېكىن، ئۆزى كەسىپ ئەھلى بولمىغىنى، بىر ئۆمۈر قاشتېشى بىلەن ھەپىلىشىپ ئۆتۈپ كەتكىنى ئۈچۈن، كىتابنىڭ مەزمۇنلىرىنى چۈشىنەلمەي شۇنىڭ يوق يەردە لۇ دوختۇردىن كۆرسەتمە سورىدى. لېكىن، لۇ دوختۇر زىيادە ئېھتىياتچان ئايال ئىكەن، خەن زىچىگە كېسەللىك ئەھۋالىنى شۇنىڭگە ھەرگىز ئۇقتۇرماسلىقنى قايتا ـ قايتا تاپىلىغانىنى ئاز دېگەندە ئائىلىدە شۇنىڭنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقان بىرەر ئىشنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى ئاستىرتىن سورىدى. دوختۇرنىڭ تىلغا ئالغىنى تولىمۇ زىل بىر تېما بولغاچقا، خەن زىچى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلاپ تۇرۇپ قالدى، بۇ ناتونۇش ئايالغا كۆڭلىدىكى گەپلىرىنىڭ ھەممىنى دەۋەتكىلى بولمايدۇ ـ دە! شۇنداق قىلىپ، ئۇ: «ياق، بۇنداق ئىش يوق، شۇنىڭ بالىنىڭ كەنجىسى. ئانىسى ئىككىمىز ئۇنىڭغا بەك ئامراق، ھەرگىز...» دەپلا گەپنى تۇگەتتى. ئەمما ئاشۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان چاغدا، خەن زىچىنىڭ كۆڭلى شۇنىڭنىڭ دوختۇرخانىغا كىرىپ قېلىشىدىكى سەۋەبنى تۇيغاندەك بولدى، لۇ دوختۇرنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىنىڭ ئىچىدە ئويلاۋاتقانلىرىنى بىلىۋالغىنىنى چۈشەندى، سۆزمەنلىكىمۇ نەگىدۇر يوقىلىپ دۇدۇقلىغىنىچە كۆزىنى دوختۇردىن ئەپقېچىپ يەرگە قارىۋالدى. لېكىن، دوختۇر ئارتۇق سوئاللارنى سورىمىدى، پەقەت بەزى گەپلەرنىلا تاپىلىدى:

— ئۇنداق بولسا ياخشى. كېسەلنىڭ ساقىيىشىدا ئائىلە سىدىكىلەرنىڭ دوختۇر بىلەن ئوبدان ماسلىشىشى، ئۆزىنىڭ كەيپىياتىنىڭ ئازادە بولۇشى ئاجايىپ چوڭ رول ئويناپدۇ. بىراق، ھازىر رېماتىزم تولا قوزغىلىدىغان پەسىل بولغاچقا، مەن شۇنىۋىنىڭ يەنە بىر مەزگىلگىچە دوختۇرخانىدىن چىقماسلىقىنى تەۋسىيە قىلىمەن. سىزچە قانداق؟

— بولىدۇ... — دېدى ئۇ. قىزنىڭ كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالمىدىغان بولسا، ئۇ ھەرگىز بەرداشلىق بېرەلمەيتتى.

يېرىم ئايدىن بېرى ئۇ قىزنىڭ بىرقانچە قېتىم كۆرگىلى باردى، لېكىن ھەر قېتىم جىممىدە يانقان قىزنىڭ ئۇن - تىنسىز قاراپ تۇرۇشتىن ئارتۇق ئىش قىلالمىدى. ئۇ قىزنىڭ نېمىمۇ دېيىلىسۇن؟ يۈرەك كېسىلى توغرۇلۇق سۆزلىسۇنمۇ؟ لېكىن، ئۇنىڭدا بۇ تېما توغرۇلۇق سۆز ئاچقۇدەك چوڭقۇرراق چۈشەنچە يوقتە. ئەمىسە قاشتېشى توغرۇلۇق سۆزلىسۇنمۇ؟ لېكىن، قىزى ئۇنى چۈشىنەمدۇ. ئىنگلىز تىلى توغرۇلۇق سۆزلىشىشنىڭ ھاجىتى يوق، قىزى ئۆزىدىنمۇ ياخشى ئوقۇتقۇچىنى تېپىۋالىدى. ئۇنىڭ ئائىلىسى توغرۇلۇق سۆز ئېچىپ قىزنىڭ كۆڭلىنى بىسەرەمجان قىلغۇسىمۇ يوق. «ئوبدان دەم ئالغىن...» ئۇ ھەر قېتىم بارغىنىدا باشقا بىر نېمە دېيەلمەي ئاشۇ گەپنىلا تەكرارلايتتى. لېكىن، ئىلاجسىزلىقتىن ئېيتىلغان بۇ بىر ئېغىز گەپ ئۇنىڭ زېھىلەنگەن قەلبىنى ئاشكارىلاپ قويياتتى. «دادا، بولدى، ئەمدى جىق كەلمەك. مەن ناھايىتى ياخشى... سالامەتلىكىڭىزنى ئاسراڭ، مەن ئۇچۇن بولسىمۇ ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ! بۇنىڭدىن كېيىن... ئانام بىلەن سوقۇشماسلىقىڭىزنى ئۆتۈنىمەن. بىچارە ئانام ھازىرغىچە بىرمۇنچە جاپا تارتتى. ئائىلىمىز ئۇچۇن بىر - بىرىڭلارنى ئەپۇ قىلىڭلار...» مانا بۇ قىزنىڭ خەن زىچىگە دوختۇرخانىدا ئېيتقان گەپلىرى. خەن زىچى بۇ گەپلەردىن قىزنىڭ قەلبىنى تۇگمەن تېشىدەك ئېغىر

روهىي يۇكنىڭ بېسىپ تۇرغانلىقىنى چۈشەندى، ئەمما قىزىغا تەسەللى بەرگۈدەك گەپ تاپالمىدى. . . ئۆزىنىڭ قىزى ئالدىدا ئاتىلىق بۇرچىنى ياخشى ئادا قىلالمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆكۈندى.

هويلا ئىچى تۇيۇقسىز قاتتىق چېقىلغان چاقماقتا كۈندۈز-دەك يورۇپ كەتتى، دېرىزىنىڭ پەردىسىدە نۇرلۇق بىر كۆكۈچ نۇر پەيدا بولۇپ يوقاپ كەتتى. يۇرىكى ئىختىيارسىز جىغ قىلىپ قالغان خەن زىچى ئۆزىنى دەرھاللا يىگىرمە يىل ئاۋۋالقى چوڭ پارتلاش بولغان هېلىقى كۈنگە قايتىپ بارغاندەك سەزدى، كاللا-سىدىن تەشۋىشلىك ئويلار لىپ قىلىپ ئۆتتى.

ئىشىك بىرنەچچە قېتىم چېكىلدى.

— كىم؟ — خەن زىچى قورقۇپ سورىدى.

— مەن، — بۇ ئايالىنىڭ ئاۋازى ئىدى، — قاراپ باقاي دەپ. . .

بۇ قېتىم خەن زىچىنىڭ تەلەپپۇزى خېلى يۇمشاپ قالدى:

— نېمىگە قارىماقچىدىڭ؟ يامغۇر تېخى توختىمىسا!

— تېمىنىڭ هازىرغىچە كەلمەيۋاتىدۇ! — ئايالىنىڭ ئاۋازى تەشۋىشلىك چىقتى.

— مەن ساڭا ئېيتتىمغۇ، دوختۇرخانىغا كەتكەن بولۇشى مۇمكىن دەپ. بۇگۈن كېسەل يوقلايدىغان كۈن ئەمەسمۇ.

— كېسەل يوقلاپ؟ هەرقانچە بولسىمۇ يېرىم كېچىگىچە ئۇ يەردە يۇرمەس.

— بەلكىم يامغۇر بەك قاتتىق ياغقاچقا، قايتىپ كېلەلمىگەندۇ، — دېدى ئۇ پەرەز بىلەن ئايالىغا تەسەللى بەرگەچ، — بالىنتسانىڭ كارىدورىدا ئۇزۇن ئورۇندۇق بار، شۇ يەردە ياتقان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئەتە كېلىپ قالار. ئەنسىرىمە. . .

— ئەنسىرىمەي تۇرالايتتىممۇ؟ يۇرەك - باغرىمنى يېرىپ چۈشكەن بىر تاللا ئوغلۇم تۇرسا، — ئايۇاندىن ئايالىنىڭ خورسىنغان ئاۋازى ئاڭلاندى، — بۇگۈنكىدەك كۈندە دوختۇرخانىغا

بارىمەن دەپ نېمىمۇ قىلار ئىدى بۇ بالا؟ بىر ئادەم دوختۇرخانىدا ياتسا ھەممە ئادەم پاتپاراق بولۇپ تازىمۇ بىر ئىش بولدىغۇ بۇ!

ئايالىنىڭ ھېسسىياتىنى قىلچىلىك يوشۇرماي تۆۋەن ئاۋاز-دا ئېيتقان بۇ سۆزى خەن زىچىنىڭ يۈرىكىگە جاققىدە تېگىپ تومۇر - تومۇرلىرىغا غەزەپلىك بىر ھېسسىياتنى تارقىتىۋەتتى. ئۇ يانقان يېرىدىن ئۆرە بولۇپ قاراڭغۇدا ئايىغىنى ئىزدەشتۇر-گەچ ئايالىغا ئىچىدە كايىدى: «بۇمۇ بىر ئادىنىڭ دەيدىغان گېپى-مۇ؟ تېخنىكا بىلەن شىنيۇ ئوخشاشلا بالىغۇ. ئون نەچچە يىل-دىن بېرى خەن زىچى شۇنچە سەۋر قىلىپ كەلدى، نەتىجىدە نېمىگە ئېرىشتى؟ ئۆزىنىڭ قوۋۇرغىسى سۇندى، قىزىنىڭ يۈ-رىكىنى دىلخەستە قىلدى. ئەمدى ئۇ يەنە قاچانغىچە سەۋر قىلى-دۇ؟ قارىغاندا، قىزى بۇ ئائىلىدە ئارتۇقچە ئادەمگە ئايلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ. ئۇ ئەمدى سەۋر قىلالمايدۇ. ئاسمان كۆمتۇ-رۇلۇپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ، قىزىنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلى-نىپ قورسىقىنى بىر بوشىتىۋېلىشى كېرەك!»

خەن زىچى يەرگە چۈشۈپ مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ دېگۈدەك ئىشىك تەرەپكە ماڭدى، ئەمما ئويلىمىغان يەردىن بىر ئورۇن-دۇقنى ئۆرۈۋەتتى.

— نېمە بولدى؟ — ئايالى كۆيۈمچانلىق بىلەن شۇنداق دەپ سورىغاچ ئىشىكتىن كىرىشكە باشلىدى.

خەن زىچى تۇيۇقسىز چېقىلغان چاقماق يورۇقىدا چىرايىدا قان دىدارى قالمىغان ئايالىنىڭ ۋەھىمە ئىچىدە بوسۇغىدا تۇرغان-لىقىنى كۆردى. خەن زىچى ئالدىنقى قېتىم يىقىلىپ كەتكەندىن كېيىن ئايالى بەك يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەنىدى، ھە دېسە ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپلا يۈرەتتى.

چاقماق يەنە توختاپ قالدى، ئايالىنىڭ مېھرىبانلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ خەن زىچى تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان گېپىنى يۇتۇۋەتتى، شەرقىي ئۆيدە يانقان كېلىنىنى،

قىزىنىڭ: «ئانام بىلەن ئەمدى ئۇرۇشماڭ!» دېگەن سەممىي ئۆتۈنۈشىنى ئەسكە ئېلىپ ئاچچىقىنى بېسىۋالدى.

— ھېچ ئىش بولمىدى، ئۇخلىيالمىدىم، ھويلىدا بىر دەم ئولتۇراي دەپ. . . — خەن زىچى راست گەپىنى دېمەي ئورۇنـدۇقىنى يۆلىدى ۋە سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان قوۋۇرغىسىنى تۇتقىنىچە دەرمانسىزلىق بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى.

ئۆينىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئايالى يېنىك تىنغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى ۋە ئايۇان ئاستىدا توختاپ ئاچچىق خورسىنىدى:

— ھەي، بۇ تېخىنىشكۈزە! بىزنىڭ ئەنسىرەيدىغانلىقىمىزنى بىلمەمدىكىنە؟

شەرقىي ئۆيدە چىن شۇيەن كىيىمى بىلەنلا ياتقان بولۇپ تېخى ئۇخلىمىغانىدى. شىنيۆدىن، تېخىچە قايتمىغان ئىرىدىن ئەنسىرەپ كۆزىگە ئۇيقۇ بارمايتتى. ئۇ قېينانىسىنىڭ ئاچچىق خورسىنغىنىنى ئاڭلاپ دېرىزە تەرەپكە قاراپ توۋلىدى:

— ئانا، ئۇنى مەن ساقلاي. ئالدىنقى ھويلىدا خەي ھامـمامۇ بار، ئىشىكنى ئۇرسىلا ئاڭلايدۇ. سىز ئۇخلاۋېرىڭ، تېخنىشكۈدىن ئەنسىرىمەڭ. ئۇ چوپچوك ئادەم تۇرسا، نېمىدىن قورقىسىز؟ ھېچ ئىش بولمايدۇ!

ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن ئىچىدىن ئىرىدىن ئەنسىرەپ تۇراتتى، تېخنىشكۈنىڭ زادى نەگە كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

شۇ تاپتا تېخنىشكۈ كوچىدا يامغۇردىن چىلىق - چىلىق ھۆل بولۇپ دەلدۇگۇنۇپ كېتىۋاتاتتى. سارىڭ بولۇپ قالغان ئادەمدەك گاھ توختاپ گاھ يەنە ئۇچقاندەك مېڭىپ كېتەتتى، كوچىدا ئۇنىڭدىن باشقا ئىنىس - جىن كۆرۈنمەيتتى.

ياق، ئۇ سارىڭ بولۇپ قالغىنى يوق، كاللىسى شۇنداق ئوچۇق. قارىغاندا ئادەم بىر ئىشلارنى بەك چوڭقۇر چۈشىنىپ

كەتسە ساراڭغا ئوخشاپ قالىدىغانمۇ ئوخشايدۇ...

بۇگۈن ئەتىگەن ئىشقا ماڭىدىغان چاغدا چۈشتىن كېيىن دوختۇرخانىغا شىنيۆنى يوقلاپ بېرىش كېرەكلىكى ئۈنىڭ ئېسىدە بار ئىدى. ئەمما ئىشكتىن چىقىدىغان چاغدا ئۇ بۇنى چىن شۇيەنگىمۇ، خەي هاممىغىمۇ دېيىشنى ئۇنتۇپ قالدى. لېكىن، ئۆيگە كەچ قايتىپ قالسا ئاتا ـ ئانىسىمۇ ئەنسىرەپ كەتمەيتتى، چۈنكى بۇگۈن كېسەل يوقلاش كۈنى ئىكەنلىكىنى ئۇلار بىلىدۇ ئەمەسمۇ. ئۇ بۇگۈن سېخىتا باش كۆتۈرمەي ئىشلىدى. ئۇ: «قانداقلا بولسۇن شىنيۆنى يوقلاپ بېرىشىم كېرەك، بولمىسا ئۇ بەك يېتىمسىراپ كېتىدۇ» دەپ ئويلايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئىشقىلىپ، ئىش قىلىۋېتىپ سائىتىگە نەچچە قېتىم قاراپ قويىدى.

تېەنشىڭ چۈشتە تاماق يېيىش ئۈچۈن زاۋۇتنىڭ مۇسۇلمانلار ئاشخانىسىغا باردى.

ئۇ ئىشكتىن كىرىپلا رۇڭ گۇيفاڭنىڭ تاماق قاچىسىنى كۆتۈرگىنىچە چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ۋە كۆڭلى بىر قىسما بولغاندەك بولۇپ گەپمۇ قىلماي ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

تاماق سېتىۋاتقان ياش بىر ئاشپەز ئۇنىڭ كىرگىنىنى كۆرۇپلا دوستانە چاقچاققا ئۆتتى:

— پاھ، توينىڭ رۇخسىتىنى ئۇزۇن ئاپسىز جۇمۇ، دىدارىڭىزنى بۇگۈن ئاران كۆردۇق. بىزگە توي كەمپۇتى ئالغاچ كەلگەنسىز؟

مۇشۇ بىر ئېغىز سوئال بىلەن تېەنشىڭ توي قىلغاندىن بېرى تۇنجى قېتىم مۇسۇلمانلار ئاشخانىسىدا تاماق يېيىشى ئىكەنلىكىنى ئەسكە ئالدى. نەچچە كۈندىن بېرى ئۇ تويدىن ئاشقان نەرسىلەرنى يەپ كوللېكتىپ ئاشخانىغىمۇ كىرمىگەنىدى. خەي هامما هەر كۈنى ئۈنىڭ سومكىسىغا تاماق سېلىپ قويۇاتتى.

بۇگۈن ئۇ ئالدىراشلىقتا ئۆيدىن تاماق ئېلىۋېلىشنىمۇ ئۇنتۇغاندەك. لېكىن، ئۇنىڭ ئاشخانىدىكى ئاشپەزلەرگە توي كەمپۇتى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇغىنى نېمىسى؟ خېلى كۈنلەردىن بېرى تېخنىك ئىش ۋاقتىدىمۇ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغان سىڭلىسىدىن ئەنسىرەپلا يۈرگەن، تويىغا بارغان بىرقانچە يېقىن دوستىدىن باشقا ئىشداشلىرىغا توي كەمپۇتى تارقىتىشنىمۇ ئۇنتۇغانىدى. لېكىن ئۇ ھەرقانچە ئىش بولسىمۇ مۇسۇلمانلار ئاشخانىسىدىكى ئۇستاملارنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان ـ دە، ئارىدىكى مۇناسىۋەتمۇ باشقىلارنىڭكىدىن چوڭقۇر، لېكىن ئۇ ئۇنتۇپ قالدى.

ـــ ئاپلا. . . ـــ تېخنىكىڭ تاماق سېتىش ئورنىنىڭ ئالدىدا چوڭ بىر گۈناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك يۈزلىرى قىزارغان، خىجىل بولغان ھالدا تۇرۇپ قالدى، گەپلىرىمۇ دۇدۇقلاپ دېگۈدەك چىقتى، ـــ مەن ئەتە ئالغاچ كېلەي!

شۇ ئارىدا، ئىچكىرىدىكى قولىغا ساپلىق تۇتقان چوڭ ئۈستام ئويلىمىغان يەردىن ئېغىز ئېچىپ قالدى:

ـــ بولدى، ئەمدى ئەكېلىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، بۇنداق توي كەمپۇتىدىن ئۈمىد كۈتۈپمۇ كەتمەيمىز.

تېخنىكىڭ ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغاندەك بولۇپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. بۇ ياۋاش يىگىت ئەزەلدىن باشقىلار بىلەن ئەپ ئۆتۈپ كەلگەچكە، ھازىرقىدەك سوغۇق گەپلەرنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. توي كەمپۇتى دېگەننى تارقاتسىمۇ، تارقاتمىسىمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ بىر كىشىدە قەرزى يوق. بىرەر كۈن كېچىكىپ قالغانغا شۇنداق قاتتىق گەپ قىلىشنىڭ ئورنى يوقتە. تېخنىكىڭ ئاخىر ئاچچىقىنى باسالماي ئېغىز ئاچتى:

ـــ ئۈستام، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

ئۈستام ئالىيىپ قويۇپ:

ـــ شۇنچىلىك گەپنى چۈشىنەلمىگىنىڭ نېمىسى؟ تەمى

ئۆزگىرىپ قالغان كەمپۇتنىچۇ، يېگىلى بولمايدۇ. يېگەن بىلەن. مۇ ئادەمنى بىئارام قىلىپ قۇستۇرىدۇ، ــ دېدى ئاستاغىنە.

ئاچچىقتىن تېخنىشكۇنىڭ چىرايى تۆمۈردەك كۆكىرىپ، بوينى تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى. ئۇ بۇنىڭ مۇنداقلا ئېيتىلغان گەپ ئەمەسلىكىنى، گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار ئىكەنلىكىنى بىلەتتى.

ــ ئۇستام، ياخشى ئادەم ياپتا گەپ قىلمايدۇ، گەپ بولسا ئوچۇق دەڭ، مېنىڭ سىزگە يۇز كېلەلمىگەن يەرلىرىم بارمۇ؟

ــ يۇز كېلەلمىگەن يەرلىرىم دەمسەن؟ يا مەن سېنىڭ لايىقىڭ بولمىسام، ــ ھېلىقى ئۇستام ساپلىقىنى بىر چەتكە قويۇپ كەينىگە بۇرۇلدى ۋە سېمىز بىلەكلىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ، قاپىقىنى ئاچماستىن دېدى، ــ ئەجەب يوغىناپ كەتتىڭا، سەن سولتەك. شياۋ رۇڭزى قايسى ئىشتا ساڭا يۇز كېلەلمەپتۇ، ئۇنىڭ نەرى ساڭا يەتمەيدۇ؟ ئەجەب ئۇجمە كۆڭۈللۈك قىلىپ ئۇنى تاشلىۋەتتىڭا!

ئاشخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلار تەرەپكە قاراشتى. تېخنىشكۇ ئىزادىن ئۆلگۈدەك بولدى. بىردەمنىڭ ئىچىدە ئادەملەر ئولىشىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تاماشا كۆرگىلى كەلگەنلەرمۇ، ئارىغا چۈشمەكچى بولغانلارمۇ بار ئىدى. خەن تېخنىشكۇ ئاچچىقتىن ھېلىقى ئۇستامنى چاينىپ پۈركۈۋەتكۈسى كەلدى.

تېخنىشكۇنىڭ كۆڭلى چۈشۈن يەۋالغاندەك غەش بولدى. ئەسلى ئۇ رۇڭ گۈيفاڭ بىلەن بولغان ئىشلىرىمىزنى زاۋۇتتىكىلەر بىلمەيدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. ئەمدى بۇ ئىش خىزمەتداشلىرىنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى. ئەگەر مۇنۇ پور كۆتەك باشقا ئىش توغرۇلۇق ئۇنى تىللىۋالغان بولسىمۇ، تېخنىشكۇ مۇسۇلماندارچىلىقىنىڭ يۈزىنى قىلىپ چىدىغان بولار ئىدى. بىراق، رۇڭ گۈيفاڭنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن ئۇ غەزىپىنى زادىلا باسالماي قالدى. مۇشتلىرى ئىختىيارسىز كىرىشىپ كەتتى.

ـــ ئاكا، ئادەمگە تولا ئۇۋال قىلما جۇمۇ! زادى كىم كىمنى تاشلىۋېتىپتۇ؟!

ـــ قاراڭ ماۋۇ گەپنىڭ چىرايلىقلىقىنى تېخى! سەن دەپباقە، ئەمىسە كىم كىمنى تاشلىۋەتتى؟ ـــ ئاشپەز ئۇستام ئۇنىڭغا سەت گۆلىيىپ، «نوچى بولساڭ كەلمەمسەن» دېگەندەك مەنىدە قوللىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ كۆرەڭلىك بىلەن ئېغىز ئاچتى، ـــ ھىم، سەن سولتەك تېخى شياۋرۇڭزىنى ياراتمىغۇدەك بولۇپسەن. چېن ئائىلىسىنىڭ قىزى كۆزۈڭگە تازا چىرايلىق كۆرۈنۈپتۇ ـ دە، سەن بىلەمسەن؟ ئاشۇ ۋىجدانسىزلىقىڭ ئۈچۈن شياۋ رۇڭزى نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى؟ ئۆيۈڭدە سەن ئۆزۈڭنىڭ قۇتلۇق ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇۋاتقان چاغدا، ئۇ بۇ يەردە قان يىغلاپ يۈردى. ھەممىمىزنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى. نېمە بولغىنىنى سورىساق، ئۇ ھېچنېمە دېمەي قاچىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ، ـــ ئاشپەز ئۇستامنىڭ ھېسسىياتلىق ئاھاڭدا ئېيتقان ئاشۇ سۆزلىرى بىلەن تەڭ ئەتراپتا ئولتۇرغانلارمۇ جىمىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ مايىللىقىمۇ ئاشپەز ئۇستامغا قاراپ ئېغىۋاتقاندەك قىلاتتى. قاتتىق ھاياجانلانغان ئاشپەز ئۇستامنىڭ ئاۋازى بىردىنلا پەسلەپ كەتتى. قارىغاندا، ئۇ بۇ سۆزلەرنى رۇڭ گۈيفاڭنىڭ تارتىۋاتقان ئەلىمگە چىدىيالمىغانلىقى ئۈچۈنلا دەۋاتقاندەك، ئەسلىدە تېخىنىشكىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئوسال ئەھۋالغا قالدۇرۇش ئويى يوقتەك قىلاتتى، ـــ سەن دوست بولغانلىقىڭ ئۈچۈنلا، ـــ دېدى ئاشپەز ئۇستام ئالدىغا بىرنەچچە قەدەم چاماداپ، ـــ بۇ گەپلەرنى ساڭا دەۋاتىمەن. خەن تېخىنشىڭ، ئۇقۇپ قوي، بىر خۇيزۇ يەنە بىر خۇيزۇغا دەرد ـ ئەلەم سالماسلىقى كېرەك. سىلەرنىڭ خەن جەمەتىڭلارنىڭ ھېچقانداق قالتىس يېرى يوق. رۇڭ گۈيفاڭنىڭ سەندىن نەرى كەمكەن؟ بىز بىلىكمىزگە تايىنىپ تىرىشىپ ئىشلەيمىز، يۇز تۆكىدىغان ئىشلارنى قىلمايمىز. قارىسام، شياۋرۇڭزى ساڭا بەك سەمىمىي

مۇئامىلە قىلىدىكەن. سەن سولتەكنىڭ كۆزى مال تونۇماپتۇ. مۇشۇنداق ياخشى ئادەمنى بوزەك قىلغىنىڭنى قارا!!

تېمىنشىڭنىڭ چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى، كىرىشكەن مۇشتلىرىنى ئىختىيارسىز بوشىدى. ئالدىدىكى ئاشپەزگە قارىدى، ئۇ پېتىنىنى بۇزماي شۇنداق سۇرلۇك ھالەتتە تۇرۇپتۇ. تېمىنشىڭ يەنە ئەتراپتىكىلەرگە قارىدى، ئۇلارنىڭ چىرايىدىنمۇ ئۇنى ئەيىبلەۋاتقاندەك بىر خىل ئالامەت چىقىپ تۇراتتى. بوپتۇ، بۇگۈن تېمىنشىڭ يېڭىلگەنمۇ بولسۇن. خەپ، كېيىن پۇرسىتى چىقىپ قالار. خەن تېمىنشىڭنىڭ كۆڭلىدە بىرمۇنچە گېپى بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنى لايىق تاپمىدى. ئەسلىدە ئۇنىڭ رۇئ گۈيفاڭغا ئۇۋال قىلغىنىمۇ يوققۇ. ئانىسى ھەر تەرەپكە قاتراپ توينىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان چاغدا يۈز ئۆرىگەن، ئايرىلىپ كېتىش تەكلىپىنى قويغان يەنىلا شۇ رۇئ گۈيفاڭغۇ! ياق، بېرىپ رۇئ گۈيفاڭ بىلەن سۆزلىشىش كېرەك. نېمىدېگەن تۇتۇرۇقسىز قىز بۇ. خەن تېمىنشىڭنى تاشلىۋەتكىنى ئاز كەلگەندەك تېخى زاۋۇتتا گەپ تارقىتىپ يۈرۈپتۇ. قىز بالىمۇ مۇشۇنداق قارا نىيەت بولامدۇ؟

تېمىنشىڭ تاماق ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، كەينىگە بۇرۇلغىنىچە كېتىپ قالدى ۋە ئاشخانىدىن چىقىپ سېخ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا ئىشچىلار نۆۋەتلىشىپ تاماققا چىقىدىغان بولغاچقا ئادەتتە ئىشمۇ ئۇزۇلۈپ قالمايتتى. شۇ تاپتا رۇئ گۈيفاڭ ماشىنىنىڭ يېنىدا ئىدى.

تېمىنشىڭ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدىگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

ـــ شياۋ رۇئزى، بىز پاراڭلىشايلى.

رۇئ گۈيفاڭنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق ئىپادە يوق ئىدى. قىز قولىدىكى ئىشنى توختاتماستىن ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي سوغۇقلا جاۋاب بەردى.

ـــ خەن ئۇستام، باشقىلارنىڭ خىزمىتىگە دەخلى قىلمە-

سىڭىز قانداق؟

رۇك گۈيفاڭنىڭ يالغاندىن قېتىپ تۇرۇۋالغىنىنى كۆرۈپ، تېيەنشىڭنىڭ ئۇنى تەستەك بىلەن بىرنى سالغۇسى كەلدى، بىراق ئۇنداق قىلغىلى بولمايتتى. ئەر كىشى تۇرۇپ ئايال كىشى بىلەن ئۇرۇشسا بولامدۇ؟ ئۇ ئىزچىل تۇردە زاۋۇتتا ياخشى دېگەن نامنى قالدۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئەمدى سېخنىڭ قائىدىسى- گە خىلاپلىق قىلسا بولمايدۇ ـ دە. ئادەتتە، ئىش ۋاقتىدا تالون بېسىشقا مۇناسىۋەتسىز ئىشلارنىڭ ھەممىسى چەكلەنگەن. بىئەپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان تېيەنشىڭ ئامالسىز قىزارغىنىچە ئۆزە- نىڭ ئورنىغا قايتىپ باردى ۋە ئىشىغا تۇتۇندى. نېرىدىكى يېشى ئۆزىدىن خېلىلا پەرقلىنىدىغان بىرقانچە يىگىت ئۇنىڭغا مۇنداقلا قاراپ قويۇپ ئارتۇق گەپ قىلمىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ چىرايە- دىن «بۇ بىر نېمە خوتۇن ئېلىپ بولۇپ تۇرۇقلۇق يەنە شياۋ رۇڭزىنى ئەخمەق قىلىۋاتقىنىنى» دېگەندەك بىر مەنە ئىپادىلە- نىپ تۇراتتى. ئىش ۋاقتى مىڭ تەسلىكتە توشقاندىن كېيىن، تېيەنشىڭ يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇشقىمۇ ئۇلگۈرمەستىن، ئىش كىيىمى بىلەنلا سېخنىڭ ئىشىكىگە قاراپ ماڭدى. ياق، زاۋۇتـ نىڭ ئالدىدا ساقلاش كېرەك، باشقىلار ئۇلارنى كۆرۈپ قالسا بولمايدۇ.

يامغۇر يەنىلا شۇنداق قاتتىق يېغىۋاتاتتى. تېيەنشىڭ زاۋۇت دەرۋازىسىدىن ئەللىك قەدەمچە نېرىدىكى كونا ئارچا دەرىخىنىڭ ئاستىدا كۆزىنى دەرۋازىدىن چىقىۋاتقانلاردىن ئۆزمەي قاراپ تۇر- دى. يېڭىلا توي قىلغان بۇ يىگىتنىڭ ئىلگىرى يۈرگەن قىزى بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇشىدا باشقا سەۋەبمۇ يوق، پەقەت كونا ھېسابنى ئالماقچى ئىدى.

رۇك گۈيفاڭ ئاخىر چىقتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا كۆكۈچ يامغۇرلۇق كىيىمى بار ئىدى. ئۇ دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ يام- غۇرلۇقىنى بەدىنىگە تېخىمۇ چىڭ ئورىدى ـ دە، يامغۇر سۇلىرى-

نى كېچىپ، تېز - تېز قەدەم بىلەن ياندىكى يولغا چىقتى. قىز ئىلگىرى ئۆزى نۇرغۇن كېچىلەرنى بىللە ئۆتكۈزگەن ئارچا دەرىخىنىڭ يېنىدا تېخىچە ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغىنىنى خىيال لىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغانىدى.

— شياۋ رۇڭزى، توختاپ تۇرۇڭ، — ۋارقىرىدى تېخى شىڭ.

رۇڭ گۇيفاڭ چۆچۈپ كەتتى، ئەمما دەرھاللا ئېسىگە كەلدى. قىز جايىدا توختاپ، شاپپىدە كەينىگە بۇرۇلدى. پۈتۈن بەدىنى چىپ - چىپ ھۆل بولغان تېخىچە ئارچا دەرىخىنىڭ ئاستىدا ئۆزىگە قاراپ تۇراتتى. رۇڭ گۇيفاڭنىڭ بەدىنىگە تىرەك ئولاشقاندەك بولدى، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ھالدا بىر خىل مېھرىبانلىق ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى. ئەمما، بۇ ئۇچقۇن دەرھال يوقالدى. قىز نەمدەلگەن كىرپىكلىرىنى بوشقىنە مىدىرلىتىپ، تۆۋەن ئاۋازدا ئېغىز ئاچتى:

— خەن ئۇستام، بىزنىڭ يەنە دېگۈدەك گېپىمىز قالمىدى، ئەمدى سىزمۇ ئۆز يولىڭىزغا مېڭىڭ.

— قانداق گەپ بۇ! — تېخىچە ئۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتتى. شۇنچە ئۇزۇن ساقلاپ تۇرۇپ، ئەمدى ئۇنى بىكاردىن - بىكار كەتكۈزۈۋېتىدىغانغا تېخىچە سارىڭ ئەمەس، — شياۋ رۇڭزى، قارىغاندا سىز مېنى خاتا چۈشىنىپ قالغان ئوخشايسىز. مەنچۇ، خەقنىمۇ بەزەك قىلمايدىغان، باشقىلارغىمۇ بوزەك بولمايدىغان ئادەم. بۇرۇنمۇ شۇنداق ئىدىم، ھازىرمۇ شۇنداق. مەن ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغان ئادەم. سىز تېخى مېنى ئالدىڭىزغا بېرىپ سىزگە يېلىنىدۇ، توي قىلىش تەلىپى قويىدۇ دەپ ئويلامسىز؟ مەندىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرۇشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. سىزدىن بىرلا سوئالنى سوراي، مەندىن ئالالمايدىغان زادى نېمە ئۆچىڭىز بار؟ ئۆزىڭىزچىلا مەندىن قېچىپ يۈردىڭىز، ئەمدى يەنە ئارقامدىن گەپ تېپىپ مېنى بىرمۇنچە

ئىزاغا قويدىڭىز. ئېيتىڭە، زادى كىم كىمنى تاشلىۋەتتى؟ بۇنى باشقىلار بىلمىسە، سىزغۇ بىلەرسىز؟

رۇك گۈيفاك ئاچچىق كۈلدى:

— خەن ئۇستام، بولدى، بۇرۇنقى ئىشلارنى تەگەشمەيلى، ھەممىسى مېنىڭ كۆزۈمنىڭ كورلۇقىدىن، دۆتلۈكىمدىن بولدى. ئەگەر مەندە سىز دېگەندەك گەپ تېپىپ باشقىلارنى ئىزاغا قويغۇدەك دىت بولىدىغان بولسا، بۇگۈنكىدەك كۈنگە قالمىغان بولاتتىم! — رۇك گۈيفاك كەينىگە بۇرۇلۇپ، تېخى شۇڭگە قاراپمۇ قويماستىن، سوغۇقلا ئېغىز ئاچتى، — خەن ئۇستام، جاھان دېگەن ئۇزۇن، بۇنىڭدىن كېيىن ئەخلاق - پەزىلەت دېگەننى ئۇنتۇماي دۇرۇسراق ياشارسىز!

— نېمە؟ مەن دۇرۇس ياشىماپتىمەنما؟ — تېخىنشاك ياماغۇردا ھۆل بولۇپ كەتكەن قوللىرى بىلەن رۇك گۈيفاڭنىڭ بىلىكىنى كاپىيدە تۇتتى، — مەن دۇرۇس ياشىماپتىمەنما؟

— ئەمىسە، مەن دۇرۇس ياشىماپتىمەندە؟ — رۇك گۈيفاك قولىنى تارتىۋالدى، — مەندىن تېنىپ ئۇجمە كۆڭۈللۈك قىلغان ئۆزىڭىزغۇ، كۆزىڭىزگە شاڭخەيدىكى نەۋرە سىڭلىڭىز دەك چىرايلىق كۆرۈنمەي قالغاندىمەن، تايىنلىق!

رۇك گۈيفاڭنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى پەقەتلا ئاڭقىرالمىغان تېخىنشاك كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپلا قالدى.

— قانداق نەۋرە سىڭلىكەن ئۇ؟ — سورىدى ئۇ چۈشىنەلمەي.

— مەن نەدىن بىلەي، — رۇك گۈيفاك سوغۇقلا جاۋاب بەردى، — ئۇ نەۋرە سىڭلىڭىزنىڭ چېن ئائىلىسىنىڭ قىزى بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىمەن.

— نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ — تېخىنشاك گاڭگىراپلا قالدى.

رۇك گۈيفاك بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىنى كىمدۇر بىرى بۇزغاندەك قىلاتتى. تېخىنشاك ئۇنىڭ بىلەن ئايرىلىپ كېتىدىغان چاغدا

چىن شۇيەننى تونۇمايتتى، شاڭخەيدە بىر نەۋرە سىڭلىسىنىڭ بارلىقىنىمۇ ئەسلا بىلمەيتتى. بۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟ ئۇنىڭ يۈرىكى تېخىمۇ قاتتىق دۈپۈلدەپ كەتتى.

— تۆھمەت، بۇ پىتنە - ئىغۋالارنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟

— پىتنە - ئىغۋا؟ — رۇڭ گۇيفاڭ سوغۇققىنە كۈلۈپ قويدى، — ئەمىسە ئانىڭىز سىزنىڭ ئارقىڭىزدىن پىتنە - تېرىپتۇ - دە!

— نېمە؟ مېنىڭ ئانامنى دەمسىز؟ — تېيەنشىڭ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، ئاچچىق بىر تۇتۇن تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى، كۆزلىرى تورلاشقاندەك بولۇپ، ياندىكى دەرەخقە يۆلىنىۋالدى.

تېيەنشىڭ دەرەخكە يۆلىنىپ ئۆزىنى رۇسلىۋالغاندىن كېيىن يۈزىدىكى سۇلارنى يېڭى بىلەن سۈرتتى. رۇڭ گۇيفاڭ ئاللىبۇرۇن كېتىپ قالغانىدى. ئۇ توختىماي چۈشۈۋاتقان يامغۇردا قىزىنىڭ بارغانچە يىراقلاپ كېتىۋاتقان كۆكۈچ يامغۇرلۇق كىيىمىدىن باشقا ھېچنەرسىنى كۆرەلمىدى.

تېيەنشىڭ قىزىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىمىدى، ئۇنىڭ قارىسىدىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى. رۇڭ گۇيفاڭ ئانىسى بىلەن قاچان كۆرۈشكەن بولغىيدى؟ ئانىسى نېمىشقا «نەۋرە سىڭىل» ھېكايىسىنى توقۇپ چىقىرىدۇ؟ ئانىسى مەقسەتلىك ھالدا ئۇلارنىڭ ئارىسىنى بۇزدىمىكىنە؟ نېمە ئۈچۈن؟ ئەمىسە بۇ نېمە ئۈچۈن؟

تېيەنشىڭ يېنىدىكى يامغۇرغا چىلىشىپ كەتكەن ئارچا دەرەخنى بار كۈچى بىلەن ئىرغىتتى، ئۇنىڭدىن سادا كەلمىدى. جاۋاب ئورنىدا يامغۇر سۇلىرى يۈزىگە قۇيۇلۇپ كەتتى. بۇ تونۇش دەرەخ ئاستىدا ئۇ ئىلگىرى تالاي قېتىم رۇڭ گۇيفاڭنى ساقلاپ تۇرغان ئەمەسمىدى؟ بۈگۈن يەنە مۇشۇ دەرەخ ئاستىدا رۇڭ گۇيفاڭنى ساقلىدى. بۇ زادى قانداق «ئۈچرىشىش»؟ بۈگۈن ئۇنىڭ كاللىسىدىكى چىگىش تۈگۈن ئاخىر يېشىلدى،

لېكىن يۇرىكى قاتتىق زېدە بولدى. رۇك گۈيفاڭنى يىتتۈرۈپ يەنە تېپىۋالدى، لېكىن ئەمدى بۇ قىز ئۇنىڭغا مەنسۇپ ئەمەس. ئەمدى قىزغا چۈشەندۈرۈشكىمۇ پۇرسەت قالمىدى! بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆزى دېلىغا قاتتىق ئازار بەرگەن بۇ قىزنىڭ يۇزىگە قانداق قارايدۇ؟ ئۆزىنى مەنىستىمىگەن ئىشداشلىرىنىڭ يۇزىگە قانداق قارايدۇ؟ ئەمدى ئۇنىڭ زاۋۇتتا يۇزىنى كۆتۈرۈپ يۇرگۈدەك يېرىمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ ئىشىغا توپا چاچقىنى باشقا ئادەم ئەمەس، دەل ئانىسى ئىكەن ئەمەسمۇ؟

تېەنشىڭ ئېيتقۇسىز بىر غەزەپ ئىچىدە ئوقتەك يۇگۈردى. خەپ، بېرىپ ئانامدىن ھېساب ئالمىسام! تېەنشىڭ سۈلارنى كېچىپ توختىماي چۈشۈۋاتقان يامغۇرغا قارىماستىن يۇگۈرۈيتى. شۇ تۇرقىدا ئۇ ۋېلىسىپىتى بىلەن يامغۇرلۇقىنىمۇ زاۋۇتتا ئۇنتۇپ قالغانىدى.

تېەنشىڭ چاغانىڭ ئەتىسى بولغان ئىشلارنى ئېسىگە ئالىدى. ئۇ كۈنى ئۇ رۇك گۈيفاڭ بىلەن كۆرۈشەلمىگىنى ئۈچۈن قاتتىق ئازابلانغان، ئانىسى بولسا چېن شۈيەننى كۈتكىنى ئۈچۈن قالتىس خۇش بولغانىدى. ئۇ يەنە ئۆزى ئايرىلىش ئازابىدا تازا قىينىلىۋاتقان باھار كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئانىسىنىڭ گۈلقەلىرى ئېچىلغان ھالدا چېن شۈيەننىڭ ئۇنىڭغا «مەيلى» بارلىقىنى ئېيتقانلىقىنى يادىغا ئالدى. ئۇ چاغدا ئۇ ئانىسىغا جىممىدە قاراپ تۇرغان، ئۇنىڭ مېھرىبانلىقىدىن چەكسىز مىننەتدار بولغانىدى. ئەمدى ئويلاپ باقسا، ئانىسى بۇرۇنلا كۆڭلىگە باشقىچە بىر غەرەزنى پۈكۈپ بولغانىكەن. تېخى بۈلا ئەمەس، ياز كىرىشى بىلەن ئۇنى توي خېتى ئېلىشقا ئالدىراتقان، كۈز كىرىشى بىلەن ھەشەمەتلىك تويىنىڭ داۋرىڭىنى قىلغانمۇ شۇ ئانىسى... ئۇ بۈلارنىڭ ھەممىسىنى يېپىدىن - يىڭنىسىغىچە بىلىپ يەتتى. ئانىسى ئەسلىدە چېن شۈيەننى بۇرۇنلا كۆزلەپ قويغان، رۇك گۈيفاڭنى كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن جىمى نەيرەڭلەرنى ئىشلەتكەنىكەن. ئۇ بولسا ھەممە ئىشتا ئانىسىنىڭ دېگىنى بويىچە

مېڭىشنىلا بىلىپ بۇ ئىشلارنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقماپتۇ. ئۇ نېمىدېگەن ئەخمەق - ھە! ياق، بۇ ئۇنىڭ ئەخمەقلىقىدىن ئەمەس، ئانىسىنى بەك ياخشى كۆرگەنلىكىدىن، ئۇنىڭغا ئىشەنگەنلىكىدىن بولدى. دېمىسىمۇ بالا بولغۇچى ئۆزىنىڭ ئانىسىدىن گۇمانلىنىپ ئولتۇرامدۇ؟ لېكىن، ئانىسى ئۇنىڭ ئىشىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىپتۇ. بولمىغان بولسا، ئۇ چېن شۇيەن بىلەن توي قىلمىغان، ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە رۇڭ گۇيفاڭ بىلەن بىللە ئۆتكەن بولاتتى. ئانىسى نېمىشقا ئۇنىڭ ئۆزى سۆيگەن ئادىمى بىلەن بىرگە بولۇشىغا قوشۇلمايدۇ؟ ئادەم نېمىشقا ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئادىمىنى سۆيەلمەيدۇ؟ نېمىشقا باشقىلار كۆرسىتىپ بەرگەن تۇرمۇش يولىدا ماڭىدۇ؟ نېمىشقا ئانىسى ئۇنىڭغا ئۆزى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان چېن شۇيەننى خوتۇنلۇققا تاللاپ بېرىدۇ؟...

تېەنشىڭ ھېچنېمىگە قارىماي بار كۈچى بىلەن يۈگۈرۈيتى، ئوقتەك كېتىۋاتقان ماشىنىلارمۇ ئامالسىز تورمۇز بېرىپ جېنىدىن تويغان بۇ يىگىتكە يول بوشتىپ بېرەتتى. ئۇ تولا يۈگۈرۈپ، ئاخىر ئاستىلاپ قالدى. ھېرىپ قالغىنى ئۈچۈن ئەمەس، رۇڭ گۇيفاڭنىڭ قارشىسىدا تۇرىدىغان ئادەم چېن شۇيەن كۆز ئالدىدا تېخىمۇ ئېنىق پەيدا بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق بولدى. شۇ تاپتا چېن شۇيەن ئۇنىڭ كېلىشىنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ. تېەنشىڭ ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېيىشى كېرەك؟ «سېنى ئانام ماڭا زورلاپ ئېلىپ بېرىپتىكەن» دېسۇنمۇ؟ ياق، ئانىسى تېەنشىڭگە ئۇنى زورلاپ ئېلىپ بەرگەن ئەمەس، ئۆزى ماقۇل دېگەن. گەرچە چېن شۇيەن بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا رۇڭ گۇيفاڭ بىلەن بولغان مۇھەببەتتەك چوڭقۇر مۇھەببەت بولمىسىمۇ، ئۇ چېن شۇيەننىڭ زادى نەرىنىڭ بولمايدىغانلىقىنى دەپ بېرەلمەيدۇ. ئۇنداق دېيىشتىن ئۈيۈلىدۇ. ئانىسى بىلەن تازا سوقۇشاي دېسە، بۇ يەنە خوتۇنىغا قىلغان ھۆرمەتسىزلىك بولۇپ قالىدۇ. ئۇمۇ دوست ئەمەس، ئىلگىرى ئاندا - ساندا

ئۇچرىشىش ۋە تويدىن كېيىن يېرىم ئاي بىللە تۇرۇش داۋامىدا چىن شۇيەننىڭ پاك، ئاق كۆڭۈل، بارلىقىنى ئېرىگە ئاتاشتىن يانمايدىغان ياخشى ئايال ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. مۇشۇنداق ياخشى ئايالنىڭ دىلىغا ئازار بېرسە بولامدۇ؟ ئۇنداق قىلسا، زاۋۇتتىلا ئەمەس، ئۆيدىمۇ يۈز كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك يېرى قالماس.

ھېسسىياتى قاتتىق زەربىگە ئۇچرىغان تىيەنشىڭ بەدىنىگە تاراپ كېتىۋاتقان ئاچچىق سېزىمدىن ھەرقانچە قىلىپمۇ قۇتۇلالمايتتى، بىردە توختاپ، بىردە يۇگۈرۈپ دېگۈدەك ماڭاتتى، لېكىن نەگە بېرىشنى بىلمەيتتى. زېمىننى خېلى بۇرۇنلا قاراڭغۇلۇق باسقان، ئاسماندا قاپقارا بۇلۇتلار ئەگىپ يۈرەتتى، يامغۇر چېلەكلەپ يېغىۋاتاتتى. ھېلىدىن ھېلىغا دەھشەتلىك چاقماق چېقىپ تىيەنشىڭنى بىر خىل ئارامسىزلىق ئىچىگە تاشلايتى. ئۇ كۆككە ھاڭۇېقىپ قاراپ قالدى. دۇنيادا ھەممىگە قادىر خۇدادىن بىرلا بار ئىدىغۇ؟ ئاھ، خۇدا! ئېيتقىنا، ئادەم نېمىشقا بۇنچە جىق رىيازەتلەرنى چېكىدۇ؟ مېنى قۇتقۇزۇڭلىن، مېنى بۇ دۇنياغا يارىتقانكەنسەن، ماڭا توغرا ماڭدىغان يولدىن بىرنى كۆرسىتىپ بەر!

تۇن يېرىملاشتى. كوچىدا ئادەم قالمىغان، ئاپتوبۇسلارمۇ توختاپ كەتكەنىدى. توختىماي يامغۇر قۇيۇلۇۋاتقان ئاسمانمۇ، ئاشۇ يامغۇرنى ئۆز قوينىغا سىڭدۈرۈۋاتقان زېمىنمۇ سىيادانىدەك قاپقارا ئىدى. ئاشۇ قاراڭغۇلۇققا ئازراق بولسىمۇ بەرھەم بەرگەن كوچا چىراغلىرى ئەرۋاھتەك تىمىسقىلاپ كېتىۋاتقان تىيەنشىڭنىڭ يولىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

ھايات سەھنىسىدە ئاۋۋال تراگېدىيە بىلەن كومېدىيە، ئاندىن كومېدىيە بىلەن تراگېدىيە كېچە - كۈندۈز نۆۋەت بىلەن ئويناپ چىقىدۇ...

11 - باب سەرسانلىقتىكى سەۋەنلىك

1937 - يىلى 7 - يىنىڭ 29 - كۈنى، بېيپىڭ قولدىن كەتتى.

8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، ياپونىيە ئارمىيىسى شاڭخەيگە ھۇجۇم قىلدى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئومۇميۈزلۈك باشلاندى.

1938 - يىلى 10 - ئايدا، ۋۇخەن بىلەن گۇاڭجۇ قولدىن كەتتى.

. . .

بۇ ۋاقىتتا ئۇرۇش ئوتى يەر شارىنىڭ يەنە بىر بۇرجىكىدىمۇ تېزلىك بىلەن كېڭەيمەكتە ئىدى.

1938 - يىلى 3 - ئايدا، گېرمانىيە ياۋروپانىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ئاۋستىرىيىنى يۇتۇۋالدى.

1939 - يىلى 3 - ئايدا، گېرمانىيە ئارمىيىسى چېخ - سلوۋاكىيىنى ئىشغال قىلدى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، گېرمانىيە «ئۆزىنى قوغداش» دېگەن چىرايلىق باھانە بىلەن پولشاغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. پولشانىڭ ئىتتىپاقداشلىرىدىن ئەنگلىيە، فرانسىيە ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش ئۈچۈن گېرمانىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى، 2 - دۇنيا ئۇرۇشى ئومۇميۈزلۈك باشلاندى.

1940 - يىلى 5 - ئايدا، گېرمانىيە ئۇچ مىليون ئەسكەر، ئىككى مىڭ بەش يۈز تانكا، ئۇچ مىڭ سەككىز يۈز ئايروپىلان ۋە يەتتە مىڭ زەمبىرەكنى ئىشقا سېلىپ شىمالىي دېڭىزدىن شۇېتسارىيە چېگرىسىغچە بولغان سەككىز يۈز كىلومېتىرلىق

غەربىي ئۇرۇش لىنىيىسىدە تۇيۇقسىز تارىختا مىسلى كۆرۈلمەگەن چاقماقتەك ھۇجۇم قوزغىدى ۋە تېزلىك بىلەن لىۋكسەمبۇرگ، گوللاندىيە ۋە بېلگىيىنى بويسۇندۇردى، ئاندىن گېرمانىيە ئارمىيىسى ئادەتتىن تاغ تىزمىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ فرانسىيەگە ھۇجۇم قىلدى ۋە سېداننىڭ ئىشغالىدىن كېيىن سائىنت - كۇېنتىن، ئامىيېنىسنى بويلاپ ئەنگلىيە بوغۇزىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. . .

1940 - يىلى 6 - ئايدا، فرانسىيە گېرمانىيەگە تەسلىم بولدى. بۇ چاغدا دېگۈللنىڭ ئۇ چېتىدە يېتىم قالغان ئەنگلىيە تولىمۇ خەتەرلىك ئەھۋالدا ئىدى. كۆڭلىگە چوڭ مەقسەتلەرنى پۈككەن گىتلېر ھاۋادىكى ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ ئىنگلىز ھاۋادىن چاقماقتەك ھۇجۇم قوزغىدى. ئاتمىش مىڭ تونىا بومبىنى ئەنگلىيە زېمىنىغا تاشلىدى. . .

1940 - يىلى 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، شەنبە، لوندون ئېغىر بالايىئاپەت ئىچىدە قالغانىدى.

سەھەر، گرېنۋېچ رەسەتخانىسىنىڭ سائىتى كۈندىكىدەك داڭ ئۇردى. خونتېر خانىم ئادىتى بويىچە شىرەگە شىفەن، بولكا، سۈت، تۇخۇم دېگەندەك نەرسىلەرنى تىزدى. ئولىۋېر بالدۇرلا چىقىپ كەتكەنىدى. ناشتىنى ئۇ ئادەتتە ئۆيدە قىلمايتى. ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان لىياڭ بىڭيۇ ھەر شەنبە كۈنى بۇ ئۆيگە كېلەتتى. شۇ تاپتا شىرەنىڭ يېنىدا خونتېر ئەر - خوتۇن ئىككىسى بىلەن خەن زىچىلا ئولتۇراتتى. خەن زىچىنىڭ تاماققا پەقەتلا ئىشتىھاسى يوق ئىدى، ئالدىغا يېيىۋالغان «تايمىس» گېزىتىنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كەتكەنىدى. ئۇچ يىلدىن بۇيان بۇ ئۇنىڭ ھەر ئەتىگىنى تۇنجى بولۇپ قىلىدىغان ئىشى سۈپىتىدە داۋاملىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ گېزىتىنىڭ ھەر بىر بېتىنى ئالا قويماي ئوقۇيتتى، ئۇنىڭدىن جۇڭگوغا مۇناسىۋەتلىك خەۋەرلەرنى ئىزدەيتتى. «لوگۇچياۋ ۋەقەسى»،

«13 ـ ئاۋغۇست ۋەقەسى» ، «نەنجىلىك چوڭ قىرغىنچىلىقى» توغرىسىدىكى خەۋەرلەردىن ئىچى قاتتىق سىيرىلسا، «پىكىشىگ گۇەن ئۇرۇشى» ، «تەيئىرجۇاڭ ئۇرۇشى» توغرىسىدىكى خەۋەرلەردىن ئۇمىدكە تولاتتى. لېكىن، كېيىن بېسىلغان خەۋەرلەردە ساپلا ئەنسىز ئىشلار يېزىلغانىدى؛ چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى قوغلاپ چىقىرىلماي تۇرۇپ، ھۆكۈمەت قايتا ـ قايتا «كومپارتىيىنى قورشاپ يوقىتىش» ، دۆلەت ئىچىدىكى دۈشمەن كۈچلەرنى تازىلاش‌كۈرىشى ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. جۇڭگو زادى قاچانمۇ ئارام تاپار؟

ـــ خەن ئەپەندى، نېمىشقا بىر نېمە يېمەيسىز؟ ـــ خونتېر خانىم ئاستاغىنە سورىدى، ئايالنىڭ قىزغۇچ چىرايىدا بىر خىل كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتكەنىدى، ـــ بارغانسېرى ئورۇقلاپ كېتىۋاتىسىز. ئۆزىڭىز بۇنى سەزمىدىڭىزما؟ سىزدىن ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن. ياخشى قارىيالمىغان يەرلىرىم بارمۇ ـ يا؟

ـــ ياق، خونتېر خانىم، ئىشلار كۆڭلۈمدىكىدەك بولۇۋاتىدۇ، ـــ خەن زىچى خىجىل بولغاندەك بىر تەرزدە ئۇنىڭغا قاراپ قويدى، ـــ لېكىن، گېلىمدىن پەقەت تاماق ئۆتمەيۋاتىدۇ. ھەي ـ ي! ئۇرۇشنىڭ بۇنچە ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كېتىدىغانلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىكەنمەن. بەك ئۇزۇن بولسا بىر يېرىم يىلدىلا قايتىپ كېتەرمەن دەپ ئويلىۋېدىم، مانا ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ يەردە ئۈچ يىل تۇرۇپ قېلىشىمنى كىم ئويلىغان؟ بېيپىڭ ئىشغال قىلىنىپ جۇڭگونىڭ چەت ئەل بىلەن ئالاقىسى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئۈزۈلۈپ قالدى. ئايالىم بىلەن بالامنىڭ ئازراقمۇ خەۋىرى يوق. مەن... ئۇلارنى تاشلاپ كەتكىنىمگە بەك پۇشايمان قىلىۋاتىمەن.

ـــ ئۇلارنى باشتىلا بىرگە ئېلىپ كېلىدىغانمۇ گەپكەن، ئەمدى ئۇلارنى ئېلىپ كېلىشنى دېسىڭىزمۇ مۇمكىن بولمايدۇ، ـــ دېدى خونتېر خانىم ئامراق ئاق مۇشۇكىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ، ـــ

ئاڭلىساق، جۇڭگودىكى ئۇرۇشنى كوممۇنىستىك پارتىيە قوزغاپتىمىشقۇ؟ ئۇلار ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈپ ئوت قويۇپتۇ، ياپونلار جۇڭگولۇق ئاياللار بىلەن بالىلارنى قۇنقۇزۇۋېتىپتۇ...

— گېزىتكىمۇ شۇنداق بېسىلىپتۇ، — دەن زىچى سەۋرسىزلىك بىلەن گېزىتنى قاتلاپ شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدى، — لېكىن، بىر ئىشنى پەقەتلا چۈشەنمەيمەن، ئەجەبا ياپونلار جۇڭگولۇقلارنى ئۇرۇش ئايروپىلانلىرى، زەمبىرەكلىرى بىلەن قۇنقۇزغىلى كەلدىمىكىنە؟ بىزنىڭ ئۆيدە بىر ئايال بار، ئۇ جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بېيپىڭغا قېچىپ كېلىۋالغان. ئۇنىڭ ئېرىنى، بىر ئايلىق بولمىغان بالىسىنى ياپونلار ئۆلتۈرۈۋەتكەنىكەن، ئۇلارنىڭ قايتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ كېلىۋاتىدۇ...

دەن زىچىنىڭ خىيال كەپتىرى بىردىنلا بېيپىڭغا ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ يەردە ئۇنىڭ ئائىلىسى — ئايالى، ئوغلى بار...

دەن زىچى ئەمدى ئۆزىنىڭ قارامۇلىقىغا، خوتۇنىنىڭ نەسەھەتلىرىنى ئاڭلىماي شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئەنگلىيىگە كەلگىنىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى، ئەمدى يۈرتىغا قايتىپ بارمەن دېسىمۇ بارالمايدۇ. دەن زىچى ئۆزىنىڭ ئائىلىسى توغرۇلۇق خىيال سۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى. چۈنكى، «ئائىلەم ھازىرمۇ مەۋجۇتمىدۇ؟ جاپالىق كۈنلەردە بىللە بولغان ئايالىم، سەبىي ئوغلۇم ھازىرمۇ ھايات‌مىدۇ» دېگەن ئوي كاللىسىغا كىرسىلا يۈرىكى ئۇيۇپ تەنلىرى شۇركىنىپ كېتەتتى. ئۇچ يىلدىن بېرى ئۇ ئەنگلىيىنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ «قاشتېشى كۆرگەزمىسى» ئاچتى، نۇرغۇن مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى. لېكىن، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۇنىڭ مۇساپىرلىق ئەلەملىرىنى يېنىكلىتەلەمدۇ؟

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، دوستۇم! — دېدى سام خونتېر قولىدىكى كىچىك قوشۇق بىلەن تۇخۇمنىڭ پوستىغا

ئاستا ئۇرغاچ، ــ سىلەرنىڭ جۇڭگودا: «ئۆيدىكى ھېسىاب تالاغا توغرا كەلمەپتۇ» دەيدىغان بىر ھېكمەتلىك سۆز بار. مېنىڭچە، سىز، ئۆزىڭىزنىڭ كەسپى ئۇچۇن چامىڭىزنىڭ يېتىشىچە ئەجىر قىلدىڭىز؛ «جۇڭگو قاشتېشى پادىشاھى» دېگەن نامىڭىز ئەنگلىيىگە، پۇتۇن ياۋروپاغا تارالدى، سىز يىغقان قىممەتلىك ساقلانىمىلار جۇڭگونىڭ جەڭ مەيدانلىرىدىن ئوڭۇشلۇق چىقتى. مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ ئۇتۇققۇ. ئۇرۇش ئىشىغا كەلسەك، سىز بۇنىڭغا ئامال قىلالمايسىز. مەنمۇ شۇنداق گۇزەل خىياللارنى قىلىپ، پۇتۇن دۇنيا ئەمىنلىك قاپلىغان يېشىل بوستانلىققا ئايلانسىكەن، ئىنسانىيەت ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرىمەيدىغان بولسىكەن، كۇندە مىلاد، چاغان بايرامىلىرىنى ئۆتكۇزسەككەن، ھەممە ئادەم چىرايلىق ئۇنچە ـ مەرۋايىتلاردىن ئۆزىگە زىبۇ زىننەت ياساپ، نەپىس قاشتېشى بۇيۇملىرىنى ئۆيلىرىگە تىزىپ قويالىسىكەن، دەپ ئويلايمەن. لېكىن بۇ پەقەتلا بىر شەرتىن خىيال. زېمىندىن زەمبىرەكلەرنىڭ گۇلدۇرلەپ ئېتىلىشلىرى ھەر ۋاقىت ئاڭلىنىپ تۇرسا، ئۇنچە ـ مەرۋايىت، قاشتېشى دېگەنلەرنىڭ ھېچقانداق قىممىتىمۇ قالمايدۇ. بەلكىم ئۇزۇنغا قالماي بىز تاماق يەۋاتقان بۇ جايىمۇ خارابىيلىككە ئايلىنىپ قالار، لوندون شەھىرىنىڭ ئورنى خەرىتىدىن ئۆچۇپمۇ كېتەر، بەلكىم مەنمۇ سىزگە ئوخشاش ماكانسىزلىق قىسمىتىگە قالارمەن!

سام خونتېر كەلگۈسى ئۇستىدىكى قورقۇنچلۇق پەرەزلىرىنى ساماۋى چۆچەكلەرنى سۆزلەۋاتقاندەك تەمكىن ۋە يۇمۇرلۇق قىلىپ ئېيتتى.

ــ ئاھ، تەڭرىم! ــ دېدى خونتېر خانىم ھاۋاغا كىرىست سىزىپ، ــ ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمەس. مەن گېرمانلارنىڭ شۇنچە قەدىمىي، گۇزەل لوندونىنى قاراپ تۇرۇپ ۋەيران قىلىۋېتىشىگە ئىشەنمەيمەن!

ـــ نەدىكى گەپلەرنى قىلىدىكەنسىز؟ ـــ دېدى سام خونتېر قوشۇقتا تۇخۇمنىڭ ئىچىنى ئويۇپ يەۋېتىپ، ـــ گىتلېرنىڭ قارنى بەك يامان، ئۇ پۈتۈن دۇنيانى يۇتۇۋالماقچى. قوشنا دۆلەتلىرىمىز ئۇنىڭغا شۇنچە تېزلا يەم بولدى، ئىتتىپاقدىشىمىز فرانسىيەمۇ تۇگەشتى. سانقۇن ھۆكۈمەت ئۆز دۆلىتىنى قىلچە ئايانماي گېرمانىيەگە قوش قوللاپ تۇتۇپ بەردى. خۇددى بىر دۆلەت كىمگە بەرگۈسى كەلسە شۇنىڭغا بېرىدىغان زىننەت بۇيۇمىدەك!

ـــ ھەي - ي! ـــ خەن زىچى ئاچچىق خورسىنىپ ئۆز ۋەتىنىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇنىڭ ئانا ۋەتىنىمۇ بىر كۈنلەردە ياپونىيەگە يەم بولۇپ كېتەرمۇ؟

ـــ گەپنىڭ قىزىقى تېخى ئەمدى چىقىدۇ، فرانسىيىنىڭ گاتېىن ئورمانلىقىدىكى، بىر پويىزدا گېرمانىيەگە تەسلىمنامە تاپشۇرۇپتۇ. بۇ دەل گېرمانىيە 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان چاغدا تەسلىمنامىگە قول قويغان جاي ئىدى. تارىخ ئىنسانىيەت تەقدىرىنى مانا مۇشۇنداق ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋې - تىدىكەن! ـــ چىرايىدا ھەسرەتلىك بىر كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتكەن سام خونتېر ئالدىدىكى كەسپدىشىغا قارىدى، ـــ ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىكى سودىغىلا ئوخشايدىغان ئىشتە بۇ!

ـــ ھە؟ ـــ خەن زىچى دەماللىققا بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي قالدى.

سام خونتېر ئۇلاپلا دېدى:

ـــ شۇنداققۇ، قەدىناس دوستۇم؟ قىممەت باھالىق ئۇنچە - مەرۋايىت، قاشتېشى دېگەنلەر بۇگۈنى بۇ ئادەمنىڭ قولىدا بولسا، يەنە بىر كۈنى باشقا بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. نەچچە مىليون يىللاردىن بېرى قىممەتلىك ساقلانمىلار قولدىن قولغا ئۆتۈپ كەلدى، شۇنداق بولغانسېرى ئۇلارنىڭ قىممىتى ھەسسىلەپ ئاشتى. ئەمەلىيەتتە، ھېچكىم بۇلارنى مەڭگۈلۈك خوجايىن سۈپىتىدە قولىدا تۇتۇپ تۇرالمايدۇ. قاشتاشنىڭ ئۆمـ

رى ئادەمنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئۇزۇن بولىدۇ. بىز ئۇنى باھاسىنىڭ قىممەتلىكىگە باقماي تالىشىپ سېتىۋالىمىز، ساقلايمىز، لېكىن ئۇنىڭ ئاخىر كىمنىڭ قولىغا چۈشىدىغانلىقىنى بىلمەيمىز!

خەن زېچى ئۇندىمىدى. ئۇ سىياسىي توغرۇلۇق ھېچقانچە بىرنېمە بىلمەيتتى، بۇ جەھەتتە سام خونتېر ئۇنىڭغا قارىغاندا جىق نەرسىلەرنى بىلەتتى. لېكىن، خەن زېچىنىڭ قاشتېشى، ئۇنچە - مەرۋايىتقا بولغان ھېرىسمەنلىكى سام خونتېردىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك ئىدى. سام خونتېر يەر شارىنى بىر دۆۋە ئۇنچە - مەرۋايىتقا ئوخشىتاتتى، بۇ ئوخشىتىشقا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىنى تاجاۋۇزچىلىق، تالان - تاراج قاپلاپ كەتكەنلىكىگە بولغان كىنا يە سىڭدۈرۈلگەنىدى.

— توغرا ئېيتىسىز! — دېدى خەن زېچى سام خونتېرنىڭ گېپىدىكى چوڭقۇر مەنىنى ھېس قىلىۋېتىپ، — ساۋ مېڭدېنىڭ: «تاشپاقا ھەرقانچە ئۇزۇن ياشىغان تەقدىردىمۇ، ئۆمرى مەنىسىزلىك ئىچىدە ئۆتىدۇ، يىلان چاڭ - توزان توزىتىپ دەبدەبە بىلەن ماڭغاندىمۇ يەنە توپىغا يەم بولىدۇ» دېگەن گېپى بار. يۇز يىلدىن كېيىن بەلكىم مەن قارا تۇپراقنىڭ ئاستىدا چىرىپ كېتەرمەن، پانىي دۇنيا بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم قالماس! لېكىن، ئاشۇ كۈنگىچە ئىنسان تىرىشىپ - تىرمىشىپ جاھىللىق بىلەن ياشايدۇ. ئۇ ئالەمگە ئۇزايدىغان چېغىمدا قاشتېشىدىن ئايرىلىپ قالىدىغانلىقىمنى ئويلىسام قورقۇپ كېتىمەن.

— ھامان ئايرىلىدىغان گەپ، دوستۇم، — سام خونتېر بۇ كۆڭۈلسىز تېمىنى بايقىمەكلا ئازادە بىر كەيپىيات ئىچىدە تىلغا ئالدى، — بوۋامنىڭ بوۋىسى ئەل ئۆمرىدە قاشتېشىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرۈپ ئۆتكەن ئادەم ئىكەن. سەكراتقا چۈشۈپ قالغان چېغىدا، قاشتېشىغا تارتىشىپ كۆزلىرى نەچچە قېتىم

ئېچىلىپتۇ، لېكىن قاشتېشى ئۇنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالالماپتۇ. ئۆلىدىغان چاغدا قولىدىكى قاشتېشى يەرگە چۈشۈپ چېقىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ كارىۋاتتا قىمىر قىلالماي يېتىۋېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن چوڭ بوۋام ئۇنىڭ يولىدىن ماڭماي سودىغا قىزىقىپ قاپتۇ. ئۇ كېيىنكى ئەۋلادلىرىغا: «ئەگەر تاۋار قولۇڭلاردا تېخىمۇ چوڭ قىممەت يارىتالمىسا، قىممىتى يوق بىر نېمىگە ئايلىنىدۇ» دەپ نەسىھەت قىلىدۇرغانىكەن. دادامۇ، مەنمۇ مۇشۇ نۇقتىدا چىڭ تۇرۇپ كەلدۇق. بەلكىم شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنلا «خونتېر ئۇنچە ـ مەرۋايىت دۇكىنى» مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىغاندۇ، مەنمۇ شۇ سەۋەبتىن پۈتۈن دۇنيانى ئايلىنىپ تۇرمۇشۇمنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەلىگەندىمەن، ئۆزۈم يارىتالمىغان نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولالىغاندىمەن. سىزچۇ، دوستۇم، بۇۋامنىڭ بۇۋىسى تۇنغان يولغا مېڭىۋاتقاندەك قىلىسىز. مۇشۇنداق قىلىش ھاجەتمۇ؟ سىزنىڭ ئورنىڭىزدا مەن بولغان بولسام، ئاشۇ بەش ساندۇقتىكى نەرسىلەرنى سېتىۋەتكەن بولاتتىم.

ـــ سېتىۋەتكەن بولاتتىم دەمسىز؟ ـــ خەن زىچى ھەيران قالدى.

ـــ ھەئە، سېتىۋەتكەن بولاتتىم. ئۇلۇغ بريتانىيە مۇزېيلىرىدىكى بىلەن باھا قويۇش سېتىۋېلىش ئورنى خېلىدىن بېرى سىزنىڭ نەرسىلىرىگە قىزىقىپ كېلىۋاتىدۇ. ھەرقانچە يۇقىرى باھا قويسىڭىزمۇ ياق دېمەيدۇ. ئۇ نەرسىلىرىڭىزنى ئۇرۇش بۇلۇتلىرى ئەگىپ يۈرگەن ھازىرقىدەك ۋاقىتتا ساتمىسىڭىز قاچان ساتىسىز؟ قاشتاشلىرىڭىز كۆيۈپ كەتسە، ھەرقانچە پۇشايمان قىلسىڭىزمۇ كېچىكسىز!

خەن زىچى جىممىدە تۇرۇپ قالدى. سام خونتېرنىڭ بۇ گەپلىرى كونا گەپلەر ئىدى.

ـــ ياق، ـــ دېدى خەن زىچى، ـــ خونتېر ئەپەندى، ئەگەر ئۇنداق قىلسام مەن ئۇ نەرسىلەرنى مېڭىبىر مۇشەققەتتە پەقەت

سېتىش ئۈچۈنلا ئەكەلگەن بولۇپ قالمامدىمەن؟ سىز ئەسلى بۇ نەرسىلىرىڭىزنى ساتقۇزۇۋېتەي دېگەن مەقسەتتە مېنىڭ ئەنگلىيىگە كېلىشىمگە ياردەم قىلغانكەنسىز ـ دە؟

ئون نەچچە يىلدىن بېرى قويۇق ئالاقە قىلىپ كېلىۋاتقان، ئۇچ يىلدىن بېرى بىردەممۇ ئايرىلماي كېلىۋاتقان بۇ دوستلار-نىڭ ئارىسىنى غۇۋا بىر كۆلەڭگە باسقاندەك بولدى. ئاردىدىكى قاتمال كەيپىياتتىن تەشۋىشكە چۈشۈپ قالغان خونتېر خانىم ئېرىگە قاقشاشقا باشلىدى:

ـــ سام، ئەسلى سىزنىڭ مەقسىتىڭىز مۇشۇمىدى؟ جۇڭ-گولۇقلار ساداقەتمەنلىككە بەك ئېتىبار بېرىدۇ، بىرىگە ياردەم بەرسە ئاخىرغىچە ياردەم بېرىدۇ.

سام خونتېر كۆلكىسىنى يېغىشتۇرۇپ خەن زىچىگە دېدى:

ـــ قەدىناس دوستۇم، يېڭىلىشۋاتىسىز! مەن پەقەت سىزگە تەكلىپ بېرىۋاتىمەن. قارىغۇنى تار يەردە قىستاۋاتقىنىمۇ يوق. ئەگەر سىزنىڭ ساقلانمىلىرىڭىزنى كۆزلىگەن بولسام، دەسلەپتىلا ئۆزۈمنىڭ ساقلىغان نەرسىلىرىمنى سىزگە ئۆتۈنۈپ بېرەرمىدىم؟ سىزنى ئەنگلىيىگە تەكلىپ قىلىپ نېمە قىلاتتىم؟ ئەگەر مەن دۆلىتىڭلاردىكى پۇ شۇچاڭ ئەپەندىدەك مەنپەئەتپەرەس، تۈزكور ئادەم بولسام، ئارىمىزدا بۈگۈنكىدەك چوڭقۇر دوستلۇق بولمىغان بولاتتى.

ـــ راست دەيسىز، ـــ دېدى خەن زىچى بايىقى بىمەنە گېپىنى ئۈچۈن خىجىل بولۇپ. ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى ھايات كارتىنىسى كۆز ئالدىدىن لاپ قىلىپ ئۆتۈشى بىلەن ئۈنىڭ سام خونتېرغا بولغان گۇمانىمۇ نەگىدۇر يوقالدى، ـــ بايا گەپتە كەتكۈزۈپ قويۇپتىمەن، ئەپۇ قىلىڭ. سىز مېنىڭ بېشىمغا كۈن چۈشكەندە ئەسقاتىدىغان بىردىنبىر دوستۇم.

ـــ ياردىمىمنى باشقىچە چۈشەنگەنلىكىڭىز ئۈچۈن ھەيـ-رانمەن، ـــ دېدى سام خونتېر، ـــ سىزگە بېيىپكەتكەن ئايرد-

لمش توغرىسىدا نەسىھەت قىلغان چېغىمدا، مەن ئەنگلىيىنىڭ بۇگۈنكىدەك ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە قالمىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەن. ھازىر لوندون خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدى. ئەگەر بىرەر كىلىشىمەسلىك بولۇپ قالسا، سىز دوستۇمغا يۈز كېلەلمەيمەن، شۇڭا...

— ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇمۇ قىسمەتتىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى. تەقدىردىن قاقشىغىچە ئادەمدىن قاقشىغان تۇزۇك. باشقا ئېغىر كۈن چۈشكەن ۋاقىتلاردا بىز بارنى تەڭ كۆرۈپ بىر - بىرىمىزنىڭ ھالىغا يېتىپ كۈن ئۆتكۈزدۇق، — خەن زىچى ئىلاجسىزلىق ئىچىدە خورسىنىپ قويدى، — بىراق، ئۇ نەرسىلەرنى سېتىۋېتىشكە ھەرگىز كۆڭلۈم ئۇنمايدۇ. ئۇ نەرسىلەر مېنىڭ ھاياتىم، مېنىڭ بارلىقىم. ھامان بىر كۈنى مەن ئۇ نەرسىلەرنى بېيىڭغا ئېلىپ كېتىمەن. بۇ يەردە ئۆلۈپلا قالمىسام...

— ئاھ، پەرۋەردىگارىم! بۇگۈن نېمە بولدى سىلەرگە؟ ئەتىگەندىلا شۇم ئېغىزلىق قىلغىلى تۇردۇڭلارغۇ؟ — خونتېر خانىم نازارى بولۇپ غۇدۇرغىلى تۇردى، — ئۇرۇش دەمسىلەر؟ نەدە ئۇرۇش بولۇۋېتىپتۇ؟ ئۇرۇش لوندوندىن تولىمۇ يىراقتا بولۇۋاتىدۇ. گېرمانىيە ئايروپىلانلىرى بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ. مەن پال سېلىپ كۆردۈم.

— يەنە شۇ چاي شامىسىنى بىر - بىرىگە گىرەلەشتۇرۇپ باقمىدىغان پالمۇ؟ سالغان پالىڭىز توغرا چىقسۇن ئىلاھىم! بىزنىڭ ۋە دوستىمىزنىڭ جېنىنى تەڭرى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي! — سام خونتېر خۇشخۇيلۇق بىلەن كۈلدى، — خەن ئەپەندى، ئەگەر كەلگەن نەرسىلىرىڭىز ياتقىڭىزدا ھېلىھەم ئامان - ئېسەن تۇرۇۋاتقاندۇ؟ ئەگەر بۇ بىناغا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتمىسە، ئۇ نەرسىلىرىڭىزگە ھېچكىم تەگمەيدۇ. ئۇنداق بولغاندىكىن بىز رېئاللىققا تەن بېرەيلى. يۈرۈڭ، دۇكانغا بېرىپ قاراپ باقايلى.

لوندونغا هېچقانداق خەۋپ يەتمىسە بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ تىرىكچىلىكىنى قىلىۋېرىمىز. ئولۇيېرنىڭ دېيىشىچە، بۇ بىر قانچە كۈندىن بېرى سودا يامان ئەمەس بولۇۋاتىپتۇ. تويلۇق ئۈزۈك ئالمىدىغانلار بارغانسېرى كۆپىيىۋاتىپتۇ. قارىغاندا، مۇھەببەت ئىلاھى بىلەن ئەزرائىل كۈچ سىنىشىۋاتقان ئوخشايدۇ. قىز - يىگىتلەر ئۈرۈشتىن بۇرۇن ۋىسالغا يېتىشكە ئالدىراپ كېتىۋاتسا كېرەك.

ئولۇيېر خونتېر شۇ تاپتا دۈكاندا يوق ئىدى، لىياڭ بىگىيۇ بىلەن خېنىدى باغچىسىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

ئەتراپنى شەھەرنىڭ قاينام - تاشقىنلىقى بىر ئالغان خېنىدى باغچىسى سالقىن ۋە جىمجىت ئىدى. يېشىل پايانداز‌نى ئەسلىتىدىغان كەڭرى چىملىق ۋە ئۈ يەر - بۇ يەردە ئوتلاۋاتقان يۈمران قوزىلار كىشىنى لوندوندا ئەمەس، ياۋروپا يايلاقلىرىدا ياكى تائىس ياشىغان گۈزەل سەھرالاردا تۇرۇۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويۇاتتى. باغچىنىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدىكى زۇمرەتتەك «يىلانلىق كۆل» دە كۆك قوتان، ئاق‌قۇ ۋە ياۋا ئاق غازلار ئۈزۈپ يۈرۈشەتتى، بىرقانچە قولۇاق كۆلنىڭ بويىنى ياقىلاپ كېلىۋاتاتتى. بۇ بىر يۈز يىگىرمە يىل بۇرۇن شائىر شېللىرنىڭ ئاشىقى ھاياتىدىن ئايرىلغان كۆل ئىدى. ئەمدىلىكتە بۇ كۆلنىڭ بويلىرىدا ئاشۇ يالقۇنلۇق مۇھەببەتنىڭ يادنامىسى سۈپىتىدە رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى. خېنىدى باغ-چىسىنىڭ كۈز كۈنلىرىدىكى بۇ مەنزىرىلىرى شۇنچىلىك گۈزەل ئىدىكى، كىشىنىڭ ئۈرۈش تۇمانلىرىنىڭ بۇ تەرەپكە ئەگىپ كېلىۋاتقانلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. پەقەت كۆل بويىدىكى ئورۇندۇقلاردا ئىككى - ئۈچتىن ئولتۇرغان ياۋروپا مۇساپىرلىرى ۋە دەل - دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن غايەت زور شارچىلارغا ئوخشاش كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان رادارلارلا كىشىگە ئۈرۈش

ۋەھىمىسىنى ھېس قىلدۇرۇپ تۇراتتى. بۇ رادارلار گېرمانىيە ئايروپىلانلىرىنى ئەنگلىيە زېمىنىغا قوندۇرماسلىق ۋە لوندوننىڭ ۋارشاۋادەك ئاقۇۋەتكە قالماسلىقىدا مۇھىم رول ئوينايتتى.

ھاۋا ئوبدانلا سوۋۇپ قالغانىدى. چىرايى بۇرۇنقىدىن بەك-رەك تاتىرىپ كەتكەن لياڭ بىڭيۇنىڭ ئاق شىلەپىسى كۆز شامىلىدا بوش يەلپۇنەتتى، قەدىمى ئاستىدىكى غازاڭلار تىنىمسىز شىلدىرلايتتى. لياڭ بىڭيۇ يېقىندىن بېرى مەقسەتسىز رەۋىشتە قىلغان ئىشلىرىغا ئوخشاشلا بۇ قېتىممۇ بۇ باغچىغا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى بىلەلمىدى. ئۇ بۇگۈن ياتقىدا كىتابلىرىنىڭ ھەممىسىنى يەرگە تىزىۋېلىپ ئاندىن بىر - بىرلەپ يېغىدى، ھەممە كىيىمىنى بىر باشتىن كىيىپ چىقتى. ئەڭ ئاخىردا يەنىلا باشتىكى كىيىمىنى تاللىدى، ياتاق ئىچى بەكلا قالايمىقان بولۇپ كەتتى. كەچتە بۇ قالايمىقانچىلىقنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىرمۇنچە ۋاقتى كەتتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆڭلى غەش بولۇۋاتقىنى ئۈچۈنلا قىلدى. ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بې-غىغا بىرمۇنچە قۇم خالتىلىرى دۆۋىلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئۇ يەردە غارغا بۆسۈپ كىرىش مانېۋىرى ئىشلەش ئۈچۈن بىرمۇنچە ۋاقىت سەرپ قىلاتتى. كېچىدە زەمبىرەكچىلەر ئەترىتىنىڭ مۇداپىئە سېپىگە قاراپ ماڭغىنى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. دەرسخانىدا ئەنگلىيە ئەدەبىياتىدىن دەرس بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى مۇنبەردە چاسىرنىڭ داستانى «ئاق كۆڭۈل ئايال ھەققىدە ھېكايە» نى تازا ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلىۋاتقاندا، ئوقۇ-غۇچىلار تۆۋەندە گىتلېر بىلەن مۇسسولىنىنىڭ سۆيىقەستى توغ-رۇلۇق مۇلاھىزە قىلىپ ئولتۇراتتى. دەرسخانا كەيپىياتى قالايى-مىقانلىشىپ كەتتى. لياڭ بىڭيۇ ئىختىيارسىز جۇڭگودىكى سا-ۋاقداشلىرىنىڭ: «شىمالىي جۇڭگو شۇنچە چوڭ بولغىنى بىلەن خاتىرجەم ئولتۇرغۇدەك يەر يوق» دېگەنلىرىنى، تۇغۇلۇپ ئۆس-كەن مەھەللىسىنى ئەسلەپ قالدى.

ئەتىگەندە ئولىۋېير خونتېر تېلېفون بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى بۇ باغچىغا كەلگەنىدى.

ئۇلار شائىر بايرونىنىڭ مىس ھەيكىلى يېنىدا ئاستا قەدەم بىلەن كېتىۋاتاتتى. بۇ ھەيكەلنى گرېتسىيە ھۆكۈمىتى شېئىر. لىرى ۋە ئىسىسىق قېنىنى ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلغان گرېتسىيە خەلقىگە تەقدىم قىلغان ئۇلۇغ شائىر بايرونىنى خاتىرە. لەش ئۈچۈن تەقدىم قىلغانىدى. بۇ مىس ھەيكەلدە بايرونىنىڭ چىرايى شۇنداق كېلىشكەن قىلىپ لايىھىلەنگەن بولۇپ، چاچلە. رى قاپقارا، بۇرنى قاڭشارلىق ئىدى، كۆزلىرىدىن ئەقىل - پاراسەت ۋە ھاياجان چاقناپ تۇراتتى. شائىر شۇ تۇرقىدا گويا ئۆز ۋاپاتىدىن كېيىن رويابقا چىققان ئانا ۋەتىنىگە قاراۋاتقاندەك، مېيىپ پۇتىنى سۆرەپ ئۆتكەن ئوتتۇز ئالتە يىللىق ئەگرى - توقاي ھايات يولىغا قايتىدىن نەزەر سېلىۋاتقاندەك، ئەڭ ئاخىر. قى تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزگەندە يازغان مۇنۇ شېئىرىنى ئىچە. دە پىچىرلاپ ئوقۇۋاتقاندەك قىلاتتى:

ئۆتمەكتە كۈنلىرىم خازانلار دەسسەپ،
گۈلى ھەم مېۋىسى يىتكەن سۆيگۈنىڭ.
مەن بىلەن قالغىنى پەقەتلا بۇندا،
گۈمرانلىق، ئارمان ۋە ھىدى قايغۇنىڭ.

لياڭ بىگۈيۇ بايرونىنىڭ ھەيكىلى يېنىدىن ئاستا ئۆتۈپ كەتـ تى.

باغچىنىڭ تازىلىق ئىشچىلىرى سۈپۈرۈلگەن غازاڭلارنى بىر يەرگە يىغىپ ئوت يېقىۋاتاتتى. خىلۋەت دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدا لەيلەپ يۇرگەن تۇرۇم - تۇرۇم ئىسلار لياڭ بىگۈيۇگە سەددىچىن سېپىلىدىكى تۇرانى ئەسلەتتى. يىراق ئۆتمۈشتە ئوت، گۈلخان يېقىش تاجاۋۇزچىلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ بەلگىسى دەپ قارىلاتـ

تى. هازىرمۇ لياڭ بىڭيۇنىڭ ئانا دىيارىدا ھېلىمۇ ئۇرۇش ئوتى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقاندۇ؟

شۇشىدەك سۈپسۈزۈك ئاسماندا كۈمۈش رەڭلىك ھاۋا ھۆ-جۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش شارچىلىرى ئېسىلىپ تۇراتتى، كۈز شامىلى شارچىلار باغلانغان ئىنچىكە پولات سىمغا تېگىپ بوش ئاۋاز چىقىراتتى. لياڭ بىڭيۇ قەدىمىنى توختىتىپ ئىپادىسىز بىر نەزەردە كۆككە تىكىلدى:

— لياڭ خانقىز، ئاۋۇ شارلارنى تاماشا قىلىۋاتقان ئوخ-شىمامسىز؟ — قىزنىڭ يېنىدا تۇرغان ئولۇيېر بېشىنى كۆتۈ-رۈپ يالتىتىدە ئۇنىڭغا قارىدى، — شۇ تۇرقىدا بۇ شارچىلار كە-شىگە غايەت زور بىر تەزىق مارجانىنى ئەسلىتىدۇ.

— ياق، ئۇ ماڭا بېيپىڭدىكى «قۇملۇق قالغىچى»نى ئەسلەتتى... — دېدى لياڭ بىڭيۇ پىچىرلاپ دېگۈدەك.

— «قۇملۇق قالغىچى» دېگىنىڭىز قۇشنىڭ ئىسمىمۇ؟

— ياق، لەگلەكنىڭ ئىسمى. كىچىك ۋاقتىمدا مەن لەگ-لەك ئۇچۇرتۇشقا بەك ئامراق ئىدىم، — خىيالى ئاللىبۇرۇن يۇرتىغا كەتكەن لياڭ بىڭيۇ ئاسماندىكى شارچىلاردىن كۆز ئۇز-مەي شۇنداق دېدى.

— لەگلەك دەمسىز؟ — ئولۇيېر چۈشىنەلمىگەندەك قا-يىتىلاپ سورىدى. لياڭ بىڭيۇنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى ئۇنى بەكلا ھەيران قالدۇرۇۋاتاتتى.

— بۇ يەردە ئۇنداق لەگلەكلەرنى كۆرگىلى بولمايدىكەن. لەگلەكنىڭ ئانا ماكانى جۇڭگودا، بېيپىڭدا! باھار كېلىشى بىلەن بېيپىڭنىڭ ئاسمىنىنى لەگلەكلەر قاپلاپ كېتىدۇ.

— ھەقىقەتەن بىزنىڭ بۇ يەردىكىگە ئوخشىمايدىكەن، — دېدى ئولۇيېر، — سىزمۇ لەگلەك ئۇچۇرتۇشنى بىلەمسىز؟

— ياق، ئۇ ھەممە ئادەم بىلىدىغان ئىش ئەمەس، بولۇپمۇ قىزلار لەگلەك ئۇچۇرتۇشنى بىلمەيدۇ! — لياڭ بىڭيۇ ئاچچىق

كۈلۈپ قويدى، ــ لەگلەك ئۇچۇرتۇشمۇ كىشىدىن ئازراق پەم ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شامال يۆنىلىشىگە دىققەت قىلىش، لەگلەكنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ياخشى ئىگىلەش كېرەك. شامال چىققاندىن كېيىن يېپنى قويۇپ بېرىپلا تەۋرىتىش كېرەك. ئىشقىلىپ، لەگلەك ئۇچۇرتۇش ئادەمنى تولا يۈگۈرۈتۈپ هاردۇ- رۇۋېتىدىغان ئىش. مەن ئۆزۈم لەگلەك ئۇچۇرتماي تولا هاللاردا تاماشا كۆرەتتىم. گۇاڭدىيەننىڭ لەگلەكلىرى ئەڭ داڭلىق ئىدى. كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئەڭ قىممەت باهادا سېتىلىدىغان «چوڭ قۇملۇق قالغىچى» ساۋ شۆچىننىڭ ئەسىرىدە خاتىرىلەن- گەن ئۇسۇل بويىچە ياسالغانىكەن. كېچىك ۋاقتىمىزدا مەن دېمەتلىك بالىلارنىڭ هەممىسى مۇشۇ خىل لەگلەكنى ئۇچۇرتاتتۇق. چى ئاكام يىگىرمە تومپۇرغا لەگلەكتىن بىرنى سېتىۋېلىپ ماڭا ئۇچۇرتۇشنى ئۆگىتىپ قويدى. ئاكامنىڭ ئەكەلگىنى شەكلى «قۇملۇق قالغىچى»غا ئوخشايدىغان، ئەمما ئۇنىڭدىن سەل كىچىك، قارا يوللۇق سىزىقلىرى بار لەگلەك ئىدى. بىز ئۇنى «قازان كۆيىسى» دەپ ئاتايتتۇق. چى ئاكام لەگلەكنى ئۇچۇرتۇپ بەرگەندىن كېيىن ئىشىغا كېتىپ قالاتتى. مەن قايتا- قا يۈگۈرۈشنى بىلەلمەي لەگلەكنىڭ يېپىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالاتتىم. ئەگەر ئازراقلا دىققەت قىلمىساق، يېپنى يىغىشقىمۇ ئۇل- گۇرمەي لەگلەكنى چۈشۈرۈۋېتەتتۇق. شۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئا- رىمىزدا مۇشۇ ئىش مەزمۇن قىلىنغان بىر قوشاق بار ئىدى: «‹قازان كۆيىسى›، ‹قازان كۆيىسى›، ئۇچۇشقا ئامراق ‹قا- زان كۆيىسى›، كۆردى مانا بىر موللاق بىلەن، يەردە ئۆزىنى ‹قازان كۆيىسى›». ئوغۇللار مېنى زاڭلىق قىلىپ چاۋاك چىلىپ شۇ قوشاقنى ئېيتىشاتتى، ــ لياك بىگىيۇ شۇنداق دەۋېتىپ ئۆزىمۇ سەزمەي شۇ ۋاقىتتىكىگە ئوخشاش كۈلۈۋەتتى، كۆزلىرىدە ئەلەملىك ياش تامچىلىرى يالتىرىدى.

ــ بالىلىقىمىزغا مەستلىكىم كېلىۋاتىدۇ. پۈرسەت بولسا

جۇڭگوغا بېرىپ «چوڭ قۇملۇق قالغىچى» نىڭ ئۇچۇشىنى بىر كۆرگەن، «موللاقچى قازان كۆيىسى» نى ئۆز قولۇم بىلەن ئۇ-چۇرتقان بولسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە! ـــ لياڭ بىڭ-يۇنىڭ گەپلىرىگە ھەۋەس قىلىپ قالغان ئولۇۋېر ھاياجان بىلەن شۇنداق دېدى.

ـــ ئەمدى ئۇ ۋاقىتلار كەلمەسكە كەتتى، ـــ لياڭ بىڭيۇ بېشىنى تۆۋەن سالغاندا، ئاق شىلەپىسىنىڭ سايىسى كۆزلىرىدە-كى ھەسرەتلىك ئالامەتنى توسۇۋالدى. قىز كەينىگە بۇرۇلۇپ قولياغلىقى بىلەن ياشلىرىنى سۈرتتى، ـــ ئەمدى بېيپىڭنىڭ ئاسمىنىدا ياپون ئايروپىلانلىرىلا ئۇچۇۋاتقاندۇ؟

ـــ بايا بىر ئوبدان تۇراتتىڭىز، ئەمدى يىغلىغا چۈشتىڭ-ىزغۇ، ـــ شېرىن خىياللار قايىنىمغا غەرق بولغان ئولۇۋېر ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى، ـــ لياڭ خانقىز، كۆڭۈلسىز ئىشلارنى تولا ئويلاپ كەتمەڭ. بۇ يەر لوندون، بېيپىڭ ئەمەس، ياپونىيىنىڭمۇ، گېرمانىيىنىڭمۇ ئايروپىلانلىرى بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ. بىز مانا بىر ئوبدان ياشاۋاتىمىز-مامدۇق؟

ـــ بىز؟ ـــ لياڭ بىڭيۇ بۇ گەپنىڭ مەنىسى ئۇستىدە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. قىز ئۇچ يىل ئىلگىرىكى باھار كۈنلىرىنىڭ بىر ئەتىگىنى قارا چاچلىق، قارا كۆزلۈك بۇ يىگىتنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن چېغىدىلا، ئۇنىڭ ئۆزىگە تىكىلگەن كۆز-لىرىدە ئالاھىدە بىر خىل ھېسسىيات ئالامىتىنىڭ قېتىپ قالغا-لىقىنى سەزگەنىدى. چىرايلىق، ياش قىزلار ئادەتتە بۇنداق ئىپادىگە تولىمۇ تۇيغۇن كېلىدۇ. لېكىن، لياڭ بىڭيۇ بۇنى پەرۋايىغا ئالمىدى، ئولۇۋېرنىڭ كۆزلىرىدىكى مۇھەببەت ئۇچ-قۇنلىرىنى سەزمىگەنگە سېلىپ سوغۇق مۇئامىلە قىلدى، ئۆزىنى ئەپقېچىپ يۈردى. ئولۇۋېر ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى ھەققىدە-كى قۇرۇق گەپلىرى بىلەن ئۇنى بەكلا بىزار قىلىۋەتكەنىدى.

شۇڭا لياڭ بىڭيۇ ھېسسىيات جەھەتتە ئولۇۋېردىن ئۈستۈن تۇرۇش، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ كۆپ ئۇچرد- شىپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىمتىھان بېرىش قارارىغا كەلدى. مۇشۇنداق قىلسا ئۇ بۇ سەر- گەردانلىق كۈنلىرىدە قايتا ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشەلەيتتى ھەم كۆپ ۋاقىتلىرىدا مەكتەپتە تۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولاتتى، ئولۇۋېرنىڭ ئاشۇ بىر جۈپ قارا كۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىشد- دىن قۇتۇلالايتتى. بىراق، دائىم بۇنداق مۆكۈنۈپ يۇرگىلىمۇ بولمايتتى، ھەر ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا ئۇ بەربىر خونتېرنىڭ ئۆيىگە قايتاتتى. خونتېر خانىمنىڭ قىزغىن مۇئامىلىسى، ئو- لۇۋېرنىڭ ئۇزۇلدۇرمەي گۈل سوۋغا قىلىشى ئۇنى بىئەپ ئەھ- ۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. ئۇ مۇستەقىل ئادەم ئەمەس ئىدى، تۇرمۇش ۋە ئۆگىنىشتە خەن زىچىنىڭ ياردىمىگە موھتاج ئىدى، شۇنداقتىمۇ يەنە خونتېر ئائىلىسىگە تايانماي بولمايتتى. ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە كۈتۈلۈۋاتقان بولسىمۇ تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا يەنىلا خەقنىڭ پاناھلىقىدا تۇرۇۋاتقانلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. ئۇ ئۆي ئىگىسىنى خاپا قىلىپ قويسا بولمايتتى. راست- تىنلا شۇنداق بولۇپ قالسا، خونتېر ئەر - خوتۇنىنىڭ نەزەرىدە ۋاپاغا جاپا قىلغان ئادەمگە ئايلىنىپ قالاتتى. ئۇ ھەمىشە ئۆز ھېسسىياتىنى چەكلەپ تۇراتتى، سۆز - ھەرىكىتىگە بەكلا دىق- قەت قىلاتتى. بۇ يات ئەلدىكى تۇرمۇشنى سەۋرچانلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ، ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرىدىغان ئاشۇ كۈننى تۆت كۆز بىلەن كۈتەتتى. شۇ چاغدا بەلكى ئۇ ۋەتىنىگە قايتىپ كېتەر. ئۇچ يىل ئۆتۈپ كەتتى، ئولۇۋېرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان قىزغىنلىقى تېخىمۇ كۈچەيدى. تەتىل كۈنلىرىدە ئولۇۋ- يېر پات - پات ئۇنى مەنزىرىلىك رايونلارنى كۆرۈپ كېلىشكە ياكى تىياتىر - مۇزىكا كېچىلىكىگە تەكلىپ قىلاتتى. ئۇ بۇنداق قىزغىن تەكلىپلەرنى رەت قىلىشقا ئامالسىز قالاتتى. ئولۇۋېر

يەنە ھەر خىل باھانىلەر بىلەن پات - پات ئوكسفورد ئۇنىۋېرسى-تېتىغا ئۇنى كۆرگىلى باراتتى. ھەر قېتىم بارغىنىدا ئازراق يەيدىغان نەرسىلەرنى، ھەتتا ئويۇنچۇقلارنى ئالغاچ بېرىپ، ئۇنى گاھى خاپا قىلىپ گاھى خۇش قىلاتتى. ئۇ ئولىۋېيرغا بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق قىلماسلىقنى ئوچۇق دېيىشنى ئويلايتتى - يۇ، لېكىن بۇ گەپنى ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. چۈنكى ئولىۋېيېر ئۇنىڭغا پەقەت دوستلۇق تەرىقىسىدىلا مۇئامىلە قىلىۋاتاتتى. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، ئۇ بۇ يىگىتنىڭ ياخشى كۆڭلىنى قانداق-مۇ رەت قىلالىسۇن؟ ئۇچ يىلدىن بېرىقى تالاي قېتىملىق ئۇچ-رىشىشلاردىن ئۇنىڭ ئولىۋېيرغا بولغان ئىلگىرىكى تەسىراتلە-رى ئاستا - ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلىدى. بارا - بارا ئۇ بۇ يىگىتنىڭ خىزمەتتە قابىل، تۇرمۇشتا ئەستايىدىل ئىكەنلىكىنى سېزىشكە باشلىدى. ئۇ ئەزەلدىن ئولىۋېيرنىڭ باشقا قىزلار بىلەن ئارىلاشقىنىنى، قۇرۇق سۆلەت نوچىلاردەك مودا قوغلاش-قىنىنى، تاپتىن چىقىپ كەتكەن ھەرىكەتلىرىنى سەزمىدى. بۇ ئېھتىمال، ئۇنىڭ تومۇرىدا يېرىم جۇڭگولۇقنىڭ قېنى ئېقىۋاتـ-قىنى، ئۇنىڭ ھېلىقى مېھرىبان، مۇلايىم شەرقلىق ئانىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغىنى ئۈچۈنمىكىن؟ بەلكىم لياڭ بىڭيۇ كەلگەن-دىن باشلاپلا ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ شەرقلىق قىزغا چۈشۈپ قالغان-دۇ؟ ئىشقىلىپ، ئۇ بارا - بارا ئولىۋېيېردىن ئىلگىرىكىدەك بىزار بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلار-نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاكا - سىڭىللاردەك دوستلۇق پەيدا بولدى. ئولىۋېيرنىڭ ئالدىراشچىلىقتا دەڭسەپ كۆرمەيلا دەپ سالغان سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك بولدى ھەم يۇرىكى بىر پەسكە تىترەپ ئۆتتى. بىراق، ئۇ نېمىمۇ دېيەلـ-مىسۇن؟ ئولىۋېيېر كۆڭلىدە مەيلى قانداق ئويلىشىدىن قەتئىينە-زەر، ئارىنى ئوچۇق قىلغۇدەك بىرەر ئېغىز گەپ قىلمىسا، قىز بەربىر ھېچنېمىنى بىلمىگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ يۇرىۋېرەت-

تى. ئۇچ يىلدىن بېرى قىز مانا مۇشۇنداق ئېھتىياتچانلىق بىلەن ياشاپ كەلگەنىدى.

— لياڭ يۈەن ياخشى بولسىمۇ، لېكىن مەن بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرالمايمەن. بەربىر قايتىپ كېتىشىم كېرەك، — دېدى قىز. ئۇنىڭ بۇ گېپىدە ئولۇغبېرنى رېئاللىقتىن چەتنىگەن خىياللارنى قىلماسلىققا دەۋەت قىلىۋاتقاندەك پۇراق بار ئىدى.

— سىزنىڭ جۇڭگوغا بولغان مۇھەببىتىڭىز نېمانداق چوڭقۇر - ھە! — ئولۇغبېر ئەپسۇسلىنىشقىمۇ، ھېسداشلىققىمۇ ئوخشىمايدىغان چۈشىنىكسىز بىر تەرزدە مۇرىسىنى كۆتۈرۈپ قويدى، — چۈشتە جۇڭگوچە تائاملار ئاشخانىسىغا بېرىپ تاماق يەپ كەلسەك قانداق؟ «شاڭخەي راۋتقى» نىڭ قورۇمىلىرى ئانام قورىغان قورۇمىلاردىن كۆپ ياخشىكەن.

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئۇلار يەر شارى تىياتىرخانىسى زالىدا «چاقماق تېشى» كونسېرتىنىڭ باشلىنىشىنى كۈتۈپ ياتتى. مۇيان ئولتۇرۇشتى. بېلەتنى ئالدىنئالا سېتىۋالغان ئولۇغبېر لياڭ بىڭيۈ بىلەن بىرگە بولۇش ئۈچۈن بۇ كۈننى ناھايىتى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرغانىدى. لياڭ بىڭيۈنىڭ ئەزەلدىن ئويۇن كۆرۈش بىلەن خۇشى يوق ئىدى، ئولۇغبېر ئويۇننى ماختاپ زورلاۋەرگەندىن كېيىن ئىلاجسىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ بۇ يەرگە كەلگەنىدى. لياڭ بىڭيۈنىڭ نەزەرىدە، بۇنداق ئويۇنلارنى كۆرۈش ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىۋەتكەندىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. شۇ تاپتا قىزنىڭ كاللىسى قۇپقۇرۇق، قىلغۇدەك باشقا ئىشمۇ يوق ئىدى. ئويۇن تېخى باشلانمىغان بولۇپ، قىز چۈشۈرۈۋېتىلگەن پەردىگە بىرخىلدا قاراپ ئولتۇراتتى. دېگۈدەك گەپ تاپالمىغان ئولۇغبېر ھېلىلا «شاڭخەي راۋتقى»دا يېگەن مەززىلىك تاماق توغرۇلۇق توختىماي سۆزلىگىلى تۇردى:

— ۋەتىنىڭىزگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتىڭىز ئازراق

بولسىمۇ ئارام تېپىپ قالغاندۇ؟ بۇگۈن لوندوندىن چىقماي تۇ-رۇپلا جۇڭگوغا بىر قېتىم بېرىپ كەلگەندەك بولۇپ قالدىڭىزغۇ دەيمەن!

— ياق، ئۇ يەرگە تاماق يېگىلى بېرىپ ژەتتىمنى تېخىمۇ كۆرگۈم كېلىپ كەتتى، — دېدى لياڭ بىگىيۇ، — لوندوندىكى جۇڭگو ئاشخانىلىرىنىڭ تاماقلىرىدا جۇڭگوچە تەم يوق ئىكەن، پەقەت قۇرۇق نامىلا بار ئىكەن. سىلەر چەت ئەللىكلەرنىغۇ قويۇپ تۇرايلى، بۇ يەرنىڭ تاماقلىرى بېيجىڭدىكى دۇڭلەيشۇن، نەنلەيشۇنلەرنىڭ تامىقىغا يەتمەيدىكەن... بىزنىڭ ئۆيدە دائىم يەيدىغان ئاددىي تاماقلارمۇ ئۇنىڭدىن مىڭ تەملىك!

— مۇنداق دەڭ! — لياڭ بىگىيۇنىڭ گەپلىرى ئولۇيېر-نىڭ ھەۋىسىنى قوزغاپ قويدى، — ئەپسۇس، ماڭا بۇنداق بەخت نېسىپ بولمايدىغان ئوخشايدۇ! ئەگەر ئاخىرەت، باقىي ئالەم دېگەن گەپلەر راست بولسا، مەن كېيىنكى ئۆمرۈمدە چوقۇم جۇڭگوغا بېرىپ كېلىمەن!

— كېيىنكى ئۆمۈردە بېرىشنى كۈتۈشىنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇرۇش ئاياغلاشقاندا بارسىڭىزمۇ بولىدىغۇ! بارسىڭىز سىزنى ئۆيىمىزگە چاقىرىمەن، — لياڭ بىگىيۇ شۇ تاپتا بېيجىڭدا تۇرۇ-ۋاتقاندەك ساھىبخانىلىق تەلەپپۇزى بىلەن «ئۆيىمىز» دېگەن گەپنى ئۇرغۇلۇق قىلىپ ئېيتتى ھەمدە ئولۇيېرغا ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەل قارىغىلى ۋە ھالقىپ ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر چەكلىمىنىڭ بارلىقىنى ئۇستىلىق بىلەن ئەسكەرتىپ قويدى.

مەجنۇنلۇق گىردابىغا بېرىپ قالغان ئولۇيېر لياڭ بىگىيۇ-نىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى ئۇقماي قىزىنىڭ يوشۇرۇن بېشارىتىنى ياخشى تەرەپكە بۇراپ چۈشەندى، يۈزلىرى خۇشال-لىقتىن قىزىرىپ كەتتى.

— ۋاھ، بەك ياخشى بولدى. ئەمىسە بۇ ماڭا تازىمۇ ئۇنتۇلغۇسىز بىر سەپەر بولىدىغان بوپتۇ - دە! — دېدى ئۇ.

«نېماندىق ئەخمەق نېمە بۇ» دەپ ئويلىدى كۆڭلىدە لياڭ بىگىيۇ. ھەر ئىككىسى ئىنگلىز تىلىدا ياكىي خەنزۇ تىلىدا بىمالال سۆزلىشەلەيتتى. بىراق، ئولۇيېر لياڭ بىگىيۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقىنىنى تېخىچە بىلمەيۋاتاتتى.

. . .

پەردە ئېچىلىپ ئويۇن باشلىنىشى بىلەن تەڭ زال ئىچى تىمتاسلىققا چۆمدى. تاللانغان نومۇرلار تاماشىبىنلارنىڭ دىققەتىنى جەلپ قىلىۋالغانىدى. ئولۇيېرمۇ سۆزدىن توختاپ دىققەتىنى ئويۇنغا مەركەزلەشتۈردى. مايلاك باشقۇرىدىغان ئامېرىكىلىق ئىككى ياش باش رول ئالغان بۇ ئويۇندا ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىنتىلىشلىرى ۋە قايغۇ - ئەلەملىرى ۋەقەلىك قىلىنغانىدى. ئۇلارنىڭ بىرى چۈشكۈن، بىرى جۇشقۇن، بولۇپ ھەر قېتىم بىرەر ئىشتا كېلىشەلمىگەن چاغدا ئارازلىشىپ قالاتتى. بۇنى كۆرۈپ ئولۇيېر بىرەر بېشارەتكە ئېرىشكەندەك ھاياجانلىنىپ كەتتى. لياڭ بىگىيۇ بولسا قويۇلۇۋاتقان ئويۇنغا ئېرەنشىمەي ئولتۇراتتى. ئامېرىكىلىقلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن ئۇنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بولسۇن؟ لياڭ بىگىيۇنىڭ كاللىسىدا پەقەت «چوڭ قۇملۇق قارلىغىچى»، دۆڭلەيشۇن، بېيپېڭ، ئۈرۈش دېگەندەك ئويلارلا كېزىپ يۈرەتتى.

تۇيۇقسىز، ئويۇن ۋەقەلىكى غەلىتە بىر لىنىيىدە قانات يايدى. ھېلىقى جۇشقۇن ياش بۇ خىل مەززىسىز تۇرمۇشقا چىدىمايى، جۇڭگوغا بېرىپ تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ئۇرۇشقا ئاتلانماقچى بولدى: «ھايات؟ پەقەت جۇڭگودىلا ھەقىقىي ھاياتلىق بار. چۈنكى ھازىر ئۇ يەردە ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن رەزىللىك ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ!» بۇ قاتتىق ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتكەن لياڭ بىگىيۇ ئۆزىنىڭ لوندوندىكى يەر شارى تىياتىرخانىسىدا ئىكەنلىكىنى تامام ئۇنتۇپ، قاينىاق مەكتەپ بېغىغا قايتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى.

شۇ چاغلاردا ئۇ سىنىپتىكى ساۋاقدىشى ياڭ شېن بىلەن قىزغىن مۇھەببەتلەشكەنىدى. سۆيگۈ ئوقى بۇ كىچىككىنە قىز-نىڭ يۈرىكىگە تۇنجى قېتىم تەگكەن چاغدا، ئۇ بۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا ئامالسىز قالدى. سالاپىتى، ئەخلاقى، بىلىمى بار ياڭ شېن تۇيۇقسىز ئۇنىڭ تىنچ تۇرمۇشىغا بۆسۈپ كىرىپ، ئۇنىڭ تىنچ كۆڭل سۈيىدەك قەلبىنى داۋالغۇتىۋەتتى. ئۇ بۇ ئىشنى چى ئاكىسى ۋە ئاچىسىغا دېمىگىنى بىلەن ساۋاقداشلىرىدىن يوشۇ-رۇپ قالالمايتتى، چۈنكى كۆپ ساندىكى ئوغۇللار ئۇنىڭغا قىز-قاتتى. ئەمما قىزنىڭ قاپىقىدىن مۇز ياغدۇرۇپ ئەتراپىدىكىلەر-گە پىسەنتمۇ قىلىپ قويماي ھاكاۋۇرلۇق بىلەن يۈرۈشى ئۇلارنى ئۆمىدنى ئۈزۈشكە مەجبۇر قىلدى. شۇڭا ئۇلار ياڭ شېننىڭ ئۆزلىرىدىن چاققان كېلىپ بۇ قىزنى قولغا كەلتۈرۈۋالغانلىقىنى بايقاپ بۇ مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلىۋەتتى. ئۇ تەشۋىش ۋە خە-جىللىق ئىچىدە كىشىلەرنىڭ ئۆزى توغرۇلۇق كۈسۈلداشلىرى ۋە سۈرۈشتۈرۈشلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى، گاھىدا بەخت تۇيغۇسىدىن مەست بولۇپ، بارلىق كىشىلەرگە «مەن سۆيۈلسەم نېمىشقا بولمايدىكەن؟» دەپ خىيالەن سوئال قويدى. ئەگەر كىيىنكى بىر تالاي ئىشلار بولمىغان بولسا، ئۇ دۇنيادىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تۇنجى مۇھەببەتلىشىپلا ئۆمۈرلۈك بىر جۈپلەردىن بولۇپ قالغىنىغا ئوخشاش، ياڭ شېن بىلەن ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇپ قالغانمۇ بولاتتى. بىراق، ئۇرۇش ئوتىنىڭ ھېيجىگىغا قىستاپ كېلىشى، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن رەزىللىك ئوتتۇرىسىدا كەسكىن كۈرەش يۈز بېرىشى بىلەن كىشىلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى ئاشكارىلىدى. بىر كۈنى تۇ-يۇقسىز كوچىدا نامايىش قىلىشقا قاتناشقان، ياپونغا قارشى ئۇ-رۇش ۋەرەقىسىنى تارقاتقان بىر ساۋاقدىشى قولغا ئېلىندى. قاتتىق غەزەپلەنگەن ئوقۇغۇچىلار سىلىگىبۇغا ياپونغا قارشى ئىرا-دىسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن بارغاندا، ئادەتتە كەم سۆز، سىيا-

سىيغا ئارىلاشمايدىغان ياڭ شېئىنىڭ ئۆزىنىڭ قېرىندىشىنى تۇ-
تۇپ بەرگەنلىكىنى سەزدى. نومۇس ۋە پۇشايماندىن لياڭ بىگىيۇ-
نىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلىرى بەربات بولدى. كىچىككىنە بىر
قىزنىڭ تۇنجى پاك سۆيگۈسى شۇنىڭ بىلەن كۆپۈككە ئايلاندى.
ئۇ ئاشۇ غەزەپلىك كۆزلەرگە ئۇدۇل قاراشقا پېتىنالمايتتى،
ئۆزىنى ئاقلاشقىمۇ ئامالسىز ئىدى. ئۇ ئىلگىرى نامسىز كۆل
بويىدىن مەڭگۈ ئايرىلمايمەن دەپ ئويلايتتى، ئەمدىلىكتە سۈزۈك
كۆل سۈيىمۇ ئۇ دۈچ كەلگەن بۇ ئاھانەتنى يۇيۇپ تۈگىتەلەيدىغان-
دەك ئەمەس ئىدى. ئۇنتۇش، ئۆتمۈشكە مۇناسىۋەتلىك بارلىق
ئىشلارنى ئۇنتۇش كېرەك ئىدى. ئۇ مۇھەببەتكە بولغان نەپرەت
ۋە تۇرمۇشقا بولغان قورقۇنچ تۇيغۇسى ئىچىدە ئۆزىمۇ چۈشەنمەي-
دىغان بىر نىشاننى كۆزلەپ، خەن زىچىغا ئەگىشىپ مۇساپىر-
لىق يولىغا قەدەم باستى...

لېكىن، ئۇ جاھاننىڭ ئۇ چېتىگە قېچىپ كەتسىمۇ قەلب
جاراھىتىدىن قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن. بەلكىم ئاشۇ
قەلب يارىسى ئۇنىڭ زېھىلەنگەن، مۇزدەك قەلبىنى مەڭگۈ ئازاب-
لاپ ئۆتەر. مانا ئۇنىڭغا شۇ تاپتا قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن
رەھىمسىزلەرچە قەتلى قىلىنغان هېلىقى ساۋاقدىشى سەھنىدە
تىرىلىپ، ئۆزى سۆيگەن هېلىقى ئادەمنىڭ روھىنى چاقىرىۋاتـ-
قاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. مۇھەببەت، ئېھ ساددا، نادان مۇھەب-
بەت، خاتالاشقان، ئۆزىنى نابۇت قىلغان مۇھەببەت... ئازاب
ۋە نەپرەت ئۇنىڭ قەلبىنى ئۆرتىمەكتە ئىدى. شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ
لوندوندا ياكى بېيجىڭدا ئىكەنلىكىنى، ئۆلۈك ياكى تىرىك ئە-
كەنلىكىنى بىلمەيتتى. لياڭ بىگىيۇ چوڭقۇر هاڭغا چۈشۈپ كە-
تىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ بىر تۇپ دەرەخنى تۇتۇۋالغىنىغا ئوخشاش
ئولىۋېرىنىڭ بېغىشىنى ئىختىيارسىز چىڭىدە تۇتۇۋالدى.

ـــ لياڭ خانقىز... ـــ كۇتۇلمىگەن بۇ ھەرىكەتتىن جاڭ-
لانغان ئولىۋېر ئۇنى ئاستا چاقىرغاچ، قولىنى ئۇنىڭ

نازۇك، سۇزۇك قوللىرىنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، يېنىك سىلاشقا باشلىدى. . .

تۇيۇقسىز ئېسىگە كەلگەن لياڭ بىگىيۇ ئۆزىنى يوقىتىپ قويغانلىقىنى سەزدى ۋە خىجىللىق ئىچىدە ئىختىيارسىز قولىنى تارتىۋېلىپ:

— ئولۇۋېيىر، ئۇنداق قىلماڭ. . . — دېدى.

ئولۇۋېيىر:

— بۇ ئويۇن ھەقىقەتەن ئادەمنى تەسىرلەندۈرىدىكەن! — دېدىيۇ، قىزغا قاراشقا پېتىنالماي سەھنىگە قارىۋالدى، يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى.

— بۇ ئويۇن بەك ئېچىنىشلىق ئىكەن، كىشى كۆرسە چىدىيالماي قالىدىكەن!

— ئېچىنىشلىق دەمسىز؟ مەن ئۇنداق ھېس قىلمىدىمغۇ؟ شۇ تاپتا ئىككىسى كۆڭلىدە باشقا - باشقا نەرسىنى ئويلاۋاتاتتى.

ئويۇن داۋاملىق قويۇلۇۋەردى. جۇگگوغا كەتكەن ھېلىقى ياش بىر كەتكىنىچە قايتىپ كەلمىدى، يەنە بىرى شۇ يەردە قېپقېلىپ، چەكسىز ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى. «ھەي، بۇنداق قىيىنىۋاتقانلار يالغۇز ئۇلا ئەمەسقۇ؟» دەپ ئويلىدى لياڭ بىگىيۇ. ھەتتا ئۇ: «بۇ ئويۇن مەخسۇس مەن ئۈچۈنلا يېزىلىمىغاندۇ - ھە!» دەپمۇ ئويلاپ قالدى. بېيجىڭدىن ئايرىلىپمۇ قۇتۇلالمىغان روھىي بېسىم قەلب يارىسىنى قايتىدىن قوزغاپ قويدى.

گۈزەل بىر قىز سەھنىدە پەيدا بولدى. توقسان يىل ئىلگىرى ژېنادىكى بىر ئائىلە كىشىلىرى پاراخوت ھادىسىسىگە ئۇچراپ ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇلارنىڭ قىزى سۇ ئالۇاستىسىغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى. سەھنىدىكى بۇ قىز دەل ئاشۇ قىزنىڭ ئەرۋاھى ئىدى. ئەگەر ئۇ ھازىر ھايات بولغان بولسا، يۈز نەچچە ياشقا

كىرەر بولغىيدى. بىراق، ئۇ ئەرۋاھ يەنىلا بىر گۈزەل قىزدە. ئۇ تېخى ھاياتنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي، ئۆزىگە مەنسۇپ بولىدە. غان سۆيگۈگە ئېرىشمەي ئېچىنىشلىق ھالدا بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتتى. ئەدەبلىكتە كىشىلىك دۇنياسىغا «ئوغرى مۇشۇك» تەك تەمسىقىلاپ كېلىپ، كىشىلەردىن مۇھەببەت تەلەپ قىلدى. بۇ قىزنىڭ روھىمۇ جۇڭگونىڭ «لياۋجەي رىۋايەتلىرى» دىكى جىن ئالۋاستىلار ھەققىدىكى ھېكايىلەرگە ئوخشاشلا ئادەم سىياقىغا كىرىپ، مايماق باشقۇرىدىغان ھېلىقى پاسسىپ ياشنى بەند قىلە. ۋالدى، ئۇنى قىزغىن مۇھەببەت بىلەن ھاياتنى قۇچاقلاشقا قىسە تىندى.

ئاھ، خۇدا! لياڭ بىڭيۇ كۆڭلىدە ھەسرەت چەكمەكتە ئە. دى. دۇنيانىڭ بۇ چېتىدىمۇ نېمىشقا روھ، ئەرۋاھ ھەققىدىكى بۇنداق ھېكايىلەر، كىشىنى ئېزىنقتۇرىدىغان ئېزىتقۇ ئەرۋاھلار باردۇ؟ سۇدا ئاللىبۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن ۋېنالىق قىز نېمە ئۈچۈن ئاشۇ پاك جىمجىت دۇنيادا ياشىماي يەنە مۇشۇ يىرگە. نىشلىك دۇنيادىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ؟ ھەي، سەن سۆيگۈنىڭ ئازابلىرىنى، قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىدىڭ، شۇڭا سۆيگۈنىڭ كىشىنى ئۆلۈمدىنمۇ بەكرەك ۋەھىمىگە سالىدىغان تەگى يوق ھاڭ ئىكەنلىكىنى ئەسلا بىلمەيسەن.

تىياتىرخانىنىڭ سىرتىدىن ئەنسىز سىگنال ئاۋازى ئاڭلاە. دى. تاماشىبىنلار تاشقى دۇنيادىن خەۋەرسىزدەك ھېچقانداق ئىنكاس قايتۇرماي ئولتۇرۇۋەردى. پەردە چۈشۈرۈلگەندىن كېە. يىنلا ئېسىگە كېلىپ نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ قېلىشتى. پەردە ئېچىدىن تىياتىرخانا دىرېكتورى كۆلۈمسىرىگىنىچە چىقىپ، تاماشىبىنلارغا ئېگىلىپ بىر تەزىم قىلىۋەتكەندىن كېيىن: «خانىملار، ئەپەندىلەر، ھەرقايسىڭلارنى ئاۋارە قىلىپ قويىدىغان بولدۇم. يۇقىرىنىڭ قارارىغا ئاساسەن كۆپچىلىككە مۇنداق بىرگەپنى دېمىسەم بولمىدى: ھازىر سىرتتا

هاۋا هۇجۇمى سىگنالى چېلىنىۋاتىدۇ، تاماشىبىنلار ئارىسىدا هاۋا هۇجۇمىدىن ساقلانماقچى بولغانلار بولسا، دەرهال بۇ يەر-دىن ئايرىلسۇن!» دېدى.

تاماشىبىنلار مىدىرلاپمۇ قويمىدى، زال ئىچىده جاۋاب ئور-نىدا ئۆزىگه ئىشىنىش، خۇشاللىق ئارىلاشقان كۆلكه ساداسى ياڭرىدى. تىياتىرخانا دىرېكتورى كۆلۈپ كىرىپ كەتكەندىن كې-يىن پەرده يەنه ئېچىلدى. ۋېنالىق قىز بىلەن ئامېرىكىلىق مايماك باشقۇرغۇچى يىگىت يەنه سەھنىده پەيدا بولدى. ئۆلۈپ كەتكىنىگه توقسان يىل بولغان بىر ئەرۋاهنىڭ هايات كىشىلەرگه ئۆلۈمنىڭ تەهدىتىنى ئۇنتۇلدۇرالمىشى هەقىقەتەن بىر مۆجىزه ئىدى.

ۋېنالىق قىزنىڭ ئەرۋاهى لياڭ بىڭيۇنىڭ قەلبىنى رام قىلىۋالدى. ئەرۋاهنىڭ هەربىر سۆزى، خۇددى لياڭ بىڭيۇگه قارىتىپ ئېيتىلغاندەك ئۇنى ئازابلايتتى، قىينايتتى.

مۇهەببەتكه ئاسان ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ۋېنالىق قىزنىڭ روهى ئاخىر ئۆزى ئىنتىلگەن نەرسىلەرگه ئېرىشەلمەي، كىشى-لەر ئارىسىدىن كۆزى قىيمىغان هالدا ئايرىلىپ، يەنه هېلىقى سوغۇق، قاراڭغۇ، مەڭگۈلۈك ماكانىغا قايتىپ كەتتى. ئەرۋاه كېتەر چېغىدا ئۆزى سۆيگەن مايماك باشقۇرغۇچى ياشنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ چوڭقۇر مۇهەببەت بىلەن: «مەن سىلەرگه ئوخشاش هايات كىشىلەرگه بەكمۇ هەۋەس قىلىمەن. سېنىڭ ياشاش، مۇهەببەت-لىشىش ئەركىنلىكىڭ بار...» دېدى.

پەرده ئاستا ـ ئاستا چۈشۈرۈلدى. زال ئىچى ئېغىر سۈكۈ-ناتقا چۆمدى. ئاندىن پەرده قايتا ئېچىلىپ زال ئىچىدىكى چىراغ-لار يورۇپ كەتتى. ئەرۋاه بىلەن ئۇنىڭ مەشۇقى كۆلۈمسىرەپ سەھنىگه چىقتى. تاماشىبىنلار شۇنداللا ئېسىگه كەلدى. قىزغىن چاۋاك سادالىرى خېلىغىچه بېسىقمىدى.

ئۇلار يەر شارى كۆلۈبىدىن چىققان چاغدا، لوندون ئاسمى-

ئىنىڭ غەرب بۇرجىكىدە ئېسىلىپ تۇرغان قۇياش ئاستا ـ ئاستا ئولتۇرۇشقا، ئەتراپقا گۈگۈم پەردىسى يېيىلىشقا باشلىدى. پەـ يادىلەر يولىدىكى كاشتان دەرىخىدىن تۆكۈلۈۋاتقان يوپۇرماقلار لياڭ بىگىيۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا شارىلداپ ئاۋاز چىقىراتتى. ھاۋا ھۇجۇمى سىگنالى خېلى بۇرۇنلا بېسىقىپ قالغان بولۇپ، شەھەر ئىچى ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك تىمتاس ئىدى. قوش قەۋەتلىك ئاپتوبۇسلار ئىلگىرىكىدەكلا كېتىۋاتاتتى. قولتۇقىغا ھۆججەت سومكىسى قىستۇرۇۋالغان ئەرلەر ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيىگە قايـ تىپ كېتىشىۋاتاتتى، بىر نەچچە ئايال بوۋاقلىرىنى سالغان كىچىك ھارۋىلارنى ئىتتىرىشىپ ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشنىڭ نۇرـ لىرى ئاستىدا سەيلە قىلىشىۋاتاتتى. ھەتتا بىر ـ بىرى بىلەن تونۇشمايدىغان كىشىلەرمۇ بىر ـ بىرىنى يانداپ ئۆتۈپ كېتىۋـ تىپ: «بايامقى سىگنال ئەجەب ئۇزۇن چېلىندىيا، بۇنداق شاۋـ قۇنلار سالامەتلىككە زىيانلىق جۇمۇ!»، «توغرا، ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق سىگنال چېلىنىپ كەتتىغۇ» دەپ چاقچاقلىشىپ قويىاتتى.

لياڭ بىگىيۇ تېخىچە ھېلىقى قىزنى، ئۆزى بىلەن دەرىداش بولغان ھېلىقى ئەرۋاھنى ئويلىماقتا ئىدى. كىنوخانىدا ئۆتكۈزـ گەن ئۇچ سائەت ۋاقىت ئۇنى پۈتۈن ئۆمۈر مۇساپىسىنى بېسىپ تۇرگەتكەندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويدى. ياشىماق نېمە ئۈـ چۈن بۇنچە مۇشكۈل، ئازابلىق بولىدىغاندۇ؟ ئۇ بايا كۆرگەن ئويۇندىن تەسىرلەندى. ئەمما ئۇنىڭ تەسىرلىنىشى ئايرىلىش ئازابىدىن ئەمەس، بەلكى سۆيگۈگە بولغان قايناق ھېسسىياتتىن ئىدى.

ـــ بايا سىگنال چېلىنغان چاغدا، ـــ دېدى ئولۇيېر، ـــ ئەگەر كىنوخانا ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ مىجىقىمنى چىقىرىۋەتكەن بولسىمۇ، مەن يەنىلا ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختلىك سانايتتىم.

ـــ نېمىشقا؟

— چۈنكى، . . . چۈنكى، يېنىمدا سىز بارده!

— ياق، ئولىۋېيىر. بۇنداق دېمەڭ، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، ھەرگىز بۇنداق دېمەڭ. . . — لياڭ بىگىيۇ يىگىتنىڭ تۇيۇقسىز ئېيتقان گەپلىرىدىن داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى.

— نېمىشقا بۇنداق دېمەيمەن؟ مەن بىر تىرىك ئادەم، ھايات كەچۈرۈش، بىراۋنى سۆيۈش ھوقۇقۇم بار، — كۆزلىرى-دىن ئوت يېنىپ تۇرغان ئولىۋېيىر ئۆچ يىلدىن بېرى كۆڭلىدە يىغىلىپ ياتقان دەرد - ئەلەمنىڭ پارتلاپ چىقىشى بىلەن ئۆزى-نى زادىلا تۇتالماي قالدى، — بىگىيۇ، لياڭ خانىم، بىلەمسىز؟ مەن سىزنى سۆيىمەن. سىزنى تۇنجى كۆرگەن كۈندىن باشلاپلا مۇھەببەت تورىغا چۈشۈپ قالدىم. مېنىڭ سىزدىن باشقا ئادەمنى سۆيۈشۈم مۇمكىن ئەمەس. ئاشۇ كۈندىن باشلاپ مېنىڭ ھاياتىم-غا يېڭى مەزمۇن قېتىلدى، خۇشاللىق ۋە ئۈمىد جور بولدى. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ئالتۇن چاچلىق، كۆك كۆزلۈك قىزلارغا نېمە ئۈچۈن كۆزۈمنىڭ قىرىنى سېلىپ قويمىغىنىم-نىڭ سەۋەبىنى ئەمدى بىلدىم. ئەسلىدە تەقدىر مېنى سىزنى كۈتۈشكە بۇيرۇغان، سىزنى مەن ئۈچۈن دۇنيانىڭ شەرقىدىن بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنىكەن. بۇ تەڭرىنىڭ ئىرادىسى!

ئادەتتە ئولىۋېيىرنىڭ گېپىدە شەرقلىكلەرنىڭكىگە خاس يو-شۇرۇن مەنىمۇ، غەربلىكلەرنىڭكىگە خاس ئوچۇق - يورۇقلۇقمۇ بار ئىدى. ئەمدىلىكتە ۋېنالىق قىزنىڭ ئەرۋاھى بەك تەسىر قىلدىمۇ قانداق، ئوچۇق - يورۇقلۇق بىردىنلا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى؛ ئولىۋېيىر مانا مۇشۇ كۈچنىڭ تۇرتكىسىدە ئورۇن، ۋاقىت تاللاپ ئولتۇرماي ئۆزىنى ئاشىق - بىقارار قىلغان بۇ قىزغا كۆڭلىدىكىنى بىراقلا تۆكۈۋالدى. بىر جۈپ ياشانغان ئەر - خوتۇن يان تەرەپتىن قولتۇقلاشقىنىچە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئۇلارغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى. گەرچە ئۇلار خەنزۇ تىلىنى بىلمە-سىمۇ، بۇ بىر جۈپ ياشنىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر ئىشنىڭ

ئۆتۈلگەنلىكىنى بىلگەنىدى، بۇڭا ئىنىڭ كۆزلىرىدىن: «بۇ يىگىت بەك ھاياجانلىنىپ كېتىۋېتىپتۇ. ھەي، بىر چاغلاردا بىزنىڭمۇ مۇشۇنداق ۋاقتىمىز بولغان ـ ھە!» دېگەندەك بىر خىل مەنە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ئولىۋېر قۇياش نۇرىنى توسۇۋالغان بولۇپ، قاۋۇل تېنى ئالدىدا ئۇزۇن سايىسى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. لياك بىگىۋ سەل ئورۇق، كىچىك بولغاچقا، سايىسى يىگىتنىڭ سايىسى ئاستىدا كۆرۈنمەيلا قالغانىدى. ئولىۋېرنىڭ تۇيۇقسىز ھاياجانلىنىپ ئېيتقان ھېسسىياتلىق گەپلىرىدىن قىزنىڭ ۋۇجۇدى قورقۇنچ ئىچىدە تىترەشكە چۈشكەنىدى، ۋەھىمىدىن پىيالىدەك چەكچەيگەن كۆزلىرى ئولىۋېرغا قادالغانىدى:

— ياق، ئولىۋېر، ياق...

ئەسەبىيلەشكەن ئولىۋېر ئامبۇردەك مەزمۇت قوللىرى بەلەن لياك بىگىۋنىڭ مۇرىسىنى سىلكىدى:

— نېمىشقا ياق؟ زادى نېمىشقا؟ «خونتېر ئۇنچە ـ مەرۋا-يىت دۇكىنى» چىجىنجەيگە يەتمەمدۇ ياكى مەن سىزگە لايىق كەلمەمدىم؟

— ياق، ياق...

— ئەمىسە قېنىم سىزنىڭكىگە ئوخشىمىغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ مەن سىزدە غەربلىكلەرنىڭ كونا بىر تەرەپلىمە قاراشلىرى ھەر ھالدا يوقتۇر دەپ ئويلايمەن. ئۇلار قارا تەنلىك، سېرىق تەنلىك ۋە ياۋروپا ـ ئاسىيا قېنى ئارىلاش شالغۇتلارنى كۆزگە ئىلمايدۇ. مەن مۇشۇنداق قاراشتا بولغىنى ئۈچۈن بىر ساۋاقدىشىمنى دۇەبالمغان. لېكىن، سىز جۇڭگولۇق، مېنىڭ ئانامغا ئوخشاشلا جۇڭگولۇق، مېنىڭ تېنىمدىمۇ جۇڭگونىڭ قېنى ئاقىدۇ، جۇڭگومۇ مېنىڭ ۋەتىنىم!

— ئولىۋېر، مەن بۇنداق دېمەكچى ئەمەس...

— ئەمىسە يەنە نېمىشقا تەلىپىمنى رەت قىلىسىز؟ بۇ

سىزنىڭ ئويىڭىز بولمىغىنى ئۈچۈنمۇ؟ سىرىق تەنلىك ئەنگلىيە-لىك بولۇشنى خالىمىسىڭىز، بىز جۇڭگوغا قايتىپ كەتسەك بولىدىغۇ!

لياڭ بىڭيۈنىڭ بەدىنى لاسسىدە بوشاپ كەتتى، قېنى ئېقىشتىن، يۈرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. مانا، شۇ تاپتا يۈزلىرى شەلپەردەك قىزارغان، ۋۇجۇدىدىن ئەرلەرگە خاس جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇرغان ئولۇيېر قوللىرىنى كەڭ يېيىپ ئۇنىڭدىن مۇھەببەت تەلەپ قىلىپ تۇرۇپتۇ. كۆزلىرىدە ئاشقىلىق ئوتى لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرىدۇ. ئۆزى ئۇچۇن بارلىقىنى تەقدىم قىلىشتىن يانمايدىغان يىگىتنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىشقا قانچىلىك جۈرئەت كېرەك ـ ھە؟

ـــ ئەمدى قوشۇلۇپسىز ـ دە؟ ـــ ئولۇيېر ئۇنىڭغا كۆز ئۇزمەي قاريدى، ـــ بىلدىم، سىز قوشۇلدىڭىز. سۈكوت قىلغىنىڭىز قوشۇلغىنىڭىز. بۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ مۇھەببىتىنى ئىپادىلەشتىكى ئۇسۇلى! ـــ خۇشاللىقتىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايى دېگەن ئولۇيېرنىڭ مەڭز گۆشلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ لياڭ بىڭيۈنىڭ يۈمشاق بەدىنىنى چىڭىدە قۇچاقلاپ ئوتتەك قىزىق لەۋلىرىنى قىزنىڭ لەۋلىرىگە ئۇزاتتى...

توساتتىن، لياڭ بىڭيۈنىڭ كۆزىگە ئولۇيېر ياڭ شېنىدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. مانا، ئوت يېنىپ تۇرغان ئوخشاش كۆزلەر، ئەسەبىيلەرچە ئېيتىلغان ئوخشاش سۆزلەر! لياڭ بىڭيۈنى قارشى تۇرغىلى، ئۆزىنى قاچۇرغىلى بولمايدىغان بىر خىل كۈچنىڭ تۇرتكىسىدە «ئۇنسىز» تەسلىم قىلغىنى دەل مۇشۇنداق گەپلەر ئەمەسمىدى! ئۇ ئەمدى يەنە كەلدى، كەلگەندىمۇ ئەنگلىيىگە قىستاپ كەلدى. «مۇھەببەتنىڭ» ئىبلىس قولىنىڭ يەتمەيدىغان يېرى يوق ئىكەن ئەمەسمۇ! لياڭ بىڭيۈ تىترەپ كەتتى. يەنە بىر قېتىملىق ئاچچىق رىيازەت ئۇنى يۇتۇپ كېتىش ئالدىدا تۇراتتى.

— ياق! — لياڭ بىگىيۇ بارلىق كۈچىنى يىغىپ ئولتۇرىپ-نى نازۇك قولى بىلەن ئىتتىرىۋەتتى.

تەييارلىقسىز تۇرغان ئولتۇرىپر جايىدا تۇرالماي يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قېلىپ ئۆزىنى تەسلىكتە رۇسلىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھەيرانلىق ۋە ھەسرەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

— لياڭ... لياڭ...

— ئولتۇرىپر! — لياڭ بىگىيۇ يېنىدىكى كاشتان دەرىخىگە ھالسىزغىنە يۆلىنىپ قالدى. شۇ تاپتا ياڭ شېنىنى ئەمەس، ئولتۇرىپرنى، گۇناھسىز، بىچارە بىر يىگىتنى ئىتتىرىۋەتتى. لېكىن ئىتتىرىۋەتسە نېمە بوپتۇ؟ لياڭ بىگىيۇنىڭ خەستىلەنگەن قەلبىدىن مۇھەببەتكە بولغان ئىنتىلىش مەڭگۈگە كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن، ئەمدى ئۇنىڭ مۇھەببەت قەسرىنى ھېچكىم ئاچالمايدۇ.

— سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، ئولتۇرىپر، مېنى مەجبۇرلىماڭ! بىز ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قالساق بولمىدىغۇ؟ لېكىن، مۇھەببەت باغلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

— نېمىشقا، نېمىشقا؟ — ئولتۇرىپر دۈئىلدا يېڭىلگىنىگە تەن بەرمىگەن ئادەمدەك ھاسىرىغىنىچە لياڭ بىگىيۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولمىدۇ؟ لياڭ بىگىيۇ ئۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەيتتى. ياڭ شېنىنىڭ ساختا ئاق كۆڭۈللۈكى بىلەن ئولتۇ-يىرنىڭ نېمە ئالاقىسى بار؟ ئۇ ياڭ شېنغا ئوخشاش قېرىندىشىنى ساتمىدىغۇ، بىرىگە زىيانمۇ سالمىدىغۇ، لياڭ بىگىيۇنى ئالدىمى-دىغۇ، ئۇچ يىلدىن بېرى لياڭ بىگىيۇنى ياخشى كۆرۈپ كەلدىغۇ، ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ، غەمخورلۇق قىلىپ كەلدىغۇ؟ لياڭ بىگىيۇ ھەر قېتىم خونتېر ئائىلىسىدىكى ئۆزىنىڭ ياتقىغا چىققاندا، كۆزى تۇنجى بولۇپ ئولتۇرىپر سوۋغا قىلغان گۈلگە چۈشەتتى. مانا، ئۇچ يىل بىر كۈندەكلا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ دېرىزە تەكچىسىدە قىش - ياز سولمايدىغان گۈل ھېلىھەم ئېچىلىپ

تۇرىدۇ. ئولىۋېيىر ئاخىر مۇھەببىتىنى يۈرەكلىك ھالدا ئۇنىڭغا ئاشكارىلىدى. بۇ گۈناھمۇ؟ ئۇنىڭ سۆيۈش ھوقۇقى يوقمۇ؟ تولىمۇ ئەپسۇس، ئولىۋېيىر! سەن نېمىشقا ساپ مۇھەببىتىڭنى باشقا قىزلارغا بەرمەي، لياڭ بىڭيۈنىلا پىرقىراپ يۈرىسەن. سەن ھەرگىز كۈتكىنىڭدەك جاۋابقا ئېرىشەلمەيسەن، رەت قىلىنىسەن. سەن بۇ جۈڭگولۇق قىزنى چۈشەنمەيسەن. ئۇششۇك تەككەن تۇنجى مۇھەببىتى ئۇنىڭدا مۇھەببەتلىشىش جىنايەت دەپ گەن قاراشنى پەيدا قىلدى، ئۇنىڭ قەلبىدە يىرگىنىش ۋە نەپرەتتىن مەزمۇت تام ياسىدى. ئۇ مۇھەببەت بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلاشتى، چۈنكى... ئۇ ئولىۋېيىرنىڭ سوئاللىرىغا قانداق جاۋاب بەرسۇنكىن؟ «مەن جۈڭگولۇقلا ئەمەس يەنە كېلىپ بىر مۇسۇلمان. ئاللاغا ئىشىنىدىغان خۇيزۇ، بىزنىڭ ئارىمىزدا مەڭگۈ ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان پاسىل بار.» ئۇ ئەڭ ئاخىرقى كۈزىرنى ئىشقا سالماقچى بولدى. مۇشۇنداق جاۋاب بەرسىلا، ئولىۋېيىرنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرالار بەلكىم؟ شۇ تاپتا ئۇنىڭ قەلبى يەنە ئېغىر زەربىگە ئۇچرىدى. لياڭ بىڭيۈ بۇ گەپنى ياڭ شېنغا دېگەندىمۇ ھېچقانداق پايدىسى بولمىغانىدى. ياڭ شېن «مەنمۇ ئىسلام دىنىغا كىرەي» دەپ قەسەم قىلغاندا، لياڭ بىڭيۈ ماقۇل بولغانىدى... ئۇ بەلكىم ئۇزىنىڭ ئۇجمە كۆڭۈللۈكى، ئاجىزلىقى تۈپەيلى ئىشەنچسىز ئادەمگە كۆڭۈل بېرىپ ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچرىغاندۇ؟ «ئەمدى ئولىۋېيىرنى بۇ پاسىلدىن ئۆتۈكۈزمەسلىكى كېرەك، ھەرگىز!»

ئولىۋېيىر داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى، بۇ مەردانە جاۋابتىن تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. ئۇزىنى ئۇلۇغ كۆيۈڭانقان ئوتتىن بىرىنلا مۇزدەك دەريانىڭ چۈشۈپ كەتكەندەك سەزدى. ئەمما، ئۇنىڭ قەلبى يەنىلا توختاۋسىز يېلىنجاپ تۇراتتى. بىر سېكۇنتلۇق جىمجىتلىقتىن كېيىن بۇ ئوت يەنە يالقۇنلىدى.

— كىم شۇنداق دەيدۇ؟ ھەممىمىز ئوخشاشلا ئادەمغۇ!

نېمىشقا يەنە مىللەت، دىن دەپ ئايرىپ ئارىمىزغا تام سوقۇپ يۇرىمىز. دىننى ئادەملەر ئۆزى يارىتىۋالغان. دۇنيادا تەڭرى، خۇدا دېگەن نېمە يوق، يوق! پەقەت مۇھەببەتلا بار!

— ئولۇغبەر، ئاللا سىزنى كەچۈرمەيدۇ! . . . — لياڭ بىگىنىڭ تولىمۇ ئايانچلىق ئاۋازدا شۇنداق دېدى، قولى دەرەخنىڭ غولىدىن سىرىلىپ چۈشۈپ كەتتى، كۆزىگە يەر جاھان پىرقىراڭ ئاتقاندەك تۇيۇلدى.

— لياڭ بىگىنىڭ خانىمى! — نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالغان ئولۇغبەر دەرھال بېرىپ ئۇنى يۆلەۋالدى. . .

ئۇلارنىڭ ئالدىدىلا دەرەخ ئۇرۇقلىرىنى تېرىپ يەۋاتقان بىر توپ ياۋا كەپتەر پۇرراپ ئۇچۇپ كەتتى. ئۇچۇپ كېتىۋاتقان كەپتەرلەرنىڭ قاناتلىرىدىن ۋىژىلداپ ئاۋاز چىقاتتى.

ئۇلار ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە خوتۇن خانىم كەچلىك تاماق تەييارلاۋاتاتتى.

— خەيرلىك كەچ، خوتۇن خانىم.

— ياخشىمۇسىز، بالام. لياڭ خانىمىز، چىرايىڭىز باشقىچە تۇرامدۇ قانداق؟

— ياق، مەن ناھايىتى ياخشى، رەھمەت! — لياڭ بىگىنىڭ زورىغا كۈلۈمسىرىدى.

— ئانا، چۈشتىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن جۇڭگوغا دائىر بىر تېياتىر كۆردۈم. بەك ھاياجانلىنىپ كەتكەن بولساق كېرەك. تېياتىر كەيپىياتىمىزغا بەكلا تەسىر قىلدى، — دېدى ئولۇغبەر.

— ھە مۇنداق دېگىن، ئەمىسە ئوبدان ئارام ئېلىڭلار. ئۆگىنىش قىلىپ چارچاپ كەتكەن ئادەمگە تېياتىرنى نېمە قىلىسەن تۇ؟ ئولۇغبەر، سەن لياڭ خانىمزغا ئۇنداق مەسلىھەتنى كۆرسەتمەسلىكىڭ كېرەك ئىدى.

— شۇنداق، ئانا، مەن ئەيىبلىك، — دېدى ئولۇيېر پۇشايمان قىلغاندەك ئاھاڭدا. ئۇ لياڭ بىگىيۇگە چۈشتىن كېيىن كىرىپ كەتكەن ۋاقىتنى ئېيتماسلىققا ۋەدە بەرگەنىدى. ئەمما ئۇ ئازابىنى يوشۇرالمىدى، — ئانا، ئەمدى ئىككىنچى ئۇنداق قىلمايمەن، ھەرگىز...

— كەچۈرۈڭ، خونتېر خانىم، — دېدى لياڭ بىگىيۇ ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ، — كەچلىك تاماقتا سىلەر بىلەن بىرگە بولالمايدىغان بولدۇم.

— بوپتۇ، ئارام ئېلىڭ، قىزىم. بىردەمدىن كېيىن سىز ياخشى كۆرىدىغان ئۇگىرە بىلەن تۈخۈم تۈرمىلى قىلىپ بېرەمەن.

— رەھمەت سىزگە. قورسىقىم ئاچمىدى، — لياڭ بىگىيۇ ئېغىر قەدەملىرىنى سۆرەپ ھارغىن ھالدا ئۇستىگە ماڭدى.

ئولۇيېر ئۇنى يۆلىمەكچى بولدىيۇ، ئەمما جۈرئەت قىلالماي توختاپ قالدى.

خەن زىچى لياڭ بىگىيۇنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى:

— يۈئېر، كەلدىڭىزمۇ؟

لياڭ بىگىيۇ ئۇنىڭغا لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى ۋە ئىشىكنى ياپتى.

خەن زىچىنىڭ چىرايىدا بىر خىل تەشۋىش ئالامىتى ئەكس ئەتتى. ئۇ ئىتتىك كېلىپ لياڭ بىگىيۇنىڭ ئىشىكىنى بوش چەكتى:

— يۈئېر، يۈئېر!

— كىرىڭ، چى ئاكا!

خەن زىچى ئۆيگە كىردى. لياڭ بىگىيۇ كارىۋىتىدا كىيىمى بىلەنلا ياتاتتى. خەن زىچى ئۇنىڭ تاتارغان چىرايى ۋە نۇرسىز كۆزلىرىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى.

— نېمە بولدىڭىز، ئاغرىپ قالدىڭىزمۇ؟
— ياق... ياق.
— مەكتەپتە بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە يولۇقتىڭىزمۇ - يا؟
— ياق... بولدى، سورىماڭ! — لياڭ بىگىيۇ ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇ بۇ ئىشلارنى خەن زىچىگە قانداقمۇ دېيەلىسۇن!
— ياق، سىز بىر ئىشنى مەندىن يوشۇرۇۋاتىسىز، — دېدى خەن زىچى تېخىمۇ خاتىرجەمسىزلىنىپ، — بىرى بوزەك قىلدىمۇيا؟
— چى ئاكا، — لياڭ بىگىيۇ «ئۇ سىرىمنى بىلىپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ تەمتىرەپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا ئارقىسىنى قىلىپ ياتقان پېتى دېدى، — مەن... قىيىن ئەھۋالدا قالدىم. ئولۇيېر ماڭا... مۇھەببەت ئىزھار... قىلدى.
بۇ گەپ ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاخىر چىقتى. ئۇ يۈزلىرىنى ئوت ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك سېزىۋاتاتتى.
— ھە؟ — خەن زىچى بۇ گەپتىن بەكلا ھەيران قالدى. يۈئېرنىڭ ئەمدى بالىلىقى بىلەن خوشلاشقانلىقىنى، ئۇچ ياشتىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئالدىدا چوڭ بولغان سىڭلىسىنىڭ چوڭ بولۇپ قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان يېڭى بىر قەدەمگە دۇچ كەلگەنلىكىنى سەزدى. مانا، ئولۇيېر ئۇنىڭغا قول سوزۇۋېتىپتۇ. شۇلارنى ئويلاۋېتىپ خەن زىچىنىڭ قەلبىنى بىر خىل تەنھالىق، ئىلاجسىزلىق تۇيغۇسى چۇلغىۋالدى. يۈئېر ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ كېتىۋاتقاندەك، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ باشقا بىر ئەرنىڭ ھىمايىسىدە ئۆتىدىغاندەك، ئەمدى بىر ئۆيدە تۇرمايدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدى. ئون نەچچە يىللىق ئىناق تۇرمۇش، يار - يۆلەك بولۇشۇپ ئۆتكەن ئۇچ يىللىق ھايات ئاخىرلاشتى. شۇ تاپتا ئۇ يېنىدىكى بىردىنبىر يېقىن ئادىمىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئالدىدا تۇرىدۇ.
ئولۇيېر سوۋۇغا قىلغان چىنىگۈل دېرىزە تەكچىسىدە چە-

رايلىق ئېچىلىپ تۇراتتى. ئۇچ يىلدىن بېرى يۇئېر ئۆيده بول-
سۇن، بولمىسۇن بۇ گۈل ئۇنىڭ دېرىزه تەكچىسىده تۇرىۋەردى.
يۇئېرنىڭ بۇ گۈلنى بېقىشى ئۆيىنى بېزەش، تۇرمۇشنى گۈزەل-
لەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭغا ئولۇيېرنىڭ هېسسىـ
ياتى سىڭگەنىدى. بۇ، سۆيگۈنىڭ سىمۋولى. خەن زىچى بۇنى
نېمىشقا خىيالىغا كەلتۈرمىدى؟ بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا
سەرگەردانلىق هاياتىنى باشلىغان، كىچىكىدىنلا جاپا - مۇشەق-
قەتلەرنى يەتكۈچە تارتقان خەن زىچىنىڭ قەلبىنى لياڭ ئائىلـ
سىگە كىرگەندىن كېيىن ئۇستاز - شاگىرتلىق، ئاكا - سىڭىل-
لىق مېهرى ۋە پاك مۇهەببەت ئىللىتتى. ئۇستىسىنىڭ ئېچىـ
نىشلىق ئۆلۈمى خەن زىچىده كۈچلۈك قىساس ئىستىكى قوزغـ
دى. شۇڭا ئۇ كەمستىشكە، ئۇقۇشماي قىلىنغان تاپا - تەنـ
لەرگە چىداپ چىچىنجەينى قايتىدىن گۈللەندۈرۈپ، ئۆز بۇرچـ
نى ئادا قىلدى. خېيىمخەتەر، جاپا - مۇشەققەت ئۆتۈپ كەتكەنـ
دىن كېيىن بىئېرنى ئەمرىگە ئالدى. بۇ ئىشلار تولىمۇ تۈيۈقـ
سىز بولدى. ئەمما بۇ ئېغىر كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن
ئائىلىنى باشقىدىن قۇرۇشتا بېسىپ ئۆتمىسە بولمايدىغان يول
ئىدى. بىئېر ئىككىسىنىڭ بۇنىڭدىن باشقا تاللاش يولى يوق
ئىدى. ئىلگىرى خەن زىچى جاپا - مۇشەققەتلىك كۈنلەردە باش
قوشۇپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. ئۇلار شۇنىڭدىن
كېيىن جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك تىكلەشكە باشلىدى.
ئۇلارنىڭمۇ پىنهانلاردا ئۇچراشقان، هېسسىياتلىرىنى ئىزهار قـ
لىشقان چاغلىرى بولغان، خەن زىچىمۇ ئولۇيېرغا ئوخشاشلا
بىئېرنى قايتا - قايتا قوغلىشىپ ئوتلۇق مۇهەببىتىنى ئىزهار
قىلغان. ئەمدىلىكتە ئۇ نىكاهنى ئائىلە، مەسئۇلىيەت، مەجبۇـ
رىيەت، كەسىپ دەپ چۈشىنىدۇ، گۈلگە سىڭگەن مۇهەببەتنى چۈـ
شەنمەيدۇ. قارىغاندا، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن قاشتېشى
كەسپىدىن باشقا نەرسىلەر هەققىده بىلىدىغانلىرى بەك ئاز ئوخشاي-

دۇ. تازىمۇ ھېسسىياتسىز بىر ئادەم بولسا كېرەك...

ئولۇغبەر ھازىر قولىنى خەن ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسىغا، ئۆزىنىڭ ھەمايىسىدىكى بىر يېتىم قىزغا سوزۇپتۇ. خەن زىچى توساتتىن ئېسىگە كەلدى. بەلكىم ئۇ بۇنى بالدۇرلا ھېس قىلىشى كېرەك بولغىيدى.

— ماقۇل دېدىڭىزمۇ؟ — سورىدى ئۇ بىگىيۇنىڭ نېمىدەپ جاۋاب بەرگىنىنى بىلمىشكە ئالدىراپ.

— ياق، مەن... ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلدىم، — لياڭ بىگىيۇ ھودۇقۇپ قالدى. چى ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە تەسەللى بېرىدىغانلىقى ياكى رەنجىيدىغانلىقى ئۇنىڭغا نامەلۇم ئىدى.

— مۇنداق دەڭ! — خەن زىچى تەسەللىمۇ بەرمىدى، خاپا بولۇپمۇ كەتمىدى. يېنىك ئۇھسىنىپ قويۇپ، كارىۋاتنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. ئۇنىڭ كەيپىياتى تىنچلانغاندەك قىلاتتى. ئولۇغبەر مەقسىتىگە يېتەلمىدى، يۈئېرگە ئېرىشەلمىدى. ئەمما ئىش بۇنداق ئاددىي ئەمەستەكمۇ قىلىدۇ... — نېمىشقا ئۇنى ياخشى كۆرمەيسىز؟

— بىلمەيمەن، — قىز چۈشىنىكسىزلا جاۋاب بەردى. شۇ تاپتا قەلبىدە كۆچلۈك توقۇنۇش بولۇۋاتقان لياڭ بىگىيۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئولۇغبەر بىلەن ياڭ شېننىڭ چىرايى دەممۇدەم پەيدا بولاتتى. ئۇلار تۇرۇپ ئۇنى ئەسىر قىلىۋالسا، تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا تەھدىت سالاتتى. ئۇ بۇلارنى ئۇنتۇپ كەتمەكچى بولاتتى. يۇ، يەنە ئۇنتۇيالمايتتى. ئۇ ئۆزى شۇنداق ئىشىنىدىغان ئاكىسىغا قەلبىدىكى دەرد - ئازابلىرىنى دەپ بېرىشنى، ئۇنىڭ ياردىمى ۋە تەسەللىسىگە ئېرىشىشنى ئويلايتتى. ئەمما، بېشىنى كۆتۈرۈپ خەن زىچىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپلا قورقۇپ قالدى، بىر خىل جىنايەتكارانە تۇيغۇ بىلەن ئۆزىنى ئەيىبلىدى، ئىلگىرىكى ئازابلىرىنى، بۇگۈنكى ئالاقزادىلىكىنى دېيىشكە پېتىنالمىدى، ھەممىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئاكىسىغا ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ

بەرسە بولمايدۇ ـ دە!

ـــ مەن ياتلىق بولۇشنى تېخى ئويلىمىدىم، مەكتەپتە ئوقۇۋاتىمەن. ھازىرچە بۇ ئىشلارنى ئويلىغۇم يوق، ـــ ئۇ نائىلاج يوق باھانىلەرنى توقۇپ چىقتى.

ـــ بۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان ئەمەس، يۇئېر. چوڭ بولدىڭىز، بۇ ئىش ھامان بىر كۈنى بېشىڭىزغا كېلىدۇ. ئۆمۈر بويى ئاكىڭىز سىزگە باقىۋەندە بولمايدۇ! ـــ خەنزىچى ئوچۇقلا قىلىپ شۇنداق دېدى. دېمىسىمۇ شۇنداقتە. گۈل ئېچىلىدۇ، ئادەم ياشايدۇ؛ ئوغۇل چوڭ بولسا ئۆيلىنىدۇ، قىز چوڭ بولسا ئەرگە تېگىدۇ. بۇ بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە. ئۇ يۇئېرنىڭ ئەمدىكى ھايات يولىنى قانداق مېڭىشى توغرۇلۇق باش قاتۇرمىسا بولامدۇ؟ ئۇ بۇرۇلۇپ گۈگۈم قاراڭغۇلۇقىدا قارىيىشقا باشلىغان دېرىزىگە نەزەر سالدى. دېرىزىنىڭ سىرتىدا پېچەكگۈلنىڭ يوپۇرماقلىرى چىنىگۈل بىلەن گۈزەللىك تالاشقاندەك شۇنداق چىرايلىق باراقسانلىغانىدى. ئولۇيېرنىڭ سىمىسى خەن زىچىنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى. قارىغاندا ئۇ سىڭلىسىغا مۇھەببەت تەلىپى قويغان بۇ يىگىتكە باشقىچە نۇقتىدىن قاراپ باقسا بولىدىغان ئوخشايدۇ.

ـــ ئولۇيېر ئوبداق يىگىتقۇ...

لىياڭ بىگىيۇ ئازاب ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاشتىن قورقاتتى، چى ئاكىسىنىڭ ئولۇيېرنى بىر تىينىگە ئەرزىمەيدىغان نەمە دېيىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. لېكىن، چى ئاكىسى ئولۇيېرنىڭ ياخشى گەپىنى قىلۇاتىدۇ. ئاھ، ئۇ مېنى ئانچە چۈشەنمەيدىكەن!

ـــ چى ئاكا، بولدى، سۆزلىمەڭ! مەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدىم. ماڭا تەسەللى بېرىڭ، مەن... ئاللانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنمەن. ئولۇيېر مۇسۇلمان ئەمەس!

ـــ مۇسۇلمان دەمسىز! ـــ خەن زىچى قاتتىق خورسىنىپ

دى. يۇئېرنىڭ گېپى ئۇنىڭ قايغۇلۇق كۆڭلىگە بىر ئاز بولسىمۇ ئارامليق بېغىشلىدى. بۇ ھەقىقەتەن ئورۇنلۇق سەۋەب ئىدى. زۆرۈر تېپىلسا خەن زېچى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئولۇغبەر بىلەن خونتېر ئەر - خوتۇن ئىككىيلەنگە بۇ نىكاھ ئىشىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقمايدىغانلىقىنى سىلىق گەپلەر بىلەن ئېيتسا بولاتتى. لېكىن يۇئېر ئۇنىڭ ئالدىغا تولىمۇ قىيىن سوئالدىن بىرنى تاشلىغانىدى.

— ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداشلىرىمىزمۇ بولمىغان بۇ يەردە مەن سىزگە نەدىن مۇسۇلمان تېپىپ بېرىمەن؟

— كىم سىزنى تېپىپ بېرىڭ دېدى؟ — دېدى لياڭ بىڭيۇ سوغۇقلا قىلىپ، — مەن ھەممە ئادەمدىن يىراق تۇرۇشنى، سىز بىلەن مەڭگۈ يالغۇز ئۆتۈشنى خالايمەن!

بۇ گەپلەر يۈزى تۆۋەن بىر قىزنىڭ مۇھەببەت، نىكاھنىڭ ئىسكەنجىسىدىن ئازىسالدى بولۇپ قالغان ۋاقتىدا ئامالسىز دېگەن باھانىسىگە بەكمۇ ئوخشاپ قالغانىدى. بۇ دۇنيادا ئۆمۈر بويى ياتلىق بولماي ئاكىسى بىلەن مەڭگۈگە بىللە ئۆتىدىغان قىزلار زادى قانچىلىك؟ لياڭ بىڭيۇنىڭ كاللىسىدىن پەقەت ئۆتمەيدىغان بىر سوئال بار ئىدى: قىز بالا نېمىشقا چوقۇم ياتلىق بولۇشى كېرەك؟ ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن چوقۇم ئەرلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئۆتۈشى كېرەكمۇ؟ ياڭ شېن ئۇنى «قانات ئاستىغا ئالدى» مۇ؟ ئولۇغبېرچۇ؟ ياق، ياق، ئاشۇ چاغدىكى قاباھەتلىك چۈش ئۇنى ئەرلەردىن قورقىدىغان قىلىپ قويىدى. بەلكىم ئەرلەرنىڭ «ھىماتچى» دېگەن تونىنىڭ ئارىسىغا ئايالالارغا ئېرىشىشتەك شەخسى ئىستەك يوشۇرۇنغاندۇ؟ مانا، ئولۇغبېردىن ئايرىلىپلا، ئۆزىنى خەتەرلىك بىر تۇزاقتىن قۇتۇلۇپ قالغاندەك سەزدى، چى ئاكىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىشى بىلەن تەشۋىشلىك كۆڭلىمۇ جايىغا چۈشتى. چى ئاكىسى ئۇنىڭ ھىماتچىسى، ئۆز ئاكىسى ھەم يېزىنىسى. ئاكىسى كىشىلەرنىڭ

ئۇنى بوزەك قىلىشىغا يول قويمايدۇ. پەقەت چى ئاكىسىلا ئۇنىڭ بىر دىنبىر ئىشەنچلىك ھىماتچىسى.

— بۇ مۇمكىنمۇ؟ — دېدى خەن زىچى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، — بۇ قانداق مۇمكىن بولسۇن، مەن سىزنىڭ ئۆمۈر بويى يالغۇز ئۆتۈشىڭىزگە قانداق قاراپ تۇرالايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىز ھازىر خەقنىڭ سايىسىدا كۈن ئېلىۋاتقان تۇرساق. كېيىن بەلكىم خونتېر ئائىلىسى بىلەنمۇ مۇناسىۋىتىمىز يېرىكلىشىپ قالار.

تونۇش ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، خونتېر خانىم ئۈستىگە چىقىپ كېلىۋاتاتتى.

— لياڭ خېنىم، — دېدى ئۇ لياڭ بىگىيۇنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇپ يېقىملىق ئاۋازدا، — چۈشۈپ ئازراق بىر نەرسە يەۋېلىڭ، تاماقنى تەييار قىلىپ قويدۇم!

خەن زىچى كۆڭۈلسىز بىر كەيپىياتتا ئىشىكنى ئاچتى:

— خونتېر خانىم، ئۇنىڭ مىجەزى يوقتەك قىلىدۇ...

— ياق، ھازىر ياخشى بولۇپ قالدىم، — دېدى لياڭ بىگىيۇ جەينىكى بىلەن ئۆرە بولۇۋېتىپ، — ھازىرلا چۈشەي!

— مەيلى ئەمىسە، ئۇنداقتا بىلەن تۇخۇم تۇرمىلى قىلىپ قويدۇم، چوقۇم ئاغزىڭىزغا تېتىيدۇ، — خونتېر خانىمنىڭ چېھرىدە مېھىرلىك تەبەسسۇم جىلۋىلەندى، — خەن ئەپەندى، تامىقىڭىزنى يەۋېلىڭ.

خونتېر خانىم توختىماي سۆزلىگەن پېتى ئۇلار بىلەن پەسكە چۈشتى. سام خونتېر ئۇلارنى مېھمانخانىدا ساقلاپ تۇرغاندى. بىر چەتتە ئولتۇرغان ئولىۋېر لياڭ بىگىيۇنى كۆرۈپلا ئىتتىك يەرگە قارىۋالدى. ئۇنىڭ كۆڭلى شۇ تاپتا تازا بىئارام بولۇۋاتقاندۇ؟ خەن زىچى: «قارىغاندا، ئولىۋېرنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئىككى ئائىلىنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئازراق دەز كەتكەنلىكىنى بىلمەي قالغان ئوخشايدۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

كۆپچىلىك ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئېغىر خىيال ئىچىدە ئولتۇرۇشتى.

— پەرۋەردىگارىم، ماڭا بەخت ئاتا قىلدىڭ، بىزگە بەرگەن نېمەتلىرىڭگە مىڭ شۈكۈر... — خونتېر خانىم ھاۋاغا كىرىست بەلگىسىنى سىزدى. لېكىن ئۇنىڭ گېپىنى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا قۇلاقنى يارغۇدەك سىگنال ئاۋازى ئاڭلاندى، — ئاھ خۇدا! گېرمانىيىنىڭ ئايروپىلانلىرى راستتىنلا كەلگەن ئوخشىمامدۇ؟

— گېرمانىيە ئايروپىلانلىرى پۈتكۈل ياۋروپا ئاسمىنىدا ئۇچۇپ بولۇپ ئەمدى نىشانىنى بىزگە توغرىلاپتۇ - دە! — سام خونتېر نېپىز توغرالغان بىر پارچە كالا گۆشىنى قىسىپ ئالدى، ئەنسىز سىگنال ئاۋازى ئۇنىڭ ئىشتىھاسىغا تەسىر كۆرسىتەلمەگەندەك ئىدى.

— ئېلىئاللار، خانىملار، ئەپەندىلەر، گالدىن ئۆتكەن غەنىيمەت، ئۆزۈڭلارنى قىينىماڭلار.

— چىراغنى ئۆچۈرۈڭلار، چىراغنى ئۆچۈرۈڭلار! — بايىدىن بېرى مۇھەببەت ئازابىدا جىممىدە ئولتۇرغان ئولۇۋېبر توساتتىن ۋارقىرىۋەتتى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشىنى بېشىدىن كەچۈرگەن دادىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئۇرۇش كۆرۈپ باقمىغان بۇ يىگىت تازا تەمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ يۇگۇرۈپ بارغان پېتى چىراغنى ئۆچۈرۈۋەتتى، مېھمانخانا ۋاقتىلىق قاراڭغۇلۇققا چۆمدى.

سىگنال ئاۋازى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئاۋۋال مەركىزى رايونىدا، ئارقىدىن پۈتۈن ئەتراپتا ياڭرىدى. پۈتكۈل لوندون ئاسمىنىنى ئەنسىز ئاۋاز قاپلاپ كەتتى. نۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى بىرلا ۋاقىتتا ئۆچۈپ، پۈتۈن شەھەر دوزاخقا ئايلانغاندەك بولۇپ قالدى. توساتتىن تىنىتىش چىرىغى يورىدى، ئۇنىڭدىن چىققان نۇر دەستىسى بوشلۇققا كۆتۈرۈلدى. ئۇ لوندوننى قوغدىغۇچى زېنىت توپ ئۇچۇن نىشان ئىزدىمەكتە ئىدى. زېنىت توپ

كۆتۈرۈلدى.

گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ زېمىنت توپلار ئېتىلىپ تال - تال ھال رەڭ يالقۇنلار كۆتۈرۈلدى.

لياڭ بىگىيۇ ئولتۇرغان ئورۇندۇق ئۆرۈلۈپ كېتىپ ئۇ پولدا ئولتۇرۇپ قالدى، خەن زىچىنىڭ بىلىكىگە مەھكەم ئېسىلىۋالدى، بېشىنى ئۇنىڭ مەيدىسىگە قويدى. بەلكىم بىر مىنۇت-تىن كېيىن بومبا چۈشۈپ، ئۇلار مۇشۇ پېتى ئۆلۈپ كېتەر. ئۇلار شۇنچە جاپا - مۇشەققەتلەرنى تارتىپ بۇ يەرگە ئۆلۈم ئىزدەپ كەلگەنمىدى؟ ئۆلۈم كىشىنىڭ كۆڭۈل جاراھىتىنى سا-قايتمىدىغان، كىشىلىك ھاياتتىكى كۈلپەتلەرگە خاتىمە بېرىدىغان نەرسە بولسا كېرەك. ئەمما كىشىلەر دەل مۇشۇنداق پەيتته ئۆلۈم ۋەھىمىسىگە چۆمىدۇ، ھاياتتىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ. ئادەم نېمىدېگەن توخۇ يۈرەك، نېمىدېگەن بىچارە - ھە. ئۇ ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ ئالدايدۇ. شىددەتلىك گۈمبۈرلىگەن ئا-ۋاز ھەممىنى بېسىپ چۈشتى. دېرىزىدىن كىرگەن پوروخ ھىدى ئارىلاش ئىس - تۈتەك قاراڭغۇ مېھمانخانىنى بىر ئالدى. تىنىقى توختايلا دەپ قالغان لياڭ بىگىيۇنىڭ كاللىسى قۇيقۇرۇق ئىدى، بەدىنى ئۆلۈمنى كۈتۈۋاتقاندەك لاغىلداپ تىترەيتتى.

لياڭ بىگىيۇ قاراڭغۇدا خونتېر خانىمنىڭ تەڭرىگە ئىلتىجا قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىدى:

— پەرۋەردىگارىم، بىچارە بالىلىرىڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساق-لىغايسەن...

ئىككى خىل دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۆزلىرىنىڭ خۇدا-لىرىغا سېغىنىۋاتاتتى. تەڭرى بىلەن خۇدا زېمىنغا كەلگەن بالا - قازالارغا قانداق تاقابىل تۇرار؟

ئۇرۇش بىر كېچە داۋاملاشتى. ئەتىسى لوندون ئاسمىنى-دىن تۇن پەردىسى قايرىلىپ، ئەزرائىلنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. گىتلېرنىڭ ئايروپىلانلىرىمۇ ۋاقتىنچە چېكىندى. ئۇ

قالدۇرۇپ كەتكەن جاراھەت ئىزلىرى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان قەدىمىي شەھەرنىڭ سەھىرىدە ئىگىرايتتى.

سام خونتېر بىلەن ئولىۋېر مېھمانخانىنىڭ پولىدا ياتاتتى. بالا دادىسىنىڭ پۇتىغا بېشىنى قويۇۋالغان، دادىسى بالىسىنىڭ بىلىكىنى چىڭ تۇتقىنىچە خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇلار-نىڭ نېمە چۈشلەرنى كۆرۈۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. كېچە-چە توختىماي ئېتىلغان توپ ئاۋازلىرى ئەللەي ناخشىسىدەك ئۇلارنى تاتلىق ئۇيقۇغا غەرق قىلغانىدى. بۇ مەنزىرىگە ئادەمنىڭ پەقەتلا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

خونتېر خانىم دەلدەڭشىگىنىچە ئاشخانىدىن چىقىپ قاقشى-غىلى تۇردى:

— گاز تۇگەپتۇ، ئەتىگەنلىك تاماقنى نېمىدە قىلارمەن؟ ئاھ خۇدا.

ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنىڭ غوڭۇلداشلىرى، توپ ۋە بومبا ئاۋازلىرى توختاپ قالدى. قۇياش ساق قالغان ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە سېخىي نۇرلىرىنى ئايىماي سېپەتتى. كوچا تەرەپ-تىن ماشىنىلارنىڭ سىگنال ئاۋازى ۋە سۇ توشۇۋاتقان ئات-ھارۋىلىرىنىڭ تاراقشىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شۇنچە قاتتىق بومبارداندىمۇ تۇگىشىپ كەتمىگەن لوندون شەھىرى ئۇرۇش جاراھىتى ئىچىدە ئويغانماقتا...

— چى ئاكا، بىز تېخى ھايامۇ؟ — دېدى لياڭ بىگىيۇ شۇبرلاپ. ئۇ ئۆزىنىڭ چۈش كۆرۈۋاتقانلىقىنى ياكى ئەڑۋاھقا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى بىلمەيتتى.

— ھەئە، بىز ھايات... — خەن زىچى ئۇنى يۆلەپ تۇر-غۇزدى ۋە ئۇيۇشۇپ قالغان پۇتلىرىنى ئورنىدىن قوزغاۋېتىپ دېدى، — مەن تېخى، ئەمدى ياقا يۇرتتا ئۆلۈپ كېتىدىغان، ئۆيىمىزگە قايتالمايدىغان بولدۇق دەپ ئويلاپتىكەنمەن!

— ئۆي؟ بىزنىڭ ئۆيىمىز نەدە؟ — لياڭ بىگىيۇ مەڭدىگە-

ىنچه دېرىزىدىن ئاسمانغا قارىدى، ـــ ئايدىڭ كېچە، قارالماس-
مەن ئانا يۇرتقا.

گېرمانىيە ۋە ئىتالىيىنىڭ ئىتتىپاقدىشى بولغان شەرقتە-
كى ياپونىيە ئۇلار بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، «ئىلغار مىللەت
پەس مىللەتلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشى كېرەك» دەپ جار سا-
لاتتى. جۇڭگوغا ۋە تىنچ ئوكيانىدىكى چوڭ - كىچىك ئاراللارغا
چۈشكەن «پادىشاھ ئارمىيىسى» نىڭ تۆمۈر تاپىنى ئەمدى تېخىمۇ
كېڭىيىۋاتاتتى. «بۇيۇك شەرقىي ئاسىيانى ئورتاق گۈللەندۈ-
رۈش» نىقابى ئاستىدا غالجىرلىق بىلەن قوزغالغان «مۇقەددەس
ئۇرۇش» ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىغا ئۆلۈم، نەپرەت، قىساس
ئۇرۇقلىرىنى چاچماقتا ئىدى. جۇڭگونىڭ يېزا - شەھەرلىرىدە
«كۆيدۈرۈپ تۈگىتىش»، «قىرىپ تۈگىتىش»، «بۇلاپ تۈگە-
تىش» تىن ئىبارەت ئىنتايىن دەھشەتلىك سىياسەت قوللىنىل-
غاچقا، ئېتىزلار قاقاس يەرلەرگە، ئۆيلەر خارابلىككە ئايلاندى،
مىليونلىغان بىگۇناھ ئايالار، بالىلار، ھەتتا قورساقتىكى ھامە-
لىلەر ياپون قاراقچىلىرىنى تاپىنى ئاستىدا دەسسەپ - چەيلەن-
دى. ياپون ئارمىيىسىنىڭ جۇڭگونى تەلۈلەرچە بومباردىمان
قىلىشلىرى گېرمان ئارمىيىسىنىڭ لوندونغا قوزغىغان ئەسەبىي
ھۇجۇمىدىن قېلىشمىدى. دۆلەت ئارمىيىسى قەدىمىي شەھەر
بېيپىڭنى كۆچلۈك دۈشمەنگە تاشلاپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھەر
خىل ئەسكىلىكلەرنى قىلىشىغا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇردى.
بېيپىڭ ئەتراپىدىكى يەتتە مىڭ ئالتە يۈزدىن ئارتۇق ئىستېھكام
بىلەن ئون بىر مىڭ سەككىز يۈز ئاتمىش كىلومېتىر ئۇزۇنلۇق-
تىكى لەخمە - خەندەكلەر تۈتاشتۇرۇلدى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى مەھكەم يېپىقلىق تۇراتـ
تى. سارغايغان يوپۇرماقلار جىگەررەڭ ئىشىكنىڭ ئۈستىگە ئو-
يۇلغان: «ئۇنچە بىلەن زۇمرەت، تولۇن ئاي بىلەن مەيىن شا-

مال» دېگەن خەتلەرنى سۆيگەچ ئاستا تۆۋەنگە سىرغىشقا باشلىغا-
نىدى. بىرنەچچە ئاينىڭ ئالدىدىكى قارا يامغۇردا ئىشىك ئالدىدا-
كى قېرى تۇخۇمەك دەرىخى چاقماقنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ،
باراقسان دەرەخ ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەنىدى.
«بىلىمدان» قەسرى قورۇسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى.
قورۇدىكى تاشئالما، ئانار دەرەخلىرى شامالدا ئىرغاڭلايتتى.
يۇلتۇزسىز ئاسمان شۇنچىلىك قاراڭغۇ ئىدى. ئېرى ئۆيدىن باش
ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن تارتىپ خەن خانىم ھەر كېچىسى
دېگۈدەك كۆز يۇمماي كېلىۋاتاتتى، بۇگۈن تېخىمۇ شۇنداق بول-
دى. بەش ياشلىق ئوغلى تېەنشىڭ شەرقتىكى ھوجرىدا ئۇخلاۋا-
تاتتى، ئۇ بولسا بەش يىل ئىلگىرى ئېرىنى نېمە ئۈچۈن چەتكە
چىقىشتىن توسۇپ قالالمىغانلىقىغا بولغان ئۆكۈنۈش ئىچىدە
ئۇخلىماي ئۆرە ئولتۇراتتى. شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى
بىر - بىرىنىڭ گېپىگە قايىل بولمىغانىدى. شۇنىڭ كاساپىتد-
دىن ئەمدى بىر ئوبدان ئۆي بۆلۈنۈپ كەتتى. خەن زىچى ئۇرۇش-
تا بىرەر تالاپەت يېتىشتىن ئەنسىرەپ بارلىق مال - مۈلۈكلىرد-
نى ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ چاغدا ئوغلى تېخى ئىككى ياشقىمۇ
توشمىغانىدى. ئەر كىشىمۇ شۇنداق رەھىمسىز بولامدۇ؟ ئۇ
ئائىلىسىنى، چىجىنجەينى تاشلاپ بېرىپ كەتكەندىن بۇيان خەن
خانىم ئەر كىشى ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىپ
كېلىۋاتىدۇ. خەن زىچى بىر ئايالنىڭ شۇنچە جىق ئىشلارنى
قانداق كۆتۈرۈپ بولالايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىدى. ئۇنىڭ
قەلبىگە نەپرەت ئۇرۇقىنى چېچىۋېتىپ كەتتى. ئون نەچچە يىل-
لىق ئەر - ئايالىلىق تۇرمۇشىنى ئوبدان ئويلاپ باقسا، ئۇلارنىڭ
ئوتتۇرىسىدا بىرئازمۇ ئىللىقلىق ۋە مۇھەببەت پەيدا بولماپتۇ.
خەن زىچى كېچە - كۈندۈز سىرتلاردا چېپىپ يۈرۈپ چىجىنجەي-
نى روناق تاپتۇردى، «بىلىمدان» قەسرىنى گۈللەندۈردى. ئۇ-
نىڭ قىلغان ئىشى پەقەت مۇشۇلا بولدى. ئايرىلىپ كېتىش

ئالدىدا ئەر - ئاياللىق مېھىر - مۇھەببەت ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدى، بولمىسا ئۇ كېتىمەن دەپلا كېتەمتى؟ ئون نەچچە يىل ئىچىدە خەن زىچى بۇ ئائىلە ئۈچۈن بايلىق توپلىدى، نامراتلىقنى چۆرۈپ تاشلاپ لياڭ جەمەتىنىڭ ئورۇن - مەرتىۋىسىنى ياخشىلىدى. مال - دۇنيا، ئورۇن - مەرتىۋە خەن خانىمنى مەست قىلدى. ئەمما، بىر ئاياللىڭ ئېرىدىن تەلەپ قىلىدىغانلىرى پەقەت مۇشۇلىمۇ؟ ئۇ خەن زىچىنىڭ بىر چىقىپ كەتكىنىچە بالا - چاقىلىرىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلمايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. 1937 - يىلى ئەتىيازدا ئۇنىڭغا جاھانىڭ ئۇ چېتىدىكى لوندوندىن خەت كەلگەندە، لوگۈچياۋدا ئوق ئاۋازى ياڭرىغىنىغا خېلى بولغانىدى. ئەمما بۇ ئالتۇندىنمۇ قىممەتلىك خەت ئىگىسىنىڭ قولىغا تەگمەي نەلەرگىدۇ يوقاپ كەتتى. خەن خانىم ئېرى كېتىپ ئۇچىنچى كۈنى ئىككىلىك بىر خەت كۆرۈپ قالدى. بۇ خەتنى ئۇ خەي هامما تېخىنىڭ كىيىمىنى يۆتكەۋاتقاندا كۆرۈپ قالغانىدى. ئىككىلا ئايال ساۋاتسىز بولغاچقا، بۇ خەتنىڭ ھېسابات تالونى ياكى دورا قەغىزى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي، ئۇنى چىجېنجەينىڭ ھېساباتچىسى خۇ ئەپەندىگە كۆرسەتتى. ھېساباتچى بۇنىڭ بىئېرنىڭ كېتىش ئالدىدا يازغان خېتى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. خەتكە قىسقىلا قىلىپ: «ھەدە، ئاچچىقلانماڭ، مەن گېپىڭىزنى ئاڭلىماي چى ئاكام بىلەن كېتىپ قالدىم» دەپ يېزىلغانىدى. بۇنى ئۇقۇپ خەن خانىم ئاچچىقتىن بوغۇلۇپ قالايلا دېدى. بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ گېپى شۇنچىلىك ئۆتىمەيدىغان بولۇپ كەتسە - ھە؟ مانا ئەمدى ئۆزى بېقىپ چوڭ قىلغان يۇئېرمۇ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى. توي قىلمىغان بىر قىزغا چەت ئەلدە نېمە بار؟ قاراڭ بۇ ئىشنى! لاۋخۇ ئۆزىنى ئەيىبلىگەنلى تۇردى: «مەن غوجامنى ۋوگزالغىچە ئاپىرىپ قويغان، لېكىن خانقىز كۆزۈمگە كۆرۈنمىگەنىدى. ھەي، بۇ كاللامنىڭ قاپاقلىقىنى!»

خەن خانىم يىغلىدى، قاقشىدى، ئېرىنىمۇ، سىڭلىسىنىمۇ تازا تىللىدى. خەي هامما ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ: «كەتكەن ئادەمنى ئەمدى مىڭ تىللىغىنىڭىز بىلەن بىكار. بىر هېسابتا يۇئېرىنىڭ ئاكىسى بىلەن كەتكىنىمۇ ياخشى بوپتۇ. تىيەنشىڭنىڭ دادىسى خەقنىڭ يۇرتىدا تاماقتىن قىينىلىپ قالسا ياردەمى تېگەر-دۇ، كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىدۇ.» دېدى.

بۇ گەپ بىلەن خەن خانىمنىڭ كۆڭلىمۇ خېلى تىنجىپ قالدى، ئىلاجسىز ئۇلارغا چىن كۆڭلىدىن ئامانلىق تىلىدى. كۈنلەرمۇ ئۆتۈۋەردى. ئۇ ئېرىنى سېغىنىپ كېچە - كۈندۈز خاتىرجەم يۇرەلمەيتتى، ئەنگلىيىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىنى بىلمىسىمۇ «بۇگۈن ئۇ يەرگە بارغانمىدۇ، بۇگۈن ماڭۇ يەرگە بارغانمىدۇ» دېگەن خىيال بىلەن ئۆز كۆڭلىنى تاتلىق ئېتەتتى. يەنە تۇرۇپلا هېلىقى «خونتېر» ئاتلىق ئەجنەبىينىڭ ئېرىنى ئالداپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئەگەر ئۇ ئېرىنىڭ بايلىقلىرى-نى يۇتۇۋېلىپ يۇرتقىمۇ قايتالمىغۇدەك قاق سەنەم هالەتكە چۈ-شۈرۈپ قويسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇ شۇ خىيال بىلەن لاۋخۇنى ئالدىغا چاقىرتىپ كېلىپ خەن زېچىگە خەت يېزىشنى، خەتتە ئۆزىگە كۆپرەك پۇختا بولۇپ سالامەتلىكىنى ئاسراشنى، ئىمكان-قەدەر بالدۇرراق قايتىپ كېلىشنى ئېيتىشنى تاپىلىدى. ئەمما، بۇ خەتكە جاۋاب كەلمىدى. بۇ هال خەن خانىمنى بەكلا ئەنسىرە-تىپ قويدى. بېيپىڭ قولدىن كەتكەندىن كېيىن بۇ ئەندىشىسى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئۇ: «ياپونلار ئۇنى يۇرتقا قايتىپ كېلىۋاتقاندا تۇتۇۋالغانمىدۇ؟ ئەگەر راستتىنلا ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا، تەقدىرى خەي هاممىنىڭ ئېرى خەي لىيەنيىنىڭ-كىدەك بولارمۇ؟» دېگەندەك تۇرلۇك قىياسلارنى قىلاتتى، ئەمما بۇ ئويلىرىنى خەي مومايغا دېيەلمەيتتى. خەي هامما هازىرغىچە ئېرى بىلەن ئوغلىنى هايات دەپ ئويلايتتى، «ئايىغىمدىن شامال ئۆتۈپلا تۇرسا ئۇلارنىڭ كېلىشىنى ساقلايمەن» دەيتتى. ئادەم

تەقدىرنى ئۆزگەرتىشكە قادىر ئەمەس، ئەمما تەقدىر ھامان ئادەم-
نى رەھىمسىزلەرچە ئۆزگەرتىپ باردۇ. ئىقتىسادىي ئەھۋالى،
ئائىلە شارائىتى پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدىغان بۇ ئىككى ئايال ئەم-
دىلىكتە ئوخشاش ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى، بىر كۈننى بىر
يىلدەك ئۆتكۈزۈپ ئىرىنىڭ بالدۇرراق قايتىپ كېلىشىنى تۆت
كۆزى بىلەن كۈتىدىغان بولدى. ياپون ئارمىيىسى بېيپىڭغا
كىرگەندە، خەي ھامما: «ئىرىم بىلەن ئوغلۇمنىڭ ھېسابىنى
ئالىمەن، چايخانامنى تۆلىتىۋالىمەن» دەپ كوچىغا يۈگۈرۈپ
چىقىۋالدى. لاۋخۇ ئۇنى بىلىدىن تۇتۇۋېلىپ مەڭ تەسلىكتە
قورۇغا سۆرەپ كىردى. بۇگۈن ئەتىگەن ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ
كوچىدا سەي سېتىۋاتقان بىر كۆكتاتچىنى قىلىچ بىلەن چېپىپ
تاشلىغانلىقىنى، ئۇلار بىلەن تەڭ بولغىلى بولمايدىغانلىقىنى
سۆزلەپ بەردى. ياپونلار ھەتتا بېيپىڭدىكى مەسچىتلەرنىمۇ ئىگە-
لىۋالغانىدى، قورۇلىرىدا داشقازانلارنى ئېسىپ چوشقا گۆشلىرىنى
پىشۇرۇشاتتى. ئاھ، خۇدا! قانداق زامان بولۇپ كەتتى - ھە...

خەن خانىم بىرەر كۈتۈلمىگەن ئەھۋالنىڭ ئالدىنى ئېلىش
ئۈچۈن لاۋخۇنى «بىلىمدان» قەسرىگە كۆچۈپ كېلىشكە بۇيرۇ-
دى. لاۋخۇ ئايالى ۋە بىر - بىرىدىن ئازراقلا پەرقلىنىدىغان
چۆچۈرىدەك بەش بالىسىنى ئېلىپ كېلىپ قورۇنىڭ ئۇ بېشىدە-
كى جەنۇبىي ئۆيدە تۇردى. بۇ بالىلار تېخنىكىگە ھەمراھ بولۇپ
ئويىنىدى. لاۋخۇنىڭ ئايالى خەي ھاممىغا يارەملىشىپ كىر -
قات يۇيۇش دېگەندەك ئىشلارنى قىلدى. لاۋخۇنىڭ ئۆزى بولسا
خەن زىچىگە ئايرىلىش ئالدىدا: «خاتىرجەم بولۇڭ، ئۆيىڭىزگە
ئۆزۈم قارايمەن» دەپ ۋەدە بەرگىنىدەك، كۈندۈزى چىجىنجەي-
نىڭ سودىسىنى قىلىش، كېچىسى قورۇغا قاراش ۋەزىپىسىنى
ئۈستىگە ئالدى.

ھەش - پەش دېگۈچە ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئۈچ يىل
جەريانىدا چىجىنجەينىڭ تىجارىتى بەكلا سۈسلاپ قالدى، «بە-

لىمدان» قەسرى بەئەينى ئوپچى قورۇغىلا ئوخشاپ قالدى.

شۇ تاپتا تيەنشىك ئۇيقۇغا كەتكەندى. لاۋخۇنىڭ ئۇچ كەپسىز ئوغلى بىلەن ئىككى قىزىمۇ ئۆيىدە ئۇخلاۋاتاتتى. قورۇدىكى لامپا سۇس يورۇپ تۇراتتى، تۆر ئۆينىڭ مېھمانخانىسىدىن جىنچىراغنىڭ غۇۋا يورۇقى كېلىپ تۇراتتى. ئورۇش ۋاقتىنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە قارا دېرىزە پەردىلىرى ئېسىلغان بولغاچقا، ئۆي ئىچىدە ئاي نۇرىدىن ئەسەر يوق ئىدى. لاۋخۇنىڭ ئايالى خەن خانىمغا ئاغزى يېپىقلىق ئىستاكاندا قېنىق چاي كەلتۈرگەندىن كېيىن، چىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ يىگىنە ئىشىغا تۇتۇندى. خەن خانىم يۇمىلاق شىرەنىڭ يېنىدا كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ ئولتۇرۇپ لاۋخۇنىڭ دۇكانىنىڭ بۇ ئايلىق كىرىم ـ چىقىمىدىن بەرگەن ھېسابىنى ئاڭلاۋاتاتتى.

لاۋخۇ چوتنى بىردەم شاراقشىتىپ سوققاندىن كېيىن دېدى:

ـــ خانىم، بۇ ئايدا كىرىمنىڭ پەقەتلا تايىنى يوق. ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ھەققىنى بېرىش، قورسىقىنى بېقىش، سۇ، توك پۇلى، ئۆي بېجى، يەر خېتى بېجى، تىجارەت بېجى قاتارلىق چىقىملارغا كەتكەن پۇل كىرىمنى قاپلاپ كېتىپتۇ، يەنە تېخى سىرتقا بىر مىڭ ئالتە يۈز يەتمىش يۈەن ئەللىك پۇڭ قەرز ئىكەنمىز. ئازراقمۇ كىرىم يوق.

ـــ ھەي! ـــ تاقەتسىزلىكتە خەن خانىمنىڭ كۆزلىرى يوغىناپ كەتتى، ـــ ئۇ باج ـ بۇ باج دېگەن بىر نېمىلىرىكىنى مەن چۈشەنمەيمەن. ئاددىيراق بىر نېمە دېمەمسەن. ھەر ئايدا بۇ چىقىملارنى قىلىۋېرىمىزمۇ؟ مەن ساڭا ھېسابقا ئازراق ھۇنەر ئىشلەت دېمىگەنمىدىم.

ـــ بۇنى سىز تاپىلىمىسىڭىزمۇ بىلىمەن، خانىم، ـــ دېدى لاۋخۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ خوجام ئۆيدىكى ۋاقتىدا بىز ئىككى خىل ھېساب تۇتاتتۇق. بىرى، ئۆزىمىزدە قالىدىغان ئەمەلىي ھېساب، يەنە بىرى باج ئىدارىسىدىكىلەرنىڭ كۆزىنى

بويايدىغان يالغان ھېساب. ھېلىمۇ ساختىلىق ئىشلەتكىنىم ئۈچۈن باجغا بايا ئېيتقىنىمچىلىك بىر نەرسە كەتتى. كىرىمنى ئەمەلىي مەلۇم قىلىشقا توغرا كەلسە، بۇنىڭدىن جىق بىر نېمە كېتەتتى.

— ھەي - ي! — خەن خانىم خورسىنغان ھالدا چىشىنى كوچىلاۋېتىپ ئېغىز ئاچتى، — سەن تېخى دۆكانىنىڭ چىقىمىنى ھېسابلىمىدىڭ. ئۆينىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ئىشلىرىغا كېتىدىغان چىقىمنى تېخى تىلغا ئالمىدىڭ. خەي ھاممىمۇ پۇل دەپ قولىنى سوزۇشنىلا بىلىدۇ. بۇ چىقىممۇ كۆندىن - كۈنگە ئاۋۇغلى تۇردى...

— ئۇنى بىر دېمەڭ! — لاۋخۇنىڭ ئايالى سۆز قىستۇر - دى، — يېمەك - ئىچمەككە خەجلىگۈدەك پۇل يوق. نەرسىلەر - نىڭ ئوغىدەك قىممەتلىكىچۇ تېخى. گۆش يېمىگىلى خېلى كۈن - لەر بولدى. كۆكتات سېتىۋالغىلىمۇ شەھەرگە كىرەلمەيۋاتى - مىز. قوناق مومىسىنى تولا يەپ بالىلارنىڭ ئىچى سۇرۇپ كەت - تى. كىر - قات يۇيايلى دېسەم سوپۇن يوق. بىر قاپ سەرەڭگە سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ...

لاۋخۇ ئايالىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

— خانىم مەن بىلەن رەسمىي ئىشلار توغرۇلۇق سۆزلە - شۈۋاتسا، سەن نېمە تولا ۋالاقشىيسەن!

خەن خانىم پىيالىنى قولىغا ئالدى:

— ئو توغرا ئېيتىدۇ. تۈتۈننىڭ ئاچچىقىنى مورا بىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ پۇل بولمىسا، مانا مۇشۇنداق كۈن ئالماقمۇ تەس بولىدۇ. لاۋخۇ، خېلى كۈنلەر بولدى، ئۆيمىزنىڭ كىرىمى چىقىمنى قاپلىيالمايۋاتىدۇ، بۇ زادى نېمە ئىش؟

— خانىم، بۇ بىزدىكى گەپ ئەمەس. ياپونلار كىرگەندىن بېرى جىمى سودا ئۆلدى، قاشتېشى بازىرىنىڭمۇ ھالى خاراب. بەزى دۆكانلار تاقىلاي دەپ قالدى. ياپونلار ھەممە نەرسىنى

«قامال» قىلىۋالدى. قاشتېشى ماتېرىياللىرىنى شەھەرگە ئېلىپ كىرگىلى بولمايۋاتىدۇ. يېتىپ يېسە تاغمۇ توشمايدۇ ـ دە. چەت ئەللىك ئەجنەبىيلەرنىڭ ھەممىسى قاچتى. جۇڭگولۇقلار جېنىنىمۇ ساقلىيالمايۋاتسا، ئۇنچە ـ مەرۋايىت بىلەن ھەپىلىشىشكە نەدە جۈرئەت مۇنداق قارىسام، بۇ كەسىپنىڭمۇ ئۆمرى ئۇزۇنغا بارالمايدىغان ئوخشايدۇ!...

ـــ نېمىشقا ئۇزۇنغا بارمىغۇدەك؟ ـــ ئۇمىدسىز گەپلەرنى ئاڭلاشتىن قورقىدىغان خەن خانىم پىيالىنى شىرەگە تاقىغىدە قويۇپ، لاۋخۇنى چۆچۈتۈۋەتتى، ئاندىن تازا بىر ئەسىنۋېتىپ، بۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئويلىماسلىق ئۈچۈن بېرىپ ئۇخلىماقچى بولدىيۇ، يەنە ئۇخلىيالماسلىقىدىن ئەنسىرەپ گادىرماچ خىيال ئىچىدە تۇرۇپ قالدى، ئويلىغانسېرى ئىچى پۇشتى. ئاخىر بولماي، ئۇزۇنچاق ئۇستەل ئۇستىدىن پىل چىشىدىن ياسالغان شىشىخالنىڭ ئۇرۇقىدىن بىرنى ئېلىپ شىرەنىڭ ئۇستىگە پاقىغدە قويدى، ـــ قېنى كېلىڭلار، تەلىيىمىزنى سىناپ باقايلى!

لاۋخۇ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ خانىم، بۇنداق قىلساق، ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتى غېجەك تارتىپتۇ، دېگەندەك ئىش بولامدۇ قانداق؟

خەن خانىم قايتىدىن جايىدا ئولتۇردى.

ـــ ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز خۇش قىلىپ ئولتۇرمامدۇق. كىشىنى بىزار قىلىدىغان ھېسابلىرىڭدىن خۇيىمۇ زېرىكتى كەشى! خۇ يەڭگە، خەي هاممىنى چاقىرىپ كېرەك، كىم ئۇتتۇرسا شۇ مېھمان قىلىدۇ.

ـــ ھەي، ئۇتۇش ـ ئۇتتۇرۇشنى ئايرىش تەس جۇمۇ! ـــ خۇ يەڭگە شۇنداق دەپ قولىدىكى يىپنى چىشلەپ ئۈزدى ۋە ئايۋاننىڭ ئاستىغا كېلىپ شەرقىي ھۇجرىغا قاراپ ۋارقىرىدى، ـــ هامما، تېز كېلىڭ، خانىمنى بىر قول ئۇتۇۋالايلى! ئۇچەيلەن سىزگىلا قاراپ قالدۇق!

تېخىچە ئۇخلىيالمىغان خەي هامما كۆزلىرىنى ئۇۋلىغىنىچە تۆر ئۆيدىن چىققاچ غودۇڭشىدى:

— هەي، مېنىڭ گېپىمنى پەقەت يېمەيسىلەر، بىز خۇيـزۇلار قىمار ئوينىساق بولمايدۇ!

— نەدىكى قىمارىكەن ئۇ؟ — خەن خانىم ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، — بۇنىڭغا مەغلۇپ بولۇپ كېچىنى ئۆتكۈزسەك، قابا-هەتلىك چۈشلەرنى ئازراق كۆرەرمىزمىكىن دەيمەن.

شىشخال شىرەگە چېچىلغاندىن كېيىن تۆتەيلەن ئۆز ئۆرىغا كېلىپ ئولتۇردى. هەممەيلەن سىرلىرىنى بىر - بىرىدىن مەخپىي تۆتۈشۈپ كۈچ سىنىشىشقا باشلىدى. لېكىن، خەن خانىم شىشخال ئويناشنى ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغىنى بىلەن دەققىتىنى ئويۇنغا پەقەت مەركەزلەشتۈرەلمەيۋاتاتتى، ئەس - يادى دۇكانىنىڭلا ئىشىدا قالغانىدى.

— لاۋخۇ، سەن بايا كىمنىڭ دۇكىنىنى تاقىلىپتۇ دېدىڭ؟

— باۋيۇشۇەن ئۇنچە - مەرۋايىت دۇكىنى، — دېدى لاۋخۇ بىر تال ئۇرۇقنى ئېلىۋېتىپ، — ئۇلارنىڭ خوجايىنى ئېغىر كېسەلكەن، ئاخىرەتلىكىنى تەييارلاي دېسە دۇكانىنىڭ سودىسى بولماپتۇ. ئاخىر بولماي، پۇلغا هاجەتمەن بولۇپ قېلىپ دۇكىنىنى بىراقلا سېتىۋېتىپتۇ.

— نېمانداق چۈپۈرەندە بىر نېمە ئۇ! — دېدى خەن خانىم ئىچى ئېچىشىپ، — كىمگە سېتىپتۇ؟

— خۇيبۇەنجەيگە!

— پۇ شۇچاڭغا سېتىۋېتىپتىمۇ؟ — بۇ ئىسىم تىلغا ئېلىنىشى بىلەن يىرگىنىشتىن خەن خانىمنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى، — ئۇ هەمىشە مۇشۇنداق توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلايدىغان بەتنىيەت بىر نېمە! لېكىن، باۋيۇشۇەننى سېتىۋالسا ئۇنىڭغا يۈك بولمامدىكىنە؟ باشقىلار ئاقتۇرالمىغان سودىنى ئۇ ئاقتۇ-

الامدۇ؟

— ئۇ باشقىلارغا ئوخشىمايدۇ، — دېدى لاۋخۇ، — غەرب-
لىك ئەجنەبىيلەرگە مال چىقىرىدىغان يول ئېتىلسە، شەرقلىق
ئەجنەبىيلەرنىڭ پېشىگە ئېسىلىدۇ. ئاڭلىسام، ئۇ بىر تەرجىمان
ئەمەلدار بىلەن ئۇرۇق - تۇغقان بولۇشۇپتۇ. ياپونلارنىڭ بىر
شىركىتى ئۇنىڭ مالىلىرىنى بىراقلا ھۆددىگە ئېلىپ جەنۇبتىكى
شياڭگاڭ، سىنگاپور، فىلىپپىن قاتارلىق جايلارغا يۆتكەۋېتىپ-
تۇ. ئۇ باۋيۇشۇەننى سېتىۋالغاندىن كېيىن ئۇ دۇكاندىكى مال-
لارنىڭ ھەممىسىنى خۇيبۇەنجەيگە ئېلىپ كېتىپتۇ. بۇ ياقتىن
«باۋ يۇشۇەن» دېگەن ئىسىمنى كۆزدىن يوقىتىپ ئۇنىڭغا ياپون-
لارنىڭ ئۇنىنى ساپتۇ.

— نېمە، نېمە دېدىڭ؟ ھەي ئىسىت، ئۇ خۇنپەر بىر
ئوبدان باۋيۇشۇەننى خاراب قىلىۋېتىدىغان بوپتۇ - دە!

— بۇنىڭغا نېمە ئامال؟ ھازىر ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ كارى
يوق، ھەر كىم ئۆزىنىڭ غېمىدە. ئۆزىنى قانداق قىسمەت كۈ-
تۈپ تۇرغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، — دېدى لاۋخۇ بېشىنى
چايقاپ قويۇپ، — بىزنىڭ چىجىنجەيمۇ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە،
كېيىن ئىشىمىز تەس جۇمۇ!

— نېمىسى تەس بولماقچىدى؟ — دېدى خەن خانىم ئۇنىڭ-
غا ئالىيىپ، — يا سېنىڭمۇ چىجىنجەينى سېتىۋەتكۈڭ كېلىۋا-
تامدۇ؟

— نېمە دەيدىغانسىز خانىم؟ — دېدى لاۋخۇ ئالدى-
راپقىنە، — مەن ھەممە ئىشتا سىزنىڭ دېگىنىڭىز بويىچە ئىش-
لەيدىغان تۇرسام. چىجىنجەي ئۇچۇن چامانىڭ يېتىشچە كۈچ
چىقىرىمەن.

خەي هاما باشقىلارنىڭ ئۇرۇقىغا قارىغىلى تۇردى.

لاۋخۇنىڭ ئايالى ئېرى بىلەن بىر تەرەپ بولۇپ ئويناۋاتا-
تى. ئۇ خەي هاممىنىڭ ھە دەپ بويۇنداۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ

ئېرىگە دېدى:

— ئۇرۇقسىزنى كۆرسەتمەك. ھەي، سىزنىڭە، گەپ بەر-لەن بولۇپ ئۇنتۇرۇۋەتكىنىڭىزنىمۇ بىلمەي ئولتۇرغىنىڭىزنى!

— ھە، مەن ئۇنتۇرۇۋەتتىمما؟ — لاۋخۇ شۇندىلا بايا خەن خانىمغا گەپ قىلىمەن دەپ ئۇرۇقنى خاتا تىزىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى ھېس قىلدى.

خەن خانىم كۆڭلى بىسەرەمجان ھالدا ئۇرۇقلارنى بىر چەت-كە سۈرۈۋەتتى:

— لاۋخۇ، بىزنىڭ ئادەم ماڭىدىغان چاغدا پۈتكۈل ئائىلە-نى ساقلا تاپشۇرغان. ئۇياق كېلىپ بولغۇچە چىجىنجەينىڭ ئىس-مى ئۆزگىرىدىغان ئىش بولمىسۇن جۇمۇ!

— خانىم، — بۇ گەپنى ئاڭلاپ لاۋخۇنىڭ شىشىخال ئوي-ناشقا رايى بارمىدى، — خاتىرجەم بولۇڭ، مېنىڭ تىرىكىمۇ، ئۆلۈكىمۇ چىجىنجەيگە ھېساب!

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۇيقۇسى كېلىپ كۆزلىرى يۇمۇلغە-چە شىشىخال ئويىنىدى.

ئەتىسى لاۋخۇ دۇكانغا كەتتى، خەي ھامما بىلەن خۇ يەڭگە خەن خانىمغا ياردەملىشىپ ئۆي ئىشىغا تۇتۇندى. قوناق مومە-سىغا ئاقمۇچ، كۈنجۈت، تۇز دېگەندەك نەرسىلەر تولا سېپىلگەن-لىكتىن تەمى غەلىتىلا بولۇپ قالغاندى. لاۋخۇ كەچلىكى: «ياپونلار لاۋئېرشتاڭدا ساقلىنىۋاتقان، ئۆتمۈشتە خان جەمەتى تەزكىرىسىنىڭ قەغىزى ئىشلىتىلگەن مۇقەددەس دەستۇرنى چې-چىپ پارە ـ پارە قىلىۋېتىپتۇدەك؛ ئۇ قەغەزنىڭ ھەر بېتى تۆت تومپۇرغا يارارمىش، بۇ قېتىم لاۋئېرشتاڭدىكىلەر چوڭ زىيان تارتقانمىش؛ بىرىنچى رايون ساقچى مەھكىمىسىدىكى بىر باشلىق دۇڭلەيشۇنگە تاماق يېگىلى كېلىپ ياخشى كۈتۈلمىگىنى ئۈچۈن ساقچىلار ئاشخانىنىڭ خوجايىنىنى تۆتۈپ كېتىپ قاتتىق دۇمبا-لىغانمىش؛ ياپون ژاندارمىلىرى باۋۇېنتاڭدا ياپونغا قارشى مەز-

مۇن ئەكس ئەتتۇرۇلگەن رەسىملەرنى ئاختۇرۇپ چىقىپ دۇكان ئىگىسىنى قاماپ قويغانمىش. . . » دېگەنگە ئوخشاش قاشتېشى كەسپىگە قىلچە مۇناسىۋىتى يوق خەۋەرلەرنى كۆتۇرۇپ كەلدى. بۇ خەۋەرلەردىن كۆڭلى تېخىمۇ بىسەرەمجان بولغان خەن خانىم كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن يەنە شىشخالنى قولغا ئالدى.

كېيىن شىشخال ئۆيناش ئۆيىدىن دۇكانغا يۆتكەلدى. خەن خانىم دۇكانىنىڭ سودىسىدىن خاتىرجەم بولالمىغاچقا، پات - پات بېرىپ تىجارەت ئەھۋالىنى كۆزىتىپ باقاتتى. چىجېنجەينىڭ ئىشىكىگە قارىغاچلار ئۇۋا ياسىغان، دۇكانىنىڭ جاھازلىرىنى توپا باسقانىدى. دۇكاندا ئىشلەيدىغانلار ھەرقانچە قىلىپمۇ خوجا-يىن ئايالىنىڭ قاپىقىنى ئاچقۇزالماي، ئامالسىز ئۇنىڭغا شىشخال ئويىنىشىپ بېرەتتى. خەي ھامما بىلەن خۇ يەڭگە دۇكانغا بارمايتى. خەن خانىم ئۆزىگە يالىنىپ ئىشلەۋاتقان يىگىتلەرگە گەپ قىلمايتتى ۋە تولا ھاللاردا قوشنا ئۆيلەردىكى قىز - چوكانلارنى چاقىرىپ كېلىپ ھېسابات ئۆيىدە چاي ئىچىپ گازىر چاققاچ شىشخال ئويناتتى. دۇكانغا كېلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قىلغۇدەك ئىشى يوق، ھېچقانداق ئىشقا پۇل خەجلىمەيدىغان ئايالار ئىدى. بۇنداق ئايالارنىڭ ئەرلىرى كۆپىنچە ئەمەلدار ياكى سىرتتا تىجارەت قىلىدىغان سودىگەرلەر بولاتتى. خەن خانىم ئۇلار بىلەن تەڭ كۈلكە - چاقچاق قىلىشىپ، ئېرىنىڭ ساقچى باشلىقىنىڭ قولىدىن بۇ قورۇ - جاينى قانداق قايتۇرۇ-ۋالغانلىقى، قانداق بولۇپ يېرىم كېچىدە ئاسماندىن چۈشكەن نۇرلۇق مەرۋايىتنى كۆرۈپ قالغانلىقى ھەققىدىكى قىزىقارلىق گەپلىرى بىلەن ھەممەيلەننى ئۆزىگە قارىتىپ ئولتۇراتتى. ئولتۇرغانلار ئۇ مەرۋايىتنىڭ راست - يالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايتتى، كۆڭۈل ئېچىپ خۇشال ئولتۇرۇشقىنى ئۈچۈن رازى ئىدى. دەسلەپتە ئۇلار ئۇتۇش - ئۇتتۇرۇش بىلەن ھەسابلاشماي ئىچ پۈشۈقى ئورنىدا پاراڭ بىلەن شىشخال ئويناتى-

تى، كېيىن كەيپىيات جانلانغاندىن كېيىن رەسمىي دو تىكىشكە باشلايتتى. دوغا تىككەن پۇل بارغانچە ئاۋۇپ باراتتى. كەلگەن-لەرنىڭ ھەممىسى پۇلدارلار بولغاچقا، ئۇتۇش - ئۇتتۇرۇشتا نەق پۇل ئىشلىتىلەتتى. خەن خانىم كەلگەنلەرنى ئۇزىتىپ قويۇش-تىن ئاۋۇال ئۇستاتلىق بىلەن: «سىزنىڭ ماۋۇ زۇنناربىگىزغا ئىشلىتىلگەن كۈمۈش تازا ساپ ئەمەستەك قىلىدۇ جۇمۇ، يەنىلا ساپنى ئىشلەتكىنىڭىز تۈزۈك»، «ماۋۇ مارجاننى نەدىن ئالدى-ڭىز؟ قارىڭا، بىزنىڭ دۇكانغا تىزىپ قويساق چېنىپ قالغۇ-دەك!» دەپ ئۇلارنى ئۆزىگە قارىتىۋالاتتى. بۇ ئېسىلزادە ئايال-لارمۇ خەن خانىمنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، كۆرگەن - بىلگەنلىرىنىڭ كۆپلۈكىگە ئاپىرىن ئوقۇشۇپ ئۇنىڭ نەسىھەتلە-رىنى ئەستايىدىل ئاڭلايتتى، قانداق زىبۇزىننەت بۇيۇمى تاقاش، نەگە نېمە ئېسىش ھەققىدە مەسلىھەت سورايتتى. خەن خانىم تىلغا ئالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى چىجېنخەيدە بار بولغاچقا، ئۆزىگە يارىغان نەرسىلەرنى تاللاپ ئېلىپ ئۇنىڭغا رەھمەت - ھەشقاللا ئېيتاتتى ياكى ئەتىسى يەنە بىرنەچچە قىزنى باشلاپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتاتتى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن لاۋخۇ كۈ-لۇمسىرىگىنىچە خەن خانىمنىڭ ئالدىدا پەيدا بولاتتى. خەن خانىم ھارغىن ھالدا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ: «سىلەر تىجارەت قىلىشنى زادى بىلمەيدىكەنسىلەر، مەن سىلەردىن مىڭ ھەسسە ياخشىكەنمەن! ئەمەلىيەتتە، خېرىدارنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ئۇنچە تەس ئەمەس. بىلسەڭلار، سودا دېگەن مانا مۇشۇنداق ئويۇن ئۇستىدە پۈتىدۇ» دەپ ئۇلارغا كايىيتتى.

چىجېنجەينىڭ سودىسى ئۆچۈش ئالدىدا تۇرغان شامنىڭ نۇرىغا ئوخشاش سۇسلاپ قالغانىدى، خەن خانىم ئاشۇ ئۇچقۇننى بىر ئامالالار بىلەن پىلىلدىتالىغان بىلەن يالقۇنجىتالىشى ناتايىن ئىدى.

ئاسماندا ئېرىنچەكلىك بىلەن سۈرۈلۈپ مېڭىۋاتقان قۇياش هايال ئۆتمەي سۈررەك بۇلۇتلارنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالدى.

قورۇدىن بىر توپ بالا چىقىپ كەلدى. لاۋخۇنىڭ ئون ئىككى ياشلىق چوڭ ئوغلى تېەنشىڭغا ئات بولۇپ ئۆمىلىگىنىچە ئەڭ ئاۋۋال چىقتى، قالغان كىچىك ئوغلى بىلەن قىزى ئارقىدىن ئەگىشىپ كەلدى. شۇ تاپتا يۇقىرى - تۆۋەنلىك مەرتىۋىسى بۇ بالىلارنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى. تېەنشىڭمۇ، ئۇنى بوينىغا مىندۈرۈۋالغان لاۋخۇنىڭ بالىسىمۇ شۇنچىلىك خۇشال ئىدى. لاۋخۇنىڭ بالىسى ئاتچىلاپ يۈگۈرگەچ كاللىسىنى ئىرغىتىپ ناخشا ئېيتاتتى. ناخشىنىڭ تېكىستى رېئاللىققا يېقىنلاشمايدىغان جۈملىلەر بىلەن تولغان بولۇپ، بەكلا قىزىقارلىق ئىدى:

يولنى تەتۈر ماڭغان بىر ئادەم،
چىشلىۋالدى يېرىم يولدا بىر ئىتنى.
ئىشكنى ئېلىپ قولىنى ئاچتى،
ئىتنى ئېلىپ كېسەكنى ئۈردى.
كېسەك قولىنى چىشلىدى شۇ چاغ.

تېەنشىڭ ئۇنىڭ ئېيتقان ناخشىسىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە:

— سەن يالغان سۆزلەۋاتسەن، كېسەكمۇ قولىنى چىشلەمدۇ؟ — دېدى. لاۋخۇنىڭ بالىسى يەنە ناخشىسىنى باشلىدى:

تەختىراۋانغا مىنىپ ئاتنى كۆتۈردۈق،
دۇمباقنى ئۇرۇپ كانايىنى چالدۇق...

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى قاتتىق ئۇرۇلدى، بالىلار. قىزغىن ئويناۋاتقاچقا، ھېچكىم ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. ئىشىك ئۇرۇلىۋەردى.

— كىم؟ — سورىدى تېەنشىڭ.

— مەن، تېز ئىشىكنى ئېچىڭلار! — سىرتتىن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

تېەنشىڭنى ئات قىلىپ ئويناۋاتقان بالا ناخشىسىنى توختىتىپ دېدى:

— ئوھۇ، مېنىڭ دادام كەپتۇ.

دەرۋازا ئېچىلىشىغا لاۋخۇ بوراندەك كىرىپ كەلدى.

— دادا، تېخى بايىلا كېتىۋىدىڭىز، بالدۇرلا يېنىپ كەپ - سىزغۇ؟ — يەردە سۇنايلىنىپ ياتقان بالىسى بېشىنى كۆتۈرۈپ ھاسىراپ تۇرۇپ سورىدى.

— ماڭ، ئىشىكنى قىل! — لاۋخۇ مەڭزىدىن چېپىلداپ تەر ئېقىۋاتقان ئوغلىغا ئالىيىپ قويۇپ، ئالدىراپ ئىچكەركى ئۆيگە ماڭدى، — خانىم، خانىم!

تۆر ئۆيدە چاي ئىچىپ ئولتۇرغان خەن خانىم لاۋخۇنىڭ ئاۋازىنىڭ ئەنسىز چىقىۋاتقانلىقىدىن قانداقتۇر بىر ئىشنى پەملەپ، ئالدىراپ سورىدى:

— نېمە ئىش بولدى؟

لاۋخۇ ھاسىراپ - ھۆمۈدىگىنىچە پەلەمپەيدىن چىقىپ تۆر ئۆيگە قاراپ يۈگۈردى:

— خانىم، دۇكاندىن چاتاق چىقتى!

— زادى نېمە ئىش بولدى؟ — خەن خانىم قولى تىترەپ كېتىپ پىيالىنى ئۆرۈۋەتتى.

— ھېلىقى نەرسە... يوقاپ كەتتى!

— قايسى نەرسىنى دەيسەن؟

— ھېلىقى... ئۇچ گىرام كۆك ياقۇت قويۇلغان ھېلىقى

ئۇزۇك!

ــ ھە! ــ خەن خانىم قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. دۇكاندىكى ئۇزۇكلەر جىق بولسىمۇ، كۆك ياقۇتتىن كۆز قويۇلغىنى پەقەت ئاشۇ بىرلا ئىدى. خەن خانىم بۇنى ئېنىق بىلەتتى، ــ قاچان يوقىدى؟

ــ بىل... بىلمەيمەن، ــ لاۋخۇ لاغىلداپ تىترىگىنىچە جاۋاب بەردى، ــ بۇگۈن ئەتىگەن قارىسام يوق تۇرىدۇ. ئەسلىدە دۇكاننىڭ غەرب تەرىپىگە قويۇلغان جازىدا تىزىقلىق ئىدى. قالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تۇرىدۇ، پەقەت ئاشۇ ئۇزۇكلا يوق.

ــ ھېسابنى تەكشۈرۈپ باقتىڭمۇ؟

ــ تەكشۈردۈم، زاپاس مال دەپتىرىگە خاتىرىلىنىپتۇ. كەن. بىراق دۇكاننىڭ ئاقما ھېساباتىدا يوق تۇرىدۇ. ساتمىغىنىمىز ئېنىق، بۇنىسى ئوچۇق ئېسىمدە...

ــ ئېسىڭدە بولغىنى بىلەن ئىش پۈتەمتى! ياقۇتنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى دېمەمسەن؟

قورۇدا ئۇيناۋاتقان بالىلار تۆر ئۆيدىن كېلىۋاتقان ۋاراڭ ــ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ ئۇننىنى چىقىرالمىدى. پاختىلىق كىيىملەرنىڭ ئەستىرىنى يۇيۇش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان خەي ھامما بىلەن خۇ يەڭگە ئالدىراپ يۇگۈرۈپ كىردى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ چىرايلىرى تۆمۈردەك قارىداپ كەتتى.

ــ ھەي... ــ خۇ يەڭگە ئارقا تەرەپتىن ئېرىنىڭ پېشىنى تارتىپ تۇرۇپ دېدى، ــ ئۇنداق ئالدىراڭغۇلۇق قىلماڭ، دۇكاندىكى بالىلاردىن سوراپ باقتىڭىزمۇ؟

ــ سوردىم، سوردىم! ــ لاۋخۇ سەۋرسىزلىك بىلەن خوتۇنىنى سىلكىۋەتتى، ــ ھەممىسى بىلمەيمەن دەيدۇ. بولمىسا مەن دوپپامنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي خانىمدىن سورىغىلى كېلەتتىممۇ؟

— مەندىن؟ — خەن خانىمنىڭ قاپىقى تۆرۈلۈپ كەتتى، — مەن تېخى سەندىن سورىسام بولمىدۇ، سەن زادى نېمە قىلمىدىغان ئادەم؟ شۇنچە قىممەت نەرسىنى يىتتۈرۈۋەتكىچە نېمە ئىش قىلمىدىڭ؟ سەن گاسمۇ، قارىغۇمۇ ياكى ساراڭمۇ؟

— راست دەيسىز، راست دەيسىز، — لاۋخۇ جىلى بولۇپ بېشىغا ئۇرۇپ كەتتى، — بىخەستەلىك قىلىپتىمەن. تۇنۇگۈن ئەتىگەن قويۇپ قارىسام، ئۇ ئۈزۈك بارەڭ قىلغان. چۈشتىن... ئاۋۋال سىز ئۇ يەردە ماجاڭ ئوينىغان ئەمەسمىدىڭىز...

— ماجاڭ ئوينىسام نېمە بوپتۇ؟ مەن دۇكاندا بىكار ئوينىغىنىم يوق، سودا قىلدىم. سانتقان نەرسىلەرنىڭ ھېسابى دەپتىرىڭدە باردۇ؟

— بارلىقىغۇ بار، مەن ھېساب دەپتىرىنىمۇ تەكشۈردۈم. تۇنۇگۈن بىر نەچچە ئايال دۇكىنىمىزدىن مال سېتىۋالغان، لېكىن ھېساب دۇرۇس چىقمايۋاتىدۇ...

— دۇرۇس چىقمايدىغان قانداق ھېساب ئىكەن ئۇ؟ تۇنۇگۈن كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى يۈز - ئابرۇيلۇق ئادەملەر. كەلسىچۇ، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىپ كەلدى. سېنى دەپ كېلەمتى؟ بويى بىلەن تەڭ ئالتۇن بەرسەڭمۇ ئۇلارنى چىللاپ كېلەلمەيسەن! يەنە تېخى خەقنى نەرسە ئوغرىلىدى دەمسەن؟ ئۇلار ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق قارا چاپلىغانلىقىڭنى بىلسە، ئۇستۇڭدىن ئەرز قىلىدۇ جۇمۇ!

— مەن... ئۇنداق دېمەكچى ئەمەس، — لاۋخۇ ئىچى تىتىلداپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى، — مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ئادەم جىق بولسا ئېشەك ھارام بولىدۇ ئەمەسمۇ...

— نېمە، نېمە دەۋاتىسەن؟ يەنە بىر دەپ باقە! — خەن خانىمنىڭ سەپرايى ئۆرلىدى، — مەن دۇكانغا بىر بېرىپ قويسام ئېشەك ھارام بوپتۇ - دە؟ نېمە دەيدىكىن دېسەم، ئەسلى مەندىن گۇمانلىنىۋېتىپتىكەنسەن ئەمەسمۇ؟

خەي هاممما ئالدىراپ ئارىغا چۈشتى.

ــ ئاغىچا خېنىم، بۇنداق دېمەك، لاۋغۇ ھەرگىز...

ــ ئۇ ھەرگىز مۇنداق قىلمىشقا پېتىنالمايدۇ، خانىم! ــ قورققىنىدىن تىترەشكە چۈشكەن خۇ يەڭگە خەن خانمىنىڭ قولىنى تارتىپ تۇرۇپ دېدى، ــ ئۇ ھەرگىز بۇنداق قىلمايدۇ...

ــ بۇنداق قىلماسمىش تېخى! بۇ ئۇنىڭ «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئالغىلا» دېگىنى ئەمەسمۇ؟ ئەمدى كېلىپ مەن ئوغرى بولدۇممۇ؟ ــ خەن خانمىنىڭ لەۋلىرى ئاقىرىپ پۈت ـ قوللىرى تىترەپ كەتتى، ــ بىرمۇنچە كاسىلدىسا نېمە دەيدىكىن دېسەم، ئەسلىدە مېنى ئوغرى دەپ تۇتقىلى كەلگەنـ كەنسەن ـ دە؟

لاۋغۇ قورقۇپ كەتتى:

ــ خانىم، خانىم... مېنىڭ ھەرگىز بۇنداق قىلىش ئويۇم يوق. كۆڭ ياقۇتمۇ سىزنىڭ، چىچىنجەيمۇ سىزنىڭ تۇرـ سا!

ــ بۇنى بىلمىدىكەنسەن ـ ھە؟ ــ خەن خانىم خەي هاممما بىلەن خۇ يەڭگىنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ بارمىقىنى لاۋـ خۇنىڭ يۈزىگە جۆنەپ تۇرۇپ دېدى، ــ ھەر ھالدا مېنىڭ بۇ ئۆيىنىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىم ئېسىڭدە بار ئىكەن. ئۇقۇپ قوي، چىچىنجەينىڭ خۇ فامىلىلىك ئىگىسى يوق. ئالدىنقى كۈنلەردە سامانىنىڭ ئاستىدىن سۇ يۇگۈرتۇپ مېنى چىچىنجەينى سېتىۋېـ تىشكە كۈشكۈرتتىڭ، ئۆزۈڭچە مېنى نېمە ئويۇن ئويناۋاتقانلىـ قىڭنى بىلمەيدىغان ئەخمەق دەپ قاپسەن ـ دە؟ يەنە تېخى قاراپ تۇرسام يېڭى ھۇنەرلىرىڭنى ئىشلىتىپ يۈزۈمگە قارا سۈرتمەكچى بولۇۋاتسەن. ۋىجدانىڭ بىلەن ئويلاپ باق، خەن زىچى ساڭا نېمە يامانلىق قىلدى؟ كېتىشتىن بۇرۇن بار خۇشامەتنىڭ ھەممىسـ نى قىلىپ «كۈچۈكىڭ بولاي، ئىتىڭ بولاي» دەپ كېتىۋېـ دىڭ، ئەمدى كېتىشىگىلا يۈزۈڭنى ئۆرىدىڭ. خىيالىڭدا مېنى

ياۋاش، بوزەك قىلسام بولمۇيدۇ دەپ ئويلاپ قاپسەن ـ دە؟

ـــ ئاھ، خۇدا! ـــ لاۋخۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ، بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى، ـــ خانىم، مەن سىزگە ئىمانىم بىلەن قەسەم قىلىپ بېرىمەن...

ـــ ئىشىڭنى قىل، سەن بىرنېمىدە «ئىمان» نېمە ئىش قىلسۇن؟ ئاغزىڭدىن ھە دەپ چىرايلىق گەپ چۈشمىگىنى بىلەن ئىت ئەمگەن ۋىجدانسىز بىرنېمە ئىكەنسەن. تەييار بايلىقنى موك سوقۇپ بېيىمەن دەپ ئويلاپسەن. نېمانداق نىيىتىڭ يامان سېنىڭ!

ـــ خانىم... سىز... ئۇزۇكنى... مېنى ئوغرىلىدى دەۋاتامسىز؟

ـــ ئۇنى كىم بىلىدۇ؟ ئوغرىنىڭ ھېيلە ـ مىكىرلىرىنى بىلمىسەم كاشكى؟

لاۋخۇ ئەمدى ئۆزىنى پەقەتلا تۇتۇۋالالماي قالدى:

ـــ مەن ئوغرىمامۇ؟ مەن ئوغرىمۇ؟

خۇ يەڭگە يەرگە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قار ـ يامغۇر يىغلاپ كەتتى:

ـــ خەن خانىم، سىز ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلىۋاتىسىز. ئۇ سىزنىڭ تېرىقچىلىك نەرسىگىزنى جايىدىن يۆتكىگەن ئادەم ئەمەس. ئائىلىمىزدىكى يەتتە جان تۇزىگىزنى يەپ كېلىۋاتىمىز. ئۇ ھەرقانچە بولسىمۇ سىزنىڭ نەرسىگىزنى ئوغرىلىمايدۇ... بىز سىزنىڭ قېشىگىزدا تۇرۇۋاتقان تۇرساق، ئۇ ئۇزۇكنى نەگىمۇ تىقار...

ـــ مەن نەدىن بىلەي؟ ـــ خەن خانىم خۇ يەڭگىنىڭ يەنە ئېرىنىڭ تەرىپىنى ئېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تېخىمۇ گۈمانلاندى، ـــ ئوغرىلىق قىلىمەنلا دېسە ئۇنى جىمىقتۇرماق ئوڭاي. بىر تال ئۇزۇك دېگەن جاھانغا پاتمىغۇدەك ئۇنچە يوغان نەرسىمۇ ئەمەس!

— بوهتان! بوهتان! — لاۋخۇ ئەقلىدىن ئازغان ئادەم-دەك جەنۇبىي ھۇجرىغا قاراپ يۈگۈردى ۋە يەشىك، ئىشكاپ، بوغچا، ئورۇن - كۆرپە دېگەندەك نەرسىلەرنى سىرتقا ئېتىشقا باشلىدى، — بوهتان! بوهتان!

لاۋخۇنىڭ بايىدىن بېرى ئۇننى چىقىرالماي تۇرغان بەش بالىسى ئەھۋالنىڭ باشقىچە ئىكەنلىكىنى سېزىپ قىرقىراپ يىغلاپ دادىسىنىڭ ئالدىنى توستى، — دادا، نېمە قىلىۋاتىسەن؟ بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟...

— بولدى، تۇرمايمەن! — لاۋخۇ بالىلىرىنى بىر چەتكە ئىتتىرىپ ئاۋازىنى سوزۇپ ۋارقىرىدى، — مەن ئۆزۈمگە پاك. بۇنداق يالىنى يۇزۇمگە سۈرتۈپ يۇرگۈچە چىقىپ كەتسەملا بولىدىمۇ!

خەي ھامما ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ سەل ئالدىراپ قالدى:

— لاۋخۇ، بۇنداق ئالدىراپ توقامنى قارىنىڭغا ئالماڭ. گەپ بولسا خانىم بىلەن ئالدىرىماي دېيىشمەمسىز؟

— دېيىشمەمسىز؟ ئەمدى نېمىنى دېيىشىمىز! خەن ئەپەندى بىلەن ئون نەچچە يىل بىللە تۇرۇپمۇ بىرەر قېتىم ۋايساپ باققىنىمنى، ھېسابتىن بىرەر قېتىم چاتاق چىققىنىنى بىلمەيمەن. ئەمدى كېلىپ مۇنداق ھالغا چۈشۈپ قېلىشىمنى كىم ئويلىغان؟ — لاۋخۇ قولىدىكى نەرسىلەرنى يەرگە تاشلىغاچ، كۆككە قاراپ ئاچچىق خورسىنىدى، — خەن ئەپەندى، سىزنى ساقلىماي كېتىدىغان بولدۇم، رەنجىمەڭ!

— كۆرۈڭ مانىڭ گېپىنى! — خەن خانىم ئۆي ئىچىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى، — مەن تېخى سېنى كەت دېمىدىمغۇ! لېكىن كېتىمەن دېسەڭ ئېسىلۇۋالمايمەن. شەرت شۇ، ھېسابنى ئۆزۈڭ ئېتىپ ماڭىسەن!

— ئۇزسەم ئۇزدۇم، — لاۋخۇنىڭ ئاۋازى خىرقىراپ چىقتى، — ئۇزۇكنى كىمنىڭ ئوغرىلىغان بولۇشىدىن قەتئىينەر-

زەر، سىزگە ئۆز باھاسىدا تۆلەپ بېرىمەن. تەڭرى مېنى مۇشۇنداق گاداي يارىتىپتىكەن، قولۇم قىسقا، ھازىرچە ھېسابقا ئېسىپ قويۇپ تۇرۇڭ، ئات ـ كالا ئورنىدا ئىشلەپ بولسىمۇ ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە قەرزىڭىزنى تۆلەپ بېرىمەن!

خۇ يەڭگە ھۆڭرەپ يىغلىغىنىچە خەن خانىمنىڭ ئالدىغا يېقىلدى:

ـــ خانىم، شەپقەت قىلىڭ، بېچارە ئانا ـ بالىغا ئېچىڭىز ئاغرىسۇن! سىز بېشىمىزنى سىلىمىسىڭىز، بىز قانداق كۈن كەچۈرىمىز!

لاۋخۇ ئاچچىقى بىلەن خوتۇنىنى بىرنى تەپتى:

ـــ قوپە، مىجىق! ماڭە، كېتىمىز!

چۆچۈرىدەك بەش بالا يەرنى تەپكىنىچە تىرەجەپ تۇرۇۋالدى:

ـــ ياق، كەتمەيمىز!

خېلىغىچە نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقىرالمىغان تېيەنشىڭ يىغلىغىنىچە كېلىپ ئانىسىنىڭ پېشىنى تارتتى:

ـــ ئانا، ئۇلارنى كەتكۈزۈۋەتمەڭ، ئۇلار كەتسە مەن كىم بىلەن ئويناىمەن...

خەن خانىم تېيەنشىڭنى قۇچىقىغا ئېلىپ مەڭزىنى مەڭزىگە ياقتى، ـــ ئوغلۇم، ئاناڭ سېنىڭ يارىملىق ئادەم بولۇشۇڭنى كۈتىدۇ، قېنى شۇ چاغدا بىزنى كىم بوزەك قىلالايدىكىن!

ـــ ماڭدۇق! ماڭدۇق! ـــ لاۋخۇ يا خوتۇن ـ بالىسىنى چاقىرىۋاتقىنىنى، يا جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىكى خەن زىچىگە خۇش دېگەنلىكىنى ئۇققىلى بولمايدىغان بىر ئاھاڭدا خىرقىراپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى، ـــ ماڭدۇق...

خەي ھامما لاۋخۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى:

ـــ بولمايدۇ، نەدە بۇنداق ئوڭاي كېتىدىغان ئىش بار ئىكەن؟ دەيدىغانلىنى دەۋالسىلا ئىش پۈتەمدۇ، سىز كەتسىڭىز

دۇكاننىڭ سودىسىنى كىم قىلىدۇ؟

خەن خانىم سوغۇقلا:

ــ ھاماما، بۇ نېمە دېگىنىڭىز، ئۇ بولمىسا بىز دۇكانىنى چۆرگىلىتەلمەمدۇق؟

. . .

لاۋخۇ شۇ كەمگىچە يىغقان پۇل ـ مالىلىرىنى، توي قىلغان ۋاقىتتا خوتۇنىغا ئېلىپ بەرگەن زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنى قەرز-گە تۇتۇپ بېرىپ، خوتۇنى، بەش بالىسىنى ئەگەشتۇرۇپ «بەـ لىمدان» قەسرىدىن چىقىپ كەتتى. مېڭىشتىن ئاۋۋال تېخى پۇتۇنلەي ھېساب ئۈزۈلمىگەن بىر دەپتەرنى خەن خانىمغا تاپشۇ-رۇپ بەردى. خەن خانىم ئاچچىقىنى لاۋخۇدىن چىقىرىۋالدى، لېكىن ئىچى بەكلا ئۇۋۇلۇپ كەتتى. خۇ يەڭگە يەردە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۆزىگە يېلىنىپ ـ يالۋۇرغاندا، لاۋخۇنىڭ تېەنشىگە ئات بولۇپ بەرگەن ئوغلى يىغلىغىنىچە دەرۋازىدىن چىققاندا، خەن خانىمنىڭ يۈرىكى پىچاق تىلغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئەمما، دەپ بولغان گەپنى قايتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى. ئۇ چوقۇم مۇشۇنداق ئۇسۇل بىلەن دۇكاندىكى باشقا ئىشلەمچىلەرگە ئىبـ رەت قىلىشى، چىجىنجەيگە زادى كىمنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلـ مىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشى كېرەك ئىدى.

لېكىن، خەن خانىم لاۋخۇنىڭ كېتىشى بىلەن چىجىنجەيدە داۋالغۇش بولمىغانلىقىنى ئەسلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. لاۋخۇغا ئوخشاشلا خەن زىچىنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ چىجىنجەيـ دە ئىگىلىك تىكلەشكە تۆھپە قوشقان باشقا ئىشلەمچىلەر: «لاۋـ خۇغا ئوخشاش چىجىنجەي ئۇچۇن بىر ئۆمۈر تەر ئاققۇزغان بۇرادىرىمىز پاتمىغان يەردە بىزنىڭ تەقدىرىمىز قانداق بولماقچىـ دى؟» دەپ قاتتىق غەزەپلىنىشتى ۋە لاۋخۇنى ئۈزىتىپ قويۇپ كېلىپلا خەن خانىمغا ئىشلىمەيدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. ئۇلار بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرى بولمىسا خەن خانىمنىڭ چىجىنجەيدە قانداق

ئاقسۇەتكە قالمىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ قويماقچى ئىدى.

كۆك ياقۇت! مېھرىبانلىق، سەمىمىيلىك ۋە ئەخلاق - پەزىلەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان كۆك ياقۇت ئىز - دېرەكسىز غايىب بولدى ۋە پۈتكۈل چىجىنجەينى خاراب قىلدى!

لوندون شەھىرى يەنە بومبارىدىمان قىلىنىۋاتاتتى. شەھەر ئاسمىنىدىكى قويۇق قىش تۇمانلىرىمۇ، ۋېسمىست چېركاۋىدا قىلىنغان دۇئا - تىلاۋەتلەرمۇ بېرلىن تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنى توسۇپ قالالمىدى. كۈندۈزى جىمىپ قېلىپ كېچىسى پەيدا بولىدىغان بۇ ئايروپىلانلار لوندوننىڭ زېمىنىدا ھەر كۈنى يېڭى - يېڭى ئىزلارنى قالدۇرۇپ باراتتى.

يېڭى بىر سەھەر باشلاندى. ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرى يۇەنمىگۈنگە ئوخشاش خارابىيلىك ئىچىدە كۆزگە تاشلىنىدىغان كوچىلارنىڭ بويلىرىدا سۇ پۈركىمەكتە، خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇش ئەترىتىدىكىلەر خىش - كېسەكلەر ئارىسىدىن جېنى ئامان قالغان كىشىلەرنى قۇتقۇزۇپ چىقماقتا ئىدى. قوش قەۋەتلىك كوچا ئاپتوبۇسلىرى ھەر كۈنى «ۋەزىيەتكە قاراپ ئۆزگىرىپ بارىدىغان» يول لىنىيىلىرىدە خارابىيلەر ئارىسىدىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئۆتەتتى. مىڭلىغان تۇرۇبا ئىشچىلىرى بومبارداماندا ئېچىلىپ قالغان گاز، سۇ تۇرۇبىلىرىنى جىددىي رېمونت قىلىۋاتاتتى. تۇغۇت دوختۇرخانىسىنىڭ يەر ئاستى ئۆيلىرىدە تۇغۇت ئانىلىرى ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە دۇنياغا كۆز ئېچىش ئالدىدا تۇرغان بالىلارنى تۇغدۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. كېچىلىرى شەھەر ئاھالىسىنىڭ پاناھگاھىغا ئايلانغان مېترولار بەك قىستا - قىستاڭ بولۇپ كېتەتتى، كىشىلەر مەھبۇسلارەك قاتىرىغا يېتىشىپ كەتكەندى. تاڭ يورۇشى بىلەن ھەممەيلەن پالاس - كىگىزلىرىنى يىغىپ، چىش پاستىسى سېلىنغان كىچىك سومكىلىرىنى كۆتۈرگىنىچە قورساق غېمى بىلەن نەلەرگە

دۇر جۆنەيتتى. ئۆز ۋەزىپىسىنى بەجاىندىل ئورۇنلايدىغان سۈت-
چى بوۋاي ئاخشامقى بومباردىماندا ئامان قالغان قېرى ئېتىنى
ھەيدەپ يولىغا راۋان بولدى، پوچتىكەشمۇ كوچىدا پەيدا بولدى.
نەچچە كۈندىن بۇيانقى بومباردىمان خەت يېزىشقا ئالاھىدە مۇھەب-
بىتى بار ئەنگلىيە خەلقىنىڭ قىزغىنلىقىنى سۈسلىتالمىغاند-
دى. يېقىن دوست - بۇرادەرلەر بومباردىماندا كۆرۈشەلمىگە-
نى، يەنە كېلىپ مىلاد بايرىمى يېقىنلاپ قالغىنى ئۈچۈن خەت -
ئالاقىلەر ئوبدانلا كۆپەيىپ قالغانىدى. نۇرغۇن پوچتىكەشلەر
خىزمىتىگە يېتىشەلمەي خوتۇنلىرىنىمۇ ياردەمگە ئېلىپ چىققان-
دى.

بومباردىمان بازار ئوبوروتىنى دەخلىگە ئۇچرىتالمىغانىدى.
دۇكانلارنىڭ ئالدى يەنە رەت - رەت ئۆچىرەتلەر بىلەن توشۇپ
كەتكەنىدى. دۇكان ئىگىلىرى ئىشكى ئالدىدىكى چېقىق ئەينەك
پارچىلىرىنى، خىش - كېسەكلەرنى سۈپۈرۈۋاتقەندىن كېيىن
سەۋرچانلىق بىلەن خېرىدارلارنى رازى قىلىشقا تۇتۇناتتى. نۇر-
غۇن كىشىلەر بىرىنچى ئۆكتەبىردىن يەنى ئىستېمال بېجى يولغا
قويۇلۇشتىن بۇرۇن ئۆزىگە كېرەكلىك بۇيۇملارنى سېتىۋالالمە-
غىنى ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىشاتتى، ئەمدىلىكتە خېرىدارلار سېتە-
ۋالغان ھەر بىر بۇيۇمنىڭ چىقىرىش باھاسىدىن ئۈچتىن بىر
پىرسەنت بويىچە باج ئېلىنىۋاتاتتى. قاينىق بازارلاردا بىراقلا
ئاۋۇپ كەتكەن يايمىلاردا كىشىلەرنىڭ سۈرگۈنلۈك ھاياتىدا ھەم-
مىدىن بەك لازىم بولىدىغان قولچىراغ، باتارېيە، زەھەردىن
مۇداپىئەلىنىش ماسكىسى دېگەنگە ئوخشاش نەرسىلەر سېتىلۋا-
تاتتى. زەرگەرلەرگە بويۇنغا ئاسىدىغان بۇلاپكىلارنى سوقتۇرۇش
بىر مەزگىل مودا بولدى. زەرگەرلەر بۇنداق بۇلاپكىلارغا بۇي-
رۇنتقۇچى خېرىدارنىڭ ئىسمىنى ئويۇپ شۇ زامات سوقۇپ بېرەت-
تى. بومباردىماندا ئۆلۈپ - تارتىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئۇرۇق -
تۇغقانلىرى جەسەتلىرىنى شۇ بۇلاپكىلارغا قاراپ ئوڭايلا تونۇۋالا-

لايتتى. بۇنىڭدىن باشقا دەسمايە كەتمەيدىغان تىجارەتلەرمۇ ئۆز يولىدا داۋام قىلىۋېرەتتى، ھىندىئان ئايالىرى سۆزمەنلىكى بىلەن قايسى كۈنى جەھەننەمگە ئۇزايدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان كىشىلەرگە پال ئېچىپ بېرەتتى. يەنە تىلەمچىلەر، ئەما سازەندىلەر پاگىنىنىڭ جاللات سۈپىسىدا كاللىسى كېسىلىش ئالدىدا تۇرغان قەھرىمانىنىڭ ئەركىنلىككە ئىنتىلىش روھى كۈيلەنگەن مەشھۇر مۇزىكىسى «كامانىئورا»نى ئاددىي ئۇسۇل، ئەمما ساپ ھېسسىيات بىلەن ئاجايىپ تەسىرلىك قىلىپ ئورۇندايتتى...

خونتېر ئائىلىسىنىڭ گوت ئۇسلۇبىدا قىزىل كاھىشتىن قوپۇرۇلغان كىچىك بىناسى سەھەر تۇمانى ئىچىدە ئويغاندى. ئۇدا نەچچە ئاي داۋاملاشقان بومباردىماندا لوندوندا سانسىزلىغان ئىمارەتلەر ۋەيران بولغان، نەچچىلىگەن ئادەملەر ئۆلگەن ياكى يارىلانغانىدى. قىزىق يېرى، خونتېر ئائىلىسىنىڭ بۇ كونا بىنا-سىغا تېخى بىرەر بومبا چۈشۈشكە ئۇلگۇرمىگەنىدى، پەقەتلا بىنا ئۆگزىسىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرى ئۇچۇپ كەتكەن، نۇرغۇن قېتىملىق يامغۇر - يېشىندا بىنا گەۋدىسىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىگە دەز كەتكەنىدى. بىنا ھېلىغىچە ئەتراپتىكى مايمان - سۇيماق ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئولۇۋېير بىرقانچە قېتىم ئۆيىدىكىلەرنى مېتروغا ېبرىپ تۇنەشكە دەۋەت قىلىپمۇ باقتى، لېكىن سام خونتېر بارغىلى ئۇنىمىدى. ئۇ چاقچاق قىلىپ: «بۇ ئۆيدە روھ - ئەرۋاھلارنىڭ ئىزى بار، ئالدىنقى قېتىملىق ئۇرۇشتىن ئامان - ئېسەن قېپقالغان، بۇ قېتىممۇ ساق قېلىشى مۇمكىن» دەپ چاقچاق قىلاتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ «قاچقاننىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق، بەزىلەر قارىغۇلارچە قېچىپ ھاياتىدىن ئايرىلغان. ئۇنىڭدىن كۆرە تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى كۈتۈپ تۇرغان مۇۋاپىق» دەپ قارايتتى. خەن زىچىمۇ مېتروغا ېبرىپ تۇنەشنى خالىمايتتى، چۈنكى بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ جۇڭگودىن ئېلىپ كەلگەن قىممەتلىك ساقلانمىلىرى

رى بار ئىدى. جۇڭگولۇقلار قىممەتلىك نەرسىلىرىنى يېنىدا ساقلاپ يۈرۈشكە رازى ئىدىكى، بانكىدا ساقلاشنى خالىمايتتى. يەنە كېلىپ ھازىر ھەر قانداق يەرنى بىخەتەر دېگىلى بولمايتتى. خەن زىچى ئاشۇ نەرسىلىرىنى چىڭ ساقلىشى كېرەك ئىدى. مېتروۋا تۇرۇش ئۈچۈن ئۇ نەرسىلەرنى ھەر كۈنى ئېلىپ كېتىپ يۈرمەسە بولمايتتى. ھاياتىدىنمۇ قىممەتلىك بىلىدىغان بۇ نەرسىلەرنى تاشلاپ قويۇپ جېنىنى ئەپچىشقا ئۇنىڭ ئەسلا كۆڭلى ئۇنمايتتى. ئاخىر ھەممەيلەن بۇ ساقلانمىلارنى كۈندىلىك بۇيۇملار بىلەن يەر ئاستى ئۆيىگە ئەكىرىۋېتىش، ئۆيىدىكىلەرمۇ كېچىدە شۇ يەردە پاناھلىنىش ئۈستىدە بىرلىككە كەلدى. دېمىسىمۇ ئەمدى ئۇلارنىڭ ھاياتى تەقدىر - پېشانىسىگە باغلىق بولۇپ قالغانىدى. ئولۇۋېير سەۋر - تاقەت بىلەن يەر ئاستى ئۆيىنى رەتلىك سەرەمجانلاشتۇردى، بىر نەچچە كارىۋات تەييار قىلدى. مۇشۇ كۈنلەردە بەزى كىشىلەر ھاۋا ھۇجۇمىدا ۋەيران بولغان ئۆيلەرنىڭ تۆمۈرلىرىدە كارىۋات ياساپ مەخسۇس ھاۋا ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلەنمەكچى بولغان كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇۋاتاتتى. ئولۇۋېير كارىۋاتلارغا كۆرپىلەرنى سېلىپ، كىرلىكلەرنى يايغاندىن كېيىن ھەربىر ئادەمنىڭ لازىمەتلىكلىرىنى ئېلىپ چۈشتى. ۋاقىتلىق پاناھگاھ قىلىنغان بۇ كوللېكتىپ ياتاق ئادەتتە كەمدىن - كەم بىر يەرگە جەم بولىدىغان بىر ئائىلە كىشىلىرىنى يېقىن تۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. سام خونتېر ئادەتتە ياستۇققا بېشىنى قويۇپلا خورەككە چۈشۈپ كېتەتتى، خەن زىچى تولا كېچىلىرى ئۇخلىيالماي لياڭ بىڭيۇ بىلەن جۇڭگو ۋە تىنچلىق ئۈستىدە پاراڭلىشىپ چىقاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئانا يۈرتقا مۇناسىۋەتلىك ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەر پىراكى ئاۋۇغانسېرى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ ئۇيقۇسىنى قاچۇراتتى. خونتېر خانىم بىلەن ئولۇۋېير ئۇلارنىڭ پاراڭىنى قىزىقسىپ ئاڭلايتتى. ئولۇۋېير بۇنداق كوللېكتىپ تۇرمۇشقا

بەكلا كۆنۈپ قالدى. ئەگەر ھاۋا ھۇجۇمنىڭ تەھدىتى بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ كېچىلىرى لياڭ بىگىيۇ بىلەن بىر يەردە كۆڭۈل-لۈك پاراڭلارنى قىلىپ ئولتۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇنداق پاراڭ بولغان چاغلاردا، ئولۇيېر دەسلىپىدە بېرىلىپ جىممىدە ئاڭلايتتى، كېيىن ئاستا مۇلاھىزىگە ئارىلىشاتتى. مۇھاكىمە بارغانسېرى قىزىپ كېتەتتى. ئولۇيېر ئۇلارغا «خوتۇنچە - مەرۋايىت دۇكىنى»نىڭ يۇز يىللىق تارىخىنى سۆزلەپ بېرەتتى. لياڭ بىگىيۇ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغانچە مەست-خۇش بولۇپ ئۇرۇشنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، بارلىق دەرد - ئەلەم-لىرىنى ئۇنتۇپ ئۆزىنى ئولۇيېر تىلغا ئالغان جايلاردا سەيلە قىلىپ كېتىۋاتقاندەك سېزەتتى. ئۇلار جىمى گەپلەرنى دېيىشىپ ئۇزۇن كېچىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتى، ئەمما بىر تېمىدا يەنى مۇھەببەت ئۈستىدە سۆزلەشتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. ئولۇيېر بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى لياڭ بىگىيۇنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرە-غاندىن كېيىن بۇ ئىشنى تىلغا ئالمايدىغان بولدى، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىمۇ بۇ ئىككى ياشنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەر ئىشنىڭ بولغا-لىقىنى تېخى سەزمىگەنىدى. لياڭ بىگىيۇگە ئولۇيېر ئۆز ھېس-سىياتىنى مەجبۇرىي بېسىپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. ئولۇيېر يېنىدا بار چاغلاردا تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان مۇھەببەت ئوتىنىڭ يېگىتنىڭ جىسمىنى كۆيدۈرۈۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى. لې-كىن، ئولۇيېر كۆڭلىدىكىنى ھەرگىز دېمەيتتى. ھېلىمەم گۈللەرنى سېتىپ ئەكېلىپ لياڭ بىگىيۇنىڭ كارىۋىتى يېنىدىكى لوڭقىغا چىلاپ قويىاتتى. بۇ ھال ئىلگىرى ئۆيدە داۋام قىلغان بولسا ئەمدى يەر ئاستى ئۆيدە داۋام قىلىشقا باشلىدى. لياڭ بىگىيۇنىڭ قېشىدا ھامان ئېچىلغان گۈللەر بولغان بولاتتى. لياڭ بىگىيۇ ئولۇيېرنىڭ يەنە ھۇجۇمغا ئۆتۈشىدىن ئەنسىرىگەچكە، ھەمىشە ئۇنىڭغا ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە تۇتاتتى. لې-كىن، ئۇ ئەنسىرىگەن ئىش ھېچ يۇز بەرمەيۋاتاتتى. ئۇ ئولۇ-

يېرنىڭ ئەمدى ئۆزىنى راستىنلا تىنچ قويىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. لېكىن، لياڭ بىگىيۇ مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئولۇڭ-يېرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى قەلبىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرلىرىدىن يۇز كېلەلمەيدىغاندەك سېزەتتى ھەم بۇنىڭ زادى قانداق بىر خىل ھېسسىيات ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

تاڭ ئاتتى، يەر ئاستى ئۆيىدىكى بەشەيلەن ئورنىدىن تۇرۇ-شۇپ، «يەنە بىر كۈن ئۆتتى» دېگەندەك بىر خىل چۈشىنىكسىز بەخت تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇيقۇلۇق كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە قارىشىپ قويىدى، ئاندىن ئۇرۇش ئوتى ئىچىدىمۇ تاشلىمىغان ياخشى ئادىتى بويىچە ئەدەپ بىلەن تىنچلىق سوراشتى:

— خەيرلىك سەھەر، لياڭ خانقىز، خەن ئەپەندى!

— خەيرلىك سەھەر، ئولۇڭيېر خانىم، خونتېر ئەپەندى!

— خەيرلىك سەھەر، ئولۇڭيېر!

بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن كىشى، بۇلار تېخى بايىلا باشقا - باشقا جايدىن كەلگەن ئوخشايدۇ، دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالاتتى.

ھەممەيلەن يۇقىرىغا يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن ماڭ-دى. يەر ئاستى ئۆيىدىن يەنە شۇ زېرىكىشلىك ئۆيگە ماڭغىنى ئۈچۈن كۆڭۈلسىز بىر ھېسلار ئىچىدە قالغان لياڭ بىگىيۇ پەلەم-پەيدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ نېمىدۇر بىر نەرسىگە پۈتلىشىپ يىقىلىپ كەتكىلى تاس قالدى. قىز قاراپلا ئۇنىڭ خونتېر ئائە-لىسىنىڭ ئاق مۇشۇكى ئىكەنلىكىنى كۆردى. قىزىق يېرى، سېرىق، ئالا مۇشۇكتىن بەش - ئالتىسى پەلەمپەيدە قىستىلە-شىپ ئۇخلاۋاتاتتى. مۇشۇكلەر شەپىنى ئاڭلاپلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ لياڭ بىگىيۇگە مۇڭلۇق قاراپ قالدى.

— ۋاي - ۋۇي، نېمانداق جىق مۇشۇك بۇ؟ — دېدى لياڭ بىگىيۇ.

— قولۇم - قوشنىلارنىڭ مۇشۇكلىرى، — دېدى خونتېر

خانىم چۇشەندۇرۇپ، ــ ئىگىسىنى تاپالمىغاندىن كېيىن پاناھ-لىنىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىۋالغان گەپ. بىچارە جانىۋارلار!

لياڭ بىڭيۇ بىردىنلا ئۆزىنى ئاشۇ مۇشۇكلەردىن ھېچقانچە پەرقلەنمەيدىغاندەك، تۇرغۇدەك ماكان تاپالماي باشقىلارنىڭ ھا-سىيلىقىدا تۇرۇۋاتقاندەك سەزدى، مۇشۇكتىمۇ شۇنچە كۈچلۈك ھايات قېلىش ئىستىكى بولىدىكەن ئەمەسمۇ!

ــ يۇرۇڭلار، بىچارە جانىۋارلار! ــ خونتېر خانىم ئاق مۇشۇكنى قولىغا ئېلىۋېتىپ قالغان ھەمراھلىرىغا ئىشارەت قىلدى، ــ ئارقامدىن يۇرۇڭلار، مەن سىلەرنىڭ ئاچلىقتىن ئۆ-لۈپ كېتىشىڭلارغا چىدىمايمەن!

مۇشۇكلەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاشخانىغا يۈگۈرۈشتى. خونتېر خانىمنىڭ مۇلايىم ئاۋازى ۋە ۋۇجۇدىدىكى ئائىلە خوجا-يىنىغا خاس قىياپەت ئۇلارنىڭ ئىشتىھاسىنى ئېچىۋەتكەندەك قە-لاتتى.

ھەممەيلەن يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ناشتا يېيىش ئۈچۈن مېھمانخانىغا قاراپ ماڭدى. خونتېر خانىم سۆز-لۈك بولكىدىن باشقا شىرەگە تۇزۇك بىر نەرسە تىزالمىغىنى ئۈچۈن ئولتۇرغانلارغا ئۆزرە ئېيتتى. تۇخۇم، كالا گۆشى دېگەن-دەك نەرسىلەرنى ئالالمىغىلى خېلى كۈنلەر بولغانىدى، ئەمما ھېچكىم بۇ ئايالدىن رەنجىمەيتتى. چۈنكى ئۇ بەش جانلىنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكى ئۈچۈن بارلىق تىرىشچانلىقىنى كۆرسەتكەن-دى. خونتېر خانىم مىلاد بايرىمى كۈنى چوقۇم بىر ئامال بىلەن ئىككى توخۇ كاۋېپى سېتىپ ئەكېلىپ كۆپچىلىكنى ئوبدان بىر غىزالاندۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مىلاد بايرىمىغا بىر ـ ئىككى كۈنلا ۋاقىت قالغانىدى.

ــ ئۇرۇش بولۇۋاتسا، بىزگە بايرام ئۆتكۈزۈشنى كىم قويۇپتۇ؟ ــ دېدى سام خونتېر.

ــ دېگەن گېپىنى، بايرام قىلساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟

گىتلېر دېگەن ئالۋاستىمۇ بايرام ئۆتكۈزىدىغاندۇ؟ ــ دېدى خوتۇن.

ناشتىنى ئالدىراپلا يېگەندىن كېيىن، ئولۇيېر سىرتقا چىقىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلدى. «خونتېر ئۇنچە ــ مەرۋايىت دۇكىنى» تىجارەتتىن توختىغان، قىممەتلىك ماللارنىڭ ھەممىسى يەر ئاستى ئىسكىلاتىغا ئەكىرىۋېتىلگەن بولسىمۇ، ئولۇيېر بىرەر جىددىي ئىش بولۇپ قالسا دۇكاندىكى بالىنى تېنەپ قالمىسۇن دەپ ھەر كۈنى دۇكانغا باراتتى.

لياڭ بىگىيۇ مۇشۇككە بىر نەرسە يېگۈزۈۋاتاتتى. ئولۇيېر ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ:

ــ لياڭ خانقىز، كوچىغا چىقىپ بايرام ھارپىسىدىكى مەنزىرىلەرنى كۆرۈپ كەلمەمسىز؟ ــ دېدى.

لياڭ بىگىيۇ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى:

ــ مېنى بارالايدۇ دەمسىز! خارابىيلىكتە ئۆتكۈزۈلىدىغان بايرام كىشىگە پەقەت قىيامەتنىڭ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدىغاندۇ تايىنلىق؟

ــ توخۇ يۈرەك! قىيامەت كەلسە بىزگە كېلەمتى، جىمى خەق بايرامنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىدۇ، ۋېسىمىست چېركاۋىدا مۇقەددەس سۇپا ياسىلىۋاتىدۇ، تىياتىرخانىلاردا داۋاملىق ئويۇن قويۇلۇۋاتىدۇ، مېترولاردا يەنە مۇشائىرلەر بولۇۋاتىدۇ! ــ ئولۇيېر پەلتونى ئۈچىسىغا ئارتىپ شىلەپىسىنى كىيگەندىن كېيىن، لياڭ بىگىيۇنى ئارتۇق زورلىماي سىرتقا قاراپ ماڭدى، ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ يەنە ئارقىغا بۇرۇلدى، ــ بىز بايرامنى ئۆيدە ئۆتكۈزەيلى. ئانا، سىرتتىن بىرەر نەرسە ئالغاچ كېلىمەن؟

ــ ھېچنېمە ئالما، ئۆزۈم ئالىمەن، ــ خونتېر خانىم قاچا ــ قومۇچلارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ شۇنداق دېدى، ــ كەچتە بالدۇرراق قايتىپ كېلەرسەن ــ ھە!

— ماقۇل، ئەمسە كەچتە كۆرۈشەيلى. لياڭ خانقىز، بىرەر نەرسە يېگۈڭىز بارمۇ؟ مېۋە - چېۋە دېگەندەك نەرسىلەر-دىن ئالغاچ كېلەيمۇ؟

— مېۋە - چېۋە؟ هازىر مېۋە نېمىش قىلمدۇ؟ — دېدى لياڭ بىڭيۇ ئېرەنشمەيلا، — بېيپىڭ بولىدىغان بولسا، بۇ چاغقا كوچىلارغا شېكەرلىك كاشتان توشۇپ كەتكەن بولاتتى.

— كاشتان؟ بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ بارغۇ. لېكىن شېكەرلىك ئەمەس، بەلكىم تەمىمۇ بېيپىڭنىڭكىدەك تەملىك ئەمەستۇ، — ئولۇغبەر سەدەبتەك چىشلىرىنى كۆرسىتىپ شوخلۇق بىلەن كۈلدى، — ئازراق ئەكېلەي، تېتىپ بېقىڭ، يەپ باقمىغاندىن ياخشى ئەمەسمۇ. كەچتە كاشتان يېگەچ هېكايە ئېيتىشارمىز. هە راست، سىزگە تېخى گۈل ئالغاچ كېلىشىم كېرەك!

— بۇگۈن ئالغىلى بولماس؟

— قېنى قاراپ باقمامدىم. چوقۇم ئالالايمەن. هازىر قىشلىق ئەتىرگۈلىنىڭمۇ ئېچىلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى.

نېرىدا ئادەتتى بويىچە گېزىتىنى ئالا قويماي ئوقۇۋاتقان خەن زېچى ئۇلارنىڭ قولاشمايۋاتقان پارىڭىنى ئاڭلاپ بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي دېدى:

— سىلەر تازىمۇ بىغەمكەنسىلەر جۇمۇ، ئۇرۇشنىڭ رەھىمسىز بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسىلەر؟

— شۇڭا هاياتنى تېخىمۇ قەدىرلەش كېرەك، — ئولۇغبەر «كېچىدىكى پادىچى» ناخشىسىغا غىڭشىغاچ ئىشكىتىن چىقتى. ئۇنىڭ مەزمۇت قەدەملىرى ئاستىدىكى پولنىڭ غىچىرلىشى خەلىغچە ئاڭلىنىپ تۇردى.

نەرسە - كېرەك سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەن خونتېر خانىم گۈلقەلبەرى ئېچىلغان هالدا قايتىپ كەلدى. ئەسلى ئۇ بۇگۈن جىق يەرگە قاتراپ ئىككى توخۇ، بىر سېۋەت تۇخۇم، كالا گۆشى، ياڭيۇ، تەرخەمەك دېگەندەك نەرسىلەرنى ۋە بىر

بوتۇلكا شامپان، بىر بوتۇلكا ئاق ھاراق سېتىۋېلىپ كەلگەنىدى.

— ھەر ھالدا مىلاد بايرىمىنى ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋالمىدىغان بولدۇق! — دېدى خونتېر خانىم ئالاھىدە تۆھپە يارىتىقان قەھرىمانەك تۇرگۈن قىياپەتتە.

سام خونتېر ئاق ھاراقنى بۇرنىغا يېقىن ئەكېلىپ خۇشبۇي ھىدىنى پۇرىدى ۋە خەن زېچىگە قاراپ دېدى:

— كەم تېپىلمىدىغان ئېسىل ھاراق جۇمۇ، يەنە كېلىپ جۇڭگو ھارىقى دەڭا! خەن ئەپەندى، بۇگۈن ئىچىپ تازا بىر پەيز قىلايلى!

— ئۇنتۇپ قالغىنىڭىز نېمىسى؟ مەن ھاراق ئىچمەيدىغان تۇرسام، — دېدى خەن زېچى خۇشال كۈلۈمسىرەپ.

— ئاپلا، كەچۇرۈڭ. ئەمدى ئۆزۈم يالغۇز پەيز قىلمىدىغان بولدۇم - دە! — سام خونتېر كەينىگە بۇرۇلۇپ خوتۇنىغا دېدى، — قەدىرلىك خوتۇن، ياخشى نەرسىلىرىڭ بولسا ئېلىپ چىققىن. بۇگۈن كەچتە ياخشى بىر غىزالىنايلى!

— بۇگۈن؟ مىلاد بايرىمىغا يەنە ئۈچ كۈن بارغۇ...

— بايرامنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ نېمە كەپتۇ. بايرامنى ئالدىنئالا ئۆتكۈزسەكمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ!

— ھەي، بۇ ئادەمگە ئامال يوقتە! — خونتېر خانىم ئېرىدىنىڭ گېپىگە كۆندى، — بوپتۇ، بايرامغا ئازراق ئېلىپ قويۇپ قالغان نەرسىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقاي. بۇگۈن ھەممەيلەن تازا خۇشال - خۇرام ئولتۇرايلى، — ئايال ئەكەلگەن نەرسىلەرنى بىر قۇر ھېسابلاپ چىقتى، — توخۇ گۆشىدە ئوبدان بىر قورۇما قىلسام، كالا گۆشىدە ياخشى بىر قورۇما قىلايلى.

— سىزگە جۇڭگوچە تەمگە ئىگە كالا گۆشى قورۇمىسى قىلىپ بەرسەم قانداق دەيسىز؟ — ئەزەلدىن قازان بېشىغا چىقىپ باقمىغان لياڭ بىگىيۇ خۇشال ھالدا دېدى.

ـــ سىزمۇ قورۇما قىلالامسىز؟ ـــ دېدى خونتېر خانىم ئۇنىڭ گېپىگە دېگەندەك ئىشەنمەي، ـــ مەن تېخى سىزنى كىتاب ئوقۇشنىلا بىلەمدىكىن دەپتىمەن.

ـــ مەنمۇ ئۇنىڭ قورۇغان قورۇمىسىنى يەپ باقمىغان، ـــ دېدى خەن زىچى، ـــ ئۆيدىكى ۋاقتىدا ئۇ بۇنداق ئىشلارنى قىلـ مايتتى.

لياڭ بىگىيۇ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ قېنى، سىناپ باقمامدىم، بۇ يەردە جۇڭگوچە قورۇمىـ لارنى مەندىن ياخشىراق قىلىدىغان ئۇستىنى تاپالمايسىلەر جۇ ـ مۇ! ـــ لياڭ بىگىيۇ ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا شۇنداق دېدى ۋە روھلۇق قىياپەتتە خونتېر خانىمنىڭ ئارقىسىدىن ئاشخانىغا كىردى.

لياڭ بىگىيۇ كالا گۆشىنى ئەمبەلگە قويغاندىن كېيىن پـ چاقنى بىلەپ گۆشنى شىلىشقا باشلىدى. دۇملەپ پىشۇرۇلغان كالا گۆشى مۇسۇلمانچە ئاشخانىلاردا زىياپەت ئۇچۇن تەييارلىنىـ دىغان ئالاھىدە تاماق ھېسابلىنىدۇ، ئىشلىتىلىدىغان خۇرۇچقا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ مۇشۇ خىل تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى. لياڭ بىگىيۇ تاللىغان گۆشنى پاكىز يۇغاندىن كېيىن ئۇششاق يالپاقلاپ توغرىدى:

ـــ دورا ـ دەرمەك بارمۇ؟

ـــ قانداق دورا ـ دەرمەكنى دەيسىز؟

ـــ سۇڭپىياز، زەنجىۋىل، قوۋزاقدارچىن، داشياڭ، سېرىق ھاراق، ناۋات، جاڭىيۇ دېگەندەك نەرسىلەرچۇ.

ـــ قوۋزاقدارچىن، داشياڭ، ناۋات دېگەنلەر يوق.

ـــ بوپتۇ ئەمىسە، خاپا بولماي ماڭا سۇڭپىيازنى ئوتتۇرىـ دىن توغراپ بەرسىڭىز، زەنجىۋىلنى ئۇششاق توغراپ...

خونتېر خانىم ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلدى. لياڭ بىگىيۇ توغرالغان گۆشنى ئىلمان مايغا چىلاپ سېرىق رەڭگە كىرگۈزـ

گەندىن كېيىن قازانغا سالدى، ئاندىن سوغۇق سۇ قۇيغاندىن كېيىن گازنى ياقتى:

— دورا - دەرمەكنى ئەكېلىڭ، تېز بولۇڭ!

خونتېر خانىم گۆش توغرامچىلىرىنى ئالدىراپ - تېنەپ لياڭ بىگىيۇگە ئەكېلىپ بەردى. لياڭ بىگىيۇ سۆڭپىياز، زەنجىر ۋىل، ساخوروزا، سېرىق هاراقنى قازانغا سالغاندىن كېيىن تۆۋاقنى يېپىپ ئوتنى ئۆلغايتتى.

— ئوتىڭىز بەك سۇسكەن جۇمۇ. يەنىلا بىزنىڭ پوم كۆمۈرىمىز ياخشى ئىكەن، — دېدى لياڭ بىگىيۇ.

— گاز تۇرۇبىلىرى هەر كۈنى پارتلىتىلىۋەرسە، بىزگە نېمە ئامال بار دەيسىز؟ گاز شىركىتىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ كۈندە رېمونت قىلىپ تۇرمىغان بولسا تاماق ئېتىپ يېيەلمىگەن بولاتتۇق. بىرقانچە ئايدىن بېرى ئوچاقنىڭ ئوتى سىز دېگەندەك سۇسلاپ كەتتى...

— ئەمىسە ئاستا پىشۇرايلى، ئاڭغىچە بىز كالا گۆشىدە يەنە بىر قورۇما قىلغاچ تۇرايلى! — لياڭ بىگىيۇ قازاننى قويۇپ ئەمبەلنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى ۋە بىر پارچە ئورۇقراق كالا گۆشىنى تاللاپ پاكىز يۇغاندىن كېيىن ئۇششاق يالپاقلىدى ۋە ئوستىگە دورا - دەرمەك سەپكەندىن كېيىن سۆڭەكلىك گۆش پارچىلىرىنى پەتنۇسقا سالدى، ئوستىگە ئازراق ئاقمۇچ سەپتى، ئاندىن چۆمۈچنى سۇس ئوتتا قىزىتقاچ خونتېر خانىمغا دېدى:

— ماڭا سۇڭپىيازدىن ئىنچىكە توغراپ بەرگەن بولسىڭىز!

خونتېر خانىم ئۇنىڭ دېگىنىنى ئورۇنلىغاندىن كېيىن:

— لياڭ خانقىزنىڭ كارامىتى قالتىسكەن جۇمۇ! بۇنداق ياخشى هۈنەرنى نەدىن ئۆگەنگەن بولغىيدىڭىزكىن؟ — دېدى.

— بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، — لياڭ بىگىيۇ چۆمۈچنى قولىغا ئېلىپ گۆش پارچىلىرىنى قىزىتقاچ ياندىكى قازاندىكى كالا

گۆشىنى ئۆرۈپ قويدى، ــ ئەمەلىيەتتە مەن رەسمىي قازان بە-شىدا تۇرۇپ ئۆگەنمىگەن، ھەممىسى كۆزۈم چۈشۈپ قالغاندا ئۆگىنىۋالغان ئىشلار ئۆيىمىزدە تاماق ئېتىدىغان ھەدىمىز ئەس-لىدە ئاشخانا ئاچىدىغان ئۇستا ئاشپەز ئىدى. ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن پاراڭلاشقاچ تاماق ئېتىدىغان ئادىتى بار ئىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتەتتىم. ھازىر شۇ ۋاقىتتا كۆرۈۋالغانلىرىم بويىچە قىلسام خېلى بولىدىغاندەكمۇ قىلىۋاتـ-دۇ. قازان ېشىنىڭ ئىشلىرى ئاز ـ تولا بولسىمۇ ئېسىمدە قاپتىكەن. يالغۇز كالا گۆشىدىلا نەچچە خىل تاماق تەييارلىغىلى بولىدۇ. بىز ئۆيدىكى ۋاقتىمىزدا دائىم مۇشۇنداق قىلاتتۇق.

ــ ئەمىسە ياخشى گەپكەن. لياڭ خانقىزىنىڭ بۇنداق بىڭـ-سى بارلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىكەنمەن. بەك ياخشى بولدى. بىزنىڭ ئولۇغىر كالا گۆشىگە بەك ئامراق.

ــ ئولۇغىر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مېنىڭ ھۇنىرىمـ-نى بىر كۆرۈپ باقسۇن! ــ دېدى لياڭ بىڭيۇ. ئۆزىنى ھېسىـ-يات جەھەتتە ئولۇغىرغا قەرزدارەك سېزىدىغان لياڭ بىڭيۇ ئۆزىنىڭ تۇجۇپىلەپ ئېتىۋاتقان تامىقىنىڭ ئولۇغىرنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى خىرە ـ شىرە ھېس قىلاتتى. ئېھتىمال، ئېغىزىغا تېتىغۇدەك سەي قىلىپ بېرەلىسە، ئولۇغـ-يىرنىڭ قىلغانلىرىنى ياندۇرغانمۇ بولۇپ قالار.

بۇگۈنكىسى لياڭ بىڭيۇنىڭ ئۇچ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بېرى خوتۇن خانىم بىلەن تۇنجى قېتىم بىللە تاماق ئېتىشى ئىدى. ئۇلار شۇنچىلىك كۆڭۈللۈك كەيپىيات ئىچىدە پاراڭلاش-قاچ، ھەر بىر خىل قورۇمىنى ئالاھىدە سەنئەت بۇيۇمىدەك ئىنچىكىلىك بىلەن تەييارلايتتى ۋە ئۇنىڭدىن چەكسىز لەززەت تاپقاندەك بولاتتى.

تاماقنىڭ تەييارلىقى ناھايىتى ئۇزۇن داۋاملاشتى. ئۇلار سائەت تۆتتە چۈشلۈك چاينى ئىچىۋالغاندىن كېيىن ئىشقا يەنە داۋاملىق

تۇتۇندى، تەييارلىق گۈگۈم چۈشكۈچە داۋاملاشتى. . .

— پاھ! ئۆزۈمنى جۈڭگوغا بېرىپ قالغاندەك سېزىۋاتە-مەن جۇمۇ! — سام خونتېر مەززىلىك ھىد چىقىپ تۇرغان قورۇمىلارنى پۇرىغاچ ھېلىلا يېيىشنى باشلىۋېتىدىغاندەك ئاغزى-نى چاكىلداتتى، — بۇگۈن تازا تەلىيىمىز بار ئىكەن - دە!

خونتېر خانىم ئۇنى توستى:

— ئولىۋېيېر تېخى قايتىپ كەلمىدى. لياڭ خانقىز بۇ نەرسىلەرنى ئالايىتەن ئولىۋېيېر ئۈچۈن تەييارلىدىم، دەيدۇ.

— راستمۇ؟ — سام خونتېر مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى، — ئەمىسە بۇگۈن ئولىۋېيېر ئەڭ ئەزىز مېھمان ئىكەن - دە؟ بىز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇپ بەرسەكلا مەجبۇرىيىتىمىز تۈگىگۈدەك.

لياڭ بىگىيۇنىڭ چىرايى شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى:

— بۇگۈن ھەممىڭلار مېھمان، چى ئاكام ئىككىمىز سە-لەرنى كۈتىمىز. قانداق دېدىم، چى ئاكا؟

— بۇگۈن يۇزۈمنى يورۇق قىلدىڭىز جۇمۇ، ھېلىمۇ بۇلارنى جىق ئاۋارە قىلىۋەتكەن ئىدۇق، — خەن زىچى ئىختە-يارسىز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى، — مەن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ خونتېر ئائىلىسىگە رەھمەت ئېيتىمەن. قېنى ئەمە-سە، تارتىنماي ئېلىڭلار، — خەن زىچى شۇنداق دەپ چوكىنى قولىغا ئالدى.

— سۆزلەشكە ئالدىراپ كەتكىنىڭىز نېمىسى، ئاساسلىق مېھمان تېخى كەلمىگەن تۇرسا! — دېدى لياڭ بىگىيۇ ئۇنىڭغا ئەسكەرتىپ.

— ئولىۋېيېر راستىنلا شۇنداق مۇھىممۇ؟ — سام خوڭ-تېر ئىككىيلەنىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر ئالاھىدە بىر ھېسسە-ياتنىڭ بارلىقىنى سەزگەندەك لياڭ بىگىيۇگە قاراپ كۈلۈپ قويدى، — ساقلىمىساقمۇ بولار؟

لياڭ بىگىيۇ سام خونتېرنىڭ سوئال ئالامىتى چىقىپ تۇر-غان كۆزىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنى بىپەرۋا قىياپەتتە كۆرسىتىش ئۈچۈن كەينىگە بۇرۇلدى. ئاڭغىچە خەن زىچى گەپ ئارىلىدى:

— ئەلۋەتتە ساقلايمىز. ھەممىمىز دەرقەمتە ئولتۇرۇپ تاماق يەيلى.

قۇياش قويۇق تۇمان ئىچىدە ئولتۇرۇۋاتاتتى. ئولۇيېر كەچكىچە كەلمىدى. ساقلا - ساقلا، ئولتۇرغانلارنىڭ تاقىتى تازا تاق بولدى. ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

— بۇ بەكۈڭاش ھاۋا ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ئاكوپلىرىغا كېتىپ قالغان بولمىغاي يەنە. ئۇ يەردە دائىم بەزمە بولۇپ تۇرىدۇ ئەمەسمۇ. ھەي، بۇ ياشلارنىزە! دۆلەتنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندىمۇ كۆڭۈل ئېچىشنى ئۇنتۇمايدۇ! — سام خونتېر سەۋرسىزلىنىپ قالدى، — ئۇنى تاماق يېگەچ ساقلايلى. تاماق يەپ بولۇپ يەنە «كامېر»غا سولىنىدىغان گەپ...

ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا سىرتتا سىگنال ئاۋازى ياڭرىدى. ئولتۇرغانلار ئامالسىز ئۈستەلدىن ئايرىلىپ يەر ئاستى ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

— ئىسىت، سىلەرگە ساقلىمايلى دەپ نەچچە قېتىم دېدىم. ئەمدى ھەممىمىزنىڭ قورسىقى ئاچ قالدى! — سام خوتېر شۇنداق دەپ، ئاق ھاراقنى قولىغا ئالدى ۋە قىيالماسلىق نەزەرى بىلەن تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى.

لياڭ بىگىيۇ شىرەدىن ئىككى تەخسە قورۇمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن قالغانلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. ئۇنىڭ خىيالىدىن: «ئەجەبمۇ قاملاشمىغان ۋاقىتتا سىگنال چېلىندى، شۇنداق ياخشى نەرسىلەرنى ئولۇيېر يېيەلمىسە قانداق بولىدۇ» دېگەن ئويلا كېزەتتى.

ھاۋا ھۇجۇمى باشلاندى. سىرتتىن قۇلاقنى يارغۇدەك گۈم-

بۇرلەش سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. . .

يەر ئاستى ئۆيىدە ھېچكىمنىڭ ئۇخلاشقىمۇ، پاراڭلىشىش-قىمۇ رايى بارمىدى. ھەممەيلەن بىر يەرگە يىغىلىپ يۇرەكئالدى بولغان ھالدا پارتلاش سادالىرىغا قۇلاق سېلىپ تۇراتتى. ھەم-مەيلەننىڭ ئەس - يادى ئولۇيېردا ئىدى.

— ئولۇيېرغا. . . بىرەر ئىش بولمىغاندۇ - ھە؟ — لياڭ بىڭيۇ خەن زىچىنىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قايتىلاپ سورىدى.

— ياق، ھېچنېمە بولمايدۇ، — خەن زىچى ئېچىدە ئەنسە-رەپ تۇرسىمۇ چاندۇرماي ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى، — ئەر كىشى تۇرسا، بىرەر يەرگە كىرىپ پاناھلىنىۋالغاندۇ ھەقە-چان. . .

— كوچىنىڭ ھەممە يېرىدە ئاكوپ بار! — دېدى سام خونتېرمۇ.

— ئاھ پەرۋەردىگارىم، بالامنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن! — خونتېر خانىم ھاۋاغا توختىماي كرېست سىزىشقا باشلىدى.

. . .

پارتلاش سادالىرى ئاستا - ئاستا بېسىقىپ قالدى. خونتېر خانىم سىگنال ئاۋازىنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتمەيلا يەر ئاستى ئۆيىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى، قالغان ئۈچەيلەن تاپ باستۇرۇپلا چىق-تى. بىنانىڭ ئۆگزىسى ئۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى. خىش - كېسەك پارچىلىرى، پاچاقلانغان ئۈستەل - ئورۇندۇقلار، سۇنغان تەخسە - پىيالىلەر ھويلا ئىچىنى بىر ئالغانىدى.

ئولۇيېر زادى نەدىدۇ؟

ئۇلار تۇرالغۇسىدىن مەقسەتسىزلا چىقىپ ۋەھشىيلەرچە بومبارداىمان قىلىنغان كوچىغا قاراپ ماڭدى. ئولۇيېر بەلكىم مېترودا ئۇخلاۋاتقاندۇ؟

مېترونىڭ چىقىش ئېغىزىغا ئۇدۇل سېلىنغان بىنانىڭ پو-

لات چۈنقلىرىلا قالغاندى. ئۇنىڭ يېنىدىكى مېۋە ـ چېۋە سېتىلىدىغان «چوڭ لاپاس» خىش ـ كېسەك دۆڭسىگە ئايلانغا- نىدى. ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرى ئۆچۈش ئالدىدا تۇرغان ئوتلارغا سۇ پۈركىمەكتە ئىدى. قۇتقۇزۇش خادىملىرى پولات قالپاقلارنى كىيىپ تۆمۈر ئىلمەك، تۆمۈر ئارىلارنى تۇتقىنىچە ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بىنالار ئارىسىدىن يارىدارلارنى قۇتقۇزماقتا، بەزىلەر نوسۇلكىلارنى كۆتۈرۈپ نەلەرگىدۇ يۈگۈرمەكتە ئىدى. يارىدارلار قان ـ زەردار ئىچىدە ئىڭىرىماقتا، جان تالاشماقتا! . . . لېكىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئولۇغىر يوق! توغرا، ئولۇغىر بولسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ بۇنداق قىسمەتكە دۇچار بولۇشى مۇمكىن ئەمەستە!

خونتېر خانىم نېمىدۇر بىر نەرسىگە پۈتلىشىپ يىقىلدى. سوغۇق، يۇمشاق بىر نەرسە يۈزىگە تەگدى، يوپۇرماقنىڭكىدەك بىر خىل ھىد دىمىغىغا ئۇرۇلدى. ئەسلى ئۇ يول بويىغا ئۆرۈ- لۈپ چۈشكەن بىر دەرەخكە پۈتلىشىپ يىقىلغانىكەن. ھازىر قايسى چاغ ئىكەنلىكىدىن بىخەۋەر ھالدا بايرام ئۆتكۈزمەن دەپ مىلاد دەرىخى سېتىۋالغان قانداق ئەخمەق ئۇ! ھەقىچان سىگنال ئاۋازىنى ئاڭلاپلا بۇ يەرگە تاشلاپ قويغان گەپ. خونتېر خانىم ئىچىدە بۇ دەرەخنى مىڭنى تىللىدى، ئەمما سەپسېلىپ ئولتۇر- مىدى، دەرھال بېرىپ ئوغلى ئولۇغىرنى ئىزدەش كېرەك!

خونتېر خانىم بىزارلىق بىلەن يۈزىگە يېپىشىۋالغان شاخ ـ شۇمبىلارنى ئىتتىرىۋېتىپ تىرەجەشكە باشلىدى ۋە تۇيۇقسىز ياپيېشىل يوپۇرماقلارنىڭ ئارىسىدا تاتارغان بىر چىرايىنىڭ تۇر- غانلىقىنى كۆردى. ئاھ، ئۇلۇكنىڭ چىرايى! ئۇ قورقۇپ كەت- تى. ئاھ خۇدا. . . خونتېر خانىم لاغىلداپ تىترىگىنىچە ئاستا كەتمەكچى بولدى. بىراق. . . ئۇ چىراي خونتېر خانىمغا بەكلا تونۇش ئىدى.

ـــ ئولۇغىر! ـــ خونتېر خانىم ئېچىنىشلىق چىرقىرىغا-

نىچە ئوغلىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى.

ئولۇيېر ئانىسىنىڭ چاقىرىشلىرىنى ئەمدى ئاڭلىيالمايتى، ئۆزىنىڭ شۇنچە كەچتىمۇ نېمىدەپ ئۆيگە كەتمىگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپمۇ بېرەلمەيتتى. بىچارە يىگىتنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدىكى دەقىقىلەرنى قانداق ئۆتكۈزگەنلىكى هەممىگە سىر بولۇپ قالغانىدى. لېكىن قوللىرى، ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان قىزىل گۈلنى چىڭمىدە قاماللىۋالغان قوللىرى ئۇنىڭ مىلاد دەرىخى سېتىۋېلىپ يېرىم يولدا بومبىنىڭ قۇربانىغا ئايلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى، بىلىكى يېنىدىكى يىرتىلىپ كەتكەن قەغەز بولاقتا خېلى جىق كاشتان چېچىلىپ ياتاتتى... بەلكىم ئۇ مۇشۇ نەرسىلەرنى ئالىمەن دەپ كەچلىك تاماققا كېچىكىپ قالغاندۇ! بەلكىم قايتار يولدا ئازاب - قايغۇ دېگەنلەرنى خىيا- لىغا كەلتۈرمەي، قىن - قىنىغا پاتماي ماڭغان بولغىيدى! سەل بالدۇرراق ماڭغان بولسا ئۆيىدىكىلەرنىڭ خۇشاللىقىغا يەنە خۇ- شاللىق قېتىپ كېلەر بولغىيدى! لېكىن، نېمىشقا سىگنال چىققاندا بىر يەرگە يوشۇرۇنۇۋالمىغاندۇ؟ بەلكىم «چوڭ لاپاس» تىن ئاخىرقى سوۋغىنى ـــ كاشتانىنى ئېلىۋاتقان چاغدا، تۆيۈق- سىز مۇداپىئە سىگنالى ياڭرىغاندۇ؟ ئۆيگە قايتىش ياكى مېتروغا كىرىپ كېتىش مەسىلىسىدە بىردەم ئىككىلىنىپ قالغاندۇ؟ ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ «ئۆيگە قايتىپ كېتەي» دەپ ئويلە- غىنى ئېنىق. ياكى ئۇ بەزىلەرگە ئوخشاش مۇداپىئە سىگنالىغا پەرۋا قىلىپ كەتمىگەندۇ! «نېمىسلارنىڭ بومبىلىرى يالغۇز بىزگە كېلىپلا تېگەمتى» دەپ ئويلىغاندۇ! پۈتىنىڭ چاققانلىقىغا ئىشىنىپ، بومبارداىماندىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى ئادەمە- نى كۆرۈۋېلىشقا ئالدىراپ هەممىنى ئۇنتۇغاندۇ!

ـــ ئولۇيېر! ئولۇيېر! ـــ بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ئەقلە- دىن ئادىشاي دەپ قالغان سام خونتېر خىرقىراق ئاۋازدا ئوغلە- نىڭ ئىسمىنى چاقىراتتى، ئېچىنىشلىق ناله قىلاتتى.

خەن زىچى شۇ چاغدىلا سام خونتېرنىڭ يېرىم ئەسىردىن بۇيان بېشىدىن كەچۈرگەن ئىسسىق - سوغۇقلارنىڭ، كۈلپەت-لەرنىڭ نېمە ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى تۈيۈقسىز چۈشەندى. قاشتې-شى كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان ئادەم ئۇچۇن بۇ ئىشنىڭ شامىنى ئۆچۈرۈپ قويمايدىغان بىر ئوغۇل — بىر ئىزباسارنىڭ بولۇشى تولىمۇ مۇھىم ئىدى. مانا ئەمدى سام خونتېرنىڭ ئۇمىدى كۆ-پۈككە ئايلاندى!

— ئولۇۋېر! — لياڭ بىڭيۇ ئولۇۋېرنىڭ ئاللىبۇرۇن سوۋۇپ كەتكەن بەدىنىگە ئۆزىنى ئاتتى. ئۇ ئىچ - ئىچىدىن ئۆزىگە نەپرەتلىنىۋاتاتتى. ئۇ نېمىدەپ مۇشۇ تەننىڭ ئىگىسى سۆزلىگۈدەك، كۈلگۈدەك قۇدرەتكە ئىگە ۋاقىتىدا، مۇھەببەت ئوتى يالقۇنجاپ تۇرغان ۋاقىتىدا ئۇنىڭغا سوغۇق مۇئامىلە قىلدى؟ ئۆزى كۆتۈرۈپ بولالمىغان ئازابلىرىنى نېمىدەپ ئۇنىڭغا تاڭدى؟ ئاللىبۇرۇن ئۆز بېشىنى يېگەن ياڭ چېن تارتىشقا تېگىشلىك روھىي ئازابقا نېمىدەپ گۇناھسىز ئولۇۋېرنى تۇتۇپ بەردى؟ ئاھ... مۇھەببەتتىن بويۇن - قۇلاققىچە كېكىرىپ كەتكىنى ئۇچۇن شۇنداق بولدىمۇ؟ مانا ئەمدى ئۇ ئۆلۈش ئالدىدىمۇ ئۆزىنى ئونتۇمىغان ئاشقىنى، بىر گۇناھسىز ئادەمنى نابۇت قىلدى. ئەمدى ئۇ بۇ روھىي قەرزنى مەڭگۇ تۆلەپ بولالمايدۇ.

مۇھەببەت ئۇچۇن تۆلىگەن بەدەللىرىگە لايىق نەتىجىگە ئې-رىشەلمىگەن ئولۇۋېر ئىنتىزارلىق، ئۇمىد ئىچىدە ھاياتىدىن ئايرىلدى، ئەپسۇسلىرىنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ كەتتى. لېكىن شۇ تاپتىكى تۇرقىدىن ئازراقمۇ ئازابلىنىش ئالامەتلىرى يوق-تەك، ئىنتىلىش، ئۇمىد ئىچىدە كەتكەندەك قىلاتتى. قولىدىكى ياپونىيىشىل مىلاد دەرىخى ۋە چوغدەك قىزىل ئەتىرگۈل ئۇنىڭ ئەزرائىلنىڭ قېشىغا ئەمەس، مۇھەببەت ئىلاھىنىڭ قېشىغا كەت-كەنلىكىدىن دالالەت بېرىپ تۇراتتى.

— مېنىڭ ياشاش، بىراۋنى سۆيۈش ھوقۇقۇم بار! —

لياڭ بىگيۇ ئولتۇپىرنىڭ ژارقىراشلىرىنى ئاڭلىغاندەك بولدى!

مىلاد بايرىمى ئاخىر كەلدى. قەدىمىي شەھەر لوندون بۇ بايرامنى ئەلمىساقتىن بۇيانقى ئەڭ زور كۆڭۈلسىزلىك، نامراتلىق، پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە كۈتۈۋالدى. لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار گۈللىرى بايرام سوۋغىسى ئورنىدا ئانا يەر قوينىغا سىڭىپ باراتتى. سۈكۈت ئىچىدىكى «تەڭرى» مۇ ئۇرۇش دېگەن ئىبلىس-نى توسۇشقا قادىر [illegible] يەرلەر بىغۇبار ئاق قار بىلەن خارابە زېمىنىنى ۋە ئاسو رېمىندىكى قانغا مىلىنىپ يانغان جەسەتلەرنى ياپقىلى بولارمۇ؟

12 - باب ئۇسال دەملىرىدە

ھېلىقى كۈندىكى تۈرمۇش يېغىنى «تاڭ جۈنشېڭگە نۇقتە-لىق ياردەم بېرىش» نامىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، ئەمما تەنقىدنىڭ تىغ ئۇچى شېپ چېۋىسغا قارىتىلدى. جېڭ شاۋجىڭ ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسىنىڭ زەھەرلىشىنى سۈپۈ-رۈپ تاشلايلى» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. پۈتۈن سىنىپتا يالغۇز شېپ چېۋىسلا «بۇرژۇئازىيە» سىنىپىدىن كې-لىپ چىققانىدى. دۇكاندار ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان تاڭ جۈنشېڭ ئۇنىڭدىنمۇ بوشاڭ ئىكەن، گەپنىڭ بېشى چىقمايلا جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئالدىدا يىغلاپ: «مېنىڭ ئىرادەم ئاجىز، مەي-دانىم ئېنىق ئەمەس ئىكەن. بۇرژۇئا ئىدىيىسىنىڭ چىرىتىشىگە تاقابىل تۇرالمىدىم، شېپ چېۋىسىنىڭ بۇرژۇئاچە تۈرمۇش ئۇسۇ-لىغا ھەۋەس قىلدىم، ياخشى يېيىش، ياخشى كىيىشكە بېرىلىپ كەتتىم! ئۇ... ئۇ كېيىن ماڭا تەتۇر قارىسىمۇ يەنە ئارقىسى-دىن ئەگىشىپ يۈردۈم! چۇ مۇئەللىمنى قوغلىشىپ يۈرسە، مەن... قىتىغۇرلۇق قىلىپ چۇ مۇئەللىمنىڭ يۈزىنى تۆكتۈم. مەن مۇئەللىمگە يۈز كېلەلمەيمەن، پارتىيىگە يۈز كېلەلمەي-مەن...» دېدى. شېپ چېۋىسى: باشتا نېمىدەپ ئۇنىڭغا كۆزۈم چۈشۈپ قالغان بولغىيدى؟ ئازراقمۇ ئوغۇل بالىغا ئوخشىمايدە-غان نېمىكىنا بۇ! قۇلنىڭ ئۆزىغۇ. ۋۇ غالچا! دادامنىڭ دائىم ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان: «ئالىيجانابلارغا يېقىنلاش، چاكىنە-لاردىن يىراق قاچ» دېگەن گېپى مېنىڭ ھەر ۋاقىت چاكىنا ئادەملەردىن ھەزەر ئەيلىشىم ئۈچۈن ئېيتىلغانىكەن، دەپ قاتە-تىق پۇشايمان قىلدى. لېكىن، ئۇ بۇنى تولىمۇ كېچىكىپ

چۇشەنگەنىدى، تاڭ جۇنشېڭدىن قۇتۇلاي دېسىمۇ قۇتۇلالمىدى، يەنە تېخى بىرمۇنچە ئاھانەتكە ئۇچرىدى. ئاشۇ بىر نېمىنى كوزىر قىلمىغان بولسا، جېڭ شاۋجىڭ ئۇنىڭغا: «سىنىپ مۇدىرىنى چىرىتىشكە ئۇرۇنغان»، «پرولېتارىياتنىڭ ئىز باسارىنى تارتىۋالماقچى بولغان» دېگەندەك، دادىسىمۇ ئۇچرىمىغان بەتنامىلارنى چاپلىيالامتى؟... «مىللىي بۇرژۇئازىيە سىنىپى» نىڭ «ۋەكىل»ى بولغان دادىسىمۇ بۇنداق كۆرەشكە تارتىلمىغان؛ يەنە تېخى شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە يىغىنغا بارغان چاغلىرىدا «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى «شيې ئەپەندى» دەپ چاقىرغان. شيې چيۈسى شۇنداق بىر نۇقتىنى پەقەت چۇشەنمەيتتى: «بۇرژۇئازىيە» نىڭ پەرزەنتلىرى ھەتتا سىنىپ مۇدىرىغا يېقىنلاشسىمۇ، ياخشى كۆڭلىنى بىلدۈرسىمۇ بولمامدۇ؟ «بۇرژۇئازىيە» نىڭ قىزلىرى پرولېتارىيات سىنىپىدىن لايىق ئىزلىمەي پەقەت «بۇرژۇئازىيە» گىلا ياتلىق بولۇشى كېرەكمۇ؟ ئۇنداق بولسا، «بۇرژۇئازىيە» نىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى مەڭگۈ ئۈزۈلمىگۈدەك!

شيې چيۈسى تاڭ جۇنشېڭگە ئوخشاش ئىرادىسى ئاجىزلاردىن ئەمەس ئىدى، بەك ئالىي مەرتىۋىلىك ئائىلىدىن كېلىپ چىقمىغان بولسىمۇ، ھەر ھالدا مەغرۇرلىنىشقا ئەرزىگۈدەك دەسمايىسى بار ئىدى: چىرايلىق، باي، نەتىجىسىمۇ شۇنداق ياخشى. خەن شىنيۈنىڭ سىنىپتىكى ئورنى بوش قېلىۋېدى، ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىدىغان ئادەم قالمىدى. ئۇ ئاشۇ قېتىمقى يىغىندىمۇ ئۆزىنى تۆۋەن كۆرستىشنى خالىماي بىر ئېغىز گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئىش بىلەنلا باش كۆتۈرەلمەي قېلىشىغا ئىشەنمەيتتى...

ئۇ يىغىنىنىڭ ئېچىلغىنىغىمۇ ئىككى ھەپتە بولۇپ قالدى. جېڭ شاۋجىڭ سىنىپ يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى چۈ مۇئەللىمگە، فاكۇلتېتقا، ھەتتا مەكتەپ پارتكومىغا دوكلات قىلىدىغانلىقىنى

ئېيتقاندى، بەلكىم بۇ چاغقا دوكلات قىلىپمۇ بولغاندۇ. شېي چيۇسى تېخىمۇ ئېغىر زەربىنى كۈتۈپ يۈرىدۇ، لېكىن ھازىرغىچە شەپە يوق. ئەكسىچە بۇلۇڭ - پۇچقاقتا تارقىلىپ يۈرگەن «پىتنە - پاسات» ئەمدى ئاشكارا تارقالدى، تېخىمۇ كېڭەيدى. جېڭ شاۋجىڭ بۇنداق بولارىنى پەقەت كۈتمىگەنىدى.

لەپىلدەپ قار يېغىۋاتاتتى. مۇز تۇتقان نامسىز كۆلنىڭ يۈزى ۋە ئەتراپتىكى دەل - دەرەخلەر ئاق لېچەكتىن لىباس ئارتقانىدى. كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك ئارالدا بىر قىز ئاستا كېتىۋاتاتتى. قاردا ئۇزۇن تۇرغىنى ئۈچۈن ئۇچىسىدىكى مايىسىرەڭ سوكنا پەلتوسى ۋە چاچلىرىنى چىگىدە چۈمكەپ ئورۇۋالغان سېرىق شارپىسى قارغا كۆمۈلۈپ كەتكەنىدى؛ كالتە قونچلۇق چىرايلىق قارا ئۆتۈكى شىپاڭنىڭ ئەتراپىدا كىچىك ئىزلارنى قالدۇرۇپ باراتتى. قار گۈللىرى ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇ ئىزلارنى كۆمۈپ تاشلايتتى، ئاندىن يەنە يېڭى ئىز پەيدا بولاتتى.

شېي چيۇسى شىمالىي قىرغاقتىكى بېيجەيگە خېلىدىن بېرى قاراپ تۇراتتى. قىزنىڭ قەدىمى ئاستىدىكى تاش كۆۋرۈككىمۇ، شىمالىي قىرغاقتىمۇ تۇتىشىدىغان يولدىن بېيجەينىڭ ئىشىكى ئالدىغچە بولغان ئارىلىقنى قېلىن قار قاپلىغانىدى. شېي چيۇسى بىرنەچچە مىنۇتتىلا بېيجەيگە بارالايتتى، لېكىن نېمىشقىدۇ، ئۇ تەرەپكە يۈرەكلىك قەدەم تاشلىيالمايتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ ئىشىكتىن كىرىپ باقمىغىنىغا ئىككى ھەپتە بولدى. ئاشۇ ئاخشىمى «قىزىل ۋە قارا» دىكى «چۈشىنەلمىگەن» يەرلەرنى كۆرسەتكىلى كىرگەندىن بېرى، چۇ يەنچاۋنىڭ ئىشىكىنى چېكەلمەي كېلىۋاتاتتى. جېڭ شاۋجىڭ ئۇنىڭغا: «چۇ مۇئەللىمنىڭ سىزگە پەقەت كۆڭلى يوقكەن» دەپ ئوچۇق ئېيتقان بولسىمۇ، ئىشەنمەي يۈرۈۋاتاتتى. چۇ مۇئەللىم يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئۆزىنىڭ دەرسىنى ئۆتۈش بىلەن ئاۋارە، ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىپمۇ

ياكى ئۆزىنى ئەپقىچىپمۇ يۈرمەيدۇ، شۇنداق سالماق. شيې چيۈ-سىنىڭ «ئالىيجاناب» لارغا يېقىنلاشمىقى تەسكە توختىغانىدى، ئەمدى تېخىمۇ تەسلىشىپ كەتتى. شيې چيۈسى: «بۈگۈن چۈش-تىن كېيىن چۈ مۇئەللىمنىڭ دەرسى يوق، چوقۇم ياتقىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلايتتى، لېكىن كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە پېتىنالمايتتى، توغرىسى، باشقا بىرە-رىگە ئۇچراپ قېلىپ گەپكە قېلىشتىن ئەنسىرەيتتى. يىراقتىن تۇرۇپ ئاشۇ تونۇش ياتاققا كۆز ئۈزمەي قارايتتى. شۇ تاپتا چۈ مۇئەللىم بېيجەيدىن چىقىپ قېلىپ ئۇ تەرەپكە قاراپ قالسا، ئۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ ئۇنىڭ يالغۇز جايدا ئۆزىگە قانداق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقىنى بىر كۆرۈپ باق-سا. ئۇ بۇنداق قىلىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، لېكىن بۇ يەردە تۇرماي دېسىمۇ بۇ ئۇنىڭ ئىختىيارى ئەمەس. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇھەببەت تورىغا ئىلىنىپ قالغانلىقىنى ئۆز كۆزلە-رى ئېتىراپ قىلىدۇ. لېكىن، بۇ ھېسسىيات تاڭ جۇنشېڭ بىلەن يەپ - ئىچىپ ئويناپ يۈرگەن ۋاقىتتا بىر خىل، ئايرىم تۇرغاندا يەنە بىر خىل بولىدىغان بۇرۇنقى ھېسسىياتىغا ئوخشىمايدۇ. زادى ئۇزۇلۇپ قالمايدىغان قاينام بىر ھېسسىيات ئۇنى ھەر ۋاقىت قىينايدۇ، يۈرىكىنى تىلغايدۇ. شيې چيۈسى ئۆزىدىن چوڭ ھەم بىلىملىك ئاشۇ يىگىتكە ھەۋەس قىلىپلا قالماي، يەنە چوقۇنىدۇ؛ بۇ دۇنيادا ئاشۇنداق بىر ئەر ئۆزىگە ھەمراھ بولىد-سا، كېيىنكى ھايات مۇساپىسىنى قانداق بېسىش كېرەكلىكىنى بىلمەيدۇ.

ئەمما، قىز ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان بۇ دەقىقە-لەردە چۈ يەنچاۋ ياتقىدا يوق ئىدى. بۈگۈن سەيشەنبە بولغاچقا، ئالدىنقى قېتىم بەرگەن ۋەدىسىگە ئاساسەن تۇڭرېن دوختۇرخانە-سىغا بېرىپ شىنيۆنى يوقلاپ كەلگەنىدى. بارغان چېغىدا، شىنيۆ ئۇنىڭدىن سىنىپنىڭ ئەھۋالىنى سورىۋېدى، چۈ يەنچاۋ

ئاشۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنى تىلغا ئالماي «ياخشى» دەپلا قويدى. ئۇ يەنىۋەنگە قايتىپ كەلگەندە گۈگۈم چۈشەي دەپ قالغانىدى. ئىككى ھەپتىدىن بېرى، جېڭ شاۋجىڭنىڭ ئۇنىڭغا سۇنغان «دوكلات»ى ۋە ئەتراپىدىكىلەرنىڭ گاھى ئالدىدا گاھى ئارقىدا قىلغان «مۇلاھىزە»لىرى ئۇنى ئارامىدا قويمايۋاتاتتى. ئۇ يېقىندا تاڭ جۇنشېڭنىڭ بىلەن ئۇزاق سۆزلىشىپ ئارتۇق ئەندىشىنىڭ ھاجەتسىز ئىكەنلىكىنى، ئوقۇتقۇچى - ئوقوغۇچى ئوتتۇرىسىدا بۇنداق تام پەيدا بولۇپ قالسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى ۋە تەرجىمە ئىقتىدارىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ماختىغاندىن كېيىن، زېھنىنى ئۆگىنىشكە مەركەزلەشتۈرۈشكە ئىلھاملاندۇردى. تاڭ جۇنشېڭنىڭ «پارتىيىگە يۈز كېلەلمەيمەن» دېگەن گېپى ئۇنىڭغا بەكلا كۈلكىلىك تۇيۇلۇپ كەتتى. بىر ئاددىي ئوقۇتقۇچى قانداقمۇ پارتىيىگە ۋەكىللىك قىلالمىسۇن؟ تەسىرلەنگەن تاڭ جۇنشېڭ يىغلاپ تۇرۇپ «ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تاغدەك مېھىر - شەپقىتى»نى ھەرگىز ئۇنتۇمايدىغانلىقىنى، شېي چېۋسىغا ئەمدى بۇرۇنقىدەك قىرىچە - يېنىچە تەگمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. چۇ يەنچاۋ شۇندىلا تاڭ جۇنشېڭدىن خاتىرجەم بولدى، ئەمدىكى گەپ شېي چېۋسىدا قالغانىدى. شېي چېۋسىنىڭ ئۆزىگە قانداق قارىشى، باشقىلارنىڭ قانداق گەپ تېپىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ چوقۇم بۇ ئوقۇغۇچىسى بىلەن سۆزلىشىپ بېقىشى كېرەك ئىدى. قىزلار ياتىقىغا كىرىۋېدى، ياتاقتا لۇ شېۋجۇدىن باشقىسى يوق ئىكەن. لۇ شېۋجۇ ئوقۇتقۇچىسىنىmonitorنى ئىزدەپ كەلگەن چېغى دەپ ئويلىغانىدى، ئويلىمىغان يەردىن چۇ يەنچاۋ «شېي چېۋسى قېنى» دېۋېدى، ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، بىر ئېغىز گەپ قىلالماي قالدى، ئۇزايىدىن «تارقالغان گەپلەر راست ئىكەن - دە!» دېگەندەك بىر خىل مەنە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

چۇ يەنچاۋ شېي چېۋسىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ئامالسىز

بىيجەيگە قاراپ ماڭدى. كۆل بويىدا تىز - تىز چامداپ كېتىۋې- تىپ، ئىختىيارسىز بىرى قارا دېگەندەك كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا- كى كىچىك ئارالغا قارىۋېدى، بىر قىزنىڭ گەۋدىسى كۆزىگە چېلىقىپ قالدى. ۋۇي، ئۇ...

لېكىن، ئۇ شىنيۆ ئەمەس ئىدى، شىنيۆ دوختۇرخانىدا داۋالىنىۋاتاتتى. ئۇ، شيې چيۈسى، ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. چۈ يەنچاۋ خىيال بىلەن تۇرۇپ قالدى، شىنيۆنى كۆل بويىدا كۆرگەن ۋاقىتتىكىدەك سالماقلىق بىلەن ئۇياققا قاراپ قەدىمە- نىمۇ يۆتكىمىدى. يېقىندىن بېرى شيې چيۈسى بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا غايىبانە بىر خىل تۇمان پەيدا بولۇپ قالغاندەك قىلاتتى. بۇ قىز قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قېلىۋاتسا بۇ يەردە نېمىش قىلىدىغاندۇ؟ يەنە تېخى بىيجەي تەرەپكە قاراپ تۇرغىنىنى!

چۈ يەنچاۋ بىرئاز ئىككىلەنگەندىن كېيىن، ئاخىر تاش كۆۋرۈككە تۇتىشىدىغان يولغا قەدەم باستى. ئۇ بايا شيې چيۈسە- نى ئىزدىگەن ئەمەسمىدى؟ توغرا، ئۇنىڭ قىزغا دەيدىغان گېپى بار. ئەمدى ۋاقىت، ئورۇن سۈرۈشتۇرۇپ ئولتۇرىدىغان چاغ ئەمەس.

بىيجەيگە كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرغان شيې چيۈسى ئوقۇتقۇ- چىسى ئالدىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغاندا ھەيران بولۇپ توۋلىۋەت- تى:

— ۋۇي، چۈ مۇئەللىم ئىكەنغۇ، قاياقتىن پەيدا بولدى- ڭىز؟ مەن تېخى سىزنى ياتىقىدىمىكىن دەپ...

— سىلەرنىڭ ياتاقتىن كېلىشىم. سىز بىلەن پاراڭلىشاي دەيمەن.

— مەنمۇ سىزنى ساقلاپ تۇرغان! — شيې چيۈسىنىڭ كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى، — چۈ مۇئەللىم، مەن، مەن...

شيې چيۈسى ئىچىدە يىغىلىپ قالغان قورساق كۆپۈكىنى،

دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئوقۇتقۇچىسىغا ساقلاپ يۈرەتتى، مانا، ئۇمۇ كەلدى. لېكىن، چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ قېشىغا كەلمىدى، ئىككى قەدەمچە ئارىلىق قالغاندا توختاپ ئىللىق كۈلۈمسىرىگىنىچە دېدى:

ـــ يېغلىمايسىلا! ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىمۇ يېغلامدۇ، كىچىك بالا ئەمەستە سىز!

ئاشۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن شىي چيۈسىنىڭ چانىقىدىكى ياش بىراقلا ئېتىلىپ چىقتى. سىنىپ يېغىنى ئېچىلغاندا جېڭ شاۋجىڭنىڭ قاتتىق گەپلىرىنى ئاڭلاپمۇ يېغلىمىغانىدى. توغرا، ئۇ «كىچىك بالا» ئەمەس، بۇ يىل ئون سەككىز ياشقا كىردى. ئاتا ـ ئانىنىڭ كۆيۈنۈشىگە موھتاج ئەمەسلىكى ئېنىق، لېكىن ئۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇر، ئالىيجاناب ھېسسىياتقا موھتاج، بۇنى سا-ۋاقداشلىرى چۈشەنمەيدۇ. قارىغاندا، ئۇنى چۈشىنىدىغان ئادەم-دىن يالغۇز ئوقۇتقۇچىسىلا قالغان ئوخشايدۇ.

ـــ چۇ مۇئەللىم، ئۇلارنىڭ ماڭا قىلغانلىرىنى بىر دېمەك، مەن خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزگەندەك! ـــ شىي چيۈسى ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ئوقۇتقۇچىسىغا قارىدى، ـــ سىزغۇ... قورقمايدىغانسىز؟

چۇ يەنچاۋنىڭ لەۋلىرىدىن تەبەسسۇم ئۆچتى:

ـــ بۇ يەردە «قورقۇش»، «قورقماسلىق» مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس. سىنىپتا ئۇنداق مەزمۇندا يېغىن ئېچىشقا مەن قارشى. بۇ ئەمەلىيەتتە يېغىن ئاچقۇدەك ئىشمۇ ئەمەس. مەن سىزگىمۇ، باشقا ئوقۇغۇچىلارغىمۇ ئوخشاش، «مۇھاكىمە» قىلغۇدەك ئىشمۇ يوق. قانداق دېدىم، ساۋاقداش شىي چيۈسى؟

شىي چيۈسى مەڭدەپ تۇرۇپلا قالدى. دېمەك، بۇ گەپچە جېڭ شاۋجىڭنىڭ: «چۇ مۇئەللىمنىڭ سىزگە ئەسلا ئۇنداق نىيەتى يوقكەن» دېگىنى راست بولۇپ چىقتىمۇ؟ ئۇ شۇنچە تەشنا بولغان، بېسىمغا قارىماي ئېنتىلگەن ئىشنىڭ نەتىجىسى مۇشۇنداق

داق بولۇپ چىقسا ـ ھە؟ چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۇنىڭ ئائىلە كىلىپ چىقىشىغا باشقىچە كۆزدە قارىماسلىقىمۇ، دەرسخانىدا نەچچە قېتىم ماختاپ دەرستىن سىرتقى ئوقۇشلۇقلارنى كۆپرەك ئوقۇپ بېرىشكە تەۋسىيە قىلغانلىرىمۇ قالغان ساۋاقداشلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلغىنىمۇ؟ ئازراقمۇ پەرق يوق بولسا ـ ھە؟ ئۇنىڭ جاۋابى بۇنداق ئىشنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتامدۇ!

[illegible] ئەلەمدىن شەلپەرەك قىزىرىپ كەتتى. قىزلار ئۇچۇن مۇھەببەتتە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراشتىن ئارتۇق ئازاب بولماس. ئۇ ياشلا تۇرۇپ بۇ ئىشتا ئىككى قېتىم يولنى خاتا باستى: بىرىنچى قېتىم سۆيۈشكە ئەرزىمەيدىغان ئادەمنى سۆيۈپ قالدى؛ ئىككىنچى قېتىم ئۆزىنى سۆيمەيدىغان ئادەمنى سۆيۈپ، ئاشىقسىز مەشۇق بولۇپ قالدى. ئەمدى چېكىنىش، قالغان ساۋاقداشلىرى تۇرغان يولغا چېكىنىش كېرەك. لېكىن نەتىجىچۇ؟ مۇھەببەت ئۇچۇن تۆلىگەن بەدەللىرى بىر ياقتا قېلىپ، يۇزىنىڭ تۆكۈلىدىغانلىقى، باشقىلارنىڭ مازاق قىلىش ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قالىدىغانلىقى، بېشىنى كۆتۈرەلمەيدىغانلىقى ئېنىق. ياق، ئۇ چېكىنمەيدۇ. دادىسى دائىم: «ئادەم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىش ئۇچۇن تاللىغان نىشان بويىچە ھارماي تىرىشىش كېرەك» دەيدىغان. دادىسىنىڭ ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئۆز كەسپىدە قولغا كەلتۇرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى، ئازادلىقتىن كېيىن «ئىلگىرىلەش» كە ئىنتىلىشى دەل مۇشۇ خىل تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئەمەسمۇ؟ ئەمىسە ئۇ ئۆزىنىڭ مۇھەببەت يولىدا مۇشۇنىڭلىق بىلەن بولدى قىلسۇنمۇ؟ بەلكىم چۇ مۇئەللىم جامائەت پىكرىنىڭ بېسىمى ئاستىدا ئىرادىسىگە خىلاپ گەپلەرنى قىلىشقا مەجبۇر بولغاندۇ، قەلب دەرۋازىسىنى ۋاقتىنچە تاقاپ تۇرغاندۇ؟ ئۇ نېمىدەپ قايتا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ باقمايدۇ؟ ئۇ دەرۋازىنى ئېچىۋېتىش كېرەك!

ـــ چۇ مۇئەللىم، مەن بىلىمەن... ـــ شىي چيۈسى

تېخىمۇ تەمكىن، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان بولۇپ كۆرۈنۈشكە تىرە-
شىپ، ئۆلچەملىك تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە ئۆتتى، ئەمما كېيىنكى
گەپلىرىنى قىلىشتىن ئاۋۋال مەقسەتلىك ھالدا ئۇنىڭدىن ئازراق
ئارىلىق تاشلىدى، ــ سىز ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش كۆزدە قارايە-
سىز، بولۇپمۇ ماڭا ئوخشاش «بۇرژۇئازىيە» ئائىلىسىدىن كە-
لىپ چىققانلارغىمۇ ئوخشاش مۇئامىلە قىلىسىز...

چۇ يەنچاۋغا بۇ گەپ باشقىچىلا تەسىر بەردى. ئۇ نەزەرىنى
شيې چيۈسىنىڭ سوئال ئالامىتى چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن
ئەپقېچىپ شىپاڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدى: «‹بۇرژۇئازىيە›... ‹پرو-
لېتارىيات›... ئۆلچەملىك ‹پرولېتارىيات› زادى قانداق بولۇ-
شى كېرەك؟»

شيې چيۈسى ئوقۇنتقۇچىسىنىڭ شۇ تاپتا قانداق ھېسسىياتتا
بولۇۋاتقىنىنى چۈشەنمىدى، پەرىزىگە ئاساسەن: «مۇئەللىم تېخى
مېنى ‹باشقا تىزىملىك› كە كىرگۈزمەپتۇ، جېڭ شاۋجىڭنىڭ
ماڭا تۇنقان تەكەببۇر مۇئامىلىسىنىڭ ‹پرولېتارىيات› نىڭ ئالا-
ھىدىلىكىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ــ كەلمەيدىغانلىقىنى ئويلىشۇپ-
تىپتۇ» دەپ ئويلىدى ۋە تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، ئوقۇنتقۇچە-
سىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغاچ، ئۆزۈندىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن
بىر ئىشنى دادىللىق بىلەن سورىدى:

ــ مۇئەللىم، ئېيتىڭا، بىر ئادەم مۇھەببەتلىشىشنى ئوي-
لىسىمۇ... «بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى» نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان-
لىق بولامدۇ؟

ــ مۇھەببەتلىشىش؟ ــ چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئىختىيار-
سىز سوقۇپ كەتتى. نېمانداق دادىل قىز بۇ، تارتىنماستىن
ئۆزى خېلىدىن بېرىپ قېچىپ يۈرگەن تېمىنى ئوتتۇرىغا تاشلا-
ۋاتقىنىنى! چۇ يەنچاۋ ئەمدى بۇ تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرالمايتتى،
ئەمما قىزنىڭ سورىغان سوئالىغا ئۇدۇل جاۋاب بەرمىسىمۇ بول-
مايتتى، ــ مۇھەببەت بۇرژۇئازىيە سىنىپىغىلا تەئەللۇق نەرسە

ئەمەس، قۇللۇق جەمئىيەت، فېئودالىلىق جەمئىيەتلەردىمۇ مۇ-
ھەببەت بار بولغان. پرولېتارىيات ھېسابلانسىلا مۇھەببەت بول-
ماسلىقى كېرەكمۇ؟ مەن دەرس ئۆتكەن ۋاقتىمدىمۇ: «ئىنقىلاب-
چىلاردىمۇ مۇھەببەت بولىدۇ» دەپ ئۆتكەن. نەچچە مىڭ يىلدىن
كېيىن دۇنيادا سىنىپ قالمىغان تەقدىردىمۇ مۇھەببەت ئوخشاشلا
مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ!

شېي چيۇسىنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم جىلۋىلەندى. مۇئەللە-
مىنىڭ بايىقى گېپى ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە بەند
قىلىنىپ كېلىۋاتقان ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنىڭ توغرىلىقىنى
ئىسپاتلاۋاتاتتى. مۇھەببەت «سىنىپ» نىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرە-
مىغانكەن، ئۇ ئەمدى نېمىدىن قورقىدۇ؟

ــ شۇ ئەمەسمۇ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇھەببەتلىشىش
ھوقۇقى بولىدۇ، كىمنى سۆيگۈسى كەلسە شۇنى سۆيىدىغان گەپ.
ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ. چۇ مۇئەللىم، گېپىم توغرىمۇ؟ ــ
شېي چيۇسىنىڭ ياشلىق ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى
چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن چۇ يەنچاۋغا تىكىلدى. ئۇنىڭ «گېپىم
توغرىمۇ؟» دېگىنى ئاددىيلا سورالغان سوئال بولماستىن، چۇ
يەنچاۋنىڭ دىققىتىنى يەنىمۇ تارتىش ئۈچۈن سىلىنغان قارماق،
تەشەببۇسكار بولۇشىغا قىلىنغان ئىشارەت ئىدى. بىر قىزنىڭ
«سىزنى سۆيىمەن» دېگەن گەپنى تېزلا ئېغىزىدىن چىقىرالىشى
مۇمكىن ئەمەستە.

ئەپسۇس، چۇ يەنچاۋ ئۇ باشلىغان يولدىن ماڭمايتتى، ئۇ-
نىڭمۇ ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرى بار ئىدى.

ــ توغرا، مۇھەببەتلىشىش ھوقۇقى ھەممە ئادەمدە بول-
ىدۇ. لېكىن، مۇھەببەت تولىمۇ مۇقەددەس نەرسە، ئۇنى خالە-
غانچە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق بولسا ئەڭ ساپ،
ئەڭ قىممەتلىك مۇھەببىتىمىزنى كۆمۈۋەتكەن بولىمىز. مۇھەب-
بەت ئادەم ئۈچۈن ھايات دېمەكتۇر. كونىلار: «مەرد ئوغلانمۇ

ئۆز قەدىرىنى بىلگۈچى ئۇچۇن جان پىدا قىلىشنى خالايدۇ» دېگەن. ئەمما، بىر مەزگىللىك ھېسسىيات ئۇچۇن ئۆزىنى تەقدىم قىلىشنىڭ ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ. «ئۆز قەدىر - قىممىتىنى بىلىش» ئۇچۇن ئادەمدە ئالىيجاناب روھ بولۇشى كېرەك. بۇمۇ، مۇھەببەتمۇ بىر - بىرىدىن ئايرىلالمايدۇ...

شېيې چېۋىسىنىڭ كۆڭلى لاسسىدە بولۇپ قالدى. گەرچە چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭغا بولغان ھېسسىياتىنى پەقەتلا ئاشكارىلىمىغان بولسىمۇ، ھەر بىر گەپىدە ئوتتۇرىدا ھېلىقىدەك «مۇقەددەس» نەرسىنىڭ يوقلۇقىنى ئۇقتۇرۇپ تۇراتتى. قارىغاندا، شېيې چېۋىسىنىڭ مەجەز - خۇلقىمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتالمىغان ئوخشايدۇ. ئەجەبا ئۇ بىر ھېسسىياتسىز ئادەم بولسا - ھە؟ ياق، ھەرقانچە ھېسسىياتسىز ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ مۇھەببەتكە بۇنداق مۇئامىلە تۇتقىنى نېمىسى؟ بەلكىم «ئۆزىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلىدىغان»، تېخىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك بىرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىگىلەپ بولغاندۇ؟ ئەمىسە ئۇ زادى كىم؟

— مۇھەببەتمۇ بىر خىل ئېتىقاد، — دېدى چۇ يەنچاۋ شىپاڭ يېنىدا يىغىلىپ قالغان قارلارنى دەسسەپ كېتىۋېتىپ ئاستاغىنە، — ئۇ ئادەمنىڭ ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ ساپ يېرى بولغان يۈرىكىدە ساقلىنىدۇ؛ ھايات بىلەن، روھ بىلەن تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ...

قار يەنىلا يېغىۋاتاتتى. شىپاڭنىڭ ئەتراپىدا ئىككى خىل ئىز توختىماي قار ئۈستىگە چۈشۈپ تۇراتتى...

...

1961 - يىلى 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى مەكتەپ پارتكومى چۇ يەنچاۋ قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلارنى خىزمەتتە لايىقەتلىك دەپ بېكىتىش ۋە دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش توغرىسىدا سۇنۇلغان ماتېرىيالنى مۇزاكىرىگە سالدى.

غەرب تىللىرى فاكۇلتېتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئەزاسى،

قوشۇمچە ئىنگلىز تىلى كەسپى 2 - يىللىق سىنىپنىڭ سىنىپ باشلىقى جېڭ شاۋجىڭ يىغىنغا قاتناشتى.

1960 - يىلى تارقىتىلغان مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەرنىڭ ئالاقىدار ماددىلىرىدا مۇنداق تەلەپلەر بار ئىدى:

. . .

3. ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى چوقۇم جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشى، سوتسىيالىستىك تۈزۈم ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ باش لۇشىيەننىي ھىمايە قىلىشى، جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى؛ پارتىيىنىڭ مائارىپ فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇشى، ئوقۇ - ئوقۇتۇش، ئىشلەپچىقىرىش، ئەمگەك، ئىلمىي تەتقىقات ۋە سىياسىي ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىنى تىرىشىپ ئىشلىشى؛ تارىخى پاك، ئىدىيىۋى ئىستىلى دۇرۇس بولۇشى، ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىشى، ماركسىزم - لېنىنىزملىق نەزەرىيە سەۋىيىسىنى ئۇزلۇكسىز ئۆستۇرۇشى، ئەمگەك، چېنىقىش پائالىيەتلىرىگە پائال قاتنىشىشى، ئاڭلىق ھالدا ئىدىيە ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشى، ئىدىيىۋى - سىياسىي ئاڭلىقلىقىنى ۋە كوممۇنىستىك ئەخلاق - پەزىلەت جەھەتتىن تەربىيىلىنىشىنى ئۇزلۇكسىز كۈچەيتىشى كېرەك.

. . .

5. مەزكۇر بەلگىلىمىنىڭ 3 - تارمىقىدىكى تەلەپلەرگە ئۇيغۇن كەلگەن، تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ھازىرلىغان ئاسىسىتېنتلارنى خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن لېكتورلۇققا ئۆستۇرۇشكە بولىدۇ:

(1) ئاساسىستېمىلىق خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىققان، نەتىجىسى ئەلا بولسا؛

(2) ئۆز كەسپىگە ئېھتىياجلىق بولغان نەزەرىيە-ۋى، ئەمەلىي بىلىم ۋە ماھارەتلەرنى ئىگىلىگەن بولسا، مەلۇم بىر خىل دەرسنى مۇستەقىل ئۆتەلىسە ۋە بەلگە-لىك ئىلمىي تەتقىقات ئىقتىدارىغا ئىگە بولسا؛

3. بىر خىل چەت ئەل تىلىنى پىششىق ئىگىلە-گەن، ئۆز كەسپىگە ئائىت ماتېرىياللارنى راۋان ئوقۇيا-لايدىغان بولسا؛

. . .

يېغىندا باشقا ئوقۇتقۇچىلارنى لايىقەتلىك قىلىپ باھالاش ۋە ئۆستۇرۇش ئىشىدا پىكىر بىرلىكى ھاسىل قىلىندى. لېكىن نۆۋەت چۇ يەنچاۋغا كەلگەندە ده تالاش بولدى.

كۆپچىلىك ئەزالار، چۇ يەنچاۋ يەن پروفېسسورنىڭ ياردەم-چى ئوقۇتقۇچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن بىر يىلدىن بېرى خىزمەتتە گەۋدىلىك نەتىجە يارىتتى، دەپ قارىدى. دېمىسىمۇ، يەن پروفېسسورنىڭ سالامەتلىكى دەرس ئۆتەلمىگۈدەك دەرىجىدە ناچار ھالغا چۈشۈپ قالغان چاغلاردا چۇ يەنچاۋ ئىنگلىز تىلى دەرسىنى مۇستەقىل ئۆتۈپ ئالاھىدە ئىستېدات، يوشۇرۇن ئىق-تىدارغا ئىگە ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغانىدى. ئىنگلىز تىلى ئوقۇتۇشى ۋە جۇڭگو ئەدەبىياتى، چەت ئەل ئەدەبىياتى ھەققىدە-كى تەتقىقات، بايانلىرىدا ئۆزىگە خاس مۇستەقىل كۆز قارىشى بار ئىدى، لېكتورلۇقنىڭ شەرتىنى پۈتۈنلەي ھازىرلاپ بولغانىدى.

لېكىن، بۇلار «مەزكۇر بەلگىلىمىنىڭ 3 ـ تارمىقىدىكى تەلەپلەرگە ئۇيغۇن كېلىشى كېرەك» دېگەن ئالدىنقى شەرتكە بويسۇنمىغان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئامىللار ئىدى. ئەلۋەتتە، ھېچكىم چۇ يەنچاۋنى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىگە، باش

لۇشيەنگە قارشى چىقتى، دەپ قارىمايتتى. لېكىن، «تارىخى پاك بولۇش» مەسىلىسىدە جېكى شاۋجېنگىنىڭ بىلگەنلىرىنى ئايد-ماي ئوتتۇرىغا قويۇشى بىلەن ھەممەيلەننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈ-شۈپ كەتتى. يەنە تېخى ئۇنىڭ «ئىدىيىۋى ئىستىلى دۇرۇس بولۇش» دېگەن شەرتكە چۈشىدىغان - چۈشمەيدىغانلىقى ئۈستىدە مۇزاكىرە قانات يېيىشى كېرەك ئىدى. . .

ئاز سانلىقلارنىڭ پىكرى كۆپ سانلىقلارنىڭكىنى بىسىپ چۈشۈپ چۈ يەنچاۋ لېكتورلۇققا ئۆستۇرۇلمىدى، «ئاسسىس-تېنت» لىق سالاھىيىتى بىلەن لېكتورلۇق خىزمىتىنى ئۆتەۋې-رىدىغان، توغرىسى، يەن پروفېسسورنىڭ ۋەزىپىسىنى پۈتۈنلەي ئۈستىگە ئالىدىغان بولدى.

چۈ يەنچاۋنىڭ بۇ يېڭىغا قاتنىشىشقا سالاھىيىتى توشمايت-تى، بۇ خەۋەرنى قارار چىقىرىلىپ بولغاندىن كېيىن ئاڭلاپ، ئۆزىنى ئېغىر خورلۇق ئىچىدە قالغاندەك سەزدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا، كىچىككىنە مائاش تەمىناتىدىن قۇرۇق قېلىش كارا-يىتى چاغلىق ئىش ئىدى، لېكىن ئۇمۇ نۇرغۇن زىيالىيلارغا ئوخشاش «نام» غا ئېتىبار بەرمەي تۇرالمايتتى. ئۆز كۆڭلىدە: «لېكتورلۇق شەرتلىرىنى ھازىرلىمىغان بولسام، يەنە نېمىشقا مۇستەقىل دەرس ئۆتكۈزىدۇ؟ نېمىشقا باشقا ئادەمنى ئورۇنلاش-تۇرمايدۇ» دەپ ئويلايتتىيۇ، يەنە مېھرىبان ئۇستازى يەن پرو-فېسسورنى خىيالىغا كەلتۇرۇشى بىلەن ئاچچىقى نەلەرگىدۇ يو-قاپ كېتەتتى. مەكتەپ پارتكومىنىڭ ئەزاسى بولغان يەن پرو-فېسسور كېسەل سەۋەبى بىلەن بۇ قېتىمقى يېغىنغا قاتنىشالمە-غان بولسىمۇ، لېكىن يېغىننىڭ قارارى ئۇنىڭغىمۇ «ۋەكىل-لىك» قىلاتتى. يەن پروفېسسور چۈ يەنچاۋنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلەي-دىغان ئوقۇتقۇچىسى ئىدى، ئۇمۇ يەن پروفېسسورنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئىككى يىل ئىلگىرى مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان چاغدا چەت ئەل تىلى نەشرىياتىنىڭ ئادەم-

لىرى ئۇنى ئالغىلى كەلگەندە، يەن پروفېسسور قايتا - قايتا ئىككىلىنىپ ئۇنى يەنىلا ئانا مەكتىپىدە قېلىپ ئۆزىگە بىرنەچچە يىل ياردەملىشىپ ئىشلەشكە دەۋەت قىلغانىدى. چۈنكى، شۇ ۋاقىتلاردا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىختىساس ئىگىلىرى كەم بولۇپ، يەن پروفېسسور غوللۇق بىر ياردەمچىگە تولىمۇ ئېھتىياجلىق ئىدى. چۇ يەنچاۋ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تەكلىپى بويىچە مەكتەپتە قېپقالدى. يەن پروفېسسورنىڭ بۇنداق قىلىشىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن ئەمەس، ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن، كەلگۈسىدىكى ئو-قۇغۇچىلار ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى ئۇ بىلەتتى. ئۇ ئوقۇتقۇچىسى-نىڭ يولىغا ۋاراىسلىق قىلىشنى قارار قىلىپ مەكتەپ باغچىسىغا يېڭى ئۇرۇقلارنى تېرىشقا تىرىشىپ كەتتى، ئوقۇتقۇچىسىغا يار-دەملىشىپ، ھەتتا ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئورنىدا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى ھەم بۇ قىلغانلىرىنى ھەقلىق دەپ قارىدى. ئەمدى بىر-دەملىك ئاچچىق بىلەن ئاشۇ قىلغانلىرىنى يوققا چىقارسۇنمۇ؟

ئۇ مەكتەپنىڭ قارارىغا ئارتۇق ئىنكاس قايتۇرمىدى، بىرەر ئادەمنىڭ ئالدىغا دەرد ئېيتىپمۇ بارمىدى، دەرد ئېيتىپ بارغاد-نىڭمۇ ھېچقانداق پايدىسى يوق ئىدى. بۇ ئىشنىڭ زادى نېمە ئۇچۇن شۇنداق بولغانلىقىنى ئۇ بىلەتتى...

12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، شەنبە.

يەنە قار يېغىۋاتاتتى. 1962 - يىلىنىڭ باھارى يېقىن ئارىدا كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار گۈللىرى كىشىگە مارت ئايلىرىدا دېرىزە بويىدا سويلاپ تۇرىدى-غان مەجنۇنتالنىڭ يوپۇرماقلىرىنى ئەسلىتەتتى.

شىنيۆنىڭ دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقىنىغا خېلى بولدى. بال-نىتسىدىكى قالغان ئىككى ھەمراھى چىقىپ كېتىپ ئۇ يالغۇز قالدى. پۈتۈن بىر قىشنى سىرتقا چىقماي بالنىتسا ئىچىدە ئۆتكۈزگەچكە، بۇرۇنقىدەك شامالداپ قالىدىغان ئىشمۇ بولمى-

دى، بوغۇم ياللۇغى، دەم سقىلىش، يۆتەل دېگەندەك ئۇششاق كېسەللىرىمۇ قايتا قوزغالماس بولدى. «0» غا قارشى تەجرىبە، يۇرەك كاردىئوگراممىسى، رېنتگېن نۇرى قاتارلىق بىر قاتار تەكشۈرۈشلەردىن كېيىن لۇ دوختۇرنىڭ چىرايىغا تەبەسسۇم يۈگۈردى. شىنيۆمۇ ئۆزىنى «خېلى ياخشىلىنىۋاتقان ئوخشايمەن» دەپ ئويلىدى. ئۆيىدىكىلىرى نۆۋەت بىلەن ئۇنى يوقلاپ تۇراتتى، شىنيۆنىڭ ئۆينىڭ ئەھۋالى ھەققىدە سورىغان سوئاللىرىغا: «ياخشى، ھەممە ئىش ياخشى» دەپ جاۋاب بېرەتتى. بۇ ھال شىنيۆنى خېلى خاتىرجەم قىلاتتى. ھەر قېتىملىق بىمار يوقلاش كۇنىدە چۇ مۇئەللىم ئۇنى يوقلاپ كېلەتتى.

بۇگۇن بىمار يوقلاش كۇنى بولغاچقا، شىنيۆ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى.

ئۇستۇېشى قارغا پۇركەنگەن، مەڭزى ئانارەڭ قىزارغان چېن شۇيەن ھەممىدىن ئاۋۋال كەلدى.

— يەڭگە، ھاۋا شۇنداق ئوسال تۇرسىمۇ كەپسەنغۇ؟ — دېدى شىنيۆ ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولۇپ.

— كەلمىسەم قانداق خاتىرجەم بولالايمەن؟ — چېن شۇيەن تاماق قاچىسىنى قويغاندىن كېيىن ئۇچىسىدىكى قارنى قاقتى.

— يەنە... يەيدىغان نەرسە ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟

— ئىسسىقىدا يېۋالغىن. خەي ھامما سەن ئۇچۇن ئالايتەن گۆش پىشۇرۇپ ئەۋەتتى. قارىغىنا، تېخى سوۋۇماپتۇ! — چېن شۇيەن تاماق قاچىسىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋېدى، مەززىلىك پۇراق دىماغقا ئۇرۇلدى.

شىنيۆ چوكا بىلەن بىر تال گۆشنى قىسىپ ئاغزىغا سېلىۋېتىپ:

— ئوخشاپتۇ، يەنىلا ئۆيىمىزنىڭ تامىقى ياخشىكەن! — دېدى.

— جىقراق يېسەك ئۆزەڭگە ياخشى! — دېدى چېن شۇيەن كۈلۈپ تۇرۇپ، — خەي هامما ئەسلى ساڭا بېلىق قورۇمىسى ئېتىپ ئەۋەتمەكچى ئىدى، لېكىن، بېلىقنى هېچ يەردىن تاپالماي...

— بۇنچە ئاۋارە بولۇپ نېمە كەپتۇ! — دېدى شىنيۆ چوكىنى قويۇۋېتىپ، — بۇ يەردىمۇ تاماق بار تۇرسا. تېخى بايىلا چۈشلۈك تاماقنى يەۋالغانىدىم، قورسىقىم توق تۇرىدۇ. ئەمدى بۇنى كەچكە ئېلىپ قويىدىغان بولدۇم - دە. بۇنىڭدىن كېيىن كەلسەك يەيدىغان نەرسە ئەكەلمە، سېنى كۆرسەملا خۇش بولىمەن. مەنۋى نەرسىلەر ماددىي نەرسىلەردىنمۇ قىممەتلىك ئەمەسمۇ!

— ئەمىسە بۇنىڭدىن كېيىن سەن دېگەن نەرسىلەرنى جىقراق ئالغاچ كېلەي! — دېدى چېن شۇيەن كۈلگىنىچە شىنيۆنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، — خەي هامما ساڭا مەندىن بەكرەك ئامراق ئىكەن، بۇگۈن تاماقنى ئۆزۈم ئاپىرىمەن دەپ تۇرۇۋالغان، «هاۋا سوغۇق، يول تېيىلغاق» دەپ يۇرۇپ مىڭ تەسلىكتە كەلمەسلىككە ئۇناتتىم...

— ئەمىسە نېمىشقا ئاكام بىلەن بىللە كەلمىدىڭ؟ — سورىدى شىنيۆ.

— ئاكاڭ بىلەن؟ — چېن شۇيەن بۇ سوئالغا دەمال جاۋاب بېرەلمەي قالدى، «ئاكاڭ يېقىندىن بېرى بەك ئالدىراش» دېگەندەك باهانىلەرنى كۆرسەتسىمۇ بولمۇيدۇ. لېكىن، بۇنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەر ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا ئېنىق ئىدى. بىرقانچە ئايدىن بېرى چېن شۇيەن ئۆزى بىلەن تېخنىكا ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر نەرسە كەم بولۇۋاتقاندەك سېزىپ يۈرەتتى، لېكىن ئۇنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بېرەلمەيتتى. هېلىقى كۈنى كېچىسى تېخنىكا قايتىپ كەلمىدى. ئەتىسى پۈتۈن ئەزايى چىپ - چىپ هۆل هالدا كىرىپ كەلگەندە چېن شۇيەن ئۇنىڭدىن نەگە بارغانلىقىنى سورىدى. تېخنىكا: «ئىسمىنا ئىشلىدىم!» دەپ

ئاددىيلا جاۋاب بەردى. بىرەر ئىش بولغان - بولمىغانلىقىنى سورىۋېدى، ئارتۇق گەپ قىلماي، «ھېچ ئىش يوق» دەپلا قويىدى. چېن شۇيەن ئېرىدىن ئوبدانلا ئەنسىرىدى. لېكىن، تىەنشىگدە باشقىچە ئۆزگىرىش بولمىدى، بىرلا يېرى، گېپى ئازلاپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش - تالاش بولمايتتى، گاھى چاغلاردا بىر - بىرىگە ناھايىتى ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى. لېكىن، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا كۆپايىمۇ؟ چېن شۇيەن توي قىلغاندىن بېرى ئېرى بىلەن بېرىپ كىنو كۆرۈپ باققىنىنى، كوچا ئايلانغىنىنى بىلمەيدۇ، دوختۇرخانىغا شىنيۆنى يوقلاشقا توغرا كەلگەن چاغدىمۇ ئايرىم - ئايرىم كېلىدۇ. ئەر - خوتۇنلۇق تۇرمۇشى مۇشۇنداق بولامدۇ؟ ئۇ تەلپۈنگەن مۇھەببەت، نىكاھ دېگەنلەر مۇشۇمۇ؟ چېن شۇيەن تىەنشىگنىڭ بىرەر قېتىم كۆڭلىنى خۇش قىلالمىغىنىنى ئويلىغان چاغلىردا: «ياغاچتىن پەرقى يوققۇ بۇنىڭ!» دەپ كۆڭلى يېرىم بولاتتى، باشتا چىقارغان قارارنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى قىياسەن ھېس قىلاتتى. پەقەت قېينىناتا، قېينانىسى ۋە پۈتۈن ئۆيدىكىلەرنىڭ ياخشىلىقىغا قاراپلا «بەختلىك بولىدىغان ئوخشايمەن» دەپ ئويلاپتىكەن، لېكىن بۇلار بىر ياخشى ئەرنىڭ ئورنىنى باسالمايدىكەن، مۇھەببەتكە باراۋەر ئۇقۇم ئەمەسكەن!... بىردەمنىڭ ئىچىدە گادىرماچ خىياللارغا غەرق بولغان چېن شۇيەن شىنيۆگە بىر ئېغىز گەپ قىلالماي قالدى. شىنيۆ نېمىلا دېگەنبىلەن تىەنشىگنىڭ سىگلىسى، بۇلارنى ئاڭلىسا نېمىدەپ ئويلاپ قالىدۇ؟ چېن شۇيەن كېسەل ياتقان ئادەمگە يەنە باش ئاغرىقى تېپىپ بېرىشنى خالىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە گىچماچلىشىپ كەتكەن خىياللىرىنى يەغىپ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشنىڭ ئۆزى بىر گەپ. چېن شۇيەن لايىقىدا گەپ تاپالمىغاندىن كېيىن تېمىنى باشقا ياققا بۇراپ زورىغا كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— ئاكاڭ مەن بىلەن كەلسە بولمايدۇ! — دېدى.

ـــ نېمىشقا؟ ـــ يەڭگىسىنىڭ گېپى شۇنىۋگە غەلىتە ھەم بىر ئاز كۈلكىلىكتەك تۇيۇلدى، ـــ توي قىلغىنىڭلارغا خېلى ئۇزۇن بولغان تۇرسا، ئەمدى يەنە خىجىل بولۇپ. . .

ـــ خىجىل بولغان ئىش ئەمەس، ـــ دېدى چېن شۇيەن قەستەن يېنىك ئۇھسىنىپ قويۇپ، ـــ دوختۇرخانىدا بىمار يوقىلاش كارتىسىدىن ئىككىسىلا بېرىلىدىغان تۇرسا، بىرنى چۇ مۇئەللىمگە ئۆتۈنمىسە بولامدۇ؟ خەق شۇنچە يىراقتىن كېلىپ سەن بىلەن كۆرۈشەلمەي كەتسە قانداق بولىدۇ؟ ئۇ ھەر قېتىم-لىق بىمار يوقلاش كۈنىدە كېلىدۇ ئەمەسمۇ.

ـــ ۋاي - ۋۇي، سەن ھەممىلا يەردە باشقىلارنى ئويلاپ يۈرىدىكەنسەن! ـــ دېدى شىنيۇ خۇشال بولۇپ ۋە يەڭگىسىنىڭ بايىقى گەپنى نەق تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈنلا دېگەنلىكىگە دىققەت قىلماي، چېن شۇيەننىڭ قولىدىكى سائەتكە قارىدى، ـــ چۇ مۇئەللىم تېخىچە كەلمەيدىغۇ؟

شۇ تاپتا بىر مۇھىم ئىش تۇپەيلى ئەسلىدىكى ۋەدە قىلغان ۋاقىتتىن كېچىكىپ قالغان چۇ يەنچاۋ تۇڭرېن دوختۇرخانىسىغا قاراپ ئالدىراپ كېتىۋاتاتتى.

تۇنۇگۈن ئاخشام يەن دۇڭيۈەندىن كەلگەن تېلېفوندا ئۇنىڭغا يەن پروفېسسورنىڭ كېسىلىنىڭ خەتەرلىك باسقۇچقا كېلىپ قالغانلىقى ئۇقتۇرۇلغانىدى.

چۇ يەنچاۋ تېلېفوننى قويۇپلا دوختۇرخانىغا ئالدىراپ بار-دى. يەن پروفېسسورنىڭ ئەھۋالى ئېغىر ئىدى، ئۇيغۇر ئىچى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۇزۇن يىللىق قەدىناس دوستلىرى، ئوخشىمىغان ياشتىكى ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان دوختۇرلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. يەن پروفېسسورنىڭ ئايالى، بالىلىرى يىغلاپ تۇرۇپ دوختۇردىن ئۇنىڭ ھاياتىنى بار ئامالىلار بىلەن ئۇزارتىپ بېرىشنى ئۆتۈنەتتى. لېكىن، سەكراتقا

چۇشۇپ قالغان يەن پروفېسسور قوللىرىنى جانسىز پۇلاڭلىتىپ دوختۇرنى كېتىشكە دەۋەت قىلاتتى:

— بولدى، هاجەتسىز... ئەمدى مېنىڭ... كېسىلىمگە داۋا يوق... پىشىپ قالدىم... داۋالاش كار قىلمايدۇ، — يەن پروفېسسور نۇرسىز كۆزلىرىنى ئېچىشقا تىرىشىپ ئايالى ۋە ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئوقۇغۇچىسى چۇ يەنچاۋنىڭ ئىسمىنى يېنىك چاقىردى.

ئۇلار كارىۋات ئالدىدا ئۇنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە باش ئېگىپ تۇراتتى. چەت ئەل تىلى ئىشلىرى ئۇچۇن ئۆمۇر بويى ئەجىر سىڭدۇرگەن، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتى بىلەن يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك شۇغۇللانغان بۇ پېشقەدەم ئالىمنىڭ هاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا ئۆزلىرىگە قانداق ۋەسىيەت قالدۇرىدىغانلىقى ئۇلارغا نامەلۇم ئىدى.

— يىغلىماڭلار، مېنى كۆلۈپ ئۇزىتىپ قويۇڭلار... — يەن پروفېسسور هالسىز ئاۋازدا پىچىرلىدى، هايات يولىنى ئەسلەۋاتقاندەك ئۇزۇنغىچە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى، — كېتىدىغان بولدۇم، قىلماقچى بولغان نۇرغۇن ئىشلىرىم... ئوقۇغۇچىلىرىمغا قالىدىغان بولدى... مەن... شۇنچە جىق... ئوقۇغۇچىلارغا دەرس بەردىم، سىلەر مېنى ئۇمىدسىزلەندۇرمىدىڭلار، خاتىرجەم كېتىدىغان بولدۇم... ئەنسىرەيدىغىنىم... هەدەڭلار بىلەن ئىككىمىز... شۇنچە ئۇزۇن يولنى بىرلىكتە بېسىپ ئۆتۈپتىكەنمىز... لېكىن... ئايرىلىدىغانلىقىمىزنى... ئويلاپ باقماپتىكەنمەن...

يەن پروفېسسورنىڭ ئايالى بۇقۇلداپ يىغلايتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇستازىنىڭ قان دىدارى قالمىغان نۇرسىز بىلەكلىرىگە ئېقىپ چۇشەتتى.

— يىغلىماڭلار، مېنى يىغلاپ تۇرۇپ ئۇزاتساڭلار بولمايدۇ... — يەن پروفېسسورنىڭ نۇرى ئۆچەي دېگەن كۆزلىرى پىلـ

دىرلايتتى، ياش تامچىلىرى چانىقىدا ئېسىلىپ قالغاندى، ــ يەن چاۋ... ماڭا بىر شېئىر يادلاپ بەرگىن... گۈزەل شېئىرلىرى دۇنيا ئىچىدە... ئۇ دۇنياغا كېتەي...

ــ مۇئەللىم! ــ چۇ يەنچاۋ مەكتىگە ئېقىپ چۈشكەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ئېكىشتى، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ قولاق تۈۋىگە كېلىپ پىچىرلىدى، ــ بولىدۇ... يادلاپ بېرەي... قايسى شېئىرنى ئاڭلايسىز؟

ــ بايرونىنىڭ مەن تەرجىمە قىلغان... شېئىرىنى يادلاپ بەرگىن، ــ دەپ پىچىرلىدى يەن پروفېسسور، ــ ھېلىقى... «خەير، سەيلىمىزگە بېرەيلى بەرھەم» دېگەن شېئىرنى. ھەدەڭ بىلەن ئىككىمىز بىرلىكتە ئاڭلايلى...

چۇ يەنچاۋ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئاخىرقى ۋەسىيىتىنى ئورۇندىماش ئۈچۈن ھەسرىتىنى مىڭ تەسلىكتە بېسىۋېلىپ، يېشى ئوخشاشلا يەتمىشتىن ھالقىغان، بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىشقا قىيمايۋاتقان بۇ بىر جۈپ ھەمراھقا قارىدى، جۈشقۇن مىسرالار يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن بۇلاق سۈيىدەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى:

خەير، بىز سەيلىگە بېرەيلى بەرھەم،
بۇ پىنھان كېچىلەر ئۆتسۇن ئۆز يولى.
چىدايلى، جۈپ يۈرەك تەلپۈنسىمۇ گەر،
بولسىمۇ يا شۇنچە نۇرلۇق ئاي نۇرى.

غىلاپتىن چىقىدۇ شەمشەرمۇ ھامان،
بار روھنىڭ كۆكرەكنى قىينار ۋاقتىمۇ.
ئارامىلىق پۈرسىتى كەپتۇ يۈرەككە،
چىدايلى، سۆيگۈنىڭ تىنجار ۋاقتى بۇ.

تۇنلەرنىڭ قىسسىسى ئۇزۇلمەي تۇرۇپ،
پارلايدۇ يېڭى تاڭ تېز قۇچاق ئېچىپ.
لېكىن بىز سەيلىگە بېرەيلى بەردەم،
تال - تال ئاي نۇرىغا كۆمۈلۈپ مېڭىپ.

چۇ يەنچاۋ شېئىرنى ئوقۇپ تۇگەتتى. ياتاق ئىچى ئاخىرقى تامچە سۇيى ئېقىپ تۇگىگەن بۇلاقنىڭ بويىدەك جىمجىتلىققا چۆكتى. ئولتۇرغانلارنىڭ كۆزىگە قول تۇتۇشۇپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۇپتىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

يەن پروفېسسور گۇزەل، ساپ ھېسسىيات بىلەن سۇغۇرۇلغان شېئىرىي كەيپىيات ئىچىدە نەپەستىن توختىدى، خۇددى جىممىدە ئۇيقۇغا كەتكەندەك كۆزلىرى خاتىرجەملىك ئىچىدە يۇمۇلدى، چىرايىدا سۇس تەبەسسۇم پەيدا بولدى...

چۇ يەنچاۋ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يېنىدا تاڭ ئاتقۇچە تۇردى. ئەتىسى سەھەردە ئاق رەڭلىك جەسەت ماشىنىسى قارلىق يولدا يەن پروفېسسورنىڭ مېيىتىنى ئېلىپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ شۇندىلا مەكتەپكە قايتتى. سىنىپىدا ئون بەش ئوقۇغۇچىسى ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ بۈگۈنكى دەرسنى باشقا ئوقۇتقۇچىسىغا ھاۋالە قىلىشقا ئۇلگۈرەلمىگەنىدى، شۇڭا ئوقۇتقۇچىسىغا ئەمدى يەنە ھەمراھ بولۇپ تۇرۇشقا ئىمكانىيىتى يار بەرمەيتتى. ئۇ ھەر بىر قەدەمنى ئالغاندا «خەير، سەيلىمىزگە بېرەيلى بەرھەم» دېگەن ئاشۇ ئايانچلىق مىسرا قەلب خانىسىدا بىر قېتىم جاراڭلايتتى.

چۇ يەنچاۋ دەرستىن چۈشۈپ يەن دۇڭيەنگە قايتتى. دوست - بۇرادەرلىرى، خىزمەتداشلىرى تەزىيە ئېلانى، تەزىيە سۆزىنى يېزىش، جەسەت بىلەن ۋىدالىشىش كۈنى ۋە ماتەم كۈننى بېكىتىش ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىش بىلەن ئالدىراش ئىدى. يەن پروفېسسورنىڭ ئوقۇغۇچىسى، يارەمچىسى بولغان چۇ يەنچاۋمۇ بۇ ئىشتا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرالمايتتى. لېكىن، ئۇ ئامال-

سىز خىجىللىق ئىچىدە يەن پروفېسسورنىڭ ئايالىنىڭ قولىغا شۇڭىرلىدى:

ـــ ھەدە، مېنى كەچۈرۈڭ، كەچتە كېلىمەن. ھازىر... يەنە بىر ئوقۇغۇچىم بالىسىتتا مېنى كۈتۈۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا بۈگۈن چۈشتىن كېيىن بارىمەن دەپ ۋەدە بېرىپ قويغان.

چۈ يەنچاۋ ياشقا تولغان كۆزلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ئۇ يەردىن ئايرىلدى ۋە بېيجىڭگە ئالدىراپ قايتىپ شىنيۆگە تەييارلاپ قويغان نەرسىلىرىنى ئالغاندىن كېيىن، شۇڭىرغانغا قارىماي ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ ماڭدى...

يول بويى ئۇنىڭ خىيالىدىن ھايات، ئۆلۈم دېگەن ئىككى سۆز نېرى كەتمىدى. چەت ئەل تىلى ئىشلىرى ئۈچۈن ھاياتىنى بېغىشلىغان يەن پروفېسسور تېخى تۇنۇگۈنلا ھايات ئىدى، مانا بۈگۈن يوق! ئەزرائىل كۆزگە كۆرۈنگەن بىر ماڭارىپچىنى، چەت ئەل تىلى ماڭارىپ ئىشلىرىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان بىر ئالىمنى مانا مۇشۇنداق ئوڭايلا ئېلىپ كەتتى. شۇڭا چۈ يەنچاۋ ئازابلىنىش بىلەن تەڭ يەنە قورقۇپمۇ قالدى، توغرىراقى، شىنيۆ توغرۇلۇق ئويلىنىپ قالدى. چۈنكى، يەن پروفېسسورنىڭ ۋاپاتى ئۇنىڭغا ئۆلۈمنىڭ ھامان قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرغانىدى. بۇ بىر قانچە ئايدىن بېرى شىنيۆنىڭ مەڭزىگە قايتىدىن تەبەسسۇم يۈگۈردى، ئاجىز تېنى غۇۋا ئۇمىدنىڭ كۈچى بىلەن جانلاندى. لېكىن، لۇ دوختۇرنىڭ ئۇنىڭ كېسىللىك ئەھۋالى ھەققىدىكى قورقۇنچلۇق پەرەزلىرى چۈ يەنچاۋنىڭ كاللىسىدىن ھەر ۋاقىت كەتمەيتتى. ئۇ شۇنداق بىر پاكىتنى، شىنيۆنىڭ ئەمدى ساغلام بىر يۈرەكتىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى، ھازىرقى داۋالاش جەريانىنىڭ پەقەت بىمارنىڭ ھاياتىنى ئەپلەپ ـ سەپلەپ «ئۇزارتىش» ئۈچۈنلا ئىكەنلىكىنى، ھامان بىر كۈنى ئاشۇ ئېچىنىشلىق نەتىجىنىڭ كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىشقا ئامالسىز ئىدى.

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا كىرگەن، شۇنچە ئۇزۇن ھايات مۇساپىسى تېخى بېسىلمىغان بىر قىزنىڭ «بىللە سەيلە قىلىش» پۈرسىتى ئەجەبا مۇشۇنىڭ بىلەنلا يوقىلىپ كېتەرمۇ؟ ياق! شائىر بايرون، سېـ نىڭ شېئىرىڭ بىلەن بىر بوۋاي ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىغا ئۇزىدى، ئەمدى يەنە سەبىي بىر قىزنى ئۇزىتىشقا بولمايدۇ. ھازىر ئۆلۈم، قەبرە دېگەنلەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىن كېلىدىغان ۋاقتى ئەمەس! . . . چۇ يەنچاۋ ئەزرائىلنىڭ شىنيۆگە تاپ باسـ تۇرۇپ يېقىنلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولدىمۇ، ئەيتاۋۇر، قىز بىلەن كۆرۈشۈشكە ھەرگىز ئاقىتتىكىدىن بەك ئالدىراپ كەتتى.

شۇنىڭدىن چۇ يەنچاۋنىڭ يۈزىگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارىدى، قارىدىيۇ، پاختەكتەك ـ پاختەكتەك چۇشۇۋاتقان قاردا كۆزى چىمچىقلاپ كېتىپ قارلىق يولغا يىقىلىپ چۈشتى، چېقىپ قويماسلىق ئۈچۈن قولىدىكى نەرسىنى چىڭكىدە تۇتۇۋالدى. ھېلىمۇ ياخشى، قولىدىكى نەرسە ھېچنېمە بولمىدى. چۇ يەنچاۋ يۈزىدىكى قارنى سۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن يەردىن بىر ئوچۇم قار ئالدى. شۇ ھامان بىر خىل كۈچلۈك ئېقىم بارماقلىرىدىن ئۆتۈپ پۈتۈن بەدىنىگە، يۈرىكىگە يامراپ كەتتى. دەل مۇشۇ ئېقىم ئۇنى لۇ دوختۇر قىياس قىلغان ئىلمىي پاكىتنى، ھاياتلىقنىڭ دۈشمىنى بولغان كېسەل ۋە ئەزـ رائىلنى پىسەنتكە ئېلىپ كەتمەسلىككە ئۇندىدى. ئۇنىڭ يۈرـ كى: «ياق، مەن ئاددىي قول بىلەن جەننەت يارىتىمەن، دوزـ خىڭلارغا قارشى چىقىمەن!» دەپ شۇنىرلايتتى.

بەلكىم چۇ يەنچاۋ بەك ئاجىز كېلىپ قالار؟ ئۇنىڭ ھېچقاندـ داق ھوقۇقىمۇ يوق، ناھايىتى بىر ئاددىي بىر ئاسىستېنت، ھەتتا لېكتورلۇققىمۇ سالاھىيىتى توشمايدۇ. ئۇنىڭ شىنيۆگە بېرەلىگەن نەرسىلىرى بەكمۇ ئاز بولۇپ قالدى! لېكىن، ئۇ

نېمىلا دېگەنبىلەن بېجىرىم بىر ئەر، زىممىسىدىكى مەسئۇلىيەت-تىن باش تارتسا بولمايدۇ، بۇ مەسئۇلىيەتنى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ هاياتى، ئۆزىنىڭ يۇرىكى يۇكلىگەن، بارغانسېرى ئېنىق ئاشكارىلىنىشقا باشلىغان بىر خىل بېشارەت يۇكلىگەن! . . . مەكتەپ-تىكى ئىشلارنى شىنيۆگە دېمەسلىك كېرەك، ئۇ ئوقۇتقۇچىسى-نىڭ ۋۇجۇدىدىن ئىلهام ۋە كۈچ ئالسۇن!

چۇ يەنچاۋ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ چوڭ - چوڭ قەدەملەر بىلەن ئالدىغا قاراپ يۇرۇپ كەتتى.

ئۇ شۇڭىرغان ئىچىدە تۇمان بىلەن پۈركىنىپ تۇرغان سۈي-ۋېن قوۋۇقىنى، «يېڭى يىلنى تەبرىكلەيمىز» دەپ لوزۇنكا ئېسىلغان تۆگرېن دوختۇرخانىسىنىڭ دەرۋازىسىنى كۆردى.

ئۇنىڭ گەۋدىسى ياتاقنىڭ ئىشىكىدە پەيدا بولۇشى بىلەن شىنيۆ خۇشال توۋلىۋەتتى:

— پاھ، چۇ مۇئەللىم، قار ئادەمنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشاپ-سىزغۇ!

— چۇ مۇئەللىم، سىز. . . — چېن شۇيەن ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ چۇ يەنچاۋنىڭ يەلكىسىدىكى قارلارنى قاقتى ۋە قولىدىكى نەرسىنى قولىغا ئالدى:

— قار شۇنچە قاتتىق يېغىۋاتسا، بۇنچە ئېغىر نەرسىنى ئەكېلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟

ئۆي ئىچى شۇنداق ئىسسىق ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ چېچى، قاشلىرىدىكى قارلار سۇغا ئايلىنىپ ئېقىشقا باشلىدى. شىنيۆ-نىڭ خۇشال هالىتىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى غەمكىنلىك ۋە قايغۇلۇق هېسسىيات ئاستا يوقالدى. دېرىزىدە شىنيۆ ئۆيىدە-كىلەرگە ئەكىلىدىغان برازىلىيە گۈلى كىشىگە ئىللىق باهار هىدىنى ئەسلىتىپ ئاجايىپ چىرايلىق يوپۇرماق چىقارغانىدى. ئېھ، هاياتلىق دەرىخى، يەن پروفېسسوردىن قالغان مۇقەددەس دەرەخ! چۇ يەنچاۋ يەن پروفېسسورنىڭ ئۆلۈمى توغرۇلۇق شىنە-

يۆگه بىر نەمە دېسە بولمايتتى. ئۇ نەزەرىنى برازىلىيە ياغىچە. دىن يۆتكەپ ئۆزى ئېلىپ كەلگەن كىچىك قەغەز يەشكىنى يەش. كەچ پىچىرلىدى:

— بۇ «قار بوۋاي»نىڭ شىنيۆگە ئەكەلگەن سوۋغىسى. . .

— چۇ مۇئەللىم، نېمە ئۇ؟ — شىنيۆ ياستۇققا يۆلىنىپ تۇرۇپ قىزىقىش بىلەن سورىدى.

چۇ يەنچاۋ دەرھال جاۋاب بەرمىدى، قەغەز يەشكىنى ئاستا ئېچىپ بىر كىچىك ئۇنئالغۇنى ئالدى.

— ۋاھ، پاتېفون ئىكەنغۇ! بەك ياخشى بولدى، ئاڭلاش مەشىقىدە ئىشلەتسۇن دەپسىز - دە؟ — شىنيۆ قىزىقىش بىلەن سورىدى، — سىنىپىمىزغا ئاڭلاش دەرسى ئۆتۈلۈۋاتقاندۇ؟

چۇ يەنچاۋ بۇ سوئالغا يەنە جاۋاب بەرمىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن شىنيۆنىڭ ئالدىدا تىلغا ئالماسلىققا تېگىشلىك ئىشلار بەك كۆپ ئىدى. قىزغا ئۆزى ئايرىلغىنىغا خېلى بولغان سىنىپىنىڭ ئىش. لىرىنى ئەڭ ياخشىسى دېمەسلىك كېرەك ئىدى.

چۇ يەنچاۋ بىر پلاستىنكىنى پاتېفونغا سالدى. ھايال ئۆتمەي ئۆي ئىچىدە يېنىك مۇزىكا ساداسى ياڭرىدى.

— پاھ، ئىسكىرىپكا بىلەن ئورۇندالغان «لياڭ شەنبو - جۇيىڭتەي» دېگەن مۇزىكا ئىكەنغۇ! يۇيلىنا ئورۇندىغان! — دېدى شىنيۆ پىچىرلاپ دېگۈدەك. بۇ شاڭخەيدىكى بىرنەچچە ياش مۇزىكانت 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان مۇزىكا بولۇپ، قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالغان ۋە نۇرغۇن ياشنى ئۆزىگە رام قىلغانىدى. ئىلگىرى شىنيۆ بىلەن بىرگە ئوقۇغان چېن شۇيەنمۇ بۇ توغرۇلۇق ئاز - تولا بىرنېمە بىلەتتى، مۇزىكىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. چېن شۇيەن چۇ يەنچاۋنىڭ بۇنچە قەھرىتان سوغۇقتا شىنيۆگە مۇڭلۇق مۇزىكا ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇنىڭ تويـ دىن بېرى ئاستا سوۋۇشقا باشلىغان قەلبى مۇزىكىنىڭ سېھرىي

كۆچىده ئازراق يىللىشقا باشلىدى.

شىنيۆ ئۇندىمىدى. دېمىسىمۇ شۇ تاپتا ھەرقانداق گەپ ئارتۇقچە ئىدى، ھەرقانداق تەۋسىيەمۇ ئاشۇ گۈزەل مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچىگە بەرھەم بېرەتتى. «بۇنداق مۇزىكا دۇنيادا كەم تېپىلىدۇ جۇمۇ!» شىنيۆ شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى تونۇش مېلودىيە ساداسى ئىچىدە شامدەك ئېرىپ، مۇزىكىنىڭ رىتمى بىلەن تەڭ ئاجايىپ ساپ، يارقىن بىر دۇنيادا سەيلە قىلىشقا باشلىدى. تال ـ تال ئاي نۇرلىرى سېپىلىپ تۇرغان كىچىك يول، تېگى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېرىقلاردا شىرىلداپ ئېقىۋاتقان زۇمرەتتەك سۇ، سەھەر تۇمانى ئىچىدە ئۇزاپ كېتىۋاتقان ئاق تۇرنىلار، زۇمرەتتەك سۇغا سايە تاشلاپ چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان يۇلتۇزلار توپى... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇشۇلاردىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئېھ، گۈزەل دۇنيا، جاھاندىكى ئەڭ ساپ، ئەڭ مۇكەممەل روھ ئۇچۇن تەييارلانغان، سەنئەتكارلار سەمىمىي ھېسسىيات، سېھرىي كۈچكە ئىگە مۇزىكا تىلى بىلەن ئىنسان قەلبىدە تىكلىگەن مەڭگۈلۈك ئارامگاھ! مەڭگۈلۈك جەننەت! شىنيۆ كۆزلىرىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس يۇمۇپ ئاشۇ جەننەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، خۇددى ئۆزىنى ئاشۇ يەردە تۇرۇۋاتقاندەك، ئاشۇ يەردىكى سۈزۈك تاشلاردىن قوپۇرۇۋالغان، ئۇستىدە ئاپئاق بولۇتلار لەيلەپ تۇرغان ئۆيلەرنى، شايىدەك گۈزەل تۇسكە كىرگەن ماناناللارنى، چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان نۇرلۇق چىراغلارنى كۆرگەندەك بولدى. ئەنە، ئۇ يەردە ئۇنىڭ چاچلىرى ھىلىلا مۇنچىدىن چىققاندەك راھەتلەندى، تېرىلىرى بۆلەكچە يۇمرالاشتى، سىم ـ سىم يامغۇردا چىلىنىپ تۇرغان غۇنچىگە ئوخشاش يۇرىكى ئەركىن نەپەس ئېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى...

ھەممە ئادەمگە تونۇشلۇق بولغان كونا بىر ھېكايە نېمە ئۇچۇن شۇنچە زور سېھرىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ؟ مانا، ئاشۇ

ھېكايە ئوپېرا، كىنو قىلىپ ئىشلىنىپ يېزا ـ قىشلاقلاردا قويۇلۇۋاتىدۇ، شۇ ھېكايە ئاساسىدا ئىشلەنگەن مۇزىكا جۇمھۇرىـ يەتتىكى سانسىزلىغان يۇرەكنى سېھىرلەۋاتىدۇ. كىشىلەر تاـ رىختا راستتىنلا لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يېڭتەيدەك بىر جۇپلەرـ نىڭ ئۆتكەن ـ ئۆتمىگەنلىكىگە كۆڭۈل بۆلۈپ ئولتۇرمايدۇ، كىشىنىڭ يۇرەك تارىنى چېكىدىغان، جىمى ئادەمنىڭ ھېسسىياـ تىغا ئورتاقلاشقان بۇ گۈزەل كۈيدىن ھۇزۇرلىنىشىنلا بىلىدۇ. چۈنكى، ئىنسانلار تېخى ھازىرغىچە پەقەت بىرلا سۆزدىن يەنى مۇھەببەت دېگەن بىرلا سۆزدىن پۈتكەن، دائىم يېڭىلىنىپ تۇرىـ دىغان بىر كىتابنى ئوقۇشنى تالاي ئەسىرلەردىن بېرى توختاتـ ماي كەلدى ئەمەسمۇ!

چېن شۇيەن ئۆزىنى يوقىتىپ قويماي دېگەندى. بۇ، مۇزىـ كىنىڭ سېھرىي كۈچىدىن كۆرە، مۇزىكا قىلىپ ئىشلەنگەن بۇ ھېكايىنىڭ ئۆزىگە بەك تونۇش بولغانلىقىدىن بولۇۋاتقان روھىي ھالەت ئىدى. ئۇ ئۇداری قايتىلىنىپ تۇرىدىغان گۈزەل مېلودىـ يىنى ئۆزى بۇرۇن كۆرگەن كىنونىڭ كۆرۈنۈشلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقتى. تېز ئۇدار، گاھ كۆتۈرۈلۈپ گاھ پەسىيـ دىغان مۇڭلۇق كۈي ئۇنىڭ قايسى بۆلەكىنىڭ لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يېڭتەينىڭ ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىغا بېغىشلانغانلىقى، قايسى بۆلەكتە بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ، قايسى بۆلەكتە ۋىسالىغا يېتىدىغانلىقىنى پەرقلەندۈرۈشىگە ئاسانلىق يارىتىپ بەردى. ئۇ لىرىك كۈي، ساپ ھېسسىيات دۇنياسىدا ئەللەيلىنىپ ئولتۇـ رۇپ بۇ بىر جۇپنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتىدىن تەسىرلەندى، كۆڭـ لى تېخىچە سۇ ئىچمىگەن، ئارىدىكى ھاڭ تېخى يوقىمىغان نىكاھلىق تۇرمۇشىنى ئويلاپ يۇرىكى قاتتىق پۇچۇلاندى. بىرده مۇزىكىنىڭ ئىچىگە غەرق بولۇپ، بىرده ئېسىگە كەلگەنسېرى خىياللىرى گىچماچلىشىپ ئاچچىق خورسىنىشقا باشلىدى، كۆزـ لىرىده ئەلەملىك ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى...

شىنيۆنىڭ كارىۋىتى يېنىدىكى ئورۇندۇقتا چۈ يەنچاۋ بىر قولىدا ئېگىكىنى تىرەپ ئولتۇراتتى. بىر كېچە - كۈندۈز توختىماي پالاقشىغان بولغاچقا، ھاردۇق يەتكەن، تۇرقىدىن ئا-رام ئېلىۋالغۇسى كېلىۋاتقاندەك بىر خىل روھىي ھالەت چىقىپ تۇراتتى. تونۇش مۇزىكا ئۇنىڭ چىگقالغان ئەسەبىيلىرىنى تىنـ جىتتى، تۇنۇگۈنكى مۇسىبەت ئىشىدىن قاتتىق يېرىم بولغان كۆڭلى بۇگۈن تەسەللى تاپتى، شىنيۆنىڭ ئازادە كەيپىياتىنى كۆرۈپ ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈندى.

سىرتتا لەپلەپ قار يېغىۋاتاتتى. ئاپئاق قارغا سۈۋادان، سۆگەت، سىپارى دەرەخلىرى ئۆي ئىچىدىن چىقىۋاتقان لەرزان مۇزىكا ساداسىغا كەلتۈرۈپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندەك يېنىك ئىر-غاڭشىيتتى.

نەدىندۇر بىر يەردىن چىقىۋاتقان ئىسكىرىپكا ساداسى نۆ-ۋەتچىلىك قىلىۋاتقان سېستىرانى، بالىنسىت تەكشۈرۈۋاتقان لۇ دوختۇرنى ھەيران قالدۇردى. كىم ئىسكىرىپكا چېلىۋاتىدىكىـ نە؟ بۇ ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش ئىدى. لۇ دوختۇر دوختۇرخانىدا بۇنداق كۆڭۈل ئېچىپ ئولتۇرۇشقا بولمايدىغانلىـ قىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇش ئويىدا مۇزىكا ساداسى چىققان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

لۇ دوختۇر كارىدوردا مېڭىپ كېتىۋېتىپ تولىمۇ قىزىقار-لىق بىر مەنزىرىنى كۆردى: بىر ياتاقتا تېخى بايىلا ئوپېراتسىيە-دىن چىققان بىر موماي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن كارىۋاتـ نىڭ گىرۋىكىگە يۆلەنگىنىچە بايىقى مۇزىكىنى جىممىدە ئاڭلاپ ياتاتتى. دېگۈبابت كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قېلىپ ئۇزۇندىن بېرى ياخشىلىنالمايۋاتقان، سەپرا مىجەز بىر كىشى كارىۋاتتا جىممىدە يېتىپ ئاڭلاۋاتاتتى؛ كېسىلى ئانچە ئېغىر بولمىغان باشقا بىرقانچە بىمار ئېرى ياكى ئايالىنىڭ قولتۇقلىۋېلىشى بىلەن كارىدوردا مۇزىكا ئاڭلىغاچ ئاستا مېڭىپ كېتىۋاتاتتى. . . لۇ دوخـ

تۇر مۇزىكا چىقىۋاتقان ياتاقنىڭ ئالدىغا يېقىن كېلىپ قەدىمىنى ئاستىلاتتى. شىنيۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل رازىمەنلىك چىقىپ تۇراتتى، چۈ يەنچاۋ ھارغىن ھالەتتە ئۇندىمەي ئولتۇراتتى. لۇ دوختۇر ھەممىنى چۈشەندى. ئىشىك سىرتىدا خېلى ئۇزۇن تۇرغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللۈك كەيپىياتىغا ھالاقىت بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن تۇيدۇرماي كەينىگە قايتتى. چۈ يەنچاۋ، تېببابەتنى چۈشەنمەيدىغان بۇ ياش بىر ئالىم ئۆز قەلبى بىلەن ئۇنىڭ بىمارنى داۋالىشىغا ياردەم بېرىۋاتاتتى. لۇ دوختۇر ئۆز كۆڭلىدە چۈ يەنچاۋغا تەشەككۈر ئېيتتى، پوسمىسىنىڭ سىرتىغا چىقىۋالغان بىرنەچچە تال رەتسىز چېچىنى تۇزەشتۇر-گەچ يەڭگىل مۇزىكا ساداسى ئىچىدە يۇرۇپ كەتتى...

شىنيۇ ئاخىر كۆزىنى ئاچتى، ئوت يېنىپ تۇرغان بىر جۈپ كۆز ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى.

— چۈ مۇئەللىم، رەھمەت سىزگە! — دېدى شىنيۇ ئاستاغىنە، — ماڭا ئەڭ گۈزەل، ساپ ھېسسىياتنى ئېلىپ كەپ-سىز. باھارنى كۆرگەندەك بولدۇم... ئەپسۇس، بۇ مۇزىكىنى سىز ئورۇندىمىغان - دە!

— مەن! — چۈ يەنچاۋ كۈلۈپ كەتتى، — يۇي لىنا ئىس-كىرىپكىنى مەندىن ياخشى چالىدىغان تۇرسا!

— ناتايىن، يۇي لىنا دېگەن يۇي لىنا. سىز دېگەن سىز. ھەر بىر ئادەمنىڭ باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان روھىي ھېس-سىياتى، قەلب دۇنياسى بولىدۇ، — پىچىرلىدى شىنيۇ، — بۇلتۇر قىشتا ئىسكىرىپكا چېلىۋاتقان چېغىڭىزدا ئوغرىلىقچە ئاڭ-لىۋالغانىدىم. قار يېغىۋاتاتتى... سىز مېنى سەزمىدىڭىز...

— مۇنداق دەڭ، شۇ چاغدا ھېلىمۇ ياخشى سەزمەپتىمەن. بولمىغان بولسا... — چۈ يەنچاۋنىڭ چىرايى خىجىللىقتىن قە-زىرىپ كەتتى، — كېيىن سىزگە ئۆز قولۇم بىلەن ئىسكىرىپكا چېلىپ بېرىمەن...

— ئەمىسە شۇ ۋاقىتنى كۆتىمەن جۇمۇ! — دېدى شىنيۆ ئۈمىدلىك ئاھاڭدا، — بىراق، سىزگە ھېلىمۇ جىق رەھمەت ئېيتسام بولىدۇ. خىزمىتىڭىزنىڭ ئالدىراشلىقىغا قارىماي شۇنچە كۆپ ۋاقىتىڭىزنى ئاجرىتىپ مېنى يوقلاپ كەپسىز. بۇلتۇر بۇ مۇزىكىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئېيتقانىدىم. ھازىرغىچە ئېسىڭىزدە تۇرۇپتۇ. سىزگە قانداق رەھمەت ئېيتسام بولىدۇ-كىن؟

— شىنيۆ، بىزنىڭ ئارىمىزدا بۇنداق گەپلەرنى دېيىش كەتمەيدىغۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئويلانمايلا، — مۇھەببەت ئۆزىنى بېغىشلاش، بارلىقىنى ئاتاش دېمەكتۇر!

شىنيۆ داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى، تۇيۇقسىز ئىككى نۇرلۇق يۇلتۇز كۆز ئالدىدا پارلاپ چىققاندەك ھېسسىياتقا كەلدى.

ياق، ئۇ يۇلتۇز ئەمەس ئىدى، چۇ يەنچاۋنىڭ مۇھەببەت ئوقچۇپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرى ئىدى!

چۇ يەنچاۋ ئوتلۇق كۆزلىرىنى شىنيۆدىن ئۈزمەي تۆۋەندىكى لىرىك مىسرالارنى ئوقۇدى:

ئىشەن ماڭا، يۈرىمەن گۈلۈم
بىرلا ئىشنى كۆتۈپ، زارىقىپ،
تەقدىم ئەتتىم يۈرەكنى ساڭا،
جىمى پىنھان سىرىمنى قېتىپ.

شىنيۆ قېتىپلا قالدى، قىزىل لەۋلىرى يېنىك تىترەپ كەتتى:

— مۇئەللىم، سىزنىڭ دەۋاتقىنىڭىز...

— كارل ماركسنىڭ ژېنىغا ئاتاپ يازغان شېئىرى! — دېدى چۇ يەنچاۋ، — ئەمدى ئۇنى سىزگە مەن تەقدىم قىلدىم. يەنە تېخى مۇھەببىتىمنى قېتىپ دەڭا!

ـــ مۇھەببەت؟ مۇھەببەت! مۇھەببەت. . . ـــ شىنيۆنىڭ ۋۇجۇدى سېزىمىنى يوقاتقاندەك بولدى. مۇھەببەت ئۇنىڭ نەزەرىدە ئۆزى تەلپۈنگەن، ئىنتىلگەن، تالاي قېتىملاپ خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن، ئەمما تېخىچە ئىزدەپ كۆرمىگەن. ئون سەككىز ياشقا كىرگەن بولسىمۇ تېخىچە ئېنىقراق بىرەر چۈشەنچە ھاسىل قىلمىغان تولىمۇ مۇقەددەس نەرسە ئىدى! ئۇنىڭ نەزەرىدە مۇھەببەت خىيالىي چۈش، يىراقتا پىلىلداپ تۇرغان نۇر، تېكىستى بوق ناخشا، جاھاننىڭ ئۇ بۇرجىكىگە سوزۇلغان يول ۋە يەنە بىراقتىكى سىرلىق قەسىر ئىدى. . . ئەمدىلىكتە ئاجايىپ سىرلىق نەرسە دەپ خىيال قىلىپ كېلىۋاتقان مۇھەببەت ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدىمۇ؟ بەلكىم نۇرغۇن ئادەملەر شۇنچە ئىنتىلىپ مۇ ئاشۇ نەرسىگە ئېرىشەلمىگەن بولغىيدى. لېكىن ئۇچۇ؟ مۇھەببەت ھەلب دەرۋازىسىنى چەككەن ۋاقىتتا تېڭىرقاپ قېلىۋاتىدۇ.

ـــ مۇئەللىم، مۇھەببەت. . . شۇنداق بولامدۇ؟ بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت بارمۇ؟

بۇ سەبىي قىزغا قاراۋېتىپ چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى.

ـــ شىنيۆ، ـــ دېدى ئۇ، ـــ مۇھەببەت ئىنسانىنىڭ ئەڭ گۈزەل ھېسسىياتى. ئىككى يۈرەك ئۇزاق مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ ئۇچراشقان چېغىدا قارشى تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ئەكسىنى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ بىر جۈپ يۈرەك شۇنداق نۇرغۇن قورتاقلىقلا ئىگە. يۈرەك ھەر بىر قېتىم دۈپۈلدىشىدە قارشى تەرەپكە: «مەن مەڭگۈ سەندىن ئايرىلالمايمەن!» دېگەننى ئۇقتۇرۇپ تۇرىدۇ. دېمەك، مۇھەببەت پۈرسىتى پىشىپ يېتىلگەنىكەن، ئىككى يۈرەكنىڭ جۈپلىشىشىنى ھېچقانداق كۈچ توسۇپ قالالمايدۇ!

ـــ بەلكىم شۇنداقتۇ. . . ـــ پىچىرلىدى شىنيۆ. بىر شېرىن ئېقىم ئاۋۇال ئۇنىڭ يۈرىكىگە، ئاندىن پۈتۈن ۋۇجۇدىغا

تاراپ كەتتى، بەدىنىڭ ھەر بىر كىلىتكىسىدا ھاياجان زەررە-چىلىرى ئايلىنىشقا باشلىدى. مانا، ھاياتنىڭ باھارى، ئالتۇن پەسلى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى جاكارلاۋاتىدۇ، يەنە كېلىپ مۇشۇ باھارنى، مۇشۇ ئالتۇن پەسلىنى باشلاپ كەل-گىنى ئۇ تولىمۇ چوڭ بىلىدىغان، ئىشىنىدىغان ئوقۇتقۇچىسى. شىنيۆ شۇنى ئېنىق بىلىدۇ، بىر نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئۆچرە-شىش داۋامىدا ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭ قەلبىدە بارغانسېرى مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن يۇرەك قېنىنى سەرپ قىلدى. ئىككىسىنىڭ ئۆز كۆڭۈللىرىدىكى ھېسسىياتلە-رىنى ئەركىن، بىمالال ئىپادىلىشىدىكى سەۋەبمۇ ئېھتىمال ئۇ-نىڭ شىنيۆنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شىنيۆنىڭ ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولغانلىقىدا بولسا كېرەك. لېكىن، ئەمدىلىكتە ئەركىن ئىپادە-لىنىۋاتقان بۇ ئاددىي ھېسسىياتلار بىردىنلا مۇھەببەت دەرىجىسە-گە كۆتۈرۈلۈپ، بالاغەتكە يەتكەن بۇ قىز خىجىللىقتا قىزىرىپ كەتتى، ئازراق ھودۇقتى، ئۆزە بولۇش ئۈچۈن تىترەڭگۈ قوللە-رى بىلەن كارىۋاتنىڭ گىرۋىكىنى تۇتۇۋېتىپ چۈ يەنچاۋنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ دېدى:

— بىزمۇ... مۇھەببەتلەشسەك... بولامدۇ؟ سىز ئو-قۇتقۇچى، مەن ئوقۇغۇچى تۇرسام...

چۈ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ يەلكىسىدىن يېنىك تۇتتى. مەزمۇت قوللىرى قىزنىڭ نازۇك بارماقلىرىغا تەگكەندە ئۇنىڭ قەلبىدە ئېيتقۇسىز بىر مۇرەككەپ ھېسسىيات ئەكس ئەتتى. توغرا، شىنيۆ ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئۇ شىنيۆنىڭ «باغۇەن»ى. ئىلگە-رى بۇ كۆچەتكە ئەجىر بىلەن مېھنەت قىلغاندا، سۇ قۇيغاندا ئۇنىڭ قەلبى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن تولغاندى. لېكىن، ئەقىل - ئىدراك ھەر ۋاقىت ئۇنى ئۆز ھېسسىياتىنى بېسىۋې-لىشقا، ھەرقانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئوقۇتقۇچى - ئوقۇ-غۇچىلىق مۇھەببىتىدىن ھالقىپ كەتمەسلىككە ئۇندەيتتى. ناۋادا

بۇ يۇمران كۆچەت ئۇ ئويلىغاندەك ساغلام يېتىلگەن، بېجىرىم بىر دەرەخكە ئايلانغان بولسا، ئېھتىمال ئۇ بۇ گەپنى دېيىشكە بۇنچە ئالدىراپ كەتمەس ئىدى. چۇ يەنچاۋ بۇرۇندىن شىنيۆنى ئۆز كەسپىدە، مۇھەببەتتە ئۇتۇق قازانسىكەن دەپ ئويلايتتى، ئەمما «ماڭىلا مەنسۇپ بولسىكەن» دەپ قارىمايتتى. چۇنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ هايات يولىنىڭ ئەگرى - توقاي مۇساپىلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلەتتى، ئاشۇ يولدا شىنيۆنى جاپا تارتقۇزۇپ قويۇشتىن ئەنسىرەيتتى. ئەگەر شىنيۆ بەختلىك بولالىسا، ئۇ قىزدىن ئايرىلىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئازابلىرىغا بەرداشلىق بېرەلىگەن بولاتتى. لېكىن، كېيىن ئىشلار بىراقلا ئاستىن - ئۇستۇن بولۇپ كەتتى. ئۇ پەرۇش قىلىۋاتقان كۆچەت بېجىرىم بىر دەرەخكە ئايلانماي تۇرۇپلا يىقىلدى. بىر «باغۇەن» گە بۇنىڭدىن ئارتۇق يۇرىكى پۇچۇلىنىدىغان، ئازابلىنىدىغان ئىش بولامدۇ؟ شىنيۆ هازىرغىچە ئۇنى ئۆزىنىڭ مېهرىبان «باغۇەن»ى دەپ قاراپ كېلىۋاتاتتى، لېكىن يەنە ئاشۇ كۆچەتزارلىققا قايتىپ بارالمىشىنىڭ تولىمۇ تەسلىكىنى ئۆز كۆڭلىدە ئېنىق بىلەتتى. چۇ يەنچاۋ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى، چامىسى يېتىدىغانلىكى ئىشلارنى تولۇق قىلىپ تۇگەتتى. ئۇنىڭدا ئېشىپ قالغىنى پەقەت ئىسىق قان ۋە بىر سەمىمىي يۇرەك ئىدى. ئەمدى ئۇ بۇلارنى قىزغا تەقدىم قىلماقچى. ئون سەككىز ياشلىق قىزغا مۇھەببەت ئىزهار قىلىش بەلكىم تولىمۇ بالدۇرلۇق قىلار. لېكىن، ۋاقىت، رەهىمسىز ۋاقىت شىنيۆگە تولىمۇ بېخىللىق قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر بۇ ۋاقىتنى بەك سوزۇۋەتسە، شىنيۆ ئۇنىڭ كۆڭۈل سۆزىنى كۇتمەيلا كېتىپ قالار! ئۇ ئۆز يۇرىكىنىڭ قىزنىڭ زېدىلەنگەن يۇرىكى بىلەن تەڭ سوقۇشىنى، ئۆز مۇھەببىتىنىڭ قىزنىڭ هاياتىغا كۇچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلالىشىنى كۇتەتتى. . . . چۇ يەنچاۋ بۇلارنى شىنيۆگە دېيەلەمدۇ؟ تەقدىر ئۇنىڭغا بەك رەهىمسىزلىك قىلدى. بولمىسا، كۆڭلىدىكى گەپ-

لىرىنى سۆزمۇ سۆز دەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بارمىدى؟ بولدى، ئەمدى بۇنىڭ ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. قارىغاندا، ئۇنىڭ چىن مۇھەببەت ئۈچۈن بېسىپ ئۆتمىسە بولمايدىغان يولىدا ئازغان، تىكەنلەر بەك جىق ئوخشايدۇ.

— ياق، شىنيۆ، — چۇ يەنچاۋنىڭ شىنيۆگە ئېيتقان گەپلىرى يەنىلا شۇنداق سەمىمىي ئىدى، — سىز «ئادەم بىلەن ئادەم باراۋەر» دېگەن گەپكە بەك قايىل ئەمەسمىدىڭىز؟ مۇھەببەت ئىلاھى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى دېگەنلەرنى بىلمەيدۇ، بىر - بىرىگە چېتىلىدىغان بىر جۈپ يۈرەكنىلا بىلىدۇ. ئېسىڭىزدە، مۇ، بىز بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەن چېغىمىزدا سىز مېنى «ساۋاقدىشىم ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ قالغانىدىڭىز. بىرىنچى سائەت دەرسنى ئۆتكەن ۋاقتىمدا ھەممىڭلارغا: «مەن سىلەرنىڭ دوستۇڭلار» دېگەنىدىم. سىزگە دېسەم، شىنيۆ، سىزنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن كۈندىن باشلاپلا يوشۇرۇن ياخشى كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن!

— ئەمىسە تەقدىر سىزنى مېنى ساقلاشقا بۇيرۇپتۇ، مېنى سىزگە ئۇچراشتۇرۇپتۇ، — شىنيۆ بۇ قېتىم بايقىدەك خىجىل بولماي تاتلىققىنە كۈلدى. دېمىسىمۇ، قەلب خانىسىدە ئاللىبۇرۇن مۇھەببەت ئۇرۇقىنىڭ تېرىلغانلىقىنى ئۇ ئېتىراپ قىلىشى كېرەك ئىدى. مانا، ئۇنىڭ ھاياتىغا باھار كەلدى، باھار شامىلى يۈزلىرىنى سىيپاپ ئۆتمەكتە، ئەگىز سۇيى قەلب خانىسىدە تولۇپ ئاقماقتا. مۇھەببەت ئۇرۇقى ئاخىر بىخ ئۇرۇپ چىقتى، بەخت تۇيغۇسى تۇنجى مۇھەببەت باسقۇچىدىكى بىر قىزنى مەست قىلدى. شىنيۆ بېشىنى كۆتۈرۈپ چۇ يەنچاۋغا قارىدى، كۆزلىرىدىن يەنىلا شۇنداق ساددىلىق، سۈزۈكلۈك بالقىپ تۇراتتى:

— ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ سىزنى «مۇئەللىم» دەپ چاقىراي!

بىر جۈپ قول مەھكەم سقىلدى، بىر جۈپ يۈرەك بىر - بىرىگە چىڭ چېتىلدى. بۇ يەر ئاي نۇرى سېپىلىپ تۇرغان گۈلزارلىق ياكى دەريا ساھىلى ئەمەس، دوختۇرخانا، يەنە كېلىپ بالىنتسا ئىدى. ئۇلار قىزغىن قۇچاقلىشىشقا، سۆيۈشۈشكە ئامالسىز... لېكىن بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببەت ئەڭ ئاددىي ئۈسۈلدا ئىپادىلىنىدۇ ئەمەسمۇ؟

باھار كەلدى. باھار قىزى غۇر - غۇر شەرق شامىلىنى، سىم - سىم يامغۇرىنى ئۆزى بىلەن تەڭ باشلاپ كەلدى، ئانا زېمىنغا مۇھەببەت، ئۈمىد ئاتا قىلدى.

شىنيۆ گۈللۈكىنىڭ يېنىدىكى كىچىك يولدا ئاستا كېتىۋاتاتتى. باھار ھىدى قاپلىغان بۇ سايىلىك يول سۈزادان، سېپىرىس دەرەخلىرىنىڭ ئارىسىدىن چۈشۈۋاتقان كەچكى قۇياش نۇرىدا تېخىمۇ كەڭرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ساپ ھاۋا، ئەتراپىتىن كېلىپ تۇرغان خۇشبۇي ھىد ئۇنىڭ كەيپىنى ئوبدانلا كۆتۈرۈپ قويغانىدى. ئۇ ماڭغاچ ئىنگلىزچە سۆزلەرنى بوش ئاۋازدا يادلايتتى، ناتونۇش خام سۆزلەرنى ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوقۇسىلا ئېسىدە تۇتۇۋالاتتى.

بۇگۈن بىمار يوقلاش كۈنى ئەمەس ئىدى. شىنيۆ چۈ مۇ-ئەللىمنىڭمۇ، ئۆيىدىكىلەرنىڭمۇ كەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە، پۈتۈن زېھنىنى ئۆگىنىشكە قارىتاتتى. ئاشۇ ئۇنتۇلغۇسىز قار ياغقان كۈنى ئۇ مۇھەببەتكە تۇيۇقسىز ئېرىشتى ياكى ئۆز قەلبىدە خېلىدىن بېرى ساقلىنىپ يۈرگەن مۇھەببەتنى تونۇش پۈرسىتىگە ئېرىشتى. شۇنىڭدىن بېرى ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەمدەك ھېس قىلىۋاتىدۇ. «چۈشۈمدىلا كۆرىمەن» دەپ ئويلىغان گۈزەل دۇنيادا ياشاۋاتىدۇ... شىنيۆ ئۆزىنى تولۇقلاش، يەنىمۇ ئىگە قايتىپ بېرىش ئۈچۈن بۇ كۆڭۈللۈك مىنۇتلارنى بىكار ئۆتكۈزمەي يەنە كىتاب ئوقۇشنى باشلىغانىدى.

ـــ بىرىنچى يىللىقنىڭ دەرسلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئوقۇپ بولدۇم، ـــ دېگەندى ئۇ چۇ ئەللىمگە، ـــ مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن باشتىن باشلاپ ئۆگەنمىسەممۇ بولىدۇ. دەم ئېلىش ۋاقتىمدىن پايدىلىنىپ قېيقالغان دەرسلەرنى تولۇقلىۋالايمىكىن دەيمەن. مەكتەپ ماڭا مۇشۇ بىرلا قېتىم بىرىنچى يىللىقنىڭ دەرسلىرىدىن تولۇقلاپ ئىمتىھان بېرىش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەن بولسا، مەن ئۆزۈمنىڭ ھەممە پەندىن ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقىمغا ئىشىنىمەن. ئەگەر مۇشۇ ئىمتىھانغا قاتنىشالىسام، يازلىق تەتىلدىن كېيىنلا 2 ـ يىللىققا چىقالايتتىم، باشقا ساۋاقداشلىرىمدىن بىر يىللا كېيىن قالاتتىم!

چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، قانداقتۇر بىر ئىشتا ئىككىلىنىۋاتقاندەك ئارتۇق گەپ قىلمىغانىدى.

ـــ سىز مەكتەپنىڭ بۇ تەلىپىمگە قوشۇلماسلىقىدىن ئەنسىرەۋاتامسىز ياكى مەندە شۇنچىلىك ئىقتىدارنىڭ يوقلۇقىدىن ـ مۇ؟ ـــ دېگەندى شىنيۆ، ـــ ساۋاقداشلىرىمدىن كېيىن قېلىشنى خالىمايدىغانلىقىمنى سىز بىلمىسىز. مەن ئۇلارغا يېتىشۇپلىشىم، كېلەر يىلى سىنىپ ئاتلاپ ئەسلىدىكى ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئارىسىغا قايتىپ بېرىشىم كېرەك. ماڭا ئىشىنىڭ. بۇ ئىشتا تېخى ماڭا ياردەم بەرمىسىڭىز بولمايدۇ. مەكتەپكە ئەھۋالىمنى دېيىشىپ بېرىسىز، قانداق دېدىم؟ مۇشۇ ئارزۇيۇمنى چوقۇم قاندۇرۇڭ. ھازىر سىزنى كېيىن ماڭا يەنە سىنىپ مەسئۇلى بولارمۇ ـ بولماسمۇ دەپ ئەنسىرىمەيدىغان بولدۇم، چۇنكى... ئەمدى بىز مەڭگۈ ئايرىلمايمىز!

ـــ بولىدۇ، شىنيۆ، ـــ دېگەندى چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ ئىرادىسىدىن، قاينىاق ھاياجان ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىدىن تەسىرلىنىپ، ـــ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىز مۇشۇ نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلىشىمىز كېرەك. سىز بەك ئالدىراپ كەتمەڭ. ئەتىڭىز، كەلگۈسىڭىز ئۈچۈن سالامەتلىكىڭىزگە كۆپرەك دىققەت

قەت قىلمىڭ. . .

شۇنىڭدىن كېيىن شىنيۇ جىددىي ھەم كۆڭۈللۈك ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى. ئەڭ مۇھىم دەرس بولغان ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىش بىلەنلا قالماي، سىياسىي ئىقتىساد، جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى قاتارلىق دەرسلەرنىمۇ ياخشى ئۆگەندى، ئىلمىي ئىشلارنى بولغانلىرىنى پىششىقلىدى، ئۆگەنمىگەنلىرىنى ئۆزلەشتۈردى. بۇ شىنيۇ ئۈچۈن يۈك ئەمەس، چەكسىز ھۇزۇر ئىدى. . .

شىنيۇ يېنىك قەدەملەر بىلەن خام سۆز يادلاپ كېتىۋاتقاندا، ئۇدۇل تەرەپتىن لۇ دوختۇر چىقىپ كەلدى. شىنيۇ كىتابىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن بولغاچقا، لۇ دوختۇرنى ئالدىنغا يېقىنلاپ كەلگۈچە سەزمىدى.

لۇ دوختۇر جايىدا توختاپ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ سورىدى:

— بۇ خانقىز نېمىنى يادلاپ، نېمىنى ئويلاپ كېتىۋاتىدىكىن؟

— ھە، لۇ دوختۇر ئىكەنغۇ، — شىنيۇنىڭ مېھرىبان چىرايىنى كۆرۈپلا قىزغىن سالام قىلىپ كۈلۈمسىرىدى، — ھېچنېمىنى ئويلىمىدىم، كىتاب يادلاۋاتىمەن.

— كىتاب يادلاۋاتىمەن؟ — لۇ دوختۇر ئۇنىڭغا سىرلىق بىر نەزەردە قارىدى. لۇ دوختۇر ھېلىقى كۈنى ئۇنىڭ ياتقىدىن چىقىۋاتقان مۇزىكىنى ئاڭلاپلا بۇ سەبى قىزنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغان ۋە قىزنىڭ كېسەل ۋاقتىدا ئېرىشكەن پاك مۇھەببىتىگە بەخت تىلىگەن، يەنە قىزنىڭ مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن قايتىدىن روھلىنىپ كەتكەنلىكىگە قاتتىق ھەيران قالغانىدى. دوختۇر مۇھەببەتنىڭ كېسەل بىلەن كۈچ سىنىشىش داۋامىدا تېخىمۇ زور كارامىتىنى كۆرسىتىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. ئەگەر چۇ يەنچاۋنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتى شىنيۇنىڭ باھارى ۋە ھاياتىنى ساقلاپ قالالىغان بولسا، ئۇ خۇشاللىق بىلەن ئۆزىنىڭ پەرەزلىرىنى

رىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ يۈرەك كېسەللىكلىرىنى داۋالاش تارىخىدا شېئىرىي تىل بىلەن ئاجايىپ گۈزەل بىر مىسرانى قالدۇرغان بولاتتى. لۇ دوختۇر شىنيۆگە كۆيۈنۈش نەزەرى بىلەن قارىغاچ، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھېسسىياتىنى پەرەز قىلىشقا باشلىدى:

— يەنە شۇ تۈگمەس سىنارىيىلەرنىڭ تېكىستىنى يادلاۋا-تامسىز؟

— قاراڭ! — دېدى شىنيۆ ئارقىسىغا ئۆتكۈزۈۋالغان ئىنگلىز تىلى دەرسلىكىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىۋېتىپ هاياجان بىلەن، — ئوپېراتسىيىدىن كېيىن 2 - يىللىققا چىقىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمەن. مېنى قاچان ئوپېراتسىيە قىلىسىز؟

لۇ دوختۇرنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئۇنىڭ بۇلتۇر بەرگەن ۋەدىسى شىنيۆنىڭ ئېسىدىن تېخى كەتمەپتۇ. ئۇ زادى نېمىدەپ جاۋاب بەرسۇنكىن؟ «قىزچاق، كېسىلىڭىز ئىلگىرىكىدىن پۈتۈنلەي ياخشىلىنىپ كەتمىدى، ئوپېراتسىيىنى قىلالمايدىغان بولدۇق!» دېسۇنمۇ ياكى: «قىزچاق، سىزنىڭ مەڭگۈ ساق ئادەملەرنىڭكىدەك يۈرىكىڭىز بولمايدۇ، ئەمدى بىر-دىنبىر ئامال هاياتىڭىزنىڭ ئاخىرقى چېكىگىچە كۈتۈپ يۈرۈش» دېسۇنمۇ ۋە ياكى: «قىزچاق، سىز ئەمدى ئۆمىدنى مۇھەببەتتىن كۈتۈڭ، كېسىلىڭىزگە هازىرقى زامان تېبابىتىدە داۋا يوق!» دېسۇنمۇ؟ ياق، بۇلارنىڭ هېچقايسىسىنى دېگىلى بولمايتتى. لۇ دوختۇر ئامالسىز چۈ يەنچاۋغا ئوخشاشلا يالغان گەپلەر بىلەن قىزنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى:

— شىنيۆ، سالامەتلىكىڭىز بىر ئوبدان ئەسلىگە كېلىۋا-تىدۇ. قارىغاندا، ئوپېراتسىيە قىلمىساقمۇ بولىدىغان ئوخشاي-دۇ. بىكاردىن - بىكار بەدىنىڭىزگە تېغ تەگكۈزۈپ نېمە قىلى-مىز؟

— ياق، ئوپېراتسىيە قىلىڭلار! — دېدى شىنيۆ تەرسالىق بىلەن، — مەن هېچنېمىدىن قورقمايمەن، كېسىلىم يىلتىزى-

دىن ساقىيىدىغانلا ئىش بولسا مەيلى. ساغلام بىر ئادەم بولاي. لۇ دوختۇر، مېنىڭدىن ئەنسىرىمەڭ، مەن بەرداشلىق بېرەلەيمەن. سىز مېنى خېلى باتۇر بولۇپ قاپسىز دېگەن ئەمەسمىدىڭىز؟ خاتىرجەم ئوپېراتسىيە قىلىۋېرىڭ. سىز ماڭا ئىلگىرى ۋەدە بەرگەن.

— توغرا، ۋەدە بەرگەن. . . — دېدى لۇ دوختۇر پىچىرلاپ دېگۈدەك. ئۇ بۇ سەبىي قىزنىڭ ئالدىدا دېگىنىنى ئادا قىلىشى كېرەك ئىدى. بىراق. . . ئۇنىڭ خىيالىدىن چۈ يەنچاۋنىڭ سىيماسى لىپ قىلىپ ئۆتتى. ئامالسىز چۈ يەنچاۋنىڭ ئۈسۈلىنى قوللىنىپ، قىزغا گۈزەل چۈشلەردىن ئېيتىپ بېرىپ يەتكىلى بولمايدىغان بىر ئېزىتقۇ دۇنيانى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا قىلىشنى قارار قىلدى. ئېزىتقۇ دۇنيا گەرچە خىيالىي دۇنيا بولسىمۇ، لېكىن چەكسىز باياۋاندا مۇشەققەت ئىچىدە ئىلگىرىلەۋاتقان ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا يەنە ئۇمىد ۋە ئىشەنچ ئاتا قىلالايتتى. شۇنداق بولغاچقىلا ئادەم ئۈسۈزلۇققا، هارغىنلىققا چىداپ چەكسىز قۇملۇقتىن چىقىپ كېتەلەيتتى ۋە ئۆزىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالايتتى. بۇ سەبىي قىزنى يەنە مۇشۇنداق ئۇمىدلەندۈرۈپ ياشاتقۇزۇش كېرەك.

— شۇنىڭ، — دېدى لۇ دوختۇر قىزنىڭ بىلىكىدىن ئاستا قولتۇقلاپ مېڭىۋېتىپ، — سىز ھەقىقەتەن باتۇر قىز. بايا ئوپېراتسىيىنى تەلەپ قىلدىڭىز، ناھايىتى ياخشى، مەن ئوپېراتسىيىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى ئۇمىد قىلىمەن. لېكىن، هازىر ئوپېراتسىيە قىلىشنىڭ ياخشى ۋاقتى ئەمەس. . .

— نېمىشقا؟ — شۇنىڭ ئىككىلىنىش ئىچىدە قەدىمىنى توختاتتى، — سىز باھار كەلگەندە ئوپېراتسىيە قىلىمىز دېگەنىدىڭىز، مانا، باھارمۇ كەلدىغۇ!

— توغرا، باھار كەلدى. . . — لۇ دوختۇر ئازراق ئويلىنىۋېلىش ئۈچۈن قىزنىڭ گېپىنى تەكرارلىدى ۋە ئامالسىز

ئازراق ئىمكانىيەت قالدۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئەمما، سىز مېنىڭ گېپىمنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايسىز. ئوپېراتسىيە-نى رېماتىزم سەللىمازا ساقىيىپ يېرىم يىلدىن كېيىنلا قىلىشقا بولىدۇ. لېكىن، ئارىلىقتا سىزدىكى رېماتىزم نەچچە قېتىم قوزغالدى. شۇڭا ئوپېراتسىيە ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈشكە مەج-بۇر بولۇۋاتىمىز...

ــ يەنە قاچانغىچە؟ ــ شىنيۆ گاڭگىراپلا قالدى، ــ مەن 9 ـ ئايدا مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىم كېرەك. سىز...

ــ ئۇنىڭغا دەخلىسى بولمايدۇ، ــ دېدى لۇ دوختۇر قىز-نىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشىنىپ، ــ بىر دوختۇر پايدە-لىنىشقا بولىدىغانلىكى پۈرسەتتىن پايدىلىنىشقا ماھىر بولۇشى كېرەك. لېكىن، كېسىلىڭىزنىڭ يەنە قوزغىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن بىزگە ماسلىشىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز. مەن ئوپېراتـ-سىيىنى كونكرېت ئەھۋالغا ئاساسەن مۇۋاپىق بىر پەيتكە توغرە-لايمەن. كۈزدە، مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىڭىزدىن ئاۋۋال... ئوپېراتسىيىنى قىلىشقا ئۇلگۈرۈپ قېلىشىمىزمۇ مۇمكىن. بىز يېقىندىن ھەمكارلىشىپ، ئوپېراتسىيە ۋاقتىنى ئالدىغا سۈرۈش ئۈچۈن تەڭ تىرىشايلى.

لۇ دوختۇر شىنيۆنى قولتۇقلىغىنىچە ئاستا قەدەملەر بىلەن مېڭىۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئالدىدا ئېزىتقۇ دۇنيا بولسىمۇ كەينىگە چېكىنمەيتتى، كاللىسىدا كەسكىن كۆرەش بولۇۋاتاتتى، لېكىن شىنيۆ بۇلارنى بىلمەيتتى. ئۆزى ئۈمىدلەنگەن ۋاقىت كەينىگە سۈرۈلگەن بولسىمۇ، يەنىلا قىزغىنلىق، سەۋرچانلىق بىلەن ئاشۇ ئۈمىد تەرەپكە قاراپ مېڭىۋاتاتتى.

ــ لۇ دوختۇر، ــ دېدى شىنيۆ، ــ ئەمىسە ئوپېراتسـ-يىگە خېلى ۋاقىت بولغاندىكىن، ئۆيگە قايتىپ كەلسەممۇ بولار؟ ھازىر ھاۋا ئىسسىپ قالدى. رېماتىزممۇ ئۇنداق تېز قوزغالمايـ-دۇ. مەن سىزنىڭ گېپىڭىزنى چوقۇم ئاڭلايمەن...

ـــ يەنە دوختۇرخانىدىن چىققۇچىلار كېلىۋاتىپتۇ ـ دە؟ ـــ دېدى لۇ دوختۇر ئويلىنىش بىلەن، ـــ مەن ئاۋۋال ئويلىشىپ باقاي.

ئۇچ كۈندىن كېيىن شىنيۇ دېگەندەكلا دوختۇرخانىدىن چىقتى. دادىسى، ئاكىسى، يەڭگىسى ئۇنى ئالغىلى كېلىپ لۇ دوختۇرنىڭ جېكىلەشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ نەرسە-لىرىنى ئېلىپ كەتتى.

چۇ يەنچاۋ لۇ دوختۇر بىلەن ئۇزۇن پاراڭلاشقاندى. بۇ قېتىم ئۇ خەن زىچىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېتىش توغرىسىدىكى تەكلىپىنى رەت قىلمايلا ماشىنىغا چىقىپ شىنيۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدىكى قېرى تۇخۇمەك دەرىخى شىنيۇنىڭ كېلىشىنى قارشى ئالغاندەك ئاپئاق چېچەكلەپ كەتكە-نىدى، ئەتراپتىن خۇشبۇي ھىد كېلىپ تۇراتتى.

شىنيۇ ئۆيىگە كىرىپلا برازىلىيە گۈلىنى بالكونغا، كىچىك پاتېفوننى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئۈستىگە قويدى.

ئىلگىرىكى سورۇقچىلىقلار ئۇنتۇلۇپ كەتكەندەك «بىلىم-دان» قەسرىنىڭ ئىچى يەنە خۇشلۇققا چۆمدى. خەن خانىم خۇشال ھالدا چۇ يەنچاۋغا چاي سۇندى. خەن زىچى مىننەتدار-لىق، ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتى. چېن شۇيەن قىن ـ قىنىغا پاتمىغان ھالدا شىنيۇنىڭ غەربىي ھۇجرە-دىكى نەرسىلىرىنى رەتلىشىگە ياردەم بەردى. ھەتتا تېلېنشىكنىڭ چىرايىدىمۇ كەم كۆرۈلمىدىغان كۇلۇمسىرەش ئەكس ئەتكەنىدى.

ـــ ھامما، بۇگۈن چۇ مۇئەللىم تاماق يەپ ماڭمدۇ جۇمۇ! ـــ شىنيۇ ھۇجرىنىڭ ئىشىكىدىن بېشىنى چىقىرىپ خۇشال توۋلە-دى. ئۇنىڭ گېپىنى ھەممەيلەن ئاڭلىدى.

بۇگۈن ۋاقىت قىس بولغاچقا، ئالدىراپلا ئاددىي بىر ۋاخ تاماق ئېتىلدى. لېكىن، شىنيۇنىڭ نەزەرىدە بۇ نى ـ نى ئېسىل

تائاملاردىن قېلىشمايتتى، سەۋەبى، چۇ يەنچاۋ بۇگۈن ئۇنىڭ قېشىدا ئىدى، ئۇ ئاللىبۇرۇن بۇ ئائىلىنىڭ ئەزاسىغا ئايلىنىپ بولغانىدى.

تاماقتىن كېيىن چۇ يەنچاۋ ئالدىراپلا خوشلاشماي، غەربىي ھۇجرىغا بېرىپ بىردەم ئولتۇردى. ئۇ شىنيۆنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشىنى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ خاتىرجەم كەتمەكچى ئىدى.

— بۇگۈن بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر بىلەن تاماق يەۋېتىپ ئازراق جىددىيلەشتىڭىز - ھە؟ — سورىدى شىنيۆ تۆۋەن ئاۋازدا.

— جىددىيلەشتىممۇ؟ — چۇ يەنچاۋنىڭ ئازراق جىددىيلەشكىنى راست ئىدى. چۈنكى، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيگە بۇرۇنقىدەك ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتى بىلەن كەلمەيتتى، ئەمدى خەن زىچى بىلەن خەن خانىم ئۇنىڭ كەلگۈسىدىكى «قېينانا-سى»، «قېينانىسى» بولۇپ قالغانىدى.

— قارىسام، ھاۋا ئۇنچە ئىسسىق بولمىسىمۇ بىرنەچچە قېتىم تەرىڭىزنى سۈرتتىڭىز، — دېدى شىنيۆ كۈلۈپ، — سىز بىزنىڭ ئۆيدىكىلەرگە قاچان ھەقسىز ئەھۋالنى ئېيتىسىز؟ خەقنىڭ قىزىنى ئېلىپ قېچىشتىن ئاۋۋال ئۆيدىكىلەرگە ئۇقتۇرۇپ قويۇش كېرەكقۇ دەيمەن!

— ئېلىپ قېچىش؟ — دېدى چۇ يەنچاۋ قىزغا چوڭقۇر مۇھەببىتى بىلەن قاراپ، — ئاتا - ئانىڭىزمۇ سىزنى ماڭا ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدىغان تۇرسا، ئۇلارنىڭ قولىدىن سىزنى ئېلىپ قېچىشقا ھەددىمۇ؟ كېيىن... بىزمۇ ئۇلار بىلەن مەڭگۈ بىرگە تۇرمۇش كەچۈرىمىز. سىزنىڭ ئاتا - ئانىڭىز مېنىڭ ئاتا - ئانام ئەمەسمۇ؟

— ھەئە... — شىنيۆ چۇ يەنچاۋنىڭ سەممىي نىيىتىدىن قاتتىق تەسىرلەندى. ئەلۋەتتە، ئۇ چۇ يەنچاۋغا بۇ ئائىلىنىڭ ئۇ ئويلىغاندەك ئىجىل، ئىناق ئەمەسلىكىنى، دادىسى

بىلەن ئانىسى ئوتتۇرىسىدا، ئانىسى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا نامەلۇم بىر ئارىلىقنىڭ بارلىقىنى دېيەلمەيتتى، ئۆز كۆڭلىدە چۇ يەنچاۋ كۈيئوغۇل بولۇپ كىرگەندىن كېيىن ئائىلىسىدە ئۆز-گىرىش بولۇشىنى، يېگىتى ئارزۇ قىلغاندەك: «ئۇقۇشماسلىقلار قايتا كۆرۈلمەيدىغان» ئائىلىدە ياشاشنى ئۈمىد قىلاتتى.

— بىراق... — دېدى چۇ يەنچاۋ، — مېنىڭچە، چوڭلار-غا بۇ ئىشنى ئاشكارىلاشنىڭ ھاجىتىمۇ يوق. مەن يەنىلا... — چۇ يەنچاۋ خىجىل بولغاندەك كۈلۈپ قويدى، — ئۇلارنىڭ ئالدىدا «كۈيئوغۇل» نىڭ رولىنى ئەمەس، «ئوقۇتقۇچى» نىڭ رولىنى ئالاي، ھازىرچە شۇنداق بولۇپ تۇرسۇن، قانداق دېدىم؟

— بوپتۇ ئەمىسە، — دېدى شىنيۆ تاتلىققىنا كۈلۈپ، — كېيىن... مەن مەكتەپنى پۈتتۈرگەن چاغدا ئېيتارمىز.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى. شىنيۆنىڭ «مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان» چاغلىرىمۇ بولار-مۇ؟

شىنيۆ بارمىقىنى پۈكۈپ ئالدىدىكى كۈنلەرنى ھېسابلاشقا باشلىدى:

— يەنە بەش يىل بار ئىكەن. مەن بۇ يىل يازدا ئون توققۇز ياشقا كىرىمەن، مەكتەپنى پۈتتۈرىدىغان چاغدا يېگىرمە تۆت ياشقا كىرگۈدەكمەن. لېكىن، سىزمۇ بەش يىل ساقلايدە-غان بولدىڭىز — دە. ئۇ چاغدا ئوتتۇز ياشتىن ئاشسىز. بەك ئۇزۇن ساقلاپ كېتەرسىزمۇ؟

— ياق، — دېدى چۇ يەنچاۋ پىچىرلاپ، كۆزلىرىدە كۈچ-لۈك ئىشەنچ نۇرلىرى چاقنىغان ھالدا، — مەن ساقلىيالايمەن. بەش يىل ۋاقىت دېگەن نېمىتى؟ ئون يىل، يېگىرمە يىل ساقلايدىغان ئىش بولسىمۇ مەيلى... مەن سىزگە پۈتكۈل ھايا-تىمنى تاپشۇردۇم. بىز مەڭگۈ ئايرىلمايمىز، بىرگە ياشايمىز!

شىنيۆنىڭ ئەمدى بىرەر گەپ قىلىشى ئارتۇقچە ئىدى. قىز

پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن ياخشى كۆرگەن بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكى خرۇستالدىن، ئالماستىن پۈتۈلگەن، خرۇستالدەك سۈزۈك، ئالماستەك بەردەم يۈرەك ئىدى. مانا، ئاشۇ يۈرەك شۇ تاپتا ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇ ھازىر دۇنيادىكى ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ بەختلىك!... شىنيۆ چۇ يەنچاۋ سوۋغا قىلغان كىچىك پاتېفوننى قويدى.

پلاستىنكا ئاستا ئايلىنىشقا باشلىدى. شىنيۆ بەك ھاياجانلىنىپ كېتىپ پلاستىنكىنى خاتا قويدىمۇ قانداق، ھايال ئۆتمەي پاتېفوندىن «لياڭ شەنبو جۇ يىگتەي» ئەمەس، ئىنگلىز تىلى ئاڭلاش مەشقى ئۈچۈن كىرگۈزۈلگەن «ئىزوپ مەسەللىرى» دىكى «ئېغىر كۈنلەردە قەدىناس دوست بىلەن ئۇچرىشىش» دېگەن مەسەل ئاڭلاندى:

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا ئىككى دوست بولغانىكەن...

شىنيۆ پلاستىنكىنى ئالماشتۇرماي جىممىدە ئاڭلاۋەردى.

ئىنگلىزچە ئوقۇلغان دېكلاماتسىيە غەربىي ھۇجرىنىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىدىن چىقىپ قورۇدا ئاڭلىنىشقا باشلىدى. دېكلاماتسىيىنى ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغانلاردىن ئۇ ئىككىسىدىن باشقا يەنە دەردلىك ھېسسىياتى يېڭىلا خۇشاللىققا ئالماشقان خەن زىچمۇ بار ئىدى.

يەتتىنچى ئاينىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە شىنيۆ ئون توققۇز ياشقا كىردى.

چۇ يەنچاۋ مەكتەپنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن شاڭخەيگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئۈچۈن كەتكەن بولغاچقا، شىنيۆنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەپ كېلەلمىدى. چۇ يەنچاۋ ئاسسىستېنت بولسىمۇ، مەكتەپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى ئۇنى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ، دەپ قارىغانىدى. ھازىر مەۋسۇم ئاخىرى بولغىدىن

نى، ئوقۇغۇچىلار جىددىي ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىۋاتقىنى ئۈچۈن ئۈمۈ خاتىرجەم ھالدا بۇ خىزمەتكە چىقالىدى. بۇنداق بولغاندا، فاكۇلتېت مەۋسۇملۇك ئىمتىھاننىڭ سوئالىنى چىقىرىش ۋەزىپىسىنى باشقا ئوقۇتقۇچىغا تاپشۇراتتى. ئۆزى يوق ۋاقىتتا ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نەتىجىسىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش بىر ھېسابتا ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ سەۋىيىسىگە بولغان بىر قېتىملىق سىناق ئىدى. شاڭخەيگە مېڭىش ئالدىدا ئۇ شىنيۆگە: «مەن ئۇزۇنغا قالماي كېلىمەن، مېنى كۈتۈڭ. بۇ قېتىمقى ئايرىلىشىمىز ۋاقىتلىق. ئۆزىڭىزگە كۆپرەك دىققەت قىلىڭ. ۋاقىتدا دورا يەڭ، ۋاقىتدا دەم ئېلىڭ، ئايرىلىش دېگەن ئوي كاللىڭىزغا كەلمىسۇن. تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى تەبرىكلىيەلمەيدىغان بولدۇم. مېنى كەچۈرۈڭ. لېكىن، مەن شاڭخەي ئاسمىنىدىمۇ ھىلال ئاينى[1] كۆرەلەيمەن؛ ئانام بىلەن ئاچامنى بەختىمگە تەڭ ئورتاقلاشتۇرىمەن. شىنيۆ، كېلەر يىلى بىز بىرلا ۋاقىتتا ئىككىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەيلى!» دېگەنىدى.

چۇ يەنچاۋ كەتتى، ئۆزىنىڭ يۈرىكىنى قالدۇرۇپ، شىنيۆنىڭ يۈرىكىنى ئېلىپ كەتتى.

قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى كەچتە شىنيۆنىڭ ئۆيىگە كەلدىم ـ كەم كېلىدىغان ئىككى مېھمان ـــ جېڭ شاۋجىڭ بىلەن لۇ شيۈجۇ قەدەم تەشرىپ قىلدى.

ـــ رەھمەت سىلەرگە، تۇغۇلغان كۈنۈم ئېسىڭلاردا بار ئىكەن! ـــ شىنيۆ ساۋاقداشلىرىنى كۆرۈپ قاتتىق ھاياجانلاندى.

ـــ قانداقسىگە ئۇنتۇپ قالايلى؟ ـــ دېدى خۇبېيلىق لۇ شيۈجۇ. كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغاچقا، شىنيۆگە ئۇ ئىلگىرىكىدىن ئېگىزلەپ كەتكەندەك، چاڭجياڭ ۋادىسى تەلەپپۈزىدا

---

① شىنيۆنىڭ ئىسمى خەنزۇچە «ھىلال ئاي» دېگەن مەنىدە.

سۆزلەشتىن ئۆلچەملىك تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە ئۆتكەندەك تۇيۇ-
لۇپ كەتتى، ــ سىز مېنىڭ ئەڭ ياخشى دوستۇم، تىل ئۆتكىلە-
دىن ئۆتۈۋېلىشىم ئۈچۈن قىلغان ياردىمىڭىزنى ھەرگىز ئۇنتۇ-
مايمەن. ھېلىمۇ ياخشى رۇس تىلىدىن ئىنگلىز تىلىغا ۋاقتىدا
ئۆتۈۋاپتىكەنمەن. ھازىر رۇس تىلىغا تىلىم كەلمەيدىغان بولۇپ
قالدى.

شىنيۆ كۈلۈپ قويدى. تاماق يېيىلىپ بولۇنغاچقا، شىنيۆ
ئۇلارنى چاي بىلەن كۈتۈۋالدى. كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغان
دوستلار چاي ئىچىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەت-
تى.

لۇ شيۈجۇ دېرىزىدىكى ياپيېشىل برازىلىيە گۈلىگە قاراۋې-
تىپ دېدى:

ــ پاھ، چۇ مۇئەللىمنىڭ بۇ گۈلى قېشىڭىزدا تېز چوڭ
بولۇۋېتىپتۇ. «تەسكەيدىكى گۈل باھارنى بالدۇر كۈتۈۋالىدۇ»
دېگەن راستتە! ئەمدى مۇئەللىمىزنىڭ ياتقىدا گۈلمۇ قالماپ-
تۇ. ھېچقىسى يوق، ئۇنىڭ ياتقى «سۇغا يېقىن راۋاق»تا
بولغاچقا، «ئاي نۇرى بالدۇر سېپىلىدۇ» ئەمەسمۇ!

بۇ گەپ نامسىز كۆل بويىدىكى بېيجەينى سۈرەتلەش ئۈچۈن
تۇزلا ئېيتىلغان بولسىمۇ شىنيۆگە باشقىچە مەنىسى بارەك تۇيۇ-
لۇپ كەتتى. ئۇ يۇرىكى دۈپۈلدەپ كېتىپ، بايىقى گەپنى چۈ-
شەنمىگەن قىياپەتتە ئۇندىمەي ئولتۇرۇۋالدى.

جېڭ شاۋجىڭ: «لۇشيۈجۇ ئۆزىنىڭ بىلىمىنى كۆز ـ كۆز
قىلىشقا ئالدىراۋاتىدۇ، بۇ گەپنى نەدىن يادلىۋالغان بولغىيدە-
كىن؟ كەلمىگەن يەرگە زورلاپ ئىشلىتىپ نېمە قىلىدۇ؟»
دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرۇۋېر-
دى.

لۇ شيۈجۇ يېزىق ئۈستىلىدىكى كىچىك پاتېفوننى سىلاپ
قويۇپ يەنە قوشۇپ قويدى:

— ئۆگىنىش شارائىتىڭىز قالتىس ياخشىكەن جۇمۇ. بىزنىڭ پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئاڭلاش دەرسىدە تەڭ ئىشلىتىدىغان بىرلا ئەبجەق پاتېفونىمىز بار، دەرستىن كېيىن ئوغۇللاردىن ئاشمايدۇ. سىزنىڭ ئەھۋالىڭىز بىزنىڭكىدىن ياخشىكەن.

بىر خىل بەخت، ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى شىنيۆنىڭ يۈرىكىگە تاراپ كەتتى، لېكىن بۇنىمۇ چۇ مۇئەللىمنىڭ سوۋغا قىلغانلىقىنى ئېيتىشقا تىلى بارمىدى.

— مەنمۇ ئاڭلاش قابىلىيىتىمنى ئۆستۈرمىسەم بولمايدۇ — دە! — دېدى شىنيۆ كۈلۈپ.

شۇ ئارىدا بىر موتسىكلىت غارقىرىغان پېتى كېلىپ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدا توختىدى، هايال ئۆتمەي پوچتىكەشنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— خەن شىنيۆنىڭ تېلېگراممىسى، چىقىپ ئېلىۋېلىڭلار!

خەي هاما هۇجرىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ هولۇققان هالدا دېدى:

— شىنيۆ، قاراپ باققىنا، كىمدىن تېلېگرامما كەلدىكىن؟

بۇ گەپ بىلەن تەڭ پۈتۈن قورۇدىكىلەر پېتىراپ كەتتى. ئادەتتە ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىدا تېلېگرامما ئىشلىتىلەتتى. قورقۇنچتىن خەن زىچىنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى:

— تېلېگرامما؟ نەدىن كەلگەن تېلېگراممىدۇ؟

خەن زىچىنىڭ خىيالىدىن: «بىزنىڭ سىرتتا بىرەر تۇغقىنىمىز يوق ئىدى، بۇ زادى. . . » دېگەن ئوي كېزىۋاتاتتى. تېخىنشىمۇ ئالدىراپ يۈگۈرۈپ چىقتى:

— شىنيۆ، جىددىيلەشمە، نېمىلا ئىش بولسا مەيلى، هەرگىز جىددىيلەشمە!

شىنيۆ ئەجەبسىنىش ئىچىدە تېلېگراممىنى قولىغا ئېلىپ ئالدىراپ ئاچتى. تېلېگرامما شاڭخەيدىن كەلگەن بولۇپ، ئىچىگە: «دېڭىزدا توغۇلسا تۇلۇن ئاي بۇ دەم، جاھاننىڭ ئۇ چېتى چۆمەر خۇشلۇققا ــ چۈ» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى.

ــ چۈ مۇئەللىم مېنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈمنى تەبرىكلەپ تېلېگرامما ئەۋەتىپتۇ، ــ شىنيۆنىڭ تېلېگرامما تۇتقان قوللىرى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى.

پۇتۇن ئائىلىدىكىلەر شۇندىلا يېنىك تىن ئالدى.

شىنيۆ خۇشال ھالدا ئىچكىرىگە مېڭىشىغا لۇ شيۈجۇ ئۇنىڭ قولىدىكى تېلېگراممىنى تارتىۋېلىپ غەربىي ھۇجرىغا قايتۇرۇپ چىقتى ۋە چىراغ يورۇقىدا خەتكە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. چۈ يەنچاۋ تاڭ دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن ئالغان بۇ ئىككى مىسرا شېئىر خۇددى مىڭ يىل ئىلگىرى ئۆتكەن جاڭ جيۈلىڭ بۇگۈنكى كۈن ئۇچۇنلا يازغاندەك يېڭىچە مەنىگە ئىگە بولغانىدى.

ــ چۈ مۇئەللىم... ــ لۇ شيۈجۇ ھاياجان بىلەن پەچىرلىدى، ــ ئۇنىڭ كۆڭلى نېمانداق ياخشى ــ ھە!

ــ چۈ مۇئەللىم؟ ــ بىر چەتتە ئولتۇرغان جېڭ شاۋجىڭ تېلېگراممىغا قاراۋېتىپ، ئۇ ئىككى مىسرا شېئىرنىڭ مەنىسى ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى.

ئاددىي بىر پارچە تېلېگرامما شىنيۆنىڭ ئىككى ساۋاقدىشىنى تەسىرلەندۈرۈپ خىيال دۇنياسىغا غەرق قىلدى.

خىجىللىقتىن يۈزلىرى ئوت بولۇپ يانغان شىنيۆ بىر چەتتە بارماقلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى.

ــ دېڭىزدا تۇغۇلسا تولۇن ئاي بۇ دەم، جاھاننىڭ ئۇ چېتى چۆمەر خۇشلۇققا... ــ لۇ شيۈجۇ بۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى قايتا ــ قايتا ئوقۇۋېتىپ غەيرىي بىر نەزەردە شىنيۆگە قاراپ قويدى، ــ ھە... مەن نېمانداق دۆت ــ ھە، شيې چيۈ-

سى سىزگە نېمىشقا شۇنچە كۈنداشلىق قىلىدىكىن دېسەم، ئەسـ
لى مۇنداق ئىشكەن ـ دە!

ـــ شيې چيۈسى؟ ـــ جېكې شاۋجىكې ھەيران قالدى. ئاغـ
ـزى ئىتتىك لۇ شيۈجۈنكې يېنىدا يوق ئادەمنىكې ئىسمىنى تۈيۈقسىز
تىلغا ئېلىشى بىلەن ئۇنىكې خيالىدىن بۇرۇنقىغا مۇناسىۋەتلىك
نۇرغۇن ئويلار كېزىپ ئۆتتى: ئەسلى ئىش مۇنداقكەن ـ دە!
چۈ مۇئەللىمنى تارقالغان «پىتنە ـ پاسات» قا نېمىشقا سۈكۈت
قىلىپ تۇرىدىكىن دېسەم، ئەسلى كۆڭلى شيې چيۈسىدا ئەمەس،
خەن شىنيۆدە ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇ نېمىشقا بۇنى خيالىغا كەلـ
تۈرمىگەندۇ؟ چۈ مۇئەللىم شىنيۆگە شۇنداق كۆڭۈل بۆلىدىـ
كەن، شىنيۆنى ئوقۇشتىن توختىغاندىن كېيىنمۇ ئەسلەپ تۇـ
رۇپتۇ. ھەي، چۈ مۇئەللىم، سىزنىڭ، شۇنچە كۆيۈپ ـ پىـ
شىپ يارىدەملەرنى قىلىۋاتسام، يەنە نېمىشقا...

لۇ شيۈجۈ جېكې شاۋجىڭنىكې روھىي ھالىتىدىكى ئۆزگـ
ـرىشنى سەزمىدى. دېمىسىمۇ، ئۇزۇن ۋاقىت «سىياسىي خىز
مەت» ئىشلىگەن بۇ سىنىپ باشلىقىنىكې نېمىلەرنى ئويلاش ـ
ئويلىماسلىقى ئۇلار ئۈچۈن بەربىر ئىدى. شيې چيۈسىنى دې
گەندەك ياقتۇرۇپ كەتمەيدىغان لۇ شيۈجۈ بۇ قېتىم ھەقىقىي
ئەھۋالنى بىلىپ تازا خۇش بولدى:

ـــ ئەمدى ئۇ مىكې كۈنلىگىنى بىلەنمۇ بىكار، مۇھەببەت
ئىشىدا زورلاش ئاقمايدۇ. كىمگە مەنسۇپ بولۇشقا تېگىشلىك
بولسا شۇنىڭغا مەنسۇپ بولۇش كېرەك! ھەي، نېمىشقا باشتا
سەزمىگەن بولغىيدىم، خاملىت ئوپېلىيانىلا ياخشى كۆرىدىكەن
ئەمەسمۇ؟ monitor، سىزمۇ خەۋەرسىز يۈرۈپتىكەنسىز ـ دە؟

جېكې شاۋجىڭنىكې بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز يۈرگىنىنى ئېـ
ـتىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. ئۇ ئادەتتە لۇ شيۈجۈغا ئوخشاش
بىر ئىشلارغا ئوڭاي ھەيران قېلىپ كەتمەيتتى، ئەمدىلىكتە
ئۆزىنىكې بۇ ئىشنى بۇرۇنلا بىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇش

مەقستىدە:

— مەن ئاللىبۇرۇن سەزگەن، رېژىسسورنىڭ كۆزىدىن كىم قېچىپ قۇتۇلالايتتى، — دەپ قويدى.

ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان شىنيۆ يۈزى ئوت بولۇپ يانغان ھالدا: «راست قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

جېكنىڭ شاۋجىڭ ئۆزىنىڭ رېژىسسورلۇق ئۇچۇن سىنىدۇرگەن ئەجرىنىڭ بىكارغا كەتكەنلىكىنى ئەسلەپ ئاچچىق خورسىندى:

— ھەي، بىر ئوبدان ئويۇننى بىكاردىن - بىكار قويالمىدۇقتە...

— بولمىسا تەييارلىقىمىز پۈتكەندى، ئاخىر ئويۇنىمىز بىر باشقا چىقمىدى. ھەممىگە خەن شىنيۆ سەۋەبچى.

— مەن؟ — شىنيۆ ئۆزىنى ئاقلىدى، — مەن قەستەن ئۆزۈمنى قاچۇرغىنىم يوق، يەنە شۇ... — شىنيۆ گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېمىدى. ئۇنىڭ بۇگۈنكىدەك قۇتلۇق كۈندە كېسىلىنى تىلغا ئالغۇسى يوق ئىدى.

لېكىن، شىنيۆ گەپنىڭ بېشىنى چىقىرىپ قويۇپ زىل تېمىدىن يەنىلا قۇتۇلالمىدى. ئاغزى ئىتتىك لۇ شيۇجۇ ئالدىراپ سورىدى:

— شىنيۆ، ھازىر كېسىلىڭىز قانداقراق؟

— يېقىندا بىرنەچچە قېتىم تەكشۈرتتۈم، ھەر ھالدا خېلى ياخشى...

— يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە قايتالامسىز؟ — جېكنىڭ شاۋجىڭ ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئەسكە ئالغاچ كۆيۈنۈش بىلەن سورىدى، — ياتاقتىكى ئورنىڭىزنى ئىز-چىل ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. فاكۇلتېتتىن بىرىنچى يىللىقنىڭ بىر يېڭى ئوقۇغۇچىسىنى سەپلىمەكچى ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدى، ئۇنىمىدىم. سىزگە تەۋە ئورۇنغا باشقىلار كىرىۋالسا بولىدى،

مايدۇ ـ دە! ـــ ئۇ بىر ۋاقىتتا ئوقۇشقا كىرگەن ساۋاقداشلىرىغا يەنىلا شۇنداق كۆيۈنەتتى.

ـــ ھەممىمىز سىزنى كۈتۈۋاتىمىز! ـــ لۇ شيۇجۇ ئالدىراپ گەپ ئارىلىدى، ـــ يازلىق تەتىلدىن كېيىن ئۇچىنچى يىلىمىزغا چىقىمىز. ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇڭ جۇمۇ!

ـــ مەن... ـــ شىنيۆ لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ دېدى، ـــ دوختۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىسام بولمايدۇ. ئوپېراتسىيە قىلىپ بولغاندىن كېيىن...

ـــ ئوپېراتسىيىنى قاچان قىلىدىكەن؟ ئەتىيازدا قىلىمىز دەپ يازغىچە سۈردى، ئەمدى يەنە قاچانغىچە سۈرىدىكەن؟ يازلىق تەتىلدىن كېيىن مەكتەپكە كىرىمەن دېسىڭىز تەس جۇمۇ! ـــ لۇ شيۇجۇ خۇددى ئۇنىڭ ئەتىلا ئوپېراتسىيەخانىغا كىرىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى.

ـــ مەن سىلەردىن بەكرەك ئالدىراۋاتىمەن! ـــ شىنيۆ خورسىنىپ قويۇپ دوستىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمىدى. ئۇ ئۆزى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتقان ئوپېراتسىيىنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ھەر قېتىم تەكشۈرتۈشكە بارغاندا لۇ دوختۇر ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ «پۈرسەت» پىشىپ يېتىلگۈچە ساقلاپ تۇرۇشنى ئېيتاتتى... بىردىنلا شىنيۆنىڭ خىيالىدىن: «لۇ دوختۇر مېنى ئالداۋاتامايدىغاندۇ ـ ھە؟ ئەگەر لۇ شيۇجۇ ئېيتقاندەك ئوپېراتسىيە ۋاقتىنى كەينىگە مەقسەتلىك سۈرىتىۋەرسە، مېنىڭ ئۇمىدىم كۆپۈككە ئايلىنىدۇ!» دېگەن ئوي كەچتى. ئۇنىڭ كۆڭلى ھېچقاچان ھازىرقىدەك يېرىم بولۇپ باقمىغانىدى. شۇڭا ئىككى تامچە ياش كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز سىرغىپ چۈشتى. ئۇ يېلىنغاندەك جېڭ شاۋجىڭنىڭ قولىنى تۇتتى:

ـــ ئاراڭلاردىن قېيقېلىشتىن ئەنسىرەۋاتىمەن...

ـــ خەن شىنيۆ، يىغلىماڭ! يىغلىماڭ! ـــ لۇ شيۇجۇ

شۇنداق دەۋېتىپ ئۆزىمۇ يىغلاپ كەتتى.

جېكۈ شاۋجىكۈ شىنيۆنى يۆلەپ كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن قولياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

— ساۋاقداش شىنيۆ، بۇنداق قىلماڭ! دوختۇرنىڭ كېسىلىڭىزنى داۋالىيالايدىغانلىقىغا ئىشىنىڭ، ئالدىراپ كەتمەڭ. باشقا چۈشكەن كېسەلگە سەۋر قىلىشىڭىز كېرەك... داۋالىنىشتىن باشقا ئىشلارنى خىيالىڭىزغا كەلتۈرمەڭ. ھازىر قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقىنىڭىزنى بىلەمسىز؟ سىرتىنىڭ دەخلىسىگە ھەرگىز ئۇچرىماسلىقىڭىز كېرەك. گېپىمنى چۈشەندىڭىزمۇ؟

شىنيۆ ئۇندىمىدى. ئۇ بۇنچىلىك گەپنى ئەلۋەتتە چۈشىنەلەيتتى.

— ھە، — لۇ شيۈجۇ بۇ گەپنى چۈشىنەلمىگەندەك كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى، — بۇ گەپچە بىزمۇ، چۇ مۇئەللىممۇ ئۇنىڭغا دەخلى قىلىۋېتىپتىمىز - دە؟

جېكۈ شاۋجىكۈ بۇ گەپكە جاۋاب بەرمىدى.

— ئەمدى خوشلىشايلى، — ئۇ سائىتىگە قاراپ قويدى، — چۇ مۇئەللىممۇ بەك ئالدىراش، ئۇنىڭ يۇكى ناھايىتى ئېغىر...

ئۆينىڭ ئىچىنى بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلىدى، شىنيۆنىڭ كۆڭلى بىردىنلا پاراكەندە بولۇپ قالدى.

ئۇلار كەتكەندىن كېيىن، خەي ھامما دەرۋازىنى تاقاپ كېرىپ، ئۇنى بالدۇررراق ئۇخلاشقا دەۋەت قىلدى:

— قارا، بۇ قىزلارنىڭ قىلغان قىلىقىنى، يا گېپى تۇگىمەيدۇ. سېنى چارچىتىپ قويارمىكىن دەپ خويمۇ ئەنسىرىدىم!

— ھە... — شىنيۆ ئارتۇق گەپ قىلماي سۇس ئاي نۇرىدا ئارقىغا ياندى.

دادىسىنىڭ ياتقىنىڭ چىرىغى يېنىق تۇراتتى. شىنيۆ بىر-دەم پاراڭلىشىپ چىقىش ئويىدا دادىسىنىڭ ياتقى تەرەپكە ماڭ-

دى. چۇ مۇئەللىم يېنىدا بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ئۇ كۆڭلىدە يىغىلىپ قالغان گەپلىرىنى پەقەت دادىسىغىلا دېيەلەيتتى.

شىنيۆ ئىشىكنى چەكتى:

— دادا!

دادىسىدىن جاۋاب كەلمەي، شەرقىي ھۇجرىدىن ئانىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— شىنيۆمۇ سەن؟ دادىڭ سۇخانىدا يۇيۇنۇۋاتىدۇ، نېمە گېپىڭ بولسا ئەتە دېگىن، ئۇ بۇگۈن ھېرىپ كەتتى. سەنمۇ كىرىپ ئۇخلا. كېسەل ئادەم ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلۈشنى بىلمەيدىغان، تۇنەيدىغان ئىشنى قىلما جۇمۇ. شۇنچىلىك ئىشلارغىمۇ ئادەمنى جورىتىپ...

— ئانا، مانا ماڭدىم، — شىنيۆ جاۋاب بەرگەچ قايتىشقا تەمشىلىۋېتىپ دادىسى ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى. دادىسى راستىنلا ياتىقىدا يوق ئىدى. ئۇستەل چىرىغىنىڭ يورۇقىدا، ئېچىپ قويۇلغان كىتابنىڭ ئۇستىدە تۇرغان دادىسىنىڭ قاشتېشى كۆرۈشتە ئىشلىتىدىغان لوپا ئەينەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

شىنيۆنىڭ ئىختىيارسىز دادىسىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى: شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ كېچىسى كىتاب كۆرۈپ نېمە قىلىدىغاندۇ؟ ئۇ دادىسىنى يۇيۇنۇپ كىرىپلا ئۇخلىۋالسۇن دېگەن مەقسەتتە چىقىپ كېتىۋېتىپ، ئۆچۈرۈش ئۇچۇن قولىنى ئۇستەل چىرىغىغا ئۇزاتتى، ئەمما چىراغنى دەرھال ئۆچۈرمەي، ئادىتى بويىچە ھېلىقى قېلىن كىتابنى قولىغا ئېلىپ مۇقاۋىسىغا قارىدى.

مۇقاۋىدا چوڭ يېزىلغان: «ئىچكى كېسەللەر ئومۇمىي نەزەرىيىسى» دېگەن خەتلەر كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

شىنيۆ دادىسىنىڭ كېچە - كۇندۇز لوپا ئەينەك بىلەن مۇشەققەت ئىچىدە كىتاب كۆرۈشىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى بىلىپ دادىسىنىڭ كۆيۈمچانلىقىدىن قاتتىق تەسىرلەندى،

دادىسى كىرسە بىرەر ئېغىز رەھمەت دەپ قويۇش ئويىدا ئورۇن-دۇققا كېلىپ ئولتۇردى. خىيالىغا: «دادام بۇ كىتابنى قاچان ئالغان بولغىيدى؟ ئۇنىڭ بۇ كىتابنى كۆرگىنىنى ياكى بۇ توغ-رۇلۇق ئېغىز ئاچقىنىنى ئەجەب ئاڭلىماپتىمىنا؟» دېگەن ئوي كەچتى.

ئادەتتە تېببىي كىتابلار بىمارلار ئۈچۈن ئالاھىدە جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ، شۇ تاپتا شىنيۆگىمۇ شۇنداق بولدى. ئۇ: «كېسەللىك ئەھۋالىمنى چۈشىنىشىمگە پايدىسى بو-لۇپ قالار» دېگەن مەقسەتتە كىتابقا كۆز يۈگۈرتتى.

دادىسىنىڭ كىتابنى قاتلاپ قويغان بېتىدە چوڭ خەتلەر كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

بۇ دەل شىنيۆ ئۇزۇندىن بېرى كۈتۈۋاتقان، بىلىشكە ئالدى-راۋاتقان ئىش ئىدى. ئۇ كېيىنكى قۇرلارغا داۋاملىق كۆز يۈگۈرتتى. دادىسى «ماس كېلىدىغان كېسەللىك» دېگەن كە-چىك تېما ئاستىدىكى «رېماتىزم خاراكتېرلىك يۇرەك كېسىلى، تاق يوللۇق ئىككى كلاپان تارىيىش ياكى يېنىك دەرىجىدىكى ئىككى قاناتلىق كلاپان ئېتىلىپ قېلىش، رېماتىزم پائالىيىتە-نىڭ ئۆتكۈنچىغا ئاز دېگەندە ئالتە ئاي بولۇش» دېگەن خەتلەر-نىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىپ قويغان، «يېنىك دەرىجىدە» دېگەن-نى چەمبىرەك ئىچىگە ئېلىپ قويغانىدى.

شىنيۆ ھەممىنى چۈشەندى. كىتابتا ئېيتىلغىنى لۇ دوخ-تۇرنىڭ دېگەن گەپلىرى بىلەن بىر يەردىن چىقىۋاتاتتى. بۇ گەپچە ئۇنىڭ كېسىلى «ماس كېلىدىغان كېسەللىك»لەرنىڭ دائىرىسىدە ئىكەن، ئوپېراتسىيە قىلسا بولىدىكەن. ھاياجاندىن ئۇنىڭ يۈرىكى سوقۇپ كەتتى. شىنيۆ بەتنىڭ ئاستىغا داۋاملىق كۆز يۈگۈرتتى. «ماس كەلمەيدىغان كېسەللىكلەر» دېگەن كە-چىك تېما ئاستىدىكى: «يۇرەك كلاپانلىرى تارىيىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بىمارلار ئارىسىدىكى كېسىلى ئوتتۇرا باسقۇچ-

تىن ئۆتۈپ كەتكەنلەرگە ماس كەلمەيدۇ. . . » دېگەن خەتلەرگە قىزىل سىزىلغان، ھەتتا «ئوتتۇرا باسقۇچتىن ئۆتۈپ كەتكەن» دېگەن سۆزنىڭ يېنىغا دادىسى بىر نەچچە قېتىم بەلگە ئۇرۇپ قويغانىدى.

دادىسى بۇ خەتلەرنىڭ ئاستىغا نېمىشقا سىزىپ قويدىكىنە؟ «يېنىك» تىن، «ئوتتۇرا باسقۇچ» قىچە، «ماس كېلىدىغان كې-سەللىك بىلەن «ماس كەلمەيدىغان كېسەللىك» كىچە بولغان ئارىلىقنى سىزىپ قويۇشى نېمىنى بىلدۈرىدۇ؟ ئەجەبا، ئوپېراتسىيىنى قىلغىلى بولمىسا ـ ھە؟ لۇ دوختۇرنىڭ ۋاقتىنى «سوزۇشى» ئۈنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن ئوخشىمامدۇ؟ ئۇ ئىزدەمەكچى بولغان جاۋاب مۇشۇ بولسا ـ ھە؟ شۇنىۋ جايىدا ئولتۇرۇپلا قالدى.

گۈزەل چۈش بىرەمنىڭ ئىچىدە كۆپۈككە ئايلاندى. شۇنىۋ كاللىسى قۇيۇقۇرۇق بولۇپ قالغاندەك، يۈرىكى سوقۇشتىن توختىغاندەك، پۈتۈن ۋۇجۇدى ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرى بىلەن بىللە كۆپۈككە ئايلانغاندەك، ئۆزىنى دۇنيادا مەۋجۇت ئەمەستەك سەزدى.

ئۈمىدسىزلىك، گاڭگىراش ئىچىدە، ئۇنىڭغا دادىسىنىڭ ياتقىدا ئۆتكەن بىرنەچچە مىنۇت ۋاقتى بىر ئەسىرەدەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ ئويغاندى! قىزىق، ئۇنىڭ ئاڭلاش سېزىمى ھېچقاچان ھازىرقىدەك ياخشى بولۇپ باقمىغانىدى. ئارىدا بىرنەچچە تام بولسىمۇ شۇنىۋ سۆزىنىڭ شارىلداشلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى. ياق، ئۇ ھېچنېمىنى ئاڭلىغىنى يوق، پەقەت ئاشۇ خىل ئاۋازنى خىيالەن كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئەگەر دادىسى سۆزىنىدىن چىقىپ قىزىنىڭ ئۆزى بەلگە ئۇرۇپ قويغان كىتابنى قولىغا ئېلىۋالغىنىنى كۆرسە قانداق بولۇپ قالار؟ شۇنىۋ دادىسىنىڭ يېقىلىپ كەتكەندىن كېيىنكى داكا بىلەن تېڭىقلىق ھالىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. . . ياق، دادىسىنى يەنە ئەسلە-

رەتمەسلىك، بۇ يەردىن دەرھال كېتىش كېرەك!

شىنيۆ ئۇستەلگە تىرەجەپ تۇرۇپ تەسلىكتە ئورنىدىن تۇردى ۋە كىتابنى، لوپا ئەينەكنى ئەسلىدىكىدەك قويۇپ قويغاندىن كېيىن تام ياقىلاپ شەپە چىقارماي ئۆيدىن چىقتى، ئاستا قەدەملەر بىلەن ھۇجرىسىغا قايتىپ كىرىپ چىراغنى ئۆچۈرۈشكە ئاران ئۇلگۈرۈپ كارىۋىتىغا ئۆزىنى ئاتتى.

ئاسماندا ئېسىلىپ تۇرغان ھىلال ئاي سۇس نۇرلىرىنى بۇ خىلۋەت قورۇغا سەپمەكتە ئىدى.

چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنى توگەتكەندىن كېيىن بېيجىڭغا قايتىپ كېلىپ، يەنىۋەنگە قايتماي ئۇدۇل شىنيۆنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ئۇنىڭغا ئىشىكنى خەي ھامما ئېچىپ بەردى.

— ھامما، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟ — چۇ يەنچاۋ ئالدىدىكى بۇ موماينى شىنيۆگە ئوخشاشلا چاقىرىشقا ئادەتلەنگەنىدى.

— چۇ مۇئەللىم، شاڭخەيدىن قايتىپ كەپسىز - دە؟ — خەي ھامما يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ ئىچكىرىگە قاراپ توۋلىدى، — شىنيۆ، چۇ مۇئەللىم كەپتۇ.

خۇشلۇقتىن يۇرىكى قېپىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان شىنيۆ ئالدى - كەينىگە قارىماي ھۇجرىسىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى. چۇ يەنچاۋ بېيجىڭدىن كەتكەندىن كېيىنكى ئون بەش كۈن ئۇنىڭغا بىر يىلدەك تۇيۇلۇپ كەتكەنىدى. زارىقىپ كۈتكەن ئادەمى ئاخىر قايتىپ كەلدى، ئۇنىڭ يىگىتىگە دەيدىغان گەپلىرى بەك جىق! لېكىن، تەشۋىشلىك بىر خىيالنىڭ كاللىسىدىن لىپ قىلىپ ئۆتۈشى بىلەن شىنيۆنىڭ قەدىمى توختاپ قالدى. ياق، ئەمدى ئۇنىڭغا بۇ گەپلەرنى دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق! ئۇزۇن سەپەردىن قايتىپ كەلگەن ئادەمگە ئارامىلىق بېرىش كېرەك. شىنيۆ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا، ھاياجىنىنى، كۆڭلىدىكى ھەسرەت-

لىرىنى چاندۇرماسلىققا تىرىشتى. ئۇ شۇ تاپتا پەقەت تىنچلىقىنى، ئۆزىنىڭ ھەم چۇ يەنچاۋنىڭ ئارامىنىڭ بۇزۇلماسلىقىنىلا كۆتەتتى. ئايۇان ئاستىدا توختاپ قالغان شىنيۆ ئاخىر قەدىمىنى يۆتكىدى. چۇ يەنچاۋ دەرۋازىدىن كىرىپ بولغاندى. ئۇ قارىدىغان، ئوبدانلا جۇدىگەن، چىرايىدىن سەپەر ھارغىنلىقى چىقىپ تۇراتتى، قولىدا سۇنئىي خۇرۇمدىن ئىشلەنگەن ئاددىي بىر سومكا بار ئىدى. شىنيۆ چۇ يەنچاۋغا قاراپ ھېچنېمە دېيەلمىدى. يىغىلىپ قالغان بارلىق يۈرەك سۆزلىرىنى ياش يۇقى كۆزلىرى ئاشكارىلاپ تۇراتتى.

— شىنيۆ، مەن قايتىپ كەلدىم! — چۇ يەنچاۋ يېنىك، ئەمما ھېسسىياتلىق ئاۋازدا شۇنداق دېدى ۋە پەلەمپەيدىن ئالدىراپ قەدىمىنى ئېلىپ شىنيۆ تەرەپكە ماڭدى، — قاڭ... قانداق-راق تۇرۇۋاتىسىز؟

— ياماڭ ئەمەس. ھەممە ئىشلار جايىدا، — شىنيۆ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ جاۋاب بەردى.

— ئەمىسە ياخشىغۇ... — يول بويى سۆيگەن قىزىدىن ئەنسىرەپ كەلگەن چۇ يەنچاۋ شۇنداق خاتىرجەم بولدى ۋە شىنيۆنىڭ ئارقىسىدىن غەربىي ھۇجرىغا قاراپ ماڭدى، ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە بىردىنلا قەدىمىنى توختىتىپ تۆر ئۆيگە قاراپ قويۇپ دېدى، — ئۆيدىكىلەر ئوبدان تۇرغاندۇ؟ ئانام ئۇلارغا سالام ئېيتتى.

— رەھمەت، — دېدى شىنيۆ، — ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يوق. دادامۇ، ئاكامۇ، يەڭگەمۇ خىزمەتكە كەتتى. ئانام مەسچىتكە جۈمە نامىزىنى ئوقۇغىلى كەتتى. جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۇلۇغ كۈن ھېسابلىنىدۇ. ئۆيدە خەي ھامام بىلەن ئىككىمىزلا قالدۇق.

— ھە... — چۇ يەنچاۋ ھۇجرىغا كىرىپلا شىنيۆگە چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن قارىدى، — شىنيۆ، ئورۇقلاپ قاپسىز.

كەيپىياتىڭىزمۇ تازا ياخشى ئەمەستەك قىلىدۇ. ياخشى دەم ئالالمىدىڭىزمۇ قانداق؟ مەندىن ئەنسىرىگەن ئوخشىمامسىز؟ ــ ئۇ يېنىك خورسىنىپ قويدى، ــ مېنىڭ كەتكىنىمگىمۇ ئانچە ئۇزۇن بولمىدىغۇ. كۆڭلىڭىزنى ئەركىن تۇتۇڭ. «جۇپ ژۇجۇدنى قىينىسا ھىجران - پىراق، ژىسال پەيتى كېلىدۇ قالماي ئۇزاق!» دەيدۇ ئەمەسمۇ!

شۇنىۋ كۆز ئالدىدىكى پۈتۈن ژۇجۇدى بىلەن سۆيگەن ئادىمىگە ئۇنسىز تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ زادى نېمىدەپ جاۋاب بەرسە بولا؟ «ھەئە» دېسۇنمۇ؟ «ياق» مۇ؟

ــ چۇ مۇئەللىم، ــ دېدى شۇنىۋ، ــ قارىغاندا سىز مەندىن ئەنسىرىگەن ئوخشايسىز. ئەمەلىيەتتە مەن يېقىندىن بېرى بىر ئوبدان تۇرۇۋاتىمەن...

شۇ ئارىدا خەي ھامما بىر پىيالە چاي ئېلىپ كىردى:

ــ ۋاي - ۋۇي، بۇلارنىڭ ئۆرە تۇرۇپ پاراڭلىشىپ كەتكىنىنى؟ چۇ مۇئەللىم، ئولتۇرۇڭ! بۇ قىزنىزە، مۇئەللىمىنى كۆرسىلا ئۆزىنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلمەي قالىدۇ!

چۇ يەنچاۋ خىجىل بولۇپ يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. خەي ھامما ئۇلارغا دەخلى قىلماسلىق ئۈچۈن دەرھال چىقىپ كەتتى.

چۇ يەنچاۋ سومكىسىنى ئېچىپ چوڭ - كىچىك بولاقلارغا ئورالغان يەل - يېمىش، ياڭاق، ئاپېلسىن، شاكىلات... دېگەندەك نەرسىلەرنى چىقىرىپ شىرە ئۈستىگە تىزدى.

ــ چۇ مۇئەللىم، سىز...

ــ بۇ نەرسىلەرنى مەن ئالمىدىم، ئانىمىز سىزگە ئەۋەتتى. سوۋغا ئاددىي بولسىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى. گېپىڭىزنى قىلىپ بېرىۋېدىم، ئۇ سىزنى بۆلەكچە ياخشى كۆرۈپ قالدى...

شۇنىۋنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى. چۇ يەنچاۋ بۇگۈن «ئانام» دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەي «ئانىمىز» دەپ، ئۆز

ئانسىنىڭ شىنيۆنىڭمۇ ئانىسى ئىكەنلىكىنى ئېپادىلىدى. لې-كىن، شىنيۆنىڭ راستتىنلا شۇنداق بىر ئانىسى بولارمۇ؟ ئاند-سى دائىم ئاكىسى تېيەنشىڭغا: «ھەربىر ئادەمنىڭ قوش دادىسى، قوش ئانىسى بولىدۇ» دەيتتى. شىنيۆنىڭچۇ؟ ئۇنىڭمۇ بولارمۇ؟

— ئانىمىز قىشلىق تەتىلگە قويۇپ بەرگەندىن كېيىن شاڭخەيگە بىللە قايتىپ چاغان ئۆتكۈزۈشىمىزنى تاپىلىدى.

چۇ يەنچاۋ بىلەن شاڭخەيگە بېرىپ چاغان ئۆتكۈزۈش تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىش ئىدى. لېكىن، شىنيۆ ئەمدى بۇنداق شېرىن خىياللارنى قىلالمايتتى، بىر قارا سايە ھەمىشە يۈرىكىنى قامال-لاپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا ئوخشاش ئوقۇشتىن توختىغان، مەكتەپكە قايتىپ بېرىشىدىن ئۈمىد قالمىغان ئوقۇغۇچىغا تەتىلنى نېمە قويۇپتۇ؟ ئۇ ئەمدى باشقىلار تەتىلدىن ئالىدىغان ھۈزۈرنى ھېس قىلالمايدۇ.

— مېنى بارالايدۇ دەمسىز؟ — دېدى شىنيۆ كۆزلىرى ياشقا تولغان ھالدا، — سىز مېنىڭ كېسەل... ئىكەنلىكىمنى ئېيتمىدىڭىزمۇ؟

— ئېيتىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ سىزمۇ ھەمىشە كېسەل بولۇۋەرمەيسىز - دە. ئۇ چاغقىچە ساقىيىپ كېتىسىز، چوقۇم ساقىيىپ كېتىسىز... — چۇ يەنچاۋ قەلبى ئېغىر بىر ھەسرەت ئىچىدە پۈچۈلىنىپ تۇرسىمۇ ئۆزىنى زورىغا بېسىۋالدى، قول-ياغلىقىنى چىقىرىپ شىنيۆنىڭ مەڭزىگە سىرغىپ چۈشكەن ياش-لارنى سۈرتتى، خىيالىدىن: «شىنيۆ، مېنى كەچۈرۈڭ، ئالدى-ڭىزدا ھەمىشە راست سۆزلەيدىغان بىر ئادەم شۇ تاپتا سىزگە پۈتۈنلەي يالغان گەپ قىلىۋاتىدۇ!» دېگەن ئوي ئۆتتى.

بۇ قېتىم شاڭخەيگە قايتقان چېغىدا، ئانىسى بىلەن ئاچىسى چۇ يەنچاۋنىڭ بېشىنى ئاغرىتىپ كېلىۋاتقان «ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىش» نىڭ گېپىنى يەنە تىلغا ئېلىپ «لايىق تونۇشتۇرۇش» قا ئالدىرىغان. چۇ يەنچاۋ ئاخىر شىنيۆ بىلەن بولغان ئىشلىرىنى

ئۇلارغا ئېيتقانىدى.

ئانىسىنىڭ سولغۇن چىرايىدا شۇ زامات تەبەسسۇم جىلۋە-لەندى. ھەمىشە قايغۇ - ھەسرەت ئۇچقۇنلىرى كەتمەيدىغان كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چۈشتى:

— ئۇھ، ئاخىر بۇ كۈنگە ئۇلىشىپتىمەن. ئوغلۇم، ئەمە-دى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولىدىغان بوپتۇ. دادىسى ھايات بولغان بولسا قانچە خۇش بولۇپ كېتەر ئىدى.

ئاچىسى شىنيۆنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. چۇ يەنچاۋ ئەمەلىي ئەھۋالنى ئېيتىپ بەردى.

— دادىسىنى دۆلەت خىزمەتچىسى دېگىن؟ ياخشى، ياخ-شى! كېيىن بالاڭنىڭمۇ ئىستىقبالى بولغۇدەك! — ئاچىسى بىردىنلا خاتىرجەمسىزلىنىپ قالدى، — ئۇ قىزغا دېدىڭمۇ؟ بىزنىڭ ئائىلىمىز...

— نېمىنى دەيتتىم؟ يا ئىككى ئائىلە «مۇھەببەت-لەشمىسە»! — دېدى چۇ يەنچاۋ.

ئانىسى ئىشەنچ بىلەن گەپ ئارىلىدى:

— ئائىلىمىز ئۇنچە يامان ئائىلە ئەمەس، دادا-ئاكىلارمۇ ئەسكى ئادەم ئەمەس. يەنە تېخى... — ئانىسى نېمىشقىدۇر، يەنە يىغلاشقا چۈشتى.

ئاچىسى شىنيۆنىڭ ئەھۋالىنى يەنە ئىنچىكىلەپ سورىدى:

— ئۇ قىز بۇ يىل نەچچىنچى يىللىقتا؟ قايسى يىلى ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ؟

بۇ، چۇ يەنچاۋ جاۋاب بېرىشنى خالىمايدىغان سوئال ئىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇ يوشۇرماي ئۇلارغا شىنيۆنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەردى.

— نېمە؟ يۈرەك كېسىلى بار ئادەمنى تاپتىم دېگىن؟ — ئاچىسى ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ ئالدىراپ قالدى، — بىلەمسەن، يۈرەك كېسىلى بار ئادەم بىلەن توي قىلسا بولمايدۇ. توي

قىلغىنىڭ بىلەن بەربىر تۇغمايدۇ!

ئانىسىمۇ ھولۇققىنىچە ئوغلىغا قاراپ تۇرۇپلا قالدى:

— سەن چۇ ئائىلىسىنىڭ ئاران بىر تاللا يىلتىزى، ھەرگىز بىخۇدلۇق قىلما جۇمۇ!

شۇنداق ئىناق، ئىجىل بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىدە دەز پەيدا بولدى. چۇ يەنچاۋنىڭ كۆيۈمچان ئانىسى، بىر تۇغقان ئاچىسى ئۇنى چۈشەنمىدى.

— جۇڭگولۇقلارنىڭ يىلتىزى ئۇزۇلمەيدۇ. مەن چۇ يەنچاۋ بولمىغانغا جۇڭگولۇقلارنىڭ يىلتىزى ئۇزۇلۇپ قالمىدىغان ئىش يوق. بۇ يىلتىز بەك چوڭقۇر، بەك مۇستەھكەم، ئۇچ پادىشاھلىق، بەش سۇلالە دەۋرىدىن بۇگۈنگىچە ئۇزۇلمەي كەلگەن، يەنە تالاي يىللارغىچە ئۇزۇلمەيدۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ ئانىسىغا تۇنجى قېتىم گەپ ياندۇرۇشى ئىدى. ئۇنىڭ ئەسلى ئانىسىنىڭ دىلىنى ئاغرىتىش نىيىتى يوق ئىدى. لېكىن، ئانىسى بىلەن ئاچىسىنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا غەلىتىلا ئاڭلاندى. ئېھ، جۇڭگو ئاياللىرى، تالاي ئەسىرلەردىن بېرى ھارماي ئەۋلاد قالدۇرغان، ئەمما تارىخ بېتىدە ھېچقانداق ئورۇن تۇتالمىغان ئانىلار، سىلەر بۇ «يىلتىز»نى نەقەدەر سۆيىسىلەر — ھە!

شۇ كۈنى چۇ يەنچاۋ ئۆيىدىن ئۆزى يالغۇز چىقىپ شىنيۆگە تېلېگرامما سالدى.

چۇ يەنچاۋ شاڭخەيدىن ئايرىلىدىغان چاغدا، يەنە شۇ تۇغمەس «ئىدىيىۋى دوكلات» يېزىش بىلەن بەند بولۇۋاتقان ئاچىسى ئۇنى بۇرۇنقىدەك ئۇزىتىپ چىقالمىدى. ئانىسى ئوغلىغا ئىچ ئاغرىتىپ ئۇششاق — چۈششەك نەرسىلەرنى سومكىسىغا سېلىپ قويدى، لېكىن يالۋۇرۇپ دېگۈدەك گەپ تاپىلاشنى ئۇنتۇمىدى:

— بالام، بېيجىڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇ قىز بىلەن ئامال قىلىپ ئايرىلىپ كەت. لېكىن، ئاستا — ئاستا

يىراقلاشقىن، كۆڭلىگە ئازار بەرمە!

. . .

بۇ گەپلەرنى چۇ يەنچاۋ ئىچىگە يۇتۇۋەتتى، ئۇنى شىنيۆگە ھەرگىز دېگىلى بولمايتتى. بىردىنبىر ئامال، ساختا «ئانا مۇ-ھەببىتى» بىلەن قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش، سەمىمىي نىيىتى بىلەن قىزنىڭ يۈرىكىنى داۋالاشتا قالغانىدى. شۇنداق بولغاندا شىنيۆنىڭ سالامەتلىكى بالدۇرراق ئەسلىگە كېلىشى، ھەممە ئىشلار ئويلىغىنىدەك بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

. . .

چۇ يەنچاۋنىڭ شىنيۆگە دەيدىغان گەپلىرى بەك جىق ئىدى. لېكىن، كۇن ئاللىبۇرۇن غەربكە قىيسايغان، ئۇنىڭ بۇ ئۆيدە ئۇزۇن تۇرغۇدەك ۋاقتى قالمىغانىدى. ئۇ ئاخىر قىيالمىغان بىر ھالەتتە ئورنىدىن تۇردى:

— مەن ماڭاي، قايتىپ بېرىپ رەھىبەرلىككە خىزمىتىم-دىن دوكلات قىلمىسام بولمايدۇ. . .

— مېڭىڭ، — دېدى شىنيۆ يەردىن ئۆستۇن قارىماي، — خىزمىتىڭىز شۇنداق ئالدىراشكەن، مېنى كۇندە يوقلايمەن دەپ ئاۋارە بولماڭ. . .

— ياق، ئەمدى ئالدىراشچىلىقمۇ تۇگىدى. پات ئارىدا تەتىل قىلىمىز. دەرسمۇ ئۆتمەيمىز، — دېدى چۇ يەنچاۋ ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇشقا تىرىشىپ، — ئەتە قىلىدىغان ئىشىم يوق، چو-قۇم كېلىمەن.

— ئەتە، ئەتە. . . — شىنيۆ شۇ بىر ئېغىز گەپنى تەكـ-رارلىغىنىچە ئارتۇق گەپ قىلالماي چۇ يەنچاۋنى دەرۋازىدىن ئۇزىتىپ چىقتى.

— بولدى، كىرىپ كېتىڭ، شىنيۆ! — دېدى چۇ يەنچاۋ توختاپ.

— چۇ مۇئەللىم، سىزنى ئۇزىتىپ قويايلا! — شىنيۆ

ۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ مېڭىۋەردى.

ئۇلار خۇددى ئۇزۇن ۋاقىت ئايرىلىدىغاندەك خىلىغچە بىلە ماڭدى، ئىلگىرى بۇنداق بولۇپ باقمىغانىدى.

چۇ يەنچاۋ يەنيۇەنگە قايتقاندىن كېيىن، ئاۋۋال ئوقۇغۇچى بۇل قىلىش ئىشخانىسىغا كىردى. ئىشتىن چۈشۈشكە يېگىرمە مىنۇتتلا ۋاقىت قالغانىدى. ئۇ خىزمەتلەرنى ئېغىزچە ئاددىيلا بوكلات قىلغاندىن كېيىن ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان خىزمەت ھۆلاسىسىنى قالدۇرۇپ ئاشخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كورسىقى بەكلا ئاچقان، پۈت ـ قوللىرىدا جان قالمىغانىدى. ئەمدى خاتىرجەم ئولتۇرۇپ تاماق يەۋالسا ھاردۇقى چىقىپ قالاتتى.

ئۇ ئاشخانىدىن چىقىپ ئاينىڭ يورۇقىدا بېيجەيگە قاراپ ماڭدى.

بۇگۈن ئاي شۇنداق چىرايلىق چىققانىدى. ئاسمانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ئېسىلىپ تۇرغان تولۇن ئاي ئۇزىنىڭ سۈزۈك نۇرىنى يەنيۇەنگە سەپمەكتە ئىدى. نامسىز كۆل بويىدىكى سۆگەت دەرەخلىرىنىڭ تاللىرى بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەندى، قاردەك ئاپئاق نېلۇپەر گۈللىرى ئەتراپقا خۇشبۇي ھىدىنى تارىتاقتا ئىدى. . . ئاي قاراڭغۇسىدا تاماشا قىلىپ كېتىۋاتقان چۇ يەنچاۋ ئاجايىپ بىر مەستخۇشلۇق ئىچىدە كېتىۋاتاتتى. شاراب ھەققىدە نۇرغۇن ئېسىل شېئىرلارنى يازغان لى بەينى خىياڭنىغا كەلتۈردى. بەلكىم ئۇمۇ ھازىرقىدەك تولۇن ئاي مەنزىرىدىسىدىن نۇرغۇن ئىلھام ۋە خۇشلۇقلارنى ئالغان، كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرغان بولغىيدى؟ شائىر نېمىدېگەن بەختلىك ـ ھە!

نامسىز كۆلنىڭ ئاسمىنىدا تولۇن ئاي ئاستا كەزمەكتە ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ بۇنداق كۆڭۈللۈك مەنزىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ باقمىغىنىغا ناھايىتى ئۇزۇن بولغانىدى.

چۇ يەنچاۋ بېيجەينىڭ ئالدىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئىشىك ئالدىدىكى تال ـ تال ئاي نۇرلىرى ئاستىدا بىر تونۇش گەۋدە

ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى.

— چۇ مۇئەللىم! — جېڭ شاۋجىڭ ئۇنىڭ ئالدىغا كەل - دى، — ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسىدىكى بىر مۇئەل- لىمدىن قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلاپ...

— ھەئە، قايتىپ كەلدىم! — ئوقۇغۇچىسىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى، — ساۋاقداشلارنىڭ بۇ قېتىم- قى ئىمتىھانىدىكى نەتىجىسى يامان ئەمەستۇ؟ مەن سىلەردىن ئەنسىرەپلا يۈردۈم.

— بىزمۇ سىزدىن ئەنسىرىدۇق، — دېدى جېڭ شاۋجىڭ، — دېگىنىڭىزدا تۇغۇلسا تولۇن ئاي بۇ دەم، جاھاننىڭ ئۇ چېتى چۆمەر خۇشلۇققا!

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى.

— سىز... يېقىندىن بېرى خەن شىنيۆنى كۆرگەن ئوخشىمامسىز؟

— تۇغۇلغان كۈندە يوقلاپ بارغانىدۇق. كوللېكتىپتىن ئايرىلغان ساۋاقدىشىمىزغا كۆڭۈل بۆلمىسەك بولامدۇ؟ — جېڭ شاۋجىڭ تېزلا جاۋاب بەردى. لېكىن تەنتەك لۇ شيۇجۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە بارغانلىقىنى تىلغا ئالمىدى.

— رەھمەت سىزگە، ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ! — چۇ يەنچاۋ ئوقۇغۇچىسىنىڭ گېپىدىن تەسىرلىنىپ قالدى. شىنيۆ- نىڭ تېخىمۇ كۆپ ئادەمنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشىگە موھتاج ئىكەنلە- كى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى:

— بۇ مېنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىم، ئۇنىڭغا پارتە- يىنىڭ غەمخورلۇقىنى، ئانا مەكتىپىنىڭ ئىللىقلىقىنى ھېس قىلدۇرۇش كېرەك، — گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە جېڭ شاۋجىڭ گەپنىڭ ئۇرغۇسىنى ئالاھىدە كۈچەيتىپ ئېيتتى، — بۇ يالغۇز بىرلا ئادەمنىڭ ئىلتىپاتى ئەمەس.

بۇ گەپنىڭ ھېچقانداق ئوشۇق كەتكەن يېرى يوق ئىدى.

لېكىن، چۈ يەنچاۋنىڭ قۇلىقىغا باشقىچىلا ئاڭلاندى.

ھەش - پەش دېگۈچە ئاسمانىنىڭ ئۇ چېتىدىن سۈرۈلۈپ كەلگەن سۈررەڭ بۇلۇت ئاينىڭ يۈزىنى توسۇۋالدى. كۆل بويىدا بايىقى ئايدىڭ مەنزىرىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

— ساۋاقداش جېڭ شاۋجىڭ، — چۈ يەنچاۋ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە پىچىرلىدى، — مەن... بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىۋاتىمەن.

— ئەلۋەتتە، ئوقۇتقۇچىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئىنتايىن مۇقەددەس، — ئۆلۈك قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ھەر ئىككىيلەن ئۇدۇل-ىدىكى پارقىراپ تۇرغان بىر جۈپ كۆزدىنلا قارشى تەرەپنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلالايتتى، — ئېسىمدە قېلىشچە، باشلاڭ-غۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا نۇرغۇن ساۋاقداشلىرىمىز ئۆزىنىڭ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، ئوقۇتقۇچىلىرىنى «دادا، ئانا» دەپ چاقىراتتى. ئەمەلىيەتتە بۇمۇ خاتا ئەمەس. بىز ئوقۇتقۇچىلارنى ئاتا - ئانىمىزنى ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەت-لەيمىز، سىزمۇ شۇنىڭ ئىچىدە، چۈ مۇئەللىم. شۇنداق بولغا-نى ئۇچۇنلا ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتقۇچىغا تېخىمۇ بەك ئوخشىشى كېرەك. ھەربىر ئوقۇغۇچىغا شەخسىيەتسىز ھالدا كۆڭۈل بۆلۈ-شى كېرەك. ھەرگىز شەخسىي مەنپەئەتنى ئارىلاشتۇرۇپ قو-يۇشقا بولمايدۇ...

قارا بۇلۇتلارنىڭ نەگىدۇر سۈرۈلۈپ كېتىشى بىلەن ئاس-ماندا تولۇن ئاي قايتا پەيدا بولدى. چۈ يەنچاۋنىڭ يۈزى ئاي نۇرىدا ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— شەخسىي مەنپەئەت دەمسىز؟ — ئۇ ژارقىراپ دېگۈدەك دېدى، — مەندە نېمە شەخسىي مەنپەئەت بولسۇن؟

— بۇنچە ھاياجانلىنىشىڭىز ھاجەتسىز، — دېدى جېڭ شاۋجىڭ. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۆزىمۇ ھاياجانلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئۆزىنى زادىلا بېسىۋالالمايۋاتاتتى، — ئۆتكەن يىلقى بىرقانچە

قېتىملىق سۆھبىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالمىغانسىز، سىزنىڭ ئوقۇغۇچىڭىز بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزگە ئەسكەرتىش بېرىپ قويای: ئوقۇتقۇچى دېگەن ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئالدىدا ئىناۋىتىگە دەققەت قىلىشى، گەپ ـ سۆزدە، ئىش ـ ھەرىكەتتە ناچار تەسىر بەرمەسلىكى كېرەك. بىراق سىزچۇ، ئۆزىڭىز توغرىسىدا بولۇغان شۇنچە مۇنازىرىلەرگە قىلچە پىسەنت قىلمىدىڭىز، قىز ئوقۇغۇچىلار بىلەن يوشۇرۇن مۇناسىۋەتتە بولغىنىڭىزنى پۈتۈن لەي ئىنكار قىلدىڭىز. سىزنىڭ خەن شىنيۇ بىلەن مۇھەببەت لەشكىنىڭىز پاكىت، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئىشنىڭ بولغىنىغا ناھايىتى ئۇزۇن بولغان. چۇ مۇئەللىم، سىز چوپچوك ئادەم. شەخسىي ئىشلىرىڭىزنى ئۇنچىۋالا كوچىلاپ سوراپ كەتمەسەمۇ بولاتتى. سىز ھەرقانداق ئادەم بىلەن مۇھەببەتلەشسىڭىز بولۇپ ىرىدىغۇ؟ چوقۇم ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن لايىق ئىزدىشىڭىز كېرەكمىدى؟ سىنىپ مۇدىرى ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بىلەن مۇھەببەتلەشسە ھە!

چۇ يەنچاۋ نامەلۇم بىر قول كېكىردىكىنى سىقىۋالغاندەك بولۇپ قالدى. ئالدىدا ئۆزىگە نەسىھەت ئېيتىۋاتقان بۇ قىز ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. بىراق، ئۇ شۇنچە گەپدان بولسىمۇ، ئوقۇغۇچىغا ھەقىقىي ئەھۋالنى قانداق چۈشەندۈرۈشنى بىلمەي قالدى.

ـــ بەلكىم، ـــ جېنىڭ شاۋجىنىڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. ئۇ ئادەتتە تولىمۇ گەپدان قىز ئىدى. ئۇزۇن نۆتۈق تېكىستى تەييارلىۋالمىغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ ئۇزۇلدۈرمەي، ھېسسىياتلىق سۆزلىيەلەيتتى. باشقىلارغا ئەسلا گەپ قىستۇرۇش پۇرسىتى بەرمەيتتى، ـــ بەلكىم سىلەر ئەرلەرنىڭ نەزەرىدە خەن شىنيۇ گۈزەل، پەزىلەتلىك، ئېغىر ـ بېسىق، ئىقتىدارلىق قىزدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە خۇش بولۇشقا تېگىشلىك ئىش. لېكىن شۇنى ئەستىن چىقارماڭ، ئۇ بۇ يىل ئەمدىلا ئون توققۇز ياشقا كىر-

دى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۈرەك كېسىلى بار. ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن ھېلىمۇ ئاز ئەمەس. سىز ھەتتا بىر بىمارنىمۇ چاقىرىپ كۆزدىن قويۇپ بەرمىدىڭىز. سىزدىن سوراپ باقاي، بۇ خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ كەسىپ ئەخلاقىغا، كوممۇنىستىك ئەخلاقىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىشمۇ؟

— سىز... بەك قىتىغۇر، بەك قورقۇنچلۇق قىز ئىكەنسىز! — بۇ زەھەرەك ئەيىبلەشنى ئاڭلاپ، چۇ يەنچاۋ ئاخىر ئېغىز ئېچىشقا مەجبۇر بولدى، — ساۋاقداش جېك شاۋجىك، مەن گەرچە پارتىيە ئەزاسى بولمىساممۇ، ماركسىزمنى سىزچە بىلىك چۈشەنمەيدىغانلىقىمغا ئىشەنمەيمەن. پرولېتارىيات سىنىپى ئادەمنى ھەرقانداق سىنىپتىن بەكرەك چۈشىنىدۇ، بەكرەك ھۆرمەتلەيدۇ. نەدىن ئېلىپ كەلگەنلىكىڭىزنى، نەدىن تېرىۋالغانلىقىڭىزنى ئۆزىڭىزمۇ بىلمەيدىغان ئۆلچەملىرىڭىز بىلەن مېنى ئۆلچىمەك، سىزنىڭ بۇنداق قىلىش سالاھىيىتىڭىز يوق. سىزنىڭ نەزەرىڭىزدە مەن گۇناھسىز بىر قىزنى يۇتۇۋېلىۋاتقان بىر چېلىۋېرە ئوخشايمەن. ئۇ بولسا مېنىڭ قايمۇقتۇرۇشۇمغا ئۇچراۋېتىپتۇ، ساددىلارچە ئالدىنىۋېتىپتۇ. سىز... مېنى چۈشىنەمسىز؟ شىنيۆنى چۈشىنەمسىز؟ ئەمدى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئوپېراتسىيە قىلىش مۇمكىنچىلىكى قالمىدى، ئۇ ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قالدى. ئەزرائىل بىلەن ۋاقىت تالىشىۋاتىدۇ، ئۇۋقىتىڭىزمۇ! مۇشۇنداق بىچارە بىر قىزغا شەخسىي مەنپەئەت بىلەن يېقىنلىشىشىم مۇمكىنمۇ؟

بۇ كىچىك سىياسىيون ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆتكۈر سوئاللىرىغا تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇ ماركسىزم ئەسەرلىرىدە ئوقۇتقۇچىسى بايا ئېيتقان كۆز قاراشلارنىڭ راستتىنلا بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرۈشكە ئۇلگۈرمىگەنىدى. بىراق، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تۇيۇقسىز قاتتىق غەزەپكە كېلىشى ئۇنى سەل تەمتىرىتىپ قويدى. خەن شىنيۆنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى ھەققىدىكى توپلىغان خەۋەر

ئۇنى ئوبدانلا چۆچۈتكەنىدى.

ــ ئۇنىڭ كېسىلى راستىنلا مۇشۇنداق خەتەرلىك باسقۇچقا يېتىپ قالدىمۇ؟ بۇنى ئۆزى بىلەمدۇ؟

ــ ئەلۋەتتە بىلمەيدۇ! ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇشمىز مۇمكىنمۇ؟ ئەمدى ئۇنىڭ زەربىگە بەرداشلىق بەرگۈچىلىكى قالمىدى! ــ چۈ يەنچاۋ جېڭ شاۋجىڭغا هوشيارلىق بىلەن قاراپ قويدى، ــ سىنىپىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئېيتمىغانسىز؟ سىلەر ئاچقان هېلىقى يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇشقا بولمايدۇ.

ــ ياق، ئېيتمىدىم، ــ جېڭ شاۋجىڭ ئازراق قورقۇپ قالدى، ئاغزى ئىتتىك لۇ شيۈجۇ شيې چيۈسى ھەققىدىكى بەزى گەپلەرنى دەپ سالغان بولسىمۇ، لېكىن خەن شىنيۈ ئۇنىڭغا ئانچە دىققەت قىلىپ كەتمىگەنىدى، ــ مەن پەقەت ئۇنى سىرتىنىڭ دەخلىسىگە ئۇچرىماي خاتىرجەم دەم ئېلىشقىلا دەۋەت قىلدىم...

ــ سىرتىنىڭ دەخلىسى؟ نېمە دەخلىكەن ئۇ! مەن ئۇنىڭغا دەخلى قىلىۋېتىپتىمەن ــ دە!

ــ بۇنى... مەنمۇ چۈشەندۇرۇپ بېرەلمەيمەن، ــ جېڭ شاۋجىڭ ئۆزىنى قانداق ئاقلاشنى بىلەلمەي، تەشۋىش ئىچىدە بېشىنى تۆۋەن سالدى. بۇ چۈ مۇئەللىم ئادەمگە پەقەت يۈز قارىمايدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇ ئۇزاق ئويلىنىشتىن كېيىن ئاخىر ئېغىز ئاچتى، ــ ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ساقىيىشىدىن ئۈمىد قالمىغان تۇرسا، مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئۇنىڭغا يەنە هېسداشلىق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ، چۈ مۇئەللىم؟

چۈ يەنچاۋ ئاچچىق خورسىنىدى:

ــ هېسداشلىق قىلىش! سىزنىڭ نەزەرىڭىزدە بۇ دۇنيادا كاتتىلارنىڭ قۇلنىڭ بىچارىلەرچە تىلەمچىلىكىگە قىلىدىغان خەيرىخاھلىقىدىن بۆلەك تېخىمۇ گۈزەل مۇناسىۋەت ۋە تېخىمۇ گۈزەل هېسسىيات يوقمىدۇ؟ شىنيۈ ناھايىتى قەيسەر قىز، مېنىڭ هېسداشلىق قىلىشىمنى كۈتمەيدۇ، باشقىلارنىڭكىنىمۇ

هەم شۇنداق. ئەگەر سىز ئۇنىڭ ھەقىقىي دوستى بولغان بولسىڭىز ئۇنى سەمىمىي، باراۋەر مۇھەببەتتىن بەھرىمەن قىلغان بولاتتىڭىز، چۈشىنىۋاتامسىز؟

جېكنىڭ شاۋجىڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ گېپىنى يا چۈشەنگىنىنى، يا چۈشەنمىگىنىنى بىلەلمەي قالدى، شۇنچە يولنى بېسىپ، شىنيۆنى يوقلاپ بارغىنىنىڭ ھېسداشلىق ياكى مۇھەببەت ئىكەنلىكىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئوقۇتقۇچىسى بىلەن ھايات خەۋپ ئىچىدە قالغان خەن شىنيۆ ئوتتۇرىسىدا قانداق مۇھەببەت بارلىقىنى تېخىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيتتى. ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ مۇھەببەت سىرىنى ئۇزاق ھەپىلىشىش ئارقىلىق ئاخىر چۈشەندى، لېكىن چۈشىنىپ بولۇپ يەنە ئادىشىپ قالدى. بۇنداق مۇھەببەت زادى قايسى سىنىپقا مەنسۇپتۇ؟ ئۇ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى ھەم سىنىپ باشلىقى بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇ ئەھۋالغا قانداق مۇئامىلە قىلسا بولار؟

ـــ مۇئەللىم، مەن ئۇنىڭغا تېخىمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆلۈشىم بولغۇدەك. سىز... ئەمدىلا قايتىپ كەلدىڭىز، بالدۇرراق بېرىپ دەم ئېلىڭ، ـــ جېكنىڭ شاۋجىڭ شۇنداقلا مۇئەللىمگە بېرىدىغان يەنە بىر مۇھىم نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئالدى ۋە يانچۇقىدىن بىرنەچچە پارچە كونۋېرتنى ئېلىپ چۇ مۇئەللىمگە سۇندى، ـــ سىزنىڭ خېتىڭىز، يېنىمدا تۇرغىنىغا خېلى بولىدى.

چۇ يەنچاۋ جېكنىڭ شاۋجىڭنىڭ قولىدىن كونۋېرتنى ئېرەنىشىمەيلا ئالدى ۋە ئالدىراپ ئاچماي، نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ بېقىش ئويىدا كونۋېرتقا ئىتتىك كۆز يۈگۈرتتى.

چۇ يەنچاۋ تونۇش خەتلەردىن بۇ خەتنىڭ كىمدىن كەلگەنلىكىنى بىلدى ـ دە، جېكنىڭ شاۋجىڭ بىلەن ئۇزۇن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشقا رايى بارماي ئالدىراپ ياتقىغا قايتتى.

چۇ يەنچاۋ ياتقىغا كىرىپ چىراغنى ياقتى، ۋە ھېچنېمىگە

قارىماي خەتنى ئاچتى. بۇ شىنيۆنىڭ خېتى ئىدى. ھەي ئۇ شىنيۆزە، مېنىڭ يوقلۇقۇمنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە نېمىشقا بۇ يەرگە خەت يازدىكىنە؟ چۇ يەنچاۋ ھەيران قالدى. توغرا، شىنيۆ مېنىڭ قايسى كۈنى كېلىدىغانلىقىمنى بىلمىگەچكە، بۇ خەتنى ئاۋۋال ئەۋەتىۋەتكەن گەپ. قىزلارنىڭ ھېسسىياتى تولىمۇ نازۇك كېلىدۇ. ئېھتىمال، ئويلىغانلىرىنى تىل بىلەن ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلمىگەن بولسا، خەت يېزىشنى مۇۋاپىق كۆرگەندۇ؟ ئىللىق بىر سېزىمنىڭ ۋۇجۇدىغا يامرىشى بىلەن چۇ يەنچاۋ بايىقى ئاچچىقلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ چىراغ ئاستىدا خەتنى بېرىلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. بۇ شىنيۆنىڭ ئۇنىڭغا يازغان تۇنجى خېتى ئىدى.

چۇ مۇئەللىم:

مەن سىزگە بۇ خەتنى يېزىۋاتقان چېغىمدا، سىز يەنىلا ئىككى مىڭ چاقىرىم يىراقلىقتىكى شاڭخەيدە تۇرۇۋاتقان بولىسىز. ئەمدى بۇ خەتنى بېيجىڭگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنلا كۆرىدىغان بولىدىكەنسىز. بوپتۇ، بۇ خېتىم مېنىڭ ئورنۇمدا سىزنى كۈتۈۋالسۇن!

سىزنىڭ ئاي تولغان كېچىسى ئەۋەتكەن ھېلىقى تېلېگراممىڭىز ئۈچۈن كۆپ رەھمەت. ئاشۇ ئىككى جۈملە خەتنى ھازىرغىچە نەچچە مىڭ قېتىم كۆرگەندىم. مەن، ئۇنىڭدىكى سۆزلەر قەلبىمگە ئورناپمۇ كەتتى. بۇ خېتىم ئاشۇ قىممەتلىك تېلېگراممىڭىزغا يازغان جاۋابىم بولۇپ قالسۇن. ئەمما خىزمەت بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتقان، ئائىلىدىكىلىرىڭىز بىلەن جەم بولغان چېغىڭىزدا يەنە مەندىن ئەنسىرەپ يۈرمىسۇن دەپ بۇ خەتنى شاڭخەيگە ئەۋەتمىدىم.

«ئەسلى مۇنداقكەن ـ دە! ـــ چۇ يەنچاۋ ئويلىنىپ قالدى، ـــ شىنيۆ ئولتۇرسا ـ قويسا باشقىلارنىلا ئويلايدىكەن، ئۇنىڭ ئۇسـتىگە ھېسسىياتى شۇنچىلىك نازۇك. بۇ خەتنى شاڭخەيدە تاپشۇرۇۋالغان بولسام قانداق ياخشى بولاتتى! سېغىنىشلىرىم ئازراق بولسىمۇ بېسىققان، كۆڭلۈم تەسەللى تاپقان بولاتتى.» شېرىن بىر سېزىم قوينىدا مەست بولغان چۇ يەنچاۋ خەتنىڭ داۋامىنى تەشنالىق بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى:

خەتنىڭ بېشىنى نەدىن باشلاشنى بىلمىدىم. مېنى سىزگە ئۇچراشتۇرغىنى ئۇچۇن تەقدىردىن مىننەتدارمەن. ئالدىنقى يىلى كۈزنى، يەنيۇەنگە تۇنجى قەدەم باسقان ئاشۇ كۈننى مەڭگۇ ئۇنتۇلمايمەن. ئۇ يەردە تۇنجى كۆرگەن كىشىم سىز بولدىڭىز. كەچۇرۇڭ، ئاشۇ ۋاقىتتىكى ھېسسىياتىمنى «بىر كۆرۈپ ياخشى كۆرۈپ قېلىش» دېيەلمەيمەن. لېكىن، ئۇ چاغدا سىزنىڭ ئادەتتىكى ساددىلىقىڭىز، كەمتەرلىكىڭىز مەندە تولىمۇ ياخشى تەسىرات قالدۇرغانىدى. كېيىنچە بىلىمىڭىزنىڭ مولۇقىنى، ئەخلاق ـ پەزىلىتىڭىزنىڭ تولىمۇ ياخشىلىقىنى بارا ـ بارا ھېس قىلدىم. مېنى كەسىپ يولىغا باشلىغان، ھايات مەنزىلىمنىڭ ئۇ چېتىدىكى نۇرلۇق پەللىنى ماڭا كۆرسەتكەن كىشى سىز بولدىڭىز. ماڭا ھاياتنىڭ ئەھمىيىتىنى تونۇتقان، ئۆزۈمنى تونۇش، ئۆزۈمگە ئىشىنىش، ئۆزۈمنى كۈچەيتىش، چامانىڭ يېتىشچە ئۆزۈمنى مۇكەممەللەشتۈرۈش پۇرسىتى يارتىپ بەرگەن كىشىمۇ سىز بولدىڭىز. سىز ھايات مەشئىلىمنى تۇڭىمەس ئىنتىلىشلىرىم داۋامىدا يورۇتتىڭىز، نۇر، ھارارەت بىلەن ئۇنى مەڭگۇ ئۆچمەسلىك پۇرسىتىگە ئىگە قىلدىڭىز. سىز مېنىڭ ھۆرمەتلىك

ئۇستازىم ھەم دىلكەش دوستۇم. ئەگەر تەقدىر مېنى بارلىق نەرسىنى ئۇنتۇپ پەقەت بىرلا ئادەمنى ئەسته ساقلاشقا بۇيرۇسا، ئۇ ئادەم ئۇچۇن پەقەت سىزنىلا تال-لايمەن!

ئاڭلىق ياشاش يولىغا سىز بىلەن تونۇشقاندىن كې-ينىلا ھەقىقىي قەدەم قويغىنىمنى ئېتىراپ قىلماي تۇ-رالمايمەن. ئوقۇغۇچىلار، يارەمچىلەر، تەرجىمە ئىش-لىرىڭىز داۋامىدىكى ئېغىر يۇكنى تەڭ زىممىسىگە ئالد-ىغان ھەم ئۇنىڭدىن چەكسىز ھۇزۇر ئالىدىغان ھەمرا-ھىڭىز بولۇشنى تولىمۇ خالايتتىم. لېكىن، ھاياتىمدە-كى بۇ ئەڭ چوڭ، بىردىنبىر ئارزۇيۇمنى ئىشقا ئاشۇر-مىقىم ئەمدى تولىمۇ تەس بولۇپ قالدى. شۇ تاپتا مەن بىر ئاجىز قۇشقىلا ئوخشاپ قالدىم. بۇ قۇش ئۇچۇشنى ئەمدىلا ئۆگىنەي دەپ تۇرۇشىغا قاناتلىرى سۇنۇپ كەتتى!

چۇ يەنچاۋنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ يۇرىكىنى ئېغىر بىر نەرسە بېسىۋالغاندەك بولۇپ قالدى. خەتنى بىر چىرايلىق باشلە-غان ئادەم نېمىشقا بىردىنلا چۇشكۇن گەپلەرنى يازىدىكىنە؟ شىنيۆ، سىز...

سىزگە چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن. بې-شىمغا كۇن چۇشكەن چاغلاردا ماڭا ياردەم، تەسەللى، مەدەت بەردىڭىز، بارلىق گۇزەل، قىممەتلىك ھېسسە-ياتلىرىڭىزنى شەخسىيەتسىز ھالدا ئاتا قىلدىڭىز. بۇ-نىڭدىن ئۆزۇمنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلىمەن، ئې-تىخارلىنىمەن. «ھاياتتا ئۆزىنى بىر قېتىم تونۇش پۇر-ستىگە ئېرىشىشنىڭ ئۆزى چوڭ نەتىجە» دەيدۇ ئەمەس-مۇ! ئەمدى ئۆلۇپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق!

لېكىن، ئۆزۈمنىڭ كېسىلىنى، ئوپېراتسىيە قىلىشنىڭ، مەكتەپكە قايتىشىمنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگەن چېغىمدا قاتتىق ھەيران قالدىم، نادانلىقىم، شەخسىيەتچىلىكىم ئۈچۈن ئۆكۈندۈم. سىز ماڭا شۇنچە جىق نەرسىلەر بېرىپسىز. مەنچۇ، يەنە تېخى سىزنىڭ مۇھەببىتىڭىزگە ئېرىشىش ئۈيىدا بوپتىمەن. سىز مۇكەممەل، ساغلام، ئىستىقبالى پارلاق ئادەم. مەن بولسام مەكتىپىمگە ئەمدى قايتىپ بارالمايدىغانلىقىم قىسمەتكە پۈتۈلگەن، ئەھمىيەتلىك ھايات يولىدا سىز بىلەن تەڭ قەدەم تاشلاپ ماڭالمايدىغان ئادەم. شۇنداق تۇرۇقلۇق سىزنىڭ يەلكىڭىزدىكى يۈكنى يەنمۇ ئېغىرلىتىۋېتىشكە نېمە ھەددىم بار؟ سىزنى ئۆزۈم بىلەن تەڭ ھالاكەت گىردابىغا باشلاپ كىرىشكە قانداق كۆڭلۈم چىدايدۇ؟

كەچۈرۈڭ، مەن سىزنىڭ مۇھەببىتىڭىزنى قوبۇل قىلالمايمەن. بىز ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى، دوست بولۇپ ئۆتسەكلا كۇپايە. بۇ ئالىيجاناب ھېسسىياتلىرىمىز يۈرەكلىرىمىزدە مەڭگۈ ساقلىنىپ قالسۇن! بەلكىم بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت مەۋجۇت ئەمەستۇ؟ مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ بۇ سوئالغا ھەر خىل ئادەم ھەر خىل جاۋاب بېرىدۇ. ئەمما مەن ئۈيلايمەن، مۇھەببەت ھېسداشلىق، ئىچ ئاغرىتىش، ئۆزىنى قۇربان قىلىش روھىغا باراۋەر ئەمەس. شۇنداقمۇ؟

«ئىچ ئاغرىتىش؟ — چۇ يەنچاۋ ئويلىنىپ قالدى، — شىنيۇ بۇ قاملاشمىغان سۆزنى قانداق بولۇپ ئىشلىتىپ قالدى!»

ئۆزۈمگە كەلسەم، مەن يېرىم يولدا ئوقۇشتىن توختاپ قالغان ئادەم. بۇنىڭدىن كېيىنكى ھايات يولۇمنىڭ

ئەگرى ـ توقاي بولىدىغانلىقى كۆڭلۈمگە ئايان. بولدى، قالغان مۇساپىنى يالغۇز مېڭىپ تۈگىتەي، ئۆزۈمنى تەقدىرگە تاپشۇراي، ئۇنىڭ ئادالەتسىزلىكى توغرۇلۇق يەنە قاقشاپ ئولتۇرماي. گۈزەل ئۆتمۈشۈمگە تەئەللۇق تاتلىق ھېسسىياتلارنى قەدىرلەپ قالغان ئۆمرۈمنى يۇرد-كىم سوقۇشتىن توختىغۇچە ئەسلىمە ئىچىدە ئۆتكۈزۈش-كە مەن رازى. يەنە قانچىلىك ياشىيالايمەن، بۇ مۇساپە ناھايىتى ئۇزۇن بولۇشمۇ، قىسقا بولۇشمۇ مۇمكىن...

چۈ مۇئەللىم، مېنى دەپ ھەسرەت چەكمەڭ. سىز ماڭا «ئۆزىنى تونۇش بىر خىل بەختتۇر» دېگەنىدىڭىز. مەن ئاخىر ئۆزۈمنى تونۇدۇم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۆ-زۈمنى بەختلىك ئادەم دېسەممۇ بولىدۇ. ئىلگىرى ماڭا قىلغان غەمخورلۇقىڭىز ئۈچۈن كۆپ رەھمەت. ئەمدى سىزنى يەنە ئاۋارە قىلغۇم يوق. سىزنىڭ قىلىدىغان يەنە نۇرغۇن ئىشلىرىڭىز بار، قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى يەنە ئىگىلىۋالغۇم يوق. ئەمدى مېنى يوقلاپ كەلمەڭ، كىتا-بىڭىزنىڭ بالدۇررىق نەشرىدىن چىقىشىنى كۈتىمەن. كىتابىڭىزدىن ماڭا بىر پارچە ئەۋەتىپ بېرىڭ، مەڭگۈ-لۈك يادنامە سۈپىتىدە ساقلايمەن.

كەچۈرۈڭ، ئەمدىلا قايتىپ كېلىشىڭىزگە بۇ جۈدا-لىق خېتىنى سىزگە ئەۋەتتىم، يەنە كېلىپ ئۇزۇن يېزد-ۇبتىپ قالدىم. سىزنىڭ بۇ خەتنى سوغۇق قانلىق بىلەن ئوقۇپ چىقىشىڭىزنى، بارلىق ئۆتۈنۈشلىرىمگە ماقۇل بولۇشىڭىزنى تىلەيمەن.

ھۆرمەت بىلەن:
ئوقۇغۇچىڭىز شىنيۆ

چۈ يەنچاۋ كاللىسىغا توقماق تەگكەندەك بولۇپ قالدى، قوللىرى دىرىلدەپ تىترەپ كەتتى، كۆزلىرى ئاشۇ تونۇش خەت-

لەرگە تىكىلىپلا قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ئىشلار-نىڭ راستلىقىغا ھەرگىز ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. شىنيۇ نېمىشقا ماڭا بۇنداق خەت يازىدۇ؟ يالقۇنجاپ تۇرغان مۇھەببىتى نېمىشقا بىردىنلا سوۋۇپ قالىدۇ؟ بۇ يېرىم ئاي ئىچىدە زادى نېمە ئىشلار يۈز بەردى؟ كىمسەللىك ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئاشكارىلاپ قويغان، بىر قىزنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلغان، ئۇمىد چىرىغى ئۆچمىگەن بىر قەلبىنى گۇمران قىلغان زادى كىم؟

چۇ يەنچاۋ ئۇستەل ئالدىدىن لىككىدە تۇرۇپ كەتتى، خىيا-لىدىن: «دەرھال شىنيۇنىڭ قېشىغا بېرىش كېرەك» دېگەن ئوي كەچتى. لېكىن، بەك كەچ بولۇپ كەتكەن بولۇپ، سائەت ئون ئىككىدىن ئاشقانىدى. ئۇ بىردىنلا پۇشايمان قىلىپ قالدى. جېڭ شاۋجىڭ بايا قۇرۇق گەپلەرنى تولا قىلىپ خەتنى ئۇنىڭغا نېمىشقا بالدۇرراق بەرمەيدۇ؟ نېمىشقا چۈشتە شىنيۇ بىلەن كۆرۈشكەن چېغىمدا خوشلىشىشقا ئالدىراپ روھىي كەيپىياتىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتقىنىنى سېزەلمىدىم؟ بەك بىخەستە ئىكەن-مەن، ئەر كىشىنىڭ كاللىسى ھامان ئاددىي كېلىدىكەن. لې-كىن، بۇنداق بولارىنى كىم ئويلىغان؟

چۇ يەنچاۋ پۇشايمان، ئۆكۈنۈش ئارىلاشقان ھېسسىياتلار ئىچىدە ئاچچىق خورسىنىپ ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قال-دى. تاڭنىڭ بالدۇرراق يورۇشىنى كۈتكەندەك دېرىزىنىڭ سىر-تىدىكى خىرە ئايدىڭ كېچىگە مەيۈسلۈك بىلەن تىكىلىپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەس - يادى شىنيۇ بىلەن بالدۇرراق كۆرۈشۈش-تىلا قالغانىدى.

يەنە يېڭى بىر سەھەر قۇچاق ئاچتى. «بىلىمدان» قەسرى ئادەتتىكىدەك جىمجىت ئىدى. شىنيۇنىڭ كەيپىياتىدا يېقىندىن بېرى بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى بۇ قورۇدا ھېچكىم سېزەلمە-دى. شىنيۇ ھېسسىياتىنى پىنھان تۇتقىنى ئۈچۈنمۇ ياكى باشقە-

لار ئائىلىدە ئۇزۇن مۇددەت دەم ئالمىغان بىر بىمارنىڭ بارلى-
قىغا كۆنۈپ قالدىمۇ، ئىشقىلىپ، بۇنى ھەتتا ئۇنىڭ دادىسىمۇ
بايقىيالمىدى.

خەن زىچى ئەتىگەنلىك ناشتىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن
ياتاق ئورنىدا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان كۇتۇپخانىسىنى قۇلۇپلاپ
ئىشقا ماڭدى. ئۇ قىزنىڭ «ئىچكى كېسەللىكلەر ئومۇمىي
نەزەرىيىسى» دېگەن كىتابنى كۆرۈۋالغانلىقىنى بىلمىگەچكە،
ھېلىھەم ھەقىقىي ئەھۋالنى شۇنىڭدىن يوشۇرۇپ لۇ دوختۇرغا
ماسلىشىش، روھىي ھەم كلىنىكىلىق جەھەتتىن تەڭ داۋالاش
ئېلىپ بېرىپ قىزنىڭ كېسىلىنىڭ پاتراق ياخشىلىنىشىنى
قولغا كەلتۈرۈش ئويىدا بولۇۋاتاتتى. ئۇ خەي ھاممىغا شۇنىڭ-
نىڭ تامىقىنى تەڭشەپ تۇرۇشنى، باشقىلارغا شۇنىڭنىڭ ئالدىدا
مەكتەپكە قايتىپ بېرىشنىڭ گېپىنى قىلماسلىقنى تاپىلىغاندى.
ئۇنىڭ كۆڭلى خېلىدىن بېرى غەش ئىدى، لېكىن بۇنى قىزىدىن
يوشۇراتتى، ھېنرىنىڭ قەلبىدىكى ئاستىدىكى بورمان بوۋايغا ئوخ-
شاش، قىزنىڭ قەلبىدىكى ئۇمىد ئۇچقۇنىنى ئىمكانقەدەر ساقلاپ
قېلىشنى ئويلايتتى.

«بىلىمدان» قەسرىنى ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمە-
غان سورۇقچىلىق كۇتۇپ تۇراتتى.

ناشتا ۋاقتىدا چېن شۇيەننىڭ تۇيۇقسىز كۆڭلى ئېلىشىپ
كەتتى، ھەرقانچە قىلىپمۇ ياندۇرالمىدى، ئەكسىچە چىرايى كۆ-
كىرىپ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى.

تىيەنشىڭ ئۆيدە يەنە بىر كېسەلنىڭ ئاۋۇشىدىن ئەنسىرىگەن-
دەك، تەشۋىش ئىچىدە ئايالىغا قاراپ دېدى:

— سىزگە نېمە بولدى؟

خەن خانىمنىڭ چىرايىدا خۇشاللىق كۇلكىسى جىلۋىلەندى:

— شۇيەن، قورسىقىڭىزدا قالغان ئوخشايدۇ.

لېكىن، چېن شۇيەن قېينانىسىدەك خۇشال بولۇشنىڭ

ئەكسىچە تېڭىرقاپ قالدى: مۇھەببەتسىز نىكاھمۇ يېڭى جان ئاپىرىدە قىلالىسا ـ ھە؟

زىممىسىدىكى يۈكنى بىردىنلا تېخىمۇ ئېغىرلاپ كەتكەندەك سەزگەن تېيەنشىڭنىڭ يۈرىكى بىر قىسما بولۇپ قالدى، ئەمدى ئۇ بۇ ئائىلىدە ئەرنىڭلا ئەمەس، بىر دادىنىڭمۇ رولىنى ئېلىشى، رۇڭ گۈيفاڭنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كېتىشى، چېن شۇيەن بىلەن كۈنلىرىنى ئوبدان ئۆتكۈزۈشى كېرەك ئىدى.

ـــ شۇنداقمۇ؟ ئەمىسە مەن سىزنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ كېلەي! ـــ دېدى ئۇ يېرىمىنى يېپ بولغان قاتلىمىنى شىرە ئۈستىگە تاشلاپ ئالدىراپ قويۇپ.

ـــ سىلەر ئەر خەقلەر نېمىنى بىلەتتىڭلار؟ شۇيەننى تۈغۇت بۆلۈمىگە ئەكىرىدىغان ئىش تۇرسا! ـــ دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، ـــ سەن خىزمىتىڭگە بېرىۋەر، شۇيەننى ئۆزۈم تەكشۈرتۈپ كېلىمەن. راستتىنلا قورسىقىدا قالغان بولسا، مېنىڭمۇ موما بولىدىغان ۋاقتىمغا جىق قالماپتۇ!

خەن خانىم ئۆيدە ئۇزۇنراق ئولتۇرۇشقا كۆڭلى ئۇنمايلا شۇيەننى باشلاپ هايالشمايلا قورۇدىن چىقتى. تېيەنشىڭمۇ ۋېلىسىپىتىنى يېتىلەپ ئاپتوبۇس بېكىتىگىچە ئۇلار بىللە كەلدى، ئۇلارنى ماشىنىغا چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ۋېلىسىپىتىگە مىنىپ ئىدارىسىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

. . .

خەي هاما خۇشال هالدا چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى، بۇ خۇشاللىقنىغا ئۆزى ئېمىتىپ چوڭ قىلغان تېيەنشىڭنىڭ پات ئارىدا بالىلىق بولىدىغانلىقى سەۋەب بولغانىدى. خەن ئائىلىسىنىڭ نەۋرىلىرىنى ئۆزىنىڭكىگە ئوخشاش دەپ ئويلايدىغان بۇ ئايال شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ خۇش خەۋەر ئېلىپ كېلىشىنى كۈتۈۋاتاتتى.

شىنيۆ غەربىي هۇجرىغا كىرىپ يەنە هارغىن هالەتتە كارىۋىتىدا يېتىپ قالدى. ئۇ بۇ ئائىلىگە يەنە يېڭى بىر جانىنىڭ

قوشۇلىدىغانلىقىنى ئويلىسىلا كۆڭلى سۆيۈنۈپ كېتەتتى، يەنە ئۆزىنى ئويلاش بىلەن ئىچىدە قاتتىق ئۇھسىناتتى. تۇغقانلىرى ئالدىدا ئىمكانقەدەر ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشقىنى بىلەن قەلبى ئازاب ئىچىدە ئۆرتىنەتتى. تۇنۇگۈن ئۇ چۇ يەنچاۋنى ئۇزىتىپ بولۇپلا ھېلىقى خەتنى يازغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ قالدى، خىيالىدا پوچتىكەشىنىڭ ئۇ خەتنى يىتتۇرۇپ قويۇشىنى ياكى بولمىسا يازغان ئادرېسىنىڭ خاتا بولۇپ قېلىشىنى تىلەپ كەتتى. لېكىن، بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ ئادرې-سى قىزغا شۇنچىلىك تونۇش ئىدى. ئەمدى چۇ يەنچاۋ ئۇ خەتنى كۆرۈپ تازا ئازابلىنىدىغان بولدى. لېكىن، بولغۇلۇق بولغاندىن كېيىن، بۇ ئازابلىق كۈنلەردىن، جۇدالىق بوسۇغىسىدىن تېز-راق ئۆتۈپ كەتسە ھەر ئىككىسى ئارام تېپىپ قالاتتى.

شىنيۆ كارىۋىتىدا كاللىسى قۇيقۇرۇق، پۈت ـ قولىدا جان يوق ھالەتتە ئىلەڭ ـ سىلەڭ ياتاتتى. ئاخىرقى شېرىن ھېسسە-ياتلىرىنى ئۆزى بوغۇپ تاشلىدى. بۇنىڭدىن كېيىن چۇ مۇئەل-لىمۇ بۇ ئۆيگە ئىككىنچى كەلمەيدۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا كارىۋىتىدا جىممىدە يېتىپ كۈننى كەچ قىلماقتىن باشقا ئامال يوق. لېكىن ئۇ ئۇ ئادەمنى قانداق ئۇنتۇيدۇ، كۆزىنى يۇمسىلا خىيالىغا كىرىۋالىدىغان تۇرسا؟ ئۇ بۇگۈن چوقۇم كېلىدىغانلىقىنى ئېيتە-قانىدى. شىنيۆ ئۇنىڭ راستىنلا كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتە-تىيۇ، يەنە تۇرۇپ ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇنىڭ يولىغا قارايتتى.

قىز پاتېفوننى قويۇپ، ئاجايىپ گۈزەل ھېسسىيات سىڭدۇ-رۇلگەن سىمفونىك مۇزىكا قوينىغا غەرق بولدى. ئىسكىرىپكىدا ئورۇندىلىۋاتقان تونۇش مېلودىيە ئەمدىلىكتە ئۇنىڭغا چەكسىز جەزىرىدە مەنزىلىنى ئىزدەپ تىمىسقىلاپ كېتىۋاتقان بىچارە سەي-ياھنى، تاشقى دۇنيا تەرىپىدىن تامام ئۇنتۇلۇپ مۇزدەك ئۆيدە قاپسىلىپ ياتقان قايسىدۇر بىر دەردەمن ئىنسانىنى، كۆڭۈلسىز بىر مەنزىرىنى ئەسلەتتى.

چۇ يەنچاۋ ئەتىگەندىكى تۇنجى قېتىملىق ئاپتوبۇسقا چىقىپ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە سائەت سەككىزگە ئاز قالغانىدى. ئۇ دەرۋازىدىن كىرىپلا شىنيۆگە مۇناسىۋەتلىك بىر كۆڭۈلسىز خەۋەرنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگىنى ئۈچۈنمۇ، بىرئاز ئىككىلىنىشتىن كېيىن دەرۋازىنى چاقتى.

دەرۋازىنى خەي هامما ئاچتى. ئۇنىڭ چىرايىدا چۇ يەنچاۋ ئويلىغاندەك ئەنسىزلىك ئالامىتى ئەمەس، كۈلكە جىلۋە قىلىپ تۇراتتى:

— ئوهۇي، چۇ مۇئەللىم ئىكەنغۇ...

— شىنيۆ... شىنيۆ قانداقراق؟ — دېدى ئۇ خۇددى جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىرگەندەك ئالدىراپلا.

— ناخشا ئاڭلىغاچ دەم ئېلىۋاتىدۇ، — دېدى موماي، — مەن ئاۋۋال كىرىپ ئۇنىڭغا خەۋەر قىلاي!

چۇ يەنچاۋ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ:

— بولدى، خەۋەر قىلماڭ، ئۆزۈم كىرەي! — دېدى.

ئۇ قورۇغا كىرىشىگە لەرزان مۇزىكا ساداسى قۇلىقىغا ئاڭلاندى. ئۇ خۇددى كۆڭۈللۈك، غەمسىز ئۆتمۈشىگە قايتىپ بارغاندەك بىر خىل تاتلىق سېزىم ئىچىدە بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، هۇجرىنىڭ ئىشىكىنى ئاستا ئاچتى. شىنيۆ بىر قارىسا ئۇخلاۋاتقاندەك، بىر قارىسا كۆزىنى يۇمۇپ خىيال سۈرۈۋاتقاندەك بىر تەرزدە كارىۋىتىدا ياتاتتى. ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ چۈشكەن خرۇستالدەك سۈزۈك ياش تامچىلىرى ئىككى مەڭزىدە كىچىك ئېرىق هاسىل قىلغانىدى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ ياتقان كارىۋات تەرەپكە قاراپ قەدىمىنى يۆتكىدى. ئۆز خىيالىدا ئۇنىڭغا كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى تېزراق دەۋېلىشنى ئويلايتتى، لېكىن يەنە ئۇنى چۆچۈتۈۋېتىشكە كۆڭلى ئۇنىمايتتى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا تۇرۇپ قىزغا خىلە-

غىچە جىممىدە قاراپ تۇردى. بىر ئازدىن كېيىن شىنيۇ لاپپىدە كۆزىنى ئاچتى، ئاچتىيۇ، ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي چوڭقۇر مۇ-ھەببەت بىلەن دېدى:

— چۇ مۇئەللىم، مەن سىزنى ساقلاۋاتاتتىم. . .

— شىنيۇ! — چۇ يەنچاۋ قەددىنى ئېگىپ ھايا‌جان بىلەن شىنيۇنىڭ قولىنى تۇتتى، — نېمىشقا ماڭا ئۇنداق خەت يازد-ىڭىز؟

— مەن. . . — شىنيۇ ئارتۇق گەپ قىلالماي قالدى. يازغان خېتىنىڭ ھېچقانداق ئۇنۇمى بولمايدىغانلىقى ئۇنىڭ كۆڭ-لىگە ئايان ئىدى.

— سىز ئېلىشىپ قاپسىز! — چۇ يەنچاۋنىڭ كۆزلىرىدە بىر خىل ئاچچىق بار ئىدى، — «ھېسداشلىق قىلىش»، «ئىچ ئاغرىتىش» دەپ يازغىنىڭىزنى قارامسىز! ئاشۇنداق ئەرزىمەس، پۈچەك ھېسسىيات بىزگە ماس كېلەمدۇ؟ نەزەرىڭىزدە مەن باش-قىلارنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈنلا يالغاندىن ئىلتىپات كۆرسىتىدىغان، كۆڭلى سۈيۈق، ساختىپەز ئادەم ئىكەنمەن - دە؟ سىز مەنىڭ دۇنياسى گادايلاشقان، باشقىلارنىڭ مۇھەببە-تىگە تاينىپ كۈن كەچۈرىدىغان تىلەمچى ئىكەنسىز - دە؟ سىز بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزگە داغ تەگكۈزدىڭىز. تېخى: «مۇھەببەت دېگەن نېمە؟» دەپ سوراپسىز. ئەمىسە ئاڭلاڭ، مۇھەببەت دېگەن ئوت. ھەر ۋاقىت، ھەر قانداق چاغدا ئوخشاشلا نۇر، ھارارەت تارقىتىپ تۇرىدۇ. مۇھەببەت دېگەن يەنە شۇ مۇھەب-بەت، ئىنساندا تەبىئىي پەيدا بولىدىغان گۈزەل ھېسسىيات. سىزنى سۆيگىنىم ئۈچۈنلا ئۆز ھېسسىياتىمنى مۇھەببەت دەپ ئاتاۋاتىمەن. باشقا مەقسەت - مۇددىئايىممۇ يوق. «ئۆزىنى قۇر-بان قىلىش» دېگەندەك يوقىلاڭ گەپ بىلەن مېنى چۈشۈرسىڭىز چىدىمايمەن. بىز شۇنچە جىق بەدەللەرنى بېرىپ مۇھەببەتكە ئېرىشتۇق. بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز چوڭقۇر، كۈچلۈك، مەڭگۈ-

لۇك! مانا بۇ بىزنىڭ بارلىقىمىز.

شۇنىڭ چۇ يەنچاۋنىڭ كىرىشىپ كەتكەن قوللىرى ئارىسىدىن قولىنى تارتىۋالماي گېپىنى جىممىدە ئاڭلاپ تۇردى. چۇ يەنچاۋنىڭ بۇنداق ھاياجانلانغىنىنى، بۇنداق قاتتىق ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ گەپلىرى قىزىنى رەنجىتىمەكتە يوق، قەلبىدىكى پۇشايمان، ئۆكۈنۈش داغ-لىرىنى يۇيۇۋېتىپ بارماقتا ئىدى.

— شۇنىڭ، ماڭا يازغان خېتىڭىزنى قايتۇرۇۋېلىڭ! — دېدى چۇ يەنچاۋ بۇيرۇق ئاھاڭىدا، — مەن سىزدىن ئايرىلالماي-مەن!

— چۇ مۇئەللىم، مەن... — قىزنىڭ ياشلىرى چۇ يەن-چاۋنىڭ قولىغا توختىماي ئاقاتتى، تەييارلاپ قويغان گەپلىرى دەرمەھەل ئېسىگە كەلمەيۋاتاتتى. ئۇنىڭ: «مەن بۇرۇنلا قايتۇ-رۇۋېلىشنى ئويلىغان، ئۇ خەتنى يازمىسام بولاتتى!» دېگۈسى، چۇ يەنچاۋنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتقۇسى كەلدى، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى. ئەقلى بىلەن ھېسسىياتى ئوتتۇرىسىدا كەسكىن تو-قۇنۇش بولۇۋاتاتتى، — مېنى كەچۈرۈڭ، ئۇ خەتنى قايتۇرۇۋا-لالمايمەن. بۇ سىزنى سۆيمىگەنلىكىم ئەمەس! مۇھەببىتىمىز بەك چوڭقۇر بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ ئۆزۈنغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالماسلىقىدىن ئەنسىرىدىم. مەن ھامان بىر كۈنى سىزنى تاشلاپ كېتىمەن، ئۇ چاغدا سىز تېخىمۇ ئازابلىنىسىز. ئۇنىڭ-دىن كۆرە... بالدۇرراق... ئايرىلىپ كەتكىنىمىز تۈزۈك.

— ئايرىلىش؟ كىم بىزنى ئايرىۋېتەلەيدىكەن؟ كىم شۇنداق دەيدۇ؟ — چۇ يەنچاۋ كەسكىنلىك بىلەن قولىنى شىلتىدى، — كىم شۇنداق دەيدۇ؟ سىز بۇ گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟

— بىر يەردىن ئاڭلىغىنىم يوق، ماڭا ھېچكىم بىرنېمە دېمىدى. سىزمۇ، لۇ دوختۇرمۇ، ئۆيىمىزدىكىلەرمۇ يوشۇرۇپ كەلگەن ئەھۋالنى مەن كىتابتىن بىلىۋالدىم. كېسىلىم ئېغىر

باسقۇچقا بېرىپ قاپتۇ، ئوپېراتسىيە قىلغىلى بولمايدىكەن، مەكتەپكە قايتىپ بارالمايدىكەنمەن، مەن تۇغىشىپتىمەن! ــ شىنيۇ ئازاب ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمدى، كۆڭلى لاسسىدە بولۇپ قالدى.

چۇ يەنچاۋ كارىۋات ئالدىدا مەڭدىگىنىچە تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ بىر ــ بىرىگە چىڭگىدە كىرىشكەن قوللىرى تىترەۋاتاتتى. پاتېفوندىن كىشىنى مۇڭلاندۇرىدىغان مۇزىكا توختىماي ئاڭلىنىۋاتاتتى.

ــ مېنىڭ ھەممە ئارزۇيۇم يوققا چىقتى، كەسىپ، مۇھەببەت دېگەنلەر مەن ئۈچۈن ناتونۇش نەرسىلەرگە ئايلاندى. مېنى ئۆز ئەركىمگە قويۇۋېتىڭ، چۇ مۇئەللىم! مەن بىر شور پېشانە قىز ئىكەنمەن. ئەمدى باشقا چۈشكەن بەختسىزلىكلەرنىمنى ئۆزۈملا تارتىپ ئۆتۈپ كېتەي. ئۆزۈم ئاددىي بىر ئادەم بولۇپ قالدىم، شۇڭا سىزدىن ئايرىلىپ ياشىشىمغا يول قويۇڭ! بىكار تەلەپلىك ھاياتنى ئىسراپ قىلغانلىق بولىدۇ، مەن ئۇنىڭغا خاتىمە بەرمەكچى ئىدىم، لېكىن يەنە ئاتا ــ ئانامنى ئونقا تاشلاپ قويۇشۇمدىن ئەنسىرىدىم. ئەمدى تەقدىرىمگە تەن بېرىپ ئۆلۈمىمنى كۈتەي. لېكىن، سىز مېنى دەپ ئۆزىڭىزنى نابۇت قىلىسىڭىز بولامدۇ؟ مەندىن ئايرىلىپ كېتىڭ. سىزنىڭ ئىلكىڭىز دە ھېلىھەم ھەممە نەرسە بار! ــ شىنيۇ قولىنى ئاستا تارتىۋالدى، ــ مېنى قويۇۋېتىڭ. مەن بولمىسام، سىزمۇ غەمسىز يۈرەلەيسىز!

ياشلىرى كۆز چاناقلىرىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان چۇ يەنچاۋ پاتېفوننى ئۆچۈرۈۋېتىپ كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى ۋە شىنيۇنىڭ قوللىرىنى يەنە ئالىقانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئالدى. تۇرۇپلا بايا ئۆزىنىڭ نېمىدەپ زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنىگە ئېچىندى. بۇ قىزنىڭ ئەمدى گەپ كۆتۈرگۈچىلىكى قالمىغان، يارىلانغان قەلبى تەسەللى، ئىللىقلىق كۈتەتتى ئەمەسمۇ!

— شىنيۆ! — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ ئىسمىنى ئاستاغىنە چاقىردى، — نېمىدەپ «ئۆلۈم»نى ئويلاپ قالدىڭىز؟ سىزنىڭ كېسىلىڭىز ھېچقانچە كېسەل ئەمەسقۇ؟ تېبابەتكە ئائىت ھەرقاندىق داڭلىق كىتابتىمۇ بايا سىز ئېيتقاندەك قورقۇنچلۇق ھۆكۈملەر دېيىلمىگەن. ئوپېراتسىيە قىلغىلى بولمىسا، دورا بەلەنمۇ كېسەل داۋالىغىلى بولىدىغۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلىم — پەن ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. سىز تېخى ياش! ئېغىر دەپ قارالغان ئۆپكە تۇبېركۇلىوزلىرىمۇ ساقىيىۋاتسا...

— بولدى، ماڭا تەسەللى بەرمەڭ. مەن يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم. ساغلام يۈرىكى بولمىغان بىر ئادەم قانچىلىك ئۇزۇن ياشىيالايدۇ دەيسىز؟ مەيلى بالدۇر ياكى كېيىن بولسۇن، ھامان ئۆلۈمدىن قۇتۇلالمايدىغان گەپ. چۇ مۇئەللىم، مەن ئۆلۈشنى خالىمايمەن. لېكىن، ئەمدى مېنى ھېچكىم قۇتقۇزالمايدۇ. سىز مېنى قۇتقۇزالمايسىز. مەن ئۆزۈمنى تېخىمۇ قۇتقۇزالمايمەن...

— بۇ گېپىڭىز توغرا بولمىدى، شىنيۆ. سىزنى مەنلا ئەمەس، ئۆزىڭىزمۇ قۇتقۇزالايسىز. نەدە ئۇنداق ئوڭاي ئۆلۈم بار ئىكەن؟ سىز شۇنچە ئاسان نابۇت بولۇپ كېتىدىغانغا يا قۇش بالىسى يا گىياھ ئەمەس، ئادەم. ئادەم دېگەن تەبىئەتنىڭ ئەڭ نادىر ئەسىرى، يەر شارىدىكى ئەڭ قىيمەر جانلىق. ئۇنى تۆۋەن چاغلىمايمىز. ياشلىق پۈرسىتىدىن ئۇنداق ئوڭاي ۋاز كەچىڭىز بولمايدۇ. ئۆزىمىزگە پەقەت بىرلا قېتىم نېسىپ بولىدىغان قىممەتلىك ھاياتىمىزنى قەدىرلەيلى! — چۇ يەنچاۋ كەڭرى ئالقانلىرى بىلەن قىزنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ قولىنى سىلاشقا باشلىدى، — سىز بىلەمسىز، شىنيۆ؟ لېنىن كېسىلى ئېغىر لىشىپ كەتكەن چاغلاردىمۇ جېك لوندوننىڭ بىر نادىر ئەسىرىنى كروپاسكايا‌غا ئوقۇتۇپ ئاڭلاپتىكەن، ئۇ ئەسەردىن كېسەلنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغان كۈچ — قۇۋۋەت ئالغانكەن. ئە-

سەرنىڭ ئىسمى «ھاياتقا مۇھەببەت» . . .

— بىلمەيدىكەنمەن . . . — پىچىرلىدى شىنيۇ، — جېنىڭ لوندون . . . مەن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى بەك ياخشى كۆرىمەن. «قارلىقتىكى يولۋاس» ، «دېڭىز بۆرىسى» دېگەندەك ئەسەرلىرى. نى ئوقۇغان، لېكىن بۇ ئەسىرنى ئوقۇماپتىكەنمەن بىمار توغ. رۇلۇق يېزىلغان ئەسەرمۇ؟

— ئۇنىڭدا يالغۇز بىر كېسەل ئادەملا ئەمەس، بەلكى يۈكسەك بىر «ئادەم» نى، ئۆلمەس بىر جان ئىگىسىنى دەل ئاشۇ ئادەم سىزگە ئادەمنىڭ ئىرادىسىنى، ئادەم كۈچىنىڭ ھەرقانداق نەرسە ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغانلىقىنى تونۇتىدۇ، سىزنى ئا. دەم بولغىنىڭىز ئۈچۈن پەخىرلىنىشكە ئۇندەيدۇ، — چۇ يەنچاۋ ئەدەبىيات توغرۇلۇق پاراڭ قىلغاندا، گويا مۇنبەرگە چىقىپ ئىنگ. لىز تىلىدىن دەرس ئۆتۈۋاتقاندەك ھاياجانلىنىپ كېتەتتى، — جېنىڭ لوندون ياش ۋاقىتلىرىدا ئالتۇن قازغىلى ئالياسكا تاقىم ئاراللىرىغا بېرىپ، ئەسىرىدە تەسۋىرلەنگەن ئاشۇ مۇشەققەتلىك تۇرمۇشنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن. ماڭا ئۇنىڭ بۇ ھېكايىسى ئۆزى توغرۇلۇق يېزىلغاندەكلا بىلىنىدۇ. مەن يازغۇچىنىڭ تاۋ. لانغان تىلىدىن ئۇ ئادەمنىڭ قارامتۇل چىرايىنى، قويۇق، قاپقا. را چاچلىرىنى، ئەقىل - پاراسەت ۋە چەكسىز ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان كۆزلىرىنى، كۈلۈش ئۈچۈن ئېچىلغان كالپۇك. لىرى ئارىسىدىكى ئۆتكۈر ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرگەندەك بولە. مەن . . .

شىنيۇ يەنە بېيجەيگە قايتىپ بېرىپ قالغاندەك بىر ھېسسە. ياتتا چۇ يەنچاۋنىڭ تەسىرلىك سۆزلىرىنى جىممىدە ئاڭلاۋاتات. تى. ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭغا ئەقىل - پاراسەت، كۈچ - قۇۋۋەت يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان خەزىنە ئىدى . . .

— شىمالىي قۇتۇپتىكى قەھرىتان سوغۇق كەتمەيدىغان ئالياسكا رايونىدا مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ دېگۈدەك ئىككى ئادەم

كېلىدۇ. ئاچلىق، هارغىنلىق ۋە سوغۇق ئۇلارنىڭ ئادەم ئايىغى تەگمىگەن بۇ جەزىرىدىن چىقىپ كەتكۈدەك ماجالىنى قويمايدۇ. شۇ ئارىدا ئۇلارنىڭ بىرى پۈتىنى قايرىۋالىدۇ، يەنە بىرى دوستىنى تاشلاپ قويۇپ كېتىۋېرىدۇ، بىرەر قېتىم ئارقىسىغا قاراپ مۇ قويمايدۇ... ــ چۇ يەنچاۋ هېكايىنى باشلىشىغا، شىنيۆ ئاستا ــ ئاستا ئۇنىڭدىكى ۋەقەلىك ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ــ دوستىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇ ئادەم ئىنتايىن ئېغىر ئەھۋالدا قالىدۇ. ئۇ ئىلگىرى كېلىپ باقمىغان بۇ يەردە نە بىرەر تۇپ دەرەخ، نە بىرەر چاتقاللىق ياكى بىرەر تال گىياھ كۆرۈنمەيدۇ، نەگىلا قارىسا ئادەمنى قورقۇنچقا سالىدىغان پايانى يوق جەزىرە. ئۇنىڭ يېنىدا يېگۈدەك بىر نېمىسى قالمايدۇ، مىلتىقىنىڭ ئوقى تۈگەيدۇ. ئۇ ئادەم ئېغىر قەدەملىرىنى ئاران يۆتكەپ، ئۆزى پەرەز قىلغان تەرەپكە قاراپ ئاستا ماڭىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ئالداپ، خىيالىدا «دوستۇم مېنى ساقلاۋاتىدۇ» دەپ ئويلايدۇ...

ــ كۈنلەر ئۆتۈۋېرىدۇ. ئۇ قار ــ يامغۇردا قالغاندىمۇ مېڭىشنى توختاتمايدۇ. پۈتۈن ئەزايى چىلىق ــ چىلىق تەرلەپ كەتكەن، پۈتلىرى قاناپ كەتسىمۇ پىسەنت قىلمايدۇ. ئۇنىڭ بىر نەرسە يېمىگىنىگە ئۈزۈن بولغاچقا، يېگىنە سانجىغاندەك ئېچىشىپ ئاغرىيدىغان ئاشقازىنىنىڭ ئاغرىقىمۇ توختاپ قالىدۇ. ئۇ دەرمانسىز هالدا يەرگە يېقىلىدۇ. دەسلەپتە ئۇن چىقارماي يىغلايدۇ، كېيىن رەھىمسىز قاقاس چۆلگە قاراپ تۇرۇپ ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ يىغلاپ كېتىدۇ. ئەمما، بۇ يەردە ئۇنىڭ يىغىسىغا پىسەنت قىلىدىغان ئادەم يوق ئىدى. پەقەت ئۇيان ــ بۇيانغا پېتىراپ يۈرگەن بۇغا ــ مارالار ۋە ۋەهشىي بۆرىلەرلا بار ئىدى. ئۇ بەكلا ماجالىدىن كەتكەن، ئۈزۈق تېپىپ كەلگۈچىلىكى قالمىغان بولغاچقا، مىڭبىر مۇشەققەتتە چىمچىلاقچىلىك چوڭلۇقىتىكى ئىككى تال بېلىقنى بىرنېمىلەر قىلىپ تېپىپ، ئۆزىنى

ئۇنى يېيىشكە زورلايدۇ. ئۇ هايات قېلىش ئۈچۈن ئاشۇ بېلىقلار-نى چوقۇم يېيىشى كېرەك ئىدى!

بىر قېتىم ئۇ ئەمدى هوشىغا كېلىپ يوغان بىر كۆل رەڭ ئېيىقنىڭ ۋەھىمىلىك كۆزلىرىنى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئېيىق ئۇنىڭغا قاراپ خىرىس قىلىدۇ. ئۇچۇ؟ ئۇ قاچمايدۇ، ئۆزىنى ئىمكانقەدەر قورقماس كۆرسىتىشكە تىرىشىپ ئېيىققا قاراپ هۆركىرەيدۇ. ئاۋازى تولىمۇ قاتتىق، قورقۇنچ-لۇق چىقىپ كېتىدۇ. بۇ ئۆلۈم - كۆرۈم پەيتى بولغاچقا، ئۇنىڭدىكى ۋەھىمە باتۇرلۇققا ئايلىنىپ، ئۇ ئېيىق ئالدىدا تۇپتۇز تۇرغان بۇ قورقماس ئاجايىپ مەخلۇقتىن قورقۇپ قاچىدۇ، ئۇ شۇندىلا لاغىلداپ تىترەپ يەرگە پالاقىدە يىقىلىدۇ.

— ئۇ يەنە ئۆزىگە كېلىپ يولىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. كېچە-سىمۇ، كۈندۈزىمۇ مېڭىۋېرىدۇ، يىقىلىپ قالسا يېتىپ دېمىنى ئالىدۇ. ئۆچەي دەپ قالغان هاياتلىق ئۇچقۇنى قايتىدىن پىلىل-داپ ئاستا كۆيگەن چاغدىمۇ ئالدىغا قاراپ ئاستا سىلجىۋېرىدۇ. ئەمدىلىكتە ئۇ جان تالىشىدىغان ئادەمگە ئوخشىماي قالىدۇ، روهى، تېنى ئالدىغا قاراپ ماڭىدۇ، ئۆمىلەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئاشۇ روهى، ئاشۇ تەن بىر - بىرىدىن ئاجرايلا دەپ قالغانىدى. ئۇنى مېڭىشقا ئۇندەۋاتقىنى جېنى، هاياتى ئىدى. چۈنكى ئۇ ئۆلۈشنى خالىمايتتى. ئۇ ئەمدى ئازابنى ئۇنتۇغان، كاللىسىدا ئاجايىپ - غارايىپ خىيالىي مەنزىرىلەر، شېرىن چۈش كۆرۈ-نۈشلىرى ئەكس ئېتەتتى...

— ئۇ ئاخىر يىقىلىپ پەقەتلا ئورنىدىن تۇرالمايدۇ، ئامال-سىز تولىمۇ ئاستا ئۆمىلەشكە باشلايدۇ. بەدىنى ئاستىدىن ئۈزۈن قان ئىزى قېپقالىدۇ. ئۇ ئوقى قالمىغان مىلتىقىنى، يۈك - تاقلىرى-نى، ئالتۇننى خېلى بۇرۇنلا تاشلىۋەتكەن، ئالتۇندىنمۇ قىم-مەتلىك بولغان هاياتلا قېپقالغانىدى. كۈچلۈك ياشاش ئىستىكى ئۇنى ئۆمىلەشكە ئۈندەيدۇ. ئولجا ئىزدىگۈدەك كۈچى قالمىغان

بىر كىشىل بۆرە ھاياتى قىل ئۈستىدە قالغان بۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن تاپ باستۇرۇپ كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئۆلۈشىنى كۈتۈپ، ئۇنىڭدىن زادىلا نېرى بولمايدۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم ئاشۇ بۆرىنى ئۆلتۈرۈشنى ئويلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھاياتقا ئىنتىلىش تراگىدىيىسى باشلىنىدۇ. ئىككى جان قارشى تەرەپنىڭ جېنىنى ئولجا ئېلىش مەقسىتىدە ئۆمىلەشتە بەسلىشىدۇ...

شۇنىۋۇ چۇ يەنچاۋنىڭ قولىنى چىڭىدە تۇتۇۋالدى، نەپىسى توختاپ قالغاندەك ئىدى...

— كېيىن ئادەمنىڭ ئۆمىلىگۈدەك ماداري قالماي، سەكرىتقا چۈشۈپ قالىدۇ. لېكىن، ئۇ ئۆلۈشنى يەنىلا خالىمايدۇ، ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغان تۈرۈقلۇقمۇ ئۇنىڭغا قارشىلىق كۆرسىتىۋېرىدۇ. ئۇ مىدىر قىلماي ئوڭدىسىغا ياتىدۇ، بۆرىنىڭ ھاسىرىغىنىنى ئاڭلايدۇ، ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىپ قوپال تىلىنى چىقىرىپ ئىككى مەڭزىنى يالىغىنىنى سېزىدۇ. ئۇ غەيرىتىگە كېلىپ بۆرىنى كانىيىدىن سىقىپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قولىنى چىقارغاندا، قولى ھاۋادا ئېسىلىپ قالىدۇ. بىر ئىشنى توغرا، چاققان قىلىش ئۈچۈن كۈچ - مادار بولۇش كېرەك، ئۇنىڭدا دەل مۇشۇ نەرسە يوق، بۆرىمۇ، ئادەممۇ سەۋرىچانلىق بىلەن قارشى تەرەپنى يېيىش پۈرسىتىنى كۈتىدۇ.

ئۇ ھوشىغا كېلىپ، بۆرىنىڭ قولىنى يالاۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ ۋە پۈرسەت كۈتۈپ جىممىدە ياتىدۇ. بۆرە ئاخىر بارلىق كۈچىنى يىغىپ ساقلىغىنىغا ئۈزۈن بولغان بەدەننى چىشلەيدۇ...

— ھە... — شۇنىۋۇ جىددىيلەشكىنىدىن توۋلىۋەتتى ۋە سوغۇق تەر بېسىپ كەتكەن قوللىرى بىلەن خۇددى ئۇ بۆرە ئۆزىگە ئاغزىنى سوزۇۋاتقاندەك چۇ يەنچاۋنىڭ بىلىكىگە چىڭىدە ئېسىلىۋالدى.

— ئاخىرىنى ئاڭلاڭ، — دېدى چۇ يەنچاۋ قىزىنىڭ تەر باسقان قولىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ... بۇ ئادەمنىڭ كۈتۈۋاتقىنى

نىغمۇ ئۇزۇن بولغان بولۇپ، ئۆزىنىڭ جېنىنى ئۆلەي دەپ قالغان بۇ بۆرىگە تاشلاپ بېرىشنى خالىمايدۇ. بۆرە ئۇنىڭ قولـ
نى چىشلىۋالىدۇ، ئۇنىڭ قولىمۇ بۆرىنىڭ ئاغزىنى چىڭگىدە قامالىۋالىدۇ. ئىككى تەرەپنىڭ سەۋر ـ تاقىتى، ئىرادىسى قاتتىق كۈچ سىنىشىدۇ. ئەمما، ھەر ئىككىسىنىڭ ھەرىكىتى تولىمۇ سۇس. ئادەم بىر قولىدا بۆرىنىڭ چىشىنى تۇتۇپ يەنە بىر قولىدا بۆرىنىڭ بوينىنى ئاستا سىقىدۇ. پۇتۇن بەدىنىنىڭ ئېغىرلىقىنى بۆرىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈرۈش ئۈچۈن مەجبۇرىي دوملايدۇ. ئەمما، بۆرىنىڭ يەنىلا جېنى چىقمايدۇ. ئۇ ئاخىر بۆرىنىڭ كېكىردىكىگە ئاغزىنى ئاپىرىپ بار كۈچى بىلەن چىشـ
لەيدۇ... ئىسسىق بىر سۈيۇقلۇق ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ كېـ
كىردىكىدىن ئېقىپ كىرىپ، ئاخىر مادارىدىن كېتىپ ئوڭدىسـ
غا يىقىلىدۇ...

كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئېزىدىغان ھېكايە ئاخىرلاشتى. غەر-
بىي ھۈجرىنىڭ ئىچى يىگىت بىلەن قىز بىر ـ بىرىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى ئېنىق ئاڭلىيالىغۇدەك دەرىجىدە جىمىپ كەتتى. شۇنىڭ ھېلىھەم چۈ يەنچاۋنىڭ قولىنى چىڭگىدە تۇتۇپ تۇراتتى، كۆزلىرى ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى.

ـــ كېيىنچۇ؟

ـــ كېيىن؟ ـــ چۈ يەنچاۋنىڭ كۆزلىرى مەغرۇر چاقناپ كەتتى، ـــ بۆرە ئۆلۈپ، ئادەم ھاياتىنى ساقلاپ قالىدۇ. لەھەڭ تۇتقىلى كەلگەنلەرنىڭ كېمىسىگە چىقىپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغا قايتىپ كېتىدۇ. ھەمىشە قۇياش نۇرى سېپىلىپ تۇرىدىغان جەنۇبىي كالىفورنىيىدە ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، باغلىق ئۆيى بار بولۇپ، بۇ نەرسىلەردىن ئايرىلىپ قېلىشنى خالىمـاي ئاخىر ھايات قايتىپ كېلىدۇ ئۇ گەرچە ئالتۇنغا ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ ئەڭ قىممەت نەرسىگە ـــ سۈنىماس ھاياتقا ئېرىشىدۇ!

ـــ ھايات، ھايات... ـــ شۇنىڭ بۇ سۆزنى توختىماي

پىچىرلىدى.

— شىنيۆ! — دېدى چۈ يەنچاۋ قىزغا ئىللىق مۇھەببەت بىلەن بېقىپ، — سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ھازىر بىر «بۆرە» تۇرۇپتۇ، ئۇ «بۆرە» ئۇنچە كۈچلۈك، قورقۇنچلۇق ئەمەس. ئۇنىڭ بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان يالغۇز سىزلا ئەمەس، مەنمۇ بار. مەن سىزنى ھەرقانداق ئەھۋالدا تاشلاپ كەتمەيمەن، ئىككى ھايات بىرىكسە قانداق زور كۈچ ھاسىل بولىدۇ - ھە؟ مەن سىزنى يۆلەپ، يۈدۈپ، سۆرەپ بولسىمۇ ئالدىمغا مېڭىۋېرىمەن، «ئال-ياسكا» دىن چىقىپ كېتىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ گۈزەل ئەتىمىز بارلىققا كېلىدۇ.

— چۈ مۇئەللىم... — شىنيۆ بېشىنى چۈ يەنچاۋنىڭ كۆكرىكىگە قويۇۋېتىپ ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ دۈپۈلدەشلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدى، — بىز... چىقىپ كېتەلەرمىزمۇ؟ مەن ئەمدى مەكتەپكە قايتالمايمەن، تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. «ئەتە» ماڭا مەنسۇپ بولمىسا كېرەك...

— ياق، شىنيۆ، ئەگەر ئەتىنى كۆرەلمىسەك بۈگۈننىڭمۇ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ. بۈگۈننى چىڭ تۇتسىڭىزلا ئەتە سىزگە مەنسۇپ بولىدۇ. سىزنى مەكتەپكە قايتىپ بارالمايدۇ دەپ كىم دەيدۇ؟ تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنالمايدۇ دەپ كىم دەيدۇ؟ ياخشى داۋالانسىڭىز، بىر يىلدا بولمىسا ئىككى يىلدا، ئىشقىلىپ، ھامان بىر كۈنى يەنىۋەنگە ساق - سالامەت قايتىپ بارالايسىز. ئادەم ئۆچۈن ئېيتقاندا، ئەڭ قورقۇنچلۇق بولىدىغىنى كېسەللىك ئەمەس، ئىرادە ۋە ئىشەنچتىن مەھرۇم قېلىش. ئۆزىڭىزنى تۆۋەن چاغلىماڭ. چۈشكۈنلۈك بىلەن كۈتۈۋەرسىڭىز بولمايدۇ، سىز بۈرۈنلا مېنىڭ ياردەمچىم بولغانىدىڭىزغۇ؟

— مېنى قانداقمۇ «ياردەمچى» دېگىلى بولسۇن؟ — شىنيۆ كۈلۈپ كەتتى، — مەن سىزگە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بېرىد-

ۋاتىمەن شۇ. مەن بولمىغان بولسام، كىتابىڭىزنى بۇ چاغقا تەرجىمە قىلىپ بولاتتىڭىز...

— ياق، بۇنداق دېمەڭ. سىز «شەمشەر قۇيۇش» نىڭ تەرجىمىسى توغرۇلۇق نۇرغۇن قىممەتلىك پىكىرلەرنى بەرگەن ئەمەسمىدىڭىز. بىز بۇ كىتابنى بىرلىكتە تۇڭىتەيلى. ھازىر ئۇنىڭدىن ئىككى پارچىلا ھېكايىنىڭ تەرجىمىسى قېپقالدى، ئىككىمىز بۆلۈشۈپ بىر پارچىدىن قىلايلى. دەسلەپكى ئورىگىنالى چىققاندىن كېيىن يەنە مۇزاكىرە قىلايلى، يەنە تۇزىتەيلى، قانداق؟

— مەن... قىلالارمەنمۇ؟ — شىنيۆ دېلىغۇل بولۇپ سورىدى.

— قېنى سىناپ باقمامسىز؟ — چۇ يەنچاۋ ئىشەنچ بىلەن قىزغا تىكىلدى، — بىرىنچى قەدەمنى ئالغاندىن كېيىنلا ئىكىكىنچى قەدەمنى قانداق ئېلىش كېرەكلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. بىز كەسىپ ئۇستىدە ئىزدىنىش ۋە ئىنتىلىشلىرىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرەيلى. ئالدىمىزغا قاراپ مېڭىۋېرەيلى، بىر ئۆمۈر ماڭايلى!

— چۇ مۇئەللىم... مەن... سىزگە ئەگىشىپ ماڭاي!

شىنيۆ يەنىلا ياش، تولىمۇ ياش ئىدى، ھاياتلىق مەنزىلىنىڭ ئاران ئون توققۇز مۇساپىسىنى بېسىپ تۇڭەتكەنىدى. ئۇمىدى تېخى پۈتۈنلەي ئۇزۇلمىگەن تۇرسا، ئۇ نېمىدەپ ئۆزىنى قويۇۋەتسۇن؟ تەقدىر ھەممە نېمىسىنى تارتىۋالغان ھالەتتىمۇ چۇ يەنچاۋ يېنىدىلا بولسا، ئۇ يەنە قەيسەرلىك بىلەن ياشاشقا رازى. قىزنىڭ كۆز ئالدىدا ئايىغى كۆرۈنمەيدىغان ئەگرى - بۈگرى، ئېگىز - پەس بىر يىل پەيدا بولغاندەك بولدى. يىقىلىپ چۈشكەن بىر ئادەم تىرەجەپ يۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى، ھېچنېمىگە قارىماي ئالدىغا يۈگۈردى. ئۇ ھېلىقى ئالياسكىلىق ئادەم ئەمەس.

مەس، شىنيۆنىڭ ئۆزى ئىدى. بېشىغا، يەلكىلىرىگە چۈشۈپ تۇرغان شەپەق نۇرى ئالتۇندىنمۇ پارقىراق بولغان ھاياتلىق نۇرى تارتىپ تۇراتتى. ياق، كېتىۋاتقىنى يالغۇز ئۇلا ئەمەس، چۈ مۇئەللىم ئۇنىڭ بىلەن قول تۇتۇشۇپ يانمۇ يان كېتىۋاتىدۇ، ئىككى گەۋدە بىر جانغا ئايلانغان. . .

خەن خانىم خۇشال ھالدا قايتىپ كەلدى. ئۇ كېلىنىنىڭ قورسىقىدا راستتىنلا قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ، ئەركىن بازاردىن بىر تىرىك توخۇ سېتىۋالدى، ئاندىن مەسچىتكە ئاپىرىپ بىر قېرى كىشىگە سويدۇردى.

بۇگۈنكى «توخۇ قورۇمىسى» غا چۈ يەنچاۋمۇ داخىل بولدى. شىنيۆ تاماق ئۈستىدە «چۈ مۇئەللىم» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇنىڭ قاچىسىغا تاماق سېلىپ بەكمۇ خۇشال ئولتۇردى. خەن خانىم ئەلۋەتتە بۇنىڭغا بىرنېمە دېيەلمەيتتى. دېمىسىمۇ تاماق ۋاقتى بولغاندا كەلگەن مېھماننى ئاچ قورساق يولغا سالغىلى بولمايدۇ ـ دە!

چۈ يەنچاۋ كەتكەندىن كېيىن خەن خانىم خەي ھاممىغا دېدى:

ـــ بۇ چۈ مۇئەللىم. . . شىنيۆگە نېمانچە يېقىنچىلىق قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ـ دە، ـــ دېدى خەي ھامما رازى بولغاندەك قىلىپ، ـــ ئوقۇتقۇچى تۇرسا، ئوقۇغۇچىمۇ ئۇلارنىڭ بالىلىرىغا ئوخشايدۇ.

ـــ بالىلىرىغا؟ ئۇ تېخى ياشلا بالا تۇرسا! ـــ خەن خانىم قوشۇمىسىنى سەل تۇرۇپ قويدى، ـــ شىنيۆمۇ چوپچوك بولۇپ قالغان قىز، ئوقۇشتىن توختىغان تۇرۇقلۇق يەنە ئوقۇتقۇچىسى بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىۋەرسە قاملاشمايدۇ. ئائىلىمىزنىڭ يۈز ـ ئابرۇيى بار، سىرتتا سۆز ـ چۆچەك بولۇپ قالسا. . .

ـــ هه؟ ـــ بۇ گەپنىڭ ۋەزىنىنى دەڭسەپ كۆرۈپ، مومايـ
نىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى.
ـــ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە كەلسە، ـــ دېدى خەن خانىم
ئۇنىڭغا تاپىلاپ، ـــ شىنيۆنى ئۆيدە يوق، سىرتقا ئايلانغىلى چىـ
قىپ كەتتى، دەڭ... ياكى كېسىپلا، تۇغقىنىمىزنىڭكىگە دەم
ئالغىلى كەتتى، دېسەڭىزمۇ بولىدۇ، چۈشەندىڭىزمۇ؟
خەي هامما ئارتۇق بىرنېمە دېمىدى.

بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يازلىق تەتىلگە
قويۇپ بېرىلگەنىدى. لۇ شيۈجۇ، شيې چيۈسىلار... يۈرتىغا
قايتىشنىڭ تەقەززاسىدا يۈك ـ تاقلىرىنى تېڭىش بىلەن ئالدىـ
راش ئىدى. ھەر بىر ئوقۇغۇچىنىڭ دېگۈدەك كېچە ـ كۈندۈز
سېغىنغان ئاتا ـ ئانىلىرىغا نۇرغۇن گەپلىرى يىغىلىپ قالغانىـ
دى. چۈ يەنچاۋ ئانىسىنى، ئاچىسىنى، ئۆز ئائىلىسىنى سېغىنـ
غان بولسىمۇ، شاڭخەيگە قايتىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلمىدى.
توغرىسى، بېيجىڭدا ئۇنىڭ «ئائىلە» سى بار ئىدى. بۇ «ئائىلە»
يالغۇز يەنيۈەندىكى ياتىقىلا ئەمەس، يەنە «بىلىمدان» قەسرى
ئىدى، چۈ يەنچاۋ ئۇ يەرنىمۇ ئۆزىنىڭ ئائىلىسى دەپ ھېسابلايىتـ
تى.
جېڭ شاۋجىڭ بۇ تەتىلدە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بېيدەيخېغا
بېرىپ بىر ھەپتە دەم ئېلىپ كەلدى. بىر ھەپتە ۋاقىت گەرچە
بەك قىسقا بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا كەم تېپىلىدىغان پۈرسەت
ئىدى. بۇنداق پۈرسەت سىنىپىدىكى ھەرقانداق ساۋاقدىشىغا نېـ
سىپ بولمايتتى. يەنە كېلىپ، ئۇ بۇرۇن دېڭىزنى كۆرۈپ
باقمىغان بولغاچقا، بۇ قېتىم كۆڭلى ئاجايىپ يايراپ كەتتى.
جېڭ شاۋجىڭ يولغا چىقىشتىن بۇرۇن «بىلىمدان» قەسـ
رىگە شىنيۆنى يوقلاش ئۈچۈن باردى. ئۇ شىنيۆنى ئۆزى بىلەن
سېلىشتۇرۇپ: «ئۇ ھەقىقەتەن بەختسىز» دەپ ئويلايتتى، شۇڭا

تەتىلگە مېڭىشتىن بۇرۇن بېرىپ يوقلاپ قويمىسا كۆڭلى ئۇنداق بولمايتتى. زىممىسىدە مۇشۇنداق بىر مەسئۇلىيەتنىڭ بارلىقىنى ئۇ ئىلگىرى چۇ مۇئەللىمگىمۇ بىلدۈرگەن ۋە شۇنىۋاقتىلا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغان بولغانىدى. ئۇ گەرچە ئىلگىرى چۇ مۇئەللىمنى «شۇنىۋاقتىلا ھېسداشلىق قىلمۇاتىسىز» دەپ تەنقىدلىگەن بولسىمۇ، ئەمدىلىكتە ئۆزىنىڭ ھېسسىياتىنى ھەرگىز «ھېسداشلىق» دەپ چۈشەنمەيتتى. چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆزى تەنقىد بېرىۋاتقاندا ھاياجانلىنىپ: «ئېچ ئاغرىتىش، ھېسداشلىق دېگەن سۆزلەرنى چاكىنىلار قۇيرۇق شىپىلاڭشىتىدىغان قۇلدارلارغا، ھۆكۈمرانلارغا ئىشلىتىلگە» دېگەن گېپى ئۇنىڭغا بەك ئېشىپ كەتكەندەك تۇيۇلغانىدى. يېڭى جۇڭگودا نەدىمۇ «پۇلدارلار»، «ھۆكۈمرانلار» بولسۇن؟ بۇ چۇ مۇئەللىمنىزە، ئادەتتە شۇنداق ئەدەپلىك، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، ئەمما گەپ قىلسا ئەجەب ھاياجانلىنىپ كېتىدىكىنا! يەنە تېخى ئۇ ئۆزى بىلەن شۇنىۋۇ ئوتتۇرىسىدىكى «مۇھەببەت»نى شەپەقىنىڭ رەڭگىدىنمۇ نۇرلۇق، بۇلاق سۈيىدىنمۇ سۈزۈك قىلىپ سۈرەتلىگەن، ئوقۇغۇچىسىغا قىز - ئوغۇللارنىڭ خۇسۇسىي مۇھەببىتىگە چېتىلىدىغان نازۇك تېمىدا سۆزلەشتىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرمىغان. يەنە كېلىپ، گەپلىرى شۇنچە قايىل قىلارلىق، مەردانە! جېڭ شاۋجىڭمۇ ياشلىق بوسۇغۇسىغا ئەمدىلەتىن قەدەم باسقان قىز تۇرسا، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئازراقمۇ تەسىر قىلماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ ئۇنىڭمۇ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدىن ئاشۇ زۆرۈر بىر قەدەمنى بېسىشنى ئارزۇ قىلغان، مۇھەببەت تېمىسىدىكى داڭلىق ئەسەرلەرنى قىزىقىپ ئوقۇغان چاغلىرى بولغان، تېخى ئۆزى «خاملېت» قىمۇ «رېژىسسورلۇق» قىلىپ باققان. خاملېتنىڭ ئوپېلىياغا بولغان ساپ، تەلۈلەرچە مۇھەببىتى يۈرىكىنى تىترەتكەن، ئاشۇ بىر جۈپ ياشنىڭ مۇھەببەت تراگېدىيىسى ئۈچۈن كۆز يېشىمۇ قىلغان، «خاملېت» ئۆز قولى بىلەن سەھ-

ىنگە ئېلىپ چىقىلمىغاندا كۆڭلى قاتتىق يېرىم بولغان؛ ئاندىسى: «ھېلىمۇ ياخشى ئايال باش قەھرىمانلىكلار ئاغرىپ قاپتۇ، بولمىسا 4 ـ مايدا ئاشۇنداق ئويۇننى قويغىنىكلار ئۈچۈن ‹يۆنىلىش خاتالىقى ئۆتكۈزدى› دېگەن گەپكە قالاتتىكلار!» دېگەندە يەنە قورقۇپمۇ قالغان. «خاملىت» بىلەن ئۆزى ئادەتتە ئىشلەۋاتقان ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەتنى ماسلاشتۇرۇش ئۈنىكىغا ھەقىقەتەن تەسكە توختىدى، بولۇپمۇ فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ تەشۋىقات ھەيئەتلىكىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن ئەھۋال تېخىمۇ شۇنداق بولدى.

لېكىن، ئۇ «خاملىت» تىن نېمىشقا مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئوقۇنقۇچىسىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن بارغان چېغىدا يەنە بىردىنلا ئاجىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ؟ ئوقۇنقۇچىسىنىڭ سوئاللىرى ئالدىدا تىلى تۇتۇلىدۇ؟

جېك شاۋجىنىڭ كاللىسىدا چۇ مۇئەللىم، فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى، مەكتەپ پارتكومىنىڭ سېكرېتارى، يەنە دادىسى ئېيتقان نۇرغۇن نەزەرىيىلەر دەممۇدەم ئالمىشىپ تۇرۇۋاتاتتى... ئەلۋەتتە، چۇ مۇئەللىم قالغانلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان قىلاتتى ھەتتا ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى ئارىسىدا ئېختىلاپمۇ بار ئىدى. نېمىشقا ئۇلارنىڭ ھەممىسلا ئۆزىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى «ماركسىزم» دەپ ئاتايدۇ، ئوخشاش بىر «ماركسىزم» نېمە ئۈچۈن ھەر خىل ئۇسۇلدا چۈشەندۈرۈلىدۇ؟ نېمىشقا ئېختىلاپ كۆرۈلگەن نەزەرىيىلەر ئۈنىكىغا يەنە تەسىر قىلالايدۇ؟ بەلكىم ئۆزىنىڭ كاللىسىدىمۇ بۇرژۇئازىيە ئېڭىنىڭ تەسىرى بولسا، دەرھال پەرقلەندۈرۈۋېلىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىۋاتقاندۇ؟ ئۇ مۇشۇ ئىشنى دەپ ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىنلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، «ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»نىڭ تۆت تومىنى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقتى. ئەپسۇس، مەخسۇس «مۇھەببەت» تېمىسىدا يېزىلغان بەزى

ىرەر ماقالىنى تاپالماي تېخىمۇ تېڭىرقاپ قالدى.

شۇ كۈنى جېڭ شاۋجىڭ شىنيۇ بىلەن كۆرۈشكەندە نېمە دەپىش كېرەكلىكىنى ئويلاپ «بىلىمدان» قەسرى ئالدىدا خېلى ئۇزۇن ئايلاندى. سىنىپ مەسئۇلى بىلەن شىنيۇنىڭ مۇھەببەتلەشكىنىگە قوشۇلغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سۆكۈت قىلسۇنمۇ ياكى شىنيۇنى «توسقۇنلۇقلاردىن قۇتۇلۇپ ئىنقىلابىي كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تىكلەش» كە قايىل قىلسۇنمۇ؟ ھەي، شىنيۇنىڭ يەنە قانچىلىك ئۆمرى قالغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟... ئۇنىڭ كاللىسىدا مانا مۇشۇنداق ئويلار كېزەتتى.

تۇيۇقسىز، جېڭ شاۋجىڭنىڭ كاللىسىدىن پاللىدە بىر ئۆي كېچىپ ئۆتتى. مەكتەپ: «ئۇدا ئىككى يىل ئوقۇشتىن توختىغانلار مەكتەپتىن چېكىنىدۇرۇلىدۇ» دەپ بەلگىلىمە تۈزگەن ئەمەسمىدى. خەن شىنيۇنىڭ كېسەل بولۇپ قېلىپ دەم ئېلىۋاتقىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشتى. توغرا، ئەمدى ئۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئەمەس، بىزنىڭ سىنىپ بىلەن ئالاقىسىمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ ئىشىغا ئارىلىشالمىغاندىن كېيىن ئارىلاشمىسامىلا بولىدىمۇ؟ بىر ئادەمنىڭ كۆچى بەربىر پۈتۈن دۇنيانى قۇتقۇزۇشقا ئاجىزلىق قىلىدۇغۇ.

ئۇ ئاخىر ئۆزىنى ئىلاجسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغان قىيىن مەسىلىنىڭ جاۋابىنى تېپىپ، بىرەرىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرۋازىسى ھىممىدە ئېتىلگەن «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئالدىدىن ئالدىراپ كەتتى، بەختىگە ئۇنى ھېچكىم كۆرمىدى.

چۇ يەنچاۋ بىلەن شىنيۇ قايتا - قايتا مۇزاكىرىلىشىپ، قايتا - قايتا تۈزىتىپ «يېڭى ھېكايىلەر» نىڭ تەرجىمىسىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ بۇ كىتابنى قولىغا ئالغىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشقانىدى. بۇ جەريانىدا ئۇ خۇشياقمىغانلىقتىن

ئەمەس، خىزمەتىنىڭ ئالدىراشلىقىدىن، خىلمۇ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ۋاقتىدا تۈتالمىدى. شىنيۆ-نىڭ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قېلىشى بىلەن ئۇنىڭ مۇتلەق كۆپ ۋاقتى قىزىنى يوقلاش، قىزىنىڭ ھالىغا يېتىش بىلەن كەتتى؛ تەرجىمىسى ھە دېگەندە يېرىم يولدا توختاپ قېلىپ ئەسەر تاپشۇ-رۇش ۋاقتىنى سوزۇۋېرىشكە مەجبۇر بولدى. ئەمدى ۋاقتىنى يەنە سوزۇشقا بولمايتتى، نەشرىيات كىتابنى بەك سۈيلەپ كەت-كىنىمۇ يوق، ئەمما ئۇ شىنيۆنى ئويلاپ قالغانىدى. چۇ يەنچاۋ بۇ كىتابنىڭ تەرجىمىسىگە يېڭى كىرىشكەن چاغدىلا شىنيۆ ئۇ-نىڭغا قىزغىنلىق بىلەن كۆڭۈل بۆلگەن، ئاغرىپ يېتىپ قالغان چېغىدىمۇ ئۇنىڭدىن تەرجىمە ئەھۋالىنى سوراپ تۇرغانىدى. تەر-جىمە كەسپىگە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغان بۇ «تۇنجى كىتاب-خان» ئۇنىڭغا چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلدى. ھازىر چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بە-لىدۇ. لېكىن ئۇ قىزىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىشى، ئۇنىڭغا مۇھەببەت بېرىشى، ئۆزى قىزىققان ئىشنىڭ خۇشاللىقىنى ھېس قىلدۇرۇشى كېرەك. تەرجىمىنى تۈگەتكەندىن كېيىن كىتابنى ئىككىسىنىڭ نامىدا چىقارماقچى، شۇڭا ھازىر ئۇ بۇ كىتابنى بالدۇرراق باسمىغا بېرىش، بالدۇرراق نەشردىن چىقىرىش ئۇ-چۈن مىنۇت ـ سېكۇنت بىلەن ھېسابلىشىپ كۈرەش قىلىۋاتە-دۇ. قاتتىق مۇقاۋىلىق يىپىيېڭى كىتابنى قىزنىڭ قولىغا تۇتقۇز-غان چاغدىكى كۆڭۈللۈك مەنزىرىنى خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىۋا-تىدۇ. شۇ چاغدا شىنيۆ قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر ـ ھە؟ راستتىنلا شۇنداق پەيت كەلسە، بۇ تەقدىرنىڭ، كەسپىنىڭ شىنيۆنى تاشلىۋەتمىگەنلىكىدىن، كۆڭۈللۈك تەرجىمە ھاياتىنىڭ مۇشۇنىڭ بىلەن باشلىنىپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىنكى مۇساپە يەنە ئۇزۇن ـ دە. شۇڭا چۇ يەنچاۋ ھاياتلا بولىدىكەن شىنيۆ بىلەن ئاشۇ ئۇزۇن مۇساپىلىك يولدا

قاتارلىشىپ ماڭىدىغانلىقىغا، شىنيۆنىڭ يېقىلىپ قالمايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

خەن خانىم شىنيۆنىڭ چىرايىنىڭ كۆندىن - كۆنگە ياخشىلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، كېسىلىنىڭمۇ قايتا قوزغالمايۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇرۇۋاتاتتى. بۇ ئىش ئۆيدىكىلەرنى ئوبدانلا خاتىرجەم قىلدى. لېكىن، چۇ يەنچاۋنىڭ پات - پاتلا كېلىشى خەن خانىمنى ئەنسىرىتىپ قويدى. ئۇ نەچچە قېتىم مۇشۇ ئىش توغرۇلۇق خەي هاممىغا قاقشاپ بەردى.

— سىز نېمىشقا ئۇنى توسىمايسىز؟

— خىجىل بولماي قانداق «كەلمەڭ» دېيەلەيمەن؟ — دېدى مومای خىجالەت بولۇپ، — ئۇ ياخشى كۆڭلى بىلەن شۇنچە يىراقتىن قىزىمزنى يوقلاپ كەلگەن تۇرسا. مەن خەقنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتىشنى خالىمايمەن.

— ئەمىسە مەن خالايدىكەنمەن - دە؟ — خەن خانىمنىڭ كۆڭلى بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى، ئىچىدە ئىختىيارسىز: «كىم خەقنى رەنجىتىشنى خالايدۇ؟ لېكىن، بۇ چۇ مۇئەللىممىزە. ئۇنى بەربىر رەنجىتىدىغان ئىش، ئەمدى نېمە ئامال بار؟» دېگەنلەرنى ئويلىدى.

شۇ كۈنى چۇ يەنچاۋ ئۇچىنچى يىللىققا دەرس بېرىپ بولۇپ، تامىقىنى ئالدىراپلا يەپ «بىلىمدان» قەسىرىگە يېتىپ كەلدى.

— چۇ مۇئەللىم، سىزكەنسىز - دە؟ — ئادەتتىكىگە ئوخشاشلا ئۇنىڭغا ئىشىكنى خەي هامما ئېچىپ بەردى، — تازا بىر ئىش بولدى، شىنيۆ سىرتقا چىقىپ كەتكەن...

— سىرتقا چىقىپ كەتكەن؟ — چۇ يەنچاۋ تولىمۇ تاسادىپىيلىق هېس قىلدى، — نەگە كەتتى، كېسىلىدە بىرەر ئۆزگىرىش بولمىغاندۇ؟

— مۇنداق ئىش، — دېدى خەن خانىم ئىچكەركى ئۆيدىن

چىقىپ، ــ بۇگۈن مەن يەڭگىسىنى شىنيۆنى ئاپىرىپ تەكشۈر-تۈپ كېلىشكە بۈيرۇدۇم. تەكشۈرتكىنىمىزگە بىر ئاي بولۇپ قالغان.

ــ تەكشۈرتۈشكە؟ دوختۇرخانىدا ئادەتتە ئەتىگەنلىرى تەكشۈرۈش قىلىناتتىغۇ. بىز بۇ ئىش توغرۇلۇق كېلىشىپ بولغان. مەن شىنيۆنى ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەندە تەكشۈرتكىلى ئاپىرىدىغان بولغان... ــ دېدى چۇ يەنچاۋ.

ــ چۈشتىن كېيىن كېسەل كۆرسەتكىلى باردىغانلار ئازراق بولىدۇ، دوختۇرمۇ ئەستايىدىل تەكشۈرىدۇ، ــ دېدى خەن خانىم كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ ئۇنىڭ يەڭگىسى بىر ئىشلاردا بەك ئىنچىكە، ھەم ئۆزى ئوقۇغان، ئۇ ھەمراھ بولۇپ بارسا شىنيۆ-دىن مەنمۇ خاتىرجەم. چۇ مۇئەللىم، بۇ ئىشتا سىزنى ئاۋارە قىلساق بولمايدۇ، ھېلىمۇ سىزنىڭ جىق ۋاقتىڭىزنى ئالدۇق. بۇنداق كېتىۋەرسە بىز ئاتا ـ ئانا بولغۇچىلارمۇ يۈزىمىز چىمىلداپ خىجىل بولۇپ قالىدىكەنمىز.

ــ خەن ھامما، بۇنداق تەكەللۇپ قىلماڭ، ــ دېدى شىنيۆدىن ئەنسىرەپ قالغان چۇ يەنچاۋ خوشلىشىش ئۈچۈن كەينىگە بۇرۇلۇشقا تەمشىلىۋېتىپ، ــ ئەمىسە... مەن دوختۇرخانىغا بېرىپ باقاي.

ــ بولدى، ــ دېدى خەن خانىم جاھىللىق بىلەن ئۇنى قېيىقىلىشقا دەۋەت قىلىپ، ــ ئۆيگە كىرىپ ئازراق چاي ئىچىپ كېتىڭ، يەنە سىزگە دەيدىغان گەپلىرىمىز بار.

چۇ يەنچاۋ ئامالسىز خەن خانىمنىڭ ئارقىسىدىن قورۇغا كىردى، ئەمما نېمە دېسە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلمىگەچكە ئارتۇق گەپ قىلمىدى. ئۇ تۆر ئۆيگە كىرگەندە، خەن زىچى چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى، چۇ يەنچاۋ شۇندىلا بىرنېمىنى چۈشەنگەندەك بولدى. ئەگەر بۇ ئىككىيلەن شىنيۆنىڭ قاچان مەكتەپكە قايتىپ بارالايدىغانلىقىنى سوراپ قالسا، نېمىدەپ جاۋاب بەرگۈلۈك؟

ـــ چۇ مۇئەللىم، كېلىڭ! ـــ خەن زىچى ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئورۇن كۆرسەتتى. بۇ ھال چۇ يەنچاۋ-نى «بايا پەرەز قىلغىنىم توغرا ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلتۈ-رۈپ قويدى. ئەمەلىيەتتە، خەن زىچى ئالايىتەن چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغانمۇ ئەمەس ئىدى. يېقىندىن بېرى ئالا-ھىدە ھۇنەر ـ سەنئەت شىركىتىدە ھەر كۈنى سىنىپىي كۈرەش يۈرگۈزۈلۈۋاتاتتى. ھازىرغىچە بىرەر مەسىلىسى تارتىپ چىقا-رىلمىغان بولسىمۇ، خەن زىچى نېمىشقىدۇر ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن بىرەر چاتاق چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ يۈرەت-تى، شۇڭا ئاشۇنداق يىغىنلارغا قاتناشسىلا يۈرىكىنى ۋەھىمە باساتتى. بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ئۇ يىغىندا پەقەت ئولتۇرالماي «بېقىنىم ئاغرىۋاتىدۇ، كېسەل كۆرسىتەتتىم» دەپ باھانە كۆر-سىتىپ ئۆيگە قايتىپ كەلگەنىدى. لېكىن، قىزى ئۆيدە بولمە-غاچقا، ھېچ ئىشقا قولى بارماي ئولتۇراتتى. چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشى ئۇنى خۇرسەن قىلدى. چۈنكى، ئۇ بۇ بىلىملىك يىگىت بىلەن پاراڭلىشىشنى خالايتتى.

چۇ يەنچاۋ خەن زىچىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن خەن خانىم ئاغزى يېپىق پىيالىدە ئۇنىڭغا ئۆزى چاي ئەكەلدى.

ـــ خەن تاغا، خەن ھامما، ـــ دېدى چۇ يەنچاۋ چاينى قولىغا ئېلىپ شىرەگە قويغاچ. ئۇنىڭ شىنيۆ ئۆيدە يوق پۈرسەت-تىن پايدىلىنىپ بەزى گەپلەرنى قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا دەۋېلىش ئويى بار ئىدى، شۇڭا قورۇنۇپ ئولتۇرمايلا دېدى، ـــ يېقىندىن بېرى شىنيۆنىڭ سالامەتلىكى تېز ئەسلىگە كېلىۋاتىدۇ...

ـــ راست دەيسىز، ھازىر ئۇنىڭ كەيپىياتى بۇرۇنقىدىن جىق ياخشى، ـــ خەن زىچى ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا دېدى، ـــ بۇمۇ لۇ دوختۇرنىڭ كۆيۈنۈپ داۋالىغىنىدىن، سىزنىڭ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلگىنىڭىزدىن، مەدەت بەرگىنىڭىزدىن بولدى. شىنيۆ تېخى بالا ئەمەسمۇ. مۇشۇنداق پەپلەپ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر

ئالساق، كەيپىياتى ياخشىلىنىدۇ، كېسىلىمۇ يېنىكلەيدۇ. سىز بىرەر كىتاب تۇزۇۋاتقان ئوخشىمامسىز؟ قارىسام بىزنىڭ قىز شۇ ئىشقا بەك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقاندەك. . .

ئەسلى چۇ يەنچاۋنىڭ بۇ ھەقتە بىر نەرسە دېيىش ئويى يوق ئىدى، خەن زىچى تۇيۇقسىز گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قالغان بولغاچقا، ئامالسىز ئېغىز ئاچتى، ــ ھەئە، شۇنىۋ بىلەن بىر-لىكتە لۇشۇننىڭ «يېڭى ھېكايىلەر» دېگەن كىتابىنى تەرجىمە قىلىۋاتاتتۇق. . .

ــ قىزىمىز بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالارمۇ؟ قارد-سام، سىز ئىلھام بېرىش مەقسىتىدە ئەتەي ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى تاپشۇرۇپسىز، ياخشى نىيىتىڭىزنى سېزىۋالدىم. سىزگە كۆپ-تىن كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن. شۇنىۋ كىچىك، ئوقۇتقۇچىسى بىلەن تەڭ تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنالىشى مۇمكىنمۇ؟ ــ خەن زىچى قىزىنىڭ ئوقۇشتىن توختاپ قالغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۇ-رۇپ ئىختىيارسىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. ئۇنىڭ قىزىنىڭ قابىلىيىتىنى تۆۋەن كۆرۈشكە كۆڭلى ئۇنمايتتى، قىزىنىڭ يارىلىق ئادەم بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن، ھەي. . . ئەگەر مۇشۇنداق ياخشى ئوقۇتقۇچىغا ئۇچراپ قالمىغان بولسا، قىزىمىزغا تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىشى نەدە تۇرۇپتۇ؟

ــ ياق، خەن تاغا، ــ دېدى چۇ يەنچاۋ، ــ شۇنىۋنىڭ تىل قابىلىيىتى ناھايىتى يۇقىرى، ئەدەبىياتقا تولىمۇ ھەۋەس قىلىدۇ. لۇشۇننىڭ ئەسەرلىرى توغرۇلۇق مۇستەقىل، ئۆزگە-چە پىكىر قىلالايدۇ. تەرجىمە جەريانىدا ماڭا نۇرغۇن ياردەملەر-نى بەردى. ھازىر بىز ناھايىتى ئوبدان ماسلىشىپ ئىشلەۋاتە-مىز. . .

ــ شۇنداقمۇ؟ ــ خەن زىچى سۆيۈنۈش ئىچىدە كۈلۈمسە-رىدى. بۇ كۈلۈمسىرەش گەرچە بىرئاز ھەسرەتلىك چىققان بولسىمۇ، لېكىن چۇ يەنچاۋنىڭ قىزىنى ماختىغانلىقىنى ئاڭلاپ

ئىچىده ئىختىيارسىز خۇش بولدى، ــ مەن ئۇنىڭ تەرجىمە قىلغان نەرسىلىرىنى تېخىچە كۆرۈپ باقمىغان. سىز تەرجىمە قىلغان «شەمشەر سوقۇش»نى كۆردۈم. تىلى بەك ياخشى چىقىپتۇ. لۇشۈن توغرۇلۇق جىق بىر نېمىلەرنى بىلمىسەممۇ، گەن جياڭ، مۇشيېنىڭ ھېكايىلىرى بىلەن خېلى تونۇش. تەرجىمىنى ناھايىتى ياخشى قىپسىز، بىر ئولتۇرۇشۇمدا ئوقۇپ تۈگىتىۋەتتىم.

ــ بەك ماختىۋەتتىڭىز، ئەسلى ئەسەر ياخشى بولمىغان بولسا، ھەرقانچە تىرىشقىنىم بىلەنمۇ بىكار ئىدى، ــ چۇ يەنچاۋ راستچىللىق بىلەن گەپ قىلدى، ــ تەرجىمە جەريانىدا مەنەنى كەتكۈزۈپ قويۇشتىن جىق ئەنسىرىدىم. ئالايلۇق، ھېلىقى بىر-نەچچە كۆپلەتلىق غەلىتە ناخشىنى تەرجىمە قىلغاندا، دەسلەپتە ئۇدۇل تەرجىمە ئۇسۇلىنى قوللىنىپ جىق قېينالغانىدىم، كېيىن شىنيۆنىڭ تەكلىپى بويىچە مەنەدىن تەرجىمىگە كۆچتۇم. دېگەندەك، ئۇ ناخشىنى خېلى ئەركىن تەرجىمە قىلالىدىم.

ــ مۇنداق دەڭ! ــ دېدى خەن زىچى خۇشاللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ. ئۇ ھېلىقى كۇنى «شەمشەر قۇيۇش»نىڭ تەرجىمىسىنى كۆرگەن چېغىدا، «ناخشىنىڭ تەرجىمىسىگە يەنىمۇ ئىشلىسە بولغۇدەك» دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەن، لېكىن خىجىل بولۇپ دېيەلمىگەنىدى. بۇنى ئاڭلاپ ئۆز كۆڭلىدە قىزىدىن ئىختىيارسىز پەخىرلەنىدى.

خەن خانىم بىر چەتتە سەۋر قاچىسى توشۇپ ئولتۇراتتى. بۇنداق گەپلەرنى ئۇ چۇشىنىپ كېتەلمەيتتى ھەم پەقەتلا قىزىقمايتتى. ئۇ ئاخىر ئەدەپ بىلەن گەپ ئارىلىدى:

ــ ئەگەر شىنيۆدە ئاز ـ تولا قابىلىيەت بار دېسەك، ئۇمۇ چۇ مۇئەللىمنىڭ ياخشى تەربىيىسىنىڭ شاراپىتى. چۇ مۇئەللىم قىزىمىزغا ناھايىتى كۆڭۈل بۆلدى، نۇرغۇن ۋاقتىنى سەرپ قىلىپ ئۇنىڭغا دەرس ئۆگەتتى، دائىم كېلىپ يوقلاپ تۇردى.

سىزگە قانداق رەھمەت ئېيتساق بولىدىكىن؟

چۇ يەنچاۋ ئالدىراپلا جاۋاب بەردى:

— خەن ھامما، بۇ مېنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىم. مەن ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، يا مەن يات ئادەم بولمىسام. . .

— ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن بىزنىڭ يۇزىمىز چىملىدايدۇ - دىكەن، — دېدى خەن خانىم كۈلۈپ، — شىنيۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بولسا، چۇ مۇئەللىمنى ئاۋارە قىلساقمۇ ھېچگەپ ئەمەس ئىدى. لېكىن ھازىر، ھەي-ي! بۇ بالىنىڭ رىزقى شۇنداق ئوخشايدۇ، قاراپ تۇرۇپ بۇ ئىجىس كېسەل چاپلىشىۋالدى. قارىسام، بىر - ئىككى يىل ئىچىدە ھېچ ياخشىلىنىپ قالمىدىغاندەك ئەمەس. يەنە كېلىپ ئوقۇشىمۇ توختاپ قالدى. ئەمدى ئۆيدە كاللىسىنى ئاۋارە قىلىپ مېڭە ئۆگەنگىنى بىلەن ھېچنېمىگە ئەسقاتمامدىكىن دەيمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە مۇئەللىمنىڭ ۋاقتىنى ئالمىدىكەن. مېنىڭ پىكرىم، ئەمدى ئۇ ئۆزى ئۆگىنىشىنى قويۇپ ئوبدان ئارام ئالسۇن. سىز شۇنداق ئالدىراش ئىكەنسىز، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى مۇھىم ئەمەسمۇ؟ ئەمدى ئۇنى كۆرگىلى كەلمەك!

خەن زىچىنىڭ قوشۇمىلىرى ئىختىيارسىز تۇرۇلدى، بايقى خۇشال كەيپىياتى توزغاقتەك غايىب بولدى، ئايالىنىڭ گەپلىرى ئورۇنلۇق بولسىمۇ، يۈرىكىگە جاققىدە تەگدى:

— كۆڭلىنى خۇش قىلمىدىغان مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر ئىش بولمىسا، شىنيۇ خاتىرجەم دەم ئالالامتى؟

— راست، — دېدى چۇ يەنچاۋ غەمكىنلىك بىلەن خەن خانىمغا قاراپ، — سىز بىلمىسىز، بۇ كىتاب ئۇنىڭغا كېسەلنىڭ ئۇستىدىن غالىب كەلگۈدەك جاسارەت ئاتا قىلدى. بىز كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى تۈگىتەيلا دەپ قالدۇق. مېنىڭ ئۇمىد قىلمىدىغىنىم. . .

— توغرا، سىز ئۇنىڭغا ياخشى بولسۇن دەيسىز! — خەن

خانىم ئۇنىڭ گېپىنى تارتىۋالدى ۋە خىيالىدىن ئىختىيارسىز: «نېمانداق غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەم بۇ، گەپنى ئوچۇقلا دېسەم بولغۇدەك. مېنى يۈز - خاتىرە قىلمىدى دېسەمۇ مەيلى!» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى ۋە چىرايىدىكى كۈلكىنى يوقاتماي گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئۇ سىزگە نېمە يارەدەم بېرەلەيتتى، يەنە ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى ئاقسايدۇ شۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە شىنيۆ قىز بالا، بىزگە كىچىكتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئاللىبۇرۇن يىگىرمىنىڭ قارىسىنى ئالدى، چوپچوك قىز بولۇپ قالدى. سىزمۇ ياش ئىكەنسىز، ئوقۇشتىن توختىغان بىر قىز ئوقۇغۇچى بىلەن شۇنچە يېقىن بولۇپ كەتسىڭىز، مەكتىپىڭلاردا سۆز - چۆچەك بولىدۇ. سىزنىڭ ئىناۋىتىڭىزگە تەسىر يەتسە بىزنىڭ يۈزىمىز-گىمۇ سەت ئەمەسمۇ؟

چۇ يەنچاۋ جايىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئەسلىدە خەن خانىم-نىڭ ئۇنىڭغا دېمەكچى بولغانلىرى مۇشۇ ئىكەنده!

خەن زىچى خوتۇنىنىڭ بۇنداق دېيىشىنى كۈتمىگەنىدى. ئۇ بايا خوتۇنىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغانسېرى تاقىتى تاق بولۇپ ئۇنىڭغا بىرنەچچە قېتىم كۆز ئىشارىتى قىلدى، لېكىن خەن خانىم كۆرمىگەنگە سېلىپ گېپىنى دەۋەردى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىرەر ئىش كېلىپ قالسا، ئاغزىنى ئوڭاي توسقىلى بولمايتتى. خەن زىچى ئاخىر ئاچچىق ئارىلاش ئاھاڭدا خوتۇنىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

ــ سەن نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ؟ ئەدەپسىزلىكىنى قارا بۇنىڭ! . . . ــ ئۇ خوتۇنىنىڭ گەپلىرىدىن قاتتىق خىجىل بولۇپ، ئوڭايسىزلىق ئىچىده چۇ يەنچاۋغا قاراپ دېدى، ــ چۇ مۇئەللىم، بىزنىڭ بۇ ئايال تۇزۇك ئوقۇمىغان، شىنيۆنىڭ كېسىلىدىن تولا ئەنسىرەپ مۇشۇنداق بولۇپ قالدى. قىزىغا كۆيۈنگىنى ئۈچۈن بايا ئالدىراپ گەپ قىلىپ سالدى، كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ!

ـــ سىلەر كۆپ ئوقۇغان، جاھانىڭ ئىشلىرىنى مەن قارا تۇركتىن ئوبدانراق چۈشىنىسىلەر ئەمەسمۇ! ـــ دېدى خەن خانىم كۈلۈمسىرەپ، ـــ چۇ مۇئەللىمنىڭ بۇنداق غەرىزى يوق ئىكەنلىكى ماڭىمۇ ئايان، بالدۇرراق ئەسكەرتىپ قويدۇم شۇ. شۇنداق قىلساڭلار ھەر ئىككىڭلارغا ياخشى. راستىنلا بىرەر گەپ تاپىلىپ قالسا، چاتاقنىڭ چوڭى چىققىنى شۇ!

بايىدىن بېرى جىممىدە ئاڭلاپ ئولتۇرغان چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەندى. شىنيۆنىڭ ئانىسى بەك سەزگۈر ئىكەن ئەمەسمۇ، ھەممىنى سېزىۋاپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۆزىنمۇ، ئۇلارنىمۇ ئالداپ بۇلارنى ئىنكار قىلسۇنمۇ ياكى ھەقىقىي ئەھۋالنى دېسۇنمۇ؟ ئۇ شىنيۆنى ئويلاپ قالدى. ھېچگەپتىن ھېچگەپ يوق ئاربىدىكى مۇھەببەتنى يوشۇرسا، بۇ شىنيۆ ئۆچۈن خورلۇق ئىدى. چۇ يەنچاۋ بىر دەملىك سۈكۈتتىن كېيىن ھەقىقىي ئەھۋالنى دېيىش قارارىغا كەلدى:

ـــ خەن ھاممىا، ياخشى نىيىتىڭىزنى چۈشەندىم. توغرا، مەن ئۆزۈمنىڭ ئابرۇيىنمۇ، شىنيۆنىڭ ئابرۇيىنمۇ قەدىرلەيمەن. مەن ئۇنىڭ ھەم ئوقۇتقۇچىسى ھەم دوستى. شىنيۆگە زىيىنى تېگىدىغان ئىشلارنى مەن ھەرگىز قىلمايمەن، سىز بۇنىڭدىن تولۇق خاتىرجەم بولۇڭ! بىراق، بۇگۈن ئىككىڭلارنىڭ ئالدىدا بىر ئىشنى چۈشەندۈرۈپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇ: سىلەر شىنيۆنىڭ ئاتا ـ ئانىسى. ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭلارنى، بىرەر زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىشىنى خالىمايدىغانلىقىڭلارنى بىلىمەن. لېكىن، بىلەمسىلەركىن، مەنمۇ ئۇنى سۆيىمەن، سىلەرگە ئوخشاشلا ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن!

ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئېيتىلغان بۇ گەپ خەن زىچىنمۇ، خەن خانىمنىمۇ قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى.

خەن زىچىنىڭ بۇگۈنكى پاراڭ توغرۇلۇق ئىدىيە تەييارلىقى يوق ئىدى، شۇڭا بۇ ئىشنىڭ تەرەققىياتى پۈتۈنلەي ئۇنىڭ كۈتـ

مىگەن يېرىدىن چىقتى. بايا خوتۇنىنىڭ گېپى ئورۇنسىزدەك بىلىنگەن بولسا، ئەمدىلىكتە چۇ يەنچاۋنىڭ جاۋابى ئۇنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى. ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدىمۇ مۇھەببەت پەيدا بولسا ـ ھە! خەن زىچى ئۆزىنى توساتتىن تولىمۇ قېرىپ كەتكەندەك، قۇلاقتىن، كۆزدىن قېلىۋاتقاندەك، كاللىسىنى دات بېسىپ قالغاندەك سەزدى. قىزىق، يېنىدىلا يۇز بەرگەن ئىشنى سېزەلمىسە ـ ھە؟ توغرا، قىزى چوڭ بولۇپ ياشلىق بوسۇغىسىغا قەدەم قويدى. بۇ ياشلارنىڭ ئىدىيىسى تازا جانلىنىدىغان، ھېسسىياتى ئۇچقۇرلىشىدىغان ۋاقتى، يات جىنسلارنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كەم بولىدۇ. مۇھەببەت تورىغا ئىلىنىپ قالسا ئۆزىنى تارتىپ ئالالمايدۇ. ياخشى جۇپتىن بىرنى تېپىپ بەختىنى تېپىشىمۇ، نىكاھ-تا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراپ پاجىئەلىك ئەھۋالغا قېلىشمۇ مۇمكىن. يەنە كېلىپ مۇھەببەت تراگېدىيىسى بىر ئادەم ئۈچۈن ئېيتقاندا نۇرغۇن تالاپەتلەرنى كەلتۈرىدۇ، ھاياتىنى نابۇت قىلىدۇ. ئاتا ـ ئانا بولغان بۇ ئىككىسى بىخۇدلۇق قىپتۇ. بۇ ئىشتا قىزى توغرۇلۇق بۇرۇنراق ئويلىنىشى، ئۇنىڭغا ھايات يولىدا نۇرغۇن خەۋپلىك، تار يوللارنىڭ بارلىقىنى، ئېھتىيات بىلەن مېڭىشى كېرەكلىكىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشى كېرەك ئىدى... لېكىن، ئۇلار بۇلارنى قىلىشقا ئۇلگۈرەلمەپتۇ. ئەمدى چۇ يەنچاۋ نەق گەپنى دېدى... خەن زىچى ھەقىقىي ئەھۋالنى بالدۇرراق بىلگەن بولسا، قىزىنى توسقان بولاتتى. ئەمدى بولغۇلۇق بولۇپ بوپتۇ!

ـــ ھە، ئەمىسە بايا دېگەن گەپلىرىمۇ ئاساسسىز ئەمەس ـ كەنده! ـــ خەن خانىم شۇنداقراق بىر ئىشنىڭ بولىدىغانلىقىنى پەملىگەنىدى. شۇنداقتىمۇ چۇ يەنچاۋنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ھەقىقىي ئەھۋالنى ئاڭلاپ قاتتىق ھەيران قالدى، ئۆزىنىڭ بۇ گەپلەرنى نېمە ئۈچۈن بالدۇرراق دېمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆكۈندى، يەنە

تۇرۇپ بۇگۈن بولسىمۇ كەسكىن تەدبىر قوللانغانلىقىدىن، كال-لىسىنىڭ ئىرىنىڭكىدىن سەگەك ئىكەنلىكىدىن ئىچىدە خۇش بولدى. ئۇنىڭ يۇرىكى دۇپۇلدەپ كەتتى، ئىچىدە: «بۇ بىلىم-لىك، سۆزمەن ئوقۇتقۇچىغا ئەمدى قانداق ئامال قىلغۇلۇق؟» دەپ ئويلىدى. يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ بىر نېمە دېسە قارشى تەرەپنى رەنجىتىپ قويىدۇ، بۇنىڭغا ھەم ئۆزىنىڭمۇ كۆڭلى ئۇنىمايدۇ. شىنيۆگە شۇنچە ياخشىلىق قىلىۋاتقان ئادەمگە ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلسا بولامدۇ؟ يەنىلا ياخشى گەپ قىلىپ ئۇنى چىرايلىق ئۇزدۇ-تىپ قويسا، بۇنىڭدىن كېيىن كەلمەسلىككە كۆندۈرسە ئىش پۈتىمەمدۇ؟ خەن خانىم شۇلارنى ئويلاپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈ-كەچ مۇنداق دېدى:

— چۇ مۇئەللىم، مەنمۇ، شىنيۆنىڭ دادىسىمۇ ئەزەلدىن سىزنى چوڭ كۆرۈپ كەلدۇق. سىز شىنيۆنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، «بىر كۈنلۈك ئۇستاز ـ شاگىرت ئۆمۈرلۈك ئاتا ـ بالىغا ئوخ-شايدۇ» دېگەن گەپ بار. شىنيۆگە قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىزنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمىز. لېكىن، بالىمىز كىچىك، ئۇنىڭ ئۇستىگە كېسەل تۇرسا توي ئىشىنى تىلغا ئېلىشقا بولامدۇ دەيسىز؟ يەنە كېلىپ، چۇ مۇئەللىمنىڭ يېشىمۇ كىچىك ئە-مەس. بۇ يىل يىگىرمە يەتتە ياشقا كىرگەنسىز؟ ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىشىڭىزنى شىنيۆ ئاقسىتىپ قويمىسۇن يەنە. شارائىتىڭىز شۇنداق ياخشى، نەدىن لايىق ئىزدەيمەن دېسىڭىز تېپىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇنداق بىر كېسەل قىزغا ئۈمىد باغلاپ يۈرسىڭىز ئەرزىمەدۇ؟...

— خەن ھاما! — قاتتىق ھاياجانلانغان چۇ يەنچاۋ خەن خانىمنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى، — مېنىڭ نەزەرىمدە شىنيۆ بىچا-رە كېسەل قىز ئەمەس، جاھاندىكى ئەڭ ياخشى قىز، مۇكەممەل قىز. مەن ئۇنى بۇرۇنلا سۆيەتتىم، ئۇمۇ مېنى سۆيەتتى. ئەگەر ئۇ ئاغرىپ قالمىغان بولسا، مەن ئۇنىڭغا ھېسسىياتىمنى بۇنچە

تېز ئىپادىلىمىگەن بولاتتىم. لېكىن، كېيىن ئەھۋالدا ئۆزگە-رىش بولدى. ئۇ كىسەل بولۇپ يېتىپ قالدى. بىلەمسىز؟ مەكتەپتىن، كوللېكتىپتىن، ئۆگىنىش قىلىش، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش پۈرسىتىدىن ئايرىلىپ قالغان ئادەم نېمىگە موھ-تاج بولىدۇ؟ ھېسسىياتقا، مۇھەببەتكە موھتاج بولىدۇ! مەن مۇھەببىتىم بىلەن ئۇنىڭ قەلبىنى ئىللىتىشىم، ئۇنىڭغا كىسەل ئازابىنى، قايغۇ ـ ئازابىنى ئۇنتۇلدۇرۇشۇم، ساغلام ئادەملەرگە ئوخشاش گۈزەل ياشلىقنى بارلىقنى ھېس قىلدۇرۇشۇم كېرەك! ـــ چۇ يەنچاۋنىڭ شىرەگە تىرەلگەن قوللىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ كەتتى، يۈزى زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنىدىن قىزار-دى، كۆزلىرى سەمىمىي بىر نەزەردە خەن خانىمغا، ئاندىن خەن زىچىغا قادالدى، ـــ ئىككىنچىلارنىڭ پىكرىنى بالدۇرراق ئالمىغە-نىم ئۈچۈن ئەپۇ قىلىڭلار! سىلەرنىمۇ ماڭا ئوخشاش ئويلىسا كېرەك دەپ ئويلاپتىمەن. سىلەر شىنيۆنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، مېنىڭمۇ ئاتا ـ ئانام. ئاتا ـ ئانامدىن گەپ يوشۇرسام بولمايدۇ: مەن شىنيۆنى سۆيىمەن، شىنيۆمۇ مېنى سۆيىدۇ. مەن مەڭگۈ ئۇنىڭغا ھەمراھ بولىمەن، مەڭگۈ يېنىدىن ئايرىلمايمەن!

كۆز ئالدىدىكى بۇ ھېسسىياتچان يىگىتكە قاراپ قالغان خەن زىچى قاتتىق تەسىرلەندى، بۇرۇنقى ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك ئەسلىمىلەر كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتتى. بۇ ياش ئوقۇت-قۇچى ئىلگىرى ئۇنىڭ نەزەرىدە تولىمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئادەم ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىن، تېخىمۇ سۆيۈملۈك كۆرۈ-نۈپ كەتتى. چۇ يەنچاۋ شىنيۆ ئۈچۈن قانچىلىك مۇھەببەت، قانچىلىك كۈچ ئاتا قىلدى، «بىلىمدان» قەسرى ئۈچۈن قانچە-لىك خاپىلىق ھاياتىي كۈچ ئىلىپ كەلدى؟ ھاياتلىق يولىدا مۇھەببەت ئىشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ، شۇنداق ئەھۋالدا قە-زى مۇشۇنداق بىر ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قالسا خۇش بولۇش كېرەكمۇ ياكى توسقۇنلۇق قىلىش كېرەكمۇ؟ ياق، شىنيۆ مۇس-

تەقسل پىكىر قىلالمايدىغان ساددا بالىلاردىن ئەمەس. ئۇ مۇ-شۇنداق ياخشى ئادەمنى تېپىپتۇ. خەن زىچىنىڭ بۇ دۇنيالىقتا بىرلا قىزى بار، ئون توققۇز يىلدىن بېرى قىزى قەلب رىشتە-سىنى، ئۇمىدىنى دادىسىغا باغلاپ ياشاپ كېلىۋاتىدۇ. خەن زىچى هازىرغىچە شىنيۆگە قانداقراق بىر كۆيئوغۇل تاللاش مەسىلىسىنى ئويلىشىپ باقماپتىكەن، ئەمدى چۇ يەنچاۋ ئۆيگە ئۆزى كىردى. مانا بۇ ئەڭ ياخشى نامزات ئەمەسمۇ؟ ئەمدى ئەتراپتىن دېڭىزدىن يىڭنە ئىزدىگەندەك ئىزدەش هاجەتسىز. ئۆزى قېرىدى، قىزىغا بىر ئۆمۈر باقىۋەندە بولالمايدۇ، هامان بىر كۈنى ئۇنى تاشلاپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇ كىمسەلچان قىزنى كىمگە تاپشۇرىدۇ. چۇ يەنچاۋ قىزىنى خاتىرجەم تاپشۇرسا بولە-دىغان بىردىنبىر ئادەم. قىزىنىڭ بەختىنى، هاياتىنى، كېيىنە-كى تەقدىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇش، ئۆزلىرى ئادا قىلالمىغان بۇرچنى قىزى ئۈچۈن ئادا قىلىشنى ئۇنىڭدىن ئۆتۈنۈش كېرەك!

خەن زىچى قىزىنى تالالىق قىلىدىغان ژاڭىت راستتىنلا يېتىپ كەلگەندەك بىر خىل قىيالماسلىق ئىچىدە قالدى. لېكىن ئۇ شىنيۆنىڭ چۇ يەنچاۋنى تاللىغانلىقىدىن رازى ئىدى. ئەمدى دېيىش كېرەك، كۆڭلىدىكىنى ئۇنىڭغا بىلدۈرۈش كېرەك...

بىراق، قورسىقىدا ئاللىبۇرۇن چوت سوقۇپ بولغان خەن خانىم ئېرىنىڭ كۆزلىرىدىكى ئالامەتلەرنىڭ تېگىگە يېتىپ بو-لۇپ، ئۇنىڭغا گەپ قىلىش پۇرسىتى بەرمەي ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى:

ـــ چۇ مۇئەللىم، شىنيۆنى سىزچىلىك چوڭ بىلىدىغان، ئەخلاق ـ پەزىلەتلىك يىگىت كەم تېپىلىدۇ. بىزمۇ سىزنى شۇنداق هۆرمەتلەيمىز، ـــ خەن خانىم ئاساسىي مەقسەتنى كې-يىنرەك دېيىش ئۈچۈن ئاۋۇال تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلدى. ئۇ ئەسلىدە بۇنچە جىق گەپ قىلىشنىڭ هاجىتى يوق دەپ قارىغا-نىدى. چۇ يەنچاۋمۇ ئىككىسىنىڭ رازىلىقى يوقلۇقىنى بىلگەندىن

كېيىن، چىرايلىقچە بولدى قىلسا بولاتتى. ئويلىمىغان يەردىن سۆزلىگەنسېرى ئەزۆەيلەپ، نېيىتىدىن يانماي ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «مۇھەببەت» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەسلىكى ئۈنىڭ يۈزىنى قىزارتىۋەتتى. قارىغاندا، بۇ يىگىتكە چىرايلىق گەپ ئاقمايدىغان ئوخشايدۇ. خەن خانىم شۇلارنى ئويلاپ ئۆزىنى بېسىۋالدى ۋە بىرئازدىن كېيىن ئېغىز ئاچتى، ــ لېكىن، بۇ ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقمايدىغانلىقى ئېنىق. سىز ئارىمىزنى باشقا ـ باشقا ئىككى دىنىڭ ئايرىپ تۇرغانلىقىنى بىلىشىڭىز كېرەك.

خەن زىچىنىڭ شېرىن خىيالىنى خوتۇنىنىڭ گەپلىرى بۇزۇۋەتتى. ئۇ ئىختىيارسىز سەگەكلەشتى: ئۇ بايا بىخۇدلۇق قىلغان، تولىمۇ مۇھىم بىر مەسىلىگە سەل قارىغاندى، چۇ يەنچاۋ مۇسۇلمان ئەمەس ئىدى.

ــ دىن؟ ــ چۇ يەنچاۋ دەماللىققا گاڭگىراپ قالدى، ــ شۇنىۋ... مۇ دىنغا ئېتىقاد قىلامدۇ؟

ــ بۇنى سوراش كېتەمدۇ؟ ــ دېدى خەن خانىم قىلچە يوشۇرماي، ــ خۇيزۇلارنىڭ دىنغا ئىشەنمەيدىغىنىنى نەدە كۆرگەنتىڭىز؟ بىز ئاللاغا ئىشىنىمىز، سىلەر خەنزۇلار بۇدساتۇاغا ئىشىنىسىلەر...

ــ مەن بۇدساتۇاغا ئىشەنمەيمەن، ھەرقانداق دىنغا ئىشەنمەيمەن، ــ دېدى چۇ يەنچاۋ، ــ لېكىن، مەن سىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىڭلارنى ھۆرمەتلەيمەن. ئىسلام دىنى تىنچلىقنى، مېھرىبانلىقنى تەرغىب قىلىدۇ. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىنسانلارنىڭ ئورتاق، گۈزەل ئارزۇسى. ئېتىقاد ئادەمنى ئالىيجاناب قىلىدۇ، قەلبىنى ساپلاشتۇرىدۇ. دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئادەم سادىق مۇرىت، كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر. مەن سىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادىتىڭلارغا ھۆرمەت قىلىمەن. مېنىڭچە، بىزنىڭ ئارىمىزدا ھېچقانداق توسالغۇ يوق...

چۇ يەنچاۋ ئىسلام دىنى ھەققىدە تولىمۇ يۈزەكى قاراشتا

بولغاچقا، بايىقى گەپنى ساددىلارچە دەپ سالدى. بۇ دىندا پەقەت «ھۆرمەتلەش» بىلەن ئىش پۈتەمدۇ؟ ھۆرمەتلەش ئېتىقاد قىلىش بىلەن بىر ئۇقۇم ئەمەستە! ئۇنىڭ «ھېچقانداق دىنغا ئىشەنمەيمەن» دېگەن بايىقى بىر ئېغىز گېپىلا خەن خانمنى بىزار قىلىپ قويدى.

— بولمايدۇ، — دېدى خەن خانىم ئۆڭۈپلا، — بىز مۇسۇلمانلار كاپىرلار بىلەن تۇغقان بولالمايمىز.

چۇ يەنچاۋ تۇرۇپلا قالدى، خەن خانمنىڭ گېپىنى پۈتۈنلەي چۈشىنىپ كېتەلمىسىمۇ ئۆزىنىڭ رەت قىلىنغانلىقىنى چۈشەندى. بۇنداق بولارنى ئۇ چۈشىدىمۇ خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

چۇ يەنچاۋ بۇنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟ خەن خانىم تىلغا ئالغان «كاپىر» دېگەن سۆز «قۇرئان كەرىم» دە ئۇچرايدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ، تەلىملىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئىسلام دىنىغا ئىشەنمىگەن، مۇسۇلماندارچىلىق يولىنى تۇتمىغان ئادەم ئەسكى ئادەم، قىيامەتتە ئۇلارنى دوزاخ كۈتۈپ تۇرىدۇ. لېكىن، ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەيدىغان جۇڭگولۇقلارنى بىراقلا كاپىرلارنىڭ قاتارىغا قېتىۋەتمەسلىك كېرەك. غەربىي دىياردىكى ئىسلام ئەللىرى قەدىمىي دەۋرلەردە جۇڭگودىكى خەنزۇلارنى «خىتاي» دەپ ئاتايتتى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى دىنسىز دېگەنلىك بولۇپ، ئەرەبچىدىكى كاپىر دېگەن سۆزدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. لېكىن، بۇلارنى خەن خانىمغا كىم بېرىپ چۈشەندۈرىدۇ؟ ئۇ جاھىللىق بىلەن چۇ يەنچاۋنى «كاپىر» دەپ ئاتاۋاتسا. ئېھتىمال، چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ ئۆلگەندىن كېيىن دوزاخقا كىرىدىغان ـ كىرمەيدىغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغاندۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھايات چېغىدا شۇنىڭ بىلەن مۇھەببەتلىشىشنى ئويلايدىغىنى ئېنىق. ئەمدى مۇشۇمۇ مۇمكىن بولمىسا ـ ھە!

چۇ يەنچاۋ تېڭىرقاپ قالدى. ئىككى يىلدىن بېرى ئۇنىڭ شىنيۇ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تونۇشۇشتىن مۇھەببەتلىشىشكە تەرەققي قىلدى، قەلب رىشتىلىرى بىر - بىرىگە مەھكەم باغلاندى. ئۇمۇ شىنيۇگە ئوخشاش ئادەم، دۆلىتى ئوخشاش، رەڭگى ئوخشاش، تىلى ئوخشاش ئادەم، قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىمۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدۇ. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا نېمىشقا بۇنداق مۇستەھكەم پاسىل بولىدۇ؟ ئۇ دىنغا ئىشەنمەيدىغان تۇرۇپ، شىنيۇنى دەپ مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى ۋە ئۆرپ - ئادىتىنى ھۆرمەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئۆتتىغۇ! ئەجەبا بۇمۇ بولمىسا - ھە؟

خەن زىچىمۇ ئوخشاشلا تېڭىرقاپ قېلىپ، ئازاب ئىچىدە گەپ قىلماي ئولتۇراتتى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى چاقناپ، خوتۇنىغا دېدى:

— ئەگەر... چۇ مۇئەللىم ئىسلام دىنىغا كىرسىچۇ؟ تورورىدىن بابانىڭ دېيىشىچە، پەقەت...

راست، ھايات ۋاقتىدا جاي - جايغا بېرىپ دىن تارقاتقان تورورىدىن ئۇنىڭغا: «ئاللانىڭ رەھمى قالتىس كەڭدۇر، ئىسلام دىنى دېگىزغا ئوخشاش ھەرقانداق ئادەمنى ئۆز قوينىغا ئالالايدۇ. ھەرقانداق ئادەم سەمىمىيلىك بىلەن ئاللانىڭ يولىنى تۇتسا، مەسچىتكە كىرىپ: «لائىلاھە ئىللەللاھ مۇھەممەدەن روسۇلىللا» دەپ ئىمان ئېيتسا مۇسۇلمانغا ئايلىنىدۇ» دېگەن ئەمەسمىدى...

لېكىن، خەن خانىم چۇ يەنچاۋنىڭ قانداق ئىنكاستا بولىدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايلا كەسكىن جاۋابىنى بەردى:

— ئۇنىڭدىمۇ بولمايدۇ. بىز دېگەن خۇيزۇ تۇرساق. ئوغۇل ئۆيلىسەك، قىز چىقارساق تارىختىن بېرى خۇيزۇلارنىڭ ئارىسىدىن تېپىپ كېلىۋاتىمىز. خەنزۇلار بىلەن تويلاشساق بولمايدۇ. پەقەت بولمىغاندا، ئۇلاردىن قىز ئەكىرىشكە بولىدۇ! لېكىن، بىز قىزىمىزنى ئۇلارغا كېلىن قىلىپ بەرسەك بولماي-

دۇ. شۇنىڭغۇ كىچىك، بۇلارنى چۈشەنمەيدۇ، ئەمدى سىزمۇ چۈشەنمەمسىز؟

خەن زىچىنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ قالدى. توغرا، يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالغان بىر خۇيزۇ بۇنى چۈشىنىشى كېرەك ئىدىغۇ! خۇيزۇلار جۇڭگودىكى مىللەتلەر ئارىسىدا ئالاھىدە بىر مىللەت، ئۇلار مىللەت بولۇپ ئۆيۈشقان يەتتە يۈز يىل داۋامىدا ئېتىقادىنى ساقلاپلا كەلمەستىن، يەنە قېنىنىڭ ساپلىقىنىمۇ كۆز قارىچۇقىدىنى ئاسرىغاندەك قوغداپ كەلدى. ئۇلارنىڭ سانى بەك ئاز، شۇڭا ئۇلار ئۇرۇق - ئەۋلادىنىڭ خۇيزۇ بولۇشىنى، ئاتا - بوۋىلىرىنى ئۇنتۇماي ئۆز قوۋمىنىڭ ئارىسىغا باشقا مىللەتنىڭ نەسلىنى سۆرەپ كىرمەسلىكنى، يىلتىزىنى ئۇزۇپ قويماسلىقنى ئارزۇ قىلىدۇ. شۇ تۈپەيلى يات مىللەت بىلەن تويلىشىشتىن ئىمكانقەدەر ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇنىڭدىن مۇتلەق ئۆزىنى قاچۇرۇش مۇمكىن بولمىسىمۇ، يۇەن، مىڭ سۇلالىرى دەۋرىدىن تارتىپ ھازىرغىچە خۇيزۇ يىگىتلىرى خەنزۇلاردىن قىز ئالىدىغان، خۇيزۇ قىزلىرى خەنزۇلارغا ياتلىق بولىدىغان ئىش بولۇپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئەنئەنىگە ئايلانمىغان بولغاچقا، خەن زىچىنىڭ ئايالىنى قايىل قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

خەن زىچى قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان بىر كۇچىنىڭ تۇرتكىسىدە چۇ يەنچاۋغا ئۆز ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشكە ئامالسىز قالدى، مۇشۇنداق ياخشى «كۇيئوغۇل»نى قولدىن بېرىپ قويغىنى ئۈچۈن ئەپسۇسلاندى. لېكىن... بۇنىڭ قېتىۋېلىپمۇ تۇرمىدى.

— چۇ مۇئەللىم، سىز قەيەردىن...؟ — خەن زىچى تۇيۇقسىز سوراپ قالدى.

— شاڭخەيدىن، — چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي جاۋاب بەردى. ئېسىدە قېلىشچە، خەن زىچى بۇ سوئالنى ئىلگىرى بىر قېتىم سورىغان، ئۇمۇ ئېنىق جاۋاب بەرگەنىدى.

— ئاتا - بوۋىڭىزمۇ شاڭخەيلىكمىدى؟ . . .

— ياق، نەنجىڭلىق ئىدى.

— ھە؟ — خەن زىچى ئازراق ئۇمىدلىنىپ سورىدى، — نەنجىڭدا خوپيۇزۇلار جىق، ئاتا - بوۋىلىرىڭىزدىن . . .

— ياق، مېنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمنىڭ ھەممىسى خەنزۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ خوپيۇزۇ بولۇپ قېلىشىنى شۇنچىلىك ئازرۇ قىلاتتى، لېكىن يالغان ئېيتالمايتتى، — ئائىلەمىزدە «چۇ جەمەتى تەزكىرىسى» بار ئىكەن، ئوقۇسام . . .

— ئەمىسە تۇغقانلىرىڭىزنىڭ ئارىسىدا خوپيۇزۇلار بارمۇ؟ مەسىلەن، ئانا جەمەت ئارىسىدا، مومىڭىزنىڭ تۇغقانلىرى ئارىسىدا . . . — خەن زىچى توختىماي سوراۋەردى. ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر بولسىمۇ خوپيۇزۇلار بىلەن تۇغقاندارچىلىقى بولۇپ قېلىشىنى ئازرۇ قىلاتتى. چۈنكى، ژۇجۇدىدا ئازراق بولسىمۇ خوپيۇزۇنىڭ قېنى بولسا ئۇنى ئۆزگەرتكىلى بولاتتى.

— يوق . . . — چۇ يەنچاۋ ھەسرەت ئىچىدە جاۋاب بەردى.

خەن زىچى ئۇمىدسىزلىنىپ، ئىختىيارسىز ئۇھسىنىپ قويدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۇمىدىمۇ يوققا چىققانىدى.

— ئەمىسە ئامال يوق، — دېدى خەن خانىم قاپىقىنى تۇرۇپ، — بىز ئىككى ئائىلىنىڭ بۇ ئىشقا رىزقى چۈشمىگەن ئوخشايدۇ. بىزنى شەپقەتسىزكەن دەپ ئاغرىنماڭ، بۇنى ئۆزىڭىزنىڭ خوپيۇزۇ بولمىغانلىقىڭىزدىن كۆرۈڭ. مەن ئەمدى نېمە-مۇ دېيەلەيتتىم.

چۇ يەنچاۋ جايىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكى، پۈتۈن ژۇجۇدى، ھەتتا روھى تىترەۋاتاتتى. بۇ، خەن خانىمنىڭ قىزىغا ژاكالىتەن مۇناسىۋەتتىنىڭ ئۇزۇلگەنلىكىنى جاكارلىغىنىمۇ؟ ئۇ-نىڭغا چىقىرىلغان ھۆكۈممۇ؟ نېمىشقا بۇ كۈن بۇنچە تۈيۇقسىز يېتىپ كېلىدۇ، قىلچە تەييارلىقى بولمىغان بىر ئەھۋالدا ئۇنىڭ-غا ئەجەللىك زەربە بېرىدۇ؟ ئۇ شىنيۆدىن قانداق ئايرىلالايدۇ؟

شنيۆ ئۇنىڭدىن قانداق ئايرىلالايدۇ؟ بىر - بىرىگە چىڭىدە چېتىلغان بىر جۈپ يۈرەك ئايرىلغاندىن كېيىن ياشىيالامدۇ؟

— خەن تاغا، خەن هاممما. . . — چۈ يەنچاۋ ئاستا پىچىرلىدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنى ئاددىي گەپ ئەمەس، يۈرەكىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان قان ئىدى، — مەن. . . شنيۆنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، مەندىن ئايرىلسا ئۇ ئۆلۈپ كېتىدۇ! . . .

— ئاھ خۇدا! — خەن خانىم قورقۇنچ ئىچىدە ئاللاغا نىدا قىلدى. چۈ يەنچاۋنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇ ئەنسىز گەپ ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇرۇۋەتكەندى، — چۈ مۇئەللىم، بىر قىزىمىز كېسەل ياتسا، يەنە بېشىمىزغا كەلگەن شۇملۇقلارنى ئاز دېگەندەك بۇنداق گەپلەرنى قىلىۋاتىسىزغۇ؟

— خەن هاممما، مەن ئۇنىڭ. . . ئۆلۈپ كېتىشىنى خالامدىمەن؟ ياق، ئەكسىچە شۇنداق بولۇشىدىن قورقىمەن! — چۈ يەنچاۋ ھەسرەت ئىچىدە خەن خانىمغا قارىدى، — ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسىز؟ ئوپېراتسىيە قىلىش مۇمكىن ئەمەس. دورا بىلەن هاياتىنى ئۇزارتىشتىن باشقا ئامال يوق. شنيۆنىڭ يۈرىكى ئىنتايىن ئاجىزلاپ كەتتى. روهىي زەربىگە ئۇچراپ كېسىلى قوزغىلىپ قالسا بەرداشلىق بەرگۈچىلىكى قالمىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەن راستىنلا ئاشۇنداق كۈننىڭ كېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن. . . لېكىن كېسەل رەھىمسىز، شنيۆنى هەرقانداق ۋاقىتتا يېنىمىزدىن ئېلىپ كېتىشى مۇمكىن!

خەن زىچى ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى، قولى بىلەن شەرەنى تىرىۋېلىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى.

— بىلمەمەن، بۇنى بىلمەمەن! — خەن زىچى مۇشۇ كۈنلەردە كۈندۈزى خاتىرجەم خىزمەت قىلالمايدىغان، كېچىسى يامان چۈشلەرنى كۆرۈپ ئويغىنىپ كېتىدىغان، قىزىدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. خەن زىچى بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالاقزادە

لىك ئىچىدە چۇ يەنچاۋغا قارىدى، ــ لېكىن، مەندە قىزىمنى قۇتۇلدۇرۇۋالغۇدەك كۈچ ـ قۇدرەت يوق، لۇ دوختۇرمۇ ئىلاجسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. مەن شىنيۆنى تاپشۇرىدىغان كىشى... ياق، ئۇنى تاپشۇرىدىغان ئادەم يوق، مېنىك قىزىمنى ھېچكىم قۇتقۇزالمايدۇ...

چۇ يەنچاۋ ئىختىيارسىز يىغلىۋەتتى، خەن زىچىنىك قورايدەك ئورۇق قولىنى مېھرى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ دېدى:

ــ خەن تاغا...

ــ چۇ مۇئەللىم! ــ خەن زىچىنىك كۆز ياشلىرىمۇ ئىختىيارسىز مەڭزىگە تارىلاپ قۇيۇلدى، ــ سىز بىزنى ئاتا ـ ئانىڭىز قاتارىدا كۆردىڭىز، مەنمۇ ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋىرسىز بولغاچقا سىزنى ئۆزۈمنىك بالىسىدەك كۆرۈپ كەلدىم. بىراق، ئاتا ـ ئانىڭىز سىزنى مىڭبىر مۇشەققەتتە ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشتى. سىزنىك ئىستىقبالىڭىز بار، شىنيۆنىك سىزگە يۈك بولۇپ قېلىشىنى خالىمايمەن، شۇنداق بولغاندىكىن ئۆزىڭىزنى قىينىمىسىڭىز بولامدۇ؟ شىنيۆنى ئاتا ـ ئانىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ كېتىك. قېرىپ قالغان بولسامۇ، ئۇنىڭغا چامانىك يېتىشچە ئوبدان كۆڭۈل بۆلىمەن، جاپاغا قالدۇرمايمەن. ئەمدى يەنە قانچىلىك ئۆمرۈم قالغانلىقىنى ھېكىم بىلمەيدۇ. سىزنىك ئايرىم تۇتقان يولىڭىز بار. ئەمدى شىنيۆدىن غەم يېمەك، بالىمىز ئۆزىنىك كۈنىنى ئۆزى ئالسۇن...

ــ ياق، خەن تاغا! ــ چۇ يەنچاۋ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن خەن زىچىگە قارىدى، ــ ئەگەر ئەرىشتە راستتىنلا ئىلاھ بولسا، بوپتۇ، مەن ئۇنىڭدىن شىنيۆنىك بېشىغا كەلگەن ئازاب، كۈلپەتلەرنى ماڭا بېرىشنى تىلەي. مېنى كەتكۈزۈۋەتمەك. مەن سىزنىك غېمىڭىزنى تەك تارتىشىپ بېرىمەن، سىزگە ياردەم بېرەلەيمەن! مېنىك يۈرىكىم شىنيۆگىلا تەئەللۇق. مېنىك باشقا تەلىپىم يوق، بىرلا ئۈمىد قىلىدىغىنىم... شىنيۆ مېنى تاشـ

لاپ كەتمىسۇن. خەن تاغا، سىز ئىشىنىڭ، ئۇ مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن تىرىك ياشىيالايدۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ ھېسسىياتلىق گەپلىرى خەن زىچىنى ئېرىتىۋەتتى:

— يەنچاۋ!

— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ — خەن خانىم ئاچچىقى بىلەن كەينىگە ئۆرۈلۈۋالدى. ئۇ بۇ ئىككىسىنىڭ قىلمۇاتقان گەپلىرىدىن زېرىككەنىدى. يىغلىساڭ نېمە پايدىسى؟ كۆز يېشى دېگەن ئادەم ئالدايدىغان نەرسە، ئۇ مۇسۇلمان بىلەن كاپىر ئوتتۇرىسىدىكى پاسىلنى يوقىتالامتى؟ خەن خانىمنى ئېرىتەلەمتى؟ «مۇھەببەتنىڭ كۈچى» دېگەن گەپ ئۇنىڭ تېخىمۇ جۇدۇننى ئۆرلەتمۇۋەتتى. ئىچىگە يىغلىپ قالغان ئاچچىقلىرىنى چۇ يەنچاۋغا بىراقلا تۆكتى، — چۇ مۇئەللىم، ياخشى نىيىتىڭىزنى بىز قوبۇل قىلدۇق، بالىمىزغا ۋاكالىتەن سىزگە رەھمەت ئېيتىمىز. لېكىن، ھەربىر ئادەمنىڭ رىزقى ئايرىم، ھېچكىمنى قۇتقۇزالمايدۇ. شىنيۆنىڭ بېشىغا بۇ كېسەل ھامىنى كەلدى. ئەمدى قاچانغىچە ياشىيالىسا شۇ چاغقىچە ياشا. بىز خۇيزۇلارنىڭ يوسۇنىنى بۇزالمايمىز، بۇ نىكاھ ئىشىدا سىزنىڭ تەلىپىڭىزگە ھەرگىز قوشۇلالمايمىز!

— نىكاھ ئىشى؟ — چۇ يەنچاۋ كەينىگە بۇرۇلۇپ ياشلىق كۆزلىرىنى خەن خانىمغا تىكتى، — سىز شىنيۆ بىلەن ئىككىڭىز ئارىسىدا... نىكاھ ئىشى مەۋجۇت دەپ ئويلاۋاتامسىز؟ مەن سىزدىن ئۇنى ئەمرىمگە ئېلىشنى تەلەپ قىلمۇاتامدىم؟ بۇ چاغقىچە تەقدىر ئۇنىڭغا بۇنچىلىك كەڭ قوللۇق قىلمىدى. ھاياتلىقتىكى نۇرغۇن گۈزەل نەرسىلەر ئەمدى ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولماس بولۇپ قالدى. ئۇ بىر كېسەل ئادەم، ئالدىدا خېيىمخەتەر يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ. ئۇ ھازىر مۇھەببەتكە، كۈچ - قۇدرەتكە، ئۇمىدكە موھتاج. مەن ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە نېمەمنى تەقدىم

قىلىشنى خالا ەن! پەقەت ئۇ ھاياتقا بولغان ئىشەنچىسىنى يوقاتـ
مىسلا، ھايات ياشىيالمىسلا! خەن هاممـا، ئۇنىڭ ئازغىنە ئۇـ
مىدىنى نابۇت قىلمىساڭلار؟ سىزدىن ئۆتۈنەي!

خەن زىچى كۆڭلى بۇزۇلۇپ خوتۇنىغا قارىدى:

— بالىمىزنىڭ جېنى ئەمدى بىزنىڭ قولىمىزدا بولۇپ قالدى، ئۇنىڭغا ھاياتلىق يولى بېرەيلى، ئۇمىدىنى نابۇت قىلمايلى...

تۆر ئۆيدىكى مەخپىي سۆھبەتكە خەي هاممـا قاتناشمىغان بولسىمۇ، قايسى تېمىدا سۆھبەت بولۇۋاتقانلىقىنى، نەتىجىسـىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بەش قولدەك بىلىۋالدى. ئۇنىڭ «بـىلىمدان» قەسىدە ياشاۋاتقىنىغا يىگىرمە يەتتە يىل بولغانىدى، بۇ ئائىلىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشىنەتتى. شۇ تاپتا ئۇ قورۇنىڭ ئۇ چېتىدىكى جەنۇبىي ھۇجرىدا ئۇنسىز ياش تۆكۈپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ شىنيۆگە قاتتىق ئىچى ئاغرىيتتى. بۇ بالا نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولغىيدى، نېمىدەپ ئىشلىرى ھە دېسە يۇرۇشمەيـدۇ؟ ئۇ شىنيۆ قايتىپ كېلىپ بۇ پاراڭنى ئاڭلاپ قالسا قانداق بولار، دەپ ئەنسىرەپ تۇراتتى، خەن خانىمنىڭ چۇ يەنچاۋنى كەتكۈزۈۋېتىشىدىن تېخىمۇ ئەندىشە قىلاتتى. بۇ بالا بۇنىڭغا چىدىيالامدۇ؟ خەي هاممـۇ دۆت ئەمەس، شىنيۆنىڭ ھېسسىياـتىنى پەملىيەلەيدۇ. لېكىن مۇئەللىم... كاپىركەن ئەمەسمۇ. بىر دىندىكى ئادەم بولمىسا، بوسۇغىدىن ئاتلاتسا بولمايدۇ. ئەسلى خەي هاممـا بۇ ئىش توغرۇلۇق شىنيۆگە بالدۇرراق ئەسـكەرتىش بەرمەكچى ئىدى، لېكىن كۆڭلى يۇمشاقلىق قىلدى، شىنيۆنىڭ كۆڭلىنى زېدە قىلىشنى خالىمىدى. لېكىن، «كېـسىلىنى يوشۇرساڭ ئۆلۈمى ئاشكارا» دېگەندەك، ئاخىر بۇ گەپـمۇ تېشىلدى...

ئۇ ئاشۇنداق گادىرماچ خىياللار ئىچىدە ئولتۇرغاندا، دەرـۋازىنىڭ ھالقىسى شاراقشىپ كەتتى، شىنيۆ بىلەن چېن شۇيەن قايتىپ كەلگەنىدى.

يۇرىكى قارتتىدە قىلىپ قالغان خەي ھامما ئالدىراپ بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى ۋە شىنيۆگە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي:

— شۇنچە تېز قايتىپ كەپسىلەرغۇ؟ تەكشۈرۈش نەتىجىسى قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدى.

— ناھايىتى ياخشى، — شىنيۆنىڭ كەيپىياتى ياخشىدەك قىلاتتى، يۈزلىرى كەلگۈچە تېز ماڭغانلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن ـ نىدى، — ھامما، چۇ مۇئەللىم كەلدىمۇ؟

ھەي، بۇ شىنيۆنىزە، يەنە شۇ چۇ مۇئەللىمنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىشىكتىن قانداق چىقىشىنى بىلمەي ئولتۇرغىنىنى ئۇقساڭ كاشكى؟

— ھەئە، كەلدى، داداڭ ـ ئاپاڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدۇ، — دېدى ئۇ پەرىشان ھالدا ۋە قورۇغا ئاۋۇال ئۆزى كىرىپ قەستەن يۇقىرى ئاۋازدا ۋارقىرىدى، — شىنيۆ تېزلا قايتىپ كەپتۇ، بىردەمدىلا تەكشۈرۈش تۈگەپتۇ. دوختۇرنىڭ دېيىشچە ئەھۋالى ناھايىتى ياخشىكەن!

ئەمەلىيەتتە بۇ، تۆر ئۆيدە ئولتۇرغانلارنىڭ ئۆزىنى تۇزەشـ تۇرۇۋېلىشىغا بېرىلگەن سىگنال ئىدى.

چۇ يەنچاۋ چۆچۈپ، لىككىدە ئورنىدىن تۇردى.

— چۇ مۇئەللىم! — دېدى خەن خانىم ئۇنىڭغا سوغۇق تىكىلىپ، — گەپنى مۇشۇ يەرگىچە دېيىشەيلى...

— خەن ھامما، بولدى گەپ قىلماڭ، مەن دېگىنىڭىزگە كۆندۈم! — چۇ يـەنچاۋ ئالدىـراپ يېشىنـى سۇرتتـى، — لېـكىن... بۇنى ھەرگىز شىنيۆگە ئېيتماڭ، ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچـىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزدىن ئۆتۈنەي...

— چۇ مۇئەللىم... — خەن زىچى چۇ يەنچاۋنىڭ قولىغا ئېسىلدى، — بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كېلىۋېرىڭ، بۇ بالىنى قۇتقۇزۇۋېلىڭ، بولمىسا ئۇ...

چۇ يەنچاۋ بىر نېمە دېيىشكە ئۇلگۈرمىدى، شىنيۆ بىلەن

چېن شۇيەن دەرۋازىدىن كىرىپ بولغانىدى.

— چۇ مۇئەللىم! — شىنيۇ يىراقتىنلا توۋلىدى، — خېلى بۇرۇنلا كەپتىكەنسىز - دە؟

— چۇ مۇئەللىم! — دېدى چېن شۇيەنمۇ ھۆرمەت بىلەن سالام قىلىپ، — ئانام سىزنى ئاۋارە قىلىۋەرمەيلى دەپ مېنى شىنيۇگە ھەمراھ بولۇپ بېرىشقا بۇيرۇغان...

— رەھمەت سىزگە، شۇيەن! — چۇ يەنچاۋ ئازابلىرىنى يۇتۇۋېتىشكە، چىرايىغا كۇلكە يۈگۈرتۈشكە تىرىشىپ تۆر ئۆيدىن چىقتى، — شىنيۇ، سىز ئاۋۋال دېمىكىزنى ئېلىۋېلىڭ. مەن... بۇگۈن ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىم ئورنىنالنى ئالغاچ كەلدىم...

خەن خانىم چۇ يەنچاۋغا سۆزدىشىپلا چىقتى ۋە ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈزىگە كۇلكە يۈگۈرتۈپ تۇرۇپ خەي ھاممىغا:

— ئاچا، چۇ مۇئەللىمنىڭ چېينىنى ئەكىرىپ بېرىڭ، — دېدى.

كۆڭلىگە پۈككىنىگە ئۇزۇن بولغان بىر ئىشنى ھېچقانچە كۆچىمەيلا ھەل قىلالمىغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆڭلى خېلى جايىغا چۈشۈپ قالغانىدى.

خەن زىچى قىزىنىڭ كۇلۇپ تۇرغان سەبىي چىرايىغا قاراشقا كۆڭلى چىدىماي بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. ھېلىمۇ ياخشى شىنيۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. خەن زىچى ئورنىدىن تۇرۇپ جىممىدە كۆتۈپخانىسىغا كىردى ۋە ئىشكىنى يېپىپلا ساپاغا ئۆزىنى تاشلىدى.

خەن زىچى ئۆزىنى بىردەم قاراڭغۇلۇق ئىچىگە قويۇش ئۈچۈن كۆزلىرىنى يۇمدى. لېكىن، يەنىلا خاتىرجەم بولالمىدى. كۆز ئالدىدا غەلىتە بىر ئۇچقۇن يالىلداۋاتاتتى، قۇلاق تۈۋىدە قانداقتۇر بىر پارتلاش ساداسى ئاڭلىنىۋاتاتتى... ئۇنىڭ زەئىپ جىسمىنى، ئاجىز نېرۋىسىنى قىينىۋاتاتتى. قاراڭغۇلۇقتا نەدىندۇر بىر يەردىن خىتاب كەلدى: «مېنىڭ ياشاش، بىراۋنى

سۆيۈش هوقۇقۇم بار!» خەن زىچى ئازاب ئىچىدە ئېڭىرىۋەتتى. مۇھەببەتنى ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك! رېئاللىق، تارىخ، تارىخ، يەنە رېئاللىق... ئادەمنىڭ ھېسسىياتى نېمىشقا شۇنچە مۇرەككەپ بولىدىغاندۇ؟ تەقدىر نېمە ئۈچۈن ھە دېسە ئادەم بىلەن قېرىشىدىغاندۇ؟

بىر قەدىمىي ھېكايە خەن زىچىنىڭ قەلب ئېكرانىنى ئىگىلىۋالدى. بۇ ھېكايىنى تورۇرىدىن بابا ئېيتىپ بەرگەنىدى...

ئاللا زېمىندىكى تاغ ـ دەريالارنى، كۆننى، ئايىنى، يۇلتۇزلارنى ياراتتى، ئاندىن ئەرشتىكى پەرىشتىلەرنى ياراتتى، شەيتان ئىبلىسنى ياراتتى.

ئارقىدىن ئاللا يەنە ئىنسانىنى ياراتتى.

پەرىشتىلەر ئاللاغا مۇنداق دېدى:

ـــ بىز ساڭا ھەمدۇسانا ئوقۇيمىز، سېنى مەدھىيىلەيمىز. شۇنداق تۇرۇپ، سەن يەنە نېمىشقا زېمىندا باشقا بىر قوۋمنى يارىتىسەن؟ ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىمۇ قارشى يول تۇتۇشىدۇ، بىر ـ بىرىدىن ھوقۇق ـ مەنپەئەت تالىشىدۇ، بىر ـ بىرىنى قىرىشىدۇ، ھەممە يەرگە قان تۆكىدۇ...

بىراق، ئاللا يەنىلا لايىدىن ئادەم ئاتىنى ـــ ئىنسانلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەجدادىنى ياساپ چىقتى.

ئاللادىن پەرىشتىلەرگە ئادەم ئاتىنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈشكە ۋەھىي كەلدى. پەرىشتىلەر بۇنىڭغا كۆندى، پەقەت ئىبلىسلا كۆنمىدى. ئاللا ئۇنى جەننەتتىن قوغلاپ چىقاردى. ئىبلىس ئادەم ئاتىغا ئىچىدە غۇم ساقلاپ يۈردى.

ئاللا ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنى جەننەتكە باشلاپ كىردى. جەننەتنىڭ ئىچىدە ھەممە نەرسە بار ئىدى. مەنزىرىسى شۇنچىلىك كۆڭۈللۈك ئىدىكى، ئادەمنىڭ دىللىرى يايراپ كېتەتتى. ئۇلار ياپيېشىل دەل ـ دەرەخلەر ئارىسىدا سەيلە قىلغاچ، گۈللەرنى ئۇزۇپ، ئېسىل مېۋىلەرنى يەپ، شېرىن ـ شېكەر سۇلار-

نى ئىچىپ، جەننەتنىڭ ھۇزۇرىدىن يەتكۈچە بەھرىمەن بولدى. ئاللا ئۇلارنىڭ ئاشۇ دەرەخلەر ئىچىدىكى بىر دەرەخقە يېقىنلىـ شىشنى، ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېيىشنى چەكلىدى، ئۇنداق بولمىـ غاندا ئۇلار گۇناھقا پاتاتتى.

ئىبلىس، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىغا: «ئۇ دەرەخنىڭ مېـ ۋىسى بەك تاتلىق، ئاللا سىلەرنىڭ پەرىشتىگە ئايلىنىپ، جەنـ نەتتە مەڭگۈ تۇرۇپ قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرىگەچكە، سىلەرنى ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېگىلى قويمايۋاتىدۇ» دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى.

ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ ھېلـ قى چەكلەنگەن مېۋىنى يېدى، گۇناھ ئۆتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا ئۇلارنى جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىپ، زېمىنگە چۈشۈرىۋەتـ تى. شۇنداق قىلىپ، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئىنسانلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەجدادى بولۇپ قالدى.

ئىنسان يېڭى ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپلا گۇناھقا پاتقانـ دى. ئەگەر چەكلەنگەن مېۋە بولمىغان بولسا، ئىنسانلار بولغان بولارمىدى؟ ئىنسان نېمىشقا يەنە چەكلەنگەن مېۋىنى يېيىشكە ئامراق؟

چەكلەنگەن مېۋە، چەكلەنگەن مېۋە، چەكلەنگەن مېۋە ئاچـ چىق بولىدۇ!

. . .

قورۇنىڭ غەربىدىكى ھۇجرىدا شىنيۇ ئادەتتىكىدەكلا يېزىق ئۇستىلى ئالدىدا ئولتۇرغان چۇ مۇئەللىم بىلەن «يېڭى ھېكايـ لەر» دىكى ئەڭ ئاخىرقى ئەسەرنىڭ تەرجىمىسى ئۇستىدە ئەستا ـ يىدىل مۇزاكىرىلىشۋاتاتتى.

قىز ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىگەن بايىقى سۆھبەتتىن خەۋەرسىز ئىدى. ئىلاھىم، ئۇ بۇنىڭدىن مەڭگۈ خەۋەرسىز قالغاي.

كۈنلەر شۇ تەرىقىدە ئۆتىۋەردى. مۇشۇ كۈنلەردە چۇ يەنچاۋ ھەر بىر كۈننى چەكسىز ئازاب ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ئۇ ھەر كۈنى شىنيۇ بىلەن كۆرۈشۈشنى ئويلايتتىيۇ، ئەمما «بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپلا يەنە ئېغىر بىر ۋەھىمە ئىچىدە قالاتتى. ئۇ خەن خانىمغا «نىكاھ ئىشى» توغرۇلۇق قايتا ئېغىز ئاچماسلىققا ۋەدە بەرگەنىدى، ئەمما ئۆزىنىڭ شىنيۇگە بولغان مۇھەببىتىدىن ۋاز كېچەلمەيتتى. ئۇ يەنىلا ھېچقانچە ئۇمىد قالمىغان مۇشۇ مۇھەببەت ئىشى ئارقىلىق شىنيۇنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالماقچى ئىدى. ئەتە نېمە ئىش بولىدۇ، كەلگۈسىدە نېمە ئىش بولىدۇ، ئۇ بۇلارنى تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. پەقەت ئۆزى ھاياتلا بولسا ئەزرائىلنىڭ شىنيۇنى ئېلىپ كېتىشىگە يول قويمايدۇ. شىنيۇنىڭ يۈرىكى سوقۇپلا تۇرسا، چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئۆچمىسىلا، چۇ يەنچاۋغا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە. ئۇ ھازىرمۇ ھەر ھەپتىسى «بىلىمدان» قەسرىگە ئىككى قېتىم بېرىۋاتىدۇ، ئەمما ھازىرقى بېرىشى ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدۇ. شىنيۇ ئۆزى بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر دەريا پەيدا بولغانلىقىنى پەقەتلا بىلمەيدۇ، شۇڭا چۇ يەنچاۋنىڭ بۇرۇنقىدەك ئەركىن ـ ئازادە ئولتۇرۇشى، ھېچنېمىنى چاندۇرماسلىقى توغرىسىدا تەسكە چۈشتى. لېكىن شىنيۇ خۇشال بولىدىغانلا ئىش بولسا ئۇ بۇ ئازابلارغا چىداشقا رازى.

كەچ كۈز كېتىپ، قىش كەلدى. شۈبرغان قارلارنى ئۇچۇرتۇپ ئەكېلىپ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ تېمىغا ئۇراتتى. پەشايۇان ئالدىدىكى تاشئالما دەرىخى بىلەن ئانارنىڭ ياپراقلىرى پۈتۈنلەي يالىڭاچلىنىپ قالغانىدى.

ئىسلام كالېندارى بويىچە 9 ـ ئاي مۇسۇلمانلارنىڭ يىلدا بىر كېلىدىغان رامىزان ئېيى. بۇ ئايدا مۇسۇلمانلار ئاللانىڭ ئىرادىسى بويىچە روزا تۇتۇپ، ھەر كۈنى تاڭ سۈزۈلگەندىن تارتىپ كۈن ئولتۇرغانغا قەدەر بىرنەرسە يېمەيدۇ، ئىچمەيدۇ،

ھەر خىل ھەۋەستىن ئۆزىنى چەكلەيدۇ. «رامىزان» دېگەننىڭ مەنىسى «چېنىقىش» دېگەنلىك بولۇپ، ئاللا مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى ۋە ئىرادىسىنى چېنىقتۇرۇش، ئۇلارنى شەخسىيەتچىلىكتىن خالىي قىلىش، ئاچلىقتا ياشاۋاتقان كىشىلەرگە بولغان ھېسداشلىقىنى قوزغاش مەقسىتىدە بۇ ئايىنى رامىزان ئېيى قىلغان.

خەن خانىم بىلەن خەي ھامما قاتتىق سوغۇق بولۇۋاتقان 12 - ئايىنى روزا تۇتۇش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئېسىل تاۋاملارغا، نازۇ - نېمەتلەرگە كۆن بويى كۆز قىرىنى سالمىدى. ئۇلار ئاللانىڭ مۇقەددەس پەرھىزىنى بەجا كەلتۈرۈۋاتاتتى.

چۈ يەنچاۋ ئاچچىق سوغۇق يۈزنى نەشتەردەك چاقىدىغان شۇنىرغانلىق كۈنلەردىمۇ «بىلىمدان» قەسرىگە بېرىشنى توختاتمىدى. بۈگۈنمۇ ئۇ شىنيۆ بىلەن كېلىشىپ قويغان ۋاقىتتا «بىلىمدان» قەسرىگە قاراپ ماڭدى. ئەمدى ئۇ بۇرۇنقىدەك ھودۇقمايدىغان، ئىمكانقەدەر خۇشال كېلىپ، خۇشال كېتىشكە تىرىشىدىغان بولغانىدى، شىنيۆ بولسا بارلىق دەرد - ئازابلىرىنى ئۇنتۇپ پۈتۈن دىققىتىنى تەرجىمىگە مەركەزلەشتۈرگەنىدى.

ھاۋا بەكلا سوغۇق ئىدى. چۈ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ قېشىغا كىرگەندە چاچ - ساقاللىرىنى، قاشلىرىنى قىرو باغلىغان، قول - پۈتلىرى ئۈيۈشۈپ كەتكەنىدى.

— چۈ مۇئەللىم، قىزىق چاي ئىچىڭ، مەن سىزنىڭ قولىڭىزنى ئىسسىتىپ قويايي.

شىنيۆ چۈ يەنچاۋنىڭ دائىم كېلىشىنى ئۈمىد قىلاتتى، لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق جاپا تارتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ يەنە چىدىمايتى. شۇ تاپتا ئۇ چۈ يەنچاۋنىڭ ھالىتىنى كۆرۈپ، تۇرۇپ ئىچى ئاغرىدى، تۇرۇپ ئۆزىنىڭ شەخسىيەتچىلىكى ئۈچۈن خىجىلمۇ بولدى ۋە قولىنى چىقىرىپ ئاشۇ سوغۇق قوللارنى ئىسسىتىشقا باشلىدى.

چۈ يەنچاۋ قولىنى تارتىۋېلىشنى ئويلىدىيۇ، ئەمما ئۇنداق

قىلالمىدى. بىر ئازدىن كېيىن ئۇنىڭ قوللىرىدا سېزىم پەيدا بولۇپ، سوغۇق قەلبى ئىللىغاندەك بولدى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىلـ ـلىقلىق شىنيۆزىنىڭ مۇھەببىتى تۇرسا چۇ يەنچاۋ ئۇنى قانداقمۇ رەت قىلالىسۇن؟

ـــ بولدى، ئىسسىدىم. شىنيۆ، سىزنىڭ قولىڭىز بەك ئىسسىقكەن. . .

ـــ ئۆزىڭىز بۇرۇن مۇھەببەت دېگەن ئوت دېگەننىدىڭىزغۇ؟

خەن خانىم دېرىزە يېنىدىن جىممىدە كېتىپ قالدى. ئاچـ ـچىق بىر ئەلەم ئۇنىڭ قەلبىنى چىرمىۋالدى، خىيال ئېكرانـ ـىدىن: «مۇشۇنداق كېتىۋەرسە نېمە بولۇپ كېتەر؟» دېگەن ئوي ـلار ئۆتتى.

چۇ يەنچاۋ كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى خۇشاللىق ۋە ئازاب گىرەلەشكەن ھېسسىياتلار ئىچىدە ئاخىر تۇگەتتى. ئۇنىڭغا چۇ يەنچاۋ بىلەن شىنيۆزىنىڭ ئىككى يىللىق ھاياتى ۋە قان ـ تەرى سىڭگەنىدى، ئاشۇ جانسىز خەتلەر ئارىسىدا ريشتىسى بىر ـ بىرىگە مەھكەم باغلانغان بىر جۇپ يۈرەكنىڭ ئىزناسى بار ئىدى.

كىتابنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرلىرى يېزىلىپ بولغاندا، شىنـ ـيۆزىنىڭ ھۇجرىسىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى. قەلەم بىلەن ھەپىلىشىدىغان، يېزىقچىلىق ئۇچۇن ئۆزىنى ئاتىۋەتكەن ئادەمـ ـلارلا جاپالىق كۇنلەردىن كېيىنكى بۇ كۆڭۈللۈك مىنۇتلارنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرەلەيدۇ. شۇ تاپتا كىتابنىڭ ئورىگىنالى يېزىق ئۇستىلىگە رەتلىك قويۇلغانىدى. ئىككىيلەن خېلى ئۇزۇنغىچە بىر ـ بىرىگە ئۇن ـ تىنسىز قارىشىپ قالدى. ئۇلارنىڭ كۆزلـ ـىرىدە ئاجايىپ چوڭقۇر بىر مۇھەببەت ئەكس ئېتەتتى.

چۇ يەنچاۋ بىر ۋاراق قەغەزگە كىتابنىڭ ۋە ئاپتورنىڭ ئىسمىنى يازدى، ئاندىن تەرجىمانىنىڭ ئىسمى يېزىلمىدىغان يەرگە «چۇ يەنچاۋ، خەن شىنيۆ» دەپ يازدى.

ـــ مەن. . . ـــ شىنيۆ خجالەت بولۇپ چۈ يەنچاۋغا قا - رىدى، ـــ مېنىڭ ئىسمىم سىزنىڭ ئىسمىڭىز بىلەن بىر يەرگە يېزىلسا قانداق بولىدۇ؟

ـــ مېنىڭ ئىسمىم مەڭگۈ سىزنىڭ ئىسمىڭىز بىلەن بىر يەردە تۇرىدۇ، ـــ دەپ پىچىرلىدى چۈ يەنچاۋ، ـــ ئۇ كىتاب بو- لۇپ بېسىلىپ چىققاندىن كېيىن پۈتۈن دۇنيانى ئايلىنىدۇ، ئۇنى ئوقۇغان ھەربىر كىتابخان مېنى تونۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا سىزنىمۇ تونۇيدۇ. مەن بۇنىڭ ئۈچۈن بەك خۇشال بولۇپ كېتە- ۋاتىمەن، شىنيۆ! ـــ چۈ يەنچاۋنىڭ كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى، ـــ كىتابنىڭ ھاياتى ئادەمنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئۇزۇن بولىدۇ. نەچچە ئون يىل، نەچچە يۈز يىلدىن كېيىن بىز بۇ دۇنيادا بولمىساقمۇ، لېكىن بۇ كىتاب يەنە دۇنيانى ئايلىنىپ يۈرىدۇ. كېيىنكى ئادەملەر بىر - بىرىگە يانداش يېزىلغان بۇ ئىككى ئىسىمنى تەڭ ئەسلەپ تۇرىدۇ. . .

چۈ يەنچاۋ بىردىنلا شىنيۆنىڭ ئالدىدا «ئۆلۈم» دېگەن سۆز- نى تىلغا ئالماسلىقى كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ، گەپتىن توخ- تىۋالدى.

بىراق، شىنيۆ يەنىلا خاتىرجەم كەيپىياتتا ئولتۇراتتى، كۆزلىرى ئاشۇ ئىككى ئىسىمگە مېھىر بىلەن تىكىلگەنىدى، يۈزىدە مەڭگۈلۈك مۇھەببەتنى كۈتۈۋاتقاندەك بىر خىل بەخت ئالامىتى ئەكس ئېتەتتى.

«بىلىمدان» قەسرىگە گۈگۈم پەردىسى يېيىلدى. چۈ يەنچاۋ قوليازمىلارنى ئېلىپ، خوشلىشىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى. شىنيۆنىڭ كەچلىك تاماقنى يەپ مېڭىڭ دېگەن تەكلىپىنى كۈ- لۈپ تۇرۇپ رەت قىلدى. شىنيۆ ئۇزىتىپ قويماقچى بولۇۋىدى، چۈ يەنچاۋ بۇنىڭغىمۇ قوشۇلمىدى، شىنيۆگە سالامەتلىكىگە دىق- قەت قىلىشنى تاپىلىغاندىن كېيىن، ئالدىراپ دەرۋازىدىن چىق- تى. شىنيۆ چۈ يەنچاۋنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ پېشايۋان ئاستىدا

تۇرۇپ قالدى. ئاياغ تىۋىشى بارغانسېرى يېراقلاپ كەتتى. ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭ قانچىلىك ۋاقىتتا يەنىۋەنگە قايتىپ بارالايدىغانلىـ قىنى خىيال قىلغاچ قورۇدا شۇ تۇرغانچە خېلىغىچە تۇردى.

ـــ شىنيۆ، ئۇنىڭ كەتكىنىگە نەۋاخ، يەنە نېمىگە ھاڭۋېـ قىپ تۇرىسەن؟ تېز كىرىپ كەت، ھاۋا سوغۇق تۇرسا، ـــ خەن خانىم تۆر ئۆيدىن چىقىۋېتىپ ئۇنىڭغا دېدى.

ـــ ماقۇل، ـــ شىنيۆ ئاستا ئۆي تەرەپكە قاراپ ماڭدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چۇ يەنچاۋدىن ئەنسىرەۋاتقاندەك بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغانىدى.

ـــ ھەي! ـــ خەن خانىم ئاچچىق خورسىنىپ ئۆزىنى تۇـ تۇۋالالماي دېدى، ـــ قارا سېنى، قاچانلا قارىسا ھاڭۋېقىپلا تۇرـ غان...

ـــ ئانا، ـــ شىنيۆ تاتلىققىنە كۈلدى، ـــ مەن نەدە ھاڭـ ۋېقىپتىمەن، سەن بىلمەيسەن، بىز ھازىر چۇ مۇئەللىم بىلەن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر ئىشنى قىلىۋاتىمىز...

خەن خانىم ئۇندىمەي، خىيالىدىن: «ئەھمىيەتلىكمىش، نېمىسى ئەھمىيەتلىك بولماقچىدى؟ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە بۇ، ئىشتىن چاتاق چىقماي قالمايدۇ!» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزگەچ، تۆر ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

ـــ بىزنىڭ كىتابىمىز كېلەر يىلى نەشرىدىن چىقىدىغان بولدى! ـــ شىنيۆ ئانىسىنىڭ بۇنى چۈشەنمەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ خۇشلۇقىنى باسالماي شۇنداق دېدى. لېكىن ئانىسى بۇنىڭغا قىزىقمايتتى. ئۇ ئاللىبۇرۇن يېراقلاپ كەتكەن ھەم شىنيۆنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغانىدى.

...

چۇ يەنچاۋ ياتقىغا قايتىپ كېلىپ، ئورىگىناللارنى ئوراپ قويۇش ئۈچۈن قەغەز ئىزدەپ كىتاب جاھازىسىغا قول ئۇزاتقاندا، ئىشىككە يېقىن قويۇلغان كىتاب جاھازىسىنىڭ ئاستىدا بىر

ارچه خەتكە كۆزى چۇشۇپ قالدى. بۇنى كىمدۇر بىرى ئۆزى وق چاغدا ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن كىرگۈزۈۋەتكەنىدى. كونۇپرتىنىڭ ولۇڭ تەرىپىدە چەت ئەل تىلى نەشرىياتى دېگەن خەتلەر تۇراتتى. ئورە- گىنالنى سۈيلەپ ئەۋەتىپتۇ - دە، — دەپ ئويلىدى چۇ يەنچاۋ، — سۈيلىمىسىمۇ ئەتە ئاپىرىپ بېرەتتىم ئەمەسمۇ! — ئۇ مەمنۇن- يەت بىلەن شۇنداق ئويلىغاچ كونۇپرتىنى قولىغا ئېلىپ ئالدىراپ ئاچتى. بۇ مەسئۇل مۇھەررىرنىڭ يازغان خېتى ئەمەس، ھۆكۈ- مەت تامغىسى بېسىلغان ئالاقە ئىدى. چۇ يەنچاۋ خەتنى ئوقۇدى. ئۇنىڭدا «ھازىر قەغەز قىس بولغانلىقى ئۈچۈن نەشر قىلىش پىلانىنى قىسقارتىشنى زۆرۈر تاپتۇق. «يېڭى ھېكايىلەر» ژاق- مىنچە ئورۇنلاشتۇرۇشتىن قېپقالدى. تەرجىمە خىزمىتى مۇنا- سىپ تۇردە كېچىكتۈرۈلسە بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىدى.

چۇ يەنچاۋ جايىدا تۇرۇپلا قالدى. نەشرىيات نېمىشقا بۇنداق گېپىدە تۇرمايدۇ، قەغەز ھەرقانچە قىس بولسىمۇ يەتتە يۈز مىليون نوپۇسى بار جۇڭگو لۇشۈننىڭ كىتابىنى نەشردىن چىقە- رالمىغۇدەك قىيىن ئەھۋالدا قالدىمۇ؟ ئۇ بۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ.

چۇ يەنچاۋ ياتىقىدىن ئالدىراپ چىقىپ، زادى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە باش مۇھەررىرنىڭ ئۆيىگە تېلېفون بەردى. باش مۇھەررىر بىردەم ئۇنى - بۇنى دېگەندىن كېيىن ئاچچىق خورسىنىپ قويۇپ:

— قەغەزنىڭ قىسلىقىمۇ ئانچە مۇھىم مەسىلە ئەمەس، يەنە بىر ئىش بار، بىز مەكتىپىڭلار تەشكىلىنىڭ پىكرىنى ھۆرمەت قىلمىساق بولمايدۇ. ئۇلار سىزنىڭ خاتىرجەم ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىشىڭىزغا تەسىر يەتكۈزمەسلىكىمىزنى سورىدى.

چۇ يەنچاۋ شۇندىلا چۈشەندى. ئۇ ئىشتىن سىرت قىلىۋاتقان بۇ تەرجىمە ئىشىغا ئەسلىدە «تەشكىل» مۇ كۆڭۈل بۆلۈۋېتىپتە- كەن ئەمەسمۇ. چۇ يەنچاۋ ئويلىنىپ قالدى. بەلكىم بۇ «پىكىر»

نىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبى ئۇنىڭ ئۆتكەندە لايىقەتلىك بولۇپ سايلىنالماسلىقى بىلەن بىردۇ؟ مەن زادى نېمە گۇناھ ئۆتكۈز-دۈم؟ ھەرقانچە گۇناھ ئۆتكۈزگەن تەقدىردىمۇ ئۇلۇغ لۇشۇننىڭ كىتابى بۇنىڭ شامىلىغا كەتمەسلىكى كېرەك ئىدىغۇ.

لېكىن، چۇ يەنچاۋ شۇنداق بىر نۇقتىنى چۈشەنمەيتتى: بۇ كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ئۇنىڭغا نەشرىيات بېۋاستە ئورۇنلاش-تۇرغانىدى، تەشكىل ئارىلاشمىغانىدى. ئۇ ھېچقاچان بۇ ئىش توغرۇلۇق بىرەر رەھبەرگە دوكلات سۇنۇپمۇ باققان ئەمەس. ئۇنداق بولسا بۇ ئىشقا شۇنچىلىك «كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان» زادى كىم؟ ئۇنىڭ ئەتراپىدا بۇ ئىش توغرۇلۇق بىلىدىغان كىشى يالغۇز شىنيۇ، ئۇ تەرجىمىگە بېۋاستە قاتناشتى. بۇ ئىشتا ئۇنىڭمۇ ئەمگىكى بار ھەتتا بۇنى ئۇنىڭ روھى تۈۋرۈكى دېيىش-كىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس... ئەمىسە يەنە كىم؟

توغرا، ئۇنىڭ ئەتراپىدا يەنە بىر ئادەم بار، ـــ چۇ يەنچاۋ-نىڭ كاللىسىغا لەپپىدە بىر خىيال كەلدى، ـــ ئۇنىڭ بىر ئوقۇ-غۇچىسى بۇرۇن قولىيازمىنى بىر قېتىم كۆرگەن. ئەجەبا شۇ بولسا ـ ھە؟ شىيې چيۈسىمۇ؟ ئۇ نېمىشقا بۇنداق قىلىدۇ؟ مەن ئۇنىڭغا يامانلىق قىلدىمۇ؟ ياكى شىنيۇ ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلدىمۇ؟ ئۇ «ئۆچ» ئالماقچىمىكىنە؟ ئاللىبۇرۇن ئەزرائىلنىڭ «قارا تىزىملىكى»گە كىرىپ بولغان بىر بەختسىز ئادەمگە ئۇ يەنە نېمىشقا مۇشۇنداق قەست قىلىدۇ؟

چۇ يەنچاۋ تېلېفونىنى قويۇپ ئېغىر قەدەملەر بىلەن ياتىقىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ شۇ تاپتا كېيىنكى قېتىم شىنيۇ بىلەن كۆ-رۈشكەندە ئۇنىڭغا نېمە دېيىش كېرەكلىكىنى بىلمەيتتى. ئۇ ئۇنىڭ ئۆيىگە قانداقمۇ بارا!!

چۇ يەنچاۋ ئىشكىنى ئاستا يېپىپ، چىراغنى ئۆچۈردى، ئۆي قاراڭغۇلۇق ئىچىگە تىقىلدى.

1926 ـ يىلى لۇشۇن «شيامېندىكى ئالدى دېڭىز تەرەپكە قارايدىغان تاش ئۆيدە قەدىمىي كىتابلارنى ۋاراقلىغاچ ،يېڭى ھېكايىلەر› نى يېزىشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھېچكىم يوق، قەلبى قۇپقۇرۇق ئىدى.»

1962 ـ يىلى، چۇ يەنچاۋ قاراڭغۇ كېچىدە ئۆزى تېخى بايىلا تەرجىمىسىنى پۈتكۈزگەن، ئەمما ئەجرى بىكارغا كەتكەن «يېڭى ھېكايىلەر»نى قۇچاقلىغىنىچە جىمىدە ئولتۇراتتى. جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا دۇنياغا تونۇشتۇرۇشىمىزغا ئەرزىگۈدەك لۇشۇننىڭكىدىنمۇ ياخشى ئەسەرلەر بارمۇ؟ ئېشىپ قالغان قەغەزلەر زادى قانداق نەرسىنى بېسىشقا ئىشلىتىلىدۇ؟ لۇشۇن ئەپەندى، ئەگەر روھىڭىز ھايات بولسا، بۇ ئىشقا ھەرگىز ئاچچىقىڭىز كەلمەسۇن، كۆڭلىڭىز يېرىم بولمىسۇن. مەن بىلىمەن، سىز بۇرۇقتۇرمىلىققا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان تولىمۇ كۆتۈرۈشلۈك ئادەم!

«بىلىمدان» قەسىدە كەچلىك تاماق يېيىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن خەن خانىم شىنيۆنىڭ ھۇجرىسىغا كەلدى.

شىنيۆ كارىۋىتىغا چىقىۋالغان بولۇپ، چىراغ يورۇقىدا كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى.

خەن خانىم مەشتىكى ئوتنى چوقچىلاپ قويغاندىن كېيىن قاپقىقىنى يېپىۋېتىپ قىزىنىڭ كارىۋىتىنىڭ لېۋىگە كېلىپ ئولتۇردى:

ــ شىنيۆ، قىش كەلسىلا كېسىلىڭنىڭ قوزغىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن. يېقىندىن بېرى قارىسام چىرايىڭ خېلى يامان ئەمەستەك!

ــ ئانا، ــ شىنيۆ قولىدىكى كىتابنى قويۇۋېتىپ ئانىسىغا مېھرىبانلىق بىلەن باقتى، ــ چۇ مۇئەللىممۇ شۇنداق دەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ دېيىشىچە مەن مۇجىزە يارىتىپتىمىشمەن. ئۇ تېخى

يەنە . . .

ـــ راست، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىمۇ تەس، قارىمامسەن، ئۇنىڭ سوغۇقنى سوغۇق دېمەي كېلىۋاتقىنىنى! ـــ خەن خانىم شىنيۆنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى. قىزىنىڭ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي چۈ مۇئەللىمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ كېتىشى ئۇنىڭ جېنىغا تەگكەندى. لېكىن ئۇ مۇنۇ گەپلىرىنى چۈ يەنچاۋ توغرۇلۇق دېيىشكە مەجبۇر بولدى، ـــ شىنيۆ، ئوقۇتقۇچىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن، بىز ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى ئېسىمىزدە تۇتايلى. كېسىلىڭ ياخشىلانغاندا ئۇنىڭغا ئازراق كۆڭلىمىزنى بىلدۈرۈپ قويايلى ياكى ئۆيگە چاقىرىپ قويايلى، ھېيت ـ بايراملاردا بېرىپ يوقلاپ تۇرايلى.

خەن خانىم چۈ مۇئەللىم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى نورمال قېلىپقا چۈشۈرۈۋالسۇن دېگەن مەقسەتتە شىنيۆنىڭ ئالدىدا يالغان گەپلىرى بىلەن كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك چىرايلىق بىر مەنزىرىنى سىزىپ بەردى. خەن خانىم شىنيۆنى گېپىمنىڭ تېگىگە يەتسىلا قالغان ئىشلارنى ئۆزى چۈشىنىۋالىدۇ، دەپ ئويلاپ بايىقى گەپنى لىپاپىلاپ ئېيتقانىدى.

ئانىسىنىڭ بۇ گەپلىرى تولىمۇ قىزىقارلىق تۇيۇلۇپ كەتكەن شىنيۆ ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى:

ـــ ئانا، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟

ـــ ساڭا ئەمەلىي گەپنى قىلىۋاتىمەن، ـــ دېدى خەن خانىم سەۋرچانلىق بىلەن، ـــ قانداقلا بولسۇن، ئوقۇتقۇچى يەنىلا ئوقۇتقۇچىدەك، ئوقۇغۇچى ئوقۇغۇچىدەك بولغىنى تۈزۈك. شىنيۆ، سەن ھازىر مەكتەپكىمۇ بارمايۋاتىسەن. چۈ مۇئەللىم خىزمىتى شۇنداق ئالدىراش تۇرۇپ سېنى يوقلىغىلى شۇنچە يىراقتىن كېلىدىكەن. ئەمدى ئۇنى ئاۋارە قىلىۋەرمەيلى.

ـــ چۈ مۇئەللىمنىڭ بۇنچىلا جاپا چېكىشىنى مەنمۇ خالى ـ

مايمەن، ــ دېدى شىنيۇ، ــ لېكىن، مېنىڭ ئۇنى ئىزدەپ بارغۇدەك ماداريم بولمىسا. بىزنىڭ ناھايىتى مۇھىم ئىشىمىز بار ئەمەسمۇ!

خەن خانىم: «مەن دەل سىلەرنىڭ مۇشۇ مۇھىم ئىشىڭلار-دىن ئەنسىرەيمەن» دەپ ئويلىدى. ئەمما بۇ ئويىنى قىزىغا دېگىلى بولمايتتى. ئۇ باشقىچە بىر ئۇسۇل بىلەن شىنيۇگە چۈشەندۈرمەكچى بولدى:

ــ مەن بىلمەن، سىلەر تۇزۇۋاتقان ھېلىقى كىتابنىڭ ئىشمۇ تۈگىدى. سەن باش قاتۇرغۇدەك ئىشمۇ قالمىدى. خۇدا-دى ئۆزۈڭنىڭ كېسەل ياتقىنىنى بىلمەيۋاتقاندەكلا ئىش قىلىۋاتىسەن. چوپچوك قىز بولدۇڭ، ئىش ئۇقىدىغان ۋاقتىڭ كەلدى. ئالدىنقى قېتىم مەن چۈ مۇئەللىم بىلەن پاراڭلاشتىم...

شىنيۇنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى.

ــ سەن ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىڭ؟ ــ سورىدى ئۇ ئالدىراپ.

ــ باشقا گەپ قىلمىدىم، ــ خەن خانىم ئۆزىنى ئىمكانقەدەر سالماق تۇتۇشقا تىرىشىپ گەپنى سىلىق قىلدى، ــ سېنى دەپ جاپا چەككىنى ئۇچۇن رەھمەت ئېيتتىم. يەنە، ھازىر بالىمىزنىڭ ئەھۋالى خېلى ياخشى ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى يوقلاپ كەلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، دېدىم...

ــ ئانا، نېمىشقا بۇنداق دەيسەن؟ ــ شىنيۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەندەك بولغاندى، ــ ئۇنى كەلمە دېدىڭما؟...

ــ كەلمە دېسەم نېمە بوپتۇ؟ ــ خەن خانىمنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى. ئۇ بايا ئۆزىگە: «شىنيۇنىڭ ئالدىدا ئاچچىقلانمايمەن، ئۆزۈمگە ھاي بېرىمەن» دېگەنىدى. لېكىن ئەمدى ئاچچىقىنى زادىلا باسالماي قالدى، ــ سەن ئۇنىڭدىن ئايرىلساڭ ياشىيالمامتىڭ؟ سەن دادىسى، ئانىسى بار ئادەم، ئۇ قانچىلىك بىر

نېمىتى، بۇنچىلىك قىلىپ كەتكۈدەك؟

— ئانا! — شۇنىڭ ئانىسىغا قاراپلا قالدى. ئانىسىنىڭ سوغۇق پوزىتسىيىسى ئۇنى قاتتىق ھەيران قالدۇرغان، ھەتتا ئازراق غەزىپىنى كەلتۈرگەندى. ئۇ ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئۆزى چوقۇنىدىغان ئادەمنى چۆكۈرۈشىنى خالىمايتتى، ئۇنى ھەر ۋاقىت قوغداشقا تەييار تۇراتتى، — سەن بۇرۇن چۇ مۇئەللىمنى ناھايىتى ھۆرمەتلەيتتىڭغۇ؟ ئۇ ناھايىتى ياخشى ئادەمغۇ؟...

— مەنمۇ ئۇنى ئەسكى ئادەم دېمىدىم! جاھانغۇ، ياخشى ئادەم دېگەن تولا، — خەن خانىم ئاچچىقىنى يۇتۇپ ئاچچىق خورسىنىدى، — سېنىڭ تېخى كېسىلىڭ ساقايمىدى، دوختۇر كېسىلىڭنى داۋالاۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپكىمۇ بارالمىدىڭ. ھالىڭدىن ئاتا ـ ئاناڭ خەۋەر ئېلىۋاتىدۇ. يەنە كېلىپ، سېنىڭ كېسىلىڭ بىر دەمدە ياخشى بولۇپ كېتىدىغان ئادەتتىكى كېسەللەردىن ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىن كۈنلەر دېگەن ئۇزۇن، شۇ چاغدا ساڭا كىم ئەسقاتىدۇ؟ ئەلۋەتتە ئاتا ـ ئاناڭ ئەسقاتىدۇ. شۇنىڭ، مەن سېنى يېمەي ـ ئىچمەي چوڭ قىلدىم. سېنى ماڭا بىر ئىش قىلىپ بېرەرمىكىن دېمەيمەن، ماڭا ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بەرمىسەڭلا بولدى، مەن شۇنىڭ ئۈچۈن خۇش! مەن قېرىدىم، ئەمدى دەرد كۆتۈرگۈچىلىكىم قالمىدى.

— سىرتتىكىلەر، سىزنىڭ كۈنىڭىز ياخشى، تۇرمۇشىڭىز شۇنداق ئوبدان كېتىۋاتىدۇ، دېيىشىدۇ. لېكىن مېنىڭ ئىچىمنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى كىم بىلىدۇ! — خەن خانىمنىڭ خىيالىغا نۇرغۇن كۆڭۈلسىز ئىشلار كېلىۋالدى. لېكىن ئۇ بۇلارنى قىزىغا دېيەلمەيتتى، چۈنكى ئۇ باشقىلاردىن ئۆزىنى تۆۋەن تۇتۇشنى خالىمايتتى، ھەرقانداق چاغدا ئابرۇي ـ ئىناۋىتىنى مۇھىم دەپ قارايتتى. ئۇ بايا گەپتە ئازراق كەتكۈزۈپ قويۇپ، يەنە دەررۇلا ئېسىگە كېلىۋالدى، — مەن تۇزۇك ئوقۇمىغان، قانداق قىلغاندا ياخشى ئوقۇغىلى بولىدىغانلىقى توغرۇ-

لۇق ساڭا تۇزۇك بىر نەرسە دەپ بېرەلمەيمەن، لېكىن شۇنداق بىر نەرسە ناھايىتى ئېنىق، سەن ئاناڭنىڭ يۈرەك پارىسى. مۇنداق بىر نەرسىنى ئېسىڭدىن چىقارماسلىقىڭ كېرەك: ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ يولىنى ئۆزى ماڭغىنى ياخشى. ھەممە ئادەم-نىڭ كاللىسى ئۆزىنىڭ بويىندا، ئۇنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بەر-گىلى بولمىغانغا ئوخشاش، ئادەم ئۆزىنىڭ ھاياتىنىمۇ باشقىلارغا تۇتقۇزۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئىشەنچسىز ئادەملەردىن ئۈمىد كۈتۈپ كەتمە!

شىنيۆ ئانىسىنىڭ گېپىنى جىممىدە ئاڭلاپ ئولتۇردى. دەرۋەقە، ئانىسىنىڭ گېپى راست ئىدى، بۇلارنى ئۇ ئۆزىنىڭ ياشاش مىزانى قىلغانىدى. بىراق، شىنيۆ ئانىسىنىڭ يەنە باشقا-چىرەك بىر مەقسىتىنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالدى.

— ئانا، — دېدى ئۇ ئاستاغىنە، — چۇ مۇئەللىم سەن دېگەندەك ئىشەنچسىز ئادەم ئەمەسقۇ...

خەن خانىمنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. قارا، ماۋۇ بالىنى، بىر ئاش پىشىم ئاغزىمنى ئۈپرىتىپ سۆزلىسەم ھېچ تەسىر قىلغانىدەك ئەمەسقۇ.

— كەچكىچە چۇ مۇئەللىم، چۇ ئەللىم دەۋېرىدىكەنسەن. ياخشىسى، ئۇنى بالدۇرراق ئۇنتۇپ كەت! مەن ئۇنىڭغا ھەممىنى دېدىم...

شىنيۆ چۆچۈپ كەتتى:

— نېمىنى دېدىڭ؟

— ئەلۋەتتە، ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ بۇ نىكاھ ئىشىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقمايدىغانلىقىنى - دە! — خەن خانىم ئۆزىنى تۇتۇۋا-لالماي ئاخىر راست گەپنى دەۋەتتى.

— ھە؟! — شىنيۆ كاللىسى ھېلىلا پارتلاپ كېتىدىغاندەك ئانىسىنىڭ بىلىكىنى چىڭگىدە تۇتۇپ چاپقاشقا باشلىدى، — ئانا! نە-مىشقا بۇنداق قىلىسەن؟

خەن خانىمنىڭ قوللىرىمۇ، لەۋلىرىمۇ تىترەۋاتاتتى:

— ئەمىسە قانداق قىلسام بولاتتى؟ سەن دېگىنە، مەن خاتا قىلىپتىمەنما؟

— ئانا! — شىنيۆنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى.

ئاچچىق رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇرغىلى بولمايدىغان پەيت يېتىپ كەلگەندەك ئىدى. ئەمدى ئانىسى ئۇنىڭ مۇھەببەت ئىشىغا ئارىلىشۇېتىپتۇ، چۇ يەنچاۋ ئىككىسىنىڭ ئارىسىنى بۇزماقچى بوپتۇ.

— ئانا، سەن.. تېخى بايىلا «ئۆزۈڭنىڭ يولىنى ئۆزۈڭ ماڭ» دېمىگەنمىدىڭ. بۇ مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئىشى، سەندىن ئۆتۈنەي، بۇنىڭغا ئارىلاشما!...

— نېمە؟ — خەن خانىمنىڭ ئاۋازى بىردىنلا يۇقىرىلاپ كەتتى، — مەن ئارىلاشمامدىم؟ ئەگەر ئىشلىرىڭغا ئارىلاشمايدىغان بولسام سەن مۇشۇنچىلىك ئادەم بولالامتىڭ؟ بۇ گەپنى ئەجەب ئەمدى دەپ قالدىڭا، بۇرۇن نېمە ئىش قىلغانتىڭ؟ ساڭا دەپ قويايي، سەن مېنىڭ قىزىم، ئەلۋەتتە باشقۇرىمەن! ئەگەر كوچىغا تاشلۇېتىلگەن يېتىم ئوغلاق بولساڭ ئىدىڭ، مەن سېنى باشقۇرۇپ نېمە قىلاتتىم.

— ئانا، مېنى باشقۇرساڭ ئەلۋەتتە بولىدۇ، لېكىن مەن ھېچقانداق خاتا ئىش قىلمىدىمغۇ! — شىنيۆ ئازاب ئىچىدە ئاندىسىنىڭ يەلكىسىنى ئىرغىتتى، — چۇ مۇئەللىمنىڭ نەرى ئەسكى، سەن ئۇنىڭغا نېمىشقا ئۆچلۈك قىلىسەن؟

— مەن خەقنە ئۆچلۈك قىلۇاتقىنىم يوق، ئۆز قىزىمنىڭ دۆتلۇكىگە، ئۇنى ياخشى تەربىيىلىمىگىنىمگە ئېچىنىۋاتىمەن! — خەن خانىم شىنيۆنىڭ قولىنى يەلكىسىدىن چۈشۈرۈۋەتتى، — ئەسلى بۇ گەپلەرنى ساڭا بالدۇرراق دېيىشىم كېرەك ئىدى، لېكىن سېنى كىچىك، خىيالىدا تېخى مۇنداق

ئىشلار يوقتۇ دەپ ئويلاپتىمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە كېسەل يانقاندى. كىن بۇ گەپلەرنى دېيەلمىگەنىدىم. بىراق كىم بىلسۇن، سەن ئاللىبۇرۇن بۇ ئىشقا باشچىلاپ كىرىپ كېتىپسەن. سەن ئۆزۈڭنىڭ خۇيزۇ ئىكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭما؟ بىر كاپىرغا تەگسەڭ قانداق بولىدۇ؟

خەن خانىمنىڭ ئاۋازى تۆۋەن، ئەمما قاتتىق چىقتى. شىنيۆ خۇددى بىرى يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋالغاندەك جايىدا تۇرۇپلا قالدى. ئەجەبا، ئۇ مۇھەببەتكە مەست بولۇپ كېتىپ، چۇ يەنچاۋنىڭ باشقا بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى، ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان پاسىلىنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالدىمىكىنە؟ ئۆزىنىڭ خۇيزۇ ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالدىمىكىنە؟ ياق، ئۇ ئۇنتۇپ قالمىدى. ئۇ ئون توققۇز ياشقا كىرگۈچە هاياتىنىڭ كۆپ قىسمىنى مەكتەپكە ئۆتكۈزدى، باشقا ساۋاقداشلىرىغا ئوخشاشلا تەربىيە كۆردى. مەكتەپتە ھېچقانداق بىر كىشى ماركسىزم توغرۇلۇق سۆزلىگەندىن باشقا، دىنىي ئېتىقاد توغرۇلۇق سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالمايتتى، گەرچە بۇ توغرۇلۇق سۆزلەش قانۇنغا خىلاپ بولمىسىمۇ. شىنيۆ ھازىرغىچە يېمەك - ئىچمەك ئادىتىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۆزىنىڭ باشقا ساۋاقداشلىرىغا بىلەن قايسى جەھەتلەردىن پەرقلىنىدىغانلىقىنى ھېس قىلالماي كېلىۋاتاتتى. بەزىلەر مەنىستىمەسلىك بىلەن ئۇنى «ئاز سانلىق مىللەت» دەپ ئاتىغان چاغدىلا، ئۆزىنى يېتىمەدەك ھېس قىلاتتى، خالاس. لېكىن، «بىلىمدان» قەسىردە ئەھۋال بۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى. چۇ مۇئەللىم خەنزۇ بولغىنىغا قارىماي بۇ ئائىلىدە «ئاز سانلىق مىللەت»نىڭ قاتارىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئەجەبا ئۇ شىنيۆ بىلەن ئوخشىمامدۇ؟ ئۇ شىنيۆ بىلەن باراۋەر ئادەم ئەمەسمۇ؟ ئۇنى چوقۇم كەتكۈزۈۋېتىش كېرەكمۇ؟

— ياق ئانا، مەن سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك قىلالمايمەن، — شىنيۆ ئۆزىنى ئانىسىنىڭ باغرىغا ئېتىپ، كىشىنىڭ ئىچىنى

سېرىۋەتكۈدەك ئاچچىق يىغلاشقا باشلىدى، ــ مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن...

ــ ۋۇ ئۇياتنى بىلمەيدىغان! ــ خەن خانىم قىزىنى ئاچچىقى بىلەن ئىتتىرىۋەتتى، ــ كېسەل يېتىپ تۇرۇپمۇ مۇھەببەتلىشىشكە رايىڭ بارمىدىكىنە! ئەرگە تەگكۈڭ كەپ قاپتۇ ــ دە! ئەمىسە ياخشى، ئۇلۇغ خۇدا، جېنىمنى ئامان قويمىدىغانلا بولسا، مەن خۇيزۇدىن بىرنى تېپىپ سېنى دەررۇ چىقىرىۋېتىمەن، شۇ چاغدا بولسىغۇ بېشىم تىنجىيدىغان ئوخشايدۇ.

شىنيۆ ئانىسىغا قاراپ قېتىپ قالدى. ئانىسى ئۇنى نېمىشقا چۈشەنمەيدىغاندۇ؟ ئۇ كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئانىسىغا قانداق چۈشەندۈرسە بولمىدىكىن؟

ــ ئانا! مېنىڭ قەلبىمدە پەقەت شۇ بىر ئادەملا بار، ئۇنىڭ ئورنىنى ھېچكىم باسالمايدۇ. ئانا، سەن مېنىڭ ئورنۇمدا ئويلاپ باققىن، سېنىڭمۇ ياشلىق چاغلىرىڭ بولغانغۇ...

ــ جۆيلۈمە! قىز چېغىمدا سېنىڭدەك ئىش قىلمىدىغان بولسام، دادام پاچىقىمنى چېقىۋەتكەن بولاتتى.

ــ مېنى ئەمدى ئۇرمىساڭمۇ بولىدۇ، مەن بەربىر قاچالمايمەن، ئۇچۇپمۇ كېتەلمەيمەن. كېسەل بولۇپ قېلىپ ھەممە نەرسىدىن قۇرۇق قالدىم، پەقەت چۇ مۇئەللىملا مېنىڭ ھاياتىمنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، شۇ بولغاچقىلا مەن ھايات ياشاۋاتىمەن. ئانا، سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي، بۇ ئىشتا مېنىڭ رايىمغا باققىن!

ــ ئۆلۈپ بېرىمەن دېسەڭمۇ، ئالدىمدا بۇنداق شەرمەندىچىلىكىڭ بولۇشىنى خالىمايمەن! ــ خەن خانىم زەردە بىلەن دېدى، ــ بۇ ئۆيدە مېنىڭ گېپىم ئۆتمەمدۇ زادى؟

شىنيۆ قورقۇنچ ئىچىدە ئانىسىغا قارىدى. ئانىسىنىڭ چىرايى سوغۇق تۇس ئالغان، كۆزلىرىدىن ئۆتكۈر بىر نۇر چاقناپ تۇراتتى. ئانا ــ بالا ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق مۇشۇنداق يىراقلاپ كەتسە ــ مە! ئەمدى چىرايلىق ئولتۇرۇپ مەسلىھەتلەشكۈدەكمۇ

ئۇمىد قالمىدىمۇ، شىنيۆ ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۇنسىز يىغلاشقا باشلىدى.

شۇ كېچىسى «بىلىمدان» قەسرىدە ھېچكىم خاتىرجەم ئۇخلىيالمىدى، ئاتا ـ بالىنىڭ سۆھبىتى ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇۋەتكەنىدى. دەسلەپتە بىر چىرايلىق باشلانغان بۇ پاراڭ دە تالاشقا، يىغىغا ئۆزگەرگەندە، ئۇلار چۆچۈپ كەتتى.

غەربىي ھۇجرىنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، چىرايىدىن ئالقزادىلىك چىقىپ تۇرغان خەن زىچى، خەي ھاممات، تېخنىشىڭ ۋە قورسىقى تومپىيىپ چىققان چېن شۇيەن بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

خەن خانىم ئەسلى ئۇلارنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتمىگەن ئىدى:

ـــ نېمە ھەممىڭلار يۈگۈرۈپ چىقتىڭلار؟ ـــ خەن خانىم ئۇلارغا ئالايدى، ـــ كىرىپ ئۇخلاڭلار، بۇ يەردە ھېچ ئىش بولغىنى يوق، ئاتا ـ بالا ئىككىڭلار پاراڭلىشىۋاتىسىز!

لېكىن، خەن خانىم پەقەت ئۆزىنىڭ كەيپىياتىنىلا يوشۇرۇپ قالالىدى، بىر چەتتە يىغلاۋاتقان شىنيۆ نېمە ئىش بولغانلىقىدىن ئوچۇق گۇۋاھلىق بېرىپ تۇراتتى.

خەن زىچى نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئېنىق چۈشىنىپ قىزىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى، ئەمما نېمە دېيىشىنى بىلەلمىدى ۋە ئايالىغا ئاچچىقى بىلەن ئالىيىپ دېدى:

ـــ قارا سېنى! بالا كېسەل ۋاقتىدا ئارتۇق گەپ قىلىشمايلى دېمىگەنمىدۇق؟ شىنيۆ بۇلارنى كۆتۈرەلەمدۇ...

ـــ ئەمىسە مەن كۆتۈرەلەمدىم؟ مەن شۇنچە كۆتۈرۈشىمۇ لىكما؟ ـــ خەن خانىمنىڭ جۇدۇنى تۇتتى. خىيالىدىن: «قارا بۇنى، قىزىنىلا ئويلايدۇ، ئايالى بولغان مەن بىر قېتىممۇ خىيال قىلغا كىرىپ چىقمايمەن!» دېگەن ئويلار ئۆتتى، ـــ سىزنىڭ دەردىڭىزنى بىر ئۆمۈر تارتتىم، ئەمدى قىزىڭىزنىڭ دەردىنىمۇ

تارتايمۇ؟ نېمە كۈن بۇ ماڭا، بۇ باش ئاغرىقى زادى قاچان تۈگەيدۇ؟ كېسەل دېدۇق، ھەممەيلەن ئوبدان كۈتتۈق. مەن ئەينى ۋاقىتتىكى ئىشلارنى تېخى ئۇنتۇپ قالمىدىم جۇمۇ. بۇ پېشكەل قىزىڭىزنىڭ دەردى تۈگەمدۇ زادى؟...

ــ بولدى، سۆزلىمە! ــ خەن زىچىنىڭ ئاپئاق چاچلىرى تىترەپ كەتتى. چوڭقۇر ئازاب ئالامىتى قېتىپ قالغان ئولتۇرۇ-شاڭغۇ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقنىدى، ــ مەن سېنى ئاغزىڭنى يۇم دەۋاتىمەن، مېنى مەجبۇرلىما جۇمۇ!

ــ مەن سىزنى مەجبۇرلاۋاتامدىم، سىز مېنى مەجبۇرلا-ۋاتامسىز؟ ــ خەن خانىم ئاچچىقىنى پەقەت باسالماي، قولىنى ئېرىنىڭ يۈزىگە تەڭلىدى، ــ خەن زىچى، بۈگۈن تېخىنشىڭ بە-لەن شۇيەننىڭ ئالدىدا دەپ قويماي، مەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىزنىڭ يۈز-خاتىرىڭىزنى قىلىپ كېلىۋاتىمەن، ئاغزىمنى تولا ئاچماڭ!

ــ بولدى قىلىڭلار! ــ تېخىنشىڭ قاتتىق ۋارقىرىدى ۋە ئانىسىنىڭ راستتىنلا قانداقتۇر بىر كۆڭۈلسىز گەپنى چىقىرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەندەك ئۇنىڭغا زەردە بىلەن ئالايدى، ــ بۇ ئائىلىدە ھازىر بۇنچىۋالا دەپ كەتكۈدەك ئىشمۇ يوققۇ، ئۆزۈڭلا-رنى ئايىساڭلار بولمامدۇ!

خەن خانىم دېگەندەكلا جىمىپ قالدى. ئەمما، سوغۇق كۆزلىرىنى خەن زىچىگە مىختەك تىكىپ ئولتۇرىۋەردى. خەن زىچىنىڭ غەزەپلىك كۆزلىرى ئاخىر باشقا ياققا بۇرالدى.

چېن شۇيەن بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرگەندىن بېرى قېينانىسىنىڭ بۇنچىلىك ئاچچىقلانغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋا-تاتتى. بۇ ئائىلىنىڭ بىر ئەزاسى بولغاندىكىن، ئۇمۇ بىر چەتتە قول قوشتۇرۇپ تۇرسا بولمايتتى، ئاربىغا چۈشۈپ چىرايلىق گەپلەرنى قىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، ئۇنداق قىلاي دېسە، بۇ ئائىلىنىڭ ئەھۋالىنى دېگەندەك چۈشەنمەيتتى. بىر ئازدىن

كېيىن چېن شۇيەن قېينانىسىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەۋېتىپ ئېھ-تىيات بىلەن ئېغىز ئاچتى:

— ئانا، سىز دادامغا ئاچچىقلانماڭ، ئۆز قىزىغا دادىمۇ، ئانىمۇ ئوخشاشلا كۆيىدۇ. مەنمۇ شىنيۆگە ئوخشاشلا سىزنىڭ قىزىڭىز. ماڭا دېمىگىنىڭىز بىلەن دەردىڭىزنى چۈشىنىمەن، يەنىلا شۇ شىنيۆدىن غەم يەيسىز. ئەمەلىيەتتە مەن بۇ ئىش توغرۇلۇق بۇرۇنلا ئويلىنىپ قويغان. چۈ مۇئەللىمۇ ئوبدان ئادەم ئىدى، شىنيۆگە بەك ماسلىشاتتى.

چېن شۇيەننىڭ بۇ گېپى ئوت ئۈستىگە ماي چاچقاندەك ئىش بولدى. بايىدىن بېرى ئەرۋاھى ئۈچۈپ ئولتۇرغان خەن خانىم ئۆزى چېكىپ - تاللاپ كېلىن قىلغان چېن شۇيەننىڭ بۇنداق دېيىشىنى كۈتمىگەنىدى. ئۇ كېلىنىگە زەردە بىلەن ئالايدى:

— ئىشىڭىزنى قىلىڭە، سىز بۇ ئىشقا نېمىدەپ ئارىلىشىسىز؟ تېخى ماسلىشارمىش، ئۇنداق بولسا سىز نېمىدەپ كاپىر-غا تەگمىدىڭىز؟

چېن شۇيەن يۈزى ئوتتەك يېنىپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى:

— مەن... مەن... مەن چۈ مۇئەللىمنىڭ خۇيزۇ بولۇپ قالمىغىنىغا ئەپسۇسلىنىۋاتىمەن.

خەن خانىم دىمىغىنى قاقتى:

— ھىم، ئەپسۇسلىنىشلىرىڭىزدىن ئۆرگىلىپ كېتەي!

چېن شۇيەن گەپ قىلالماي بېشىنى تۆۋەن سالدى. خورسىنىش ئىچىدە: «ئادەمنىڭ ئۆز مۇھەببىتىگە ئېرىشمىكى نېمىدېگەن تەس - ھە!» دەپ ئويلىدى.

شىنيۆ ياستۇقتا بېشىنى قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى.

كارىۋاتنىڭ لىۋىدە ئولتۇرغان خەي ھاماما شىنيۆنىڭ كۆز ياشلىرىنى توختىماي سۈرتەتتى. بۇگۈنكى ئىشلارنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى، لېكىن ئۇ بۇ توغرۇلۇق چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيتتى، پەقەتلا شىنيۆنىڭ پېشانىسىنىڭ

تەتۇرلۇكىدىن، تەلەيسىزلىكىدىن ھەسرەتلىنەتتى.

سىڭلىسىنىڭ ئاچچىق يىغىسى بىر چەتتە تۇرغان تېيەنشىڭ-نىڭ يۈرەك - باغرىنى ئېزىۋەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان، ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان ئادەمنى ئۇنتۇماق بەك تەس ئىدى. تېيەنشىڭنىڭ ئانىسىغا ئۆزۈندىن بېرى يىغلىپ قالغان دەردلىرىنى دەۋالغۇسى، «زادى سەن كىمنى سىغدۇرىسەن؟ رۇڭ گۈيفاڭمۇ خۇيزۇ ئەمەسمىدى، بىكاردىن - بىكار ئىككىمىزنى ئايرىۋەتتىڭ-غۇ؟» دېگۈسى كەلدى. لېكىن، ئۇ ئايالىغا قاراپ قويۇپ يەنە جىم بولدى. ئايالى ھازىر ئېغىرئاياغ تۇرسا، بۇ گەپلەرنى دېسە قانداق بولىدۇ؟ دېگەن بىلەنمۇ بەربىر پايدىسى يوق، ھەممە ئىش تۈگىگەنىدى. ئۇنىڭ بەختى ئۆلۈپ، ئەمدى نۆۋەت سىڭلىسىغا كەلگەن ئوخشايدۇ. غەزەپتىن تېيەنشىڭنىڭ چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىكى قانلىرى كۆۋەجەپ ئېقىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى كىمگە دېيەلەيدۇ؟ تېيەنشىڭ بىردىنلا يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، بېشىنى قامالليغىنىچە: «تۈگەشتى، ھەممە نەرسە تۈگەشتى!» دەپ، ئاچچىق ئىدا قىلدى.

. . .

تۈن نىسپى، بوران يەنىلا ئۆينىڭ ئۆگزىسىنى ئۇرۇپ تاشلايدىغاندەك قاتتىق چىقىۋاتاتتى. «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئىچى تىنجىپ قالدى. قالغانلار ئۆزلىرىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىشتى، خەي ھاماما شىنيۆگە ھەمراھ بولۇپ يېتىپ قالدى.

ھۇجرىنىڭ ئىچى قاراڭغۇ بولسىمۇ ئاچچىق خورسىنىشلار، ئاچچىق - ئاچچىق تىنىشلار توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بۇ جەدەل راستتىنلا بېسىقتىمۇ؟

شىنيۆنىڭ كۆڭلى ھېچ ئىزىغا چۈشىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ كۆزىنى يۇمدى، لېكىن كۆزلىرىدىن مۇھەببەت ئوتلىرى يالقۇنجاپ تۇرغان چۇ يەنچاۋ كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى.

«شىنيۆ! مۇھەببەت ئىنسانىنىڭ ئەڭ گۈزەل ھېسسىياتى. بىر جۈپ يۈرەك ئۈزۈن مۇددەتلىك جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ بىرىككەندىن كېيىن، ئەينەككە ئوخشاش بىر ـ بىرىگە ئۆزىنىڭ ئەكسىنى كۆرسىتىدۇ. ھەر بىر قېتىم دۈپۈلدىگەندە قارشى تەرەپكە: «مەن سەندىن مەڭگۈ ئايرىلالمايمەن» دېگەننى ئۇقتۇرۇپ تۇرىدۇ. ئىشقىلىپ مۇھەببەت ئاستا ـ ئاستا ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە باشلىغاندا، ھېچكىممۇ بۇ بىر جۈپ يۈرەكنى ئايرىۋېتەلمەيدۇ!»

«شىنيۆ، مەن سىزگە ئۆزۈمنىڭ يۈرىكىنى ۋە بارلىق ھېسسىياتلىرىمنى، پۈتۈن ھاياتىمنى تەقدىم قىلدىم.»

ئاھ، شىنيۆنىڭ مۇشۇنداق ئوتلۇق مۇھەببەتنى ئۇنتۇپ كېتەلىشى، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرىيەلىشى مۇمكىنمۇ؟

ئادەم ئاجايىپ مەخلۇق، ئەڭ مۇشكۈل ئەھۋالدا قالغان چاغلاردا ئۇنى ھايات قېلىش پۈرسىتىگە ئېرىشتۇرىدىغىنى يەنە مەكىلىك ئەمەس، سۇ ئەمەس، دورىمۇ ئەمەس، بەلكى يۈرىكىنىڭ بىردەم ئارام تېپىشى، بىردەملىك ئۇمىد. مانا مۇشۇ نەرسىلەر بەربات بولغاندا، ئادەم ياشاش كۈچىدىن ۋە جاسارىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ. ئۇمىدسىز ھايات، مۇھەببەتسىز ھاياتتىن ئۆلۈم ياخشى. بەلكىم ئۆلۈممۇ ئۇنچىلىك قورقۇنچلۇق نەرسە ئەمەستۇ. شىنيۆ شۇلارنى ئويلاپ قالدى. ئادەمنىڭ ئۆلۈشى تۇغۇلغان ۋاقتىدىلا پېشانىسىگە پۈتۈلگەن بولىدۇ. بىردىنبىر ئوخشىمايدىغان يېرى، خىلمۇخىل ئادەم ئۆلۈشتىن ئىلگىرى خىلمۇخىل نەرسىلەرگە ئىنتىلىپ باقىدۇ. ئىنتىلگەن نەرسىلىرىگە ئېرىشەلىگەنلەر كۈلۈپ تۇرۇپ كېتىدۇ، ئېرىشەلمىگەنلەر ئارمان، ئۆكۈنۈش بىلەن كېتىدۇ. ئۇنداقتا ئۇچۇ؟ ئۇمۇ ئىلگىرى نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئىنتىلگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئېرىشكەنلىرىمۇ بولدى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىنگلىز تىلى فاكۇلتېتى ئۇنى مۇرادىغا يەتكۈزگەنىدى. ئۇ ئىلگىرى مۇھەببەت

كه ئىنتىلگەن، شۇنچه جىق ئادەملەر ئارىسىدىن قەلبى ئۆزىنىڭ كىگە ئوخشايدىغان ياخشى بىر ھەمراھ تاپقانىدى. بىراق، بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى كەتتى. ئالدىراپ كېلىپ، ئالدىراپلا كېتىپ قالدى. خۇددى چۈشكە ئوخشاش، شامالغا ئوخشاش. ئۇ تېخى ئۇ نەرسىلەرنى قولىدا چىڭ تۇتىمەن دەپ ئويلاپتىكەن، ئەمدى قارىسا قوللىرى قۇپقۇرۇق، ھېچنېمە يوق. ئۇ ئىلگىرى: «ئەمدى تەقدىرنىڭ ئادالەتسىزلىكى توغرۇلۇق قاقشىماي-مەن» دېگەنىدى. بەلكىم بۇنداق بولۇشى پېشانىسىگە بالدۇرلا پۈتۈلۈپ كەتكەن بولغىيدى. تەقدىر ئىلگىرى بەرگەن نەرسىلىرىنى ئەمدى قولىدىن تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى زېدە قىلماقچىمۇ؟ ئۇنى تىرىك تۇرۇپ ئازاب ئىچىدە ئۆلسۇن دەۋاتامدۇ؟

ئادەم ئۆلۈشنى خالىمايدۇ. شىنيۆنىڭ شىكەستلەنگەن يۈرىكى تېخى جايىغا چۈشمىگەن بولۇپ، بىردە ئاستا، بىردە تېز سوقاتتى...

«كۆيسە بىر نازۇك يۈرەك دەرد يۈتۈپ، ھەسرەت يۈتۈپ، نە ئۈچۈن يوق بىر ئارامگاھ شۇنچە كەڭ ئالەم تۇرۇپ!» شىنيۆ قولىنى سوزۇپ، ئۈستەل چىرىغىنى ياندۇردى.

— شىنيۆ، — خەي ھامما ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى، — سۇ ئىچەمسەن ياكى دورىمۇ؟ بولدى، سەن قوپما مەن ئەكېلىپ بېرەي...

— ياق... — شىنيۆ پەرىشانلىق ئىچىدە كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى، — ھامما، مەن بەك قورقۇۋاتىمەن، ئۆي ئىچى بەك قاراڭغۇ بولۇپ كەتتى...

— قارا، بۇلارنىڭ كىچىك بالىنى قورقىتىۋەتكىنىنى! — خەي ھامما شىنيۆنى مېھرىبانلىق بىلەن قۇچاقلىدى، يۈزىدىكى سوغۇق تەرلەرنى سۈرتتى، — شىنيۆ، يېنىڭدا مەن بار، قورقما! ئادەمچۇ، خېلى - خېلى نەرسىلەرگە چىدايدۇ. كۆڭلۈڭنى ئازادىرەك تۇتقىن! ئاناڭمۇ ئۇ گەپلەرنى سېنى ياخشى بولسۇن

دەپ دېدى. . . ــ خەي هاممۇ تەسەللى ئورنىدا شۇ گەپلەرنى دەپ بولغاندا يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى، كۆز يېشى ئىختىيار-سىز سىيرىلىپ چۈشۈشكە باشلىدى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ نېمىمۇ دېيەلەيتتى.

ــ مېنىڭ ئانام. . . ــ شىنيۆ پىچىرلىدى. ئانىسىنى ئويلاش بىلەن تەڭ يۈرىكى مۇزلاپ، تىترەپ كېتىۋاتاتتى.

ئۇستەل چىرىغىنىڭ ئاستىدىكى گۈل چېكىلگەن ئاشۇ ئەي-نەك رامكىسىنىڭ ئىچىدىكى ئانىسى ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى. . .

شىنيۆنىڭ قوللىرى تىترەپ كەتتى. رامكىنى قولىغا ئې-لىپ، ئاستى سارغايغان سۈرەتلەرگە قارىدى. ئون يىل ئىلگە-رىكى ئاشۇ دەقىقە كۆز ئالدىدا قايتىلانغاندەك، ئۇ ئۆزى ئۆلۈم پەيتىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ ۋاقىتتا ئانىسى ياش، مۇلايىم، كۆيۈمچان ئىدى، ھەمىشە ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ، مەكتىگە سۆيەتتى، مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەيتتى. . .

بىردىنلا شەپقەتسىزلىك يېغىپ تۇرغان بىر سوغۇق يۈز ئاشۇ رەسىمنى توسۇۋالدى، ئۇنىڭغا قەھر بىلەن تىكىلدى. بۇمۇ ئانىسىنىڭ چىرايى ئىدى، يەنە كېلىپ، ئۆز يېنىدا ياشاۋاتقان ئانىسىنىڭ چىرايى ئىدى. ئانىسىنىڭ ھازىرقى ھالىتى سۈرەت-تىكىگە نېمىشقا ئوخشىمايدۇ ــ ھە! زادى نېمە ئۈچۈن؟

شىنيۆنىڭ كۆزلىرى توختىماي چىقىۋاتقان ياشتىن خىرە-لەشتى. ئانا، ساڭا باش ئاغرىقى تېپىپ بېرىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قىزىڭنى نېمىشقا تۇغقان ئىدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن ھازىر كۆزۈڭگە شۇنچىۋالا سەت كۆرۈنۈپ كېتىۋاتقان قىزىڭغا ئەينى ۋاقىتتا چوڭقۇر مۇھەببەت بەرگەنىدىڭ؟ ئېھتىمال، سۈرەتتىكى مۇلايىم قىياپىتىڭنى يالغاندىن ياساپ چىققانسەن. لېكىن، ئۇ-نىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ مەن بۇرۇنلا بىلەتتىم، ئارىمىزدا ئانا ــ بالىلىق مۇھەببەت ناھايىتى كەمچىل ئىدى. سەن مېنى ئۆزۈڭگە

يوك، پۇتلىكاشاك دەپ ئويلايتتىك. مەنمۇ ئىلگىرى سېنىمۇ، ئۆزۈمنىمۇ ئازاد قىلىشنى ئويلىغانىدىم، لېكىن تەقدىر مېنى بۇ ئۆيدىن ئايرىمىدى. مەن ئۇچالمىدىم، ھاۋادا بىر ئاز ئۇچۇپلا يەنە ئۆز ئورنۇمغا قايتىپ كەلدىم. يېقىلدىم، يېقىلغاندىمۇ سېنىك يېنىڭغا يېقىلدىم. مەن سېنىك ھېسسىداشلىقىڭغا موھتاج ئەمەس ئىدىم، زورمۇزور بېرىلگەن ئانىلىق مۇھەببىتىڭگە موھتاج ئەمەس ئىدىم. بىراق، سەن نېمىشقا مەن ئىنتىلگەن، ماڭا مەنسۇپ بولغان مۇھەببەتنىمنى تارتىۋالماقچى بولىسەن؟ راستىنى ئېيتسام، مەن مۇھەببەت ئىشىدا سېنىك رازىلىقىڭنى ئېلىشنى ئەسلا ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. پەقەتلا مۇھەببەت تەبىئىي پەيدا بولىدىغان، ھېچقانداق شەرتكە بويسۇنمايدىغان مۇقەددەس ھېسسىيات دەپ ئويلاپتىكەنمەن. سېنىك ئۇنى ئۆز قىزىڭنىك ھاياتى بەدىلىگە رەھىمسىزلىك بىلەن بوغۇپ تاشلايدىغانلىقىڭنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىكەنمەن. سەن بۇ ئىشنىك قىزىڭنىك ئاخىرقى ئۆمرىنى باغلاپ تۇرغان ئۇمىد چىرىغى ئىكەنلىكىنى بىلەتتىڭغۇ؟ سەن قوغداپ تۇرغان ئاشۇ نەرسىلەر قىزىڭنىك ھاياتىدىنمۇ قىممەتلىكمۇ...

شىنيۆنىك كۆز ياشلىرى رەسىم جازىسىنىك ئۈستىگە توختىماي ئېقىۋاتاتتى. ئۇ ئون توققۇز يىلدىن بېرى ئانىسىغا يېقىنلىشالماي، ئانىسىنىك كۆزىگە قاراپ، ئۆزىنىك ئانىسىنىك قەلبىدىكى ئورنىنى ئىزدەپ كەلگەنىدى. ئەمدىلىكتە بۇ تۇغۇنىنىك جاۋابى يېشىلەي دەپ قېلىۋاتاتتى.

خەي ھامما تەشۋىش ئىچىدە شىنيۆگە قاراپ دېدى:

— شىنيۆ، يېرىم كېچىدە بۇ رەسىمگە قاراپ نېمىگە ئولتۇرۇپ كەتتىڭ؟...

— ھامما، — شىنيۆ رەسىم جازىسىنىك ئەينىكىنى يېنىك سىلاپ ئۇنىڭ ئۇستىدىكى ياش تامچىلىرىنى سۈرتتى ۋە تۇيۇقسىز سوراپ قالدى، — ئۇ... مېنىڭ ئۆز ئانامۇ؟

ـــ نېمە؟ ـــ خەي هاممۇ چۆچۈپ كەتتى، ـــ نېمە بۇ گەپ خىيالىڭغا كىرىپ قالدى؟ سەن بىر يەردىن تېپىۋالغان بالا بولمىساڭ، يەنە نەچچە ئاناڭ بولماقچىدى؟ ئۇ ئەلۋەتتە سېنىڭ ئۆز ئاناڭ، قاراپ باققىنە، ئىككىلارنىڭ قاش ـ كۆزلىرى، چىرايى بىر ـ بىرىگىلەرگە نېمىدېگەن ئوخشىغان. . .

ـــ ياق، بىز ئوخشىمايمىز. مەن بۇرۇنلا ئۇنى ئۆز ئانام ئەمەستەك سېزىپ كېلىۋاتاتتىم. . . ـــ شىنيۆ بوش پىچىرلىدى. دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئىلگىرى قانچە قېتىملاپ ئۇرۇشقانلىقى كۆز ئالدىدىن ئۆتتى. ئاشۇ دە تالاش، ئاشۇ ماجىرالارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۈچۈن بولغانىدى. ئۇ بىردىنلا ئانىسىنىڭ بۇگۈن ئاخشام دېگەن گەپلىرىنى ئەسلەپ قالدى: «ئەگەر كوچىغا تاشلىۋېتىلگەن بېتىم ئوغلاق بولساڭ، مەن سېنى باشقۇرۇپ نېمە قىلاتتىم؟»

«سېنىڭ دەردىڭنى بىر ئۆمۈر تارتتىم. ئەمدى يەنە قىزىڭنىڭ دەردىنى تارتايمۇ؟»

«. . . بۇ پېشكەل قىزىڭنىڭ دەردىنى قاچانغىچە تارتىمەن؟»

«خەن زىچى. . . ئاغزىمنى ئاچما جۇمۇ! ھېلى بىكار ھەمىنى دەۋېتىمەن.»

ئەجەبا، بۇمۇ بىر ئانىنىڭ دەيدىغان گەپلىرىمۇ؟ ئۇنىڭ تېخى دېمىگەن گەپلىرى زادى نېمىدۇ؟ شىنيۆنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بەلكىم ئۆزى راستتىنلا كوچىدىن تېرىۋېلىنغان يېتىم بالا بولغىيدى؟ ئون توققۇز يىلدىن بېرى باشقىلارنىڭ پاناھلىقىدا ياشاپ كەلگەندۇ؟ ئەگەر راستتىنلا شۇنداق بولسا، بۇمۇ ياخشى، ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن ئازابلانمايدۇ، بۇ يەردىن كېتىدۇ، ئۆز ئانىسىنىڭ يېنىغا كېتىدۇ.

ـــ شىنيۆ، قالايمىقان خىياللاردا بولما. . . ـــ خەي ھامما ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتىۋاتقان چاغدا ئۆزىمۇ ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى. كالپۇكلىرى تىترەپ، گەپلىرى پەقەتلا

قولاشمىدى.

شىنيۆ خەي ھاممىنىڭ ھېلىدىن ـ ھېلىغا كۆزىنى ئۆزىدىن ئېلىپ قېچىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز پەرەزلىرىنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەندى. ئۇ ئىلگىرى بۇنداق قورقۇنچلۇق خىياللارنى كۆپ قېتىم قىلغان، لېكىن قىلىپ بولۇپلا دەرھال ئۇ خىيالىدىن يېنىۋالغان، توغرىراقى، خىيالىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتىن قورققانىدى... شىنيۆنىڭ كۆزىگە ئەمدى ھېچنېمە كۆرۈنمىدى.

ـــ ھاممـا، ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ...

خەي ھاممـا كۆزلىرىنى قوللىرى بىلەن ئېتىۋالدى، يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئون نەچچە يىل ئاۋۋالقى ئاشۇ كۆڭۈلسىز مەنزىرە ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇنى ئازابلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ شىنيۆنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ قاتتىق يىغلىغۇسى كەلدى، لېكىن ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالمىسا بولمايتتى... ئۇ ئاخىر ئۇ ئىشلارنى دېمەسلىك قارارىغا كەلدى.

ـــ ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ! ـــ شىنيۆ تۇيۇقسىز خەي ھاممىنىڭ بىلىكىگە چىڭگىدە ئېسىلدى، ياشلىق كۆزلىرى ئۇنىڭغا مىختەك قادالدى، ـــ ھاممـا، سىز مېنى چوڭ قىلغان، مەن سىزنى ئانامدىنمۇ يېقىن كۆرىمەن. لېكىن، مېنىڭ ئۆز ئانام زادى... زادى كىم؟ مېنى كىم تۇغقان؟ ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ، بۇ ئۆمرۈمدە مەن سىزدىن مۇشۇ بىرلا ئىشنى ئۆتۈنىمەن.

مومـاي كۆچلۇك بىر ھاياجاندىن دەم ئالالمـاي قالدى، قولىرى سېزىمسىنى يوقاتتى، قانلىرى تومۇرىدا توسۇلۇپ قالغاندەك بولدى. خۇددى كىمدۇ بىرى ئىچ ـ قارنىنى سۇغۇرۇۋالغاندەك يۈرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالدى، ھېچنېمىنى دېيەلمەي، كۆزلىرى ئالايغان پېتى شىنيۆنىڭ ئالدىغا پالاقىدە يېقىلدى.

ـــ ھاممـا! ھاممـا، ـــ شىنيۆنىڭ ئاچچىق چىرقىرىغان ئاۋازى ئۆلۈك جىمجىتلىق ئىچىدىكى بۇ «بىلىمدان» قەسرىنى

زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

خەي ھاممىنىڭ ھاياتىنى جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىدىكى دوختۇرلارمۇ ساقلاپ قالالمىدى. دوختۇر ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە جىد-دي خاراكتېرلىك يۈرەك مۇسكۇل تىقىلمىسىدىن بولغان دەپ دىئاگنوز قويدى ۋە: «ئۇنىڭ يۈرەك قان تومۇر كېسىلى بەك ئېغىر ئىكەن، سىلەر بۇنى بىلمەمتىڭلار؟ ئىلگىرى يۈرىكى سانجىپ ئاغرىپ باقمىغانمىدى» دېدى. توغرا، ئۇلار بىلمەيتتى. شۇنىڭمۇ ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى بارلىقىنى بىلمەيتتى. بۇ ئايال بىر ئۆمۈر دوختۇرغا كۆرۈنمەي، دورا يېمەي ئۆتكەن ئايال ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، خەي ھامما ئۆلۈپ كەتتى. كۆلپەت، رىياز-ەت ئىچىدە پايتەخت بېيجىڭغا ماكانلىشىپ قالغان بۇ ئايال «بىلىمدان» قەسرىدە ھەم خوجايىن، ھەم ئايال خىزمەتكار بو-لۇپ، تىنچسىز، ئەمما ئاددىي يىگىرمە يەتتە يىلنى ئۆتكۈزدى. ئۇ پۈتۈنلەي باشقىلار ئۈچۈن ياشىدى، ئۆزى ئۈچۈن بىرەر قې-تىمۇ باش قاتۇرۇپ باقمىدى. «بىلىمدان» قەسرى ئۈچۈن يۈرەك قېتىنى سەرپ قىلىپ، يۈرىكى ئاشۇ يەردە ئېزىلىپ، ئاخىرى يېقىلدى. يېقىلدىيۇ، ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۆزى كېچە - كۈندۈز يىغلىغان ئېرىنىڭ، بالىسىنىڭ ھېچقانداق خەۋەر - ئۈچۈرىنى ئالالمىدى. شۇنىڭ قاتارغا قېتىش ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى، شۇنىڭ ئاشۇ قىيىن سوئالىغا جاۋاب بېرىشكە ئۈلگۈرەلمىدى. ئاللادىن گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشنى تە-لەشكە، توۋا قىلىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. شۇنچە بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتتى. بۇ دۇنيادا پەقەت ئۇنىڭ تالاي رىياز-تلەرگە چىدىغان ئېغىر جىسمىلا قېپقالدى.

«بىلىمدان» قەسرى ئۆزىنىڭ سادىق بىر خىزمەتكارىدىن ئايرىلىپ قالدى. خەن ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنىڭ جەسىتىنى غەر-بىي تاغ باغرىدىكى خۇيزۇلار قەبرىستانلىقىغا قويماقچى بولدى.

چىجىنجەيدىكى قەبرىستانلىقنىڭ ئورنى ئىشلىتىپ كېتىلگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ جەسەت سۆڭىكى ئامما ـ ۋى قەبرىستانلىققا كۆچۈرۈپ كېتىلگەنىدى، ئۇ يەردە ھايات ۋاقتىدا تونۇشمىغان نۇرغۇن مۇسۇلمان ياتاتتى.

خەي ھاممىنىڭ جەسىتى ئۇستىگە پاكىز، ئاق رەخت يېپە ـ لىپ ۋاقتىنچە مېھمانخانىغا قويۇپ تۇرۇلغانىدى، مېيىت ئەتە دەپنە قىلىناتتى. پۈتۈن ھاياتىنى نامراتلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن بۇ بىچارە ئايال كۆز يۇمغاندىن كېيىنلا باشقا مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش بارەۋەر مۇئامىلىگە ئۇچراۋاتاتتى. ئۇ «بىلىمدان» لار قورۇسىدا ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ئۆزە ـ نىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىغا كېتەتتى.

شىنيۆ بۇقۇلداپ يىغلايتتى. ئۇنىڭ خەي ھاممىنىڭ جەسە ـ تىنى بىر كېچە ساقلاش توغرىسىدىكى تەلىپىنى دادىسى رەت قىلدى. ئاخشامقى مەڭگۈلۈك ئايرىلىشىنىڭ ئۆزىلا شىنيۆگە قاتـ تىق زەربە بولغانىدى، خەن زىچى بۇنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇنى ئەمدى يەنە ھاياجانلاندۇرۇۋېتىدىغان ئىشنى قىلىشقا بولمايدۇ دەپ ئويلايتتى.

كېچە يېرىملاشتى. خەن خانىم بىلەن تېنىشىڭ تۆر ئۆيىدە خەي ھاممىنىڭ جەسىتىنى ساقلاۋاتاتتى. خەن زىچى غەربىي ھۇجرىدا پەرىشانلىق ئىچىدە قىزىغا ھەمراھ بولۇپ ياتاتتى.

شىنيۆ ئەڭ يېقىن ئادەمىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئۈچۈن يىقىلىپ قالغان، خەي ھاممىنىڭ جەسىتىنى ساقلىغۇدەك ياكى قەبرىستانلىققا ئۇزىتىپ چىققۇدەك ماجالى قالمىغانىدى، كارىۋە ـ تىدا شۇنچىلىك ھالسىز ياتقىنىچە توختىماي ئېسەدەيتتى.

ـــ شىنيۆ، بولدى، يىغلىمىغىن، ـــ خەن زىچى ئۆزىنىمۇ يىغدىن توختىتالماي قىزىغا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى، ـــ خەي ھاممىنىڭ پېشانىسى ھەققەتەن تەتۈر بولدى، پۈتۈن ئۆمرىنى بالىسىز ئۆتكۈزدى. ئۇ تېنىشىڭ ئىككىلارنى ئۆز بالىسىدەك

كۆرەتتى، سىلەرمۇ ئۇنى ھۆرمەتلەيتتىڭلار. بولدى، ئەمدى يىغلىمىغىن. ئۇنىڭ روھى خاتىرجەم كەتسۇن! سەن... سالا-مەتلىكىگە دىققەت قىلمىساڭ بولمايدۇ...

— دادا، — شىنيۆ ياشلىق كۆزىنى ئۇنىڭغا تىكىپ قولى-دىن تارتتى، — دادا، خەي ھاممىنىڭ ئۆلۈمىگە مەن سەۋەبچى! مەن ئۇنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلدىم...

خەن زىچى قاتتىق چۆچۈپ كەتتى:

— شىنيۆ! سەن... نېمە دەۋاتىسەن؟

— ئۇنىڭ ھاياتىنى مەن نابۇت قىلدىم. تۇنۇگۈن ئاخشام مەن ئۇنىڭدىن بىر گەپ سورىغانىدىم.

— نېمە گەپ سورىغانتىڭ؟

— ئۇنىڭدىن، مېنىڭ ئانام كىم دەپ سورىغان. ئۇ...

— ھە؟! — تۇيۇقسىز ئېيتىلغان بۇ گەپتىن خەن زىچى-نىڭ چىرايى ئۆلۈكىنىڭكىدەك تاتىرىپ كەتتى، — ئۇ... ئۇ ساڭا نېمە دېدى؟

— ھېچنېمە دېمىدى... — شىنيۆ ئازاب بىلەن بېشىنى چايقىدى، — ئۇ ماڭا ھېچنېمە دېمىدى. لېكىن، مەن ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىر مەخپىي گېپىنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالدىم. ئۇ بۇ گەپنى نېمىشقا ماڭا دېمەيدۇ؟ دادا، سىلەر نېمىشقا ئۇ گەپنى ماڭا دېمەيسىلەر؟

— شىنيۆ! — ئون يىل ئاۋۇالقى ئىشلار خەن زىچىنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. ياق، بۇ ئىشلار ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ ئېسىدە ئىدى، ئۇنىڭ روھىنى ئازابلايتتى، ۋۇجۇدىنى تىلغايت-تى، ئۇنى تولىمۇ تەسلىكتە ئالدىغا مېڭىشقا مەجبۇر قىلاتتى. ئەمما ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەدىسىگە ئاساسەن بۇ ئىشنى ئىزچىل تۇرده قىزىغا ئېيتماي كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئۆز خىيالىدا: «بىچارە قىزىمنىڭ بېشىغا ھېلىمۇ ئاز كۈنلەر كەلمىدى، ئەمدى ئۆزى ئۇقمايدىغان تېخىمۇ جىق بەختسىزلىكلەرنىڭ بارلىقىنى بىلىپ

قالسا بولمايدۇ» دەپ ئويلايتتى. خەن زىچى كۆزىنى قىزىدىن ئېقىپچىپ، چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە تىترەڭگۈ ئاۋازدا دېدى، ــ شىنيۆ، ئۇنداق ئىش يوق، سەن مېنىڭ ئۆز قىزىم، ئاناڭنىڭمۇ...

ــ ئەمدى مەندىن يوشۇرماڭ، دادا! ــ شىنيۆ مەڭزىنى دادىسىنىڭ ئاپئاق چاچلىرىغا ياقتى، كۆز ياشلىرى دادىسىنىڭ چاچلىرىغا تارىلاپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى، ــ ئون نەچچە يىلدىن بېرى سىزنىڭ ئازاب ئىچىدە سۈكۈت قىلىپ ياشاۋاتقىنىڭىزنى كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن. لېكىن سەۋەبىنى بىلەلمىدىم. بەلكىم مېنىڭ سەۋەبىمدىندۇ؟ دادا، ئەمدى مېنى دەپ ئۆزىڭىزنى ئازاب-لىمالىڭ. قىزىڭىزنىڭ... سىزنى ئازابتىن خالاس قىلىشىغا ئۇزۇن ۋاقىت قالمىدى. ئۇ سىزنى تاشلاپ كېتىپ قېلىشى مۇمكىن. ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ، مېنى زادى كىم تۇغقان؟ ئىكـ-كىتكلار مېنىڭ ئۆز دادام، ئۆز ئانام بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەقـ-قىي ئەھۋالنى ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ. ئىلگىرى قانداق ئىش يۈز بەرگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئېيتىپ بېرىڭ!... مەن ئۆز ئانامنى تونۇيالمايلا ئۇ دۇنياغا كېتىپ قالماي. مەن ئۇنى سېـ-غىنىدىم. ئۇ زادى كىم؟

ــ شىنيۆ! ــ خەن زىچى ئازاب بىلەن قىزىنىڭ ئىسمىنى چاقىردى، ــ بولدى... سورىمىغىن...

ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان ئىسسىق كۆز ياشلىرى قىزىنىڭ يۈزىگە، قوللىرىغا قۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ لاغىلداپ تىترىگىنىچە بېشىنى كۆتۈرۈپ قىزىغا ئەلەڭلەپ قارىدى. قىزىنىڭ خرۇستالدەك كۆزلىرى ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈۋاتاتتى. شىنيۆ، داداڭ سېنى قەستەن ئالداۋاتقىنى يوق. سەن تېخى قاتارغا قېتىلمىدىڭ، مۇستەقىل ياشاش يولىغا قەدەم باسمىدىڭ! بەلكىم... ئۇ كۈن ساڭا ئەمدى مەڭگۈ نېسىپ بولماس. خەن زىچى ئېغىر قورقۇنچ ئىچىدە قالدى، بىر

تېره بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ قىزنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يۇمشاق چاچلىرىنى سىلىدى، خۇددى ھېلىلا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىدىغاندەك چىڭىدە قۇچاقلىدى.

— دادا، ماڭا دەپ بېرىڭ! — شىنيۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ دادىسىغا مىختەك تىكىلدى.

قىزنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك قىلاتتى. خەن زىچى ئەمدى ئۇ مەخپىيەتلىكنى يوشۇرالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. بىر ھېسابتا، ئەمدى يوشۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئىدى، بەربىر دەيدىغان گەپ، دېيىش كېرەك، ھەممىنى دېيىش كېرەك. ئۇنىڭ كېسىلى مۇشۇنداق ئېغىر تۇرسا. ھازىر ئېيتمىسا بولمىدۇ... بەلكىم كېيىن پۇرسەتمۇ بولماس، قىزىنىمۇ، ئۆزىنىمۇ مەڭگۈلۈك ھەسرەت ئىچىدە قالدۇرار!

13 - باب قايتىش

بۇ قېتىملىق ئۇرۇشتا قانچىلىك قورال - ياراغ ئىشلىتىلىپ قانچىلىغان جاننىڭ نابۇت قىلىنغانلىقى، قانچىلىك گۈل-شەنلىكلەرنىڭ دەپسەندە قىلىنىپ، قانچىلىغان گۈزەل چۈشلەرنىڭ بەربات بولغانلىقى، قانچىلىك ئادەمنىڭ هايات يولىدا ئۆز-گىرىش بولغانلىقىنى هېچكىم دەپ بېرەلمەيدۇ. ياخشىلىق بىلەن رەزىللىك پۈتكۈل دۇنيا مىقياسىدا تىركىشىۋاتاتتى؛ گېرمانىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە ئالۋاستىلىرى پۈتكۈل يەر شارىنى پاراكەندە-چىلىك ئىچىدە قالدۇرغانىدى. ئىنسانىيەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئوڑتاق بالايىئاپەت ۋە ئوڑتاق دۇشمەن ئالدىدا ئامېرىكا، ئەنگلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە جۇڭگودىكى فاشىستلارنىڭ ئاياغ - ئاستى قىلىشىغا ئۇچرىغان خەلقلەر قول تۇتۇشۇپ كۈرەشكە ئاتلانغانىدى، غەربىي يېرىم شار ۋە شەرقىي يېرىم شاردا قىساس يالقۇنى لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ئىدى. 1943 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىتالىيە تەسلىم بولغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىدى ۋە 10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى فاشىزمغا قارشى سەپكە ئۆتۈپ گېرمانىيە ئۇرۇش ئېلان قىلدى. 1945 - يىلى 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى گېرمانىيە تەسلىمنامىگە شەرتسىز قول قويدى. شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چىرايىدا قان دىدارى قالمىغان ياپونىيە پادىشاهى يۇرېن «ئۇرۇش توختىتىش پەرمانى»نى ئېلان قىلىپ شەرتسىز تەسلىم بولغانلىقىنى جاكارلىدى. ئۇرۇش كۆلپەتلىرىنى يەتكۈچە تارتقان دۇنيا خەلقى ئاخىر سەلتەنەتلىك غەلبە كۈنىنى كۆتۈۋالدى.

خەن خانىم بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدى. خەتنىڭ مەزمۇ-

نى بىرى ئۇخلاپ قوپۇپلا يازغاندەك غەيرىي ھەم ئاددىي ئىدى: «بىز تېخى ھايات، سىلەر ھاياتمۇ؟»

خەن خانىم ھەيرانلىق ھەم خۇشاللىقتىن خۇددىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالدى. خەن زېچى خېتىگە ئۆزىنىڭ ئەنگلىيىدىكى ئادرېسى ئىنگلىزچە يېزىلغان بىر پارچە كونۋېرتنى قوشۇپ ئەۋەتكەنىدى. خەن خانىم شۇ كونۋېرتنى ئىشلىتىپ ئەنگلىيىگە تېزلا جاۋاب خەت سالدى. يەنە كېلىپ خەتنى ئۇلارنىڭ سەبىي ئوغلى تېيەنشىڭ: «دادا، كىچىك ئاپا، تېز قايتىپ كېلىڭلار. ئانام سىلەرنى سېغىنىدى» دەپ يازغانىدى. تېلېگراممىغا ئوخشاش قىسقا يېزىلغان، باش - ئاخىرى يوق بۇ خەت ئەڭ مۇھىم ئۇچۇرنى، ئەڭ چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتىنى يەتكۈزۈپ، جاھاننىڭ ئۇ چېتىدە ۋەتىنىگە قايتالماي تۇرۇپ قالغان خەن زېچى بىلەن لياڭ بىڭيۇنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىۋەتتى.

جۇڭگودا: «2 - فېۋرال ئەجدىھا بېشىنى كۆتۈرىدۇ» دېگەن ئوبرازلىق گەپ بار. دېگەندەك، زېمىننىڭ توڭلىرى ئېرىشكە باشلىدى، ئۇچەككە كىرىپ كەتكەن قۇرت - قوڭغۇز ۋە ھاشاراتلار قىشلىق ئۇيقۇدىن ئويغاندى، غەرق ئۇيقۇغا كەتكەن ئەجدىھا- مۇ ئويغىنىپ ياغاچتەك قېتىپ كەتكەن بوينىنى ئاستا كۆتۈردى. بۇگۈن، 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «جۇڭخې بايرىمى» ئىدى، بۇ كۈنى ھەممىلا يەردە بايرام كەيپىياتى ئەۋج ئالاتتى... لېكىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش داۋامىدىكى سەككىز يىل- لىق ئاسارەتلىك تۇرمۇش خەلقنە بۇ بايرامنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتكەنىدەك قىلاتتى. 1946 - يىلى بېيپىڭ باش باھارنىڭ تۇنجى ئېيى بولغان فېۋرالنى كۈتۈۋالغان چاغدا، جىڭخۇا ئارىلىدىكى كۆل يۈزىنى يەنىلا نېلۇپەر گۈللىرىنىڭ قالدۇقلىرى بىلەن ئارىلاش قانتقان نېپىز بىر قەۋەت مۇز تۇتۇپ تۇراتتى. كۈنگە قاراپ تۇرغان مېنجيەن راۋانقىنىڭ ئەينەكلىرىنى قېلىن بىر قەۋەت چاڭ - توزان باسقانىدى. ئىككى تەرىپىگە ۋادەك ئورنا-

تىلغان چوڭ كوچىنىڭ بويلىرىدىكى دۇكانلارنىڭ ژىۋىسكا ئور-
نىدا ئىشىك بېشىغا ئېسىپ قويۇلغان لاتىلىرى شامالدا تىتىرەيتى-
تى، ئاندا - ساندا ئۆتۈپ قالىدىغان كىشىلەر سوغۇقتا شۇمشە-
رەپ كېتىۋاتاتتى. قورقۇنچ ژە ژەھىمە ئىچىدە يۈرىكى سۇ بولۇپ
كەتكەن پۇقرالار دەرۋازىلىرىنى مەھكەم تاقاپ ئۆيدىن چىقماي
ئولتۇرۇشاتتى. بۇگۈنكى «جۇڭخې بايرىمى» غا خەنزۇلارمۇ ئې-
تىبارسىز قارىغان يەردە مۇسۇلمانلارنىڭ بايرام ئۆتكۈزۈشى
ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

قوڭۇررەڭ چامادان كۆتۈرۈۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم
«بىلمىدان» قەسىرى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ گۈگۈم قاراڭغۇسى
ئىچىدە تېز - تېز قەدەملەر بىلەن بۇ تونۇش خالتا كوچىغا
كىرگەندە، جىگەررەڭ شىبلىتىنىڭ ئاستىدىن خۇددى نېمىدۇر
بىر ئىشقا ئالدىراۋاتقاندەك ئەنسىز تاراقشىغان ئاۋاز ئاڭلاندى،
ئۆزى ھېلىدىن - ھېلىغا پۈتلىرى ئالمىشىپ مۇدۇرۇپ كېتەتى-
تى.

ئۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلدى، ئەمما تاش پەلەمپەيدىن
دەرھال قەدەم ئالماي جايىدا تۇرۇپ قالدى، پەلتوسىنىڭ تۈگمە-
لىرىنى يەشتى. ئۇنىڭ قوڭۇررەڭ سوكنا پەلتوسىنىڭ مۇرىلە-
رى چاڭ - توزانغا كۆمۈلۈپ كەتكەنىدى، گالىستۇك چىگىلگەن
كۆڭلەكنىڭ ياقىلىرىدىن تەر ھىدى كېلەتتى. بىلىنەر - بىلىنە-
مەس ھاسىرىشى بىلەن تەڭ قارامتۇل، ئورۇق يۈزىنىڭ مۇس-
كۇللىرى تىتىرەپ كېتەتتى. ئۇ بېشىنى ئاستاغىنە كۆتۈرگەن
چاغدا، قارا شىلەپىسى يېرىمىنى توسۇۋالغان كەڭ پېشانىسىدە
يول - يول قورۇقلار پەيدا بولدى، سەل - پەل ئولتۇرۇشۇپ
كەتكەن نۇرلۇق كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى ئەگمىپ قالدى. ئاھ،
ئون يىل ژاقىت! ئۇ ئاخىر قايتىپ كەلدى.

دەرۋازىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانىدى، قورۇ يەنە
شۇ پېتى ئىدى. قورۇ ئالدىدىكى تۇخۇمەك دەرىخى سۇنۇپ

قاقشال بولۇپ قالغان دەرۋازىنىڭ قىزىل سىرلىرى ئۆڭۈپ كەتكەنىدى.

مانا، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئون يىل ئۆتۈپ كېتىپ ئۇمۇ قايتىپ كەلدى، ئەتىگىنى چىقىپ كېتىپ كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ كەلدى، يەنە كېلىپ يات زېمىندا ئۆتكەن سانسىز كەچلەر-دىكىگە ئوخشاشلا ھېرىپ قايتىپ كەلدى. ئۇ بەش باسقۇچلۇق پەلەمپەيدىن قەدەم ئېلىۋېتىپ ئوڭ قولى بىلەن دەرۋازىنىڭ دات بېسىپ كەتكەن ھالقىلىرىنى شاراقشىتتى.

— كىم؟ — ئىچكىرىدىن بىر كىچىك بالىنىڭ ئاۋازى كەلدى.

ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى:

— مەن...

— مەن دېگەن كىم؟ نوپۇس تەكشۈرگىلى كەلدىڭىزمۇ ياكى باشقا ئىشقىمۇ؟ ئانام ئەرلەرگە دەرۋازىنى ئېچىپ بەرمە دېگەن!

— ۋاي - ۋۇي، نېمىلەرنى دەپ كەتتى بۇ بالا؟ — ئاۋۋال بىر ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى، ئاندىن دەرۋازىغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، — كىم؟

— مەن... قايتىپ كەلدىم، — شۇ گەپنى دەپ بولغۇچە ئۇنىڭ يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى.

ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى. خەي ھامما بۇ ناتونۇش كىشىگە قاراپلا ئۆڭسۈلى يوق، دەرۋازىنى يېپىشقا تەمشىلىۋىدى، ئۇ بوسۇغىدىن تېزلا قەدەمنى ئېلىۋېلىپ قىزغىنلىق بىلەن چاقىرىدى:

— ئاچا!

— ھە؟ — خەي ھامما بۇ كىشىگە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.

بويى خەي ھاممىنىڭكىگە يېتىشىۋالايلا دەپ قالغان، ئۇچىد-

سىغا قوش تۇگمىلىك قىشلىق چاپان كىيگەن، يۈزى يۇمىلاق، تېرىسى قارامتۇل كەلگەن بىر بالا ئۇ ئايالنىڭ ئارقىسىدا تۇراتتى. ئۇ بايا ئىچكىرىدە تۇرۇپ قوپال توۋلىغان بالا شۇ ئىدى، خۇددى بىرەر كۈتۈلمىگەن ئەھۋالغا ياكى ھۇجۇمغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىنىپ تۇرغاندەك قېلىن كالپۇكلىرىنى چىڭ-چىڭە ھىمىرىۋالغانىدى.

— بۇ تېخىنشىمۇ؟ — ناتونۇش ئادەم تىترەڭگۈ ئاۋازدا شۇنداق دەپ، ئېڭىشىپ بالىنىڭ قولىنى تۇتتى، — خەتنى سەن يازغانمۇ؟

— ۋاي خۇدايىم! — خەي ھاما ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى، — تېخىنشىڭ، تېخىنشىڭ، بۇ سېنىڭ دادىڭ!

— ھە؟ مېنىڭ دادام! — تېخىنشىڭنىڭ قارامتۇل كۆزلىرىدە دەسلەپ تېڭىرقاش ئالامىتى، ئاندىن بىردىنلا ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ئۇچقۇنى چاقناپ كەتتى؛ ئىككى تامچە ياش مەڭزىگە سىرغىپ چۈشتى، — دادا... ئەمدى مېنىڭمۇ دادام بار بولىدى.

خەن زىچىنىڭ يۈرىكى شۇرىدە قېلىپ قالدى. ئۇ چامادانىنى قويۇپ ئوغلىنى قۇچاقلاپ كۆتۈردى، يۈزىنى بالىنىڭ قارامتۇل، بۇدۇرۇق مەڭزىگە ياقتى، — ئوغلۇم، ئوغلۇم! ئون يىل بولدى، كۆزۈمدىن ئۇچۇپ كەتتىڭ!

تېخىنشىڭ دادىسىنىڭ قۇچىقىدىن چۈشۈپ قورۇنىڭ ئىچىگە پىلتىڭلاپ يۈگۈرگىنىچە كىرىپ كەتتى ۋە ئىككى قولىنى كېرىپ ئاۋازىنى سوزۇپ ۋارقىرىدى:

— ئانا! ئانا! تېز چىقە! دادام قايتىپ كەپتۇ!

خۇشاللىق خەۋىرى بەك تۇيۇقسىز ئېيتىلغاچقا خەن خانىم دەسلەپ مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى، ئاندىن يۈرىكى ئەنسىز سوققىنىچە تۆر ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى. ئايۇاننىڭ ئالدىدا تۇرغان ئېگىز بويلۇق كىشىنى كۆرۈش بىلەن كۆزلىرى نەمدەلدى،

ئالدىدا پەلەمپەي بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا سەكرىدى، ئەمما ئىزىدا رۇس تۇرالمای يىقىلىپ چۈشتى.

— چى ئاكا. . . — خەن خانىم خەن زىچىنى بالىلىق چاغلىرىدا، يېڭى توي قىلغان ۋاقتىدا ئۆگىنىپ قالغان ئادىتى بويىچە چاقىرغاچ تۇرۇپ يىغلايتتى، تۇرۇپ كۈلەتتى. ئۇ ئون يىلدىن بېرى ئېرى بىلەن ئۇچرىشىپ چۈش كۆرگەن چېغىدىمۇ ئۇنى مۇشۇنداق ئاتاپ كەلگەنىدى.

خەن زىچى ئالدىغا چاماپ خەن خانىمنى يۆلىدى.

— بىئېر، بىئېر. . . — ئۇ ئايالىنى تۆۋەن ئاۋازدا شۇنداق دەپ چاقىردى. خەن زىچى يىگىرمە يىل بۇرۇن، ھەممە ئىشتا ھەمدەم بولۇپ ئۆتكەن، ئاكا ـ سىڭلىدەك بولۇپ كەتكەن چاغلىرىدا ئۇنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى. . . ئون يىلدىن بېرى شۇنداق دەپ چاقىرىپ باقمىغان بولغاچقا، بۇ ئىسىم خۇددى ئۇنىڭغا ياتتەك بولۇپ قالغانىدى.

— بولدى، ئەمدى ئۆيگە كىرەيلى، — دېدى خەي ھامما يېڭى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەچ، — قاراڭلار، ئاران بىر كۆرۈشكەنده نېمە دېيىشمىزنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ كەتكىنىمىزنى!

خەن زىچى ئايالىنىڭ ئارقىسىدىن تۆر ئۆيگە كىردى. ئېسەنگىرەش ئىچىدە ئۆي ئىچىگە قاراپ چىقتى. ھەممە نەرسە ئۆز پېتى، بۇرۇنقىدەكلا تىزىپ قويۇلغانىدى. بىرلا ئوخشىمايدىغان يېرى، بۇ نەرسىلەر كونىراپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

— ئولتۇرايلى، تېز ئولتۇرايلى، — خەي ھامما خەن زىچىنىڭ ئالدىغا ئورۇندۇقنى سۈرۈپ ئەكەلدى، — شۇنچە يىراقتىن كەلدىڭىز، ئولتۇرۇپ دېمىڭىزنى ئېلىۋېلىڭ!

خەن زىچى پەلتوسىنى خەي ھاممىغا بەرگەندىن كېيىن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ بىر چەتتە ئۆرە تۇرغان تىەنشىڭنى قۇچقىغا ئالدى. ئۇ يىغلىپ قالغان گەپلىرىنى نەدىن باشلاشنى

بىلمەيتتى.

— تىەنشىك چوك بولۇپ كېتىپتۇ. ھازىرغىچە ئۇنىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى چىرايى ئېسىمدە...

— راست، ئارىدىن ئون يىل ئۆتۈپ كەتتى ئەمەسمۇ. ئۇ بۇ يىل ئون ئىككى ياشقا كىردى. بىزنىڭ جۇزى بىلەن... — خەي ھامما گەپ باشلاپ بولۇپ بىردىنلا سۆزدىن توختىۋالدى.

خەن زىچى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالدى، بۇ بىچارە ئايال يەنە ئوغلىنى ئەسلەپ قېلىۋاتاتتى.

— ھەي، ئۇرۇش! مەن ئۆيۈمگە قايتىپ كېلەلمىشىمنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم...

— يۇئېر سىز بىلەن بىللە كەلمىدىمۇ؟ — ئېرىنىڭ تۇغۇقسىز قايتىپ كېلىشى بىلەن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايلا دېگەن خەن خانىم سىڭلىسىنىڭ ئۆيىدە يوق تۇرغانلىقىنى شۇندىلا ئەسكە ئالدى.

— دادا، كىچىك ئاپام نېمىشقا قايتىپ كەلمىدى؟ — سورىدى تىەنشىكمۇ، — ئانام، سېنىڭ بىر ياخشى كىچىك ئاپاڭ بار، دېگەن، مەن تېخى ئۇنى ساقلاۋاتاتتىم.

— ئۇ... — خەن زىچى تاتىرىپ كەتتى، ئەپسۇسلىنىش ئىچىدە ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، يەنە يۇئېرنىڭ ئىشىنى قانداق دېيىشنى بىلەلمىدى.

— ئۇ چەت ئەلدە قالدىمۇ؟ — خەن خانىم ئالدىراپ سورىدى.

ئىشنى يامان تەرەپكە بۇراپ پەرەز قىلغان خەي ھاممۇ ئالدىراپ سورىدى:

— يۇئېر قىزچاققا بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— ياق، ئۇمۇ قايتىپ كەلدى.

— ئەمىسە نېمىشقا ئۆيگە كەلمىدى؟

— ئۇ نەدە؟ — خەن خانىم يەنە سورىدى.

— شاڭخەيدىن ئۆتىدىغان چېغىمىزدا ئۇنىڭ ئازراق قىلىـ
دىغان ئىشى چىقىپ قېلىپ شۇ يەردە قېپقالدى، — خەن زېچى
ئۆزىنىڭ چىراي ئىپادىسىنى ئىمكانقەدەر تەمكىن كۆرسىتىشكە
تىرىشىپ شۇنداق دېدى. ھازىرچە ئۇنىڭغا مۇشۇنداق دېمەي
ئامال يوق ئىدى، — مەن ئاۋۋال قايتىپ كەلدىم، ئىككى كۈنـ
دىن كېيىن ئۆمۈ كېلىدۇ.

— ھە! — خەن خانىمنىڭ تەشۋىشلىك كۆڭلى شۇندىلا
جايىغا چۈشتى، لېكىن يەنە شۇئان ئاچچىقى كېلىپ قالدى، — بۇ
ساراڭ قىزنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇپ تېخى ئوسمىسى قانمىدىمىكـ
ىنە؟ بوسۇغىغا كەلگەن ئادەم ئۇدۇل ئۆيگە يېنىپ كەلمەي شاڭـ
خەيدە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ قارا، ئۇنىڭ قىلغان قىلىقىنى!

خەي ھامما يەنە ئاچچىق خورسىندى:

— قاراڭلار، جاھاننىڭ ئۇ چېتىگە كەتكەن ئادەمنىڭمۇ
دېرىكى كەلدى، نېمىدەپ بىزنىڭ ئادەم بىلەن ئوغلۇمنىڭ تېخـ
چە سايىسى كۆرۈنمەيدىكىنە؟

— ئاچا، سىز ئالدىراپ كەتمەڭ، — خەن خانىم ئۇنىڭ
ئەمدى ھەرگىز مۇمكىن بولمايدىغان بۇ ئىش توغرۇلۇق ئۇندە
رەپ قالغاندەك سۆزلەپ قويۇشىدىن قورقاتتى، ھەممەيلەن دەر
قەمتە ئولتۇرغان چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىشنى تېخىمۇ
خالىمايتتى. ئۇ ئاخىر يەنە تەسەللى بېرىشكە باشلىدى، —
كۈتۈپ باقمامدۇق. كەتكەن ئادەم ھامان قايتىپ كېلىدۇ. قا
راڭ، تىەنشىڭنىڭ دادىسىمۇ قايتىپ كەلدىغۇ. بېرىپ ئۇنىڭغا
بىر پىيالە چاي ئەكېلىپ بېرەمسىز؟

— ھە راست، — خەي ھامما شۇنداق دېگىنىچە ئۆيدىن
چىقىپ كېتىۋېتىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى، — ئالدىراڭغۇلۇق
قىلىپ چاي دەملەشنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن!

— بۇ جاھاننىڭ ئىشلىرىنى ھېچ ئويلاپ يەتكىلى بولمايـ
دىكەن! — خەن زېچى ئېڭىكىنى تىرەپ ئولتۇرۇپ ئېغىر ئۇھ

تارتتى، ــ بۇ ئاچمىزنىمۇ باغلاپ تۇرغان نەرسىمۇ ئاشۇ كىر-چىككىنە ئۇمىد. بوپتۇ، ساقلىسا ساقلىسۇن. ئۇ ئون يىلدىن بېرى سىزگە ھەمراھ بولدى، بالىنى باقتى، ئۆيگە قارىدى، دۇكان ئاچتى. بۇمۇ ئاسان ئەمەس!

ــ بىزنىڭ دۇكىنىمىز... ــ خەن خانىمنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ يۇرىكى لەپپەڭلەپ كەتتى، بايىلا چاينىقىدا توختاپ قالغان كۆز يېشى يەنە سىرغىپ چۈشتى، ــ دادىسى، ھازىر بىزنىڭ دۇكىنىمىز يوق!

ــ دۇكىنىمىز يوق؟ ــ خەن زىچى تۇرۇپلا قالدى. بۇنداق خەۋەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەجەللىك زەربە ئىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىپادىسىز بىر نەزەردە خوتۇنىغا قارىدى، ــ بۇنداق بولۇشىنى... مەنمۇ ئويلىغان!

ــ سىز قانداق ئويلىغانتىڭىز؟ ــ خەي ھامما ئاغزى يېپىق پىيالىدە ئۇنىڭ ئالدىغا چاي ئەكىلىپ گەپ قىستۇردى، ــ بۇ ھەقىقەتەن چوڭ سورۇقچىلىق بولدى! چىجىنجەي ئېچىنىشلىق ۋەيران بولدى!...

خەن خانىم خەي ھاممىغا زەردە بىلەن ئالايدى:

ــ ئەمدى كېلىشىگە بۇ گەپلەرنى قىلىپ ئارامىنى بۇزمىسىڭىزچۇ!

ــ سىلەر دېمىسەڭلارمۇ مەن بۇنى پەملىگەن. بۇ يىللاردا ھەممە يەر شۇنداق سورۇقچىلىق ئېچىدە قالغان تۇرسا! ــ خەن زىچى چاينى قولىغا ئالدى، ئەمما ئىچمىدى، ــ لوندون ئېچىنىشلىق بومبارداىمان قىلىنىدى، خونتېرنىڭ دۇكىنى تاقالدى، ئۇيى ئۆرۈلۈپ كەتتى، ئوغلى ئۆلدى. مەن ئۆزۈمنى ھايات قالارمەن دەپ ئويلىمىغانىدىم. ئەتىگەندىن كەچكىچە سىلەرنى خىيال قىلىپ يەر ئاستى ئۆيىدە تۇرۇپ كەتتۇق. گاھىدا چۈشۈمدە ئۆزۈمنى ئۆيگە قايتىپ كۆرەتتىم، ھەمىشە ئادەم ئۆلۈپ تۇرغان، سىلەر پارتلاش ئىچىدە قالغانىدەك... غەلىتە چۈشلەر-

نى كۆرەتتىم. مانا سىلەر ھايات ئىكەنسىلەر. بۇ ئۆي تېخى شۇ پېتى تۇرۇپتۇ. بۇنداق بولارىنى مەن چۈشۈمىدىمۇ خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغان. مال ـ مۈلۈك، نەرسە ـ كېرەك زىيانغا ئۇچرىسا نېمە بوپتۇ، ئادەم ساق قالغاندىكىن بولمىدىمۇ!

ـــ بۇغۇ توغرا، ـــ دېدى خەي ھامما، ـــ چەت ئەللەردە بىزنىڭ بۇ يەردىكىدىنمۇ قاتتىقراق ئۇرۇش بولغاندۇ ـ ھە؟ ھېلىمۇ ياخشى خۇدانىڭ كارامىتى بىلەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قاپسىز!

ـــ بۇنداق بولارىنى بالدۇرراق بىلگەن بولسىڭىز ئۇ يەرلەرگە بېرىپ نېمە قىلاتتىڭىز! ـــ دېدى خەن خانىم ئۆكۈنگەندەك، ـــ ئۆزىڭىز بىلەن ئەپكەتكەن نەرسىلەرمۇ تۇغۇشكەندۇ ھەقىچان. سىزگە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بەردىمۇ؟

ـــ ھەئە، شۇنداق بولدى، ـــ خەن زىچى چايدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ دېدى، ـــ ئاشۇ نەرسىلەرنى ساقلايمەن دەپ جېنىمنى سېلىپ بەرگىلى تاس قالدىم. لېكىن ئۇ نەرسىلەر ھېلىھەم بار. نۇرغۇن ئادەملەر تالاشقان، ساتمىدىم. كېيىن جاھان قالايمىقانلىشىپ كەتتى، شۇ چاغدىمۇ تاشلىۋەتمىدىم. مانا ئاخىر ساق ـ سالامەت قايتۇرۇپ كەلدىم.

ـــ ھە، قايتۇرۇپ كەلدىم دەمسىز؟ ـــ خەن خانىمنىڭ گۇلقەلبىدىكى ئېچىلىپ كەتتى، ـــ ئۇ نەرسىلەرنى نەگە قويدىڭىز؟

ـــ تېخى... ئەكەلمىدىم، ـــ دېدى خەن زىچى، ـــ يۈرىگىمدە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ نەرسىلەرمۇ كېلىدۇ.

خەن خانىمنىڭ كەيپىياتى بۆلەكچە جانلاندى. ئۇ ئېرىنىڭ ساپلا پۇلغا يارايدىغان قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بىلەتتى، بۇ بايلىقلار بولسا كېيىنكى كۈنلىرىنى قانداق ئۆتكۈزۈشتىن غەم قىلمايتتى.

ـــ ھېلىمۇ ياخشى بۇ نەرسىلەرنى ساق ـ سالامەت قايتۇ-

رۇپ كەپسىز، ئۆزىڭىزنىڭ جېنىمۇ ئامان قاپتۇ. بىز يەنە نېمىدىن قورقاتتۇق، ھەرھالدا يەيدىغان رىسقىمىز بار ئىكەن. بىر مەزگىل دېمىسىزنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن چىجېنجەينىڭ نامىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالارمىز.

خەن زىچىنىڭ چىرايىدىن تەبەسسۇم ئۆچتى. ئۇ ئورۇندۇق-نىڭ يۆلەنچۈكىگە ھالسىز يۆلىنىپ ئۇلۇغ كىچىك تىندى. نەچچە ئون مىڭ چاقىرىم يولنى پاراخوتتا باسقىنى يەتمىگەندەك ۋەتىنىگە قايتىپ كېلىپمۇ يەنە پويىزدا ئولتۇرۇش، تۇغمەس دەرد - ئازاب ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزۈۋەتكەنىدى. يەنە كېلىپ ئۇنىڭ بېسىشقا تېگىشلىك ھايات مۇساپىسى تېخى ئۇزۇن ئىدى. ئالدىدا تولىمۇ قىيىن، ئاچال بىر يول ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئۆزىنىڭ ئاشۇ يوللاردا داۋاملىق ماڭغۇدەك ئىقتىدارى، جاسارەتى بار - يوقلۇقىنى بىلمەيتتى.

— ئاچا، چىقىپ سۇ ئىسسىتىڭ، ئۇ بۇگۈن ئوبدان بىر يۇيۇنۇۋالسۇن. ئاندىن بىرلىكتە تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلايلى. بالدۇرراق يېتىپ دەم ئالايلى. قارىڭە، ئۇ بەك ھېرىپ كېتىپتۇ. تۆمۈردەك ئادەم بولسىمۇ يول ئازابىغا چىدىيالمايدۇ - دە! — دېدى خەن خانىم خەي ھاممىغا تاپىلاپ. ئۇ ئاشۇ ئالدىراشلىق ۋە ئاشۇ كۆڭۈل بۆلۈشلىرىدىن ئۆزىگە ئاجايىپ بىر خۇشاللىق تاپاتتى.

— ئەمىسە لەڭمەن يەيلى! — خەي ھامما شۇنداق دېگىنىچە سىرتقا قاراپ ماڭدى.

پۈت - قولىدا مادارى قالمىغان خەن زىچىنىڭ بېشى ئورۇندۇقىنىڭ يۆلەنچۈكىدە قىيسىيىپ قالدى. ئۇ ئۇخلاپ قالغانىدى.

— دادا، دادا، ئۇخلىماڭچۇ! تېخى بالدۇرغۇ! ھەي، سىزنى، — دېدى تېەنشىڭ خەن زىچىنىڭ يەلكىسىنى ئىرغىتىپ تۇرۇپ، — ماڭا چەت ئەلنىڭ گەپلىرىنى دەپ بېرىڭ. كىچىك ئاپام قاچان ئۆيگە قايتىپ كېلىدۇ؟

ئەقلىنى بىلگۈدەك بولغان ۋاقىتتىن تارتىپ ئاتا مۇھەببە-

تىدىن بەھرىمەن بولالمىغان بۇ سەببي بالىغا دادىسىنىڭ قايتىپ كېلىشى ئاجايىپ بىر يېڭىلىق ئىدى. تېخى بايىلا ئۇيقۇغا كەتكەن خەن زىچى ئوغلىنىڭ چاقىرىشى بىلەن ئويغىنىپ كەتتى.

خەن زىچى يۈيۈنۈپ بولغاندىن كېيىن جۇڭگوچە كىيىم ئالماشتۇرۇپ، تاماققا ئولتۇردى. ئەتراپقا تۇن پەردىسى يېيىلغانىدى.

ھەممەيلەن شىرەنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار خەن زىچىدىن توختىماي ئۇنى - بۇنى سورايتتى. لامپا ئۇي ئىچىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. خەن زىچى شۇنداللا ئۆزىنىڭ خونتېرنىڭ يەر ئاستى ئۆيىدىمۇ ئاشۇنداق غۇۋا شام يورۇقىدا ئولتۇرغانلىقىنى، تۇغمەس پاراڭلىرىنى ئەسلەپ قالدى. لېكىن ھازىر ئەتراپىدىكى ئادەملەر ئوخشىمايدۇ. بۇ ئۇنىڭ چۈشىمىكىن؟

ــ تېيەنشىڭ، داداڭغا بۇنداق ئېسىلىۋالما، ئۇ ئەمدى كەتمەيدۇ. كېيىن تېخى پاراڭلىشىدىغان كۇنلەر جىق. بېرىپ چوڭ ئاناڭ بىلەن ئۇخلىغىن. ئەتە ئەتىگەندە قوپۇپ مەكتەپكە بارمىساڭ بولمايدۇ، ــ دېدى خەن خانىم ئوغلىنى گوللاپ. ئەمەلىيەتتە، بۇ خەي ھاممىغىمۇ دېيىلگەن گەپ ئىدى. ئەلۋەتتە ھەممە ئايال ئۆزىنىڭ ئېرىگە كۆڭۈل بۆلىدۇ - دە! ــ ئۇنىڭ پاراڭلاشقۇدەك ھەپسىلىسى قالماپتۇ. بېرىپ بالدۇرراق ئۇخلىسۇن.

خەي ھامما خەن خانىمنىڭ پىكرىگە دەرھاللا قوشۇلدى.

ــ تېز بولايلى، تېيەنشىڭ، داداڭنىڭ ئۇيقۇسى كەپتۇ.

تېيەنشىڭ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خۇشياقماي شەرقىي ھۇجرىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

ئەمەلىيەتتە خەن زىچىنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىگەنىدى، ئۇنى تولىمۇ ئۇزۇن بىر كېچە كۆتۈپ تۇراتتى. بۇ كېچىنى ئۇ قانداق ئۆتكۈزۈشنى بىلمەيتتى.

خەن زىچى ھويلىغا چىقتى، سىرت قاپقاراڭغۇ ئىدى، ئاسمانداڭ ئايمۇ، يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە دېرىزىدىن ئۆي ئىچىدە يېنىپ تۇرغان ماي پەنەرنىڭ غۇۋا يورۇقىلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. پېشايۋان، پېشايۋان ئاستىدىكى تاش پەلەمپەي، ئاندىن تاش پەلەمپەيدىن دەرۋازىغىچە تۇتۇشۇپ كېتىدىغان يول، ياغاچتا قويۇرۇلغان تام، ئەگىم ئىشىك... بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى خەن زىچىگە شۇنچىلىك تونۇش، ھەرقانچە قاراڭغۇ بولسىمۇ ئۇ بۇ نەرسىلەرنى بەش قولدەك تونۇيالايدۇ. خەن زىچى ئايۇاننىڭ تۇۋرۇكلىرىنى سىلاشقا باشلىدى. مانا، ئۇ مەھرۇم قالىمەنغۇ دەپ ئويلىغان نەرسىلىرى ساق - سالامەت تۇرۇپتۇ، پەقەتلا ئۇنىڭ ئورنىدا نۇرغۇن ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. ۋاقىتنى تۇتۇۋالغىلى بولمايدىكەن، ئۇ ئادەمدە يۇرەك يارىسى قالدۇرۇپ كېتىدىكەن. خەن زىچى ئۇچۇن يىللار لوندوندا، بېيپىڭدا نۇرغۇن قەلب جاراھەتلىرىنى قالدۇردى. بېيپىڭ لوندونغا ئوخشاش بومبارداىمانغا ئۇچرىمىغاچقا، «بىلىمدان» قەسىرى ھازىرغىچە ساق قالغانىدى. خەن زىچى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەر ھالدا خۇش بولدى. لېكىن ئۇنىڭ يوقاتقان نەرسىلىرى بار ئىدى. زادى نېمە ئۇچۇن شۇنداق بولىدۇ؟

خەن زىچى تۆر ئۆيگە قايتىپ كەلدى. خەن خانىم شەرقىي ھۇجرىدا خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇۋاتاتتى. خەن زىچى ئۇنىڭغا دەخلى قىلماسلىق ئۈچۇن غەربىي ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇ ئىدى، ئۆي ئىچىدىن بىر خىل زەي ھىدى كېلەتتى. خەن زىچى مېھمانخانىدىن لامپىنى ئاچقىپ، ئايرىلغىنىغا ئون يىل بولغان كۈتۈپخانىسىغا كىردى.

كىتاب ئۈستىلىمۇ، جوزا - ئورۇندۇقلارمۇ، كىتاب جاۋزىنىمۇ... ھەممىسى ئۆز پېتى ئىدى. بىرلا يېرى، كىتابلىرىنى قېلىن توپا باسقانىدى. خەن زىچى لامپىنى ئۈستەلگە قويۇپ، خۇددى قوپالمايدىغاندەك ياغاچ ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ

قالدى، پۇتى نېمىدۇر بىر نەرسىگە ئۇرۇلدى. ئۇ ئېڭىشىپ يەرگە قارىدى، ئاۋۇال كۆزىگە تىك تۆتىۋلۇۋاتقان شەكىلدىكى قارا بىر تاختاي كۆرۈندى. بۇ نېمىدۇ؟ ئۇ لامپىنى قولىغا ئېلىپ قارىدى. قارىدىيۇ، قولىدىكى لامپىنى تاشلىۋەتكىلى تاس قالدى. ئۇ قارا سىردا سىرلانغان ۋېنىسكا بولۇپ، چىراغ يورۇقىدا «چىجېنجەي» دېگەن خەتلەر سۇس پارقىراپ تۇراتتى. خەن زىچى لامپىنى قويۇپ يەرگە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. ئاشۇ قېلىن ياغاچلارنى ئېھتىيات بىلەن قولىغا ئېلىپ، ئۇستىدىكى توپىلارنى سۈرتتى، قوللىرى تىترەپ كەتتى، كۆز ياشلىرى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن خەتلەرنىڭ ئۈستىگە تامچىلاشقا باشلىدى. ئېھتىمال، چىجېنجەيدىن ھېچقانداق نام ـ نىشان قالمىغان بولسا ئۇنىڭغا بۇنداق قاتتىق تەسىر قىلمىغان بولاتتى. ئۆزى مىڭبىر مۇشەققەتتە تىكلىگەن ئىگىلىكىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى يالدامىسى بولغان بۇ ياغاچ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېزىۋەتتى: تۇگىدى، يېرىم ئۆمۈر سىڭدۈرگەن قان ـ تەرى بىكارغا كەتتى. لېكىن، زادى نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟

خەن خانىم نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ خۇداغا سېغىنىشلىرىنى، دۇئالىرىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن بىردىنلا يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قالدى، ئېرى بىلەن قايتا ئۇچراشقانلىقتىن پەيدا بولغان سۆيۈنۈش ۋە خۇشاللىق ئىچىدە غەربىي ھۇجرىغا كىردى:

ـــ دادىسى، نېمە بالدۇر ياتماي بىر نەرسىلەرنى ئاختۇرۇشقا چۈشتىڭىز؟ ئۆي دېگەن سىزنىڭغۇ. كۈتۈپخانىڭىزنى قانداق سەرەمجانلاشتۇرىمىز، ئۆزىڭىز دەڭ، ئەتە ئاچام سىزگە...

خەن خانىمنىڭ خۇشال كەيپىياتى بىردىنلا توزغاقتەك غايىب بولۇپ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى، قوللىرى ئىشكىنى تۇتۇۋېلىشقا ئاران ئولگۈردى. خەن زىچى يەردە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ چىجېنجەينىڭ ۋېنىسكىسىنى جىممىدە سىلاپ ئولتۇراتتى.

ـــ دادىسى، مەن تېخى سىزنى ئاۋارە قىلماي دەپتىمەن،

كىم بىلسۇن سىز . . .

— دېگىنە ، دۇكان زادى قاندان ۋەيران بولدى؟ — خەن زىچى بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايالىغا قارىدى . شىرە ئۇستىدىكى لامپىنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ ياشلىق كۆزلىرى بەكلا قايغۇلۇق كۆرۈنەتتى .

— دادىسى ، گېپىمنى ئاڭلاڭ ، — خەن خانىم تۇرۇپلا قالدى ، بەدەنلىرى لاغىلداپ تىترەپ كەتتى . ئېرىنىڭ سوئالى ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتىدا بېسىلىپ ياتقان ھەسرەتلىرىنى قوزغاپ قويغانىدى ، ئەمدى ھەقىقىي ئەھۋالنى يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايتتى .

— مەن گۇناھكار ! سىزگە يۈز كېلەلمەيمەن ! چى ئاكا ، مەن ئېزىپتىمەن ! . . .

خەن خانىم ئېرىنىڭ يەلكىسىگە ھالسىزغىنە يۆلەندى . ئاشۇ كۆڭۈلسىز چاغلار خىيال ئېكرانىدا ئازاب ئىچىدە ئۆتۈشكە باشلىدى :

. . .

خەن خانىم يېشىل ياقۇت قويۇلغان ھېلىقى ئۇچ ئۈزۈك يوقاپ كەتكەندىن كېيىن ئاچچىقىغا پايلىماي لاۋخۇنى ھەيدىۋەتتى . ئويلىمىغان يەردىن ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشلەيدىغانلارمۇ ناھەقچىلىككە چىدىماي پەش قېقىپ كېتىپ قېلىشتى . شۇنىڭ بىلەن چىجىنجەي پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى .

خەن خانىمنىڭ شۇ ئاچچىقىدا تاماققىمۇ كۆڭلى تارتمىدى ، خەي ھامما جىلىچىلىكتە بوغۇلۇپ قالايلا دېدى .

— بۇ ئىش تازىمۇ قاملاشمىدى ! — دېدى خەي ھامما ، — بىرمۇ ئادەم قالمىدى ، دۇكاننى قانداق چۆرگىلىتەرمىز ؟

— نېمە بولاتتى ! مەن ئۇلارنىڭ ئاستىغا مىس قازاندا ئوت ياقمىنىم يوق ، ئۆزى خالاپ كەتتى . مەن پېشىغا ئېسىلۋالامتىم ؟ — دېدى خەن خانىم ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۇزەڭگىدىن چۈشۈ-

مەي. بىر ھېسابتا خەن خانىم ياخشى - ياماننى پەرق ئەتمەيدۇ. غان بۇ ئىشلەمچىلەرنىڭ مۇشۇ باھاندا قۇيرۇقىنى خادا قىلغۇ. نىغا، ئۇلارغا بەرمىسە بولمايدىغان چىقىمنىڭ تېجىلىپ قالغۇ. نىغا خۇش ئىدى، — پۇل بولسىلا مەدىكار دېگەن ساماندەك. ئۇ بىر نېمىلەردىن ياخشىراق ھېسابچى، ئىشلەمچىلەرنى تاپالماي قالاتتۇقمۇ؟ ئادەم ئىشلىتىمىز دەپ ھايتلا دەپ قويىدىغان بولۇسام، ئىشلەيمىز دەپ كۆدە - كۆرپىسىنى يۇدۇپلا كېلىۋالمىسا مانا مەن. بۇنداق ئوبدان يەرگە كىم كېلىشنى خالمايتتى؟

خەن خانىم بەك چوڭ گەپ قىلىپ قويغانىدى. نەھايەت، ئۇ ئۆزىنى خەي ھاممىغا تاپشۇرۇپ كۈندە دۇكاندىن چىقماي ئولتۇرغان، «ئادەم ئىشلىتىمىز» دەپ ئىشنىڭ ئالدىغا ئېلان چاپلىغان بولسىمۇ، ئالدىغا بىرمۇ ئادەم كەلمىدى. ئاخىر ئۇ ئىلاجسىز ئۇ يەر - بۇ يەردىن ئاڭلىغان خەۋەرلەرگە ئاساسەن ئۇنىڭ - بۇنىڭ ئالدىغا باردى. خەن زېچىنى كۆرسە گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ قىلمىغانلىرى قالمايدىغان خېلى جىق كىشىلەر ئۆزىنى كۆرسىتىۋالدى، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئەلەم قىلدى:

— خەن خانىم، سىزنىڭ يۈزىڭىزنى قىلمىغانلىقىمىز ئەمەس، بۇ ئىشقا مەن راستىنلا جۈرئەت قىلالمايمەن. ھازىر قاشتېشى تىجارىتى سۈسلاپ كەتتى. قارىمامسىز، پۇ خوجايىنىڭ دۇكىنىنىڭ ئانچە - مۇنچە سودىسى بولىدىغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى چۆلدەرەپ قالدى. مال ئالىدىغان ئادەم يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماتېرىيال مەنبەسى كەمچىل. خېلى جىق دۇكانلار قاق سەنەم بولۇپ قالدى. بېيىپ كېتىدىكى نەچچە مىڭ قاشتېشى ئۈستىلىرىدىن ھازىر قالغىلى يۈزگە ئاران يېتىدۇ. ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا، مەن سىز بۇيرۇغان ئىشنى قانداق قىلالايمەن؟ بۇ گەپلەرتى ياخشى كۆڭلۈم بىلەن دەۋاتىمەن، سىزنىڭ سودىڭىزنى ئۆلتۇرۇپ قويماي دەپ

مەن. خەن ئەپەندى كەلسە ئالدىغا يۈزۈم يورۇق چىقمىسام بولماس.

بۇ تېخى ئانچە ئېغىر گەپ ئەمەس ئىدى:

— خەن خانىم، ئەمدى ماڭا كۆزىڭىز چۈشۈپتۇ - دە؟ بۇ ئۆمرۈمدە مەن ھەر قانچە قىلسامۇ لاۋخۇ بىلەن تەڭلىشەلمەيمەن. دۆكىنىڭلاردا لاۋخۇمۇ سىغمىغان يەردە مەن ئەلۋەتتە سىغمايمەن - دە! باشقا يەردىن ئادەم تاپارسىز!

تېخى بۇنىڭدىنمۇ سېسىق گەپ بار ئىدى:

خەن خانىم! ئاچچىقلانسىڭىزمۇ مەيلى، لاۋخۇ سىزگە شۇنچە ئوبدان ئىشلەپ بەرسە، «ئوغرى» دەپ قارا چاپلاپ يۈزسىز- لىك قىلدىڭىز، ھەيدىۋەتتىڭىز. مەن بۇنداق ئىشنى ھەرگىز قىلالمايمەن.

ئىشلەيدىغانغا بىرمۇ ئادەم چىقمىغاندىن كېيىن خەن خانىم ئامالسىز خەي ھاما بىلەن مەسلىھەتلىشىشكە ئۆتتى:

— بولمىسا ھازىرچە ئىككىمىز بولساقمۇبىر ئىش قىلىپ تۇرمامدۇق؟

— ھەي، مەن بۇنداق ئىشقا خام، يا بۇ ئاشخانا ئاچقاندەك ئوڭاي ئىش بولمىسا! — دېدى خەي ھاما، — سىزمۇ مۇشۇنداق كەسپىي ئائىلىدە تۇغۇلغان بولسىڭىزمۇ، قاشتېشىنىڭ تەننەرخى، باھاسى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيسىز. يەنە كېلىپ ھەر ئىككىمىز ساۋاتسىز، ھېساب ئىشنى ھەرگىز قىلالمايمىز. ئايال كىشى بولغان ئادەم دۇكان بىلەن ئۆي ئوتتۇرىسىدا قاتراپ يۈرسىمۇ قاملاشمايدۇ. ياپونلار كوچىغا چىقىپ قالغان ئاياللارنى كۆرسىلا «سەتەڭ قىز» دەپ كەينىگە كىرىۋالارمىش! نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق...

— ئەمىسە... ئاۋۋال دۇكاننى تاقاپ تۇرايلى، كېيىن ئاستا - ئاستا ئامالى تېپىلىپ قالار. دەسمايە بولغاندىكىن قورقۇپ كەتمىسەكمۇ بولىدۇ. قاشتاش ساھەسىدە: «ئۇچ يىل

ئىرىم قىلمىساڭمۇ ھېچ گەپ يوق، بىر قېتىم ئىرىم قىلساڭ ئۇچ يىل ئولتۇرۇپ يېيىشىڭگە يېتىدۇ!» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

— بولمايدۇ. بۇ تازا ياخشى ئامال ئەمەس. دۇكان يول بويىدا، يەنە كېلىپ ئۆيىمىزدىنمۇ خېلى يىراق. شۇنچە قىممەت نەرسىلەر تۇرسا خەقنىڭ كۆزى چۈشمەي قالامدۇ؟ بۇ ئاي بۇ كۈنلەردە ھەممە يەرنى ئەسكەرلەر بىلەن ئوغرى ـ قاراقچىلار قاپلاپ كەتتى، ئۇنداق قىلساق ئوغرىغا ئوبدان پۇرسەت يارىتىپ بېرىمىز!

— ئوغۇ راست، لېكىن قانداقمۇ قىلارمىز؟ ئۆيدە تۇرۇپ بېرىدىغان بىرەر ئەر كىشى بولمىسا.

ھەرقانداق ئىشنىڭ تەسلىكىنى باشقا كەلگەندىلا بىلگىلى بولىدۇ. خەن خانىم يېنىدا ئائىلە ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان خەن زىچى بولمىغاندىن كېيىنلا تىجارەت قىلىشنىڭ قانچىلىك تەس ئىكەنلىكىنى، ئېرىنىڭ ئون يىللىق ئىگىلىك تىكلەش يولىدا قانچىلىك جىق مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئۆينىڭ «خىراجىتىنى قامداش» قا تۇشلۇقمۇ بىكسى يوق ئىكەنلىكىنى بىلدى.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر كىشى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇ مەدىكار بولۇپ ئىشلىگىلى ئەمەس، چىجىنجەينى سېتىۋالغىلى كەلگەنىدى. ھەرقانچە ئەھۋال بولغان تەقدىردىمۇ چىجىنجەينى سېتىۋېتىشكە بولمايتتى. چىجىنجەي لياڭ جەمەتىنىڭ ئاتا كەسىپ دۇكىنى، خەن ئائىلىسىنىڭ ھاياتى ئىدى. دۇكاننىڭ سېتىلىشى «لياڭ ئائىلىسىنىڭ قاشتېشى»، «خەن ئائىلىسىنىڭ قاشتېشى» دېگەن ناملارنىڭ يوقالغىنىدىن دېرەك بېرەتتى، باشقىلار ئۇلارنى «تۇگەشتى، ۋەيران بولدى» دەپ چۈشىنەتتى.

— خەن خانىم، بۇنداق دېسىڭىز قاملاشمايدۇ. تۇرمۇش دېگەندە ئادەم قانچە ماڭغانسېرى شۇنچە كەڭ يول ئېچىلىدۇ.

ئۆز تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ھاياتلىق مۇساپىسىنى بىر قەدەم بىر قەدەمدىن بېسىپ تۈگىتىدىغان گەپ. ھازىر جاھان قالايمىقان، خەن ئېپەندىمۇ ئۆيدە يوق. قولدىكى نەرسىنى چىڭدىدە تۇتۇۋالغاندىن كۆرە چىقىرىۋەتكەن مۇۋاپىق. نەرسىلىرىڭىزگە كۆز قىزارتىۋاتقىنىم يوق. شۇ تاپتا ئۆزۈمنىڭ نەرسىلىرىنىمۇ قولدىن چىقىرىدىغان يەر تاپالمايۋاتىمەن. قارىسام، دۇكىنىڭىز بازارنىڭ كۆزىكەن. قولۇمغا ئالسام بېسىلىپ قالغان نەرسىلىرىمنى ئوڭايراق قولدىن چىقىرالايمەن. مىكىن دەۋاتىمەن. خەقلەر: «بىر كەسىپتىكىلەر بىر ـ بىرىگە كۇشەندە» دېيىشىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، مەن سىزنىڭ قىيىنچىلىقتا قالغانلىقىڭىزنى كۆرگەچكىلا ياردەم بېرىش ئويىغا كەلدىم. سىزنى ھەرگىز زىيان تارتقۇزمايمەن. قانداق باھا چىقارسىڭىز مەن رازى. بولمىسا، خەن ئېپەندى كەلگەندە نامەرد دېگەن ئاتاقنى ئېلىپ قالىمەن. ئەينى چاغلاردا سودام قىيىن ئەھۋالدا قالغان بولسا، مەنمۇ خەن ئېپەندىدىن ياردەم سورىغان بولاتتىم. خەن خانىم، بۇ تەكلىپىمنى ئويلىشىپ بېقىڭ، مۇۋاپىق كۆرسىڭىز شۇ پېتى قىلارمىز، مۇۋاپىق كۆرمىسىڭىز بۇ ئىش مۇشۇ يەردە قالار!...

شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى ئادەم ئۇلارنىڭكىگە خېلى جىق قاتىرىدى، يەنە چاي، قەنت ـ گېزەك دېگەندەك نەرسىلەرنى، تېخىنىڭغا يېمەكلىكلەرنى ئالغاچ كەلدى. خەن خانىم ئۇ ئادەمگە بىرىنچى قېتىم پەرۋامۇ قىلىپ قويمىدى، ئىككىنچى قېتىم تەكلىپىنى چىرايلىقچە رەت قىلدى، ئۈچىنچى قېتىم گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى. دېمىسىمۇ، ئەمدى چىجىنجەينى ساتماقتىن باشقا ئامال قالمىغاندى. ئۇ ئاخىر يۇز ـ خاتىرە تۈپەيلى ئەمەس، قىممەت باھالىق نەرسىلىرىنىڭ ئۆزىگە تېخىمۇ جىق ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بېرىشىدىن ئەنسىرەپ چىجىنجەينى سېتىۋېتىش قارارىغا كەلدى. ئەگەر بىرەرى كىرىپ دۇكىنىنى

بۇلسا ئۇ كىمگە ئەرز قىلىدۇ؟ ياپونلارنى ئىزدىسۇنمۇ؟ ئۇنداق قىلسا ئۆزىگە ئۆزى بالا تېپىۋالمامدۇ؟

ئىلاجسىزلىقتا قالغان خەن خانىم ئەڭ ئاخىرى ئۆزى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان يولغا ماڭدى يەنى چىجېنجەينى ئېچىدىكى مال، پۇكەي، جوزا - ئورۇندۇق، جاۋەن، يەر خېتى بىلەن قوشۇپ بىراقلا سېتىۋەتتى، ئۆزى پەقەت بىر قىسىم قىممەت باھالىق نەرسىلىرىنىلا ئېلىپ قالدى. ئىمزايىنى قويۇپ بارمىقىنى باسقاندىن كېيىن پۇلنى ئالدى. ئەمما، چىجېنجەيىنىڭ ۋېۋىسكىسىنى قولىغا ئالغان چاغدا كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلۇپ يۇرىكى ئېزىلىپ كەتتى.

تېخى بۇ ھېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى، تېخىمۇ يۇرەكنى ئېزىدىغان ئىش ئارقىدا يۈز بەردى. ئۇ چىجېنجەينى سېتىۋېتىپ ئۇچ كۈندىن كېيىن دۇكانىنىڭ ۋېۋىسكىسىدا پۇشۇچاڭنىڭ ئىگىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «خۇيىۋەنجەي» دېگەن خەت پەيدا بولدى. ئەسلىدە ئارىغا چۈشكەن ھېلىقى خېرىدار ئاددىي بىر ۋاستىچىلا بولۇپ، قارا تۈرك خەن خانىم چىجېنجەينى ئۆز قولى بىلەن، دادىسىنى ئۆلتۈرگەن «زەھەرلىك يىلان»، ئېرى خەن زىچى رەسۋايىنى چىقارغان پۇشۇچاڭغا سېتىۋەتكەنىدى. پۇشۇچاڭمۇ خەن زىچىنىڭ ئىگىلىكىنى ۋەيران قىلىش، ئابرۇي - ئىناۋىتىنى يەرگە ئۇرۇش مەقسىتىدە چىجېنجەينى خەن خانىمنىڭ ئاغزىدىن چىققان باھاغا سېتىۋالغانىدى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن «قاشتېشى پادىشاھى» لىق ئورۇن يالغۇز ئۇنىڭغىلا مەنسۇپ بولاتتى. ئۇ غەلىبە قىلغانىدى.

. . .

خەن زىچى بۇ ئەجەللىك زەربىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالدى. ئون يىلدىن بېرى چۈشىدىن چىقمىغان، ئۇنى ئوتتەك تەلپۈندۇرگەن چىجېنجەي مۇشۇنداق خارابلاشسا - ھە؟ ئۇنىڭدىن كۆرە بومباردىماندا ئۆرۈلۈپلا چۈشكەن بولسا ياخشى

ئەمەسمىدى؟ شۇنداق بولسا، ئۇ يىغلاپ ـ قاقشاپ توختاپ قال-
غان بولاتتى. ئەمدىلىكتە ئۇ مەڭگۈ يۈيۈپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ-
غان ئار ـ نومۇس ئىچىدە قالدى. ۋەيران بولۇشنىڭ ئۆزى ئانچە
قورقۇنچلۇق ئىش ئەمەس، ئۇ رىيازەت، غۇربەتچىلىكنىڭ دەر-
دىنى يەتكۈچە تارتقان، ئائىلە ئىگىلىكىنى مەڭبىر مۇشەققەتتە
قۇرۇپ چىققان، ھەممە نېمىسىدىن قۇرۇق قالغان چاغدىمۇ
مەيۈسلىنىپ كەتمىگەن، ئۆزى ھايات بولسىلا ھامان ياخشى
كۈنگە ئۇلىشالايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كەلگەنىدى. ئۇرۇش ئوت-
لىرى ئۆچكەندىن كېيىن يۈرتىغا قايتىپ كەلگەن چاغدىمۇ ئەڭ
زور كۆڭۈلسىز ئىشقىمۇ كاللىسىدا تەييارلىق قىلىپ قويغانە-
دى. لېكىن، بۇنداق بولارىنى پەقەت كۈتمىگەنىدى. ئەمدى
قارىسا، چېچىنجەي تولىمۇ ئېچىنىشلىق ۋەيران بوپتۇ، ئۇ ناھا-
يىتى جىق نەرسىلەرنى قولدىن بېرىپ قويۇپتۇ، مال ـ مۈلۈك-
تىنىمۇ قىممەتلىك بولغان ئابرۇي ـ ئىناۋىتىنى، ئورنىنى بە-
راقلا يوقىتىپتۇ. بېيىڭدا ئوننىڭ بىرى سانىلىدىغان چېچە-
جەي بىراقلا تۈگىشىپتۇ، ئۆزىنىڭ ئەشەددىي رەقىبىنىڭ قولىغا
ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يەنە كېلىپ، ئىشلەمچىلەر كوللېكتىپ ئىس-
تېپا بېرىپتۇ. بۇ سودا ساھەسىدە تولىمۇ ئاز ئۇچرايدىغان،
چېچىنجەينىڭ يۈزىگە قارا سۈركەيدىغان ئىش ئەمەسمۇ. ئەمدى
خورلۇق ياشلىرى تامچىلىغان بۇ ۋۇجۇدىكىنى ئېسىش ئاسمانغا
چىقىشتىنمۇ تەس!

ـــ سەن مېنى... مۇشۇ ۋەيرانچىلىققا چاقىرتقانمىدىڭ؟ ـــ
دېدى خەن زىچى پىچىرلاپ. ئۇنىڭ بۇ گېپى زارلىنىشقىمۇ،
ئۆچمەنلىككىمۇ، قايغۇغىمۇ ئوخشىمايتتى، ـــ ئەمدى مەن خەق-
نىڭ يۈزىگە قايسى يۈزۈم بىلەن قارايمەن؟ كەسپداشلىرىم-
نىڭ، دوستلىرىمنىڭ، خېرىدارلارنىڭ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ
يۈزىگە قانداق قارايمەن؟ بولدى، ھەممىسىدىن يىراق تۇراي،
ئەمدى بېيىڭدا خەن زىچى ئىسىملىك ئادەم يوق. ئۇنىڭدىن

كۆره خەقنىڭ يۈرتىدا ئۆلۈپلا تۇغەشسەمچۇ! ھەي-ي! بۇنداق بولارنى بىلگەن بولسام كېلىپ نېمە قىلاتتىم؟

ـــ دادىسى... بىلىمەن، كۆڭلىڭىز بۇزۇلۇۋاتىدۇ. مېنى ئۇرۇڭ، تىللاڭ. لېكىن بۇنداق قېيىداپ تۇرۇۋالماڭ! ـــ خەن خانىم ئېرىنىڭ ئېلىشىپ قالغان ئادەمدەك تۇرۇپلا قالغىنىنى كۆرۈپ ئىچى ئۇۋۇلۇپ كەتتى. بۇ ھال ئۇنى تاياق يېگەندىنمۇ بەك ئازابلىدى، ـــ ھەممىسى مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولدى. مەن ئائىلىمىزنى ۋەيران قىلدىم، ئىشلەتكەن ئادەملىرىڭىزنى كەتكۇزۇۋەتتىم. سىزگە يۈز كېلەلمەيمەن، مەرھۇم ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزغا يۈز كېلەلمەيمەن. تۇنۇگۈن تاڭ سەھەرگە يېقىن بىر چۈش كۆردۈم، چۈشۈمدە دادام قايتىپ كەپتۇدەك، ماڭا: «بېئىر، بېئىر، سەن ئۇنى كۇتۇۋاتىسەن. زىچى ئوبدان بالا، ئۆيىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرسام مەن خاتىرجەم بولىمەن!» دېگۈدەك. مەن ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ: «دادا، ئەمدى بىزنىڭ دۇكىنىمىز قالمىدى، مەن ئۇنىڭ چىرايىغا قارىيالمايمەن!» دەپ يىغلاپتىمەن. دادام كاچىتىمغا بىرنى ساپتۇ... شۇنىڭ بىلەن ئويغىنىپ كەتتىم. يىغلا ـ يىغلا، بارغانسېرى ئىچىمگە تەشۋىش كىرىۋالدى. سىزنىڭ كېلىشىڭىزنى تۆت كۆز بىلەن كۇتتۇمىدۇ، يەنە «ئالدىغا قانداق چىقارمەن» دەپ ئەنسىرىدىم. سىزگە قارىغۇدەك يۈزۈم يوق، چى ئاكا!

خەن زىچىنىڭ پۇچۇلانغان يۈرىكى يامغۇردەك چۈشۈۋاتقان كۆز ياشلىرى بىلەن تەڭ ئۆرتىنىپ كەتتى، ئۇنى ئازاب ئىچىدە ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇ چىجىنجەينىڭ بىرىنچى قېتىم ۋەيران بولغان ۋاقتىنى، ئۇستازى لياڭ يىچىڭنى ئەسكە ئالدى. ئۇ بۇلارنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايتتى. لياڭ يىچىڭ خەن زىچى بۇ ئۆيگە رەسمىي كۆيئوغۇل بولۇپ كىرمىگەن، ئۇنى «ئۇستام» دەپ يۈرگەن چاغدا ئۇ ئالەمگە كەتكەنىدى. ئەمدى ئايالىنىڭ «دادىمىز» دېيىشى خەن زىچىنى ئەسلىمە ئىچىگە غەرق قىلدى.

ئۆز دادىسى ھايات بولسىمۇ خەن زىچىگە شۇنچىلىك قىلار ئىدى. ئۇستازى بېشىغا چۈشكەن تۈيۈقسىز ئۆلۈم تۈپەيلى قىزلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇشقا ئۇلگۈرەلمىگەن بولسىمۇ، ئارىدىكى يېقىن مۇناسىۋەت خەن زىچى بىلەن بىئېرنى بىر - بىرىگە مەھكەم باغلىغانىدى. «چى ئاكا، مېنى ئەمرىڭىزگە ئېلىڭ!» ئايالىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا ئېيتقان ئاشۇ بىر ئېغىز سۆزى ئۇنىڭ چىجېنجەي-نى قايتا گۈللەندۈرۈشىگە ئاساس بولغانىدى. چىجېنجەي لياڭ ئائىلىسىنىڭ تۇرسا ئۇنىڭ خوتۇنىنى ئەيىبلەشكە نېمە ھەددى بار؟ بىئېرەك قەيسەر ئايالغا ئۆيلەنمىگەن بولسا كېيىنكى كۈن-لىرى بولامتى؟

— سەندىن ئاغرىنمايمەن، بىئېر، — دېدى خەن زىچى ئايالىنىڭ يەلكىسىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ھەممىنى ئۆزۈمنىڭ ناباپلىقىمدىن كۆرىمەن. ئېغىر يۈكنى يەلكەمدە تۇتۇپ تۇرالمى-دىم، ئەڭ ھالقىلىق پەيتتە سىزنى يالغۇز قويۇپ قېچىپ كە-تتىم...

— ياق، چى ئاكا، — ئېرىنىڭ ئەپۇ قىلىشى ئۇنىڭغا چوڭ تەسەللى بولدى. ئېرى بىلەن ئائىلىسىدىن باشقا غېمى بولمىغان، مۇستەقىل كەسپى يوق، ئوقۇمىغان ئايالغا شۇنچە-لىك گەپنىڭ ئۆزىمۇ خېلى يېتەرلىك ئىدى، — ئاران تەسلىكته كەلگىنىڭىزدە بۇنداق گەپلەرنى قىلىسىڭىز قانداق بولىدۇ. بۇن-داق دېمىسىڭىز مەن خىجىل بولۇپ قالىمەن. «ئەر كىشىنىڭ يۈرىكى تاشتىن قاتتىق بولىدۇ» دېيىشىدىكەن. لېكىن، سىز ھېلىھەم بۇرۇنقىدەكلا كۆڭلى يۇمشاق ئادەم. چى ئاكا، كۆڭلە-ڭىزنى يېرىم قىلماڭ، بولغۇلۇق بولغاندىكىن مېڭە باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئۆزىمىزنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسرايلى. «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان» دەيدۇ ئەمەس-مۇ. ساق - سالامەت قايتىپ كەلگىنىڭىزنىڭ ئۆزى چوڭ ئىش. يەنە كېلىپ ئېلىپ كەتكەن نەرسىلىرىڭىزنىمۇ ئامان - ئېسەن

قايتۇرۇپ كەپسىز. مېنىڭ يېنىمدىمۇ ئازراق بىر نەرسە بار. بىز تېخى ئاچ قالغۇدەك ئەھۋالغا قالمىدۇقتۇ.

ئاياللارنىڭ چىرايى ئىيۇلنىڭ ئاسمىنىغا ئوخشايدۇ. ھېلى قاپقارا بۇلۇتلار پەيدا بولسا، ھېلى شارىلداپ يامغۇر قۇيۇۋېتىدۇ، شامال چىققان ھامان ئېچىلىپ كېتىدۇ. تىل ـ ھاقارەت ئاڭلاشقا ئىدىيىسىدە تەييارلىق قىلىپ قويغان خەن خانىم ئويلىغىنىنىڭ ئەكسىچە ئېرىدىن تەسەللىگە ئېرىشتى، يەنە تېخى ئېرى ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدى. «ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ» دېگەندەك، خەن زىچىنىڭ بۇ ئىللىق گەپلىرى ئۇنىڭ قەلبىدىكى غەم بۇلۇتلىرىنى نەگىدۇر سۈرۈۋەتتى. مۇشۇنداق ئەرنى قەدىرلىسە، ئەزىزلىسە، ئەلۋەتتە، ئەرزىيدۇ. ئەمدى ئۆيىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان ئېرىمۇ قايتىپ كەلدى، ئۇ ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ، ھېچنېمىدىن غەم قىلمايدۇ، كۈنلىرىنى ئوبدان ئۆتكۈزىدۇ.

ـــ بولدى، بۇنداق غەمگە پېتىپ كەتمەڭ. ئۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتىڭ! ـــ ئۇ چىرايىغا ئىللىق تەبەسسۇم يۈگۈرۈتۈپ، ئېرىگە تەسەللى بېرىشكە باشلىدى ۋە كىتاب جازىسىنىڭ قېشىدىكى لامپىنى قولىغا ئالدى، ـــ چىقىپ ئۇخلايلى، ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپتۇ. كېلە ـ كەلمەيلا تۇنەيدىغان ئىشنى قىلمايلى، يەنە بۈگۈن كېچە ئوبدانراق ئۇخلاپ ئەتە ۋاقچىرەك تۇرۇڭ، مەن ئاچامغا ئەتە ئەتىگەندە بېرىپ كالا گۆشى سېتىۋېلىشنى بۇيرۇدۇم، جۇۋاۋا پىشقاندىن كېيىن سىزنى چاقىرىمىز!

خەن زىچى ئايالى تۇتۇپ ماڭغان لامپىنىڭ يورۇقىدا مەڭدەپ قالغان ئادەمدەك ھۇجرىسىغا قاراپ جىممىدە ماڭدى.

ھۇجرىنىڭ ئىچى يەنە ئون يىل ئاۋۋالقىدەكلا ئىدى، كىيىم ئىشكاپى، تىكلىمە ئەينەك، كارىۋات، پۇل ئىشكاپى، چاي ئۈستىلى ۋە يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلار ئۆز پېتى تۇراتتى، خەن زىچىنىڭ بۇ تونۇش نەرسىلەردىن ئايرىلغىنىغا ئون يىل بولغاندى.

خەن خانىم لامپىنى كارىۋاتنىڭ بېشىغا قويۇپلا كەينىگە بۇرۇلۇپ، كارىۋاتنىڭ كىرلىكىنى پاكىز سۈپۈردى. ئەمەلىيەتە، ئۇ تېخى بايىلا كىرلىكنى پاكىز تازىلىغان ۋە ئىككى يوتقان، بىر جۈپ ماموق ياستۇقنى كارىۋاتنىڭ بېشىغا رەتلىك تىزىپ قويغانىدى.

— تېز ياتايلى، يەنىلا ئۆزىڭىزنىڭ ئۆيىگە يەتمەيدۇ. سىرتتا كىم سىزگە ئورۇن سېلىپ بېرەتتى؟ — خەن خانىم سۈپۈرگىنى تاشلىۋېتىپلا ئايىغىنى سېلىپ كارىۋاتقا چىقتى ۋە ئورۇن - كۆرپىنى رەتلىك سالدى. ئاندىن خەن زىچىگە بۇرۇلۇپ دېدى، — يەنە نېمىگە قاراپ تۇرىسىز؟ ئۇيقۇڭىز كەلمىدىما؟

— ئۇيقۇم كەلمىدى، سەن ئۆخلاۋەرگىن، — دېدى خەن زىچى. ئۇ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ئىلەڭ - سىلەڭ بىر ھالەتتە تۇراتتى. لامپىنىڭ غۇۋا يورۇقىدا يورۇپ تۇرغان ھۇجرا ئىچىدىن يېڭى توي قىلغان ئەر خوتۇنلارنىڭ ھۇجرىسىدەك ئىللىق بىر ھىد كېلەتتى. ئەدەبىي ئەسەرلەردە: «ئەر - خوتۇنلار ئۈچۈن قىسقا مۇددەتلىك ئايرىلىشتىن كېيىنكى ئۈچرىشىش يېڭى توي قىلغان بىلەن باراۋەر» دېيىلىدۇ. ئون يىل ئايرىلغانلارغا ئىلاھتتە شۇنداق بولىدۇ - دە! جاھان كېزىپ كەلگەن ئادەمگە يەنىلا ئۆزىنىڭ ماكانى ئىسسىق كۆرۈنمىدىغان گەپ. لېكىن، خەن زىچىگە ئۇنداق بولمىدى. ئۇ مېھرىبان ئايالىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئالدىنى قانداقتۇر بىر شەكىلسىز تام توسۇپ تۇرغاندەك ئەندىشە ئىچىدە قالدى، — سەن ئۆخلاۋەرگىن مەن... بىردەم ئولتۇراي.

— سىزگە نېمە بولدى؟ — ئېرىنىڭ گېپىي خەن خانىمغا قىزىق تۇيۇلدى، — سىرتتا گەپلەردە تولا يېتىپ، بۇ يەر كۆزىڭىزگە يات كۆرۈنۈۋاتامدۇ يا؟

— ياق، مەن... ئىشقىلىپ بۇگۈن ئۆخلىيالمايمەن، — خەن زىچى ئورۇندۇقتا ھالسىزغىنە ئولتۇرۇپ قالدى، — ... ئۆخلىيالمايمەن، يەنىلا مۇشۇ يەردە ئولتۇرغۇنۇم تۇزۇك...

— سىز... سىزگە نېمە بولدى؟ — دېدى خانىمنىڭ چىرايىدىن كۆلكە ئۆچتى، ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىيات يىراقلاشتۇرۇۋېتىپ بارغان شەكىلسىز بىر توساقنىڭ بارلىقىنى خىيالەن ھىس قىلدى. ئادەتتە ئايالالار ئېرىنىڭ ئىش - ھەرىكىتىگە تولىمۇ سەزگۈر كېلىدۇ، خەن زىچىنىڭ چىرايىدىكى بۇ غەلىتە ئىپادە ۋە قىلىۋاتقان تاقتا - تۇقتا سۆزلىرى خەن خانىمنىڭ يۈرىكىنى مۇزلىتىۋەتتى. قانداقتۇر بىر خىل سوغۇق، ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغاندەك ھېسسىيات ئىختىيارسىز ئۇنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈردى، — نېمە بولدى؟ ۋاي غوجام دەپ ئالدىڭىزغا كۆلۈپ چىقسام، مەندىن گۇمانلىنىۋاتامسىز؟ ئون يىلدىن بېرى سىزنى قانداق كۆتكەنلىكىمنى بىلەمسىز؟ سىزگە يۈز كېلەلمەيدىغان بىرەر ئىش قىپتىمەنمۇ يا؟ سىرتتا بىرەرى گەپ تارقاتتىمۇ؟ قوشنىلاردىن سوراپ بېقىڭ، خەن زىچىنىڭ ئايالى قانداقراق ئايال، بۇنى ھەممە بىلىدۇ. خەقنىڭ كۆزى بار، خۇدانىڭمۇ كۆزى بار!

خەن خانىمنىڭ ياشلىرى مەڭزىگە يامغۇردەك قۇيۇلۇشقا باشلىدى. قۇش ئۆزىنىڭ پېيىنى، ئادەم ئۆزىنىڭ ئابرۇيىنى قوغدايدۇ. پەزىلەتلىك ئايالالار ئۆچۈن ئىززەت - ھۆرمەتنىى ساقلاش ھاياتتىنمۇ ئەۋزەل. ئېرىنىڭ قايتىپ كېلە - كەلمەيلا ئۆز ئايالى بىلەن بىللە يېتىشنى رەت قىلىشى خەن خانىمنى ئۆلۈم جازاسىغا ئۇچرىغاندەك ئېغىر ئازابقا دۇچار قىلدى. لېكىن، ئۇ پاك تۇرسا، نېمىدەپ يوقىلاڭ بەتنامنى كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك:

— زادى دەڭچۇ، مەن بىرەر ئىش قىپتىمەنمۇ؟

— مەن... تېخى ھېچنېمە دېمىدىمغۇ، — دېدى زىچى ئايالىنىڭ نەزەرىدىن كۆزىنى ئېلىپ قېچىپ كەينىگە بۇرۇلە - ۋالدى، — بىلىمەن، سەن ئۆزۈڭگە چىڭ...

— ئەمىسە نېمىشقا قاپىقىڭىزنى ساڭگىلىتىپ شەھەر ئا-

لالمىغان ئادەمدەك ئولتۇرىسىز؟ ماڭا ھەيۋە قىلغىنىڭىزمۇ بۇ؟ بۇگۈنكى كۈندە بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېلىش ساراڭنىڭ ئىشىغۇ؟ ـــ خۇيى تۇتۇپ قالغان خەن خانىم ھاسىراپ ـ ھۆممىدىگىنىچە كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە بارمىقىنى ئىرىد. نىڭ چېكىسىگە جۆنەپ تۇرۇپ دېدى، ـــ گەپ قىلىڭە!

خەن زىچى ئۈندىمەي ئولتۇردى. بۇ ئۈنىڭ دېگۈدەك گەپ تاپالمىغانلىقىدىن ئەمەس ئىدى، دەي دېسە كۆڭلىدە نۇرغۇن گەپ بار ئىدى، لېكىن، ئۇ بۇ گەپلىرىنى دېيەلمەيتتى، ئۈيگە قەدەم بېسىشتىن ئىلگىرى ئۇ بۇ گەپلەرنى قانچە قېتىملاپ دەڭسەپ كۆرگەن، ماقالە يازغاندەك تالاي قېتىم خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن، ئەمما قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى زادىلا بىلەلمە. گەنىدى، دېمەي دېسە تېخى بولمايتتى. چۈنكى ئۇ ھامان مۇشۇ ئۈيدە ياشايدۇ ـ دە! دەي دېسە يۈزى ئۈيۈلاتتى. ئۈيگە كىرگەن دىن بېرى بىرقانچە قېتىم شۇ گەپنى دېيىشكە ئېغىز ئۆمەللىدى. يۇ، گەپنى يەنە ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ چىچىنىڭ ۋەيران بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ئۇنچۇالا خاپا بولۇپ كەتمەسلىكى، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىرىلدۇرىدىغان ئاشۇ ۋىژىسكىنى كۆرگەندە ئانچە ـ مۇنچە يىغلاپ قويۇپلا بولدى قىلىشى دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر بىر غەم بېسىپ ياتاتتى، ئۇنى ئايالىغا دېيىشمۇ، دېمەي يوشۇرۇپ يۈرۈشمۇ ئوخشاشلا قىيىنغا توختايتتى. خەن زىچى دۇنياغا كېلىپ بۇنچىلىك ئېغىر ئەھۋالدا قېلىپ باقمىغان، بىرەر گەپنى دېيىش ئۈچۈن بۇنچۇالا ئۇزاق ئىككىلەنمىگەنىدى ھەتتا ئۈيگە كەلگەندىن، كېيىن نېمىدەپ لوندوندىكى بومبارداىمانچىلىقتا «ئۆلۈپلا تۇگەشمىگەندىمەن» دەپمۇ ئويلاپ قالدى. شۇنداق بولغان بولسا ئۇ باشقىلارغا مۇھەببەت، نەپرەت يەنە سېغىنىش، ئۇنتۇلۇشنى قالدۇرۇپلا كېتەتتى، ئۆزىنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەي قالاتتى، بۇ پاراكەندىچى

لىكنىمۇ كۆزى كۆرمەيتتى.

خەن خانىمۇ گاڭگىراپ قالدى، خېلىغىچە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. خەن زىچى ئەزەلدىن بۇنداق ئادەم ئەمەس ئىدى. بۇ زادى نېمە بولغىنى؟ بۇ ئون يىل ئىچىدە ئۇ ئۆزگەرىپ كېتىپتۇ، كۆڭلىدە باشقا پىلان بار ئىكەن. ھەممە ئىشتا شۇنچىلىك كەسكىن، سۆزمەن خەن زىچى قېنى؟ مۇشۇنداق ئېزىلەڭگۇ، تايىنى يوق بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدىمۇ؟ بۇ زادى نېمە ئىش؟

— مەن سىزگە گەپ قىلىۋاتىمەن، ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ پاك بولۇپ قالدىڭىزمۇ يا؟ — خەن خانىمنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ ئاچچىقى كەلسە ئۆزىنى پەقەتلا تۇتالمايتتى.

— مەن... كۆڭلۈم ئارامىدا ئەمەس... — خەن زىچى ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايالىغا قارىدى، ئەمما گېپىنىڭ يېرى مىنى دەپلا توختاپ قالدى. ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى ئۆلۈك ئادەمنىڭكىدەك خۇنۇك ئىدى.

— كۆڭلۈم ئارامىدا ئەمەس؟ نېمىشقا ئارامىدا ئەمەس؟ گەپ بولسا ماڭا دېمەمسىز، سىرتتا بىرەر چاتاقتا يولۇقتىڭىزمۇ يا؟ — خەن خانىمنىڭ يۈرىكى قانداقتۇر بىر ئەندىشە تۈپەيلى ئەنسىز سوقۇپ، كاللىسىدا خىلمۇ خىل يامان پەرەزلەر پەيدا بولدى. ئۇ يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا باشلىدى، — ھېلىقى خونتېر دېگەن ئەجنەبىي سىزنى ھۆل خىشقا دەسسەتتىمۇ يا؟ نەرسە - كېرەكلىرىڭىزنى ئېلىۋالدىمۇ؟ ماڭا دېيىشكە پېتىنالماي‌ۋاتامسىز؟

— ياق...

— يولدا بۇلاڭچىلارغا ئۇچراپ قالدىڭىزمۇ؟

— ياق...

— سىرتتا بىرەرىگە قەرز بولۇپ قالدىڭىزمۇ يا؟

ـــ ياق. . . ئۇنداق ئىش بولغان بولسىغۇ قالتىس ياخشى بولاتتى، ـــ خەن زىچى نۇرسىز كۆزلىرىنى تورۇسقا تىكىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. كاللىسى قاپاقتەك ئېغىر ئىدى، مۇرىسى ۋە چېكىسىدىن پۇرۇلداپ تەر قۇيۇلاتتى، ـــ ساقا نېمە دېسەم بولا؟ مەن. . .

خەن زىچىنىڭ تېپىشماقتەك، بىر گەپنى باشلاپ قويۇپ يەنە توختۇېلىشى خەن خانىمنى ئالاقزادىلىك ئىچىگە تاشلاپ قويدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن ئايالار ئويلاشنى قەتئىي خالىمايدىغان بىر قورقۇنچلۇق ئوي كېچىپ ئۆتتى، دەپ بولغۇچە ئۆزىنىڭ يۈرىكىمۇ دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى، ـــ سىز. . . سىرتتا بىرەر-رىنى تېپىۋالمىغانسىز؟

خەن زىچىنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى، شۇنىڭ ئۆزىلا خەن خانىمنىڭ گېپىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى. ئاچچىق بىر تۇتۇن خەن خانىمنىڭ تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ ئون يىلدىن بېرى چۈشىدىمۇ زارىقىپ كۈتكەن، تەلپۈنگەن، شېرىن ئارزۇسى بەربات بولدى، ئىشەنگەن، شۇنچە چوڭ بىلگەن ئېرى ئۈمىدىنى يەردە قويدى، روھى تۈۋرۈكى ئۆرۈلۈپ چۈشتى. خەن خانىمنىڭ قانلىرى مۇزلاپ، پۈت - قوللىرىدا سېزىمدىن ئەسەر قالمىدى، كالپۇكلىرى بىردىنلا سوۋۇپ كەتتى.

ـــ كۆرۈڭ ماۋۇ ۋىجدانسىزنى! بىز ئۆيده جاپانى يەتكۈچە تارتىپ غەم بىلەن ئولتۇرايلى، سەن قوپۇپ سىرتتا ئاشنا ئوينا! ئېيتە، بېشىڭنى ئايلاندۇرۇۋالغان زادى قانداق مېكىجىن ئۇ؟

خەن زىچىنىڭ بېشى تېخىمۇ بەكرەك ساڭگىلاپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

ـــ ئېيتە، ئېيتە!

خەن زىچى يۈزىنى قوللىرى بىلەن توسۇۋالدى، ئايالى تەلەپ قىلىۋاتقان گەپنى دېيىش ئۇنىڭغا ئاسانغا چۈشمەيتتى.

— دەمسەن، دېمەمسەن؟ دېمىسەڭ، مەن ئالدىڭدا ئۆلۈپ بېرىمەن!

خەن زىچى لېۋىنى چىڭىدە چىشلەپ ئولتۇرۇپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا چىقاي دېسە ئاسمان يىراق، كىرەي دېسە يەر قاتتىق بولۇۋاتاتتى.

چىرايى تۆمۈردەك قارىداپ كەتكەن خەن خانىم نەدىندىدۇر بىر قايچىنى تېپىپ قولىغا ئېلىپ كۆكرىكىگە توغرىلىدى. ئېرىگە ئازراقمۇ مېھرى قالمىغان ھازىرقى پەيتتە ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۆلۈمىمۇ ئۇنچە قورقۇنچلۇق ئىش ئەمەس ئىدى. ئىلگىرى ئۇ ئالدىدىكى مۇشۇ ئادەم ئۇچۇن ياشىغان ئەمەسمىدى، ئەمدى ئۇ-نىڭ ھېچنېمە بىلەن كارى يوق! — ئېيتە، ئۇ ئايال زادى كىم؟

خەن زىچىنىڭ ۋۇجۇدىنى سوغۇق بىر ئېقىم چىرمىۋالدى، لەۋلىرى ئارىسىدىن تولىمۇ تەسلىكتە مۇنۇ ئىسىم چىقتى:

— يۇئېر...

خەن خانىمنىڭ قولىدىكى قايچا تاراقلىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى.

ئۆي ئىچىنى ئۇزۇنغىچە گۆرىستان جىمجىتلىق قاپلىدى.

خەن خانىم كۆز ئالدىدا ئېرى ئەمەس، باشقا بىر ۋۇجدانسىز ئادەم تۇرغاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ئارزۇ - ئارمانلىرى بەربات بولغانىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا ئالماس، ئۇزۇكلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىنمۇ، چىجىنىڭ ۋەيرانچىلىقىدىنمۇ ئېغىر ئەلەم ئىدى، ھاياتى مۇشۇنىڭ-لىق بىلەن ئەھمىيىتىنى يوقاتقانىدى. يەنە كېلىپ، ئېرىنى ئۇزىدىن تارتىۋالغىنى، ئۇنىڭ ئائىلىسىنى بۇزغىنى بىر قور-ساقتىن چىققان سىڭلىسى ئىكەن. يۇئېر ئۇنىڭ يۇرىكىنى تىلغا-ۋېتىپتۇ. پۈتۈن بەدىنى لاسسىدە بوشىشىپ كەتكەن خەن خانىم ئۇزىنى كارىۋاتقا ئېتىشقا ئاران ئۇلگۈردى. ئەمدى ئۇنىڭ ئۆمىد-لەپ قوپقۇچىلىكىمۇ مادارى قالمىغانىدى.

ئاردىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغدا خەن خانىم تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— مەن بەك ئەخمەقكەنمەن، بەك ئەخمەقكەنمەن! نېمىدەپ بۇنى بالدۇرراق ئويلىمىدىم ھە؟ ئەسلى ئىككىك بۇرۇنلا تىلىكىنى بىر قىلىۋېلىشقانىكەنسەن. بىرىك ئاۋۋال، بىرىك كېيىن چىقساك مەن تېخى شۇنچىلىك ئىشنىك تېگىگىمۇ يېتەلمەي، چۆچەكتىكى چۆپنى يەپ ئولتۇرۇپتىمەن. تېخنىشكىنىك كىيىمىگە سېلىپ قويغان باغاقچىغا ئالدىنىپتىمەن. ماڭا بۇ نېمە كۇن. مەن ئىككىكىدىن ھېساب ئالمەن. بىرىك مېنىك بالامنىك دادىسى، بىرىك مېنىك ئۆز سىڭلىم. مەن بۇنداق بولۇشىنى چۈشۈمىدىمۇ ئويلاپ باقمىغان. خەن زىچى، ھۇ ۋىجدانسىز خۇيەر. دادام، ئانام ساڭا قانچىلىك ياخشىلىق قىلغان؟ قانچىلىك قىلغان، ئېيتە؟ يۇئېر... ئۇ سېنىك ئۆز سىڭلىڭغا ئوخشاش ئەمەسمىدى؟

— بۇنى بىلمەن... — دېدى خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلىتىپ دۇدۇقلاپ.

— بىلمەن؟ ئەمىسە بىلسەك نېمىشقا بۇنداق ئىشنى قىلدىڭ؟ — خەن خانىمنىك سەپرايى تېخىمۇ ئۆرلىدى.

— ياق... مەن ماڭىدىغان چاغدا ئۇنىك ئارقامدىن كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم. سەن... ئۇنىك نېمىدەپ كەتمەكچى بولغانلىقىنى بىلمەيسەن. بىز... — خەن زىچى گەپنى ئىمكانقەدەر رەتلىك، ئېنىق قىلماقچى بولدى، ئەمما گەپلىرى پەقەتلا قولاشمىدى، — مەن ھەرگىز... ئۇ مېنىك سىڭلىمغا ئوخشاش تۇرسا، ئۇ تېخى يەنىلا بالا. مەن ئەنگلىيىدە ئۇنى... ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتتۇم. مەن ھەرگىز... كېيىن...

— كېيىن ئۆزۈمنىك سىڭلىسىغا ئوخشىمىدى دېگىنە؟ كۆڭلۈمگە جىن كىردى دېگىنە؟ ئىنسان قېلىپىدىن چىقتىم دېگىنە؟ — خەن خانىمنىك چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى. شۇ

تاپتا ئۇ بۇ ۋەجدانسىز ئىرىنى قانداق قىلسىمۇ پىغانى چىقمايتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى تۇگۇن ئاخىر يېشىلدى، يۈزىگە ئاق كۆڭۈل، ساددا قىز ئىدى، خەن زىچىنى ئۆزىنىڭ ئاكىسىدەك كۆرەتتى، ئۇنىڭغا بەك ئىشىنەتتى. شۇنداق بولغاندىكىن، ئۇ نېمە دېسە، ئۇ ھە دەيدۇ ـ دە! ئىرى دېگەن خۇنپەر ئاشۇ ناھەسدە سىڭلىسىنى نابۇت قىلغان گەپ!

ـــ ياق، گېپىمنى ئاڭلا، مەن... ساڭا زادى نېمە دېسەم بولار؟ ـــ خەن زىچى مەڭدىگىنىچە بېشىنى كۆتۈردى. چىراغ-نىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئۇ يەنە دوزاختىن قىلچە پەرقلەنمەيدىغان ئۆرۈش ئوتى ئىچىدىكى لوندۇنغا كېلىپ قالغاندەك بولدى، ـــ ئۇ-رۇش ھەممە نەرسىنى تۇگەشتۈردى، ھەممىسى ئۆرۈشنىڭ كا-ساپىتى.

...

ئۇ، ئەسلىسىمۇ ئادەمنىڭ يۈرىكى جىغىلدايدىغان، پاراكەن-دىچىلىككە تولغان، مەدەنىيەتنى، نۇرغۇن جاننى خاراب قىلغان تارىخ ئىدى...

ئۆرۈش خارابىسى ئاستىدىكى يەر ئاستى ئۆيىدە جېنى ئامان قالغان تۆت ئادەم سولىنىپ ئولتۇراتتى. ئېھتىمال، ئەتىكى بومبارداندىن كېيىن، بۇ يەر ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىغا ئايلىنىپ قالار. خونتېر خانىمغا ئوغلى ئولۇيېرنىڭ ئۆلۈمى كۆتۈرگۈسىز زەربە بولدى. ئەمدى ئۇنىڭ نەزەرىدە مال ـ مۈ-لۈك، ھايات، كەسىپكە بولغان ئىنتىلىش دېگەنلەر كېرەكسىز توپىغا، ئەرزىمەس ماغزاپقا ئايلانغان، ھەممە نەرسە ئەھمىيىتى-نى يوقاتقانىدى. سۆزمەن، خۇش چاقچاق بۇ ئايال ئەمدى جىق سۆزلەشتىن قالغان، كۆن بويى كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ ھاڭۇېقىپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ھەر كۈنى مۇداپىئە سىگنالى چېلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ قارا كۆڭلىكىنى كە-يىپ ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بىنا ئۆينىڭ خىش ـ كېسەك دۆۋىسى

ئارىسىدا پەيدا بولاتتى ـ دە، پەقەت گەۋدىسىلا قېپقالغان پەلەمـ پەيدە چىقىپ ـ چۈشۈپ خېلىغىچە ماڭاتتى، ئاندىن پەلەمپەينىڭ سۈنۈق ۋادەكلىرىگە يۆلەنگىنىچە ئوغلىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈۋاتـ قاندەك بىر تەرزدە يىراقلارغا خېلىغىچە قاراپ كېتەتتى.

ـــ كىرىپ كېتەيلى، قەدىرلىكىم، ئولتۇيېر بىزدىن ئايـ رىلدى، ئۇ ئەمدى قايتىپ كەلمەيدۇ! ـــ خونتېر ئەپەندى ئۇـ نىڭغا شۇنداق دەيتتى.

ـــ ياق، ئۇ بىزنى تاشلاپ كەتمەيدۇ، مەن ئۇنىڭ كەچلىك تاماققا كېلىشىنى كۈتۈۋاتىمەن. شۇنداق ئوبدان بالىمز نېمىشقا يوقاپ كەتكۈدەك؟ مەن ئۇنى كۈتىمەن، ئۇ چوقۇم كېلىدۇ... ـــ دەيتتى ئۇ.

خېلى بىر چاغ بولغاندا سام خونتېر ئەپەندى ئۇنى يەر ئاستى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ، غۇۋا شام يورۇقىدا ئازراق بىر نېمە يېگۈزەتتى. ئەمدى خونتېر خانىمنىڭ ئوبدانلا ئۇيقۇسى كېلىدىـ غان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ چۈشتىن كۆڭلىگە تەسەللى تاپاتتى، ئۆزى يىتتۈرۈپ قويغان نەرسىلىرىنى ئىزلەيتتى، «ئولتۇيېر...» دەپ توختىماي جۆيلۈيتتى.

لوندون شەھىرى يەنە بومبارىدىمان قىلىنىۋاتاتتى. گىتلېرـ نىڭ «دېڭىز قاپلىنى پىلانى» ئەنگلىيىنىڭ بارلىق پورت، ئايـ رودروم، سانائەت شەھەرلىرىنى ۋەيران قىلىش، ئەنگلىيە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ غوللۇق قىسمىنى تارمار قىلىش، ئەنگلىيىنىڭ ئىقتىسادىي يوشۇرۇن كۈچى ۋە دۆلەتنىڭ باشقۇرۇش سىستېمىـ سىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ئەنگلىيە خەلقىنى بويسۇندۇرۇش مەقسىتىدە تۇزۇلگەنىدى. ئەنگلىيە ئارمىيىسى قايتۇرما زەربىگە ئۆتۈپ جان تىكىپ جەڭ قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تىرىشچاـ لىقى ئاخىر ئېغىر بەدەل تۆلەش بىلەن نەتىجىلەنىدى: توققۇز يۈزدىن ئارتۇق ئايروپىلان پاچاقلاپ تاشلاندى، بىر مىليوندىن ئارتۇق ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، سەكسەن ئالتە مىڭ پۇقرا بومـ

باردىماندا ئۆلدى. ئادەم ئۆلۈمدىن ھامان قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. لېكىن، بۇ ئاي بۇ كۈنلەردە لوندون ئاھالىسى ئۈچۈن ھايات قېلىش ئىستىكى چۈشكە ئوخشاش رېئاللىققا ئايلىنالمايدىغان مۇمكىنسىز بىر ئىشقا ئايلانغانىدى.

لياڭ بىڭيۈ يەر ئاستى ئۆيىدىكى تۆمۈر كارىۋاتتىن كېچە - كۈندۈز چۈشۈپ باقمايتتى. تولىمۇ ئېغىر بىر ھەسرەت يۈرىكىنى تىنىمسىز تىلغاش بىلەنلا قالماي پۈتكۈل تېنىنى يەپ كېتىۋاتاتتى. شۇ ھالىتىدە ئۇ سەكراتتىكى ئېغىر كېسەلگىلا ئوخشاپ قالغانىدى، ئېغىرلىشىپ كەتكەن تېنىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇرغۇدەك ماجالىمۇ يوق ئىدى. بارغانسېرى گېپىمۇ ئازلاپ كېتىۋاتاتقان خوتۇنىڭ خانىمنىڭ ئەكسىچە خەن زىچىگە ئۆزىنىڭ ئەڭ ئېغىر ئازابلىرىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىككى ئادەم ــ ياڭ چېن بىلەن ئولۇۋېبر توغرۇلۇق توختىماي سۆزلەپ بېرەتتى. دۆلىتى، ئىرقى، روھى ئوخشاش بولمىغان بۇ ئىككىسى مۇھەببەت دەرياسىدىن ئىككى قېتىم كېچىپ ئۆتۈپ چۆكۈپ كەتكىلى تاس قالغان بۇ ناتونۇش قىزنى ئىككى خىل نۇقتىدا ئېغىر زەربىگە ئۇچراتقان، يۈرىكىنى قاتتىق شىكەستىلىگەنىدى. ھايات ئەسلىدىنلا تولىمۇ قىسقا بولىدۇ، لېكىن ئۇ يىگىرمە بەش يىل ياشاپلا يەتكۈچە ئازاب تارتتى. ئەگەر ئەزرائىل ئۇنىڭ جېنىنى ھازىرلا ئالغان بولسا، ئۇ بۇ دۇنيادىن ئازاب، ئارمانلىرى بىلەن كېتىپ قالغان بولاتتى. ئەگەر ئۇ دۇنيا راستتىنلا بولىدىغان بولسا، ئۇ ئاشۇ دۇنيادىكى دوزاختا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىشنى خالايتىيۇ، ھەرگىزمۇ قايتىدىن ياشاش يولىنى تاللىمايتتى. كىشىلىك ھايات ھەقىقەتەن رەھىمسىز ئىكەن! ئەگەر خۇدا ئۇنى ئۆزىنىڭ دەرگاھىغا ئېلىپ كېتىشنى خالىمای پانىي ئالەمدە يەنە دەرد - ھەسرەت ئىچىدە ياشاشقا بۇيرۇسا، ئۇ چاچلىرى ئاقىرىپ، يۈزلىرىنى قورۇق بېسىپ مومای بولۇپ كەتسىمۇ توي قىلماي مەڭگۈ قېرى قىز بولۇپ ئۆتىدۇ. ئۆمۈر بويى تۇرمۇشـ

ئىلگىرى ئىزدىنىشى چەكسىزدۇ. بىر كۈننى بىر يىلدەك ئۇزۇتۇپ پەرىشتىلەرنىڭ سوئال - سوراقلىرى ئالدىغا بارغان چېغىدا، خۇداغا تېۋىنىپ تۇرۇپ: «ئېھ، خۇدا، مەن تېگىشلىك جازايىمنى تارتتىم!» دەيدۇ.

خەن زىچى ئاش - تامىقىنى يېگۈزۈپ كېچە - كۈندۈز دېگۈدەك لىياڭ بىگىنىڭ كارىۋىتى يېنىدىن ئايرىلمايتتى، ئۇنى ھاياتىنى قەدىرلەشكە دەۋەت قىلاتتى:

— يۈرەك، بىر نەرسە يېمىسىڭىز بولمايدۇ. سىز كېسەل تۇرسىڭىز، بىر ئامال قىلىپ...

— چى ئاكا، مېنىڭ كېسىلىم يوق. مېنىڭ يۈرىكىم... ئۇلگەن!

يۈرىكىم ئۇلگەن؟ بۇ نەقەدەر قورقۇنچلۇق سۆز - ھە! كونىلار: «روھنىڭ ئازابى تەننىڭ ئۇلۇمىدىن ئېغىر» دېگەن. ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان يۈرەك مۇشۇنداق ھاياتىنى خارابقىلسا - ھە؟ خەن زىچىنىڭ قەلبىنى ئېغىر غەم تېشى بېسىۋالدى. ئۇ بۇ سىڭلىسىنى ئۇلۇم ئاغزىدىن قانداق قۇتۇلدۇرۇشنى، ئازاب دېگىزىدىن تارتىۋېلىپ كىشىلىك دۇنياسىغا قايتۇرۇپ كېلىشنى بىلمەيتتى. كىشىلىك دۇنياسىمۇ ئوخشاشلا ئازابلىق تۇرسا!

يەر ئاستى ئۇيىنىڭ ئۇگزىسى بومبارىمانداپ تۇيۇقسىز تىترەپ بۇ كىچىككىنە ھاياتلىق ماكانىدا يانقان توت ئاجىز ۋۇجۇدقا ئۇلۇم ۋەھىمىسىنى ھېس قىلدۇرۇپ ئۆتتى. خەن زىچى بىردىنلا سىڭلىسى بىلەن ئۇ دۇنياغا بىللە كېتىشنىمۇ ئويلاپ قالدى. ئۇنىڭغا ھاياتىنىڭ تارتىشقۇدەك يېرى قالمىغاندەك تۇيۇلۇۋاتاتتى. ئۇلۇپلا تۇغقىنىمۇ ياخشىكەن، بېيىپىڭغا قايتىپ نېمە كەپتۇ!

— خەن ئەپەندى، يۈرۈك، — سام خونتېر بېشىنى كۆتۈرۈپ تېخى تىترەشتىن توختىمىغان تورۇسقا قاردى، — ھەممىز مېتروغا كۆچۈپ كېتەيلى، ئۇنىڭدىنمۇ مۇستەھكەمرەك

بىرەر ئاكوبقا كەتسەكمۇ بولىدۇ. ئەمدى بۇ «ئۆي» دىمۇ تۇرال-مىغۇدەكمىز!

ــ خونتېر ئەپەندى، بىكىيۇنىڭ ئەھۋالى بۇ تۇرسا مەن قانداق كېتەلەيمەن؟ ــ دېدى خەن زىچى ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە خورسىنىپ، ــ بىز كەتمەيلى. مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن. ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى، خانىم بىلەن ئىككىڭلار كېتىۋېرىڭلار!

ــ ئۆلسەم مەيلى دەمسىز؟... ئولىۋېيرنى كۆرگۈڭلار كېلىۋاتامدۇ؟ بوپتۇ، ئۆلۈڭلار! ھەممىڭلار ئۆلۈڭلار! ــ سام خونتېر ئاچچىق كۈلۈپ كۆزىگە ياش ئالغىنىچە بىر بۇلۇڭغا بېرىپ ھېلىقى ئاق ھاراقنى قولىغا ئالدى ۋە غۇرتۇلدىتىپ بىر دەمدىلا ئىچىپ تۈگەتكەندىن كېيىن بوتۇلكىنى يەرگە ئۇرۇپ چاقتى، ئاندىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئالايتقىنىچە كارىۋاتنىڭ يېنىغا يېقىلدى. بوغۇزىدىن خىرقىراق ئاۋازدا بىر ناخشا ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى. لوندون كوچىلىرىدا مەستلەر ئېيتىدىغان، بىر ئاڭلىسا ناخشىغا، بىر ئاڭلىغا يىغىغا ئوخشاپ كېتىدىغان مۇنۇ ھەسرەتلىك تۆت مىسرا شۇ تاپتا خونتېر ئەپەندىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتاتتى:

ئەي قەدىناس بۇرادەر،
ئوماق يۈزلۈك بۇرادەر.
خۇشلۇق بولسۇن، دەرد بولسۇن،
تەڭ ياشايلى بىز ھامان!

خونتېر مەست بولۇپ قالدى، ھايال ئۆتمەيلا ئۇيقۇغا كەتتى. يەر ئاستى ئۆيى ئېغىر سۈكۈنات ئىچىگە چۆكتى. بۇگۈن بىر يەردە ياشاۋاتقانلار ئەتە ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى.

لياڭ بىكىيۇ ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئىلىق بىر دۇنيانى، سۈزۈك قۇياش نۇرىنى، باھار شامىلىنى،

ياپيېشىل ئورمانلىقلارنى، پورەكلەپ ئېچىلىپ تۇرغان گۈللەرنى كۆردى، قۇشلارنىڭ تىنىمسىز چۇرۇقلاشلىرىنى ئاڭلىدى. ئەسلىدە دۇنيا دېگەن مۇشۇنداق بولۇشى، هايات دېگەن مۇشۇنداق بولۇشى كېرەكقۇ! هايات دېگەندە ساهىل، زۇمرەتتەك دېڭىز، ئاپئاق يەلكەن، خىلۋەت ئارال دېگەندەك نەرسىلەر بولۇشى كېرەكقۇ! بۇ نەرسىلەرنى كىم تارتىپ كەتتى؟ ئۇ ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن ئىنچىكىلەپ تۇغۇلغاندا، ئادەم بولۇپ بۇ دۇنياغا تۆرەلگىنىنى رەسمىي جاكارلىغاندا بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك نەرسىلەر ئىدى. ئادەم ئاتا بىلەن هاۋا ئانا ئادەمنى يارىتتى، «ئىنجىل» بىلەن «قۇرئان كەرىم» دە مۇشۇ نۇقتا ئوخشاشلا دەلىللەنگەن. ئەمىسە ئادەم هاياتقا شۇنچىلا دىشۋارچىلىقلارنى كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەنمۇ؟ هەممىگە قادىر خۇدا ئۆز بەندىلىرىگە ئاسايىشلىق، بەخت ئاتا قىلماقچى ئەمەسمىدى؟ دۇنيانى مۇهەببەتكە پۈركىمەكچى ئەمەسمىدى؟ مۇهەببەت... بۇ ئادەمنى نەقەدەر ئازابلايدىغان هەم نەقەدەر ئېزىقتۇرىدىغان ئىش ـ هە! لياڭ بىگىيۇنىڭ مۇهەببەت بەدىلىگە ئېرىشكىنى ئالدىنىش بولدى، ئولۇغېرنىڭ مۇهەببەت بەدىلىگە ئېرىشكىنى رەت قىلىنىش بولدى. مۇهەببەت دېگىنى رىيازەت، جىنايەت دېگەنلەر بىلەن بىر ئۇقۇممۇ؟... ئارالمۇ، بىرەر يەلكەنمۇ يوق بىر دېڭىزدا بىر چىرايلىق قىز چۆكۈپ كېتىۋاتىدۇ، دەھشەتلىك دولقۇنلار ئېچىدە جان تالىشىۋاتىدۇ، ۋارقىراۋاتىدۇ...

— چى ئاكا! — لياڭ بىگىيۇ ئايانچلىق ئاۋازدا ئېڭرىدى.

— يۈئېر، مەن قېشىڭىزدا، — دېدى خەن زىچى ئۇنى سىلاپ تۇرۇپ.

— مېنىڭ ئۆلگۈم يوق...

— سىز تېخى ئۆلمەيسىز، سىز ياش...

— راستمۇ؟

— راست. سىز ياخشى قىز، هاياتنى ئەمدىلەتىن باشلاۋا-

تىسىز. خۇدا سىزگە بەخت ئاتا قىلىدۇ. يۇئېر، غەيرەتلىكرەك بولۇڭ، ئالدىڭىزغا قاراڭ... — خەن زىچى شۇنداق دېگىنى بىلەن ئۆزلىرىنى قانداق قىسمەتلەرنىڭ كۇتۇپ تۇرغىنىنى بىلەمەيتتى.

— ياق، مەندە غەيرەت قالمىدى، مەن قورقۇۋاتىمەن. مەن هاياتنى سۆيەي دەيمەن، لېكىن مۇھەببەت جىنايەت ئىكەن ئەمەسمۇ... — دېدى لياڭ بىگۈ غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ.

— مۇھەببەتنى جىنايەت دېسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ يۇئېر، بۇرۇنقى ئىشلارنى تولا ئويلاپ ئۆزىڭىزنى ئازابلىماڭ، پات ئارىدا گۈزەل هاياتقا ئېرىشىسىز...

— راستمۇ؟ — لياڭ بىگۈ خەن زىچىنىڭ قولىغا تەشۈش ئىچىدە ئېسىلدى، — مېنىڭ يەنە سۆيۈش هوقۇقۇم بارمۇ؟ يەنە بارمۇ؟ يوق، ئەمدى يوق! مەن ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدۇم. دېگىزغا چۆكۈپ كېتىۋاتىمەن. مەن قورقۇپ كېتىۋاتىمەن، چى ئاكا، مېنى قۇچاقلىۋېلىڭ.

خەن زىچى لياڭ بىگۈنى قۇچاقلىدى، بېشىنى كۆكرىكىگە قويغۇزدى. ئۇنىڭدا: «يۇرىكىمنىڭ دۈپۈلدەشلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ تېخى هايات ئىكەنلىكىنى چۈشەنسۇن، ئۆلۈم توغرىسىدىكى ۋەهىمىلەردىن قۇتۇلسۇن» دېگەندەك بىر ئۇي بار ئىدى.

— مەن تېخى هايات... — لياڭ بىگۈنىڭ ئاۋازى زەئىپ، تىترەڭگۈ ئىدى، — مەن... بىر هايات ئادەم. مېنىڭ... ياشاش، سۆيۈش هوقۇقۇم بار!

— بار، ئەلۋەتتە بار. سىزنىڭ نۇرغۇن هوقۇقىڭىز بار... — خەن زىچى بۇ گېپى بىلەن لياڭ بىگۈگىمۇ، ئۆزىگىمۇ تەسەللى بېرىۋاتاتتى.

— چى ئاكا، مېنى چىڭ قۇچاقلاڭ...

خەن زىچى لياڭ بىگۈنى چىڭىدە قۇچاقلىدى.

— چى ئاكا، مېنى سۆيۈڭ...

خەن زىچى جايىدا تۇرۇپلا قالدى. بۇ قانداق بولغىنى؟ بۇنى ئاكا ـ سىڭىللىق مۇھەببىتى دېيىش كېرەكمۇ ياكى رەسمىي مۇھەببەتمۇ؟

ـــ ياق، يۈئېر، بىز بۇنداق قىلساق بولمايدۇ؟

ـــ نېمىشقا؟

خەن زىچى جىمىپ قالدى. يېرىم ئۆمرىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۈيمىغان، بېيجىڭدا داڭقى يىراق ـ يېقىنلارغا تارالغان، لوندوندىمۇ شۆھرەت قازانغان ئوتتۇز سەككىز ياشلىق بۇ ئادەم تۇنجى قېتىم «مۇھەببەت» ئالدىدا قاتتىق دېلىغۇل بولۇۋاتاتتى. بۇ، ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان ھېسسىيات ئىدى. ئىلگىرى ئۇ ئادەملەر ئارىسىدا مېھىر ـ مۇھەببەت بولىدىغانلىقىنى، كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە قىلغان ياخشىلىقىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن باردى ـ كەلدىنى ئۆزۈلدۈرمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى، لېكىن ئۆزىگە مەنسۇپ «مۇھەببەت» نىڭ بارلىقىنى سەزمىگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئىلكىدىكى ئۆتمۈشكە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تۈگىدى. ئەمدى ئۇنىڭ نېمىسى قالدى؟ ئۇ يۈئېرنى چىڭىدە قۇچاقلاپ تۇرغان ئاشۇ دەقىقىدە بىر خىل جىنايەتكارانە تۇيغۇ ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىۋاتاتتى، ئۇنى ھېچقاچان غەيرىي مەقسەتتە بولماسلىققا ئۇندەۋاتاتتى. ئالدىدا تۇرغان بۇ قىز كىم؟ سىڭىلىسىمۇ ياكى كىچىكىدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان ھەمراھىمۇ؟ ياكى ئېغىر كۈنلەردە بىللە بولغان دوستىمۇ؟ ئەمىسە ئولۇۋېر ئۇنى «تارتىۋالماقچى» بولغاندا نېمىشقا ئەنسىرىگەن؟ نېمىشقا لياڭ بىڭيۇ ئەزرائىلنىڭ ئالدىدا سەكراتقا چۈشكەن چاغدا ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆلۈپ كېتىشنى خالىدى؟ نېمىشقا قىز دادىللىق بىلەن ئۆزى زارىقىپ كۈتكەن مۇھەببەتنى ئىزھار قىلغاندا يەنە ھازىرقىدەك تېڭىرقاپ قالدى؟ خەن زىچى بۇلارغا ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيتتى...

ـــ بىلدىم، سىزمۇ... ماڭا ئوخشاش زەئىپ ئادەم ئە-

ەنسىز. بۇ دۇنيادا بىر ئادەمنىڭ نابۇت بولۇشىغا ئۆزىلا ئە-
ەس، باشقا ئادەممۇ سەۋەبچى بولىدىكەن. چى ئاكا، بىز ئادەم.
ايات ياشىغاندىكىن... ئادەمدەك ياشىشىمىز، سۆيۈش ھوقۇ-
سىمىزدىن بەھرىمەن بولۇشىمىز كېرەك!

— مېنىڭ... شۇنداق ھوقۇقۇم بارمۇ؟ — بۇ سوئالنى
ۇ ئۆزىدىن ھەم لياڭ بىڭيۇدىن سورىدى، — مېنىڭ سۆيۈش
وقۇقۇم بارمۇ؟

ئىدراك بىلەن تەن تىركىشىۋاتاتتى. خەن زىچى ئۆز قەلبى-
گە قاتمۇ قات تورلارنى توقۇۋاتقان ھەم ئۆزىنى ئاشۇنىڭ ئىچىگە
اپساپ قويغانىدى. بۇ تور شۇنچىلىك ئاجىز ئىدىكى، ئۇ ئازراق-
لا كۈچسە ئۇنىڭ ئىچىدىن چىقالايتتى. ئۇ قۇچاقلاپ تۇرغان
ۇ دەردەمەن قىز زادى كىم؟ مۇلايىملىقنىڭ، ئاق كۆڭۈللۈكنىڭ
ەكسىچە كىشىلىك دۇنياسىدىن شەپقەتسىزلەرچە مۇئامىلىگە ئۇ-
رىشكەن بۇ قىز زادى كىم؟ ياق، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قان
ئوخشاشمايدۇ، ئارىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان توساق يوق! ئۇلار
ەقدىرداش ئاكا — سىڭىل ھەم ئايرىم — ئايرىم ئىككى ئادەم:
بىرى ئەر! بىرى ئايال!

يەرنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن، سۇكۇنات ئارىسىدىن، قان
بىلەن گۆشتىن پۈتكەن تەندىن ئوقچۇپ چىقىۋاتقان بىر كۈچلۈك
چاقىرىق تەقىبلەنگەن مۇزدەك يۈرەكنى، ئۇزۇندىن بېرى ساقلە-
نىپ ياتقان نازۇك بىر ھېسسىياتنى ئويغاتتى. دۇنيا ئۇنتۇلدى،
ئاسمان ئۆرۈلدى، تاغدىن كەلكۈن يامرىدى، دېڭىز سۈيى قۇ-
رۇقلۇقنى يۇتۇپ كەتتى، ئەتراپتا چاقماق چاقتى، تەنھا ئارالدە-
كى ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئاندىن باشقا ئادەم زاتى قالمىدى.
دۇنيا قايتىدىن باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى.

دۇنيا قايتىدىن باشلاندى، يەنە كېلىپ بۇ دۇنيا ئىككىلا
ئادەمنىڭ دۇنياسى ئىدى. بۇ جىنايەتلىك، كۈلپەتلىك دۇنيامۇ
باكى بەخت، ئۈمىد ئاتا قىلىدىغان دۇنيامۇ؟ ئىككى روھنىڭ

ئۆلۈم ئالدىدىكى سەكراتى، ئىككى روھنىڭ بىر - بىرىگە ئەۋەتكەن چاقىرىقى، ئىككى روھنىڭ تۈيۈقسىز سوقۇلۇشى، ئىككى روھنىڭ ئازابلىق ئىگرىشى. . . ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى بىلمەيتتى. ئاجىز بىر ژۇجۇد نابۇت قىلىندىمۇ ياكى قۇنقۇزۇۋېلىندىمۇ؟

ھاياتتا جىمى ئارمانغا يەتكىلى بولامدۇ؟ غەم - قايغۇدىن قۇتۇلغىلى بولامدۇ؟

بىر جۈپ تەن چۈش قوينىدا مېھمان بولۇپ ئۇزۇۋاتىدۇ، بىر دەملىك لەززەتتىن بەھرىمەن بولۇۋاتىدۇ!

ھايات چۈشمۇ؟ ياق، چۈشنى ئۇنتۇپ كەتكىلى بولىدۇ، لېكىن ھاياتنى ئۇنتۇپ كەتكىلى بولامدۇ؟

ھايات بىر پارچە كىتابمۇ؟ ياق، پۈتكەن كىتابقا يەنە ئۆزگەرتىش كىرگۈزگىلى بولىدۇ. ھاياتقا تۈزىتىش كىرگۈزگىلى بولامدۇ؟

ھاياتنىڭ ئەزەلدىن ئۆز مۇساپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان سخېمىسى بولغان ئەمەس، بىز پەقەت ياشاش پۈرسىتىمىزنى تۈگەتكىنىمىزدىن كېيىنلا ھايات مۇساپىسىنى بېسىپ بولغانلىقىمىزنى ھېس قىلىمىز!

تارىخ ئەزەلدىن ھەش - پەش دېگۈچە پۈتىدىغان ئەسەر. ئۇ رەسمىي تارىخقا ئايلانغاندا، كېيىنكى ئەۋلادلار ئۇنىڭغا خىلمۇ - خىل باھالارنى بېرىدۇ. لېكىن، مەيلى قانداق باھا بەرسۇن، ئىلگىرى ئۇنىڭ مەۋجۇت بولغانلىقىنى ئىنكار قىلالمايدۇ، پەقەتلا تاسادىپىيلىق ئىچىدىن مۇقەررەرلىكنى تاپقاندىن كېيىن ئۇنى قامۇس قىلىپ پۈتىدۇ.

تارىخ ئىنسانلارنىڭ باسقان ئىزى، ئەمما ئىز قالدۇرغانلىكى ئادەمنىڭ ھەممىسى ھاياتىدا ئۆز تارىخىغا توغرا قارىيالمغان ئەمەس.

تارىخنى قايتا يازغىلى بولمايدۇ. مەيلى ئۇ نەچچە مىليون ئادەمنىڭ تەقدىرىنى ئۆيان - بۇيان قىلىۋەتكەن غايەت زور ئۆز-

گىرىش بولسۇن ياكى قەغەزگە پۈتۈشكە ئەرزىمەيدىغان ئاددىي ئادەملەرنىڭ پەۋقۇلئاددە سەرگۈزەشتىسى بولسۇن، ئۇ ھامان قايتا يېزىلمايدۇ.

نۇرغۇن نەرسە ئۆتۈپ كەتتى، يەنە نۇرغۇن نەرسە قېپقالىدى.

. . .

ئارىنى يەنە ئۇزۇن سۈكۈت، چىدىغۇسىز سۈكۈت باستى.

بۇ دۇنيادا ئايال كىشىگە ئېرىنىڭ سىرتتا باشقا ئاياللار بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرگىنىنى سېزىپ قېلىشتىن ئارتۇق بەختسىزلىك بولماس، ئەر كىشى ئۈچۈن ئايالىنىڭ ئالدىدا ئاشنا ئۇيناش جەريانىنى ياۋاشلىق بىلەن تاپشۇرۇشتىن ئارتۇق نومۇسلۇق ئىش بولماس. ھالبۇكى، بۇ «خۇشلۇق»، بۇ «ئاشنا» ئىشىغا خەن خانىمنىڭ بىر ئۆيدە چوڭ بولغان، بىر قورساقتا ياتقان سىڭلىسى سەۋەبچى ئىكەن. ئاھ، تەقدىر، سەن نېمانچە رەھىمسىز؟

چىجىنجەينىڭ مۇكەممەل ئوبرازىغا داغ تەگدى. ئېھتىمال، دۇنيادا مۇكەممەل ئادەم يوقتۇ، ئۇ مۇھەببەت پەيدا قىلىدىغان خاتا تۈيغۇدۇ، ئېھتىمال، چىجىنجەينىڭ ئىگىسى بولغان خەن زىچى ئانا دىيارىغا قايتىپ كېلىپ ئۆز ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىن قەدەم ئالىدىغان چاغدا ئۆزىنىڭ قىرىق يىلدىن بۇيانقى ئوبرازىنىڭ يەنىلا نۇقسانسىز ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ كەتكەن بولغىيدى. ئەمما، ھازىر بۇ ئوبراز يوق، ئۇنىڭغا داغ تەگكەنىدى. «بىلىمدان» قەسرىنىڭ يۈز نەچچە يىلدىن بېرى چىرىمىگەن بوسۇغىسى شۇ تاپتا بەھەيۋەت بىر پاسىل تاشقا ئوخشاش ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئىككىگە ئايرىپ قويدى. ئۇ چەت ئەلدە ئۆزىنى ئاقلاش، ئۆزىگە تەسەللى بېرىشنىلا خىيال قىلغان بولسا، ئۆز ماكانىغا قايتىپ كەلگەندە بۇ ئويلىرى بىقاۋۇللۇق، مەنىسىزلىك ئارىلاشقان ئوي ـ پىكىرلەرگە ئايلانىدى. ئايالىنىڭ ئالدىدا قايتا

پەيدا بولغان چېغىدىلا بۇ بىچارە ئايالنىڭ ئۆزىنى ئاجايىپ چوڭ-قۇر بىر مۇھەببەت بىلەن سۆيىدىغانلىقىنى سەزدى. ئۇ ئىلگىرى بۇ نۇقتىغا سەل قاراپ نىكاھ سىرتىدىكى مۇھەببەتكە ئىش كۆر-مىگەن سەبىي بالىدەكلا مۇئامىلە قىپتۇ ئەمەسمۇ. يۇئېر... يۇئېر زادى ئۇنىڭ نېمىسى؟ ئۇلار «ئەر - خوتۇن» لۇق سالاھە-يىتى بىلەن چەت ئەلدە بىرنەچچە يىل ياشىدى ھەم مۇشۇ سالا-ھىيەت بىلەن ۋەتىنگە قايتىپ كەلدى. ئەمىسە بىئېرنىڭ ئورنى-چۇ؟ خەن زېچى، سەن زادى نېمە ئىش قىلىپ قويدۇڭ؟ ئۇستا-زىڭ تاپشۇرۇپ كەتكەن بۇ بىر جۇپ يېتىم قىز ئالدىدا گۇناھىڭ بارلىقىنى بىلەمسەن!

خەن خانىمنىڭ يۈرىكىگە دەرد - ئەلەم سىغماي قېلىۋاتا-تى، ئالدىدىكى بۇ ۋىجدانسىز ئەرنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكۈسى، خوتۇن ئۇستىگە خوتۇن ئالغىنىغا تويدۇرۇپ كوچا - كويلاردا، قولۇم - قوشنىلارنىڭ ئالدىدا رەسۋايىنى چىقارغۇسى، ئادەتتە كىيىمىنى قىرلاپ، ئايىغىنى مايلاپ يۈرىدىغان سالاپەتلىك خەن خوجايىنىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى خەلقئالەمگە تونۇتۇپ نام - ئابرۇيىنى يەرگە ئۇرغۇسى، ئىككىنچىلەپ خەققە قارىغۇسىز قىلىۋەتكۈسى كەلدى. بىراق، يەنە بۇنداق قىلىشقا چىدىمايتتى؟ ئالدىدا تۇرغان بۇ ئەر كىم؟ ئۇ تاغدەك ئىشەنگەن، پۈتۈن مېھرىنى بەرگەن چى ئاكىسى، تويلۇق ئالماي، زىياپەت ئۆتكۈز-مەي، مېھمان چاقىرماي ئۆزىنى قىز چېغىدا ئەمرىگە ئالغان ئېرى؛ چىجىنجەينىڭ ئۆزى خارابلاشقان، قۇرغۇچىسى ئۆلۈپ تۈگىگەندىن كېيىن قايتا ئىگىلىكىنى تىكلەپ بەرگەن، ئانىسى ھەم ئۆزلىرىنىڭ بېشىنى سىلىغان شاپائەتچىسى؛ بەخت ئىچىدە تۇغۇلۇپ دېشۇارچىلىق ئىچىدە چوڭ بولغان ئوغلى تېەنشىڭنىڭ ئون بىر ياش چېغىدا يۈزىنى كۆرۈش پۈرسىتىگە ئېرىشكەن دادىسى. ئۇرۇش بۇ ئائىلىنى ۋەيران قىلدى، ئېرى بالا - قازا ئىچىدىن قۇتۇلۇپ قايتىپ كەلدى. ئۇ ئېرىگە ئۆچ، ئەمما ئۇنىڭ

ئۆلۈمىنى خالىمايدۇ. ئېرىنىڭ بېشىنى قايدۇرغان ئاشۇ مېكە-
جىننىڭ يۈزىگە شاپىلاق سالىدۇ، ئۇستىگە يۇندى چاچىدۇ.
خەلقئالەمنىڭ ئالدىغا تارتىپ چىقىپ رەسۋا قىلىدۇ. لېكىن،
بۇنداق قىلىشقا ئۇنىڭ يۈرىكى چىدامدۇ؟ يۈئېر ئۆزىگە ئوخشاشلا
بەش يېشىدا دادىسىدىن، ئون ئىككى يېشىدا ئانىسىدىن يېتىم
قالغان، جاپا ـ مۇشەققەتنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتقان، ئۆزى
ھەم ئاچا ھەم ئانا بولۇپ چوڭ قىلغان قىز. ئۇ ئەمدى بويىغا
يەتتى، دۇنيادا ياتلىق بولمايدىغان قىز بارمۇ؟ ئاچا بولغان ئادەم
نېمىدەپ بۇ ئىشقا سەل قارىدى. ئۇنىڭ يەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا
ئۇنچىلىك خورلۇققا ئۇچرايدىغانلىقىنى كىم ئويلىغان؟ چەت
ئەلگە بىر چىقىپ ئون يىل تۇرۇپ قالىدىغىنىنى كىم ئويلىغان؟
دۇنيادا ئېچىلمايدىغان گۈل بولامدۇ؟ ئون يىل داۋامىدا ئۇ
سىڭلىسىغا ئىگە بولالامتى؟ سېرىق چاچ، يوغان بۇرۇن ئەجنە-
بىيدىن بىرىگە تەگكەن بولسا قانداق قىلالايتتى؟ يۈئېر تېخى
كىچىك، ساددا، ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىشقا كۆنۈپ قالغان.
ئەمدىلىكتە قەدەمنى بىر قېتىم خاتا باسقان سىڭلىسىنى بىراقلا
خاراب قىلسۇنمۇ؟ ئۆچ بولغىنى بىلەن نېمە ئىش قىلالايدۇ؟
ھەي، ئۇنىڭ ئەقىلسىز سىڭلىسىنىزە!

ياستۇقنى بېشىغا پۈركەپ يانقان خەن خانىمنىڭ يىغلىغۇ-
چىلىكىمۇ ماجالى قالمىغانىدى.

— سىز... سىڭلىمنىڭ بەختىگە ئولتۇرۇپسىز!

...

— ئەمدى ئۆزۈڭىزنىڭ بەختىگىمۇ ئولتۇردىڭىز!

— ...

— ئانا ـ بالا ئىككىمىزنى بۇرۇنلا ئۇنتۇپتىكەنسىز ـ دە!

— ئۇنتۇپتىكەنسىز؟ — خەن زىچى ئېسەنگىرەش ئىچىدە
بېشىنى كۆتۈردى، — مەن... سىلەرنى قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالا-
ي؟ ئۇنتۇغان بولسام قايتىپ كېلەمتىم؟

— قايتىم كېلەمتىم؟ كىم سىزنى قايتىپ كەل دەپتۇ؟ — خەن خانىم شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلدى، — ئۇنداق ئىشنى قىلمىشقان ئادەم نېمىدەپ قايتىپ كېلىشتىكىڭ؟ سىرتتا كۆزۈمدىن نېرى تۇرۇشساڭ بولمامتى؟ ئۆلۈپلا تۇغەشكەن بولساڭ، كۆزۈمۇ كۆرمىسە بولمامتى؟ ئەمدى بۇ ماڭا نېمە كۇن؟ نېمىدەپ قايتىپ كېلىشتىكىڭ؟ مېنى كۆرسۇن، ئىچى ئېچىشسۇن دەپمۇ؟ خەن زىچى، سەن نېمىدېگەن رەزىل - ھە!

— بىئېر، بەك يىراقنى ئويلاپ كەتتىڭ! — خەن زىچى ئازاب ئىچىدە چاپىنىنىڭ پېشىنى قاماللىدى، يۇرىكى دۇپۇلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى، — سىرتتا سەرگەردان بولۇپ يۇرگەن ئادەمنىڭ ئۆيىنى قانچىلىك سېغىنىدىغانلىقىنى سەن بىلمەيسەن! نەگىلا باراي، جۇڭگولۇقنى كۆرسەملا خۇشلۇقۇمدىن قىلىدىغان قىلىقلىرىم قالمىدى. كۇندە ئۆينىڭ خېتىنى كۇتتۇم، جۇڭگوغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى سۇرۇشتۇردۇم. ھەممىلا يەردە «پۇسىتانى يەر كۆيۇپ كۇلگە ئايلاندى، پۇستانى يەردە مانچە مىڭ ئادەم ئۆلدى» دېگەنگە ئوخشاش خەۋەرلەر... ئۆيىمىزنىڭ ئامان قالغانلىقىغا كۆزۈم يەتمىدى. ياپون ئالۋاستىلىرى تەسلىم بولغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت يىغلاپ كەتتۇق. ئىشەنچ قىلمايلا يازغان خېتىمىزگە جاۋاب خەت كەلدى. بۇنداق بولۇشى خىيالىمىزغىمۇ كىرمەپتىكەن. خېتىڭنى ئالغۇچە قوللىرىم تىترەپ كەتتى، كۆرۈشكە جۇرئەت قىلالمىدىم. ئاخىر يۇئېر ماڭا ئوقۇپ بەردى. خەت بىر جۇملىلا يېزىلغان بولسىمۇ يۇرىكىمگە قاتتىق تەسىر قىلدى. خەتنى قولۇمغا ئېلىپ قارىدىم... بۇ تىەنشىڭنىڭ خېتى ئىكەن. ئوغلۇم خەت يازغۇدەك بوپتۇ، بالا - چاقام تېخى ھايات ئىكەن. قايتىشنى ئويلىدىم، سىرتتا بىر كۇنمۇ تۇرغۇم كەلمىدى. ئۇ چاغدا ئەنگلىيىدە ئۇرۇش توختىغانىدى. بىز خوتىرلارنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ باشقا بىر ئۆينى ئىجارىگە ئالدۇق. ئۇ ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرەلمىگەندىن كېيىن جۇڭ-

گولۇق ئاچقان بىر مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتاتتى. مەكتەپ ئۇنىڭ ئۆزۈنراق ئىشلەپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇپ قېلىشىمىزنى ئۆتۈندى. لېكىن، بىزنىڭ تۇرۇپ قالالىشىمىز مۇمكىنمۇ؟ تېخنىكىنىڭ خېتى قولىمىزغا تەگكەن ئەھۋالدا بىزنى كىم تۇتۇپ قالالايتتى؟ بىز... يەنىلا قايتىپ كەلدۇق. پاراخوت بەك ئاستا ماڭىدىكەن، ئىككى ئايدا كەلدۇق. «قاچان ئۆيگە بارارمىز!» دەپ كۆزىمىز تۆت بولدى!

— كەچكىچە «بىز، بىز» دەۋەرمەك! — ئېرىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ خەن خانىمنىڭ ئىچى تېخىمۇ ئاچچىق بولدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ پىكىر - خىيالىرى چىگىشلىشىپ كەتكەندى، — سىزنىڭ ئۆينى سېغىنغىنىڭىز راستۇ، ئۇچۇ؟ ئۇمۇ كېلىشنى ئويلىدىمۇ؟ كېلىشكە جۇرئەت قىلالىدىمۇ؟

— ياق... — خەن زىچى قوللىرى بىلەن يۈزىنى قامال - لىۋالدى، — ئۆيگە يېقىنلاپ كەلگەنسېرى ئەنسىرەپ قالدى. سېنىڭ يۈزىڭگە قانداق قاراشنى بىلمىدى. پاراخوت شاڭخەيگە كەلگەندە يىغلاپ كەتتى. «ھامىنى جۇڭگو زېمىنىغا كەلگەندىن كېيىن بۇ يەرمۇ ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگە ئوخشاش، مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قالايلى!» دېدى. مەن قايتا - قايتا نەسىھەت قىلدىم. ئەتىسى ئۇ قارارىنى ئۆزگەرتىپ مەن بىلەن بىللە پاراخوتقا چىقتى. ئۇ قايتىپ كەلمىسە بولمايتتى. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۆيى تۇرسا. ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تۇپرىقى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى مۇشۇ يەردە تۇرسا. ئۇ سىلەرنى سېغىنغانىدى.

خەن خانىم ئېرىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— سىز ئۇنى شاڭخەيدە قالدى دېمىگەنمىدىڭىز؟

— ياق، — دېدى خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلىتىپ، — خەي ئاچامنىڭ ئالدىدا شۇنداق دېمىسەم بولمايتتى. ئۇ مەن بىلەن تەڭ قايتىپ كەلگەن.

— هازىر نەدە؟

— مېھمانخانىدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ يەنە ئىككىلىنىپ قالدى. مەن ئۇنى بىرەر يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن سەن بىلەن پاراڭلىشاي دەپ...

— نېمە توغرۇلۇق پاراڭلاشماقچىدىڭىز؟ ئۇنى مېھمانخانىدا بىر ئۆمۈر ئاشنا قىلىپ باقاي دېگەنمىدىڭىز؟ ئۇ بۇ ئۆيگە ئەمدى قەدەم باسمامتى؟ خەقنىڭ كۆزىنى، قۇلىقىنى توسۇۋالالامتى؟

— خەن خانىمنىڭ كۆڭلى بەكلا بۇزۇلدى، بايا خېلى بېسىقىپ قالغان غەزىپى بىردىنلا ئوت بولۇپ ياندى.

— ئەمىسە... سەن دېگىنە، قانداق قىلايلى؟ — پۈتۈن-لەي ئىلاجسىز ئەھۋالدا قالغان خەن زىچى ئەمدى ئايالى نېمە دېسە شۇنىڭغا ماقۇل دېيىشكە ئۆتتى.

— ھەي-ي! — خەن خانىم ھالسىز بىر ئۇھ تارتتى. ئۇنىڭ بۇ ئۇھ تارتىشىدا ھەم غەزەپنىڭ، ھەم ھېسداشلىقنىڭ، ھەم چەكسىز بىر ھەسرەتنىڭ پۇرىقى بار ئىدى، — ئۇنى قايتۇ-رۇپ كېلەيلى. ئۆزىمىزنىڭ چاۋىسىنى ئۆزىمىز چىتقا يايمايلى، بۇرۇنقى ئىشلار ئېچىمىزدە سېسىپ كەتسۇن! ئۇنىڭ خەقنىڭ يۈرتىدىن ئامان - ئېسەن قايتىپ كېلەلىشىمۇ خۇدانىڭ شاراپە-تى. بوپتۇ، مەن ئۇن چىقارماي، تىللىماي. بۇ ئىشنى خەي ھامىمغا دېمەيلى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن بىرەر ئادەم تېپىپ ئۇنى ياتلىق قىلىۋېتەرمىز. مېنىڭ ئاچىلىق مەجبۇرىيە-تىم شۇنىڭ بىلەن تۇگىگەن بولار. بۇنىڭدىن كېيىن ئالاقە قىلمايلى، سىزمۇ ھەرگىز ئۇنىڭغا ئېچ ئاغرىتىپ كەتمەڭ!

— بۇ... بۇنداق قىلىش تەسمىكىن... — دېدى خەن زىچى قورقۇمسىراش ئېچىدە ئايالىغا تىكىلىپ.

— نېمە؟ — خەن خانىمنىڭ خۇيى تېخىمۇ بەكرەك تۇتە-تى. ئەمدى ئۇنىڭ سەۋر قاچىسى توشقانىدى، — مەن تېخى دەردىمنى ئېچىمگە يۇتۇپ ھەرقايسىڭغا يۇز - خاتىرە قىلىۋاتە-

سام، سەنلەر مەن بىلەن سودىلاشماقچىمۇ؟ بۇ سودا ئىشى ئە-
مەس تالىشىدىغان. تېخى نېمەڭگە نوچىلىق قىلىشسەن، دېگە-
نە!

— بىز... بىزنىڭ بالىمىز بار! — دېدى خەن زىچى بېشىنى ساڭگىلىتىپ.

— ھە؟ — خەن خانىم جايىدا تۇرۇپلا قالدى.

شەرقىي ھۇجرىدا تىەنشىڭ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى، ئۇ چۇشىدە پات - پات: «دادا...» دەپ چاقىراتتى.

خەي ھامما ئۆز ئوغرىندا ئۆرۈلۈپ قويدى، قايسى ۋاقىت بولغانلىقىنى بىلەلمىدى. تۆر ئۆي تەرەپتىن گۇدۇڭشىغان ئاۋاز كېلەتتى. ئەمما، ھېچقانداق گەپنى ئېنىق پەرق ئېتەلمەي: «ئوتتۇز - قىرىق ياشقا كىرىپ قالغاندىمۇ ياش ئەر - خوتۇنلار-دەك يېقىن بولۇپ كەتكىنىنى بۇلارنىڭ. ئاران بىر كۆرۈشكەندە گېپىي تۇگىمەي قاپتۇ - دە!» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ يەنە ئۇيقۇغا كەتتى.

تاڭ يورۇدى.

خەي ھامما ئەتىگەندە ئوغرىدىن تۇرۇپ خەن زىچى ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى بازاردىن ئەكەلدى. تۆر ئۆيدىن يەنىلا شەپە يوق ئىدى، شۇنىڭ بىلەن خەي ھامما: «ئەر - خوتۇن ئىككىسىگە قارىماي تىەنشىڭنىڭ تامىقىنى يېگۈزۈپ مەكتەپكە ماڭدۇرۇۋېرەي، ئۇلار تۇنۇگۈن بىر كېچە پاراڭلاشتى، بۇگۈن ئۇزۇنراق ئۇخلىۋالسۇن!» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. ساقلا - ساقلا، تاماقمۇ سوۋۇپ قالدى. ئاخىر پەقەتلا تاقەت قىلالماي، پېشايۋاننىڭ ئالدىغا كېلىپ يېنىك يۆتەلدى، ئاندىن:

— تىەنشىڭنىڭ دادىسى، ئوغرىڭدىن تۇردىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى. جاۋاب ئوغرىدا كىمدۇ بىرىنىڭ ئاچچىق خورسىنغىنى ئاڭلاندى.

— بۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟ كېلە - كەلمەي يەنە نېمىگە خورسىنىشىدىكىنە؟

تۆر ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىدىن تاقالمىغانىدى، ئۇ ئىشىكنى بوشلا ئىتتىرىپ ئېچىگە كىردى. كىردىيۇ، ئېچىدىكى مەنزىرە- دىن داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. خەن خانىم يوتقانغا پۈركىنىپ ئېسەدەپ يىغلاۋاتاتتى، خەن زېچى ئورۇندۇقتا قاتتىق خورسە- نىپ ئولتۇراتتى.

— نېمە بولدى سىلەرگە؟ — خەي هامما كۆلۈپ تۇرۇپ سورىدى. ئۇ: «بۇ ئىككىيلەن ئون يىللىق سەرگۈزەشتىلىرىنى دېيىشىپ كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ قالغانىدى. شۇڭا ئارىدىكى قاتمال كەيپىياتنى يوقاتماقچى بولۇپ دېدى، — خەن ئەپەندى قايتىپ كەلسە، بۇ خۇشال بولۇشقا تې- گىشلىك ئىشقۇ! يۇرۇڭلار، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، ناشتا قىلە- مىز!

ئۇلارنىڭ هېچقايسىسى جاۋاب بەرمىدى.

— نېمە زۇۋان سۇرمەي ئولتۇرىسىلەر؟ سوقۇشۇپ قالغان چۈجە - خورازلاردەك ئولتۇرۇپ كەتكىنىڭلارنى قاراڭلا! زادى نېمە دېيىشكەنتىڭلار؟ نېمە بولدى سىلەرگە؟ تېخنىشىڭنىڭ ئانە- سى، نېمە گەپ بولسا ئەتە دېيىشسەڭلا بولمامدۇ؟ بۇنداق خۇشال- لىق كۈنلەردە كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىشىپ نېمە قىلىسىلەر؟

— ئاچا، — دېدى خەن خانىم ياشلىرىنى سۇرتكەچ كەينە- گە بۇرۇلۇپ، — تېخنىشىڭ بىرنەرسە يېدىمۇ؟

— بۇرۇنلا يېگەن، مەكتەپكە يولغا سېلىۋەتتىم! نېمە پەرىشان ئولتۇرىسىلەر؟

— سىز تامىقىڭىزنى يەۋېرىڭ، بىز بىلەن چاتىقىڭىز بولمىسۇن. ئەنسىرىمەڭ، ئۇرۇشۇپ قالغىنىمىز يوق. بۇ يەردە بىر ئىشنى مەسلىھەتلىشىۋاتىمىز. تامىقىڭىزنى يەپ بولۇپ ئارە- مىڭىزنى ئالارسىز. بىز بىلەن چاتىقىڭىز بولمىسۇن، بىزنىڭ

يەنە دېيىشىدىغان گەپلىرىمىز بار!

خەي هاممۇ لاسسىدە بولۇپ قالدى. ئۇ مەشكە كۆمۈر سېلىپ ئۈستىگە چەينەكنى قويغاندىن كېيىن: «هەي، بۇلار مەندىن بىر نەرسىنى يوشۇرۇۋاتىدىغۇ دەيمەن، مىڭ قىلسىمۇ ئۆز ئاچىسى بولمىغاندىن كېيىن بەربىر يات كۆرىدۇ ـ دە!» دېگەندىلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەچ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كىردى، ئەممۇ تاماققا پەقەتلا زوقى تارتمىدى.

شۇ ئارىدا كىمدۇ بىرى دەرۋازىنى قاقتى.

خەي هاممۇ يەۋاتقان تامىقىنى ئالدىراپ قويۇپ قويۇپ دەرۋازىنى ئاچتى. دەرۋازا ئالدىدا چەت ئەلچە كىيىنگەن، ئىككى ياشلار چامىسىدىكى بىر قىزنى كۆتۈرۈۋالغان ياش بىر ئايال تۇراتتى. ئۇنىڭ كەينىدە چىرايلىق بىر پىكاپ كەينىگە بۇرۇلۇۋاتاتتى، كوچىدا يەنە بىرقانچە خۇرۇم چامادان قاچىلانغان بىر رېكشىمۇ بار بولۇپ، رېكشىچى ئارغامچىنى يېشىۋاتاتتى. خەي هاممۇ هەيران قالدى.

ـــ هاممۇ، مەن قايتىپ كەلدىم! ـــ هېلىقى ئايال خەي هاممۇغا ئۆزىنى ئېتىپ بار ئاۋازى بىلەن يىغلاشقا باشلىدى.

خەي هاممۇ شۇندىلا ئېسىگە كەلدى.

ـــ ۋۇي، بۇ يۇئېر خانقىز ئەمەسمۇ؟ تېخى تۇنۇگۈنلا سىزنى شاڭخەيدە دەۋاتىمتى؟ يەنە ئىككى كۈندە يېتىپ كەلگۈدەك دەپ ئويلاۋاتسام بىردەمدىلا كېلىپ بوپسىز. ۋۇي، بۇ كىمنىڭ قىزى؟ سىرتتا تالالىق بولۇشقىمۇ ئۇلگۈرۈپسىز ـ دە. بالىڭىزمۇ چوڭ بولۇپ كېتىپتۇ. قارىمامسىز، تېخىنىڭ دادىسىنىڭ بۇنى بىزگە دەپمۇ قويمىغىنىنى. تونۇيالمىغىلى تاس قاپتىمەن.

لياڭ بىڭيۇ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى، ئەممۇ ئۇنىڭ پۈتى بوسۇغىدىن ئاتلاپ بولغانىدى. خەي هاممۇ لياڭ بىڭيۇنىڭ قولىدىن بالىنى ئالدى.

ـــ قاراڭ، بالىڭىز سىزگە نېمانداق ئوخشىغان، بۇلماق-تەك! كېلىڭ، قىزىم. مەن سىزنى بىر كۆتۈرۈۋالاي.

ـــ قىزىم... بۇ ئاپاشنى هامما دەپ چاقىرىڭ... ـــ دېدى لياڭ بىڭيۇ.

ـــ هەئە، شۇنداق چاقىرسۇن، تېخنىكىمۇ شۇنداق دەيدۇ. تولۇق ئىسمىنى چاقىرمىسىمۇ بولىدۇ، ـــ خەي هامما شۇنداق دېگەچ كۈلۈپ تۇرۇپ كىچىك قىزنىڭ يۈزىگە سۆيدى.

ـــ هامما، ياخشىمۇ سىز! ـــ قىز ئويماقتەك ئاغزىنى ئېچىپ ئۇنى تاتلىققىنا چاقىردى.

ـــ ياخشى، ياخشى! ـــ خەي هامما قىزنىڭ تاتلىق گېپىدىن ئاڭلاپ ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى، ـــ گېپىدە يەنە چەت ئەلچە پۇراق بار ئىكەن - هە! قىزىم، دادىڭىز نېمىشقا كەلمىدى؟

ـــ دادام تۇنۇگۈن بىر ئىش بىلەن چىقىپ كەتكەن. ئانام، بېرىپ دادىڭىزنى ئىزدەيلى، دېگەنىدى...

ـــ ئەمىسە ئۇنى تېز چاقىرىپ كېلەيلى. يېڭى كۆيئوغۇلىنىڭ ئۆيىمىزگە كېلىشى تازىمۇ خۇشاللىق ئىشتە!

ساقلاۋېرىپ تاقىتى تاق بولغان رېكىشچى ئاخىر ۋارقىرىدى:

ـــ خانىم، نەرسە - كېرەكلىرىڭىزنى نەگە چۈشۈرىمەن؟

ـــ ئاپلا، ماۋۇ ساراڭلىقىمنى! خۇشلۇقتا سىرتتا بىر نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن، ـــ دېدى خەي هامما ئالدىراپ، ـــ ئەمىسە ئېغىر كۆرمەي نەرسە - كېرەكلەرنى ئاۋۇ-ۋال جەنۇبتىكى ئۆيگە ئەكىرىپ بېرىڭ، كېيىن ئۆزىمىز ئاستا - ئاستا جىمىقتۇرۇۋالارمىز. هەي، دىققەت قىلىڭ جۇمۇ، ئىچىدىكى نەرسىلەر چېقىلىپ كەتمىسۇن...

رېكىشچى خەي هاممىنىڭ كۆرسەتكەن يېرىگە نەرسە - كېرەكلەرنى قويۇپ بەرگەندىن كېيىن، لياڭ بىڭيۇدىن پۇلىنى

ئېلىپ كېتىپ قالدى. خەي هامما دەرۋازىنى تاقىۋەتكەندىن كېيىن خۇشال هالدا ئۇلارنى باشلاپ ئىچكەركى ئۆيگە ماڭدى، ـــ يۇئېر ئون يىلدا ئوبدانلا قېرىلىق يېتىپتۇ جۇمۇ، سىرتتا كۈنـ ئىز خاتىرجەم ئۆتمىگەن ئوخشىمامدۇ؟

لياڭ بىڭيۇ ئۇنىڭ گېپىگە نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي تونۇش قورۇغا قارىغىنىچە ئىختىيارسىز ياش تۆكتى... چۈشـ دىمۇ نەچچە رەت خىيال قىلغان نەرسىلەر ئەمدى ئۇنىڭغا قۇچاق ئېچىپ تۇراتتى.

ـــ بۇ يەر بەك چىرايلىقكەن! ـــ قىز ئانىسىنىڭ قۇچىقـ دىن پىلتىڭلاپ چۈشۈپ ۋادەككە ئېسىلغىنىچە يۇگۈردى، غەر ـ بىي هۇجرا ئالدىدىكى ئايۇاننىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى، ـــ ئانا، جۇڭگولۇقلارنىڭ باغچىسى مۇشۇنداق بولامدۇ؟ بىزنىڭ ئۆيىمىز قەيەردە؟ مۇشۇنىڭدەك ياخشىمۇ؟

ـــ مۇشۇ... بىزنىڭ ئۆيىمىز... ـــ لياڭ بىڭيۇ ياشـ لىق كۆزلىرى بىلەن قىزىغا تىكىلىپ، ئۆزىنىڭ بالىلىق دەۋرد ـ نى كۆرگەندەك بولدى. ئۇھ، ئارزۇ قىلغان ئۆيگە ئۇ يەنە قايتىپ كەلدى.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ـ دە؟ قىزىمىز سىرتقا ياتلىق بولغىنى بىلەن ئۆيى يەنە مۇشۇ يەردە، ـــ دېدى خەي هامما خورسىنىپ، ـــ ئەمدى بۇرۇنقىدەكلا غەربىي هۇجرىدا تۇرۇڭ، ئۇ ئۆيدە بۇرۇن ئۆزىڭىز تۇرغان ئەمەسمۇ. ئالدىنقى قېتىم يازغان خېتىڭلارنى تاپشۇرۇۋالغان چاغدىلا تېيەنشىڭنىڭ ئانىسى ماڭا سىزنى كەلگۈچە تۇرىدىغان يېرىنى تەق قىلىپ قويايلى، دەپ غەربىي هۇجرىنى جايلاشتۇرۇپ قويۇشۇمنى تاپىلىغان...

ـــ هەدەم قېنى؟... ـــ لياڭ بىڭيۇ ئىككىلىنىش ئىچـ دە جايىدا توختاپ قالدى.

خەي هامما تۇمشۇقى بىلەن شىمالدىكى هۇجرىنى ئىما قىلدى:

ـــ ئىككىسى بىر ـ بىرىگە ماي تارتىپ ئولتۇرۇشىدۇ.

كۆرۈشە - كۆرۈشمەي غىجىلىشىپ ئولتۇرغىنىنى بۇلارنىڭ. بىر كىچە ئۇخلىمىدى.

لياڭ بىگىيۇ شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇۋالدى، يۈرىكى ئىخ-تىيارسىز لەپپەكلەپ كەتتى.

خەن خانىم قورۇدىن كىلىۋاتقان ناتونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ دەرھال كارىۋىتىدىن چۈشتى - دە، تۆر ئۆيىدىن چىقىپ پىشايۋان ئاستىغا كەلگەندە بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى، يۈئېر ھويلىدا ئۆزىگە قاراپ تۇراتتى.

— يۈئېر! — بۇ ئاۋاز خەن خانىمنىڭ ئىچ - ئىچىدىن ناھايىتى ھەسرەتلىك چىقتى. ئۇ تاش پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشۈپ ئۆزىگە قاراپ كىلىۋاتقان سىكلىسىنى چىڭىدە قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۆرۈپ دېدى، — يۈئېر، يۈئېر، شور پېشانە سىكلىم! كەتمىسەڭ بوپتىكەن! باشتىلا كەتمىسەڭ بوپتىكەن!

— ھەدە! — يۈئېر ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە خەن خانىمنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى، — مانا قايتىپ كەلدىمغۇ، ئەمدى كەتمەيمەن، ھەرگىز كەتمەيمەن!

چوڭقۇر قېرىنداشلىق مۇھەببىتى بۇ دەقىقىلەردە ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ئىككىسى بىر - بىرىگە بولغان سېغىنىشلىرىنى قانداق ئىپادىلەشنى بىلمەيتتى، باشقا ئىشلارنى تامامەن ئېسىدىن چىقارغانىدى. ئاچا - سىڭىل دېگەن بەربىر ئاچا - سىڭىلدە!

خەي هاممۇ يېڭى بىلەن كۆز ياشلىرى سۈرتتى. ئۇنىڭ ئەتىگەنكى غېرىبلىق تۇيغۇسى نەگىدۇ يوقلىپ، يۈرىكى كۆز ئالدىدىكى تەسىرلىك مەنزىرىدىن لەرزىگە كىلىۋاتاتتى.

— قېنى، ئۆيگە كىرىپ پاراڭلىشايلى.

ئاچا - سىڭىل ئىككىيلەن يىغىسىنى باسالماي تۆر ئۆيگە قاراپ ماڭدى. لياڭ بىگىيۇنىڭ يېنىدا ماڭغان هېلىقى كىچىك

قىز تۆۋەن ئاۋازدا سورىدى:

— ئانا، ئۇ كىم؟ ئۇمۇ ماڭا ھامما بولامدۇ؟

خەن خانىم شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇپ قىزغا قارىدى.

— ياق، بۇ سېنىڭ... چوڭ ئاپاڭ بولىدۇ... — دېدى لياڭ بىگىيۇ پىچىرلاپ دېگۈدەك.

— چوڭ ئاپا، ياخشىمۇ سىز! — كىچىك قىزچاق ھەممە ئادەمگە شۇنداق قىزغىن گەپ قىلاتتى.

قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان بىر خىل ئۆچمەنلىك تۇيغۇسى خەن خانىمنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىۋەتتى. قارا بۇ شۇمتەكنى! ئارىغا ئۇنگەن شۇمبۇيىغۇ بۇ! ئەمما، ئۇ بۇ ئۆچمەنلىكنى چىرايىدا ئىپادىلەپ قويسا بولمايتتى. خەن خانىم چىرايىغا زورمۇ زور كۈلكە يۈگۈرتتى:

— بەك ئوماقكەنسىز. مەن سىزگە ئامراق بولۇپ قالدىم. چوڭ ئاپىڭىزنىڭ ئۆيى ياخشىمىكەن؟

ھەدىسىنىڭ ئۇرغۇلۇق قىلىپ: «چوڭ ئاپىڭىزنىڭ ئۆيى» دېيىشىنى ئاڭلاپ لياڭ بىگىيۇ غىققىدە بولۇپ قالدى. ئەمما، ئىككى ياشلىق قىز بۇ گەپنىڭ تېگىدىكى مەنىنى سېزەلمىدى.

— ھەئە، چوڭ ئاپامنىڭ ئۆيى بەك ياخشىكەن! — قىز شۇنداق دېگىنىچە يۈگۈرۈپ دېگۈدەك پەلەمپەيدىن چىقىپ تۆر ئۆيگە كىرىپ كەتتى ۋە ھەممە نەرسىگە قىزىقىپ قاراشقا باشلىدى. بىرئازدىن كېيىن ئۇ ياندا بىر ئىشكىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىچىگە بويۇنداپ قاراپ تونۇش بىر چىرايىنى كۆردى، كۆردىيۇ خۇشاللىقىدا توۋلىۋەتتى:

— دادام بۇ يەردىكەن ئەمەسمۇ، دادا!

جايىدا ئۆلۈكتەك قىمىر قىلماي يانقان خەن زىچى ھودۇقۇش ئىچىدە بېشىنى كۆتۈردى.

«دادا!» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ ئىسسىق سۇ تەييارلاۋاتقان خەي ھاممىنىڭ قولىدىن داس تاراڭلىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى:

«ئاھ، خۇدا! بۇ نېمە ئىش ئەمدى!»

خەن خانىمنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى.

— ئاچا! — دېدى ئۇ خەي ھاممىغا قاراپ، — ئەمەلىي ئەھۋالنى كۆرگەنسىز، ئىش بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتى، ئەمدى سىزدىن يوشۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇلار سىرتتا مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىپ ئۆيگە بالا كۆتۈرۈپ كەلگۈدەك بوپتۇ. بۇ ماڭا ئەمدى نېمە كۈن؟

— بۇ... — خەي ھامما گەپكە ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، نېمە دېيىشىنى بىلەلمىدى، چىرايى ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى.

خەن زىچى بىلەن سىرتتا تۇرغان لياڭ بىگىيۇنىڭ ئاڭسىنى بىر تام ئايرىپ تۇراتتى، ئۇلار بىر - بىرىگە ئۇنسىز قارىغىنىچە تۇرۇپ قېلىشقانىدى.

كىچىك قىزچاق ئۇياق - بۇياققا قارىۋېتىپ:

— دادا، ئانا، چوڭ ئاپام بىزنى قارشى ئالمامدىكەن؟ ئۇ تېخى بايا مېنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدىغۇ!

— ئاچا، ئاڭلىدىڭىزمۇ! — خەن خانىمنىڭ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى، — مۇشۇنداق «دادا»، «دادا» دەپ چاقىرىۋەر- سە مەن قانداق چىدايمەن؟

قىز قورقۇپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ئانا، قورقۇۋاتىمەن... — دېدى قىز لياڭ بىگىيۇنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋېلىپ.

لياڭ بىگىيۇ قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن خەن خانىمغا قاراپ قويۇپ دېدى:

— ھەدە، گەپ بولسا ماڭا دە، كىچىك بالىنى قورقۇتما، ئۇنىڭدا گۇناھ يوق...

— ماقۇل، — دېدى خەن خانىم سوغۇقلا، — سىلەرنىڭ گۇناھىڭلار يوق، مېنىڭ گۇناھىم بار. ئاجىزكەن، يېتىم ئە- كەن دەپ بېقىپ قويغان گۇناھىم بار. ئەمدى بۇ نېمە سەتچە-

لىك. ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئابرۇي - ئىناۋىتىنى بىر تىيىن قىلدىم، تۇپراقنىڭ ئاستىدا ياتقان قەبرىنداشلىرىمنىمۇ گۆرىدە جىم ياتقۇزمىدىم، ھەممىسى مېنىڭ گۇناھىم!

— ھەدە، ھەدە... — لياڭ بىڭيۈنىڭ كۆز ياشلىرى تارىلاپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى، — مەن شۇنچە يىراق يەردىن سېنىڭ سېسىق گەپلىرىڭنى ئاڭلاش ئۈچۈن كەلمىدىم...

— مەن سېسىق گەپ قىپتىمەنما؟ ئۇيات دېگەننى بىلەمسەن؟ قايسى يۈزۈڭ بىلەن كەلدىڭ بۇ ئۆيگە؟ — خەن خانىم سىڭلىسىغا گەپ بەرمەي تېخىمۇ كۈچەشكە باشلىدى، — نېمىدەپ قايتىپ كەلدىڭ؟ ماڭا ئۆزۈڭنى كۆز - كۆز قىلغىلىمۇ؟ ئۆيىمىزنى ۋەيران قىلغىلىمۇ؟ خەن زىچىنى مېنى تالاق قىلىۋېتىشكە كۈشكۈرتۈپ كۈنىمىزنى ئوبدان ئالىمىز دېيىشكەنىمىدىڭ؟ مېنىڭ تۆپەمگە توقال بولاي دېگەنمىدىڭ؟

خەن زىچى ئەمدى جايىدا ئولتۇرالماي قالدى، غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

— بىئېر، نېمە دەۋاتىسەن؟

— ھەدە... — لياڭ بىڭيۈمۇ ئاچىسىنىڭ گەپلىرىگە چىدىيالماي قالدى، — ھەدە، باشقىلارنىڭ غۇرۇرىغا ھۆرمەت قىل...

— غۇرۇر؟ غۇرۇر دېگەن نېمە؟ يوغان گەپ قىلىشنىلا بىلىپ ئادەمدەك ئىش قىلمىسا غۇرۇر ھېسابلىنامدۇ؟ — خەن خانىم كەينىگە بۇرۇلۇپ خەن زىچىگە ئالايدى، — تېخى گەپ قىلمىسام سىز نېمە دەپ ۋالاقشىيسىز؟

— ئاھ خۇدا! — خەي هاما نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى، — جاڭجىلىڭلار تۇغمىسە مەن زادى قايسىڭلارغا نەسىھەت قىلاي؟ بىرەر ئېغىز گەپتىن قالساڭلار بولمامدۇ؟ بولغۇلۇق بوپتۇ، ئەمدى جىدەل قىلغانىنىڭ نېمە پايدىسى؟ گەپ بولسا چىرايلىق دېيىشىڭلار، ياندا قولۇم - قوشنىلار بار...

ـــ ئاچا، مەنمۇ جېدەل سېغىنىپ قالغىنىم يوق! مەن خەقنىڭ يۈزىنى بەك ئايايمەن. لېكىن، بىرەر ئىش بولمىسا مەندەك ياخشى ئادەم يوق، كىمكى مېنىڭ بېشىمغا دەسسىمەكچى بولسىكەن، ھەرقانداق ئەسكىلىكنى قىلىشتىن يانمايمەن، ـــ ئاچچىقتىن خەن خانىمنىڭ چىرايى كۆكىرىپ، لەۋلىرى ئاقىرىپ كەتتى، كۆزلىرىدىن غەزەپ چاچرىتاتتى.

خەي هاماما قورقۇنچتىن لاغىلداپ تىترەپ كېتىۋاتاتتى:

ـــ تېخىنشىڭنىڭ ئانىسى، بۇنداق قىلىسىڭىز بولمايدۇ، يېپىق قازان يېپىق پېتى قالسۇن، يۇئېر ئۆزىمىزنىڭ قىزىغۇ...

ـــ ئاچا، بۇ گەپچە مەن بۇلارنىڭ تۇتۇۋالغان ئۆيىگىمۇ كۆڭۈل بۆلسەم بولىدىكەن - دە؟ ـــ خەن خانىمنىڭ كۆز چانىقىدا ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ قالدى. ئەمما بۇلارنىڭ ئالدىدا يىغلاپ بەرسە بولمايدىغانلىقىنى ئەسكە ئېلىپ چىشىنى چىڭ چىشلىدى ۋە زەردە بىلەن دېدى، ـــ بۇ ئىشنى سىرتتا ھېچكىم بىلمەيدۇ. بۇگۈندىن باشلاپ مەن بۇ شەرمەندىچىلىكنى ئۇنتۇپ كېتەي، سىزمۇ ھېچكىمگە تىنماڭ. ھەتتا تېخىنشىڭمۇ بىلىپ قالمىسۇن. بالامنىڭ ئۆز دادىسىنىڭ ۋىجدانسىز بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قېلىشىنى خالىمايمەن. ئەگەر بىر ئېغىز تىنىدىغان بولسىڭىز ئاچا - سىڭىللىقتىن كېچىشىپ كېتىمەن جۇمۇ!

ـــ مەن ئۇ گەپلەرنى نەدە تۇرۇپ دەيتتىم؟ بولدى، بۇ گەپلەرنى گۆرۈمگە بىللە ئېلىپ كېتەي، ـــ خەي هاماما چىرايىنى تۇرۇپ قەسەم قىلغاچ دېدى، ـــ لېكىن ئۇنى قاچانغىچە يوشۇرالارمىز؟ ئۇ چوپچوك ئادەم تۇرسا، نەگە جىمىقتۇرىمىز؟

لياڭ بىگىيۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىختىيارسىز تىترەك قاپلاپ كەتتى. مېنىڭ نەرسە - كېرەكچىلىك يۈزۈم قالمىدىمۇ ئەمدى؟ قايتىشقا نىمانچە ئالدىراپ كەتكەن بولغىيدىم، ئۆيدە پۇت دەسسەپ تۇرغۇدەك يېرىم قالمىغانلىقىنى نىمىشقا ئويلىمىغاندىمەن؟

ـــ يوشۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ـــ دېدى خەن خانىم ئەـ شەنج بىلەن، ـــ قىزنىڭ ئانىسىنى يوقلاپ كېلىشى يوللۇق ئىش. باشقىلارغا ئۇنى، ياتلىق بولۇپ بوپتۇ، ئېرى سىرتتىـ كەن، بۇ يەرگە ئاچىسىنى يوقلاپ كەپتۇ، دەيلى.

ـــ ھامان «كېسىلىنى يوشۇرساڭ ئۆلۈمى ئاشكارا» دېـ گەندەك ئىش بولىدۇ. قاچانغىچە يوشۇرالارمىز؟ ـــ خەي ھاممـا خەن خانىم ئوتتۇرىغا قويغان پىلاننى ئەستايىدىللىق بىلەن ئويـ لىنىشقا باشلىدى، ـــ ياق، بۇ پىلان بولمايدىكەن. ئۆيدە چوپـ چوڭ بولۇپ قالغان قىزى تۇرسا، ئۇ ھە دېسە «دادا، دادا» دەپ چاقىرىۋەرسە...

ـــ گېپىنى ئۆزگەرتسەك بولمىدىمۇ؟ تاغا دەپ چاقىرسىمۇ بولىدۇ، ئىشقىلىپ «دادا» دېمىسىلا بولغىنى! ـــ خەن خانىم خىلىلا ئەتراپلىق چوت سوقۇپ قويغانىدى.

ـــ نېمىشقـا مېنـى «دادا» دەپ چاقىرغىلـى قويمايدىـ كەن؟ ـــ دېدى قىزچاق يىغلاپ، ـــ دادامنى ھەرگىز تاغا دېمەيـ مەن...

بالىسىنى قۇچاقلاپ تۇرغان لياڭ بىگىيۇ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن بىر خەن خانىمغا، بىر خەي ھاممىغا قارىدى:

ـــ ئىسىت، ۋاي ئىسىت! مەن، ئۇرۇش رەھىمسىز بولىدۇ، ئۇرۇش داۋامىدا ئادەملەرنىڭ ھېسسىياتى بىر ـ بىرىگە تېخىمۇ يېقىن بولىدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن، ئۇرۇشتىنمۇ رەھىمـ سىز بولىدىغان نەرسىنىڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىمەن. مېھىر ـ مۇھەببەت، ئادەمگەرچىلىك دېگەنلەر نەدە قالدى؟ سـ لەر ئىككى ياشلىق بىر بالىنىمۇ پاتۇرمامسىلەر؟ ئۇنىڭ شۇنچـ لىك ياشاش ھوقۇقىنىمۇ تارتىۋالامسىلەر؟ يا ئۇ مەن بىر يەردىن ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسە ـ كېرەك بولمىسا، ئادەم تۇرسا. ئۇ خەن زىچىنىڭ قىزى، ئەلۋەتتە ئۇنى «دادا» دېيىش ھوقۇقى بار.

— دادا. . . — شۇ گەپ بىلەن تەڭ قىز يىغلاپ بارغىنىچە دادىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى. خەن زىچى قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئۇنىڭ يۈمشاق، رەتسىز چاچلىرىغا يۈزىنى ياقتى.

— قاراڭلار، دادىسىغا بەك ئامراقكەن ئەمەسمۇ! — قىلىغان پەرزىنىڭ توغرىلىقىنى ھېس قىلغان خەي هامما ئىختىيارسىز يېڭى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

— هە، تېخى سېنىڭ خېلى گېپىڭ بار ئوخشىمامدۇ؟ — خەن خانىمنىڭ ئاساسلىق هۈجۈم نىشانى يەنىلا لياڭ بىگىيۇ ئىدى، — چەت ئەلدە زادى قانداق كىتاب ئوقۇغانسىڭ، مۇشۇنداق يۈزى قېلىن بولۇپ كەتكۇدەك؟ يوشۇرۇن بالا تۇغۇپ يۈزۈڭ يورۇق بولۇپ كەتتىمۇ؟ دېگەن گەپلىرىڭدىن ئۆرگىلىپ كېتەي. ئۇ تېخى خەن زىچىنىڭ قىزىمىش. ئەمىسە سەن خەن زىچىنىڭ خوتۇنىمۇ؟

— ئەلۋەتتە! — لياڭ بىگىيۇ ئويلىمىغان يەردىن تولىمۇ ئىشەنچلىك ئاھاڭدا دېدى.

— نېمە؟ مۇشۇ گەپنى سەن دەۋاتامسەن؟ — خەن خانىم-نىڭ غەزىپى قايتىدىن قاينىاپ تاشتى، — سەن. . . ئەمىسە مەن ئۇنىڭ نېمىسى؟

— بىلمەيمەن، — دېدى لياڭ بىگىيۇ، — مەن ئۇنى سۆيىدىمەن. ئۇمۇ مېنى سۆيىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بالىلىق بولدۇق. ئۇشتۇمتۇت جەريانى مانا مۇشۇنداق ئاددىي! ساڭا كەلسەك، مەن سېنىڭ پەقەت هەدەم ئىكەنلىكىڭنىلا، خەن زىچىنىڭ ئىلگىرىكى خوتۇنى ئىكەنلىكىڭنىلا بىلىمەن. لېكىن ئۇ دېگەن ئۆتمۇش!

— ۋاي ئۆلەي، ماۋۇ يوز قېلىننىڭ هە دېسە «سۆيۈش» دەپ كەتكىنىنى! هەي، ئۇيالساڭچۇ! — ئەمدى پەقەتلا چىدىيالماي قالغان خەن خانىم لياڭ بىگىيۇنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى، — مېنى نەگە قويدۇڭ. توغرا، ئۇ سېنى سۆيىدۇ، بەك سۆيىدۇ. خەن زىچى، كېلە، ئۇنى ئوبدان سۆيۈۋال!

قىزىنىڭ بېشىغا بېشىنى قويۇۋالغان خەن زىچى تىترەپ

تۇرۇپ ئۇنسىز ياش تۆكۈۋاتاتتى.

خەي ھامما خەن خانمىنىڭ قولىغا ئېسىلىۋالدى:

ـــ بۇنداق قىلماڭ، قول سالسىڭىز بولمايدۇ. يۈئېرمۇ چوپچوك بولۇپ قالدى. ئىلگىرى ئۇنىڭغا پەقەتلا چىدىمايتتىڭىز غۇ...

ـــ تولا ماڭا تارىخ سۆزلەپ بەرمەڭ، ئۇ مېنىڭ سىڭلىم ئەمەس! ـــ خەن خانمىنىڭ قەلبىدە نەپرەت ئوتلىرى لاۋۇلداپ كۆيەتتى، ئەمما سىڭلىسىنى ئۇرۇپ بولۇپ يۈرىكى ئىختىيارسىز ۋىژژىدە ئېچىشىپ، ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

لياڭ بىگىيۇنىڭ ئاپئاق يۈزىدە بەش بارماقنىڭ ئىزى قېپقالىدى. ئۇ ئوتتەك قىزىپ كەتكەن مەڭزىنى تۇتۇپ خېلىغىچە تۇرۇپ قالدى، ئاندىن ئازاب ئىچىدە ئېغىز ئاچتى:

ـــ ھەدە، ئەگەر ماڭا بەك ئۆچ بولۇپ كەتكەن بولساڭ، مەيلى ئۇر. ئەگەر ئۇرۇش بىلەن ئۆچىڭنى چىقىرالىساڭ يېنىكلەپ قالىسەن، مەنمۇ سېنىڭ كۆڭلۈڭنى رەنجىتىپ قويغىنىم ئۈچۈن ئازابلىنىپ يۈرمەيمەن. ھەدە، مېنى كەچۈرگىن، مەن قەستەن ئېرىڭنى تارتىۋالمىدىم. ئۇرۇش ھەممىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى. ئۇرۇش تارىخنى ئۆزۈپ قويدى. بىز مۇشۇ كۈنگە ئۇلىشالايدىغانلىقىمىزنى، بۇ ئۆينىڭ ساق ئىكەنلىكىنى، سەن بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشەلەيدىغانلىقىمىزنى خىيالىمىزغا كەلتۈرمىگەن. ئۇرۇش ئاخىرلاشتى. بىزنىڭ يېڭىدىن قۇرغان ئائىلىمىز ھەر ھالدا ساق قالدى، بالىمىز ئۆلۈپ كەتمىدى. بۇ بەلكىم ئاللانىڭ بىزگە قىلغان شاپائىتىدۇ، بەلكىم بىز ئىبلىسنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتكەندىمىز. بولمىسا بېيپىڭدا يەنە بىر ئائىلىمىز بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالمىغان بولاتتۇق. خەقنىڭ يۈرتىدا قېقىلىپ سوقۇلۇپ يۈرۈۋېرىپ، خەقنىڭ ھامىيلىقىدا ياشاۋېرىپ بۇ ئائىلىمىزنى بەك سېغىنىدۇق، سېغىنىپ ساراڭ بولاي دەپ قال-

دۇق. مېنىڭچە، بۇ ھېسسىياتىمىزنى سەنمۇ چۈشىنىسەن. لۇ-دون بومباردىماندا پۈتۈنلەي تۈگىشىپ كەتمىدى، تېزلا ئەسلىگە كەلدى، بىزگىمۇ پۈت دەسسەيدىغان يەر چىقتى. لېكىن، ئۇ يەردە تۇتقان ئۆي ھامان ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگە ئوخشىمايدىكەن! تېمىنشىڭنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئۇ يەردە بىر كۈنمۇ تۇرغۇمىز كەلمىدى. ئۆينى قايتۇرۇۋەتتۇق، مەن خىز-مەتىمدىن ئىستېپا بەردىم. مېنىڭ تەسلىكتە ساقلاپ يۈرگەن نەر-سىلىرىمىزنىمۇ قايتۇرۇپ ئەكەلدۇق. ھېچقانداق چېكىنىش يو-لى قالدۇرمىدۇق. چۈنكى بىز ئەمدى ئۆيگە قايتىپ كەلدۇق دەپ ئويلاپتىكەنمىز! . . .

يۇئېرنىڭ گەپلىرى ئورۇندۇقتا ئاچچىق ھاسىراپ ئولتۇر-غان خەن خانىمنى تېخىمۇ بەكرەك بىزار قىلىۋەتتى. توغرىرا-قى، ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاشنى خالىمايتتى ھەم دېگەندەك چۈشە-نىپ كەتمەيتتى. ئۇ: «بىر ھېسابتا يۇئېرنىڭمۇ دېگىنى توغرا» دەپ ئويلىدىيۇ، يەنە ھېسداشلىق قىلىش ئويىدىن دەرھاللا ۋاز كەچتى. ئوقۇغان ئادەم بولغاندىكىن گەپكە ئۇستا كېلىدۇ، تاشنىمۇ ئېرىتەلەيدۇ. ئەلۋەتتە، ئۇ ئۆزىنىڭكىنى خاتا دېمەيدۇ ـ دە! ئەمدى مەن ساڭا ئىچ ئاغرىتسام بولامتى؟ يىغلىساملا ئاچامنى ئېرىتسەمەن دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ ھىم، ئۇخلاپ چۈشۈڭ!

ـــ تولا ماڭا ۋەزخانلىق قىلما! قايتىپ كەلگىنىڭگە پۇشاي-مان قىلىۋاتامسەن؟ ئۇنداق ئادەم باشتا نېمە ئىش قىلغان؟ نېمە دەپ قايتىپ كەلگەن؟

ـــ راست، نېمىشقا قايتىپ كەلگەن بولغىيدىم؟ ـــ دېدى لياڭ بىڭيۇ ئۆزىگە سوئال قويغاندەك. راستىنى دېگەندە، نې-مىشقا قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ بۇ يەردە تۇرالارمۇ؟ ئارقىغا قارىسا ھاڭ، ئالدىغا قارىسا مەزمۇت بىر تام تۇرۇپتۇ. ئۇ بۇلارنى زادى ئويلىمىدىمۇ؟ ياق، ئويلىدى، شۇنـ-داق بولغىنى ئۈچۈنلا يۈرتىغا يېقىنلاپ كەلگەنسېرى قورقۇنچ،

تەشۋىشتىن قۇتۇلالمىدى، ھەر بىر قەدەمنى باسقان چېغىدا، ئۇنىڭ ۋەزىنىنىڭ تولىمۇ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. «بىلىمدان» قەسرى يالغۇز خەن زىچى بىلەن ئۇنىڭلا ئۆيى ئەمەس، يەنە لياڭ جۇنبىنىڭمۇ ئۆيى. لياڭ جۇنبى يالغۇز ئۇنىڭ ئاچىسىلا ئەمەس، يەنە خەن زىچىنىڭ ئىلگىرىكى خوتۇنى. بۇ زىددىيەتنى ھەل قىلغىلى بولارمۇ؟ ئۇ مۇشۇ ئىش تۈپەيلى كەلگەن چېغىدا ئىككىلىنىش ئىچىدە بوسۇغىدىن قەدەم باسالمىغان ئەمەسمىدى؟ «بۇ ئۆزۈمنىڭ ئۆيى تۇرسا، خەن ئاكام بىلەن ھەدەم مېنى كۇتۇۋاتقان تۇرسا» دېگەن چوڭ ئۇمىد بىلەن ئىككىلىنىشلەردىن قۇتۇلۇپ غەيرەت بىلەن كىرگەن ئەمەسمىدى؟ بۇنىڭ نەتىجىسى قانداق بولدى؟ ئۇنى ئاچىسى نەپرەت، يىرگىنىش بىلەن كۇتۇۋالدى. ئەمدى ئۇ بۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە تۇتسا بولىدىكىن؟

ـــ ئىسىت، كەلمىسەم بوپتىكەن، ـــ دېدى لياڭ بىڭيۇ تىترەپ تۇرۇپ.

مېھمانخانىدىكى مەشكە سېلىنغان پوم كۆمۈر ئۆي ئىچىنى ئوبدانلا ئىسسىتقانىدى. مەشنىڭ ئۇستىگە قويۇلغان چوڭ مىس چەينەكتىكى سۇ قاينىۋاتاتتى، چۆگۈننىڭ جوغىسىدىن ئاپئاق ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

ـــ بولدى، سۆزلىمەڭ. ئادەمنى شۇنداقمۇ تەتۈر قىينىغان بارمۇ. قايتىپ كېلىشنى مەن دېگەن... ـــ خەن زىچى نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە تۇرۇپ قالغان لياڭ بىڭيۇگە قاراۋاتقان چاغدا، كۆڭلى بەكلا بۇزۇلۇپ كەتتى. ئۇ كەلگەن پېتى چەينەكتىن بىر پىيالە چاي ئالدى ۋە ئالدىغا بىر نەچچە قەدەم چامداپ لياڭ بىڭيۇگە قارىدى.

ـــ قالتىس ماسلىشىدىكەنسىلەر - ھە، ـــ دېدى خەن خانىم خەن زىچىگە يالتىتىپ قاراپ قويۇپ، ـــ نېمىشقا بۇنداق ئەقىلنى كۆرسەتتىڭىز؟ قايتىپ كېلىشمىسەڭ بولمامتى؟

ـــ تيەنشىگىنىڭ ئانىسى، ئىككى ئېغىز گەپتىن قالسىگىز بولمامدۇ! ـــ خەي هاما كىمگە يان بېسىشنى، كىمگە ئىچ ئاغرىتىشنى بىلمەي ئوتتۇرىدا خىجالەت ئىچىدە پېتىراپ كېتىۋا-تاتتى. خەن خانىم سەل ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خەي هاممىنىڭ تۇرۇپلا لياڭ بىگىيوگە ئىچى ئاغرىپ قالدى ۋە ئۇنىڭ مۇرىسىدىن يۆلىگىنىچە شىرەنىڭ ئالدىغا كېـ-لىپ ئولتۇرغۇزدى، ـــ يۇئېر سىگىلىم، چاي ئىچىڭ. قارا-ڭ، ئاغزىگىزمۇ قۇرۇپ كېتىپتۇ. خەقنىڭ يۇرتىدا تۇرغان ئادەم ئۆيگە قايتىشقا ئالدىرىماي تۇرالامدۇ؟ سىرتتا نېمە گۇناھ ئۆتـ-كۈزگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەمدى ئامان ـ ئېسەن قايـ-تىپ كېلىۋالدى. شۇنىڭغا شۈكۈر دېسەك بولىدۇ. مېنىڭچە بولغاندا، يۇئېر خانقىزنىڭ قايتىپ كەلگىنى توغرا بوپتۇ.

قەلبى هەسرەت ئىچىدە قاتتىق ئۆرتىنىۋاتقان، ئاغزى قۇـ-رۇپ كەتكەن لياڭ بىگىيۇ چاينى قولىغا ئېلىپ ئاستا سۈمۈرۈشكە باشلىدى. چاي ئېغىزى كۆيمىگۈدەك دەرىجىدە سوۋۇغاندىن كېـ-يىن، قورقۇنچىدىن گەپمۇ قىلالماي قالغان قىزنىڭ تىزىغا ئول-تۇرغۇزۇپ ئۇنىڭغىمۇ ئىچۈرۈشكە تۇتۇندى. بۇ ئۇنىڭ قىزىنىڭ ئۆز ئۆيىنىڭ سۈيىنى تۇنجى قېتىم ئىچىشى ئىدى. «هەي-ي، بۇ كىچىككىنە بالىمۇ ئانىسى بىلەن تەڭ گەپ ئاڭلىدى ـ دە!» خەي هاما خورسىنىش ئىچىدە شۇنداق دەپ ئويلىنىپ قالدى. بىر ئايلىق بولماي تۇرۇپلا دادىسى بىلەن قېچىپ كېتىپ هازىرغىچە دېرىكى بولمىغان ئوغلىنى ئەسكە ئالدى، «سىرتتا جېنىنى قاذ-داق جان ئېتىۋاتقاندۇ» دەپ ئويلىدى...

ـــ ئادەم خىيالىدىكى ئادەمنى ئويلىغانسېرى سېغىنىشى تېخىمۇ كۈچىيىدىكەن! ـــ دېدى ئۇ باش ـ ئاخىرى يوقلا، ـــ بىزنىڭ جۇخۇي دادىسى بىلەن قايتىپ كېلەلەيدىغانلا ئىش بول-سا، خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ كەلسىمۇ خۇش بولغان بولاتتىم...

ـــ لېكىن، مەن سىزدەك ئۇنچىلىك كۆڭلى يوق ئادەم ئەمەس ـــ دېدى خەن خانىم پەرۋاسىز بويىنىنى تولغاپ.

خەي ھامما ئەمدى بىر تەرەپكە ياخشىچاق بولۇشنى ئويلاپ بىر نېمە دېمەكچى بولاتتىيۇ، يەنە باشقا بىر تەرەپنىڭ چىرايىغا قاراپ گەپ قىلالاتتى:

ـــ تېخنىكىنىڭ ئانىسى، مەنمۇ سىزگە ياخشى گەپ قىلىۋاتىمەن. ئەھۋال بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەندىن كېيىن ئىشنى ياخشى تەرەپتىن ئويلاڭ. ھەي-ي، مۇشۇ زاماننىڭ ئەرلىرى ئارىسىدا ئىككى - ئۈچتىن خوتۇن ئالغانلار كۆرمەك! نېمىلا دېگەنبىلەن، خەن ئەپەندى ئاۋۋال سىز بىلەن توي قىلغان، شۇڭا يۈزىگە خانقىز سىزدىن كېيىن تۇرىدۇ...

ئەسلىدە خەي ھامما بۇ گەپنى لياڭ بىڭيۇ ئۈچۈن ئەپۇ سورىدۇم، بۇنىڭغا خەن خانىم چوقۇم باش لىڭشىتىدۇ، مۇشۇ گېپىم بىلەن بۇ ئائىلىنى ۋەيران بولۇشتىن ساقلاپ قالىمەن، دېگەن ياخشى نىيەت بىلەن قىلغانىدى.

ـــ ئاچا، سىز بەك بېچارىكەنسىز... ـــ دېدى لياڭ بىڭيۇ ئويلىمىغان يەردىن خەي ھاممىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ. ئۇ بۇ بېچارە، شور پېشانە ئايالنىڭ گېپىدىن شۇنى چۈشۈر ھېس قىلدىكى: جۈڭگودا ئايال بولۇپ ياشاش ئۈچۈن مۇشۇنداق نادان، ھېسسىياتسىز، ئۆزىنى قەدىرلەشنى بىلمەيدىغان، ئۆينىڭ خىزمىتىنىلا قىلىدىغان، تۇغسا، ئەرلەر-نىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىقسا شۇنىڭغا رازى بولىدىغان بولۇش كېرەك. ئۇلارنىڭ مۇھەببەتتىن سۆز ئېچىشى مۇمكىنمۇ؟ بۇ يەردە خەق مۇھەببەتنى ئەمەس، نىكاھنى، شەكلەن نىكاھنىلا تونۇيدۇ. تېخىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى، ئەرلەر ئايالىرغا شۇنداق قارايدۇ، ئايالىرمۇ ئايالىرغا شۇنداق قارايدۇ، ـــ سىز... مېنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭىز؟ خەن زېچىنىڭ كىچىك خوتۇنى دەپ قالدىڭىزمۇ؟

— هه؟ سىز نېمه دەۋاتىسىز؟ — خەي هاماما ئۇنىڭ سوئا-
لىدىن داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى ۋە كىچىك خوتۇن بولغان تۇرۇپ
ئۇنىڭغا تەن بەرمەيدىغان بۇ خېنىمنىڭ گېپىنى زادىلا چۈشە -
نەلمىدى، — ماڭا نېمىدەپ ئىچىڭىز ئاغرىغۇدەك؟ مەن سىزگە
ئىچ ئاغرىتسام بولىدۇ تېخى.

— ھىم! — دېدى خەن خانىم ئاچچىقى بىلەن، — خەن
زىچىگە كىچىك خوتۇن بولۇشنى ئۇنىڭغا كىم قويۇپتۇ؟ ھۇ،
نومۇسنى بىلمەيدىغان رەسۋا!! جاھاندا ئاچا - سىڭىل بىر ئەرگە
تېگىدىغان ئىش نەدە بار؟

— بولدى، بولدى! — خەن زىچى ئەمدى پەقەتلا تاقەت
قىلالمىدى، باشلىرى ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ ئاغ-
رىيتتى. ئۇ گۈل چېكىلگەن قوش قاناتلىق ئىشىككە گۈمىدە
بىرنى ئۇرۇپ دېدى، — مېنى ئۆلسۇن دەمسىلەر؟

— سەن نېمىشقا ئۆلەتتىڭ؟ — دېدى خەن خانىم سوغۇق
كۈلۈپ، — ئۆلگەندىن ياشىغان مىڭ ئەۋزەل. نوچى بولساڭ يەنە
ئۇچ - تۆت خوتۇن ئېلىپ باقە! قانچىلىك يۈرىكىڭ بارىكىن،
مەن بىر كۆرۈپ باقاي.

بالىسىنى تۆتۈپ ئولتۇرغان لياڭ بىڭيۇ لىككىدە ئورنىدىن
تۇرۇپ ئىشىككە قاراپ ماڭدى. ئېنىق بولدى، ئەمدى ھەممىسى
ئېنىق بولدى. بۇ ئىككى ساۋاتسىز ئايالغا رەھمەت، ئۇلارنىڭ
ئۆزىگە بۇ ئۆيدىكى ئورنىنى كۆرسىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن رەھ-
مەت. مۇھەببەت، ھاياتنىڭ قىممىتى، ياشاش ھوقۇقى، يۇرت
مېھرى دېگەنلەرنى بۇلار چۈشىنەمتى؟

— يۈئېر! سىز كەتمەڭ. . . — ئىشىككە يۆلىنىپ قال-
غان خەن زىچى تۇيۇقسىز ھودۇقۇش ئىچىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ
ئېچىنىشلىق ئاۋازدا توۋلىدى.

خەن خانىم شىرەگە پاققىدە بىرنى ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ
كەتتى:

ـــ خەن زىچى!

لياڭ بىگيۇ جايىدا توختاپ جىممىدە كەينىگە بۇرۇلدى. ئۇنىڭ قۇچىقىدىكى قىزى دادىسىغا قاراپ ھە دەپ يۇلقۇناتتى:

ـــ دادا!

ـــ ئاھ خۇدا! ـــ بىتاقەت بولغىنىدىن پۇت ـ قوللىرى بىر ـ بىرىگە تەگمەي قالغان خەي ھامما دەلدۇگۇنگىنىچە پەلەمپەيدىن چۈشتى، ـــ بۇ ئىشنى ئەمدى قانداق قىلارمىز؟...

«ئاھ خۇدا!» بۇ، مۇسۇلمانلارنىڭ خۇدادىن بەخت، ياردەم تىلىگەندە قىلىدىغان ئىلتىجاسى ئىدى. مۇسۇلمانلار مۇرەككەپ ھېسسىياتنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا ئۇچراپ ئۆزىنى تارتىۋالغىلى بولمايدىغان ھاڭغا ياكى پاتقاققا كىرىپ قالسا، ئۇلارغا تەقدىرنى خۇداغا تاپشۇرماقتىن باشقا ئامال يوق، ھەممىگە خۇدا ئۆزى بىر نېمە دېسۇن!

باش باھارنىڭ قۇياشى سۇس بۇلۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ، خېلىلا تەپ پەيدا بولغان نۇرىنى قورۇغا سېپەتتى. مەيلى قىش قانچىلىك سوغۇق بولسۇن، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باھار ھامان كېلىدۇ. قار ـ مۇزلار ئېچىدە كۆمۈلۈپ قالغان جانلىقلار قايتىدىن قەيسەرلىك بىلەن ئۆسۈشكە، بىخ تارتىشقا، چېچەكلەشكە باشلايدۇ.

تەبىئەتنىڭ قايتىپ كېلىشى بىلەن ئۆيدىكى جېدەلمۇ بېسىقتى. خەن خانىم غەزىپىنى بېسىۋالدى، لياڭ بىگيۇ ئازابلىرىنى يوشۇرۇۋالدى. بۇ دەل لياڭ بىگيۇنىڭ قۇچىقىدا چوڭ بولغان، ئۇلارغا «دادا، كىچىك ئاپا، تېز قايتىپ كېلىڭلار!» دەپ خەت يازغان تەبىئەتنىڭ ئىدى. لياڭ بىگيۇنىڭ تەبىئەتنىڭگە بولغان مۇھەببىتى ئۆز قىزىغا بولغان مۇھەببىتىدىن قېلىشمايتتى. ئۇ دەل تەبىئەتنىڭنى كۆرۈش ئۈچۈن ئالدىراش كەلگەن ئەمەسمىدى؟

ھەممەيلەننىڭ قورسىقى تازا ئېچىپ تۇرغاندا، تەبىئەتنىڭنىڭ

غەلۋىسى بىلەن تاماق ئېتىلدى. باشلانغۇچ مەكتەپتە يېرىم كۈن دەرس ئۆتۈلىدىغان بولغاچقا، تېخنىكا تاماقتىن كېيىن دەرس-كىمۇ بارمىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا سىڭلىسى بىلەن ئوبدان ئوينىۋې-لىش پۇرسىتى چىققانىدى. كىچىك ئاپىسىنىڭ قىزى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ سىڭلىسى بولاتتى. ئۇ خۇدا ئاسماندىن تاشلاپ بەرگەندەكلا ياخشى بىر سىڭلىغا ئېرىشكىنىدىن قالتىس خۇش ئىدى.

ئىككى سەبىي بالا بىردىن قاتلىمىنى چىشلىگىنىچە نەقىش-لەنگەن ئىككىنچى دەرۋازىغا يۆلىنىپ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇراتتى. تېخنىكا بۇ سىڭلىسىنى بەكلا ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ يۈزى شۇنچىلىك سۈزۈك، ئاق، ئاغزى كىچىك ھەم گىلاستەك قىزىل، كۆزلىرى چوڭ، قاپقارا ئىدى. . . تېخنىكا دەماللىققا سىڭلىسىنىڭ كۆزىنى نېمىگە ئوخشىتىشنى بىلەلمە-دى، ئاق پوپايكىسىغا، قىزىل كۆڭلىكىگە زوقلىنىپ قارىغاچ: «ھاڭا سوغۇق تۇرسىمۇ كۆڭلەك كىيىدىكىنە؟» دەپ ئويلىدى. قىز قېلىن پايپاق تارتىۋالغان پۇتلىرىغا چىرايلىق ئاياغ كىيگە-نىدى، بېشىغا چىرايلىق كېپىنەك تۇگۇن چىگىۋالغانىدى. تېخ-نىكا: «بۇ سىڭلىم بەك چىرايلىق سۆزلەيدىكەن، جۇڭگوچە گەپنىمۇ، چەت ئەلچىنىمۇ بىلىدىكەن» دەپ ئويلىدى.

— سىڭلىم، قولىڭىزدىكى قاتلىما تەملىكمىكەن؟

— تەملىككەن. بۇ مەن يېگەن ئەڭ ياخشى نەرسە!

— بۇ گەپنى چەت ئەلچە نېمە دەيدۇ؟

— This is the food I took best.

— ئەجەب قىزىق دەيدىكەنا. چەت ئەلدە قاتلىما بارمۇ؟

— يوق.

— چەت ئەلدە بۇنىڭغا ئوخشاش ئۆيلەر بارمۇ؟ — تېخنىكا ئىچكەركى ھويلىنى كۆرسىتىپ دېدى.

— يوق.

— چەت ئەلدە بۇنىڭغا ئوخشاش گۈللەر بارمۇ؟ — تېخ-

شىڭ ئايۇاننىڭ لەمپىسى ئاستىدىكى چىرايلىق سىرلانغان گۈل-لۈك رەسىمنى كۆرسەتتى.

— يوق.

— چەت ئەلدە بۇنىڭدەك سۈرەتلىك تام بارمۇ؟ — تىيەن-شىڭ سېرىق تېرەك ياغىچىغا ئويۇلغان سۈرەتلىك تامنى كۆر-سەتتى.

— يوق...

— چەت ئەل ياخشى ئەمەسكەن، ئۇ يەردە ھېچنېمە يوق - كەن، — تىيەنشىڭ مەغرۇر كۈلدى، — قاراڭ، بۇ تامدىكى كۆل، سۇ، ئۆي، بۇلۇتلارنى ئاجايىپ ئۇستا ئادەملەر ئويۇپ چىقارغان! ئاۋۇ ئۇستى تەرەپتىكى تۆت ئاينى كۆردىڭىزمۇ؟ تۆت ئاي بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ...

— ھە؟ ئاي؟ مەنمۇ ئايغۇ!

— ھە؟ سىز... ئايمۇ؟ ھە راست، سىزنىڭ ئىسمىڭىز نېمە ئىدى؟

— شىنيۆ. يېڭى كۆتۈرۈلگەن ھىلال ئاي دېگەن مەنىدە... — شىنيۆ سۈرەتلىك تامدىكى قاپارتما نەقىشنى كۆر-سەتتى، ئۇنىڭغا ئاسمانىنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئېسىلىپ تۇرغان ھىلال ئاينىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەنىدى، — مۇشۇنىڭغا ئوخشاش.

— ھە، بۇ سىزمۇ؟ سىزنىڭ ئىسمىڭىز شىنيۆ، مېنىڭ ئىسمىم تىيەنشىڭ، ئاسماندىكى يۇلتۇز. بىز ئاسماندىكى قوشنا-ئاداش ئىكەنمىز!

— نېمانداق ياخشى، — دېدى شىنيۆ قولىدىكى يېرىمى قالغان قاتلىمىنى چىشلەۋېتىپ، — ئاكامنىڭ ئىسمى بەك چى-رايلىقكەن!

— سىزنىڭ ئىسمىڭىزمۇ چىرايلىقكەن، شىنيۆ...

— ئانامنىڭ دېيىشىچە، مەن تۇغۇلغان چاغدا، ئاسماندا ھىلال ئاي كۆتۈرۈلگەنىكەن...

سەبىي شىنيۆ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆزىنى بۇ دۇنياغا قانداق ئاپىرىدە قىلغانلىقىنى، ئاشۇ بىر مەزگىللىك تارىخىنىڭ ئۇلار-نىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ساقايمايدىغان جاراھەت قالدۇرغانلىقىنى بىلمەيتتى.

لياڭ بىگىيۇ غەربىي ھۇجرىدىكى كارىۋىتىدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قىز چېغىدىكى گۈزەل چۈشلىرىنى، توغرىراقى بۇزۇلغان چۈشلىرىنى ئەسلىتىدىغان چوڭ مىس كارىۋات، گىرىم ئۈستە-لى، تىكلىمە ئەينەك، يېزىق ئۈستىلى... ھەممە نەرسە ئۆز پېتى ئىدى. بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى، تۇرمۇشىنى قايتىدىن باشلىشىنى كۈتكەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ قايتىپ كەلدى. لېكىن، قىز ھالىتىدە كېتىپ چوكان بولۇپ كەلدى، قىزلىق دەۋرى ئون يىل ۋاقىت بىلەن تەڭ ئۆتۈپ كەتتى، مەڭگۈگە يوقالدى. ھەممە نەرسىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق، ھۇجرىمۇ ئۆز پېتى. لېكىن ئۇ ئۆزگەردى، تۇرمۇشنىڭ رىيازەتلىرىنى يەتكۈچە تارتقان ئوتتۇز ياشلىق چوكانغا ئايلاندى. باشقىلار ئېتە-راپ قىلىشنى خالىمايدىغان خوتۇن ۋە ئانا بولۇپ قالدى؛ بۇ ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىكىگە چۈشكەن مىتىگە، ئاچىسىنىڭ ئە-شەددىي دۈشمىنىگە ئايلاندى. ئۇنى مۇشۇنداق پەس ئورۇنغا چۈ-شۈرۈپ قويغىنى باشقا كىشى ئەمەس، دەل ئۆزى. ئۆزى ئەقلىنى ئىشلەتمىدى، ئازدى، تەگسىز ھاڭغا ئۆزى خالاپ كىردى، سىر-لىق تورغا كىرىپ قالغىنىنى تۇيمىدى. كۈمۈتا ئۆمۈچۈك توربغا كىرىپ قېلىپ جان تالاشقان چېغىدىلا ئۆزىنىڭ قانچىلىك دۆت-لۈك قىلغانلىقىنى سېزىدۇ، پەرۋانە ئوتتا كۆيۈۋاتقان چېغىدىلا ئۆزىنىڭ تەنتەكلىكىنى ھېس قىلىدۇ، لياڭ بىگىيۈمۇ ئەمدى ھەممىنى چۈشەندى، لېكىن كېچىكىپ، تولىمۇ كېچىكىپ چۈ-شەندى.

خەن زىچى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئالدىدا، لياڭ بىگىيۈنىڭ

ئۇدۇلىدا ئولتۇراتتى. ھەر ئىككىسى گەپ قىلمايتتى. ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باسقانىدى.

— چى ئاكا، — خېلىدىن كېيىن لياڭ بىگىيۇ ئاردىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى، — بىز چۈشىمىزدىمۇ خىيال قىلغان ئۆيىمىز مۇشۇمۇ!

خەن زىچى ئارتۇق گەپ قىلماي ئۇھسىنىپ قويدى، خۇددى ئازابلىرىنى يېنىكلەتكىلى بولىدىغاندەك تۇرۇق بېسىپ كەتكەن يۈزلىرىنى ئۇۋۇلىدى.

— مەن بەك دۆتكەنمەن، بۇ يەرنى تېخى مېنىڭ ئۆيۈم، ئۇنى ھەدەم دەپ يۈرۈپتىمەن. ئۆزگىرىپتۇ، ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپتۇ! بەك كۆلگۈم كېلىۋاتىدۇ، پاك ھېسسىياتىم ئۇچۇن تۆلىگەن بەدەللىرىم يوققا چىقىپتۇ! ئون يىل... بەلكىم بۇ جەريانىدا بىزمۇ ئۆزگەرگەندىمىز؛ بېيىپكەنى، بۇ ئائىلىنى تونۇماس بولۇپ قالغاندىمىز؛ ئۇلارمۇ بىزنى تونۇماس بولۇپ قالغاندۇ. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە مەن تولىمۇ بۇزۇق، شاللاق ئايال. مەن سىزنى يامان يولغا باشلىغانىنى ئاز دەپ يۈزۈمنى قېلىن قىلىپ قايتىپ كەپتىمەن...

— ئەمدى بۇ گەپلەرنى سىزمۇ دېگىلى تۇردىڭىزغۇ! — خەن زىچى سەۋرسىزلىك بىلەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى، — سىز گۇناھسىز! بۇلارنىڭ ھەممىسىنى مەن ئۇچۇن قىلدىڭىز. سىز...

— سىز ئۇچۇن قىلغان ئىشلىرىمغا ھەرگىز ئەپسۇسلانماڭ. چۇنكى، سىز بىلەن بىر ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن بۇ دۇنيادا ھەقىقىي سۆيىدىغان، مەڭگۇ ئايرىلالمايدىغان كىشىنىڭ پەقەت سىزلا ئىكەنلىكىڭىزنى سەزدىم، — لياڭ بىگىيۇ خەن زىچىگە چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن باقتى، — سىزچۇ؟ سىز باشقىلارنىڭ چۈشىنىشىگە ئېرىشەلمىگەن مۇھەببىتىمىز ئۇچۇن پۈشايمان قىلامسىز؟

— ياق، — خەن زىچىنىڭ يەلكىلىرى تىترەپ كەتتى، —

پۇشايمان قىلمايمەن!

— مەنمۇ پۇشايمان قىلمايمەن! — لياڭ بىگيۇ ھەر بىر سۆزىنى يۇرىكىدىن چىقىرىپ، يېنىك، ئەمما ئىشەنچ بىلەن ئېيتتى، — مۇھەببەت بەردىم ھەم ئوخشاشلا مۇھەببەتكىمۇ ئېرىشتىم، بىر ئادەمدە بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولدۇم. ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق، مەڭگۇ پۇشايمان قىلمايمەن! باشقىلار ماڭا قانداق سوغۇق مۇئامىلە قىلسۇن، قانچىلىك ئېغىر گۇناھلارنى ئارتسۇن، مەيلى مېنى قارغىسۇن، ھەرگىز پۇشايمان قىلمايمەن! چۈنكى جاھاندا مېنى چۈشىنىدىغان، سۆيىدىغان ئادەم بار. مەن شۇنىڭدىن رازى...

ئىللىق بىر ھارارەت لياڭ بىگيۇنىڭ، خەن زىچىنىڭ ۋۇجۇدىنى تەڭلا لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى. ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەر خەن زىچىنىڭ قەلب ئېكرانىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى:

— مەن مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئىدىم، سىز ماڭا بىلدۈردىڭىز، ماڭا بىلدۈردىڭىز، ماڭا مۇھەببەت بەردىڭىز. بەلكىم تولىمۇ كېچىكىپ ئېرىشكىنىمىز ئۈچۈن مۇھەببىتىمىز تېخىمۇ قىممەتلىك بىلىنىۋاتقاندۇ.

— راست دەيسىز، زىچى. ئۇنىڭغا بەك كېچىكىپ ئېرىشكىنىمىز ئۈچۈن تولىمۇ قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتىمىز. سىز ئولۇغبېرنىڭ تەلىپىنى نېمىدەپ رەت قىلغانلىقىمىنى بىلىسىز. بەلكىم سىزگە تارتىشىپ رەت قىلغانمۇ بولغىيدىم. بۇ نۇقتىنى بىز بىر ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ھەقىقىي چۈشەندىم. ھازىر نېمىدەپ بالدۇرراق مۇھەببەتلەشمىگىنىمىز ئۈچۈن ئۆكۈنىمەن. تېخىمۇ بالدۇرراق... — لياڭ بىگيۇ كەلىمىسكە كەتكەن قىزىلىق دەۋرىنى ئەسلەۋاتقاندەك ئاستا پىچىرلىدى.

— ئۇنداق بولۇشى... مۇمكىنمۇ دەيسىز! — خەن زىچى يېنىك خورسىندى، — ئۇ چاغدا ئۇمۇ... بار تۇرسا!

ـــ ئۇ! ـــ بىر دەملىك شېرىن ھېسلار قاينىمىدا ئەللەيلە. ئىپ ئولتۇرۇپ قالغان لياڭ بىڭيۇ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال ئېسىگە كەلدى، ـــ سىز بىلەن... ئۇنىڭ ئارىسىدا مۇشۇنداق چىن مۇھەببەت بارمىدى؟

ـــ ھە؟ سىزگە نېمە دېسەم بولار؟ ـــ خەن زىچى بۇ زىل، ئەمما تولىمۇ قىيىن تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ بولالمىدى، ـــ بىزنىڭ نىكاھىمىز ئوخشاش تەقدىر ئىچىدە ياشىغانلىقىمىز ئۈچۈن بولغان. بىئېر بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تولىمۇ چوڭقۇر بىر ھېسسىيات بار. بۇنى ئېتىراپ قىلمىسام سىزنى ئالدىغان بولىمەن. لېكىن، بۇ خىل ھېسسىيات ئۇستازىمغا بولغان چوڭقۇر ھېسسىياتىمنىڭ داۋامى ۋە چوڭقۇرلىشىشى. مەن بىئېرنى ئۆز سىڭلىمدەك كۆردۈم، سىزنىمۇ ھەم شۇنداق. مەن لياڭ ئائىلىسىنىڭ ماڭا باشپاناھ بولغانلىقىدىن، ماڭا ھۈنەر ئۆگەتكەنلىكىدىن مىننەتدارمەن. بۇ مىننەتدارلىقىمنى بىر ئۆمۈر يەتكۈزەلمەيمەن. مۇشۇنداق ئويلىغىنىم ئۈچۈن بىئېر ماڭا ياتلىق بولىدىغان چاغدا... ھاياجانلانغىنىمدىن يىغلاپ كەتكەنىدىم. لېكىن ئۇ مۇھەببەتمۇ؟ ياق، مۇھەببەت ئەمەس. ئۇ چاغدا مەن مۇھەببەتنى پەقەت چۈشەنمەيتتىم. ئۇ ئاكا ـ سىڭىللىق مۇھەببىتى ئىدى. مەن ئۇستازىمنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىغا جاۋاب قايتۇرۇشۇم كېرەك ئىدى. ئۇنى ئالغاندىن كېيىن، ئۆزۈمنىڭ ئۇستامنىڭ ئوغلىغا ئايلانغانلىقىمنى، لياڭ ئائىلىسىنىڭ بارلىق يۈكىنى كۆتۈرۈشۈم كېرەكلىكىنى ھېس قىلدىم. كېيىن ئىشلاردا ئۆزگىرىش بولمىغان بولسا، نۇرغۇن ئەر ـ خوتۇنلارغا ئوخشاش ئۇنىڭ بىلەن قېرىغىچە ئوبدان تۇرمۇش كەچۈرگەن بولاتتىم، باشقا ئايالنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشىمۇ مۇمكىن بولمايتتى. تويدىن كېيىنكى ئون يىل ئاشۇنداق ھېسسىيات ئىچىدە ئۆتتى. لېكىن، بۇ ئاجايىپ ئون يىل ئىدى. بۇ جەريانداا بىز كېچە ـ كۈندۈز چىجېنجەي ئۈچۈن غەم يېدۇق،

ئولتۇرساق - قوپساق تىجارەت يوللىرى، قاشتېشى، ئائىلىمىز توغرۇلۇق باش قاتۇردۇق. ئەمما، مۇھەببەت توغرۇلۇق پاراڭ-لىشىپ باقمىغانىدۇق. مۇھەببەت دېگەن نېمە، ئەر - خوتۇنلۇق دېگەن نېمە، ئائىلە دېگەن نېمە، بىز بۇلارنى بىلمەيتتۇق. بۇ توغرۇلۇق ھېچقانداق نەرسىنى ئويلىماي ئالدىمىزغا مېڭىۋەرگە-نىدۇق. خۇددى بىز چىجېنجەينىڭ شېرىك پايچىكلىرىدەك، مەن-پەئىتىمىز بىر - بىرىمىزگە مەھكەم باغلانغانىدەك، بىر - بىر-مىزدىن ئايرىلمايدىغانىدەك تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئىشلەشنىلا بىلىپتىمىز. كېيىن، چىجېنجەي گۇللەندى، تىجارىتى روناق تاپتى، ئادىمى كۆپەيدى. ئۇ بۇ ئىشلارنى باشقۇرالمىغاندىن كې-يىن ئۆينىڭ كىرىم - چىقىمىغىلا كۆڭۈل بۆلۈپ باشقا ئىشلارنى سورىماس بولدى، پارىكمىز بارغانچە ئازلاپ كەتتى. ئۇ ھەتتا مېنىڭ بىر نەرسە ساقلاشقا نېمە ئۈچۈن شۇنچە قىزىقىدىغانلە-قىنىمۇ بىلمەيتتى. ئارىمىزدا ئون يىل جەريانىدا ھېچقانداق ئۇرۇش - تالاش بولمىدى؛ لېكىن ھېسسىياتلىرىمىز يىراقلاش-تى. بارا - بارا بۇنىڭغىمۇ كۆنۈپ قالدۇق، سېزىملىرىمىز قاتتى. چەت ئەلگە چىقىشتىن ئاۋۇالقى جېدىلىمىز بىزنىڭ تۇن-جى ھەم ئەڭ ئاخىرقى تاكاللاشقان ۋاقتىمىز بولۇپ قالدى. كۆڭۈلسىز ئايرىلدۇق، مەن بۇ ئائىلىدىن چىقىپ كەتتىم. ئۇ-رۇش بولمىغان بولسا، چىقىپ كەتمىگەنمۇ بولاتتىم، ھەممە نەرسە ئۆز پېتى كېتىۋېرەتتى، ئۆلگۈچە ئۇنىڭ يېنىدىن كېتىپ قالمايتتىم. لېكىن، بىزنىڭ ئارىمىزدا تىلغا ئالغۇدەك مۇھەب-بەتمۇ يوق ئوخشايدۇ، بولمىسا مەن كېيىن...

خەن زىچى گېپىنىڭ ئاخىرىنى توختىتىۋالدى. دېمىسىمۇ كېيىنكى ئىشلارنى دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇ لياڭ بىگىۋگە جىممىدە قارىدى، قەلبىدىكى چىگىشلىشىپ كەتكەن ئوي - خىياللىرىنىڭ باش - ئاخىرى تېپىلغانىدەك بولدى.

لياڭ بىگىۋ ئونسىز ئۇھ تارتتى. بۇ ئۇھ تارتىشقا ئۆزىگە

بولغان تەسەللى، شۇنداقلا روھىي يۈكتىن قۇتۇلغاندەك بىر خىل خاتىرجەملىك تۇيغۇسى سېزگەنىدى.

ــ رەھمەت سىزگە، زىچى. يۇرىكىمنىڭ ئاغرىقىنى سىز ساقايتتىڭىز، ــ دېدى لياڭ بېگىيۇ، ــ بۇنىڭدىن بۇرۇن سىز-دىن بۇنداق سوئالنى سوراپ باقمىغانىدىم. توغرىراقى، سوراشقا جۈرئەت قىلالمىغانىدىم. سىزنى ئوتتەك ياخشى كۆرۈپ يۈرگەن چاغلىرىمدا بىئېر نەچچە قېتىم كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. ئۇ سىزنىڭ ئايالىڭىز، مېنىڭ ھەدەم ئىدى. مەن بۇ ئىش بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىدە داغ قالدۇرۇپ قويۇشۇمدىن ئەنسىرەيتتىم. لېكىن، مۇھەببىتىم ھەممىدىن ئۈستۈن كەلدى، ھېسسىياتىم ئەقلىمنى بېسىۋالدى، كېيىنكى ئاقىۋەت توغرۇلۇق ئويلىنىپمۇ ئولتۇرمىدىم. شۇنداق قىلىپ، بىز مۇھەببەتلەشتۇق. لېكىن، قەلبىمدە بىر خىل چۈشىنىكسىز، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ پەيدا بولۇپ قالىدىغان روھىي ئازاب، ئاچامغا يۇز كېلەلمەسلىك تۇيغۇسى بار ئىدى. مەن مۇشۇ خىل ھېسسىيات ئىچىدە دۆلەتكە قايتتىم. لېكىن ئۆيگە يېقىنلاپ كەلگەنسېرى بۇ خىل تۇيغۇ تېخىمۇ كۈ-چەيدى. مەن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغىلى، تىل ـ ئاھانەتلىرىنى ئاڭلىغىلى ئەمەس، پىسخىك جەھەتتىكى يۈكتىن قۇتۇلۇش ئۈ-چۈن كەلگەنىدىم. ئەمدى سىز مېنى بۇ يۈكتىن قۇتۇلدۇردى-ڭىز، ۋىجدان ئازابىمنى يېنىكلەتتىڭىز!

ــ لېكىن بۇلارنى ئۇنىڭغا قانداق چۈشەندۈرگۈلۈك؟ ــ خەن زىچى خاتىرجەم بولالمايۋاتاتتى، ــ ئۇنىڭغا، مەن سېنى سۆيمەيمەن، بۇرۇندىن سۆيمەيتتىم، دەيمۇ؟ ئۇنداق دېسەم قان-داق ئويلاپ قالىدۇ؟ ياق، ئۇ بىزنى ئەسلا چۈشەنمەيدۇ. مېنى: «يېڭىسىنى كۆرۈپ كونىنى تاشلىدى، ۋاپا قىلغان ئايالىنى تاش-لىۋەتتى» دەپ چۈشىنىشى تۇرغان گەپ!

ــ قانداق چۈشەنسە چۈشىنىۋەرمەمدۇ، سىز ئۇنىڭغا سې-تىلغان قۇلمىدىڭىز. سىزمۇ ئۆزىڭىزنىڭ يولىنى ئۆزىڭىز ما-

ئىدىغان ئادەم. بىز ئۇنىڭ يېنىدىن كېتەيلى. ئۆينى، مال ـ مۈلۈكنى، بۇ يەردىكى جىمى نەرسىنى ئۇنىڭغا قالدۇرۇپ كېتەيلى. ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىنى قۇرۇق قول بولسىمۇ ئەركىن قۇرۇپ چىقايلى! ــ لياڭ بىگىيۇ ئۆز كۆڭلىدە ئاللىبۇرۇن قارار چىقىرىپ بولغانىدى، ــ زىچى، چى ئاكا، بىز كېتەيلى!

ــ كېتەيلى؟ نەگە كېتىمىز؟ بېيپىڭنىڭ ھەممە يېرىدە تونۇشلىرىم تۇرسا، باش تىققۇدەك جاي تاپقىلى بولامدۇ؟ خەقنىڭ تىلى بەك يامان! ــ خەن زىچى تەڭقىسلىقتا قالدى، ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدە ھەسرەت ۋە قورقۇنچ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى، ــ يەنە كېلىپ... بۇ ئىشقا ئۇمۇ قوشۇلمايدۇ.

ــ ئەمىسە بېيپىڭدىن، جۇڭگودىن ئايرىلىپ لوندونغا قايتىپ كېتەيلى! ــ لياڭ بىگىيۇ قايتىدىن لوندونغا كېتىش قارارىغا كەلگەنىدى، ــ ئۇنىڭدىن يىراق تۇرايلى، بېرىش ـ كېلىش قىلمايلى. شۇنداق بولغاندا ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدە قالمايدۇ. ئۆزىمىزنىڭ ماكانىنى، ئۆزىمىزنىڭ تۇرمۇش يولىنى، ئۆز ئىشلىرىمىزنى ئۆزىمىز تاپايلى. كېتەيلى!

خەن زىچى جاۋاب بەرمىدى، بېشىنى ئاستا ساڭگىلىتىپ، پىشانىسىنى تىرىگىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى.

ــ نېمە؟ سىزنىڭ كەتكۈڭىز يوقمۇ؟

ــ مەن...

ــ كېتەلمەسمەنمىكىن دەۋاتامسىز؟ ــ لياڭ بىگىيۇ ئاغزىنى سەل ئېچىپ، سوغۇق ھاۋادىن سۈمۈرۈۋالدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئوت سۇسلاۋاتقاندەك، سوۋۇۋاتقاندەك قىلاتتى.

ــ كېتىمىز دەمسىز؟ ــ خەن زىچى بۇ گەپ پىلەن ساندىسىز كۆزلەرنى كۆرگەندەك، لياڭ جۇنبىنىڭ، تېيەنشىڭنىڭ، خەي ھاممىنىڭ كۆزلىرى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغاندەك، بېيپىڭدىكى پۇتۇن خەلق ئۆزىگە قاراپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭدىن: «كېتىدىكى پۇتۇن خەلق ئۆزىگە قاراپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭدىن: «كېتىد-

سەن؟ نەگە كېتىسەن؟ كېتەلەمسەن؟» دەپ سوراۋاتقاندەك تۇ-
يۇلدى. خەن زىچى ئۇن - تىنسىز تۇرۇپ قالدى، پۈتۈن ۋۇجۇ-
دىنى تىترەك بېسىپ كەتتى.

— سىز... قورقۇۋاتامسىز؟ — لياك بىگىۋىنىك بايىقى
قىزغىن كەيپىياتى بارغانسېرى سۇسلاپ قالدى. يات ئەلدە ئون
يىل بىللە ياشىغان خەن زىچى شۇ تاپتا ئۇنىك كۆزىگە ناتونۇش
ئادەمدەك تۇيۇلۇۋاتاتتى. لوندوندىكى قاشتېشى كۆرگەزمىسىدە،
نەچچە مىڭ ئادەمنىڭ ئالدىدا ئازراقمۇ ئىككىلەنمەي ياكى تەمتە-
رىمەي نۇتۇق سۆزلىگەن خەن زىچى مۇشۇمىدۇ؟ پۈلنىڭ ئېزىق-
تۇرۇشىغا پىسەنت قىلماي ساقلانمىلىرىنى سېتىشنى كەسكىن
رەت قىلغان، مىليونېر بولۇش پۈرسىتىدىن ۋاز كەچكەن خەن
زىچى مۇشۇمىدۇ؟ يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئۇنى ئوكسفورد
ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقان، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى قاندۇ-
رۇشنى ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ زور خۇشاللىق دەپ بىلگەن خەن زىچى
مۇشۇمىدۇ؟ ئۇرۇشنىڭ بالايىئاپەتلىرى جەريانىدا ئوتلۇق مۇھەب-
بىتى بىلەن ئۆزىنىڭ يۈرىكىنى تىترەتكەن، ھاياتىنى قۇتۇلدۇ-
رۇۋالغان خەن زىچى مۇشۇمىدۇ؟ تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ ئالدىدا
كېچىلەپ تۇرۇپ، شىنيۇنىڭ ئىگىلىگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان چې-
غىدا خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويماي دېگەن خەن زىچى
مۇشۇمىدۇ؟... ئەلۋەتتە شۇ. ئۇ بولماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ گا-
دىرماچ خىياللىرى ئۇنىڭ كۆزىگە خەن زىچىنى باشقا ئادەمدەك
كۆرسىتىۋاتاتتى. بەلكىم ئۇنىڭ ئىلگىرى كۆرگەنلىرى خەن
زىچىنىڭ ساختا قىياپىتىدۇ. بەلكىم خەن زىچى بىر كېچىدىلا
ئۆزگىرىپ كەتكەندۇ؟ بەلكىم خەن زىچى ئەسلىدىنلا شۇنداق
ئىككى ياقلىمىلىق خاراكتېرگە ئىگە تۇتامسىز ئادەم بولغىيدى؟
ئۇ خىياللىرىنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشقا جۇرئەت قىلالمىدى.

— ئەمىسە... سىز قانداق قىلماقچى؟ — بۇ سوئالنى
سوراۋاتقان چېغىدا لياك بىگىۋىنىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ

كەتتى، ــ ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك ئىككىلىمىزنى خوتۇن قىلىمەن دېمەيدىغانسىز؟

ــ مەن... نېمە قىلىشىمنى بىلەلمىدىم! ــ خەن زىچى ھەرقانچە قىلىپمۇ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان زىددىيەت ئىچىدە قالغاندى، بېشىنى مۇشتلىرى بىلەن ھەدەپ ئۇراتتى، ــ كەلمىسەك بوپتىكەن! كەلمىسەك بوپتىكەن!

ــ بۇنچىلا ھاياجانلانماڭ، بۇنداق قىلىش بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدۇ، ــ لياڭ بىگۈ خەن زىچىنىڭ چىڭىدە كىرىشكەن مۇشتلىرىنى ئاچتۇرۇۋەتتى، ــ بىز كىچىك بالا ئەمەس. ئاچچىق بىلەن قىلىنغان ئىشتىن ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ. مەن سىز بىلەن سەمىمىي مەسلىھەتلىشىۋاتىمەن، بۇ بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلەيدىغان ئىش!

ــ مەن قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى زادى بىلەلمىدىم. سىز بىر نېمە دەڭ، نېمە دېسىڭىز شۇ...

ــ سىزگە گېپىمنى يېگۈزەلەمتىم؟ سىز ئۆزىڭىزنىڭ تۇرمۇش يولىنى بەلگىلەشكە ھوقۇقلۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن دەيدىغىنىمنى دەپ بولدۇم. لېكىن سىز تېخى قوشۇلمىدىڭىز.

ــ مەن... ھەي-ي! ــ خەن زىچى تورۇسقا قاراپ ئاچچىق خورسىنىدى، ــ مەن نېمىشقا قايتىپ كەلگەن بولغىيدىم!

خەن زىچى گەپنى ئەپقېچىپ، قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان تاللاش يولىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتاتتى. لياڭ بىگۈ قالتىس چوڭ بىلىدىغان جىگەرلىك، بىلىملىك خەن زىچىنىڭ ئوبرازى خۇنۇكلىشىپ قالغاندەك ئىدى. ئادەتتە ئۈمىدۋار ئادەمەلەر ئوڭاي ھاياجانلىنىدۇ، ئەمما چۈشكۈنلەشكەن چېغىدا ئۆزىنى بېسىۋالىدۇ.

ــ راست، سىز زادى نېمىشقا قايتىپ كەلگەن؟

خەن زىچى جاۋاب بەرمەي تورۇسقا قاراپ ئولتۇرىۋەردى.

ــ مۇشۇ ئۆيلىرىڭىزنى، چىجىنجەينى كۆرۈش ئۈچۈن،

ئاشۇ قىممەتلىك نەرسىلىرىڭىزنى يۆتكەپ كېتىش ئۇچۇنمۇ؟

— مەن بۇلاردىن ئايرىلىپ قالسام بولمايدۇ. قاشتېشى مېنىڭ هاياتىم...

— ئەمىسە «قاشتېشى پادىشاهى» دېگەن قالتىس نامىڭىزنى بېيىپكېتىپ بىللە ئېلىپ كېلىپ ئىشلىرىڭىزنى قايتا باشلاش ئۇچۇنمۇ؟

— ماڭا ئۆزۈمنىڭ كەسپى بولمىسا بولمايدۇ، مېنىڭ كەسپىم جۇڭگودا...

— ئۆيۈمنى ساقلاپ قالمەن، تېنىشىڭنى دادىسىز يېتىمغا ئايلاندۇرۇپ قويمايمەن دەپ ئويلىدىڭىزمۇ؟

— بەل... بەلكىم شۇنداقتۇ. هەي تېنىشىڭ، بىچارە تېنىشىڭ!

— ئايالىڭىزنى تۇل ئولتۇرۇپ قالمدۇ، دەپ ئويلىدىڭىزمۇ؟

خەن زىچى گەپ قىلالماي قالدى.

— يوشۇرغىچە «هەئە» دېسىڭىزلا بولمىدىمۇ! هەممە ئىش ئېنىق تۇرسا! — لياڭ بىگىيۇ بىرەر جاۋابقا ئېرىشىش ئويىدا خەن زىچىگە تىكىلدى، — ئۇنى ياخشى كۆرمەيسىز هەم ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايسىز، شۇنداقمۇ؟

— يۇئېر، — دېدى خەن زىچى پەرىشان هالدا، — بىز ئۆيىمىزنى... سېغىنىپ كەلگەن ئەمەسمىدۇق...

— ئۆيىمىز؟ ئۆي دېگەن سىزنىڭ، هەممە نەرسە سىزنىڭ! ئەنگلىيىگە كېتىپ ئايرىلىپ قالغان نەرسىلىرىڭىزگە بۇدا قايتا ئېرىشتىڭىز. سىز هېچنېمىدىن مەهرۇم قالمىدىڭىز!

— چىجېنجەي تاقىلىپتۇ ئەمەسمۇ! — دېدى خەن زىچى ئېچىنىش بىلەن.

— سىز زىيان تارتتىم دەۋاتامسىز؟ — لياڭ بىگىيۇ ئاچچىق ئۇهسىنىدى. ئۇنىڭ بۇ ئۇهسىنىشى بىر قارىسا يېغىغا،

بىر قارىسا كۆلكىگە ئوخشاپ كېتەتتى، ــ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ. ئۇ قىممەتلىك نەرسىلىرىڭىز ھېلىھەم بار؟ «بىلىم-دان» قەسىرى ھېلىھەم بار، خوتۇنىڭىزمۇ بار! ئائىلىڭىزگە ھېچقانداق ئىش بولمىغان تۇرسا، قايتىپ كېلىشىڭىز ئەلۋەتتە توغرا ـ دە! لېكىن، بۇ يەردە مېنىڭ نېمەم بار؟ مەن زادى نېمىشقا ئارقىڭىزدىن ئەگىشىپ كەلدىم! ــ لياڭ بىگىيۇ بۇ سو-ئالنى خۇددى تورۇستىن، تۆت تامدىن، دېرىزىلەردىن سوراۋاتقاندەك ئالدىغا تىكىلىپ، قوللىرىنى چۈشىنىكسىز بىر تەرزدە ئېچىپ قويدى، ــ بۇياققا كېلىشكە نېمانچە ئالدىراپ كەتكەن بولغىيدىم؟

ــ يۇئېر، سىز... ــ خەن زىچى گاڭگىراش ئىچىدە يۇزىنى بۇرىدى، ــ سىزگە نېمە بولدى؟ بۇمۇ ئۆزىڭىزنىڭ ئۆيىغۇ...

ــ مېنىڭ ئۆيۈم؟ مېنىڭ ئۆيۈم يوق! ــ لياڭ بىگىيۇ بىزارلىق ئىچىدە قوللىرىنى تىزىنىڭ ئۈستىگە قويدى، ــ مېنىڭ ئۆيۈم يوق! چىجېنجەينىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى ئاشۇ پاكار ئۆي مېنىڭ ئۆيۈم ئىدى، ئۇ ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن كۈن نۇرى ياخشى چۈشەتتى، ئۆي ئىچىدە خىلمۇ خىل گۈللەر بار ئىدى. ئانام ئاشۇ ئىسسىق ئۆيۈمدە مەن ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى ئېتىپ بېرەتتى، مېنى ئەللەي ناخشىسى بىلەن ئۇخلىتاتتى؛ دادام يېرىم تۈن بولغاندىمۇ قاشتېشى يۇناشنى توختاتمايتتى. لېكىن، ھازىر بۇلارنىڭ ھەممىسى يوق، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بولمايدۇ. پەقەت ئۇنىڭدىن گۈزەل ئەسلىمىلەرلا قالدى. ئۇ چاغلاردا ئۆيىمىز كىچىك، ھال ـ كۈنىمىز تەس بولسىمۇ، لېكىن مەن ئاشۇ چاغلارنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايمەن! تۇغىدى، ھازىر ھەممىسى تۇغىدى...

لياڭ بىگىيۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى توختىماي خورسىناتتى، ھەسرەت كۆلەڭگىسى ئالاڭلاپ قالغان كۆزلىرىدىن ياشلىرى

جممىده قۇيۇلاتتى. مەڭزى شۇنچە ھۆل بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ سۇرتۇش ئۈچۈن بىرەر قېتىم قولىنى ئاپارمايتتى. مۇزدەك سوغۇق ياش تامچىلىرى مەڭزىدىن سىرغىپ ئۆتۈپ يەنە يۇرىكىدىكى ئۆچەي دەپ قالغان ئۇمىد ئۇچقۇنىغا سېپىلمەكتە ئىدى.

خەن زىچى ئورنىدىن تۇرۇپ لياڭ بىگىيۇنىڭ يەلكىلىرىنى سىلىدى، قولياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز ياشلىرىنى سۇرتتى.

— يۇئېر، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي... بۇنداق ئازابلانماڭ، بۇ يەر مەڭگۈ سىزنىڭ ئۆيىڭىز!

لياڭ بىگىيۇ يېنىدا ئۆزىگە مەدەت بېرىدىغان بىر كۈچنىڭ بارلىقىنى تېخىمۇ ياخشى بىلمەكچى بولغاندەك خەن زىچىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى.

— راستمۇ؟ — لياڭ بىگىيۇ ئاشۇ قوللارغا سۆيۈشكە باشلىدى، كۆز ياشلىرى ئاشۇ قوللارغا توختىماي سېپىلەتتى، — ياق، چى ئاكا، بۇ بىزنىڭ ئۆيىمىز ئەمەس. بىز كېتەيلى. ئۆزىڭىز ئۈچۈن، مەن ئۈچۈن، شىنيۆ ئۈچۈن!

لياڭ بىگىيۇ خەن زىچىنىڭ قوللىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى سەزدى.

— سىز... زادى كېتىشتىن باشقا ئامال يوقمۇ؟ — دېدى خەن زىچى تولىمۇ ھالسىز ئاۋازدا، — بەرداشلىق بېرىپ تۇرسىڭىز بولمامدۇ؟

— بەرداشلىق؟ ئەمىسە سىز دەڭە، مەن قانداق بەرداشلىق بېرەي؟ خەقنىڭ كۆزىگە قاراپمۇ؟ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەلگەن كېلىنىدەك يەتتە تەزىم قىلىپمۇ؟ شىنيۆنىڭ سىزنى «تاغا» دېيىشىگە چىداپمۇ؟ «خان ئانام»نىڭ مېنى قاچان ياتلىق قىلىشىنى كۈتۈپمۇ؟ سىزچە مۇشۇنداق بەرداشلىق بېرەيمۇ؟

خەن زىچى گەپ قىلماي تىترەڭگۈ قوللىرى بىلەن لياڭ بىگىيۇنىڭ چاچلىرىنى سىلاشقا باشلىدى.

لياڭ بىگىيۇ ئۇنىڭ قولىنى شارتتىدە چۈشۈرۈۋېتىپ مەيدە-

سىدىن ئىتتىرىدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ:

— خەن زىچى، ھەي خەن زىچى، سىزمۇ ئەرمۇ؟ — دېدى.

خەن زىچى ئالاقزادە بولۇپ كەتتى:

— يۇئېر...

— بۇ يەردە يۇئېر دەپ بىرى يوق، ئالدىڭىزدا تۇرۇۋاتقىنى لياڭ بىڭيۇ!

— بىڭيۇ، گېپىمنى ئاڭلاڭ...

— بولدى سۆزلىمەڭ، بۇرۇنقى ئىشلار ئەمدى كەلمەسكە كەتتى. سىزگە شۇنى دەپ قويايي، مەن ئادەم، مۇستەقىل ئادەم، سىزنىڭ ياكى لياڭ جۇنبىنىڭ ئويۇنچۇقى ئەمەس! ئايال كىشىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئىززەت - ھۆرمىتى، قەدىر - قىممىتى بولىدۇ. ئايال كىشى سىلەر ئەرلەرنىڭ يانچۇقىدىكى خالىغاندا سېلىپ، خالىغاندا خەجلەيدىغان پۇل ئەمەس، كىيىگۈلار كەلگەندە كىيىپ خالىمىغاندا تاشلىۋېتىدىغان كىيىم ئەمەس! قەدىر - قىممەت، ئىززەت - ھۆرمەت دېگەنلەر سىزنىڭ مال - مۈلكىڭىزدىن، قىممەتلىك بايلىقلىرىڭىزدىن، ئاپىرۇيىڭىزدىن، مەرتىۋىڭىزدىن قىممەتلىك. سىزنى بۇ ئۆيدە تۇرغۇزۇش بەدىلىگە ئۆزۈم «ئادەم» قاتارىدا سانالمىسام، مەن چىدامدىم؟ سىز قۇرۇق شاكالنى ساقلاپ قالمەن دەپ پوستىنى تاشلىۋەتتىڭىز! ئون يىلدىن بېرى نېمىدەپ سىزنى چۈشەنمىگەنىدىم. بىر ئادەمنى سۆيمەك، چۈشەنمەك مۇشۇنداق تەس ئىشمۇ؟ سىز مەن بىلەن ئەر - خوتۇن بولغىنىڭىز ئۈچۈن پۈشايمان قىلمايدىغانلىقىڭىزنى دېگەن. بۇ گېپىڭىز راستمۇ، يالغانمۇ، مەن ھازىر بۇنى بىلەلمەي قالدىم. لېكىن، مەن پۈشايمان قىلىۋاتىمەن، خاتا قىپتىمەن، باشتىن ئاخىر ئۆزۈم كەتكۈزۈپ قويۇپتىمەن! مۇھەببەتكە ئېرىشتىم دەپ يۇرۇپتىكەنمەن، سىزنى مۇھەببەتنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالالايدۇ دەپتىكەنمەن،

لېكىن سىزمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىكەنسىز. مەن خاتالىشىپتىمەن، پۈتۈنلەي خاتالىشىپتىمەن!...

لياڭ بىگىيۇ ئەمدى يىغلىمىدى، كۆزلىرى تېخىمۇ نۇرلىنىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى ئازابلىنىپمۇ كەتمىدى، ئازابلىنىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇ ئون يىلدا بىر ئادەمنى چۈشىنىش، ئوتتۇز يىلدا ھاياتنىڭ قانداقلىقىنى بىلىش پۈرسىتىگىلا ئېرىشەلەپتۇ. لېكىن، بۇمۇ ئاشۇ يىللارنىڭ ھاسىلاتى ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭغا ھازىر بۇرۇنقىدىن ئەقىل، دىت كىرىدى، ئەمدى ئۇ خاتالاشمايدۇ.

— ياق، بىگىيۇ، خاتالىق مەندە! — يېزىق ئۈستىلىنىڭ يېنىدا ئاران دەسسەپ تۇرغان خەن زىچى ئازاب، پۇشايمان، ھەسرەت گىرەلىشىپ كەتكەن ھېسسىياتلار ئىچىدە كۆكرىكىگە مۇشتلاپ كەتتى، — ھەممە گۇناھ مەندە. سىزنى مەن مۇشۇنداق كۇنگە قويدۇم!

— بۇ گەپنى دېيىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ بەلكىم گۇناھ سىزدە ئەمەس، مەندىدۇ؟ سىزنىڭ بىر ئۆبدان ئۆيىڭىز، ئائىلىڭىز، بالىڭىز، يەنە تۇغمەس بايلىقلىرىڭىز تۇرسا، مەن سىزنى مۇشۇلاردىن ۋاز كەچتۇرەلەمتىم؟ — لياڭ بىگىيۇ ئەمدى پۈتۈنلەي تەمكىن ھالىتىگە قايتقانىدى، — مېنى دەپ تۇغمەس باش ئاغرىقىغا قالدىڭىز، ئالدىڭىزدا خىجىلمەن. مەن بولمىغان بولسام، ھەممە ئىش ياخشىلىنىپ كېتەتتى. مەن كېتەي. سىزگە يەنە ئېسىلمۇئالسام بولماس!

— راستتىنلا كەتمەكچىمۇ سىز؟ — بۇ كۆتۈلمىگەن زەربە خەن زىچىنىڭ يۇرىكىگە جاققىدە تەگدى، بىرى يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋالغاندەك، تەگسىز ھاڭغا، چوڭقۇر دېڭىزغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى. لياڭ بىگىيۇدىن ئايرىلىپ قالسا كۆنلىرىنى قانداقمۇ ئۆتكۈزە؟ ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى

چۆكۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ ئۆزى، جېنىنىڭ بارد-
چە ۋارقىرايدۇ، ئۆزىنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن ئادەم چاقىرد-
دۇ. لېكىن ئامال يوق... خەن زىچى بارغان پېتى لياڭ
بىگىيۈنىڭ قولىنى چىڭىدە تۇتۇۋالدى، ــ بىگىيۇ، سىز كەت-
مەڭ، ماڭا سىز بولمىسىڭىز بولمايدۇ.

ــ توغرا، سىزگە بۇ ئائىلە بولمىسىمۇ بولمايدۇ! ــ
لياڭ بىگىيۇ توڭلۇق بىلەن قولىنى تارتىۋالدى، ــ بۇنداق قىل-
مايلى. تۇرمۇش سەھنىدىكى ئويۇنغا ئوخشىمايدۇ. مېنىڭ سىز
بىلەن چىرايلىق خوشلاشقۇم بار. ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارنىمىزغا
كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ خوش دەيلى.

خەن زىچى تۇرغان ـ پۈتكىنىنى بىلمەي جايىدا تۇرۇپ
قالدى. بىرئازدىن كېيىن، ئىلاجسىزلىق ئىچىدە بېشىنى ئەگ-
دى. كەڭ يەلكىلىرى، ئېگىز قەددى سېزىمىنى يوقاتقاندەك
بوشىشىپ كەتتى، ــ نە... نەگە بارماقچىسىز؟ لوندوندىكى
جۇڭگولۇقلار مەكتىپىگە بارامسىز ياكى خونتېر ئەپەندىنى ئىز-
دەپ...

ــ بۇلارغا سىز باش قاتۇرماڭ. جاھانىڭ ئېتىكى كەڭ-
رى، مەن سىغقۇدەك جاي چىقار. ئاياللار ئەرلەرنىڭ يارىدىمد-
سىزمۇ ياشىيالايدۇ. بىز ھېسسىياتقا ئالدىنىپ خاتا تۇرمۇش
قۇردۇق، توغرىسى تورغا، قەپەسنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالدۇق.
ئەمدى مۇشۇ توردىن، مۇشۇ قەپەستىن قۇتۇلۇشنىڭ ئۆزى ئەر-
كىنلىككە ئېرىشكەنلىك بولىدۇ. مەن بۇ ساۋاقتا ئىلگىرى ئۆتۈپ
كەتكەن ھاياتىم ئارقىلىق ئېرىشتىم، ئەمدى ئۆنى قەدىرلەيمەن.
كېيىنكى ھاياتىمنىڭ كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتە-
دۇ. شۇنىڭ يېنىمدا بولسىلا... مەن ئۆزۈمنى جاھاندىكى ئەڭ
بەختلىك ئادەم سېزىمەن!

ــ نېمە؟ سىز شۇنىڭىمۇ ئېلىپ كەتمەكچىمۇ؟ ــ خەن
زىچىنىڭ بايىلا بوشىشىپ كەتكەن بەدىنى ئەمدى جاقىلداپ تىتە-

رەپ كەتتى، ــ ئۇنى ئېلىپ كەتمەك، شىنيۆدىنمۇ ئايرىلىپ قالماي. ئۇ مېنىڭ قىزىم، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنىڭ جەۋھەرى . . .

ــ مۇھەببەت دەمسىز؟ مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ بۇ جاھاندا ھەقىقىي مۇھەببەت بارمۇ؟ بەلكىم مەن سۆيۈشكە ئەرزىيدىغان يالغۇز شىنيۆلىدۇ! ئۆزۈمنىڭ قىزىنى ئېلىپ كېتىش ھوقۇقۇم بار. باشقىلارنىڭ قولىدا يېتىم بالىلاردەك سارغىيىپ چوڭ بولۇشىنى خالىمايمەن، بۇنىڭدا سىزمۇ تەڭقىسلىقتىن قۇتۇلىسىز!

ــ ياق! مەن شىنيۆدىن كېچەلمەيمەن، ئۇنى ماڭا قالدۇرۇپ كېتىڭ، ئۆتۈنۈپ قالاي! ــ بايىدىن بېرى تىترەشتىن توختىمىغان خەن زىچى يەردە لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

ئاشۇ دەقىقىدە ھويلىنىڭ ئىچى تازا قىزىپ كەتكەنىدى. ئون بىر ياشلىق تېيەنشىڭ سىڭلىسى شىنيۆنى ئۇستىگە مىنىۋېلىپ ئارقا ھويلىدىن ئالدى ھويلىغا ئات بولۇپ چېپىۋاتاتتى. ئالدى ھويلىدا خەن خانىم بىلەن خەي ھامما شەپە چىقارماي ئىچكەركى ئۆيدىكى چوڭ ساندۇقنى تۆر ئۆيگە توشۇۋاتاتتى. خەن خانىمنىڭ نەزەرىدە بۇ ساندۇق ھەممىدىن ــ ئېغىلىكىدىن، ھاياتىدىن قىممەتلىك ئىدى. مۇشۇ ساندۇقتىكى نەرسىلەرنى قۇلۇپلاپ يېنىدىن ئاجراتماي تۆرۈۋالسا خەن زىچى ھېچىيەرگە كېتەلمەيتتى. شۇڭا ئۇ قەستەن خەن زىچى بىلەن لياڭ بىگىيۇگە خالىي سۆزلىشىش پۇرسىتى قالدۇرغانىدى. سۆزلەشكىنى بىلەن نېمىنى ھەل قىلالايتتى؟ بەربىر مېنىڭ قولۇمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى شۇ ئىدى.

«بىلىمدان» قەسرى قۇياش نۇرىغا كۆمۈلۈپ، ئىككى كىچىك بالىنىڭ ئويۇنى بىلەن بۆلەكچە ئاۋاتلىشىپ كەتكەنىدى. غەربىي ھۇجرىدىكى ھاياجانلىق سۆھبەت بۇ قورۇدا ھېچقانچە

تەسىر قوزغىيالمىدى.

بۇگۈن چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىت شىنيۇ ئۇچۇن تۇغۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ كۆڭۈللۈك مىنۇتلار بولدى. ئۇ ئاكىسىنىڭ بوينىدىن چىڭ قامالالاپ تۇتۇۋالغانىدى، تىەنشىڭ ھەر قېتىم سەكرەتكەندە بۆلەكچە خۇش بولۇپ كېتەتتى. تىەنشىڭ بىردە ئۆمىلەپ، بىردە سەكرەپ ماڭغاچ ھاسىرغىنىچە قوشاق ئېيتاتتى.

. . .

كېچە. غەربىي ھۇجرىدا شىنيۇ ئانىسىنىڭ پەپىلىشى بىلەن تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇ تولىمۇ ئۇزۇن، قىزىق بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە لوندوندىكى ئاسما كۆۋرۈك، بېيپىڭدىكى چىەنمېن دەرۋازىسى، شاڭخەيدىكى چوڭ پاراخوت، گۈل چېكىلگەن سۇرەتلىك تامغا چۈشۈرۈلگەن ئاي، تەملىك قاتلىما تەڭلا ئايان بولدى، ئۆزى بۇ ئۆيگە قەدەم باسقاندىن كېيىن يۇز بەرگەن جاڭجاللا پەقەت كىرمىدى. ئۇ چۈشىدە ياخشى، گۈزەل نەرسىلەرنى كۆرگەچكە پات ـ پات ۋىلقىلاپ كۈلەتتى.

لياڭ بىڭيۇ قىزىنى ئۇخلاتقاندىن كېيىن لامپا يورۇقىدا ئۆزىنىڭ يۈك ـ تاقلىرىنى تەقلەشكە كىرىشتى. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ئالغۇدەك جىق نەرسىسىمۇ يوق ئىدى، قانداق كەلگەن بولسا شۇنداق كەتسە بولىۋېرەتتى. ئۇ خەن زىچى يېلىنىۋەرگەندىن كېيىن، ئاخىر شىنيۆنى قويۇپ كېتىشكە قوشۇلدى. ئۇ ئاتا ـ بالا ھېسسىياتىغا ساختىلىق ئارىلاشماس، دەپ ئويلايتتى، شىنيۆنى ئەكېتىپ قالسا خەن زىچىنىڭ ئۆزۈن ياشىيالماي قېلىشىدىن ئەنسىرىدى.

لياڭ بىڭيۇ شىنيۆنىڭ كىيىملىرىنى، پايپىقىنى، قولياغلىقىنى ئىنچىكىلىك بىلەن رەتلىدى، ئاندىن كىچىك چامادانىنى ئاچتى. شۇ ئارىدا، چامادانىنىڭ يانچۇقىدىكى رەسىم جاھازىسى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۇ رەسىمنى قولىغا ئالدى. بۇ ئۇنىڭ

قىزى شىنيۆ بىلەن چۆشكەن رەسىمى ئىدى. لياڭ بىڭيۇ لوڭ-دوندىن ئايرىلىدىغان چاغدا جۇڭگوچە كىيىمىنى ئالماشتۇرۇپ بۇ رەسىمگە چۈشكەنىدى. ئانا - بالا ئىككىيلەننىڭ بۇنىڭدىن باشقا چۈشكەن رەسىمى يوق ئىدى. نېمىشقا جىقراق رەسىمگە چۈشۈپ قويمىغان بولغىيدى؟ ھەي، ھەمىشە ئوقۇش بىلەن ئالدىراش بولۇپ يۈرۈپتۇ، كېيىن پۇرسەت چىقىدۇ دەپ ئويلاپ-تۇ. كۈتۈلمىگەندە ئەمدى پۇرسەتمۇ قالمىدى. بۇ رەسىم ئۇلار-نىڭ ئەڭ ئاخىرقى يادنامىسى ئىدى. ئېلىپ كېتەي، سېغىنغان چېغىمدا رەسىمگە قاراپ ئولتۇرارمەن... ياق، يەنىلا قويۇپ قويماي، شىنيۆ ھەمىشە ئانىسىنى كۆرۈپ تۇرسۇن، ئانىسىنى ھەمىشە يېنىدا تۇرغاندەك سەزسۇن!

لياڭ بىڭيۇ رەسىمنى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئۈستىگە قويدى. شىنيۆ ئەتە ئەتىگەن كۆزىنى ئېچىپلا ئانىسىنى كۆرىدۇ، كېيىن-كى كۈنلەردە بۇ رەسىم شىنيۆگە مەدەت، يۆلەك بولىدۇ.

شىنيۆ ئانىسى يېنىدا بولغىنى ئۈچۈنمۇ، تولىمۇ تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. «قىزىم، ئەتە مەن قېشىڭدا يوق» لياڭ بىڭيۇ شۇنداق ئويلاپ شىنيۆنىڭ يېنىدا ياتتى ۋە يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ تۇرۇپ چىڭىدە قۇچاقلىدى. قىزىم، سەن ئاناڭنىڭ شۇ تاپتىكى قەلبىنى چۈشەنمەيسەن، مەڭگۈ چۈشەنمەيسەن، ئىلاھىم مەڭگۈ چۈشەنمىگىن!

لياڭ بىڭيۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چامادانىدىن بىر نەچچە ۋاراق قەغەزنى ئالدى، ئاندىن چىراغنى يېقىپ مۇرەككەپ ھېسسىياتىنى قەغەز يۈزىگە پۈتۈشكە باشلىدى. خەتنىڭ ھەربىر سۆزى كۆز يېشى بىلەن نەملەندى. ئۇ بۇ خەتنى خەن زىچىگە بېرىپ ئۇنىڭ-دىن ئەڭ ئاخىرقى ھەم بىردىنبىر ئۆتۈنۈشىگە قۇلاق سېلىشنى، ئۆزى توغرۇلۇق شىنيۆگە ھېچنېمە دېمەسلىكنى، قىزىنى «ئا-نىسىز يېتىم ئىكەنمەن» دېگەن تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. قىزى چوڭ بولۇپ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن-

دىن كېيىن بۇ خەت قولىغا تەگسە مەيلى!

ئەتىسى تاڭ سۈزۈلگەندە خەن خانىم تۆر ئۆيدە قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ بامدات ئوقۇدى.

يۈزى ياش يۇقى خەي هاممـا ئۇنىڭ قېشىغا ئاستا كەلدى.

ـــ مېنىڭچە... ـــ خەي هاممـا شۇنچە مۇھىم گېپى بار-دەك خەن خانىمنى نامـاز ۋاقتىدا ئىزدەپ كەلگەنىدى، ـــ ئىككىـ-مىز بىر باش قوشۇۋالايلى. يۈئېرنى كەتكۈزۈۋەتمىسەك زادى بولماسمۇ؟

ـــ ياق، ئۇنى ئېلىپ قېلىشقا بولمايدۇ، ـــ دېدى خەن خانىم ئۇھسىنىپ قويۇپ، ـــ ئۇنىڭ قىلغان گۇناھلىق ئىشلىرى شەرىئەتكە توغرا كەلمەيدۇ!

دەرۋەقە، لياڭ بىڭيۈمۇ، خەن زىچمۇ گۇناھكار ئىدى. ئۇلار توي خېتى ئالماي، دىنىي يوسۇنلارنى بەجا كەلتۈرمەي بىر ئۆيگە كىرگەن، قانۇن جەھەتتىنمۇ خاتا ئىش قىلغانىدى. بۇنى ئاللامۇ، مۇسۇلمانلار كەچۈرمەيدۇ. مۇسۇلمانلار ئىچىدە نىكاھ-لىنىپ بولغانلار ئاشنا ئوينىسا، ئادەم ئۆلتۈرسە، دىنغا قارشى چىقسا، كەچۈرگۈسىز ئۇچ چوڭ گۇناھ ئۆتكۈزگەن ھېسابلىنىـ-دۇ. «قۇرئان كەرىم» دە: «زىناخور ئاياللار بىلەن زىناخور ئەر-لەرنىڭ ھەربىرىگە يۈز قامچا ئۇرۇلۇشى كېرەك. ئەگەر سىلەر خۇدانىڭ بارلىقىغا، قىيامەتنىڭ هامان كېلىدىغانلىقىغا ئىشەنـ-سەڭلار، ھېسداشلىق قىلىپ ئۇلاردىن خۇدانىڭ جازاسىنى كەـ-چۈرۈم قىلماڭلار» دېيىلگەن. يەنە كېلىپ، لياڭ بىڭيۇ خەن زىچىنىڭ قانۇنلۇق خوتۇنىنىڭ ئۆز سىڭلىسى. «قۇرئان كەرىم» دە يەنە: «ئاللا... سىلەرنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىر جۈپ ئاچا-سىڭلىنى تەڭ ئەمرىڭلاردا تۇتۇشۇڭلارنى چەكلىدى» دېيىلگەن.

ـــ ئۇ كەتسۇن! قانچە يىراقتا كەتسە شۇنچە ياخشى، مەڭگۈ كۆزۈمگە كۆرۈنمىسۇن! ـــ كۆز ياشلىرى خەن خانىمنىڭ يۈزىدە كىچىك ئىككى ئېرىق هاسىل قىلىپ توختىماي ئېقىشقا

باشلىدى. بىر قورساقتىن چۈشكەن سىڭلىسىنى يېنىدىن ھەيدەش ئۈنىڭغا تولىمۇ ئېغىر كەلگەنىدى، لېكىن ئۈنىڭغا بۇنىڭدىن باشقا ئامالمۇ يوق ئىدى.

ئەمەلىيەتتە، لياڭ بىگىيۇ ئاچىسى قېپقال دېگەن ھالەتتىمۇ قېپقالمايتتى. ئۇ ئاللىبۇرۇن تەييارلىقىنى قىلىپ بولغانىدى، تاڭ يورۇشتىن، قىزى ئويغىنىپ «ئانا» دەپ چاقىرىشتىن بۇرۇن كېتىۋېلىشى كېرەك ئىدى، بولمىسا يۇرىكى پۈچۈلىنىپ كېتەتتى.

لياڭ بىگىيۇ قىزىنىڭ يۈزىگە ئاخىرقى قېتىم بىرنى سۆيىدى.

. . . كېتىش كېرەك، ئەمدى بۇ ئۆيدە قالغۇدەك يېرى قالمىدى. لياڭ بىگىيۇ «بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي يۈرۈپ كەتتى. ئاچچىق سوغۇق يۈزىگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى. خىيالىدىن بۇ يەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار تامام كۆتۈرۈلگەنىدى، ئەمما قۇلاق تۈۋىدىن «ئانا» دېگەن شۇ بىر سادا كەتمەيتتى.

شىنيۆ تېخىچە چۈش قوينىدا ئىدى.

ئۇنىڭ ئانىسى قاتتىق سوغۇق بولۇڭاتقان، ئاسماندا ئايمۇ كۆتۈرۈلمىگەن قاراڭغۇ بىر كېچىدە ماڭدى. بۇ دېھقانلار كالېندارى بويىچە 3 ـ فېۋرالغا توغرا كېلەتتى. ئاسماندا تېخى ھىلال ئاي كۆتۈرۈلمىگەنىدى.

14 - باب ئەجەل

گۈللۈك رەسىم جاھازىسى ئىچىدىكى ئانىسى شىنيۆگە كۈ-لۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى؛ شۇنچىلىك مۇلايىم، شۇنچىلىك مېھ-رىبان ئىدى، يۈزىنى يۇزىگە ياققان، قولىنى تۇتۇپ تۇراتتى.

شىنيۆ جاھازىنى قوش قوللاپ ئېلىپ مەڭزىگە ياقتى. چاڭقىغىنىغا تولىمۇ ئۇزۇن بولغان سېغىنىش ھېسسىياتلىرىنى بېسىش ئۈچۈن ئانىسىنىڭ رەسىمىنى سۆيۈشكە، جانسىز جاھا-زىدىن ئانىلىق مۇھەببىتىنى تەشنالىق بىلەن ئىزدەشكە باشلا-دى: «ئانا! مېنىڭ ئانام. . . »

جىنايەتكار بىر روھ قىزنىڭ كۆز ئالدىدا تىترەۋاتاتتى. خەن زىچى قىزغا قاراپلا قالدى، ئانىسىغا شۇنداقمۇ ئوخشامدۇ - ھە! ئۇ بۇگۈن قاتتىق پېچەتلەنگەن خەتنى شىنيۆگە تاپشۇرۇپ بەرگەنىدى. ئۇ بۇ خەتنى ئون يەتتە يىلدىن بۇيان ئېسىل قاش-تاشلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ ھۈجرىسىدا ساقلاپ كەلگەنىدى. بۇ خەت ئەمدى قىزنىڭ قولىدا تۇراتتى.

شىنيۆ، قەدىرلىك قىزىم:

سەن تېخىچە چۈش كۆرۈۋاتامسەن. مەن كېتىدىغان بولۇپ قالدىم. ئويغىنىپ مېنى قانداق چاقىرىدىغانلا-قىڭنى بىلمەيمەن.

ئاناڭنى مەڭگۈ كەچۈرمىگىن. ئۇ سېنى ئۈچ ياشقا كىرمىگەن چېغىڭدىلا تاشلاپ كەتتى. ئاناڭنىڭ باغرى بەك قاتتىق ئىكەن! لېكىن، بۇ ئائىلە ئۈنى سىغدۇرمە-دى، ئۇمۇ بۇ يەردە بىركۈن ئارتۇق تۇرۇشنى خالا-

ممدی. ئۇ بۇ ئۆيدىن كەتمىسە بولمايتتى.

ئاناڭنى مەڭگۈ كەچۈرمىگىن. ئۇ ئانا مۇھەببىتىگە تازا موھتاج ۋاقتىڭدا سېنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتمىدى. ئاناڭ بەك رەھىمسىز! لېكىن، سېنى ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدىغان، سەن بولمىساڭ چىدىيالمايدىغان داداڭمۇ بار ئىدى. سەن ئۇنىڭ يۈرەك پارىسى، هاياتى ئىدىڭ. داداڭ بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا مۇھەببەت تۇغدۇرغان، هەر ئىككىمىزگە ئۆزىمىزنىڭ يولىغا مېڭىشتىن باشقا يول قالمىغان بولسىمۇ، مەن قىزىمىنىڭ يۈرىكىنىمۇ ئىككىگە ئايرىشنى، توغرىسى، سېنى ئۇنىڭ قېشىدىن ئېلىپ كېتىشنى خالىمىدىم. مەن سېنى داداڭغا تاپشۇردۇم. يەنە هەدەمگە، سېنىڭ چوڭ ئاپاڭغا مەن ئۇچۇن ساڭا ئانا بولۇپ قويۇشنى هاۋالە قىلدىم. بۇنىڭدىن كېيىن سېنىڭ ئانا ـ ئاناڭ ئاشۇلار بولىدۇ. ئۇلارنى چىن قەلبىڭدىن سۆيۈشۈڭنى ئۆتۈنۈپ سورايمەن. مېنىڭچە، سەن بۇنى قىلالايسەن. سەۋەبى، مېنىڭ ساددا قەلبىڭدە قالدۇرغان خاتىرەم ئانچە چوڭقۇر ئەمەس. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ مېنى ئۇنتۇپ كېتەلەيسەن!

مەن شۇنداق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. قەدىرلىك قىزىم، مېنى ئۇنتۇپ كەتكىن، مۇھەببىتىڭنى ئۇلارغا بەرگىن. سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭدا خەن، لياڭ ئائىلىلىرىنىڭ قېنى ئوخشاش ئاقىدۇ، ئۇلار سېنى ئارزۇلاپ بېقىپ قاتارغا قوشىدۇ. ئۇلاردىن چوڭ بولغۇچە ساڭا بۇ دۇنيادا يەنە بىر ئاناڭنىڭ بارلىقىنى ئۇقتۇرماسلىقنى تەلەپ قىلدىم. سېغىنىش پىراقىنىڭ دەردلىرىنى ئۆزۈملا تارتىپ ئۆتۈپ كېتەي. گەرچە تەقدىر ئانا ـ بالا ئىككىمىزنى ئايرىۋەتكەن بولسىمۇ، مەن قەلبىمدىكى

ئاینی مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن. ئاسماندا ئاي نۇرلىنىپ، تومۇرلىرىمدا قېنىم ئېقىپ تۇرسىلا سەن هامان مېنىڭ قەلبىمدە ياشايسەن.

بەلكىم، سۇكۇت ئىچىدىكى خۇدا مېنىڭمۇ ئۆزىنىڭ سادىق مۇرتى ئىكەنلىكىمنى ئېتىراپ قىلمايدىغاندۇ. لېكىن مەن خۇدادىن سېنى ئۆز پاناهىدا ساقلاشنى، ساڭا بەخت، مۇھەببەت ئاتا قىلىشنى، سېنى بۇ سوغۇق دۇنيادا ئىللىقلىققا ئىگە قىلىشنى، بىغۇبار قەلبىڭنى ئۇ-مىدكە تولدۇرۇشنى، گۈزەل ياشلىق گۈلۈڭنى ئېچىلدۇرۇپ تۇرۇشنى سورايمەن. ئۆزۈمنىڭ سەرسان روهى ئۇچۇن ئەمەس، سەن ئۇچۇن، قىزىم ئۇچۇن شۇنداق قىلىمەن. شۇنداق بولغاندىلا ئاناڭ رازى بولىدۇ...

ئاناڭ كېتىدىغان، يات ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا غېر-ىبلىق سەپىرىنى يەنە باشلايدىغان بولدى. لېكىن، ئۇ تىرىكچىلىك يولى ياكى مۇھەببەت ئىزدەپ ئەمەس، ئۆز-زىنى ئىزدەش ئۇچۇن ماڭدى. ئادەم ۋاقتى كەلگەندە هەممە نەرسىدىن ۋاز كېچەلەيدۇ، لېكىن ئۆزىدىن ۋاز كەچسە بولمايدۇ. ئاناڭ ئىلگىرىكى ئوتتۇز يىلنى باشقا-لارنىڭ باشپاناهلىقىدا ئۆتكۈزدى، ئەمدى بۇنىڭدىن كې-يىن مۇستەقىل، ئەركىن ياشاش يولىغا قەدەم قويىدۇ.

خوش، قىزىم! ئاناڭ بۇ خەتتىن باشقا ساڭا هېچ-نېمە قالدۇرالمىدى. بۇ خەت ئۇزۇن كۈتۈشتىن كېيىن ئۆز ئىگىسىنىڭ قولىغا چۈشكەندە، چوڭ بولۇپ ئۇنى كۆر-گەن چېغىڭدا، سەن يىگىرمە نەچچە ياشقا كىرگەن چوپچوڭ قىز بولۇپ قالسەن، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرىسەن!...

شىنيۆنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ، كۆز ياشلىرى خەت يۈزىگە توختىماي قۇيۇلدى. ئاھ ئانا، قىزىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش

پۈرستىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى. بىر يىل ئوقۇمايلا ئوقۇشتىن توختاپ قالدى! . . . شىنيۆ-نىڭ قوللىرى تىترەپ خەتنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇشقا غەيرىتى قالمىدى. ياق، بۇ خەت ئانىسىنىڭ ئاۋازى، ئانىسى ئۇنىڭغا گەپ قىلىۋاتىدۇ، خەتنىڭ ھەربىر سۆزى شۇنچىلىك قىممەتلىك! شىنيۆ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ئون يەتتە يىل ئاۋۇالقى ياش داغلىرى قېپقالغان خەتلەرنى تەشنالىق بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى:

. . . ئۆزۈڭگە مەنسۇپ ھايات يولىغا مۇستەقىل قەدەم تاشلىغان چېغىڭدا ئاناڭغا موھتاج بولماسلىقىڭمۇ مۇمكىن. لېكىن، ئاناڭنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن كۈنلىرى بەدىلىگە ئېرىشكەن ساۋاقلىرىنى ئاڭلاپ قويغىن، بالىكىم ساڭا پايدىسى بولۇپ قالار!

شىنيۆ، ياشلىق يولىغا قەدەم باسقان چېغىڭدا مۇقەررەر ھالدا مۇھەببەت دېگەن نەرسىدىن ئۆزۈڭنى قاچۇرالمايسەن. سەن ئۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلارسەنكىن؟ ئاناڭ سېنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىدىغان، ساڭا سادىق بىرىنى تېپىشىڭنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاناڭنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەت ـ رىيازەتلەر سېنىڭ بېشىڭغا كەلمىسۇن. لېكىن، مۇھەببەت قىزلار تەسەۋۋۇر قىلغاندەك ئۇنچىلىك گۈزەل نەرسىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭ كەينىدە كۆپ ھاللاردا چوڭقۇر ئورا، چوڭقۇر ھاڭلار يوشۇرۇنۇپ ياتقان بولىدۇ.

مۇھەببەت كۆرمەيدۇ نۇقسان، خاتانى،
ئىستەيدۇ بەخت ھەم شادلىقنى ھامان.
پاچاقلاپ تاشلايدۇ روھىي كىشەننى،
ئۇچقاندا ئەركىن پەر قېقىپ كۆك تامان.

هەر كىمنىڭ نەيرىڭى ئايدىڭ ئۆزىگە،
ئەدەپلىك، سىپايە تۇرسىمۇ گەرچە.
ئۆزىچۇن ياشار ئۇ كۆرمەس باشقىنى،
يۇرەككە تاقاق سېپ تاكى ئۆلگۈچە.

بۇ، ئەنگلىيە شائىرى برانكىنىڭ شېئىرى. بۇ شېئىرنى ئىبرەت ئېلىشىڭ ئۈچۇن خەتكە قوشۇپ قويدۇم. سەگەك كاللا، ئۆتكۈر كۆز، قەيسەر يۇرەك بىلەن تۇمانلىق هايات يولىدا ئۆز تەقدىرىڭنى مەھكەم قولۇڭدا تۇتۇپ تۇرالىشىڭنى، قاتمۇ قات ئۆتكەللەردىن بەردەم بۇسۇپ ئۆتۈشۈڭنى ئۈمىد قىلىمەن.

بىلەمسەن، ئانالڭ بىر كۈنلەردە سېنى غالىبلار قاتارىدا كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

سېنى سۆيىمەن، قىزىم!

ئانالڭ بېگىيۇ

1946 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، سەھەر

شۇنىڭ ئۈن يەتتە يىللىق تارىخ مۇجەسسەملەنگەن بۇ قىسقا غىنا خەتتىن ئانىسى بىلەن ئۆزىنى تولىمۇ يېقىن يەردە تۇرۇۋاتقاندەك سەزدى. ئون يەتتە يىل بۇرۇن ئانىسى ئۇنىڭ مۇھەببىتىنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچرايدىغىنىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقماي ئان بولغىيدى. ئون يەتتە يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە شۇنىڭ ئانىسىغا بەختسىز مۇھەببىتى توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرەلىشى مۇمكىن ئەمەس! ئانا، سىز قەيەردە؟ نېمىدەپ قىزىڭىزنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلمەيسىز؟

كۈچلۈك تەشنالىق ۋە ئۈمىدسىزلىك شۇنىڭ قەلبىنى قاتتىق چىرمىۋالدى. ئاجىز يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ تومۇرلىرىدا كۈۋەجەپ ئېقىۋاتقان ئىسسىق قېنى مېڭىش مۇمكىن بولمايدىغان

تار بىر بوشلۇق ئىچىدە قاپسىلىپ قالغاندەك بولۇپ قالدى، قان دىدارى قالمىغان بەدەنلىرىدىن سوغۇق تەر قۇيۇلۇپ، مەڭزى، لەۋلىرى تۆمۈردەك كۆكىرىپ كەتتى. ئۇ ئاغزىنى مىڭ مۇشەققەتتە ئېچىپ تەسلىكتە نەپەس ئالاتتى، ئۆزىنى ھېلىھەم كۆكرىكىنى تۇگمەن تېشىدەك ئېغىر بىر نەرسە توسۇۋالغاندەك سېزەتتى.

ــ شىنيۆ! شىنيۆ... ــ خەن زىچى توۋلىغان پېتى ئېتىلىپ بېرىپ قىزىنى قۇچاقلىۋالدى.

ــ ئانا... ــ شىنيۆ جېنىنىڭ بارچە ۋارقىراپ دادىسىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلدى ۋە شۇ زامات ھوشىدىن كەتتى.

تۆكرېن دوختۇرخانىسىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى ئۆرتۆپە بولۇپ كەتكەنىدى. كۆپلەپ ئوكسىگېن سۈمۈرتۇش، ئاسما ئېسىش، تومۇرغا ئوكۇل ئۇرۇش ئارقىلىق يۈرەكنىڭ ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش... قاتارلىق جىددىي قۇتقۇزۇش ئۇسۇللىرىنىڭ ھەممىسى قوللىنىلدى.

شىنيۆ تېخىچە بىھوش ھالەتتە ئىدى، پۈتلىرىنى ئۇزۇن سوزغان، چىرايى كۆكەرگەن، لەۋلىرى كىرىشكەن، ئاغزىدىن كۆپۈك قايناپ تۇرغان ھالەتتە كارىۋاتتا ئېگىز ياتاتتى. خۇددى جېنى چىقىپ بولغاندەك مىدىرـ سىدىر قىلمايتتى. لېكىن ئاجىز يۈرىكى يەنىلا سوقۇشتىن توختىمىغانىدى، ئۆپكىگە سۇ چۈشكەن بولغاچقا، نەپەس ئېلىشى بارغانسېرى قىيىنلىشۋاتاتتى...

دوختۇر ـ سېستىرالار شىنيۆنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ، ئەزرائىل بىلەن مىنۇتسېرى كۈچ سىنىشۋاتاتتى. لۇ دوختۇر بىر مىنۇتمۇ نېرى بولماي، كېسەلنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرۇۋاتاتتى...

خەن زىچى ئۇشتۇمتۇت بېشىغا چۈشكەن بۇ پېشكەلچىلىكتىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايلا دېگەنىدى. كارىۋات ئالدىدا قىزىنىڭ تاتىراڭغۇ، جانسىز قوللىرىنى تۇتقىنىچە يېرىم يۈكۈنۈپ

ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان تېەنشىگىنىڭ قارامتۇل يۈزىدە سوغۇق تەر ۋە ياش تامچىلىرى قوشۇلۇپ ئاقاتتى.

— بىمارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى چىقىپ كېتىڭلار! — دېدى لۇ دوختۇر كەسكىن بۇيرۇق قىلىپ.

— دوختۇر! دوختۇر! . . . — خەن زىچى ھازىرلا ئايىغىغا باش قويىدىغاندەك، لۇ دوختۇرغا تەلمۈرۈپ قارىدى، — سىزدىن ئۆتۈنەي، قىزىمنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قېلىڭ! مەن ھەرقانداق بەدەل تۆلىسەممۇ. . .

— جاننى بەدەل تۆلەش بىلەن قۇتقۇزۇپ قالغىلى بولامدۇ؟ — دېدى لۇ دوختۇر سوغۇقلا، — ئۇ بۇ قېتىم ساق چىقالماسلىقى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ كۆچىمىزنىڭ يېتىشچە. . .

— ھە؟! — خەن زىچىنىڭ ۋۇجۇدىنى قورقۇنچلۇق تىترەك باستى.

— دادا. . . — تېەنشىگىنىڭ دادىسىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەدى، — چۇ مۇئەللىمگە خەۋەر قىلايلى. . . شىنيۆنى كۆرۈۋالسۇن.

— بارغىن. . . — خەن زىچى تارتىشىپ قالغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنىڭ بىلىكىنى تۇتتى، — . . . ئۇنىڭغا تېلېفون بەرگىن!

تېەنشىگىنىڭ دادىسىنى كارىدوردىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. خەن زىچى تورۇسىكى غۇۋا يورۇپ تۇرغان چىراغقا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ سەكپارە بولغان يۈرىكىدە جىددىي قۇتقۇزۇلۇۋاتقان قىزىدىن ئەنسىرەش، تېخىچە دېرىكى بولمىغان لياڭ بىگىيۈنىڭ كېلىپ قېلىشىغا بولغان ئۈمىد، يەنە ئۆزىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان چۇ يەنچاۋنى كۆتۈش ھېسسىياتلىرى گىرەلىشىپ كەتكەندى. . . ياق، قىزى ئۆلۈپ كەتسە بولمايدۇ. بۇ دۇنيادا ئۇ ئايرىلسا، تاشلاپ كەتسە بولمايدىغان ئادىمى بار.

شىنيۆ ناتونۇش بىر دۇنيادا سەيلە قىلىۋاتاتتى. ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ قاراڭغۇ، توغرىسى، ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ مەۋجۇت ئەمەس، قۇياش، كۈن، يۇلتۇز، تاغ - دەريا، دەل - دەرەخ، جان - جانىۋارلارمۇ ھەتتا بىرەر تىۋىشمۇ يوق. بۇ شۇنداق بىر تۇتۇق، مەۋھۇم دۇنيا، ھېچقانداق نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، مەۋجۇت بولغان بولسا ئۇ كۆرەلىگەن، ئاڭلىيالىغان بولاتتى. پەقەت ئۆزىنى تۆۋەنگە شۇڭغۇپ، كېتىۋاتقاندەكلا ھېس قىلىدۇ، ئەمما نەدىن شۇڭغۇپ نەگە چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ، خۇددى كۆرگىلى، تۇتقىلى بولمايدىغان بىر لەپت بىلەن تېگى يوق بىر يەرگە چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك، خۇددى پۈتۈن تېنى مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىپ، بىردىنبىر ساقلىنىپ قالغان يۈرىكى تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىيالماي ئولتۇرۇشۇپ كېتىۋاتقاندەك...

ئۇ ئاخىر بىر يەرگە چۈشتى، بۇ زادى قانداق يەر؟ ئەتراپ قاپقاراڭغۇ. شىنيۆ بۇنىڭ قەيەرلىكىنى بىلەلمىدى. ئۆزىنىڭ نېمىدۇر بىرنەرسىگە قاتتىق ئۇرۇلغىنىنى، تولىمۇ قاتتىق بىر نەرسىنىڭ تېنىگە چىڭ سانجىلغانلىقىنى، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا چىدىغۇسىز ئاغرىق تاراپ كەتكەنلىكىنى سەزدى. ئۇ شارەك بىر نەچچە قېتىم قاڭقىپ كەتتى. ھەر قېتىم پەسلىگىنىدە ھېلىقى قاتتىق نەرسە ئوخشىمىغان پەللىلىرىگە سانجىلاتتى، تېنى ھېلىلا ئۇگە - ئۇگىلىرىدىن ئاجراپ كېتىدىغاندەك ئاغرىيتتى. ئۇ ئاخىر قاڭقىشتىن توختىدى، چۈشكەن يېرىدە چىڭ ئورناپ قالغاندەك قىمىرمۇ قىلالمىدى. ئاسماندىن ئاستا تۆۋەنلەپ چۈشكەن قۇش بالىسى جىممىدە ئۆلگەن چېغىدا قاناتلىرىنى قاققۇدەكمۇ مادارى قالمايتتى، شىنيۆ ھازىر دەل شۇنداق ئەھۋالدا ئىدى.

لېكىن ئۇ يەنىلا جان تالىشىپ بېقىشى كېرەك. ئۇ ئۆزىنىڭ تېخى ئۆلمىگەنلىكىنى ھېس قىلدى، بۇ قاراڭغۇ دۇنيادىن

تىرىك پېتى ئايرىلىش ئويغا كەلدى. قىمىرلىماقچى بولمۇدى، يارا بېسىپ كەتكەن بەدىنى چىدىغۇسىز دەرىجىدە قاتتىق ئاغرىپ كەتتى، لېكىن بۇ ئاغرىقلارغا چىداپ يەنە جان تالاشتى. يىقىلىپ كەتسە ئورنىدىن تۇرالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، ئۆلگۈسى يوق ئىدى. قولىنى چىقىرىپ ئەتراپىنى سىيپاشتۇردى. قولى تەگكەن لىكى يەر قاتتىق، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ئىدى. قولى سۈيۈق، يېپىشقاق بىر نەرسىگە تەگدى، بۇ سۇ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭدىن قانىنىڭ ھىدى كېلەتتى. ھاياتلىق بولمىغان يەردە سۇنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قولى دەرەخ شېخىغا ئوخشايدىغان بىر نەرسىگە تەگدى. بۇ بۇغا مۈڭگۈزى ياكى قەھرىۋادەك چوڭ ئاراچلىرى بار تىكەنلىك نەرسە ئىدى. شۇنىڭ ئۈنى دەرەخ دەپ ئويلىمىدى. ھاياتلىق بولمىغان يەردە دەل ـ دەرەخلەرنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قىز ئەتراپىنىڭ قان ۋە ئۇستىخانلارغا تولۇپ كەتكەنلىكىنى سەزدى، ۋۇجۇدىنى تىترەك بېسىپ كەتتى. بۇ ۋولقانلار ئارىسىغا كۆمۈلۈپ ياتقان بامبۇي قەدىمىي شەھىرىدىن ھەم چۈ مۇئەللىمنىڭ ھېكايىسىدىكى مۇز بىلەن ئورالغان ئالياسكىدىنمۇ قورقۇنچلۇق يەر ئىدى. بۇ، ئالۋاستى غارى، دوزاخ، ئۆلگۈچىلەرنىڭ ماكانى ئىدى. ئۇ ئەسلى بۇ يەرگە كەلمىسىمۇ بولاتتى. بۇ يەردىن تېز كېتىش كېرەك. ئۇ كۈچىنىڭ بارىچە ئالدىغا قاراپ ئۆمىلىدى. يەردىن بېشى چىقىپ تۇرغان ئىسكىلىتلارنىڭ چىشىنى تۇتۇپ، دۆڭە ـ دۆڭە جەسەتلەرنىڭ ئۈستىگە دەسسەپ، مۇزدەك قانغا يۇزىنى يېقىپ ئۆمىلەيدى. ھەر قېتىم ئالدىغا سىلجىغاندا ئۆتكۈر بىر نەرسە بەدىنىنى تىلىپ ئۆتەتتى. ئۇ ئېقىۋاتقان قېنىنىڭ ئىسسىق ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن ھاياتلىقنىڭ ھىدى كېلىۋاتقانلىقىنى سەزدى. بۇ ھال ئۇنىڭغا كۈچ ئاتا قىلدى. ئۇ ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىشى كېرەك ئىدى.

قاراڭغۇلۇقنىڭ باش ـ ئاخىرى چىقىدىغاندەك قىلمايتتى.

شنيۆ بۇ تەشمىنىڭ زادى قەيەرگىچە سوزۇلىدىغانلىقىنى بىل-
مەيتتى، ئالدىغا قاراپ ئۆمىلىگىنى ئۆمىلىگەن ئىدى. ئۇ ئۆمۈ-
چۈك تورىنىڭ يۈزىگە يېپىشىپ قالغانلىقىنى سەزدى، شەپەرەڭ-
لەرنىڭ باش ئۇستىدە قانات قېقىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇ ئا-
خىر جېنى بار نەرسىلەرنى كۆرگىنىدىن خۇشال بولدى، ئۆمۈ-
چۈكتىن، شەپەرەڭدىن: «بۇ يەر ئادەملەر دۇنياسىدىن قانچىلىك
يىراقتا؟» دەپ سورىماقچى بولدى. ھايال ئۆتمەي ئۇ يەنە ئۇمىد-
سىزلەندى، چۈنكى ئۇ يۈزىگە يېپىشىپ قالغان نەرسىنىڭ ئۆمۈ-
چۈك تورى ئەمەس ئۆزىنىڭ چېچى ئىكەنلىكىنى، بايا ئاڭلىغان
ئاۋازنىڭ شەپەرەڭنىڭ قانات قېقىشى ئەمەس، ئۆزىنىڭ ھاسىرى-
شى ئىكەنلىكىنى بايقاپ قالغانىدى. بۇ ئالۋاستى غاردا ئۇنىڭ-
دىن باشقا ھاياتلىق يوق ئىكەن ئەمەسمۇ! ئۇ قانلىرىنىڭ تېخى
ئېقىپ تۇگىمىگەنلىكىنى، ئۇستىخانلىرىنىڭ تېخى ساق ئىكەن-
لىكىنى پەملەپ، كۆچ يىغىش ئۈچۈن جايىدا ھاسىرىغىنىچە
توختاپ قالدى. ئۇ يەنە توختىماي ئۆمىلىشى كېرەك ئىدى...

ئۇ مۇشەققەت ئىچىدە داۋاملىق ئىلگىرىلەيتتى، ئىككى
سانتىمېتىرغا يەتمىگەن ئارىلىق ئىچىدە بىر قېتىم ئارام ئېلىۋا-
لاتتى. ئۆمىلەشنى توختىتىپ قويسا بولمايتتى، ھەرگىز بول-
مايتتى. ئۇ قاراڭغۇلۇققا قاراپ توختىماي ئۆمىلىدى. ئالدى
تەرەپتە، قاراڭغۇلۇقتا بىرى ئۇنى كۈتۈۋاتاتتى. شنيۆ ئۇلارغا
قاراپ توۋلىدى:

— دادا! . . .

— ئانا! . . .

— ئاكا! . . .

— چۇ مۇئەللىم! . . .

ھېچقانداق جاۋاب كەلمىدى، شنيۆمۇ ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى
ئاڭلىيالمىدى. بۇ غەلىتە يەردە ئاۋازنىمۇ چىقارغىلى بولمايدە-
كەن ئەمەسمۇ!

ئەمما، ئۇ ئىسمىنى چاقىرغان ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى ساقلاۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى تېخىمۇ ئەنسىز سوقۇپ كەتتى. لېكىن، بۇ سوقۇشنىڭ سۈرئىتى تولىمۇ ئاستا ئىدى. ئۇ ھەر قېتىم تولىمۇ ھالسىز سىلجىغاندا، تومۇقى چاچنىڭكىدىن پەرقلەنمەيدىغان سىزغۇچ بىلەن ئۆلۈم يولىنى ئۆلچەپ كۆرەتتى.

ئاخىر ئالدى تەرەپتە ئاجىز بىر ئۇچقۇن پىلىلدىدى. ئۇ شۇ تەرەپكە، دوزاخنىڭ چىقىش ئېغىزىغا ئاستا سىلجىشقا باشلىدى. ئۇچقۇن بارا - بارا يوغىناپ لاۋۇلداپ تۇرغان يالقۇنغا ئايلاندى...

شىنيۆ كۆزىنى ئاستا ئېچىپ مېھرىبانلىق بىلەن ئۆزىگە قاراپ تۇرغان تونۇش بىر چىرايىنى كۆردى، بۇ، لۇ دوختۇر ئىدى. ئۇ قىمىرلىماقچى بولدى، ئەمما مادارى يەتمىدى، قىمىرلىيالماس بولۇپ قالغانىدى. بۇرنىغا ئوكسىگىن نەيچىسى تىقىلغان، قولىغا ئاسما ئوكۇل ئۇرۇلغان، پۇتى داكا بىلەن تېڭىلغانىدى... تۇرقىدىن قاتتىق «ئېغىر جازا»غا ئۇچرىغان جىنايەتچىگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئەمما، كۆزلىرىدە يەنىلا ياش تامچىلىرى لىغىرلاپ تۇراتتى. ئۇ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى ھەقىقىي سەزگەنىدى.

— ھوشىغا كەلدى!

شىنيۆنىڭ قۇلىقىغا تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلانىدى. ئۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئىشىك تۆۋىدە چۆ مۇئەللىم، دادىسى، ئاكىسى تۇراتتى. ئۇلار ئالدىراپ كارىۋاتنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى:

— شىنيۆ! شىنيۆ...

شىنيۆنىڭ كۆز چانىقىدا لەيلەپ قالغان ياش تامچىلىرى ئىختىيارسىز تۆكۈلۈپ كەتتى. مەن بايا سىلەرنى چاقىرغان، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ لەۋلىرى قىمىرلايتتى، ئەمما گېپى

سىرتقا چىقمايتتى، سۆزلىگۈدەك ماداري بولمىغاچقا شۇنداق بولۇۋاتاتتى، ئۇلارغا جىممىدە قاراپ تۇرغىنى تۇرغانىدى.

— شىنيۆ، — چۇ يەنچاۋنىڭ ياشلىرى شىنيۆنىڭ يۈزىگە، بوينىغا تامچىيتتى. ئۇ قەددىنى ئېگىپ قىزنىڭ قۇلىقىغا شۇ - ۋىرلىدى، — ياخشى بولۇپ قالدىڭىز، ياخشى بولۇپ قالدى- ڭىز...

— ئۇنىڭغا گەپ قىلماڭ، هاياجانلانسا بولمايدۇ! — دېدى ئۇ دوختۇر كەسكىنلىك بىلەن.

— مەن مۇشۇ يەردە ئۇنىڭغا قارىغان بولسام، — چۇ يەن- چاۋ لۇ دوختۇرغا يېلىندى، — ئەمدى گەپ قىلمايمەن...

شىنيۆنىڭ كۆزىمۇ ئوخشاشلا لۇ دوختۇرغا ئىلتىجا بىلەن تىكىلگەنىدى.

لۇ دوختۇرنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىز نەمدەلدى، بۇنداق ئۆتۈنۈشنى رەت قىلىش تەس ئىدى. ئۇ ئاخىر چۇ يەنچاۋغا جاۋاب بەرمەي شىنيۆگە قاراپ دېدى:

— قىزىم، بۇلتۇر يازدا قىلغان سۆھبىتىمىز ئېسىڭىزدە بارمۇ؟ سىز ئوپېلىيا ئەمەس، ئەكسىچە قەيسەر، باتۇر بىر قىز! روھلۇق، غەيرەتلىك بولۇپ يېقىندىن ماسلىشىڭ، كېسەل ئۇس- تىدىن بىرلىكتە غالىب كېلەيلى.

شىنيۆنىڭ لەۋلىرى ئۆمەللەندى. ئۇ: «بىلدىم، چوقۇم شۇنداق قىلىمەن. مەن ئۆلۈشنى خالىمايمەن» دېمەكچى ئىدى، لېكىن دېيىشكە ماداري يەتمىدى...

— سىزگە ئىشىنىمەن، بالام! — لۇ دوختۇر ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئاستا سۈرتتى، — سىزمۇ ماڭا، ئۆزىڭىزنىڭ... ئوقۇنتۇچىسىغا ئىشىنىڭ. سىزگە تەڭ يارەم بېرىمىز، تېزلا ياخشى بولۇپ كېتىسىز!

شىنيۆنىڭ كۆزلىرىدە هاياتلىق نۇرى چاقناپ كەتتى. ئۇ هېلىقى قورقۇنچلۇق ئالۋاستى غايىدىن ئۆمىلەپ چىقىۋالغاندىن

كېيىن ئەمدى هايات قالىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنىدى.

چۇ يەنچاۋ هايات قېلىشقا بولغان تەشنالىق ئۇچقۇنداپ تۇر-غان ئاشۇ بىر جۈپ كۆزگە قارىيالماي ئۆرۈلۈۋالدى، توغرىسى، باشقىلارنىڭ ئالدىدا پاكىتىدە يىغلىۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ شۇنداق قىلدى.

ئۇنىڭ كەينىدە يۈرىكى پىچاق بىلەن تىلغاندەك ئېچىشىۋاتقان خەن زىچى بىلەن تىەنشىڭ ئېسەدەپ تۇراتتى.

— خەن تاغا، — دېدى چۇ يەنچاۋ تۆۋەن ئاۋازدا، — هازىر خەتەر ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا مەن قارايمەن، سىز قايتىپ ئارام ئېلىڭ، ئۆيدە تېخى...

خەن زىچىنىڭ تېنى ئىختىيارسىز تىكەنلەشتى. ئۆيدە يەنە بىر مېيىت ئۇنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى، بۇگۈن مېيىتنى دەپنە قىلىدىغان كۈن ئىدى. ئۆيدە ئايالى بىلەن ئېغىر ئاياغ كېلىنىلا قالغانىدى. شۇ تاپتا قىزىنىڭ يېنىدىن كېتىشكە ئۇنىڭ كۆڭلى قانداق ئۇنايدۇ؟ لېكىن، ئۆيدىكى مېيىتنى ئۇزاتماسمۇ بولمايدۇ — دە! خەي هاما ئۆز ئاچىسى بولمىغىنى بىلەن بۇ ئۆيگە قالتىس كۆيۈنگەنىدى. ئەگەر خەن زىچى بىلەن خەي هاما ئېمىتىپ چوڭ قىلغان تىەنشىڭ ئۇنىڭ ئۆلۈمىدە بولمىسا، باشقىلارنىڭ سۆز — چۆچىكىگە هەتتا ۋىجدان ئازابىغا قالاتتى.

— چۇ مۇئەللىم، ئۇنىڭغا ئوبدان قارا، ئوبدان قارا... — تىەنشىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ چۇ يەنچاۋغا قا-رىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە چۇ مۇئەللىمگە دەيدىغان نۇرغۇن گەپ بار ئىدى، لېكىن دېيەلمەيتتى. ئۆزى بىلەن تەڭ ياشتىكى بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ شۇ تاپتا قانچىلىك ئازابلىنىۋاتقانلىقى، سىڭلى-سىنىڭ ئەزرائىلىنىڭ قولىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن يەنە دۇنيانىڭ دەشۋارچىلىقلىرىنى تارتىدىغانلىقى، سىڭلىسى بىلەن چۇ مۇئەل-لىم ئوتتۇرىسىدىكى هېسسىياتنى هەرقانچە قىلىپمۇ ئۇزگىلى

بولمايدىغانلىقى ئۈنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. مۇقەررەرلىككە ئايلىنىپ قالغان بۇ ئاچچىق رېئاللىق ئالدىدا ئۇ ئۇلارغا ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمەيتتى، ئۇ ئۆزى بىر بىچارە تۇرسا باشقىلارغا قانداق ياردەم قىلالايدۇ؟ ئەگەر ئاشۇ گۈناھسىز ئايالىغا، شور پېشانە سىڭلىسىغا، چاك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈشكە باشلىغان بۇ ئائىلىنى دېمىگەن بولسا ئۇ بۇرۇنلا ئۆلۈپ تۈگەشكەن بولاتتى. ئۇ ئۆلۈپ كەتسە قانداق بولىدۇ؟ بۇ ئائىلىنىڭ ئېغىر يۈكى ئۈنىڭ زىممىسىدە تۇرسا.

ـــ چۇ مۇئەللىم. . . ـــ خەن زىچى چۇ يەنچاۋنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن ئېسە-دەپ يىغلايتتى. بۇ يىگىتكە ئۇ نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ شىنيۆنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىشنى تاپىلىسۇنمۇ؟ لېكىن، ئايالى-نىڭ ئۈنى ئۆيدىن قوغلىغان چاغدىكى زەھەرلىك گەپلىرى قۇلاق تۈۋىدىن تېخى كەتمىگەن، ئۆزىنى ئۈنىڭ ئالدىدا تولىمۇ ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزگەندەك سېزىدىغان تۇرسا، بۇ گەپنى دېيەلەمدۇ؟ ئەمىسە شىنيۆنى دەپ ئۆز بەختىگە ئولتۇرماسلىق توغرىسىدا نەسىھەت قىلسۇنمۇ؟ بۇنداق قىلىش ئۈنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ! ئۇ چۇ يەنچاۋنى بۇ مەقسەتتە چاقىرتقان ئەمەس. ھازىرغىچە بۇ ئازابلىق دۇنيادا ئاتمىش يىل ياشىغان، نۇرغۇن كىتاب ئوقۇ-غان، ئىنگلىز تىلىنى، خەنزۇ تىلىنى پىششىق ئىگىلىگەن بىر ئادەمنىڭ چۇ يەنچاۋغا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ئاچچىق ياشلىرىنى تۆكۈپ ئولتۇرۇشى قىزىق ئىشتە!

ـــ خەن تاغا، بولدى، ھېچنېمە دېمەڭ، ـــ دېدى چۇ يەنچاۋ ئۈنىڭغا سەمىمىيەت بىلەن تىكىلىپ، ـــ بىزنىڭ ئويلايدى-غانلىرىمىز ئوخشاش!

خەن زىچى ھارغىن گەۋدىسىنى تەستە يۆتكەپ ئوغلى بىلەن چىقىپ كەتتى. دوختۇرخانا دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە ئارقىغا بۇرۇلۇپ بىردەم توختاپ قالدى، ئاندىن چىشىنى چىشلەپ يۈ-

رۇپ كەتتى. ئۆيدىمۇ، دوختۇرخانىدىمۇ ئۇ كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك ئادەم بار ئىدى. ئۆلگەنلەرمۇ، تىرىكلەرمۇ ئۇنىڭغا موھتاج ئىدى، شۇڭا تىنىقى ئۇزۇلمىسىلا ئالدىغا قاراپ توختىماي مېڭىشى كېرەك ئىدى.

ئوكۇل سۈيۇقلۇقى تامچىلاپ چۈشۈۋاتاتتى...
تېببىي خادىملار شىنيۆنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ تۇرۇۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ يېنىدا جىممىدە ئولتۇراتتى.

بىر سېسىترا بىر ئىستاكان سۈت كۆتۈرۈپ كەلدى. چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭ قولىدىن سۈتنى ئېلىپ شىنيۆگە ئاستاغىنە:

— ئازراق ئىچىڭ، بولامدۇ؟ — دېدى.

شىنيۆنىڭ پەقەتلا بىرنەرسە يېگۈسى يوق ئىدى، شۇنداقتىمۇ چۇ يەنچاۋغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى، شۇ ئارىدا ئوقۇتقۇچىسى سۆزلەپ بەرگەن ھېلىقى ئالتۇن قازغۇچىنىڭ ھېكايىسى ئېسىگە كېلىپ قالدى: ئۇنىڭ ئاشقازىنى «ئۇخلاپ» قالغان بولۇپ، ھايات قېلىش ئۈچۈن چوقۇم بىر نەرسە يېيىشى كېرەك ئىدى.

چۇ يەنچاۋ قوشۇق بىلەن سۈتنى ئېلىپ شىنيۆنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئاپاردى. شىنيۆ گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئاستا ئاچتى، ئاپئاق، ئىسسىق بىر سۈيۇقلۇق بوغۇزىدىن كىرىپ تېنىنى ئاستا - ئاستا ئىللىتىشقا باشلىدى.

چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭدىن كۆز ئۇزمەي قارايتتى، سۈتنى قىزىنىڭ ئاغزىغا بىر قوشۇق - بىر قوشۇقتىن قۇياتتى...

شىنيۆ ئەڭ ئاخىرقى بىر قوشۇق سۈتنى ئىچىپ بولۇپ لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. لەۋلىرىگە قىزىللىق يۈگۈرۈشكە باشلىغاندى. ئۇ ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى مىدىرلىتىپ ئوقۇتقۇچىسىغا قاراپ مىننەتدارلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى.

— چۇ مۇئەللىم. . . — شىنيۇ مۇشۇ بىر سۆزنى بولسە- مۇ قىلغۇدەك مادارغا كەلگىنى ئۈچۈن قالتىس خۇش بولدى.

— شىنيۇ! — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ ئىسمىنى ھاياجان بىلەن ۋاقىردى. بۇ شىنيۇنىڭ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن قىلغان تۇنجى سۆزى ئىدى.

شىنيۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسىغا دەيدىغان گەپلىرى نېمانداق جىق - مە! ئۇ بۇلارنى چۇ مۇئەللىمگە دېيىشى كېرەك: ئىككى ياش ۋاقتىدىن تارتىپ ئانىسىز يۇرۇپتىكەن، ئەمدى ئانىسى بار بول- دى. چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ رەسمىدىكى ئىللىق چىرايىنى كۆر- گەن. شىنيۇ گەرچە ئانىسىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمىسىمۇ ئۇنى ھامان ئىزدەپ تاپالايدىغانلىقىغا، ئانىسى بىلەن ھامان بىر يەردە ئۇزۇن يۇز كۆرۈشەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. ئۇ چۇ مۇئەللىمنى ئانىسىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ، ئىپتىخار بىلەن: «مۇئەللىم، بۇ يەنىڭ ئۆز ئانام ھەم سىزنىڭمۇ ئانىڭىز!» دەيدۇ. ياق، شۇ چاغ كەلگۈچە ساقلاپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ھازىرلا دېيىش كېرەك. ئانىسى خېتىدە ئۇنىڭ ئۆزىنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىدە- غان ھەم ئۆزىگە سادىق بولىدىغان بىرىنى تېپىشنى ئارزۇ قىلغا- نىكەن. بۇ كىشى دەل چۇ مۇئەللىم ئەمەسمۇ! ياق، ئانىسىنىڭ ئوگۇنكى ئىشلارنى ئون يەتتە يىل بۇرۇن تەسەۋۋۇر قىلالمىغى مۇمكىنمۇ؟ بۇ تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى! تەقدىرنى ئادالەت- سىز دەپ يەنە كىم ئېيتالايدۇ؟. . . ئەلۋەتتە، ئانىسى «ئورا»، «ھاڭ» دېگەنگە ئوخشاش بەزى قورقۇنچلۇق گەپلەرنىمۇ قىپتۇ. ئىلگىرى بەختسىزلىككە ئۇچرىغىنى ئۈچۈن شۇنداق دەپتۇ. لې- كىن، ئۇ بەختسىزلىكلەر ئەمدى ئۆتمۈشكە ئايلىنىپ قالدى. قىزى ئەمدى ئۇنى قايتىلىمايدۇ. چۇ مۇئەللىمنىڭ ئۇنى «ئال- داش»ى مۇمكىنمۇ؟ ئۇنىڭ شىنيۇگە «ئورا»، «ھاڭ» كۆلىشى مۇمكىنمۇ؟ شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇ ئوقۇتقۇچىسى ئۆز قولى بىلەن كۆلىغان ئاشۇ «ئورا»غا، ئاشۇ «ھاڭ»غا سەكرەشكە

رازی!

— چۇ مۇئەللىم! . . . — شىنيۇ گەپنى دېيىشكە شۇنچە ئالدىراپ كەتتى، ئەمما ھاياجانلىنىپ كەتكىنىدىن تىنىقى ئىتىلىپ گېپى ئۇزۇلۇپ قالدى، — ئانام. . . سىزنى ياقتۇرۇپ قالدۇ. مېنىڭ دەۋاتقىنىم. . . مېنىڭ ئانامنى. . . سىز بىلمەيسىز. . .

— بىلىمەن، شىنيۇ، — چۇ يەنچاۋ بۇنداق كۆچىنىپ سۆزلىمەك، دېگەن مەنىدە قوللىرىنى يېنىك پۇلاڭلاتتى. ئۇ قىزنىڭ ھاياجانلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى.

— ؟ . . . — شىنيۇنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا سوئال مەنىدە تىكىلىپ قالدى. ئوقۇتقۇچىسى ئانىسىنىڭ ئىشىنى قانداق بىلىدىكەنە؟ دادىسى ئۇنىڭغا دېگەنمىدۇ؟

ئەمەلىيەتتە، چۇ يەنچاۋ ھېچنېمىنى بىلمەيتتى. ئالدىنقى قېتىم «بىلىمدان» قەسرىدىن كەتكەندىن كېيىن ئارانلا ئۇچ كۈن ئۆتكەنىدى. ئۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە، خەن ئائىلىسىدە بولۇپ ئۆتكەن پاراكەندىچىلىكلەرنى قانداقمۇ بىلسۇن؟ شىنيۇنىڭ ئىكى ئانىسى بارلىقىنى قانداق خىيالىغا كەلتۈرسۇن؟ چۇ يەنچاۋ پەقەت ئۆزىنىڭ شىنيۇنى سۆيۈش، شىنيۇنىڭ ئۆزىنى سۆيۈش ھوقۇقى يوق ئىكەنلىكىنى جاكارلىغان خەن خانىمنىلا تونۇيتتى. ئاشۇ قېتىملىق سۆھبەتتىن كېيىنمۇ ئۇ ئادەتتىكىدەكلا شىنيۇنى يوقلاپ تۇردى، لېكىن قەلبىدىكى ئازابلىق ھېسلىرىنى بىلدۈرمىدى. قارىغاندا خەن خانىم ۋەدىسىدە تۇرۇپ شىنيۇگە ھېچقانداق گەپنى دېمىگەندەك قىلاتتى. شىنيۇنىڭ بايا: «ئانام سىزنى ياقتۇرۇپ قالدۇ. . . » دېگىنىلا مۇشۇ نۇقتىنى ئىسپاتلىماقدۇ؟ شىنيۇ تېخىچە ئىككىسىنىڭ مۇھەببەت ئىشىدا ئانىسىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىشنى ئويلاۋېتىپتۇ. . . بىراق، بۇ شىنيۇ ئۈچۈن ئازراق بولسىمۇ ئۈمىد بوشلۇقى قالدۇردى. گەرچە بۇ بوشلۇق شۇنچىلىك تار، شۇنچىلىك كىچىك بولسىمۇ شىنيۇنى

داۋاملىق ياشاشقا ئىلهاملاندۇرالايدۇ. شىنيۆنىڭ هاياتىنى ئۇ-زارتقىلى بولىدىغانلىكى ئىش بولسا، چۇ يەنچاۋ خورلۇققا چىداپ تۇرۇپ «بىلىمدان» قەسرىگە قەدەم بېسىشقا، شىنيۆ بىلەن كاللىسىدىكى خىيالىي دۇنيانى تەڭ يارىتىشقا رازى.

— بىلىمەن، خەن هامام ماڭا ناهايىتى ياخشى مۇئامىلە قىلىدۇ، خەن تاغامنۇ هەم شۇنداق. مەن ئۇلارنى ئۆز ئاتا - ئانامدەك كۆرۈپ قالدىم، ئۇلار بىلەن چوقۇم ياخشى ئۆتۈپ كېتەلەيمەن. . . — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىمۇ، ئۆزىنىمۇ ئالدايدىغان گەپلەرنى قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇنىڭ هازىرقى گېپىدە كېلەچىكىنىڭمۇ ئۆتمۈشىگە ئوخشاشلا گۈزەل بولىدىغانلىقىغا بولغان بىر خىل ساختا ئۈمىد-ۋارلىق بار ئىدى.

شىنيۆ شېرىن چۈش قوينىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. چۇ مۇ-ئەللىم دەۋاتقان «خەن هاممما» ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئانىسى ئەمەس ئىدى، چۇ مۇئەللىم ئۇنىڭ يەنە بىر ئانىسى بارلىقىنى بىلمىگە-نى ئۈچۈن ئۇنى دەۋاتاتتى. شىنيۆ شۇنداق بىر نۇقتىنى ئەمدى تولىمۇ ئېنىق چۈشەندى: ئۇنىڭ خىيالىدىكى «ئانا» دېگەن مەۋ-هۇم ئۇقۇم ئەمدى هەقىقىي بىر گەۋدىگە ئايلانغانىدى. ئۇ ئۆز قەلبىدە ئانىسى مەۋجۇت بولسىمۇ ئۇنى نەدىن ئىزدىشىنى بىل-مەيتتى؛ ئۆيدىكى ئانىسى قەلبىدە مەۋجۇت بولمىسىمۇ يەنە ئۇ-نىڭدىن قۇتۇلالمايتتى. خىياللىرى شۇنچىلىك گادىرماچ، كۆڭ-لىدىكى گەپلىرىنى دېگۈدەك ماداری يوق ئىدى. دېگەن بىلەنمۇ نېمە پايدىسى؟ چۇ مۇئەللىم ئىككىسىنىڭ تەقدىرىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ئۆيدىكى «ئانا» سىنىلا تونۇيدۇ!

شىنيۆ ئازاب ئىچىدە كۆزىنى يۇمدى. بولدى، ئەمدى دې-مەسلىك كېرەك. بىهوش هالەتتە تولىمۇ تەشنالىق بىلەن كۇت-كەن دۇنيانىڭ ئويغانغاندىن كېيىن شۇنچە ئازابلىق دۇنياغا ئايلىنىپ قالغىنى نېمىسى؟ ئالدامچىلىق. . . هەممە يەر ئالدام-

چىلىققا توشۇپ كېتىپتۇ. ھەتتا چۇ مۇئەللىمۇ ئۇنى ئالداۋېتىپتۇ. نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟ چۇ مۇئەللىم، مەن «ئانا» مىنىڭ سىزگە ھېلىقى گەپنى بالدۇرلا دېگىنىنى بىلمەن. نېمىشقا ھازىرغىچە مەندىن بۇنى يوشۇرىسىز؟ ھىم، چۈشەندىم، سىز مۇھەببەتنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى خىيالىي دۇنيا ئىچىدە ئۇزارتماقچىسىز. لېكىن، سىزگىمۇ، ماڭمۇ ئايان، بۇنداق قىلىش تەس، بەك تەس! ئەگەر مەن ساغلام بىر يۈرەكنىڭ ئىگىسى بولغان بولسام، يەنىلا يەنىۋىنده تۇرغان بولسام، بۇ چاغقا ئۇچىنچى يىللىققا چىققان بولاتتىم. قەلب سىرىمىز يەنە ئىككى يىل مەخپىي تۇتۇلغان بولسا، مەن ئوقۇش پۈتتۈرەتتىم، شۇ چاغدا ئانامنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولالايدىغان مۇستەقىل ئادەمگە ئايلانغان بولاتتىم، ھېچكىمۇ بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى توسىيالمايتتى، مەندىمۇ سىز بىلەن بىللە بۇ مېھرىم قالمىغان ئۆيدىن چىقىپ كەتكۈدەك، جاھاننىڭ ئۇ چېتىگىچە بېرىپ ئۆزىمىزگە تەۋە تۇپراقنى تاپقۇدەك كۈچ پەيدا بولاتتى. لېكىن، ئەمدى بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. يۈرىكىم ئېزىلدى، پۈتۈن ۋۇجۇدۇمدا ئازراقمۇ مادار يوق، تەقدىرىم بەلگىلەپ بەرگەن ئاخىرقى پەللىگە بىر قەدەم بىر قەدەمدىن كېتىۋاتىمەن. لېكىن بۇ ماڭغان يول ھالاكەتكە باشلاپ بارىدىغان، جىمى نەرسە گۇمران بولىدىغان يول!

شىنيۆنىڭ تال ـ تال كىرپىكلىرى ئارىسىدىن تۆكۈلگەن خرۇستالدەك سۈزۈك ياش تامچىلىرى مەڭزىدىن سىرغىپ ئۆتۈپ ئاغزىغا كىرىپ كەتتى، ئۇ لەۋلىرىنى بوشقىنا قىمىرلىتىپ كۆز ياشلىرىنى يۇتۇۋەتتى.

ـــ شىنيۆ، كۆڭلىڭنى يېرىم قىلماڭ... ـــ چۇ يەنچاۋ قولىنى چىقىرىپ قىزنىڭ مەڭزىدىكى ياشنى سۈرتتى، ـــ ياخشىلىنىپ كېتىسىز. دوختۇر شۇنداق دېدى، چوقۇم ياخشىلى-

نىپ كېتىسىز. باھار كەلگەندە...

ــ باھار... ــ قىز ئاستا پىچىرلىدى، ــ باھار كەلگەندە بىزنىڭ كىتابىمىزمۇ نەشردىن چىقىدۇ!

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. شىنيۆ تېخىچە شۇ كىتابنى كۆتۈۋېتىپتۇ ـ دە! ئەمدى بۇنىڭغا نېمىدەپ جاۋاب بەرسە بولىدىكىن؟

ــ ھەئە، ــ دېدى چۇ يەنچاۋ ئاخىر ئامالسىز، ــ باھاردا كىتابىمىز نەشردىن چىقىدۇ...

بۇ يالغان گەپمۇ؟ ياق، يالغان گەپ ئەمەس. بۇ چۇ يەنچاۋ بىلەن شىنيۆنىڭ ئورتاق ئارزۇسى. ئادەم ئۆز ئارزۇسىغا يېتەي دېسىمۇ مۇمكىن بولمىسا ـ ھە!

شىنيۆ ئاغزىنى ئۆمەللىدى. ئەسلى ئۇ: «كىتابنى كۆرەلەرمەنمۇ» دېگەكچى ئىدى، لېكىن «مەن ساقلايمەن...» دەپ قالدى ۋە زورىغا كۈلۈمسىرىدى. ئۇ چۇ مۇئەللىمنى ئازابلاشنى خالىمايتتى، ئۇقۇتقۇچىسىمۇ تەسەللىگە موھتاج ئىدى. ئىلگىرى چۇ يەنچاۋ ئۇنىڭغا: «مۇھەببەت ئۆزىنى تەقدىم قىلىش، بېرىش دېمەكتۇر» دېگەنىدى. ھەقىقەتەن ئۇنىڭ شىنيۆگە تەقدىم قىلغانلىرى، بەرگەنلىرى تولىمۇ جىق بوپتۇ. لېكىن شىنيۆ ئۇنىڭغا نېمە بېرەلىدى. ھېچنېمىسى بولمىغاچقا، ئازراق تەسەللىدىن باشقا بىر نېمە بېرەلمىدى. چۇ يەنچاۋغا ئۇنىڭ ئۆزى دېگەن ھەرقانداق گەپكە شەكسىز ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، ئۇنىڭ ئۆچۈن بولسىمۇ ياشايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. گەرچە ھەر بىر كۈننى جىسمانىي ۋە روھىي ئازابنىڭ ئىسكەنجىسىدە تولىمۇ تەستە ئۆتكۈزۈۋاتقان بولسىمۇ!

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ كۈلۈمسىرىگىنىنى كۆرۈپ يېنىك بىر تىنىدى ۋە دېيەلمەيۋاتقان ئازابلىق ھېسسىياتلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى، ئاندىن شىنيۆنىڭ قوللىرىنى ئاستا سىلىدى. بۇ شۇنچە تاتىراڭغۇ، ھالسىز قوللار بولسىمۇ، تومۇرى يەنىلا سوقۇپ

تۇراتتى.

لۇ دوختۇر ياندىكى ئۆيدىن چىقىپ شىنيۆنى تەپسىلىي تەكشۈرگەندىن كېيىن سېستراغا ئۇنىڭغا ئوكۇل ئۇرۇشنى تاپشۇرۇلىدى. چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ قولىنى تۇتۇپ بېرىۋېتىپ ئۇنىڭ تومۇرىغا مېڭىۋاتقان سۈيۇقلۇقنىڭ ئاجايىپ مۆجىزە يارىتىشىنى كۆتكەندەك ئوكۇل يېڭىسىغا ئۇمىد بىلەن تىكىلىپ قالدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ ئادەتتىكى ئاغرىق پەسەيتىدىغان ئوكۇل ئىدى. ئۇ يۇرەك تومۇرلىرىنى كېڭەيتىش، يۈرەككە قايتىپ بارىدىغان قان مىقدارىنى ئازايتىش، نەپەس ئېلىشنى ياخشىلاش رولىغا ئىگە ئىدى، شۇنداقلا بىمارنى خاتىرجەم، تىنچ ئۇخلاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلاتتى. شۇ تاپتا شىنيۆ بەك هاياجانلىنىپ كەتسە داۋالاش زور توسالغۇغا ئۇچرايتتى، شۇڭا لۇ دوختۇر ئوكۇل ئۇرۇش باھانىسى بىلەن بۇ بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ سۆھبىتىنى ئۈزۈپ قويۇشقا مەجبۇر بولغانىدى.

ئوكۇل ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتىمۇ، ئەيتاۋۇر، شىنيۆ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى، چىرايىدا سۇس تەبەسسۇم پەيدا بولدى.

ـــ لۇ دوختۇر، ئۇنىڭ هازىرقى ئەھۋالى قانداقراق؟ ـــ چۇ يەنچاۋ كارىۋاتتىن ئۆرە بولۇپ تەشۋىشلەنگەن هالدا لۇ دوختۇرغا تىكىلدى. ئۇ شۇ تاپتا ئەينەن جاۋابقا ئېرىشىشكە ئالدىراپ كېتىۋاتاتتى، ـــ ماڭا ئەينەن دەپ بېرىشىڭىزنى ئۇمىد قىلىمەن. ئالدىمدا قانداق خىيىمخەتەر تۇرغان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەن چوقۇم بىلىشىم كېرەك.

لۇ دوختۇر ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرمىدى. بىر يىل ئىلگىرى چۇ يەنچاۋ قارامىلىق بىلەن ئىشخانىسىغا ئۇسۇپ كىرگەندە، لۇ دوختۇر ئۇنىڭغا شىنيۆنىڭ ئەھۋالىنى يوشۇرماي ئېيتىپ بەرگەنىدى. ئۇ چاغدا لۇ دوختۇر چۇ يەنچاۋنى شىنيۆنىڭ ئوقۇتقۇچىسى دەپلا بىلەتتى، ئوقۇغۇچىنىڭ ئەھۋالىنى ئوقۇتقۇچىغا بىلدۈرۈش زۆرۈر دەپ هېسابلايتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى

نەچچە قېتىملىق ئۇچرىشىش داۋامىدا لۇ دوختۇر بۇ ئوقۇتقۇچى-نىڭ شىنيۆ ئۇچۇن ئاتا - ئانىسىدىنمۇ مۇھىم رول ئويناپدىغان-لىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن ياخشى ماسلىشىشى كېرەكلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق ھېس قىلدى. ئۇنىڭ گەپلىرى، روھىي ھېسسىياتى شىد-يۆ ئۇچۇن ئاجايىپ چوڭ تەسىر كۆرسىتەتتى. لۇ دوختۇر ئۇنىڭغا قاتتىق ئىشىنەتتى. بىر جانلىق قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۇچۇن بۇ ئىككىيلەن تەبىئىي رەۋىشتە قول تۇتۇشقان، سەمىمىي دوست-لاردىن بولۇپ قالغانىدى. لۇ دوختۇرچە بولغاندا، دوستقا سەمە-مىي مۇئامىلە قىلىش كېرەك ئىدى. لېكىن لۇ دوختۇر دوستى بولغىنى ئۇچۇنلا چۇ يەنچاۋنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلىپ ئازاب چېكىشىدىن ئەنسىرەيتتى. يېشى ئەللىكتىن ئاشقان بۇ دوختۇر-نىڭمۇ مۇشۇنداق ياش چاغلىرى بولغان، تۇنجى ھەم ئوتلۇق مۇھەببەتنىڭ لەززىتىنى سۈرگەن چاغلىرى بولغان. شۇنىسى لۇ دوختۇرغا ئېنىق، چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ ھاياتلىقىنىڭ سىمۋولە-غا، پايانسىز دېڭىزدا پاراخوتنى توختىماي مېڭىشقا ئىلھاملاندۇ-رىدىغان مایاكقا ئايلىنىپ قالغان. ئەگەر بۇ مایاك ئۆچۈپ قالسا، پاراخوت دېڭىزغا چۆكۈپ كېتىدۇ، لۇ دوختۇر شىنيۆ ئۇچۇن بۇ مایاكنى قوغدىشى كېرەك.

— ھازىرقى ئەھۋالى خىلى ياخشى، — دېدى لۇ دوختۇر، — چۇ مۇئەللىم، سىز كەيپىياتىڭىزنى مۇقىم تۇتۇڭ، زىيادە جىددىيلىشىپ كەتمەڭ!

لۇ دوختۇر بىرنەچچە قېتىملىق تەكشۈرۈش ئارقىلىق شىد-يۆنىڭ ئەھۋالى ئۇستىدە ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولغانىدى. يۈرەك كلاپانلىرىنىڭ تارىيىش ئەھۋالى بارغانچە ئېغىرلاشقان، يۈرەك ئوڭ دالانچىسىنىڭ بېسىمى بارغانسېرى كۆچەيگەن ۋە كومپېنساتسىيە چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ ئىقتىدارى ئاجىزلاش-قان. بۇ ئۆپكە ۋېنا بېسىمى ۋە ئۆپكە قىل تومۇرلىرىنىڭ قان بېسىمىنى ئۆرلىتىپ ئۆپكە قىل تومۇرلىرىنىڭ كېڭىيىشىنى،

قاننىڭ يىغىلىپ قېلىشىنى، قان پلازمىسى ۋە قىزىل ھۈجەيرە-
لەرنىڭ ئۆپكە پۈۋەكچىسى بوشلۇقىغا قاپسىلىپ قېلىشىنى كەل-
تۈرۈپ چىقارغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كلاپانلار ئېتىلىپ
قېلىش ئەھۋالىنىڭ ئېغىرلىشىشى بىلەن قىسقىراش دەۋرىدىكى
يۈرەك سول دالانچىسىنىڭ بېسىمى ئارتىپ كەتكەن. بۇنىڭ
بىلەن ئۆپكىگە قان يىغىلىپ قېلىش، نەپەس ئېلىش قىيىنلە-
شىش ئەھۋالى كېلىپ چىققان. ئۆپكە تومۇرلىرىدىكى يۇقىرى
قان بېسىمى يۈرەك سول دالانچىسىنىڭ ئىقتىدارىنى ئاجىزلاش-
تۇرۇۋەتكەن. يۈرەك دالانچىسىنىڭ تىترىشى قان نۆكچىسىنىڭ
ئۈيۈپ قېلىشىنى تېزلەتكەن. قان نۆكچىلىرى ئاجرىغاندىن كې-
يىن، بەدەندە دەۋرىيلىك ئايلىنىپ قانىنى توسۇۋېلىشى، تىلدىن
قېلىش، كۆرەلمەسلىك، پالەچ، ھەتتا ئۆلۈش ئەھۋالىنى كەل-
تۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن ئىدى... بۇلارنى ئۇ چۇ يەنچاۋغا
دېسۇنمۇ؟ مېھرىبانلىق تۈيغۇسى دوختۇرغا ئۇ گەپلەرنى دېمەس-
لىككە ئۇندىدى. ئۇ چۇ يەنچاۋنىڭمۇ شۇنىۋۆگە ئوخشاشلا ئالدىدا
نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قەيسەرلىك بىلەن ئالغا ئىلگىرە-
لىشىنى، دوختۇرنىڭ خىزمىتىگە يېقىندىن يارەملىشىشنى
ئارزۇ قىلاتتى.

خەي ھاممىنىڭ مېيىتىنى يەرلىكىگە قويۇپ كەلگەندىن
كېيىن، «بىلىمدان» قەسرىدىكىلەرگە ئوبدانلا ھاردۇق يەتكەن-
دى. لېكىن، خەن زىچى قىزىدىن ئەنسىرەپ تۇرغاچقا، تېخى
شىڭ بىلەن دوختۇرخانىغا بارىمەن دەپ تۇرۇۋالدى.

— دادىسى! — دېدى خەن خانىم ئۇنى توسۇپ، — سىز-
نىڭ سالامەتلىكىڭىز ھەممىدىن مۇھىم، ھېلىمۇ ھېرىپ ھالە-
ڭىزدىن كەتتىڭىز، بارمىسىڭىز بولامدىكىن.

خەن زىچى ئۇندىمەي سىرتقا قاراپ ماڭدى.

— دادا، بارماڭ، مەن ئۆزۈم باراي، — دېدى تېخى شىڭ.

خەن زىچى يەنىلا پەرۋا قىلماي مېڭىۋەردى.

ــ دادا! ــ دېدى چېن شۇيەن قېينىاتىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ بېرىپ، ــ مەنمۇ تېيەنشىڭ بىلەن بارايمۇ؟

خەن زىچى جايىدا توختاپ غەمكىنلىك بىلەن كېلىنىگە يالتىيىپ قارىدى.

ــ سىز بۇ ھالىڭىز بىلەن قانداق بارالايسىز؟ ــ دېدى خەن خانىم كېلىنىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ــ بويىڭىزدا تۇرسا، ئالمىدىس بېرەر پېشكەللىك بولۇپ قالسا...

چېن شۇيەن جايىدا تۇرۇپ قالدى، كۆز ياشلىرى مەڭزىگە تارىلاپ قۇيۇلدى. ئۇ شۇ تاپتا خەن ئائىلىسىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە تۇزۇك ياردەم بېرەلمىگىنىگە ئۆكۈنۈۋاتاتتى. ئۇ ھا-زىر ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ مۇھىم ئىدى، قورسىقىدىكى بالىنى ئاسرىمىسا بولمايتتى. شۇنداقتىمۇ چېن شۇيەن قانداقلا بولسۇن ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش نىيىتىگە كەلدى.

تېيەنشىڭ ئايالىغا: «سىز كىرىپ كېتىڭ!» دەپ، تولىمۇ مۇرەككەپ بىر ھېسسىيات ئىچىدە چوڭ - چوڭ چامداپ كېتىپ قالدى. ئۇ بۇ ئائىلىدىن تېخى ئەمدىلا مېيىتى چىققان خەي ھاممىنىمۇ، ئېغىر كېسەل بىلەن ياتقان سىڭلىسى شىنيۈنمۇ، تۇغۇلمىغان بالىسىنىمۇ ئوخشاش سۆيۈشى، مۇھەببەت يوقالغان قەلبىدىن ھەممىگە تېگىشلىك ئورۇن بېرىشى كېرەك ئىدى.

تېيەنشىڭ دادىسىنى قولتۇقلىۋالدى. ئوغلىنىڭ ياردىمى بە-لەن كېتىۋاتقان خەن زىچى ھېلىدىن - ھېلىغا دەلدۇگۇنۇپ تولىمۇ مۇشەققەت ئىچىدە كېتىۋاتاتتى. نەچچە ئون يىل ماڭغان بۇ يول شۇ تاپتا ئۇنىڭغا بىردىنلا ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنۈۋاتاتتى.

قار يېغىۋاتاتتى. ئاتا - بالىنىڭ ئۇستۈبشى ۋە يول ئاپئاق قارغا پۈركەندى.

چېن شۇيەن ئاشخانىدا كۆزلىرى ياش، كەچلىك تاماقنى

تەييارلىدى. خەي هامما هايات ۋاقتىدا قىلىپ تۇگىتەلمىگەن بۇ ۋەزىپە ئەمدى ئۇنىڭ زىممىسىگە چۈشكەنىدى. خەي هامما هايا-تىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە روزا تۇتقىنىغا قارىماي ئائىلىدىكى-لەرنىڭ ئاش - تامىقىنى ۋاقتى - قەرەلىدە ئېتىپ بەرگەنىدى. خۇدا ئۇنى ئۇلۇغ روزا - رامىزان ئايلىرىدا ئېلىپ كەتتى، ئەمدى ئۇ دۇنياغا خاتىرجەم بارالايدىغان بولدى.

ئائىلىنىڭ بېشىغا ئېغىر سوروقچىلىق چۈشكەن بولسىمۇ، خەن خانىم خەي هاممىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن ئالدى-راش يۈرۈۋېتىپمۇ روزىنى ئۇزۇپ قويمىدى. ئاچلىققا، ئۇسۇ-زلۇققا چىدىدى. روزا تۇتقاندا ناشايان ئىشلارنى كۆرۈشكە، يامان نەرسىلەرنى ئېغىزىغا ئېلىشقا، غەيۋەت - شىكايەتكە قولاق سېلىشقا، هەرەكە - سەرەكە خىياللارنى قىلىشقا بولمايتتى. پۈتۈن ئىقبالى بىلەن ئاللاغا تېۋىنىپ سەمىمىيلىك بىلەن روزا تۇتۇش كېرەك ئىدى.

قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. قار يېغىۋاتقاچقا، قۇياشنىڭ ئولتۇرغىنىنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. ئەمما مەسچىتنىڭ ئۆگز-زىسىدە ئېگىز ئېسىلغان بىر قىزىل چىراغ بار ئىدى، ئۇ يېقىن ئەتراپتىكى مۇسۇلمانلارغا ئىپتار ۋاقتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرەتتى. قىزىل چىراغ يانغاندىن كېيىن خەن خانىم كېلىنى بىلەن تاماق يېيىشكە تۇتۇندى.

قائىدە بويىچە هامىلىدارلار، بىمارلار، قېرى - چۆرىلەر، سىرتقا سەپەرگە ماڭغانلار ۋە بالا ئېمىتىدىغان ئاياللار روزا تۇتمايتتى. لېكىن، خەن ئائىلىسىدىكىلەر بېشىغا تۇشمۇ تۇش-تىن دېشۋارچىلىقلار كېلىپ تۇرسىمۇ روزا تۇتۇشنى تاشلىمە-دى.

— ئانا، — دېدى چېن شۇيەن چوكىنى قويۇپ، — مەن يەنىلا دوختۇرخانىغا بارسام توغرا بولغۇدەك. دادام بىلەن تېلە-شىڭنىڭ قورسىقى ئاچ، شېنيۆگىمۇ ئازراق يېيدىغان نەرسە

ئاپىرىپ بەرمىسەك بولمايدۇ...

— ھەي-ي! — خەن خانىم ئاچچىق خورسىندى:

— ئەمىسە... مەن باراي، سىز ئۆيگە قاراپ تۇرۇڭ!

— سىز بارسىڭىز قانداق بولىدۇ، ئانا؟ يېشىڭىز چوڭ-يىپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قار يېغىۋاتىدۇ. مەن خاتىرجەم بولالمايمەن، يەنىلا مېنىڭ بارغىنىم تۇزۇك.

خەن خانىم بۇ قېتىم كېلىنىنىڭ گېپىنى يىرالمىدى. تاماق قاچىسى بىلەن باشقا ئالىدىغان نەرسىلەرنى قولىغا تۇتقۇزغاندىن كېيىن يەنە گەپ تاپىلاشنى ئۇنتۇمىدى:

— يولدا ئاۋايلاپ مېڭىڭ، يىقىلىپ چۈشىسىڭىز بولمايدۇ...

— بىلىمەن...

چېن شۇيەن قارنى دەسسەپ «بىلىمدان» قەسرىدىن چىقتى. ئۇنىڭ يۈرىكى شىنيۆنىڭ قېشىغا تېزراق بېرىش تەقەززالىسىدا گۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ئالتە يىللىق ساۋاقداش ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، چېن شۇيەن بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرگەندىن كېيىن ئىككىسى ئاچا - سىڭىلدەك يېقىن ئۆتكەندى، شۇڭا شىنيۆنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالمىسا بولامدۇ!

كەچ كىرىپ قالغان بولغاچقا، ئاپتوبۇسلار ئاساسەن دېگۈدەك يوق ئىدى، بىلەت ساتقۇچىلار ئۆز ئورۇنلىرىدا شۇمشەرەپ ئولتۇرۇشاتتى. چېن شۇيەن تاماق قاچىسى بىلەن ئاپىلىسىنىڭ سۈيۈقلۇقى قاچىلانغان بوتۇلكىنى كۆتۈرگەن پېتى ئاپتوبۇسنىڭ ئىشىكىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ تەسلىكتە چىقىۋالدى. ئىشىكنىڭ گۈپ قىلىپ يېپىلىشى بىلەن ئاپتوبۇس مېڭىپ كەتتى...

شىنيۆ كارىۋىتىدا ئۇخلاۋاتاتتى، مەيدىسى بىر كۆتۈرۈلۈپ بىر پەسىيىپ تۇراتتى، خۇددى شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك چىرايى سەل - پەل قىزارغان، لەۋلىرىدە تەبەسسۇم قېتىپ قالغاندى.

ئۇ بۇگۈن چۈشىدە ھېلىقى ئالۋاستى غايىنى ئەمەس، ياپيېڭ شەكىل دەرەخلەر بىلەن ئورالغان گۈزەل يەرلەرنى، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاسمانلىق، تەۋرىنىپ تۇرغان بۇلۇت-لارنى كۆردى. قەدىمى ئاستىدا چەكسىز پايانداز غا ئوخشاش يۇمشاق چىملىق ياتاتتى، يىراقتا قاتمۇقات تاغلار قوڭۇر، كۆ-كۈچ رەڭدە كۆزگە تاشلىناتتى، تاغ چوققىلىرىدا شەپەق نۇرى ئەكس ئېتەتتى، تاغ تۆپىسىدىن بىر شارقىراتما ئېقىپ چۈشەت-تى. قىيا تاشلارغا چاچراپ ئېقىۋاتقان شوخ سۇ ھېلىدىن - ھېلىغا مارجاندەك ئۇنچىلەرنى ھاسىل قىلاتتى. بۇ سۇ تاغ غارلىرىدىن، ئورمانلىقلاردىن، ئوتلاقلاردىن ئۆتۈپ كەڭ كۆل سۈيگە قۇيۇلۇپ كەتتى. خۇددى ئاسمان بىلەن زېمىن بىرىكىپ كەتكەندەكلا كۆل سۈيىمۇ قىزىلگۈل رەڭگىدە ئىدى. ئالتۇن رەڭ بۇلۇتلار كۆكتىمۇ، سۇدىمۇ ئۆزۈۋاتاتتى. پەيلىرى قاردەك ئاپئاق، ئاغزى قىپقىزىل بىر توپ ئاق قۇ كۆل تەرەپتىن ئۆزۈپ كەلدى، ئۇلارنىڭ كۆل سۈيىدىكى سايىسى ئوپمۇئوخشاش ئىدى. بىر - بىرىدىن زادىلا ئايرىلمايتتى، بىر ئاق قۇ قاقىلدىسا قىرغاقتىكىسىمۇ، سۇدىكىسىمۇ تەڭلا قاقىلدايتتى. بۇ ئاۋاز تولىمۇ يىراقتا تاراپ جىلغىلار بىلەن ئورمانلىق ئارىسىدا ئەكس سادا پەيدا قىلاتتى، بۇ سادا بۇلاق سۈيىنىڭ شىلدىرلاشلىرىغا، شىنيۆنىڭ قەدەم تەۋشىغا قوشۇلۇپ كېتەتتى.

شىنيۆ چاڭ - توزان، پاسكىنىچىلىقتىن خالىي، رەزىل-لىك، ئالدامچىلىق، قىرغىنچىلىق، ئازاب بولمىغان بىر دۇنيا-غا قەدەم باستى. ئۇ ئۇزۇن چاچلىرى يەلكىسىدە يېيىلغان، ئاپئاق كۆڭلىكى شامالدا يەلپۈنگەن ھالەتتە يالاڭ ئاياغ ماڭاتتى، قەدەم تەۋشى كۆل يۈزىنى يېنىككىنە تىترىتىپ ئۆتەتتى.

چۈ يەنچاۋ، خەن زىچى، تيەنشىڭ شىنيۆنىڭ كارىۋىتى ئەتراپىدا ئۇنسىز ئولتۇرۇشاتتى. ئادەملەر بىر - بىرىنى چۈشە-نىش ئۈچۈن تىل ئارقىلىق ئۇچۇر ئالماشتۇرۇشقا موھتاج بولە-

دۇ، ئەمما بىر - بىرىنى تولۇق چۈشىنىدىغان ئادەملەر ئۇچۇن بۇنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلار گەپ قىلمىغىنى بىلەن بىر - بىرى-نىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدۇ.

— سىز نېمىگە كەلدىڭىز؟ — تېخىنىشلىق بېشىنى كۆتۈرۈپ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ كىرىۋاتقان چېن شۇيەنگە قارىدى.

— ئازراق بىر نەرسە يەۋېلىڭلار... — چېن شۇيەن ھا-سىراپ تۇرۇپ تاماق قاچىسىنى تېخىنىشلىگە سۇندى، — چۇ مۇ-ئەللىم، سىزنىڭ قورسىقىڭىزمۇ ئاچقاندۇ.

چۇ يەنچاۋ قولىنى بوش شىلتىپ قويۇپ ئارتۇق ئىنكاس قايتۇرمىدى، تاماققا ئۇچەيلەنمىگىلا زوقى تارتمايتتى.

— شىنيۆ قانداقراق؟ — چېن شۇيەن قارغا كۆمۈلۈپ كەتكەن پەلتوينى سېلىپ تېخىنىشلىق تىزىغا قويدى ۋە ئالدى-راپ شىنيۆ يانغان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

شىنيۆ بىر خىل رىتىمدا يېنىك تىنىپ ئۇخلاۋاتاتتى. بېرى-لىۋاتقان ئوكسىگىن ئۇنىڭ نەپەس ئېلىشىنى نورمال قىلىپ ئوكسىگىن يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلغانىدى. تەرەتـ-نى راۋانلاشتۇرۇش دورىسى ئارقىلىق بەدەندىكى زىيادە سۇيۇق-لۇقلار چىقىرىۋېتىلگەن، ئۆپكە ئىششىقى يانغان، يۇرەك ئالدى دالانچىسىنىڭ يۇكى يېنىكلىگەنىدى...

— ھازىر خېلى ياخشىدەك قىلىدۇ، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — ھوشىغا كەلگەن چېغىدا تېخى مەن بىلەن پاراڭلاشتى، كېيىن ئۇخلاپ قالدى...

— شۇيەن، ئۇنى ئويغاتماڭ، — دېدى خەن زىچى، — بۇگۈن ئوبدان بىر ئۇخلىۋالسۇن، ئەتە ئەھۋالىغا قاراپ كۆرۈش-كۈدەك بولسا كۆرۈشەرسىز.

چېن شۇيەن كارىۋاتنىڭ يېنىدىن ئاستا كەتتى ۋە قېيناتـ-سىنىڭ قېشىغا كېلىپ قۇلىقىغا ئاستا شۇنىرلىدى:

— دادا، سىز ئۆيگە قايتىپ كېتىڭ، چىرايىڭىز پەقەت

ياخشى ئەمەس. بۇ ئەھۋالدا بۇ يەردە تۇنەيمەن دېسىگىز بولمايدۇ. مەن مۇشۇ يەردە قېلىپ...

— سىز... — خەن زىچى خاتىرجەم بولالمىغاندەك كېلىنىگە قاراپ قويدى.

— مەندىن ئەنسىرىمەك، تىەنشىگىمۇ مۇشۇ يەردە تۇرسا. خاتىرجەم كېتىۋېرىك.

— خەن تاغا، سىز قايتىپ كېتىك، — دېدى چۇ يەنچاۋ - مۇ، — بۇ يەردە بىز ئۇچەيلەن بار!

— چۇ مۇئەللىم، سىزمۇ قايتىپ دەم ئېلىك! — دېدى چېن شۇيەن چۇ يەنچاۋنىك ھارغىن چىرايىغا قاراپ ئىچ ئاغرىش ھەم خىجىللىق ئىچىدە. ئۇ: «مەن شىنيۆنىك يەڭگىسى بولغاندىكىن، چۇ يەنچاۋنىك يۈكىنى يەڭگىللىتىشىم كېرەك. شىنيۆ ئاغرىپ يېتىپ قالدى، ئەمدى چۇ مۇئەللىمگە كۆڭۈل بۆلىدىغان كىم بار؟ شىنيۆنىك ئورنىدا بۇ بەختسىز يىگىتكە كۆڭۈل بۆلۈپ قويايى» دەپ ئويلايتتى.

— ياق، مەن كەتمەيمەن، — دېدى چۇ يەنچاۋ، — كەتسەم بولمايدۇ...

— سىزگە تېلېفون بەرمىسەم بوپتىكەن! — دېدى تىەنشىك ئەپسۇسلىنىش ئىچىدە بېشىنى ساڭگىلىتىپ، — سىزنى شۇنچە ئاۋارە قىلىۋەتتۇق. بىز...

— چۇ مۇئەللىم! — خەن زىچى ياشلىق كۆزلىرى بىلەن چۇ يەنچاۋغا قارىدى، — بىز سىزنىك ئالدىڭىزدا خىجىل. مېنىك بىر ئېغىز گېپىمنى ئاڭلاك: قايتىپ كېتىپ دەم ئېلىك. شىنيۆنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن سىزمۇ سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلمىسىڭىز بولمايدۇ.

بۇ بىر ئېغىز گەپنىك سالمىقى خېلى بار ئىدى، چۇ يەنچاۋ بۇنى ھېس قىلىپ، ئىلاجسىز ئورنىدىن تۇردى:

— مەن خەن تاغامنى ئاپىرىپ قويايى. بۈگۈن ئاخشام... —

ئۇ يەنە ئىككىلىنىش ئىچىدە شىنيۆگە قارىدى.

— بايا دوختۇردىن سورىدىم، خەتەر يوقكەن، — دېدى تيەنشىك، — خاتىرجەم كېتىۋېرىڭ. ئۇنىڭ يېنىدا مەن بار. ئەتە سىزگە تېلېفون بېرىمەن. ئەھۋالى نورمال بولسا، كەلمەسلىكىڭىزمۇ بولىدۇ...

— ياق، ئەتە ئەتىگەندە كېلىمەن، شىنيۆ ئويغانسا ئۇنىڭغا دەپ قويۇڭ.

چۇ يەنچاۋ بۇرۇلۇپ شىنيۆگە يەنە بىر قېتىم قارىغاندىن كېيىن: «مېنى كۇتۇڭ، ئەتە كۆرۈشەيلى!» دەپ ئويلاپ، خەن زىچىنى قولتۇقىدىن يۆلىگىنىچە پەرىشان ھالدا چىقىپ كەتتى.

كوچىدا قار خېلىلا يېغىۋاتاتتى. ئىككىيلەن غۇۋا چىراغ يورۇقىدا يورۇپ تۇرغان قارلىق يولدا ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ ماڭدى. ئۇلار بىر - بىرىنى قولتۇقلاپ شۇنچىلىك يېقىن ماڭاتتى، ھەر ئىككىسى بىر ئېغىز گەپ قىلمايتتى. شۇ تاپتا ھەرقانداق گەپ ئارتۇقچە ئىدى.

ئىككىيلەن «بىلىمدان» قەسرى ئالدىدا ئايرىلىشتى. خەن زىچى چۇ يەنچاۋنى ئۆيگە تەكلىپ قىلمىدى، چۇ يەنچاۋنىڭمۇ بۇنداق ئويى يوق ئىدى. شىنيۆ بولمىسا، بۇ ئۆينىڭ دەرۋازىسى ئۇنىڭ كۆزىگە سوغۇق كۆرۈنەتتى. ئۇلار خېلى بىر ۋاقتچە بىر - بىرىگە قارىشىپ ئۇنسىز تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، خەن زىچى دەرۋازىنى ئۇردى. چۇ يەنچاۋ شۇندىلا كەينىگە بۇرۇلدى.

ئۇ ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى. ئۇ شۇ تاپتا مەكتەپكە بېرىپ فاكۇلتېتتىن رۇخسەت سورىمىسا بولمايتتى. شىنيۆ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغان ئەھۋالدا ئۇنىڭ خاتىرجەم دەرس ئۆتەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۇ يەنچاۋ ئەزەلدىن شەخسىي ئىشىنى دەپ فاكۇلتېتتىن رۇخسەت سوراپ باقمىغاندىدى، بۇ قېتىم شىنيۆ ئۈچۈن بۇ ئادەتنى بۇزىدىغان بولدى. ئۇ فاكۇلتېتنىڭ، سىنىپىدىكى ئون بەش ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزىنى

توغرا چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. چۈنكى، ھازىر شىنيۆنىڭ ئۇنىڭغا تازا موھتاج ۋاقتى ئىدى، ھېچقانداق ئادەم ئۇنىڭ ئور-نىنى باسالمايتتى. شىنيۆ زادى ئۇنىڭ نېمىسى؟ ئوقۇغۇچىسى-مۇ؟ مەشۇقىمۇ؟ باشقىلار نېمىدەپ ئويلىشىدىن قەتئىينەزەر ئەمدى ئۇنىڭ كارى يوق!

پۈتكۈل يەنيۈەن ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن، نامسىز كۆلنىڭ يۈزى قاتقانىدى.

چۈ يەنچاۋ كۆلنىڭ بويىدىكى قارلىق يولدا بېيجەيگە قاراپ ماڭدى. يول چىرىغىنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭغا ئۆزىگە ھەمراھ بو-لۇپ ماڭغان سايىسىدىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

چۈ يەنچاۋ قەدىمىنى توختىتىپ كۆل بويىدا بىردەم تۇرۇپ قالدى، سائىتىگە قارىدى، يېرىم كېچە بولغانىدى. شۇ تاپتا ئۇ كىمدىن رۇخسەت سورايدۇ، فاكۇلتېت ئىشخانىسىدا ئادەم قال-مىغان تۇرسا. فاكۇلتېت رەھبەرلىرى ۋە ئۆيى بار خىزمەتداش-لىرى ئۇنىڭغا ئوخشاش بويتاقلار ياتقىدا تۇرمايدۇ. ئەتە ئەتە-گەندە يەنە دوختۇرخانىغا بېرىشى كېرەك. ئىشقا چۈشكەندە رۇخسەت سوراپ مېڭىشقا ئۇلگۈرەلمەيدۇ! ئەمىسە قانداق قە-لىش كېرەك.

ئۇ شۇ تەرىقىدە بىردەم تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كې-يىن، ئۇشتۇمتۇت جېكى شاۋجىڭنى ئەسكە ئالدى. توغرا، ھازىر قىزلار ياتقىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن رۇخسەت سوراش كېرەك، بۇنىڭدىن باشقا ئامال يوق.

شىنيۆ ئويغاندى...

— ئاكا، يەڭگە، — شىنيۆ كۆزىنى ئېچىپ ئۆيىدىكىلەر-نىڭ كارىۋىتى يېنىدا تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە كۈلۈمسىرەپ ئۇلارغا قاراپ تۇردى.

— شىنيۆ، خېلى ياخشى تۇرامسەن؟ — چېن شۇيەن ئۇ-

نىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئاستاغىنە سورىدى.

— ياخشى... — شىنيۇ تەستە جاۋاب بەردى. ئۇ قېرىنداشلىرىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ھەر ۋاقىت «ياخشى» دەيىشنى ئويلايتتى.

— ئازراق بىر نەرسە يەمسەن؟ شۈيەن ساڭا تاماق قىلىپ كەپتۇ، — تيەنشىڭ قوينىدىن تاماق قاچىسىنى كۆرسەتتى، — تېخى ئىسسىق تۇرۇپتۇ.

— بولدى، يېمەي... — دېدى شىنيۇ، — سىلەرگە قاراپ... تۇرسام... خۇش بولىمەن...

— دوختۇر، ئۇنىڭغا سۇ ئىچكۈزسەك بولامدۇ؟ — چېن شۈيەن بىر چەتتە تۇرغان سېستىرادىن سورىدى.

— ھاجىتى يوق... — سېستىرا ئوكۇل سۈيۈقلۇقىغا قاراپ قويۇپ دېدى، — سىلەر ياخشىسى، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشماڭلار. لۇ دوختۇر شۇنداق دەپ تاپىلىغان.

— بىز... بىردەم پاراڭلىشايلى، — شىنيۇ ئۆتۈنۈش نەزەرى بىلەن سېستىراغا قارىدى، — بەلكىم... كېيىن بىزگە... پاراڭلىشىش پۇرسىتى چىقماس...

سېستىرا كۆز چانىقىدىكى ياشنى شىنيۇگە ۋە ئۇنىڭ تۇغقانلىرىغا كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن كەينىگە بۇرۇلۇپ كۆزىنى ئېتىۋالدى.

— شىنيۇ، نېمىشقا بۇنداق گەپلەرنى قىلىسەن؟ — چېن شۈيەننىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى، كۆزلىرىگە يىغا ياماشتى، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، — شىنيۇ، سەن ھازىر شۇنداق ياخشى، پات ئارىدا دوختۇرخانىدىن چىقىسەن. ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن دائىم ساڭا ھەمراھ بولىمەن...

— دېگىنىڭ كەلسۇن، — دېدى شىنيۇ پىچىرلاپ، — بىز... ئايرىلماي ياشايلى، — ئۇ سۆزدىن توختاپ يەنە سورىدى، — دادام قېنى؟

— ئۆيگە كەتتى...

— ھە...

— چۇ مۇئەللىمچۇ؟ مەن نېمىشقا ئۇنى كۆرمەيمەن. ئۇ تېخى بايىلا بار ئىدىغۇ...

— چۇ مۇئەللىمۇ كەتتى، مەن كەتكۈزۈۋەتتىم. قارىسام بەك ھېرىپ كېتىپتۇ، بېرىپ دەم ئالسۇن دېدىم، — چېن شۇ-يەن چىرايىغا زورمۇ زور كۈلكە يۈگۈرتتى، — سەنمۇ شۇنداق ئويلايسەنغۇ دەيمەن؟

— ھەئە... — شۇنىڭ ھاسىراپ كەتتى، — ئۇنىڭغا... كۆڭۈل بۆلگىنىڭگە رەھمەت. سىرتتا يامغۇر يېغۋاتقاندۇ؟ يول بەك تېيىلغاق...

— ھازىر يامغۇر ياغمىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. قار يېغۋاتىدۇ، — دېدى چېن شۇيەن، — تاك ئاتسا سېنى قار مەن-زىرىسىنى كۆرسەتكىلى ئاچىقمەن. قار مەنزىرىسىگە بەك ئام-راق ئىدىڭغۇ؟

— قار، قار... — شۇنىڭ ئىنتىلىش ئىچىدە مۇشۇ گەپ-نى تەكرارلىدى، كۆز ئالدىدا ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن يەنيۇەن، نامسىز كۆل، يەنە ئاپئاق بىر دۇنيا پەيدا بولدى. ئۇ كۆلدىكى كىچىك ئارالغا بارمىغان قارلىق يولدا شىپاڭغا يېقىن تۇراتتى، يىراقتىن كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكمىغان ئىسكىرىپكا سادا-سى كېلەتتى... ئۇ شۇ جايغا، ئاشۇ ۋاقىتقا قايتىپ بارالىغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە! ئۇ ۋاقىتتا شۇنىڭ بەك سادىدا ئىدى، قەلب ئىشكىنىڭ چېكىلگەنلىكىنى سەزمىگەنىدى. بۇنى بىلگەن چېغىدا قارىسا يەنيۇەندىن ئاللىبۇرۇن ئايرىلىپتۇ. ھازىر ئۇ ئاشۇ كىچىك ئارالدا تۇرۇپ نامسىز كۆلگە، بارلىق ئادەملەر-گە قاراپ: «مەن ئۇنى سۆيىمەن! ئۇنى سۆيىمەن!» دېيىشنى شۇنچىلىك ئويلايتتى. شۇنداق دېسە ساۋاقداشلىرى ھەيران قا-لارمۇ؟ ئۇمۇ مەيلى ئىدى. شېي چيۇسى ھەسەت قىلارمىدى؟

ئۇنىڭمۇ كارايىتى چاغلىق. باشقىلارنىڭ ھەسەتلىرىگە ئۇچراشمۇ بىر خىل بەخت ئەمەسمۇ!

ئالدى تەرەپتىكى قار ـ مۇزلار ئېرىدى، شىنيۆنىڭ چىرايىدىنمۇ تەبەسسۇم ئۆچتى. بىمەنە خىياللارنى قىلىپ كەتكىنىنى قارا ئۇنىڭ. ئەمدى ئۇ يەنيۇەنگە قايتىپ بارالامتى؟ چۇ مۇئەللىمۇ ئۇنىڭغا مەنسۇپ ئەمەس. ئانىسى ئۇنىڭغا، ئۆلسەمۇ سېنى ئۇنىڭغا ياتلىق قىلمايمەن دەپ ئېنىق دېگەن تۇرسا...

ــ ئانا... ــ شىنيۆ تەگسىز خىياللار قاينىمىدىن قۇتۇلۇپ كۆزىنى يۇمغىنىچە ئانىسىنىڭ ئىسمىنى ئازاب بىلەن چاقىردى.

چېن شۇيەن ئۇنىڭغا قانداق تەسەللىي بېرىشنى بىلەلمىدى.

ــ شىنيۆ، ئانامنى سېغىنغان ئوخشىمامسەن؟ ئۇ بايا سېنى كۆرگىلى بارىمەن دېگەن، ئەتە كەلسۇنمۇ؟

ــ ياق! ــ شىنيۆنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەتتى ــ ئەتە... ئانامنىڭ سۈرىتىنى... ئالغاچ كەلسەڭلا بولىدۇ...

تەيەنشىڭنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى:

ــ سۈرەت؟ شىنيۆ، سەن...

ــ ئاكا... ــ شىنيۆ ياشلىق كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ئاكىسىغا قارىدى ۋە ئاكىسىنىڭ كۆڭلىنى ئازابلاشنى خالىماي مەقسەتلىك ھالدا «ئانا» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى باشقا ياققا بۇرۇۋەتتى، ــ سەن... دادام بىلەن... ئانامنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالمىساڭ بولمايدۇ...

تەيەنشىڭنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش قۇيۇلدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان يوغان ئالقىنىنى ئېچىپ سىڭلىسىنىڭ قولىنى تۇتتى. ئوبدان سىڭلىم، ئاجىز سىڭلىم، بېچارە سىڭلىم، سەن ئەسلى ھەممىنى بىلىدىكەنسەن ئەمەسمۇ!

شۇ تاپتا خەن زىچى غەربىي ھۇجىرىدا ئازاب بىلەن ئىڭراپ ياتاتتى. ئۇنىڭ بىردەمگىچە ئۇيقۇسى كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. بايا ھۇجرا ئورنىدا پايدىلىنىپ كېلىۋاتقان كۇتۇپخانىسىغا كىرىشى بىلەن تەڭلا غېرىبلىق ۋە قورقۇنچ ئىچىدە قالدى، دوختۇرخانىدىن قايتىپ كەلگەنلىكىگە ئۆكۈندى. قىزىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قىزى يانغان كارىۋاتنى، ئولتۇرغان ئورۇندۇقنى تاڭ ئاتقۇچە سىلاپ چىقتى. بۇلار ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرەلەيدىغان بىردىنبىر ئىش ئىدى. بۇ چوڭ مىس كارىۋات، بۇ يېزىق ئۇستىلى قىزىنىڭ ھەم لياڭ بىگىيۇنىڭ ئىدى. ئۇستەل ئۇستىدە لياڭ بىگىيۇنىڭ سۈرىتى تۇراتتى. ئۇنىڭ شىنيۆگە يازغان خېتى ياستۇقىنىڭ ئاستىدا ئىدى. شىنيۆ تۇنۇگۈن ئاخشام بۇ خەتنى كۆرۈپلا... خەن زىچى خىيالىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، قوللىرى تىترەپ كەتتى، خەتنى ئېلىپ ئۇستەلنىڭ تارتمىسىغا سالدى. تارتمىدا تېخنىشىڭ شىنيۆگە بەرگەن ھېلىقى قاشتېشى تۇراتتى. ئەسلى بۇ قاشتېشىنى لياڭ بىگىيۇ تېخنىشىگە بەرگەنىدى، تېخنىشىڭ ئۇنى شىنيۆگە قايتۇرۇپ بېرىۋەتتى. ئۇ دادا تۇرۇقلۇق، تولىمۇ ئىجىل، ئىناق ئۆتىدىغان بۇ بىر جۈپ پەرزەنتىنىڭ قەلبىدە جاراھەت قالدۇرۇپ، ئوغلىنى بىر مەزگىل دادىسىز قالدۇردى، قىزىنى ئانىسىدىن ئايرىۋەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئېغىر گۇناھىنى كىممۇ كەچۈرەر!

خەن زىچى خەتكە، ھېلىقى قاشتاشقا يەنە قاراپ سالماسلىق ئۇچۇن تارتمىنى ئالدىراپ يېپىۋەتتى. لېكىن رەسىمدىكى لياڭ بىگىيۇ يەنىلا ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بىگىيۇ، سىز قەيەردە؟ قىزىمىزنىڭ بېشىغا ئېغىر بەختسىزلىك چۈشكىنىنى بىلەمسىز؟ مەن سىزدىن ئايرىلىپ قالدىم، ئەمدى قىزىمدىن ئايرىلىپ قالسام بولمايدۇ. ئەگەر... تەقدىر راستتىنلا ماڭا مۇشۇنداق رەھىمسىزلىك قىلىدىغان بولسا، ئۆلگەندىن كېيىن سىزنىڭ يۈزىڭىزگە قانداق قارىيالايمەن؟

خەن زىچى قورقۇنچ ئىچىدە رەسىمگە، ئۆزىنى ئازاب ئىچىدە قورشاپ تۇرغان ئۆي ئىچىگە قارىدى.

تاڭ يوراي دەپ قالغانىدى. خەن خانىم تەرەت ئالغاندىن كېيىن، شەرقىي ھۇجرىغا كىرىپ بامداتنى ئوقۇدى. ئىككى رەكەت سۈننەت بىلەن ئىككى رەكەت پەرزنى تۈگەتكەندىن كېيىن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ خۇدادىن ئائىلىسىگە بەخت ئاتا قىلىشنى، قىزىنىڭ كېسىلىگە شىپالىق بېرىشنى تىلىدى. بىچارە قىزى كىچىكىدىن ئۆز ئانىسىنىڭ باغرىغا قانمىغىنىنى ئاز دەپ ئەمدى ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. كېسىلى بىردەم ساقىيىپ، بىردەم قوزغىلىپ ئىككى يىلغا سوزۇلۇپ كەتتى. بۇنداق كېتىۋەرسە، قىزىمۇ، باشقىلارمۇ چىدىيالمايتتى.

خەن زىچى غەربىي ھۇجرىدا ھېلىقى رەسىمنى تۇتقىنىچە يېزىق ئۈستىلىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغانىدى. رەسىمدىكى لياڭ بىگىيۇ بىلەن شىنيۆ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى، ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەيتتى...

ئاق كۆڭلەك كىيگەن، چېچىنى رەتلىك تاراپ قىسقا قىلىپ ئۆرۈۋالغان قىزى ئۇنىڭغا قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئازراقمۇ كېسەل ئالامىتى قالمىغان ئاپئاق، سۈزۈك يۈزىدە خۇشال تەبەسسۇم، يوغان شەھلا كۆزلىرىدە ياشلىق ئۇچقۇنى جىلۋە قىلاتتى. قىزى باھار شامىلىنى باشلاپ غەربىي ھۇجرىغا كىرىپ ئۇدۇل دادىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى:

— دادا! مەن قايتىپ كەلدىم، مەن ساقايدىم!

— ھە، ساقايدىڭمۇ قىزىم؟ بەك ياخشى بوپتۇ! — چەكسىز بەخت تۇيغۇسى دادىنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى. ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ قىزىنى چىڭىدە قۇچاقلىۋالدى...

ھاياجان ياشلىرى خەن زىچىنى كۆزىنى ئېچىشقا مەجبۇر قىلدى، ئالدىدا قىزى يوق تۇراتتى، ئۇنىڭ قۇچاقلاپ تۇرغىنى قىزى ئەمەس، جانسىز سۈرەت ئىدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! . . . — دەن زىچى قىزىنىڭ ئىسمى- نى ئەسەبىيلەرچە توۋلاپ غەربىي ھۇجرىدىن چىققان پېتى دەرۋا- زىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ قىزىنىڭ ياخشى بولۇپ قالغىنىغا قاتتىق ئىشەنگەنىدى.

ئوكۇل نەيچىسىدىكى سۈيۈقلۇق بىر تېمىم، بىر تېمىمدىن تامچىلاپ ئاقماقتا ئىدى.

— يەڭگە. . . سائەت قانچە بولدى؟

— بەش بولدى، تاڭ يوراي دېدى.

— ھە. . .

— شىنيۆ، بىردەم ئۇخلىۋالامسەن؟

— ئۇيقۇم كەلمىدى. . . سىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ. . . ياتاي.

— كېيىن پاراڭلىشايلى، — دېدى چېن شۇيەن ئۇنىڭ قولىنى سىلاپ، — سەن ياخشى بولۇۋالغاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا پاراڭلىشارمىز. كۈن دېگەن ئۇزۇنغۇ!

— ھە. . .

— سەن دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن مەن بۇرۇنقى- دەكلا ساڭا ھەمراھ بولۇپ ياتىمەن، بىللە ئوينايمىز، سىرتلارنى بىللە ئايلىنىمىز. شياڭشەنگە، يېخېيۇەنگە، بادالىڭغا، شىسەن- لىڭغا چىقىمىز. بىز تېخى ئۇ يەرلەرگە بېرىپ ئويناپ باقمى- دۇق.

— شۇنداق بولسا بەك ياخشى بولاتتى! . . . — شىنيۆنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم، كۆزلىرىدە ھاياجان پەيدا بولدى. ئاشۇ ۋاقىتتىكى كۆڭۈللۈك مەنزىرىنى خىيالىغا كەلتۈرۈۋېتىپ ھايا- جاندا كىچىك بالىدەك كۈلدى، ئەمما بۇ كۈلكىسى ئاخىر يۆتەلگە ئايلىنىپ كەتتى.

چېن شۇيەن ئۇنىڭ مەيدىسىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— شىنيۆ، بىردەم ئارام ئالغىن!

لېكىن شىنيۆنىڭ ھاياجانلىق قەلبى ئارام ئېلىشنى خالىمايتتى. شىنيۆ يۆتىلى بېسىققاندىن كېيىن ھاسىرىغىنىچە يەڭگىسىنىڭ ئىسمىنى ئىلگىرىكى ئادىتى بويىچە چاقىردى:

— شۇيەن...

— ھە؟

— مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ۋاقىتلىرىمىز... ئېسىڭدىمۇ؟ ئەجەب... كۆڭۈللۈك ئويناپتىتۇق - ھە؟

— راست دەيسەن، — بۇرۇنقى ئوقۇغۇچىلىق تۇرمۇشى شۇيەننىڭ قەلبىدە شېرىن ئەسلىمىلەرنى ئويغاتتى. ئەمدى ئۇ كۈنلەر كەلمەسكە كەتكەنىدى. ئۇ ئەمدى چوكان بولدى، پات ئارىدا ئانا بولىدۇ. ئۇنىڭ قىزلىق دەۋرىنى ئەسلىسىلا كۆڭلى يېرىم بولاتتى... چېن شۇيەن ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى شىنيۆنىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن زورىغا كۈلۈمسىرىدى ۋە شىنيۆنىڭ گېپىنىڭ ئۇرانىغا بېقىپ سۆز باشلىدى، — ئۇ چاغلاردا دائىم بىرگە ئويناپتىتۇق. قىزلار مېنى «شىنيۆنىڭ دېدەكى» دېسە، ئوغۇللار «شىنيۆنىڭ قوغدىغۇچىسى» دەيتتى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىگە پىسەنت قىلمايتتىم. قارىغىنا، ئەمدى بىر ئائىلە كىشىلىرىدىن بولۇپ قالدۇق، مەڭگۈ بىرگە ئويناپىغان بولدۇق!

— مەڭگۈ... — شىنيۆ چەكسىز مۇھەببەت بىلەن يەڭگىسىگە قارىدى، — شۇيەن... قولىڭنى بەرگىنە...

چېن شۇيەن ئاي - كۈنى يېقىنلاشقانسېرى ئىششىپ كېتىۋاتقان قولىنى چىقىرىپ شىنيۆنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتتى، قەلبى تۇگمەن تېشى بېسۇالغانەك ئېغىر ئىدى.

— شۇيەن، ئەگەر مەن... راستتىنلا ياخشى بولالمسام... — ئىككى تامچە ياش شىنيۆنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىن ئاستا سىرغىپ چۈشتى.

— شىنيۆ، سەن ياخشى بولۇپ كېتىسەن. چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىسەن! — چېن شۇيەننىڭ يۈرىكى ئازابتىن پۈچۈلە-نىپ كەتتى. شىنيۆنىڭ كۆڭلى نېمىشقا تۇيۇقسىز يېرىم بولە-دىغاندۇ؟

شىنيۆنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرى بىردىنلا خىرەلەشتى، ئاۋازى تولىمۇ زەئىپ چىقتى:

— ئەگەر... ياخشى بولالمىسامچۇ؟

تېخنىكا كاللىسىغا توقماق تەگكەندەك بولۇپ، كارىۋاتنىڭ لېۋىنى تۇتۇپ تۇرۇپ سىڭلىسىغا قارىدى:

— شىنيۆ، نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ؟

— ئاكا، — شىنيۆ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمدى. ئۇزۇنگە يېقىن تۇرغان ئاكىسىنىڭ ئىسسىق تىنىقى يۈزىگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى، — ئاكا... ئويلىماي دېسەممۇ خىيالىمغا كىرىۋېلىپ بارىدۇ... ئەگەر ياخشى بولالماي قالسام...

— بولدى، سۆزلىمە! ئۆتۈنۈپ قالاي، ئەمدى سۆزلىمە! — تېخنىكا سىڭلىسىنىڭ يۈزىگە يۈزىنى ياقتى، ئاكا - سىڭلىنىڭ ياشلىرى بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى.

شىنيۆ لەۋلىرىنى قىمىرلىتىشىغا ئاكىسىنىڭ ئىسسىق ياشلىرى ئاغزىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ئاخىر بىردەم ھاسىراپ ياتقاندىن كېيىن دېمەكچى بولغان گېپىنى تەستە دەۋالدى:

— ... ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا... مەن دادام بىلەن يەڭگەمنى ساڭا تاپشۇردۇم...

— بولدى... بۇ گەپنى دېمە! سەن ياخشى بولۇپ كې-تىسەن! — تېخنىكا سىڭلىسىنى چىڭدە قۇچاقلىدى. ئۇ سىڭلىسىنىڭ ئۆزىدىن ئايرىلىپ كېتىدىغانلىقىغا ھەرگىز ئە-شەنمەيتتى، — سەن ياخشى بولغاندىن كېيىن ئۆيگە بىللە قا-يىتىپ كېتىمىز!

چېن شۇيەننىڭ كۆز ياشلىرى شىنيۆنىڭ قولىغا توختىماي

ئاقاتتى، يۇرىكى ئەنسىز سوقاتتى. ئۇنىڭ خىيالىغا قورقۇنچلۇق بىر خىيال كىرىۋالدى. ئۇ بۇ خىيالنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشقا پېتىنالمايتتى ھەم ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايتتى.

بىر چەتتە قاراپ تۇرغان سېستىرا تېز - تېز مېڭىپ ياندىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

لۇ دوختۇر سېستىرانىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ سىڭلىسىنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇۋالغان تېنەشىڭنىڭ بېشىنى ئاستا كۆتۇردى ۋە شىنيۆنىڭ يۈرەك، ئۆپكە ئەزالىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن تىڭشىغۇچىنى مەيدىسىگە قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى شىنيۆگە ئانىلارچە مۇھەببەت بىلەن تىكىلگەنىدى.

شىنيۆ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ تەستە نەپەس ئېلىپ ياتاتتى.

تېنەشىڭ بىلەن چېن شۇيەن لۇ دوختۇرغا قاراپ تۇراتتى، ئەمما بىرەر شۇم خەۋەرنى ئاڭلىشىدىن ئەنسىرەپ بىرەر ئېغىزمۇ سوئال سورىيالمايتتى.

لۇ دوختۇر ھېچنېمە دېمەي، ئوكسىگېن نەيچىسىنىڭ تېز-لىكىنى كۆچەيتىپ قويدى.

ـــ مەن... ـــ شىنيۆ ئاغزىنى ئېچىپ قۇرۇپ كەتكەن تىلى بىلەن لەۋلىرىنى يالىدى، ـــ ئازراق سۇ ئىچكۈم بار...

چېن شۇيەن سوئال نەزەرىدە لۇ دوختۇرغا قارىدى، لۇ دوختۇر بېشىنى لىڭشىتتى.

چېن شۇيەن ئۆزى ئەكەلگەن ئاپپىلسىن سۇيىنى ئىستاكانغا قۇيۇپ شىنيۆگە قوشۇق بىلەن ئىچكۈزۈشكە باشلىدى، شىنيۆ سۇنى تەشنالىق بىلەن ئىچەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۇسسىمىغاندى، كاللىسىدا: «ھايات قېلىش ئۈچۈن سۇ ئىچىش كېرەك» دېگەن ئوي ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقىنى ئۈچۈنلا شۇنداق قىلىۋاتاتتى.

شىنيۆ سۇدىن تۆت قوشۇق ئىچىپ توختاپ قالدى.

— سائەت قانچە بولدى؟ — سورىدى ئۇ.

— بەش بولدى، — چىن شۇيەن ئۇنىڭ قولىنىڭغا ئاستا شۇڭىلىدى.

شىنيۆ يەنە تەستە كۆزىنى ئاچتى:

— نېمىشقا... تېخىچە تاڭ ئاتمايدۇ؟...

— ئاز قالدى. چۇ مۇئەللىمنى كۆتۈۋاتامسەن؟ ئۇ تاڭ يورۇسلا كېلىدۇ، بىردەم چىداپ تۇرغىن...

— ھە... — شىنيۆ ئاستا بېشىنى لىڭشىتتى ۋە كۆزلىرىنى تېخىمۇ چوڭراق ئېچىشقا تىرىشىپ دېدى، — شەرق قايسى تەرەپتە؟... ماڭا كۆرسىتىڭلار...

— ماۋۇ تەرەپتە، دېرىزە تەرەپتە، — چىن شۇيەن قولىدىكى ئىستاكاننى قويۇپ شىنيۆنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ دېرىزە تەرەپكە قارىتتى، نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

دېرىزە سىرتى قاپقاراڭغۇ ئىدى، ئاندا - ساندا قار گۈللىرىنىڭ دېرىزىگە چۈشۈۋاتقىنىنى كۆرگىلى بولاتتى.

شىنيۆ دېرىزە سىرتىدىن كۆز ئۈزمەي يېتىپ بىردىنلا ھاسىراپ كەتتى ۋە تەشۋىش ئىچىدە:

— نېمىشقا... تېخىچە تاڭ ئاتمايدۇ؟ نېمىشقا قۇياش... چىقمايدۇ؟

— ھە، — چىن شۇيەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندى، — قار ياغقاندا كۈن چىقمايدۇ. ئالدىرىما، تاڭ يورۇشقا ئاز قالدى.

شىنيۆ بېشىنى بوشىتىپ لىڭشىتىپ كۆزىنى يۇمدى. قۇياش بولمىسىمۇ تاڭ ھامان ئاتىدۇ، ئۇ بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئەمما تېزراق تاڭ ئاتقان بولسا، ئۇ چۇ مۇئەللىمنى كۆرەلەيتتى. ئۇقۇتقۇچىسىنى بالدۇرراق كۆرۈشكە نەقەدەر تەشنا - ھە!

شىنيۆ چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاتتى.

ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى لىپىلداپ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

— شنيۆ، — دېدى چېن شۇيەن شنيۆنىڭ قولىنى تۇ-تۇپ تۇرۇپ، — بىردەم تىنچ يات، گەپ قىلما.

شنيۆنىڭ لەۋلىرى يەنىلا تىترەۋاتاتتى.

چېن شۇيەن قولىنى شنيۆنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئاپاردى.

— مېنىڭ... كۆڭلىكىمنىڭ... يانچۇقىدا...

— ھە... — چېن شۇيەن ئالدىراپ شنيۆنىڭ مەيدە يانچۇقىنى سىلاشتۇردى، قولىغا چىرايلىق ھەل بېرىلگەن، «بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» دېگەن خەت يېزىلغان مەكتەپ ئىزنا-كى چىقتى.

چېن شۇيەن تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئىزناكنى شنيۆنىڭ مەيدىسىگە تاقاپ قويدى. ئىزناك شنيۆنىڭ ھەربىر قېتىم تىنىشى بىلەن يېنىك كۆتۇرۇلەتتى. شنيۆ كۆزىنى يۇ-مۇپ چۇ يەنچاۋنىڭ كېلىشىنى كۈتۈشكە باشلىدى... ھايال ئۆتمەي، نەپەس ئېلىشىمۇ، يۈرىكىنىڭ سوقۇشىمۇ ئاستىلاپ كەتتى، چۇ يەنچاۋ تېخىچە كەلمەيۋاتاتتى.

جىددىيچىلىكتە نەپەس ئالغۇدەكمۇ ماجالى قالمىغان چېن شۇيەن ئالدىراپ سائىتىگە قارىدى، سائەت ئالتىدىن بەش مىنۇت ئۆتكەنىدى. يول بەك يىراق بولغاچقا، چۇ يەنچاۋ تېخىچە كەلمەي-ۋاتاتتى. تاڭنىڭ سۈس يورۇقى ئاستا ـ ئاستا دېرىزىدىن كىر-ىشكە باشلىدى.

شنيۆنىڭ لەۋلىرى يەنە تىترەپ ئاۋازى پەرق ئېتەلمىگۈ-دەك دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى:

— تاڭ... يورۇدىمۇ؟

— ئاز قالدى، — چېن شۇيەن دېرىزە سىرتىنى كۆرسە-تىپ تۇرۇپ دېدى، — قارىغىنا، تاڭ يورايلا دەپ قالدى.

— ھە... — شنيۆ سۆيۈنۈش ھەم ھەيرانلىق ئىچىدە كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ شەرق تەرەپكە قارىدى، — مەن... ھېچ... كۆرەلمەيمەنغۇ؟

— شنيۆ! كۆ... كۆرەلمەيۋاتامسەن؟ — تيەنشىك ئالا-
قزاده بولۇپ كەتتى.
— كۆرەلمەيۋاتىمەن... — شنيۆ كۆزلىرىنى يوغان
ئاچتى، كۆز ئالدى قاپقاراڭغۇ ئىدى، ھېچنېمىنى كۆرەلمەيت -
تى، — ئاكا... سەن قەيەردە؟
— شنيۆ، مەن سېنىڭ ئالدىڭدا، — تيەنشىك ھودۇقۇش
ئىچىدە شنيۆنىڭ قولىنى تۇتتى، — ماڭا قارىغىنە!
— كۆرەلمەيۋاتىمەن... — شنيۆنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇ-
مىدسىزلىك ئىچىدە تارىلاپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا نېمە
بولغاندۇ؟ نېمىدەپ ئاكىسىنى، يەڭگىسىنى كۆرەلمەيدۇ؟ ئەمدى
دادىسىنى، ئاكىسىنى، چۇ مۇئەللىمنى كۆرەلمەسمۇ؟
— چۇ... — شنيۆ چۇ يەنچاۋنىڭ ئىسمىنى بار كۈچى
بىلەن چاقىرىۋېدى، ئەمما بۇ ئىسمىنىڭ بىرىنچى بوغۇمى ئارانلا
چىقتى.
— شنيۆ! شنيۆ... — تيەنشىك بىلەن چېن شۇيەن
دەھشەتلىك بىر ۋەھىمە ئىچىدە قالدى.
دوختۇر - سېستىرالار شنيۆنى جىددىي قۇتقۇزۇشقا كى-
رىشتى...

چۇ يەنچاۋ يولدا ئىدى. يول مۇز تۇتۇپ كەتكەچكە، ئاپتو-
بۇس تولىمۇ ئاستا ماڭدى. قىممەتلىك ۋاقتى زايە بولغانسېرى
چۇ يەنچاۋنىڭ ئىچى تىتىلداپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ تيەنشىڭگە شنيۆ
ئۇيغانغان زامات ئۆزىنىڭ تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ يېتىپ بارىدى-
غانلىقىنى ئېيتىپ قويۇشنى تاپىلىغانىدى. بۇ چاغدا شنيۆ
ئۇيغانغانمىدۇ؟ شنيۆنى ئۇمىدسىزلەندۈرۈۋەرمەي يېنىغا تېز-
راق بېرىش كېرەك.

كۆزەينەكى ياشلىرىدا نەمدەلگەن لۇ دوختۇر ئېغىر ئۇھ

تارتىپ تىڭشىغۇچنى قۇلىقىدىن ئالدى ۋە قۇتقۇزۇش ئاپپاراتى-
نىڭ شىلەنكىسىنى چۇشۇرۇۋەتتى، ئاندىن ئەڭ ئاخىرقى مەسئۇ-
لىيىتىنى ئادا قىلىپ شىنيۆننىڭ ئېچىلىپ قالغان ئاغزىنى ۋە
يېرىم يۇمۇلۇپ قالغان كۆزلىرىنى يۇمدۇردى.

شىنيۆ ئۆزى كۆتكەن ئادەمنى ساقلىيالماي، ئاخىر كېتىپ قالدى. بۇ دۇنياغا ئۇنىڭ چەكسىز مۇھەببىتىمۇ، نەپرىتىمۇ بار ئىدى، ئەمدى ئۇ بۇ دۇنيادىن مەڭگۈگە ئايرىلدى.

سېستىرا تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئاپئاق كىرلىكنى شىنيۆننىڭ بەدىنىگە باشتىن بويى ياپتى.

ـــ شىنيۆ! شىنيۆ! ـــ چېچىن شۇيەن كارىۋاتقا ئۆزىنى ئېتىپ سىڭلىسىنى چىڭىدە قۇچاقلىۋالدى، لېكىن شىنيۆ ئەمەدى ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالمايتتى.

سېستىرا چېچىن شۇيەننى قولىدىن تارتىپ ئۆرە قىلغاندىن كېيىن، شىنيۆ يانقان تۆت چاقلىق كارىۋاتنى ئىتتىرىپ جەسەت-
خانىغا ئېلىپ ماڭدى.

ـــ ياق! ئۇ ئۆلمىدى! ئۇ نېمىشقا ئۆلگۈدەك! ـــ تىەز-
شىڭ شىردەك ئېتىلىپ بارغان پېتى سېستىرانى بىر چەتكە ئىتتىرىۋېتىپ سىڭلىسىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە تولىمۇ پەريادلىق ئاۋازدا توۋلاپ كەتتى، ـــ شىنيۆ! شىنيۆ!

شىنيۆدىن ھېچقانداق سادا كەلمەيتتى. تىەنشىگىنىڭ قۇلـ-
قىغا جاۋاب ئورنىدا ئاچچىق يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ شىنيۆ! شىنيۆ! ـــ تىەنشىگىنىڭ قان تومۇرلىرى ھەـ-
لىلا يېرىلىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى، ـــ ئۆلۈپ كېتىشىڭ مۇمـ-
كىن ئەمەس، سەن تېخى ھايات!

شىنيۆ ئەمدى ئۇنىڭ سوئالىغا مەڭگۈ جاۋاب بېرەلمەيتتى.

تىەنشىگىنىڭ بازغاندەك مۇشتلىرى قارسىلداپ كەتتى، قان تولغان كۆزلىرى ئەتراپقا دەرغەزەپ بىلەن تىكىلدى. ئۇنىڭ كىمدۇ بىرىدىن ئۆچ ئالغۇسى بارىدەكلا قىلاتتى، لېكىن رەقىبـ-

نى تاپالمايتتى.

دوختۇرمۇ، سېستراموۇ تېەنشىگنى توسمىدى، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىمۇ ياش ئەگمەپ تۇراتتى.

تېەنشىڭ ئاخىر بېشىنى ھالسىزغىنا ساڭگىلاتتى، كۆز ياشلىرى سىڭلىسىنىڭ يۈزىگە تارىلاپ قۇيۇلۇپ كەتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ... — تېەنشىڭ شۇ بىر سۆزنى ئاستا تەكرارلاپ سىڭلىسىنى كارىۋاتتىن ئېھتىيات بىلەن ئالدى - دە، قوش قوللاپ كۆتۈرگىنىچە ئالدىغا قاراپ ماڭدى، — شىنيۆ، ئۆيگە قايتايلى، ئاكاڭ بىلەن ئۆيگە قايتقىن!

تاڭ ئاخىر يورۇدى. تولىمۇ سەت تۇتۇلۇپ كەتكەن قوغۇشۇن رەڭلىك ئاسماندىن قار گۈللىرى توختىماي چۈشەتتى...

چۇ يەنچاۋ شۇڭىرغان ئىچىدە دوختۇرخانىغا قاراپ يۈگۈردى ۋە شىنيۆ يانقان كۆزىتىش ئۆيىگە — تاختىسى كۆزگە چېلىقىش بىلەن ئادەمنىڭ يۈرىكى تىترەپ كېتىدىغان جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىردى...

شىنيۆنىڭ كارىۋىتى قۇرۇق ئىدى.

چۇ يەنچاۋ تېڭىرقاپ قالدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ قەيەردە؟

ئۇ شىنيۆنىڭ نەدىلىكىنى بىلەلمەي ئەتراپقا ئالاڭلاپ قارىدى، ئۇنىڭ ئۆيىدىكىلىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

چۇ يەنچاۋ كۆزىتىش ئۆيىدىن يۈگۈرۈپ چىقىشىغا، بىرەيلەن كېلىپ جىممىدە ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

بۇ لۇ دوختۇر ئىدى.

— لۇ دوختۇر، شىنيۆ قېنى؟ — چۇ يەنچاۋ دوختۇرنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى.

لۇ دوختۇرنىڭ كۆزەينەك ئاستىدىكى ياشقا تولغان كۆزلىرى چۇ يەنچاۋغا جىممىدە تىكىلدى:

— مەن. . . شىنيۆنى سىز كەلگۈچە ساقلاپ بېرەلمىدىم!

— ئاھ! — چۈ يەنچاۋ خۇددى يۈرىكىنى بىرى قوچۇۋاتقاند-ەك ئېچىنىشلىق توۋلىدى، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسى بەربات بولغانىدى.

. . .

چۈ يەنچاۋ لەپلەپ قار يېغىۋاتقان كوچىدا ھېچنېمىگە قارىماي يۈگۈرۈيتتى، يولدا كېتىۋاتقانلار ئۇنىڭغا يول بوشىتات-تى، ماشىنىلار ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندە تورمۇز بېرىشكە مەجبۇر بولاتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە قىزىل چىراغمۇ كۆرۈنمەيتتى، بۇ دۇنيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قۇرۇقدىلىنىپ قالغاندەك، شىنيۆنىڭ خيا-لىي سىماسىدىن باشقا ھېچنەرسە كۆزىگە چېلىقمايتتى. ئىچىدە: «شىنيۆ! مېنى ساقلاڭ!» دېگىنىچە توختىماي يۈگۈرۈيتتى.

«بىلىمدان» قەسرى ئاپئاق قارغا پۈركەنگەنىدى.

شىنيۆنىڭ مېيىتى تۆر ئۆيگە قويۇلغانىدى، تېنىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم «يۈيۈلۈش»نى كۈتۈپ كارىۋاتتا جىممىدە ياتات-تى، ئۇستىگە ئاپئاق كىرلىك يېپىلغانىدى، تارتىپ قويۇلغان ئاق پەردىگە ئەرەبچە مۇنۇ خەتلەر يېزىلغانىدى:

ھەرقانداق بەندە ئاللانىڭ ئىرادىسىسىز ئۆلمەيدۇ. ئادەمنىڭ ھاياتى قىسمەتكە پۈتۈلگەن بولىدۇ. بىز ھەم-مىمىز ئاللانىڭ بەندىلىرى. بارىدىغان يېرىمىزمۇ ئاللا-نىڭ دەرگاھىدۇر.

چىرايى تامدەك تاتارغان خەن زېچى، يۈرىكى لەخته ـ لەخته قان بولغان تېەنشىڭ بىلەن چېن شۇيەن شىنيۆنىڭ مېيىتىنى ساقلاۋاتاتتى.

چىرايى ئۆلۈكىنىڭكىگە ئوخشاپ قالغان، كۆزى نامەلۇم بىر نۇقتىدا قېتىپ قالغان چۈ يەنچاۋ تۇيۇقسىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا

پەيدا بولدى ۋە خىرقىراق ئاۋازدا شىنيۆنىڭ ئىسمىنى چاقىردى:

— شىنيۆ! شىنيۆ...

خەن خانىم چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ... ئۇ نېمىشقا كەلدى؟

— چۇ مۇئەللىم! — چېن شۇيەن ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىدى. چە ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى.

تيەنشىڭ بارغان پېتى چۇ يەنچاۋنى چىڭگىدە قۇچاقلاپ ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى:

— كېچىكىپ قالدىڭىز! كېچىكىپ كەلدىڭىز!

— شىنيۆ قېنى؟ شىنيۆ!... — چۇ يەنچاۋنىڭ ھەممە يەردىن شىنيۆنى ئىزدەۋاتقان ھەسرەتلىك كۆزلىرى ئاپئاق پەردىگە تىكىلدى.

خەن خانىم ئالدىراپ قالدى، قوللىرىمۇ، ئاۋازىمۇ ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى.

— بولمايدۇ... ياق...

خەن خانىم چۇ يەنچاۋغا شىنيۆنى يەنە كۆرسىتىشنى خالىمايتتى. مۇسۇلمانلارنىڭ مېيىتى ئاللانىڭ قېشىغا مۇقەددەس ئېتىقادى بىلەن كېتىشى كېرەك، بىر دىنسىزغا قىزىنى كۆرسەتسە قانداق بولىدۇ؟

— ئانا! — چېن شۇيەن قېينانىسىغا ئېچىنىشلىق يېلىنىدى، — ئۇنى كۆرگىلى قويايلى، ئەڭ ئاخىرقى قېتىم يۈزىنى كۆرۈۋالسۇن...

كۆز ياشلىرى يامغۇردەك قۇيۇلۇۋاتقان تيەنشىڭ ئانىسىغا غەزەپ بىلەن ئالايدى:

— كۆزى يۇمۇلغان ئادەمنى يەنە قانداق قىلماقچى ئىدىڭ!...

— ئاھ خۇدا! — خەن خانىم جايىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. قارىغاندا، ئالدىدىكى بۇ ئادەمنى كەتكۈزۈۋېتىشى

مۇمكىن ئەمەستەك قىلاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئاق پەردىنى شارتتىدە قايرىۋەتتى. شىنيۆنىڭ چىرايى ئېنىق كۆرۈندى.

شىنيۆ! بۇ شىنيۆمۇ؟ ئۇ ئىككى يىل ئىلگىرى يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ ئىنگلىزچە پاراڭلاشقاچ ياتاقتا ئەكىرىپ قويغان شىنيۆ شۇمۇ؟ بېيجەيدە ئۇنىڭ بىلەن كەسىپ ۋە غايە توغرۇلۇق هاياجان بىلەن پاراڭلاشقان شىنيۆ شۇمۇ؟ نامسىز كۆل بويىدا، ئايدىڭدا بايرونىنىڭ شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قى- لىپ بەرگەندە جىممىدە ئاڭلىغان شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ غەربىي هۇج- رىدا ئۇنىڭ بىلەن يانمۇيان ئولتۇرۇپ تەرجىمە توغرۇلۇق تەڭ مۇهاكىمە يۈرگۈزگەن شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ ئىككى يىلدىن بېرى ئاجايىپ زور جاسارەت بىلەن كېسەلگە جەڭ ئېلان قىلىپ، هاياتىنىڭ قىممىتى ئۈستىدە توختىماي ئىزدەنگەن شىنيۆ مۇشۇ- مۇ؟ يۈرەك رىشتىلىرى مەھكەم چېگىلگەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىش- نى خالىمىغان شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ تېخى تۇنۇگۈن ئاخشاملا ئايرى- لىش ئالدىدا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرغان شىنيۆ مۇشۇمۇ؟ شىنيۆ، ئاق رەخت ئىچىدىكى بۇ سىزمۇ؟ شىنيۆ!

چۇ يەنچاۋ رەختنىڭ بىر بۇرجىكىنى ئاچقانىدى، كۆز ئالدى- دا شىنيۆنىڭ جانسىز چىرايى ئېنىق پەيدا بولدى.

شىنيۆ كۆزلىرىنى، ئاغزىنى مەھكەم يۇمۇپ، ئاپئاق مەڭ- زىدە سەل - پەل قىزىللىق ئەكس ئەتكەن هالدا جىممىدە ياتات- تى. سالىرگان ئوكۇلى ئۇرۇلغان بولغاچقا، تېخى هاياتتەك، چىرايىنى ساقلاپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئاخشام ئايرىلىدىغان چاغدا ئۇ مۇشۇ هالەتتە ئۇخلاپ قالغانىدى، ئەمدى زادى ئويغاز- ماسمۇ؟

چۇ يەنچاۋنىڭ كۆز ياشلىرى شىنيۆنىڭ مەڭزىگە سىرغىپ چۈشتى، لېكىن شىنيۆدىن هېچقانداق سادا كەلمىدى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ ئىسمىنى مۇهەببەت بىلەن نەچچە

قېتىم چاقىردى، لېكىن شىنيۆدىن يەنىلا سادا كەلمىدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! . . . — چۇ يەنچاۋ قىزنىڭ يەلكىلىرىدىن تۇتۇپ ئىرغىتتى. لېكىن، شىنيۆدىن يەنىلا سادا كەلمىدى.

شىنيۆ ئۇنى تاشلاپ كەتكەنىدى، ئەمدى مەڭگۈ قايتىپ كەلمەيتتى.

چۇ يەنچاۋنىڭ يۈرىكى ئېزىلىپ كەتتى، يولدا كېلىۋاتقان چاغدىكى شېرىن خىياللىرى توزغاقتەك غايىب بولدى، نېرۋىلىرى ئەسەبىيلەشتى، قارشى تۇرۇپ بولمايدىغان بىر كۈچنىڭ تۇرتكىسىدە شىنيۆنىڭ يۈزىگە، كۆزلىرىگە، لەۋلىرىگە سۆيۈپ كەتتى. كۆز يېشى ئارىلاشقان بۇ سۆيۈش ئۇلارنىڭ تۇنجى قېتىم ھەم ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سۆيۈشۈشى، تۇنجى مۇھەببەت باسقۇچىدىكى ھەم مەڭگۈلۈك ۋىدالىشىش ئالدىدىكى سۆيۈشۈش ئىدى.

خەن خانىم جايىدا تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئۆمرىگە كېلىپ بۇنداق زەربىگە ئۇچراپ باقمىغانىدى. بىر مۇسۇلمان كاپىر بىلەن سۆيۈشسە قانداق بولىدۇ؟ بۇ گۇناھ ئەمەسمۇ! ئۇ ھەم بۇنداق مۇھەببەتنىمۇ كۆرۈپ باقمىغان. مۇشۇنداقمۇ تەلۈە، مۇشۇنداقمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت بولامدۇ؟

خەن خانىمنىڭ قانلىرى تومۇرىدا قېتىپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. ئاھ خۇدا، ئېيتقىنا، مەن ئەمدى قانداق قىلاي؟ زادى قانداق قىلاي؟ . . .

«بىلىمدان» قەسرى شۇ بىر دەقىقە ئىچىدە يۈرەكنى لەرزىگە سالغۇدەك دەرىجىدە جىمىپ كەتتى.

. . .

تىترەپ كېتىۋاتقان خەن خانىم بىردىنلا ئېسىگە كەلدى ۋە تۇيۇقسىز، ئېچىنىشلىق پەريات چېكىۋاتقان چۇ يەنچاۋنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى:

— بالام، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، كېتىڭ، كېتىڭ،

بوران ئېچىنىشلىق ھۇشقۇيىتاتتى، قار توختىماي لەپىلدەپ ياغاتتى . . .

تىەنشىك بىلەن چېن شۇيەن سىڭلىسىنىڭ مېيىتىنى كېچە - كۈندۈز ساقلىدى. شىنيۆ ئۇلارنىڭ نەزەرىدىكى ئاي ئىدى، بۇ ئاي بولمىسا، ئۇلار ئۇزۇن كېچىنى قانداق ئۆتكۈزۈشنى بىلەمەيتتى.

خەن زېچىمۇ قىزىنىڭ مېيىتى يېنىدىن ئايرىلمىدى. شىنيۆ ئۇنىڭ ئالىقىنىدىكى گۆھەر ئىدى، بۇ گۆھەر بولمىسا، ئۇنىڭغا ئاشۇ مۇشەققەتلىك ئەگرى - بۈگرى يوللاردا ھەمراھ بولىدىغان نەرسىسىمۇ بولمايتتى.

خەن خانىم قىزى ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز دۇئا قىلدى. قىزى گۆدەك، كىچىك بولغاچقا، كىچىكىدىن ئوقۇش بىلەنلا بولۇپ ناماز ئوقۇپ باقمىغانىدى، دىن توغرۇلۇق ھېچنېمە بىلەمەيتتى، لېكىن ئۇ ھەقىقىي مۇسۇلمان ئەۋلادى، خۇدانىڭ بەندىسى ئىدى. ھەممىگە قادىر شەپقەتلىك خۇدا ئۇنىڭ بارلىق گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغاي، ياتقان يېرىنى جەننەتتە قىلغاي، ئۇنى دوزاخ ئازابىغا سالمىغاي!

بۈگۈن دېھقانلار كالېندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئىسلام كالېندارى بويىچە 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئىدى. بۈگۈن كېچە قەدىر كېچىسى ئىدى. مۇسۇلمانلار ئۇچۈن تولىمۇ قەدىرلىك ھېسابلىنىدىغان بۇ كېچىدە خۇدا «قۇرئان كەرىم» نى ئەرشتىن كۆكنىڭ زېمىنغا ئەڭ يېقىن قەۋىتىگە تاشلىغان، ئاندىن جەبرائىلنى بىرقانچە قېتىم مۇھەممەت پەيغەمبەرگە بۇنىڭدىن بېشارەت بېرىشكە ئەۋەتكەن. «قۇرئان كەرىم» دە: «قەدىر كېچىسى مىڭ كېچىدىنمۇ قىممەتلىك كېچىدۇر» دەپ قەيت قىلىنغان. خەن خانىم قەدىر كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە

جاينامان ئالدىدىن نېرى كەتمەي خۇداغا سېغىنىدى، قىزىنىڭ ئون توققۇز يىلدىن بېرى يىغلىپ قالغان روزىلىرى، نامازلىرى ۋە بىلىپ - بىلمەي قىلغان گۇناھلىرى ئۈچۈن دۇئا قىلدى!

تۇن تەڭ بولدى. خەن خانىمنىڭ قۇلىقىغا ئاچچىق شۇئەر-غانىنىڭ ھۇشقۇيتىشى، نېرىقى ئۆيدە مېيىت ساقلاۋاتقانلارنىڭ يىغىسى كىرمەيتتى. قەلبىدە دۇنيانىڭ دەخلىلىرىدىن خالي بولغان، خۇدا بىلەن دەرقەمتە بولىدىغان سۆزۈك، پاكىز بىر بوشلۇق پەيدا بولدى. ئۇ خۇدانىڭ: «سېنىڭ قىزىڭ گۇناھسىز، بىغۇبار» دېگەن ھۆكمىنى ئاڭلىغاندەك بولدى، خۇدادىن قىزى-نىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشىنى تىلەۋاتقان ئىختىيار-سىز ياشلىرى تارامىلاپ قۇيۇلدى...

خەن خانىم ئاللانىڭ ھۆكمىگە ئەلھۆكمىللا دېگەندىن كې-يىن، قىزى ئۈچۈن كۆپرەك سەدىقە بېرىپ، كۆپرەك ئۆشرە - زاكات قىلىپ، يېتىم - يېسىر، غېرىب - غۇرۇۋالارنىڭ بېشىنى سىلاشنى، كاتتا نەزىر بېرىپ قىزىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگەن مولا، قارىيلارنى توخۇ - قوي سويۇپ ئوبدان ئۇزىتىشنى كۆڭ-لىگە پۈكتى... شۇنىڭ، ئاناڭ سەن ئۈچۈن ھەممىنى تەق قىلىپ قويدى. خاتىرجەم كەتكىن...

شۇنىڭ چىراغىنىڭ سۇس يورۇقىدا ياتاتتى. خەن زېچى ئىپا-دىسىز بىر ھالەتتە قىزىنىڭ قولىنى چىڭگىدە تۇتۇپ جايىدا قېتىپ ئولتۇراتتى، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ياش كېلىدىغاندەك قىلمايتتى، ياشلىرى قۇرۇپ تۇگىگەنىدى. ئۇ ئىسلام يوسۇنىدا مېيىتنى ئۇزۇن ساقلاشقا بولمايدىغانلىقىنى، شۇ كۇنى دەپنە قىلىش كېرەكلىكىنى ئوبدان بىلەتتى، لېكىن قىزىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا پەقەتلا قىيمايۋاتاتتى. ئۇ يالۋۇرۇپ يۇرۇپ ئايالىنى مېيىتنى يەنە بىر كۇن ساقلاشقا ئۇناتتى. قىزى كەتسە، ئۇنىڭ يۇزىنى ئىككىنچىلەپ كۆرەلمەيتتى.

شۇنىڭ ئۆيدە ئىككى كۇن تۇرۇپ قالدى. ئەمدى مېيىتنى

ئۇزىتىش كېرەك ئىدى، ئۇچ كۈندىن ئېشىپ كەتسە ھەرگىز بولمايتتى.

قار توختىدى، ھاۋا ئېچىلدى، قار قاپلىغان «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئاسمىنى شىشىدەك سۈزۈلۈپ يۇلتۇزلار چاراقلاشقا باشلىدى.

ئاسماننىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدە ھىلال ئاي كۆتۈرۈلىدى. ئۇ ئاي شۇنچىلىك سۈزۈك، شۇنچىلىك نۇرلۇق، شۇنچىلىك گۈزەل ئىدى.

مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىدىكى قىزىل چىراغ ياندى.

مۇشۇ دەقىقىدە قانچىلىغان مۇسۇلمان ئاسمانىدىكى ئاشۇ ئايغا قاراۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆتۈرۈلگەنلىكى رامىزان ئېيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنىنىڭ ئاخىرلىشىپ، ئىسلام كالېندارى بويىچە 10 ـ ئاينىڭ باشلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئەتە، ئىسلام كالېندارى بويىچە 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى روزا ھېيت ئىدى. پۈتكۈل دۇنيادىكى مۇسۇلمانلار ئوخشاش بىر كۈندە ئۆزىنىڭ كاتتا بايرىمىنى ئۆتكۈزەتتى.

تاڭ سۈزۈلۈپ بىر نەرسىنى ئىلغا قىلغىلى بولغۇدەك بولغان چاغدا مۇسۇلمانلار تەرەت ئېلىشىپ، ھېيت نامىزىنى ئۆتەش ئۈچۈن مەسچىتكە قاراپ ماڭدى.

1963 ـ يىلىنىڭ باھارى...

«بىلىمدان» قەسرى سۈرلۈك تۈس ئالغان، دەرۋازا يوغان ئېچىۋېتىلگەنىدى. پەتىپىلەر توختىماي كىرگىلى تۇردى. بۇلارنىڭ ئىچىدە خەن ئائىلىسىنىڭ باردى ـ كەلدى قىلمىغىنىغا ئۇزۇن بولغان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، ئادەتتە ئانچە كىرىپ ـ چىقىش قىلمايدىغان قولۇم ـ قوشنىلار، چىجىنجەيدە خەن زىچى بىلەن بىللە ئىشلىگەن كەسىپداشلار، شىنيۆنىڭ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى، مەسچىتنىڭ ئەتراپىدا ئول-

تۇرىدىغان قېرى - ياش، ئەر - ئايال... ئىشقىلىپ جىق ئادەم بار ئىدى... بۇلارنىڭ ھەممىسىنى شىنيۆ ھايات ۋاقتىدا تونۇپ كەتمەيتتى، ئالدىغا دۇقۇرۇشۇپ قالسىمۇ ئىسمىنى نېمە-دەپ چاقىرىشنى بىلمەيتتى. ئەمما، ئۇلار خەن زىچىنىڭ شىنيۆ ئىسىملىك چىرايلىق بىر قىزىنىڭ بارلىقىنى ئۇلارنىڭ ھەممە-سى بىلەتتى، يېقىن ئەتراپتىكى ئوغۇل - قىزلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭلا ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈپ خۇيزۇلارنىڭ يۇزىنى يورۇق قىلغانلىقىنى، لېكىن ئوقۇشنى ئاخىرىغا چىقىرالمىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇلار خەن زىچىنىڭ قىزىنىڭ قازا قىلغانلىقىنى ئاڭلاپلا ئۆزلۈكىدىن كەلگەنىدى. يېقىن ئۇرۇق - تۇغقانلار، قولۇم - قوشنىلار قىزىنىڭ يۇزىنى كۆرۈۋالغاندىن كېيىن قاتـ-تىق ھازا ئاچتى. قىزغا بولغان مۇسىبىتىنى بىلدۇرۇپ تاۋاق ئېلىپ كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى. پەتىگە كەلگۈچىلەر: «بۇ قىز ئاللانىڭ شاپائىتى بىلەن ئۇلۇغ ھېيت - ئايەمدە قازا قىپتۇ، ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ ئىشىكى ئوچۇق بولىدۇ» دېيىشتى.

قاري - موللاملار ئىمامنىڭ كەينىدىن «بىلمىدان» قەسـ-رىگە ئاستا كىرىپ كەلدى. شىنيۆنىڭ مېيىت نامىزىنى چۈشۈـ-رىدىغانلار شۇلار ئىدى.

تەبەنشىگە دادىسىغا ۋاكالىتەن ئالدىغا چىقىپ ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇ تولا يىغلاپ ھالىدىن كەتكەن، ئېغىر مۇسىبەت ئازابىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويايلا دېگەنىدى. لېكىن، ئۇ ھەرقانچە بولسىمۇ سىڭلىسىنىڭ مېيىتىنى ئۇزىتـ-ۋالغۇچە چىداشلىق بېرىشى كېرەك ئىدى، دادىسى سىڭلىسىنىڭ دەردىدە ماڭالماس بولۇپ قالغان، ئۆيدە دەپنە ئىشلىرىدا ئۆرە تۇرۇپ بەرگۈدەك ئەر كىشى قالمىغانىدى. دادىسى قەبرىستانلىقـ-قا بارسا بولمايتتى. يىقىلىپ قېلىپ كېلەلمەي قېلىشىمۇ مۇمـ-كىن ئىدى.

شىنيۆنىڭ مېيىتى يۇيۇلۇۋاتاتتى.

دىنىي ئەھكاملار بويىچە مېيىت يۇيۇشقا قازا قىلغۇچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ياكى روزا، نامازنى تەرك ئەتمىگەن، ئىمانى دۇرۇس مۇسۇلمان كىرەتتى. ئۇلار مېيىت يۇيۇشقا كىرىسە ئۆلگۈچىنىڭ گۇناھى يېنىكلەيدۇ، دەپ قارىلاتتى. ئاياللارنىڭ مېيىتىنى ئاياللار يۇيۇشى كېرەك ئىدى. خەن خانىم بۇ ئىشقا تازا باب كېلەتتى. ئۇ غۇسۇل - تاھارەت ئالغاندىن كېيىن مەسچىتتىكى مەخسۇس مېيىت يۇيۇشقا كىرىدىغان ئاياللار بىلەن قىزىنىڭ مېيىتىنى يۇدى. روسۇلىللا: «مېيىت يۇغان كىشى چوڭ ساۋابقا ئېرىشىدۇ. خۇدا ئۇنىڭ قىرىق گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ» دېگەنىكەن، خەن خانىم قىزىنىڭ مېيىتىنى يۇيۇشقا كىرگىنى ئۈچۈن چوڭ ساۋابقا ئېرىشەتتى. ئادەملەرنىڭ بۇ دۇنيادا ئۆتكۈزىدىغان گۇناھلىرى ھەقىقەتەن جىق بولىدۇ، شۇڭا توختىماي توۋا - ئىستىغپار قىلىشى زۆرۈر بولىدۇ...

قورۇدا مۇڭلۇق قىرائەت ئاڭلاندى:

تىل، ھەربىرىمىز ۋە ئىستېداتلىرىمىز بىلەن بەجا كەلتۈرۈلگەن بارلىق دۇئا - تىلاۋەتلەر ۋە نامازلارنىڭ ھەممىسى ئاللاغا خاستۇر. ئى پەيغەمبەر، ساڭا ئاللادىن مېھىر - شەپقەت، ئەمىنلىك تىلەيمىز. بىزگە ۋە ئاللانىڭ بارلىق مۆمىنلىرىگە ئاسايىشلىق ئاتا قىلغىن...

ئۆي ئىچىدە ئىسرىقدان شىنيۆنىڭ مېيىتى ئۇستىدىن ئۇچ قېتىم ئۆرۈلدى. خەن خانىم مېيىتىنى يۇيۇشقا كىرىشتى. ئاۋۇال يۈزىنى، ئاندىن بىلەكلىرىنى، ئىككى پۇتىنى يۇدى. خەن خانىم شىنيۆنى تا شۇ كەمگىچە بىرەر قېتىم يۇيۇپ باقمىغانىدى. شىنيۆ، قىزىم، بوينۇمدا جىق ئىشلار قەرز قالدى. ئەمدى تولۇقلاپ بەرسەم رازىمۇسەن؟ شىنيۆ ھېچنېمىنى بىلمەيتتى،

ئانىسىنىڭ ئۆزىگە كېچىكىپ بەرگەن ئانىلىق مۇھەببىتىنى جىم-مىدە قوبۇل قىلىپ ياتاتتى. قىزىق سۇ خەن خانىمنىڭ كۆز ياشلىرىغا قوشۇلۇپ شىنيۆنىڭ يۈزىگە، پۈت - قوللىرىغا تۆكۈ-لەتتى. . .

چوڭ يۈيۈش باشلاندى. ئاۋۇال مېيىتنىڭ بېشىدىن ئايىغ-غىچە بىر قېتىم يۇيۇلدى، ئاندىن چېچى، پۈتۈن بەدىنى ئەتىر سوپۇن بىلەن يۇيۇلدى. بىر مۇسۇلمان مۇرىتى هاياتلىقىدا قاز-چىلىك گۇناه ئۆتكۈزسۇن، تېنى قانچىلىك كىر - قاسساقتا پۈتۈپ كەتسۇن، مۇشۇ قېتىملىق مۇقەددەس يۇيۇشتا هەممە مەينەتچىلىكلىرى پاكىز يۇيۇپ تازىلىناتتى.

خەن خانىم پاكىز لاتا بىلەن قىزىنىڭ بەدىنىنى سۈرتكەندىن كېيىن ئۇچەيلەن ئۇنى كۆتۈرۈپ كىرلىك يېيىتىلغان كارىۋاتقا ياتقۇزدى، ئاندىن ئۇنىڭ چېچىغا ئىپار چاچتى، پېشانىسىگە، بۇرنىنىڭ ئۇچىغا، ئىككى قولىغا ۋە تىزىغا مۇز پارچىسى سۈرتـ-تى، بۇ، بىر مۇسۇلماننىڭ خۇداغا ئىبادەت قىلغان چاغدا يەرگە تېگىدىغان يەرلىرى ئىدى.

خەن خانىم قىزىدىن ئايرىلىشقا قىيماي، شىنيۆدىن كۆز ئۇزمەي قارايتتى، ئۇنىڭ تېنىنى هە دەپ سىيلايتتى. لېكىن، ئەمدى قىزىنى ئېلىپ قالغىلى بولمايتتى. قىزىنىڭ تېنىنى كېيەنگە ئوراپ ئۇزىتىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى. روسۇللا: «كىم ئۆلگۈچىگە ئاخىرەتلىك كىيىمى كىيدۈرسە، ئۇ ئالەمدە ئاللا ئۇنىڭغا پەرىشتىلەرنىڭ كىيىمىنى ئىنئام قىلىدۇ» دېگەنـ-دى. خەن خانىم قىزىنىڭ تېنىنى ئۆز قولى بىلەن كېيەنلىدى. ئۇ قىزىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن تولۇق تەييارلىق قىلغان بولغاچقا ئانچە تېنەپ كەتمىدى. . .

شىنيۆنىڭ مېيىتى جىنازىغا سېلىنىپ بېشى غەربكە ـــ مەككىگە قارىتىلغان هالەتتە قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلدى.

مۇسۇلمانلارنىڭ دەپنە مۇراسىمى ھەشەم - دەرەم قىلىنماي ئاددىي ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئەمما تولىمۇ سۈرلۈك بولىدۇ. ئۆلگۈچى ئۈچۈن بەجا كەلتۈرۈلىدىغان بۇ ئوپچە تىلاۋەت مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەرىزدۇر. ھەر بىر مۇسۇلمان بەندىسىنىڭ ئۆلگۈچىلەرنى دەپنە قىلىش مەجبۇرىيىتى بار. دەپنە مۇراسىمىدا ئادەتتىكى نامازلارغا ئوخشاش رۇكۇغا، سەجدىگە باردىغان ئىش بولمايدۇ، ئۆرە تۇرۇپلا دۇئاغا قول كۆتۈرۈلىدۇ، مۇزىكا قويۇلمايدۇ. مۇراسىمغا قاتناشقۇچى سۇكۇتتە تۇرۇپ ئۆلگۈچى ئۈچۈن دۇئا قىلغاندا، ئاللانىڭ ھەقىقىي مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلىدۇ، ئۈ- نىڭ ئۇلۇغلۇقى، شاپائىتى توغرۇلۇق ئويلىنىدۇ. دەپنە مۇرا- سىمىدا سادىق روھ ئاللاغا چەكسىز چوقۇنىدۇ، ھەربىر ئادەم ئۆز ھېسسىياتىنى دۇئا ئارقىلىق ئاللاغا ئىزھار قىلىدۇ. بارلىق مۇسۇلمان بەندىلىرى ۋە ئۆلگۈچىلەر ئۈچۈن ئارزۇ - تىلەكلىرى- نى بىلدۈرىدۇ. مۇراسىمغا چوقۇم ئەرلەر تاھارەت ئېلىپ قاتنا- شىشى كېرەك.

ئايالار ئۆزلۈكىدىن مەيىت ئۇزاتقۇچىلارغا يول بېرىشتى. ھويلىنىڭ ئىچى ئادەمگە توشۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئېغىر ئۇھ تارتىپ، شىنيۆ ئۈچۈن جىممىدە قايغۇسىنى بىلدۈرمەكتە ئىدى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا جېڭ شاۋجىڭ بىلەن لۇ شيۈجۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلار دەپنە مۇراسىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەنىدى. ئۇلار چۇ مۇئەللىمنىڭ روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك تۇرقىنى كۆرۈپ، شىنيۆنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. بىر ئوبدان ياشاۋاتقان بىر قىز مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتسە - ھە؟ تېخى يېقىندىلا ئۇلار بىلەن كۈلكە - چاقچاق قىلىشىپ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان ئەمەسمە- دى! خەن شىنيۆ، كېسىلىڭىز راستىنلا ساقايتقىلى بولمايدە- غان ئېغىر كېسەل بولغىيمىدى؟ ئۇنداقلىقىنى بىلگەن بولساق،

دائىم كېلىپ سىزنى يوقلاپ تۇرمامتۇق، سىزگە ھەمراھ بولـ
ماسمىدۇق. بۇنى جېكۈ شاۋجىكۈ بىلەتتى، لېكىن ئۇ بىر كەتـ
كەنچە ئىككىنچى كەلمىدى. ئۇ ھەرقانچە تەڭقىسلىقتا قالسىدىغان
ئىش بولسىمۇ شىنيۆنىكۈ ئۆزىدىنمۇ ئېغىر ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى
نەزەرگە ئېلىشى كېرەك ئىدى. شىنيۆ، بۇ دۇنيا بىلەن خوشلـ
شىشتىن ئىلگىرى سىنىپىڭىزنى، ساۋاقداشلىرىڭىزنى سېغىنـ
مىڭىزمۇ؟ مېنى سېغىنمىڭىزمۇ؟ سىزگە قايسى ئىشتا يۆز كېـ
لەلمەيدىغانلىقىمنى بىلەمسىز؟ چۇ مۇئەللىم سىزگە بىرەر گەپـ
نى دېگەنمىدى؟ مېنىڭچە چوقۇم دېگەن... لېكىن سىز چاتـ
مۇرمىدىڭىز، ماڭا يەنە بۇرۇنقىدەكلا ئىشەنچ بىلەن مۇئامىلە
قىلمىڭىز. ئىچىڭىز تازا سىقىلغان بولغىيتتى؟ مەندىن نەپرەتـ
لەنگەن بولغىيمىڭىز؟ ياق، شىنيۆ، مەندىن نەپرەتلەنمەك، مېـ
نىڭ كۆڭلىڭىزگە ئازار بېرىش نىيىتىم يوق، سىزگە ياخشى
بولسۇن دەپ... ئەمدى سىز كەتتىڭىز، دۇنيانىڭ دەرد ـ
ئازابلىرىدىن قۇتۇلدىڭىز. لېكىن مەنچۇ، ئەسلىدىكى تۇغمەس
يولۇمدا يەنىلا مېڭىپ كېتىۋاتىمەن. قەلبىمدە ئۇمىد ـ ئارزۇلـ
رىمۇ، قايغۇ ـ ئەلەملىرىممۇ تولا...

بىر ئايال ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى:

ـــ نېمە قىلماقچىسىلەر؟ سىلەر نەدىن كەلگەن؟

ـــ بىز... خەن شىنيـۆنىڭ سـاۋاقداشلىرى. شىنيۆـ
نىڭ... ـــ دېدى كۆزلىرى ياش لۇ شيۇجۇ ئېسەدەپ تۇرۇپ.

ـــ سىلەر خۇيزۇمۇ؟

ـــ ياق... ـــ جېكۈ شاۋجىكۈ تېڭىرقاپ قالدى، ـــ بىز
ئۇنىڭ سىنىپىدىكى...

جېكۈ شاۋجىڭنىڭ گېپىنى تۇغمەيلا ھېلىقى ئايال ۋابادىن
قاچقاندەك ئۇلارنى سىرتقا ئىتتىرىشكە باشلىدى:

ـــ ياق، بولمايدۇ! بىزمۇ نامىزىغا كىرمىگەن يەردە سـ

لەرگە نېمە قويۇپتۇ؟ كېتىڭلار، تېز كېتىڭلار!...
جېكڭ شاۋجىڭنىڭ كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياشلىرى ئېتىلىپ چىقتى.
— ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرۈۋالايلى، ئاخىرقى قېتىم!
— نېمە؟ مېيىت ئۆزىنىڭ ئىمانى بىلەن كېتىشى كېرەك. ئۇنى ئەمدى ھېچكىم كۆرۈشكە بولمايدۇ، خەنزۇلارغا تېخىمۇ بولمايدۇ.
— بىزنى كىرگىلى قويسىڭىز! — دېدى لۇ شيۈجۇ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ يىغلىغىنىچە، — سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالايلى...
— نېمە كوتۇلدايسىز؟ مېيىت جىنازىغا سېلىنىپ بولغان تۇرسا! ئاھ خۇدا!
«بىلىمدان» قەسرىنىڭ دەرۋازىسى جالاقتىدە يېپىلدى.
شىنيۆنىڭ مېيىتى يېنىدا ئىمام بىلەن باشقا موللاملار غەربكە قاراپ ئۆرە تۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا بىرمۇنچە ئادەم بار ئىدى. يۈز ئادەم نامىزىنى چۈشۈرسە، ئۇ ئادەم ئۇدۇل جەننەتكە كىرەرمىش، شىنيۆنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا يۈزدىن ئارتۇق ئادەم قاتناشقانىدى.
ئىسرىقدان موللامنىڭ قولىدىن ئۆتۈپ شىنيۆنىڭ مېيىتى ئۈستىدە ئايلىنىۋاتاتتى، مۆڭلۈق قىرائەت ئاۋازى ھويلا ئىچىنى بىر ئالغانىدى.
ئىمام ئىككى قولىنى چۈشۈرۈپ، كۆزىنى ئۇدۇلغا تىكىپ جىنازىنىڭ ئالدىدا سۈكۈتتە تۇرۇپ ئىچىدە ئايەت ئوقۇغاندىن كېيىن، ئىككى قولىنى قۇلىقىغا يېقىپ تەكبىر ئېيتتى:
— ئاللاھۇ ئەكبەر!
مۇسۇلمانلار ئىمامغا ئەگىشىپ «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېيىشتى. ئاندىن ئىككى قولىنى مەيدىسىدە تۇتۇپ ئىمامغا ئەگىشىپ سۈرە ئوقۇشقا باشلىدى:

ئى ئاللا! ساڭا ھەمدۇسانا ئوقۇيمىز. جەمئى ھەمدۇسانا ساڭا خاستۇر. سېنىڭ نامىڭ مۇقەددەستۇر، ھۆرمىتىڭ يۇكسەكتۇر. بىر ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىن باشقا ئاللا يوق!

ئىككىنچى قېتىم تەكبىر ئېيتىلدى:
— ئاللاھۇ ئەكبەر!
مۇسۇلمانلار يەنە تەڭ سۇرە ئوقۇدى:

ئى ئاللا! ئىبراھىم ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە بەخت ئاتا قىلغىنىڭغا ئوخشاش مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئۈممەتلىرىگىمۇ بەخت - تەلەي ئاتا قىلغىن. بارلىق ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيە ساڭا مەنسۇپتۇر!

ئۈچىنچى قېتىم تەكبىر ئېيتىلدى:
— ئاللاھۇ ئەكبەر!
ئاندىن يەنە سۇرە ئوقۇلدى:

ئى ئاللا! بىزنىڭ تىرىكلىرىمىزنى، ئۆلگەنلىرىمىزنى، مېيىت نامىزىغا ھازىر بولغانلىرىمىزنى، ھازىر بولمىغانلىرىمىزنى، كىچىكلىرىمىزنى، چوڭلىرىمىزنى، ئەرلىرىمىزنى، ئاياللىرىمىزنى كەچۈرگەيسەن.
ئى ئاللا! تىرىك قالغانلارنى ئىسلام ئاساسىدا تىرىكچىلىك قىلدۇرغىن، سەن قەبزە روھ قىلغانلارنى ئىمان بىلەن قەبزە روھ قىلغىن.
ئى ئاللا! ئەگەر بۇ مېيىت ياخشى بەندە بولسا، ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىل، ئەگەر گۇناھكار بەندە بولسا، ئۇنى مەغپىرەت قىلغىن.

قورۇنىڭ ئىچىنى سۈرلۈك جىمجىتلىق باستى، ئاللاغا بول-غان ھەمدۇ سانادىن باشقا ئاۋاز يوق ئىدى. سۈرە مۇسۇلمانلارنىڭ يۈرىكىدىن چىقىدۇ، ئۇلار ئاللانىڭ ئۆزىنىڭ ئۆتۈنۈشلىرىنى ئاڭلايدۇ-غانلىقىغا ئىشىنىدۇ، ئۇلارنىڭ دىلىدا بىرلا ئاللا بار.

ئاسمان سۈپسۈزۈك ئىدى، سۈرلۈك جىمجىتلىق ئىچىدە قورۇدا بىر بوم ئاۋازلا ئاڭلىناتتى:

— ئاللاھۇ ئەكبەر!

ئەڭ ئاخىرقى قېتىم «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېيىلگەندىن كېيىن نامازغا تۇرغانلار ئوڭ - سول تەرىپىگە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمەتۇللا» دەپ سالام بېرىشتى. ھەربىر مۇسۇلمان بەندىسى-نىڭ مۇرىسىدە ئىككى پەرىشتە بولىدۇ، سول مۇرىسىدىكى پە-رىشتە ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى، ئوڭ مۇرىسىدىكى پەرىشتە ساۋابلىق ئىشلىرىنى يېزىپ ماڭىدۇ.

ھەممەيلەن دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئۆلگۈچىنىڭ روھى مۇ-شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى، خۇدانىڭ دەرگاھىغا كېتە-دىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

شىنيۆنىڭ جىنازىسى كۆتۈرۈلدى، ئۇنى ئۇزاق سەپەرگە ئۇزىتىدىغان ۋاقىت كەلگەنىدى. «بىلىمدان» قەسرى ئۆزىنىڭ بىر ئەزاسىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىش ئالدىدا تۇراتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ!... — چېن شۇيەن يىغلىغىنىچە ئېتىلىپ بېرىپ جىنازىغا ئۆزىنى ئاتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! — خەن زىچى قىزىنىڭ ئىسمىنى خىرقىراق ئاۋازدا چاقىرىپ جىنازىغا ئۆزىنى ئاتتى.

ھەممەيلەن ئۆزىنى يىغدىن تۇتالمىدى. لېكىن، شىنيۆنى ھېچ-كىم تۇتۇپ قالالمايتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ ماكانىغا مېڭىشى كېرەك ئىدى.

خەن خانىم يىغلاپ تۇرۇپ ئېرى بىلەن كېلىنىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى:

— ئۇنى كەتكىلى قويۇڭلار، خاتىرجەم كەتسۇن! شىنيۆ، ماڭغىن بالام، ئۆيگە تارتىشمىغىن، يەتتە كۈندىن كېيىن سېنى يوقلاپ بارىمەن!

جىنازا ئالدىغا ئاستا سىلجىشقا باشلىدى. خەن زىچى جىنازىنىڭ بىر بۇرجىكىنى تۇتۇپ ئاران ماڭاتتى...

جىنازا قورۇدىن چىققاندىن كېيىن دەرۋازا ئالدىدا توختىتىپ قويۇلغان قارا ماشىنىغا سېلىندى.

خالتا كوچىنىڭ ئىچى شىنيۆنى ئۇزاتقىلى كەلگەن مۇسۇلمانلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى.

مېيىتنى ئۇزاتقىلى بارىدىغانلار ماشىنىغا چىقىشتى، ماشىنا قوزغالدى...

چېن شۇيەن ماشىنىنىڭ كوزۇپىغا ئېسىلىپ يىغلايتتى. ئۇ ئايالارنىڭ مېيىت ئۇزىتىشقا بارسا نېمىشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. شىنيۆنى ئۇزاتمىسا قانداق بولىدۇ؟

تېخنىشىڭ تۇيۇقسىز قولىنى سوزۇپ چېن شۇيەننى ماشىنىغا چىقىرىۋالدى، كىشىلەر ئۇنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋېتىشكە ئامالسىز قالدى، ئەلمىساقتىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئادەت بۇزۇلدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ!... — خەن زىچى هالسىز ئاۋازدا ناله - پەريات چېكىپ قارلىق يەرگە يىقىلىپ قالدى.

— شىنيۆ! شىنيۆ!... — خالتا كوچىدا تۇرغان جېڭ شاۋجىڭ بىلەن لۇ شيۇجۇ ساۋاقدىشىنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى.

ماشىنا بارغانسېرى ئۇزاپ كەتتى، ئۇلار هەرقانچە قىلىپمۇ يېتىشەلمىدى.

ماشىنا چوڭ كوچىدا بۇرۇلدى. روزا هېيت كۈنى بولغاچقا، مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى چوڭ يول ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان، قاتناش توسۇلۇپ قالغانىدى. كىشىلەر شىنيۆگە يول بېرىپ

سەممىي تىلەكلىرىنى بىلدۇرۇپ قالدى. . .

قارىي - موللاملار يول بويى دۇرۇت ئوقۇپ ماڭدى.

تىەنشىك بىلەن چىن شۇيەن يول بويى جىنازىدىن قولىنى ئالمىدى.

ماشىنا شىنيۆ مەكتەپكە ماڭىدىغان يول بىلەن غەربىي شىمالغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئەمدى ئۇ بۇ يولدا ئۆيىگە ھەرگىز قايتىپ كېلەلمەيتتى!

ماشىنا شىنيۆ ئون يەتتە يىل ياشىغان قەدىمى پايتەخت بېيجىڭنىڭ شەھەر رايونىدىن ئايرىلدى. شىنيۆ ھەرگىز ئۇنتۇيالمايدىغان بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى، ئاندىن يېخېيۇەننى ئايلىنىپ يەنشەن تېغى ئېتىكىدىكى يول بىلەن غەربكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

شىشەن تېغى ئاپئاق قار بىلەن پۈركەنگەنىدى. تاغ باغرىدىكى خۇيزۇلارنىڭ قەبرىستانلىقى ئاپئاق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قارلىق يەردە شىنيۆ ئۇچۇن يېڭىدىن يەرلىك كولانغانىدى.

يىراقتا، بىر توپ دەرەخ ئاستىدا بىر ئادەم يېڭىدىن كولانغان يەرلىكنىڭ توپىسىغا جىممىدە قاراپ تۇراتتى.

مېيىت ئۇزاتقۇچىلار كەلدى. ئۇلار شىنيۆنىڭ جىنازىسىنى دەس كۆتۈرۈپ تېز - تېز قەدەملەر بىلەن يېڭىدىن كولانغان يەرلىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ يەردە چۇقان - سۇرەنلەر، «بىلىمدان» قەسرىدىكىدەك ھۆكۈرەپ يىغلاشلار ئاڭلانمىدى، جىممىدە ئېسەدەش ۋە قارنى دەسسەپ ماڭغان چاغدىكى غاچىلدىغان ئاۋازنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئەتراپ تىمتاس ئىدى. مۇسۇلمانلار ئۆلگۈچىنى سۈكۈت ئىچىدە يەرلىكىگە قويۇشنى بىر خىل پەزىلەت دەپ قارايدۇ.

دەرەخ ئاستىدا تۇرغان ھېلىقى تەنھا ئادەم تىترەپ كەتتى، جامائەت تەرەپكە قاراپ جىممىدە ماڭدى، چەمى ئاستىدىن غاچىلـ

داپ ئاۋاز ئاڭلىناتتى.

مەيىت ئۇزاتقۇچىلار يېڭى كولانغان يەرلىكنىڭ يېنىدا توخ-تىدى. ھەممە ئادەم كېيىن ماكان تاپىدىغان، ئۆزلىرىنى ئۆس-تۈرگەن ئانا زېمىنغا تۇتاشقان گۆرگە تىكىلگىنىچە سۈكۈتتە تۇردى.

ھېلىقى تەنھا ئادەم يەرلىككە ئۇن - تىنسىز يېقىنلىشىپ جايىدا توختىدى.

— سىز . . . — شىنيۆنىڭ ئۆمۈرلۈك ئاشىقى چۈ يەنچاۋ-نى كۆرۈپلا چىن شۇيەن ئۆزىنى تۇتالماي قالدى، ئاغزىغا ھېچقاد-داق گەپ كەلمىدى.

تيەنشىڭ ھەسرەت ئىچىدە چۈ يەنچاۋنىڭ يەلكىسىدىن قۇ-چاقلاپ قولىنى چىڭ سىقتى:

— شىنيۆنى ئۇزاتقىلى كېلىدىغانلىقىڭىزنى بىلەتتىم.

چۈ يەنچاۋ ئۇندىمىدى، چىرايى ئىپادىسىز، مۇزغا ئوخشاش سوغۇق ئىدى، يەرلىككە جىممىدە تىكىلىپ تۇراتتى. بىر تىرىك جان مۇشۇنداقلا كېتىپ قالسا - ھە؟ رىشتىسى مەھكەم چېتىل-غان، مەڭگۈلۈك ئەقىدە باغلاشقان بىر جۈپ يۈرەكنى رەھىمسىز يەر مۇشۇنداقلا ئايرىۋېتەرمۇ؟

— مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى چۈشۈپ يەرلىكنى كۆرۈپ باقسۇن! — تولىمۇ قايغۇلۇق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

بۇ ئاۋازدىن چۈ يەنچاۋمۇ، تيەنشىڭمۇ چۆچۈپ ئىسسىغە كې-لىشتى.

مۇسۇلمانلار ئۆلگۈچىنىڭ يەرلىكىگە چۈشۈپ يېتىپ بە-قىپ، يەرلىكنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىنىڭ مۇڭاپىق بولغان - بولمە-غانلىقىنى، ئاستىنىڭ تۈز بولغان - بولمىغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۆلگۈچىنىڭ خاتىرجەم يېتىشى ئۈچۈن يەرلىككە چۈشۈپ قاراپ باقىدىغانلار ئۇلارنىڭ ئوغلى، ئاكا - ئىنىسى ياكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بولاتتى. شىنيۆنىڭ يەرلىكىگە چۈشۈپ قاراپ باقە-

دىغان ئادەمدىن بۇ يەردە يالغۇز تېيەنشىگىلا بار ئىدى.

تېيەنشىگە يەرلىككە سەكرەپ چۈشتى، ئارقىدىن چۇ يەنچاۋ-مۇ چۈشتى، تېيەنشىگە بۇنىڭدىن قاتتىق ھەيران قالدى، ئەمما ئۇنى توسمىدى، چۈنكى چۇ يەنچاۋمۇ شىنيۆنىگە ئەگە يېقىن ئادەمى ئىدى. ئادەتتە بۇ قەبرىستانلىققا خەنزۇلارنىگە كېلىشىگە بولمايتتى، لېكىن چۇ يەنچاۋنى چېن شۈيەن بىلەن تېيەنشىڭدىن باشقا ھېچكىم تونۇمايتتى، مۇسۇلمان ئەمەسلىكىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى، باشقىلار چۇ يەنچاۋنى شىنيۆنىگە ئەگە يېقىن ئادەمى دەپ چۈشىنىپ قالغانىدى.

چۇ يەنچاۋ غەرب تەرەپكە ئويۇلغان ئىچ گۆرگە قارىدى. ئۇ ئېللىپس شەكىللىك يوغان كامار بولۇپ، ئاستى تۈز، ئۈستى يۇمىلاق ھالەتتە ئىدى، ئىچى سوغۇق، خىرە يورۇق ئىدى. بۇ، شىنيۆنىگە مەڭگۈلۈك ماكانى ئىدى، ئۇنىگە بەختسىز مەشۇقى مۇشۇ يەردە ياتاتتى.

چۇ يەنچاۋ زوڭزىيىپ تۇرۇپ ئىچ گۆرگە كىردى. ئىلگىرى بۇنداق يەرگە كىرىپ باقمىغان بولسىمۇ، بۇ گۆر چۇ يەنچاۋغا شۇنچە تونۇشتەك بىلىندى. بۇنداق ئىشنى قاچان، قەيەردە كۆر-گەن بولغىيدى؟ ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن گۆرنىگە ئۈستىنى، ئۇچ تەمىنى، مۇزدەك يەرنى سىلىدى. ئەمدى شىنيۆ مۇشۇ مۇزدەك يەردە ياتاتتى. ئۇ يەنە بىر قولىدا بېقىنىغا پاتقان يەرلەرنى تۇزەشتۇردى، داڭگال، كېسەك پارچىلىرىنى ئېلىۋەتى، شىنيۆنىگە خاتىرجەم يېتىشىغا ھېچقانداق نەرسە دەخلى قىلسا بولمايتتى.

چۇ يەنچاۋ ھەرقانچە قىلىپمۇ يىغىدىن ئۆزىنى تۇتالمىدى، شىنيۆ مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىدىغان توپىدا ياتقىنىچە ئورنىدىن تۇرمىدى. ئۇنىگە بۇ يەردىن كەتكۈسى يوق ئىدى. تېيەنشىگىنىگە يۇرىكى ئېزىلىپ كەتتى. چۇ يەنچاۋنى زورمۇ زور تارتىپ تۇرغۇ-زۇۋېتىپ، دېدى:

— بولدى. . . شىنيۆنى ئەكىرەيلى!

يەرلىكنىڭ ئەتراپىدا تۇرغانلار شىنيۆنىڭ مېيىتنى ئاستا تۆۋەنگە سۈنۈپ بەردى. چۇ يەنچاۋ بىلەن تيەنشىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ شىنيۆنى تۇتۇۋالدى ۋە باش تەرەپنى ئاستا ئېچ گۆرنىڭ ئاغزىغا توغرىلىدى. چۇ يەنچاۋنىڭ قوللىرى توختىماي تىترەيتى، ھېلىلا مەڭگۈلۈك ۋىدالىشىدىغان شىنيۆگە قارىغانسېرى كۆز ياشلىرى توختىماي كېپەننىڭ ئۈستىگە، توپىغا ئاقاتتى. بۇ ئاخىرقى دەقىقىلەر ئىدى، چۇ يەنچاۋنىڭ شىنيۆنى قويۇۋەتكۈسى يوق ئىدى.

— ئۇنى قويۇۋېتىڭ، چۇ مۇئەللىم! — تيەنشىڭ ئىلاجسىز ئۇنىڭغا يالۋۇردى. ئىككى جۈپ قول شىنيۆنى ئاستا گۆرگە ئېلىپ كىردى.

— شىنيۆ، شىنيۆ. . . — چېن شۇيەن ئۇنىڭ ئىسمىنى يېنىك ئاۋازدا چاقىرىپ ئېسەدىگىنىچە يەرلىكنىڭ يېنىدىكى توپىغا يىقىلدى، — بۇ دۇنيادا مەنىلىك ياشىدىڭىز! . . .

مۇسۇلمانلار گۆرنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ شىنيۆ ئۈچۈن جىممىدە دۇئاغا قول كۆتۈردى.

كۈجە كۆيدۈرۈلگەندىن كېيىن، قەبرىستانلىقتا مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ياڭرىدى:

بارلىق ھەمدۇسانا ئاللاغا، پۈتكۈل كائىناتنىڭ ئىگىسى، مېھىر - شەپقەتلىك ئاللاغا، قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسى ئاللاغا خاستۇر. بىز ساڭىلا تېۋىنىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز. بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن. سەن ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغانلارنىڭ يولى قەھر - غەزەپىڭگە ئۇچرايدىغانلارنىڭ يولى ئەمەس، ئازغانلارنىڭ يولىمۇ ئەمەس. . .

تیەنشىكى كېپەننى يېشىپ سىڭلىسىنىكى يۈزىنى ئاچتى. شىنيۆ ئۇزۇن كىرپىكلىرى تۆۋەنگە قايرىلغان كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇپ، بېشى شىمالغا، يۈزى غەربكە قارىتىلغان ھالەتتە ياتاتتى، ئاپئاق يۈزىدە ئازراق قىزىللىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى...

چۇ يەنچاۋ شىنيۆگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى...

ئۇ شىنيۆنى ئاق كۆڭلەك، ھاۋا رەڭ ئىشتان كىيگەن، ئېغىر چامادانى ۋە يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرگەن ھالەتتە يەنيۈەندە كۆرگەنىدى...

ئۇ نامسىز كۆل بويىدا يولدىن ئېزىپ قالغان شىنيۆنىڭ خۇشاللىق ھەم چۆچۈش ئىچىدە ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەنىدى...

ئۇ شىنيۆنىڭ كۆلدىكى ئېرەن دەرەخلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان كىچىك ئارالدا ئۆزىگە قايرىلىپ قارىغانلىقىنى كۆرگەنىدى...

ئۇ شىنيۆنى بەند قىلىۋالغان كېسەل كارىۋىتى ئالدىدا ئۇنىڭ بىلەن قىلغان پاراڭلىرىنى ئەسكە ئالدى.

«مۇئەللىم... بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت بارمۇ؟»

«سىزگە ئېيتاي، شىنيۆ، سىزنى تۇنجى كۆرگەن چېغىمدىن باشلاپلا يوشۇرۇن ياخشى كۆرۈپ كەلگەنىدىم.»

«تەقدىر، سىزنى مېنى كۇتۇشكە بۇيرۇغانىكەن.»

«بىز مۇھەببەت ئۈچۈن بەدەل تۆلىدۇق ھەم مۇھەببەتكىمۇ ئېرىشتۇق. بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز شۇنچىلىك چوڭقۇر، كۇچلۇك، مەڭگۈلۈك...»

«مۇھەببىتىمىز چوڭقۇر بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇزۇنغا بارالماس. مەن ھامان بىر كۈنى سىزنى تاشلاپ كېتەرمەن...»

«سىزنى ھەرقانداق ۋاقىتتا تاشلاپ كەتمەيمەن. ئىككى جان بىر يەرگە كەلسە قانچىلىك زور كۇچ ھاسىل بولىدۇ؟ مەن سىزنى يۆلەپ، يۈدۈپ، سۆرەپ بولسىمۇ ئېلىپ ماڭىمەن،

«ئالياسكا» دىن ئېلىپ چىقىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ گۈزەل ئەتىمىز بارلىققا كېلىدۇ.»

«ئادەمنىڭ بىر قېتىملىق ئۆزىنى تونۇش پۈرسىتىگە ئېرىشكەنلىكى چوڭ نەتىجە، ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق!»

«چۇ مۇئەللىم، مەن ئۇچۇن ئازابلانماڭ. سىز ماڭا، ئۆزىنى تونۇش بىر خىل بەخت، دېگەن ئەمەسمىدىڭىز. مەن ئەمدى ئۆزۈمنى تونۇدۇم. بەختلىك بىر ئادەمگە ئايلاندىم. ئىلگىرى ماڭا قىلغان غەمخورلۇقلىرىڭىزغا رەھمەت. بۇنىڭدىن كېيىن سىزنى ئاۋارە قىلمىسام دەيمەن!»

چۇ مۇئەللىم شىنيۆنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا لەۋلىرىنى تەستە قىمىرلىتىپ تۇرۇپ ئازابلىق ئاۋازدا: «چۇ...» دېگەنلىكىنى كۆرگەندەك بولدى.

— شىنيۆ، مەن بۇ يەردە، سىزنىڭ قېشىڭىزدا! — دېدى چۇ يەنچاۋ شىنيۆنىڭ مېيىتىدىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ.

شىنيۆدىن ھېچقانداق سادا كەلمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ماكانىدا جىممىدە ياتاتتى، كۆزلىرىدە چوڭقۇر بىر ئوي قېتىپ قالغاندەك، چىڭ يۈمۈلغان لەۋلىرى نۇرغۇن گەپنى دېمەكچىدەك قىلاتتى. نېمە ئۈيلاۋاتقانلىقىنى، نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. ئۇنىڭ يۈزى غەرب تەرەپكە قارىتىلغانىدى، ئاتا ـ بوۋىلىرى ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى، پانىي دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئۆزىنىڭ بارىدىغان يېرىگە تېزراق بېرىشقا ئۇندەۋاتاتتى...

ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتتى، ئىچ گۆرنى ئېتىۋېتىدىغان ۋاقىت بولغانىدى.

— چۇ مۇئەللىم، ئەمدى ئۇنىڭغا... خوش دەيلى! — تېخنىشىڭ يىغلاپ تۇرۇپ چۇ يەنچاۋنىڭ بىلىكىدىن تارتتى.

چۇ يەنچاۋ شىنيۆگە خوش دېمىدى. گۆرنىڭ ئاغزىنى ئېتىـ

دىغان كىسەكلەرنى ئېلىپ جىممىدە دەستلەشكە باشلىدى. ئۇ گۆشتىن، كۆز يېشىدىن قوپۇرۇلۇۋاتقان تام ئىدى.

گۆرنىڭ ئىچى بارغانسېرى خىرەلىشىپ شىنيۆنى كۆرگىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. چۇ يەنچاۋ سۇس بىر ئاق نۇرنى ئاران كۆرەلىدى... ئۇ چۇيەنچاۋنىڭ ئاسمىنىدىكى ئاي ئىدى، ئەمدى ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئايىنى كۆرەلمەسمۇ؟

چۇ يەنچاۋ ئىشتىن توختاپ ئاشۇ ئاق نۇرغا جىممىدە قاراپ قالدى.

— بولدى... ئەمدى قارىماڭ، — دېدى تىەنشىڭ تىتىرەڭگۇ قوللىرى بىلەن ئاخىرقى بىر تال كىسەكنى سۇنۇپ بېرىۋېتىپ، — بۇنداق قىلىسىڭىز ئۇ قانداق كېتەلەيدۇ؟ بىز قانداق... ياشايمىز؟

چۇ يەنچاۋ تىەنشىڭ سۇنغان كىسەكنى ئالمىدى... ئۇ شىنيۆ بىلەن ئۆزىنى ئۆز قولى بىلەن ئايرىۋېتىشنى، مەڭگۇ ئايرىۋېتىشنى ھەرگىز خالىمايتتى.

چۇ يەنچاۋنىڭ كۆز ياشلىرى ئاخىرقى كىسەككە توختىماي قۇيۇلاتتى. يۇرىكى مۇجۇلۇپ كەتكەن تىەنشىڭ ئاخىر چىدىيالماي، سۇس بىر نۇر پىلىلداپ تۇرغان ئۇ كىچىككىنە كامارنى ئۆز قولى بىلەن ئېتىۋەتتى.

چۇ يەنچاۋ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپلا قالدى، ئۆزىنى شىنيۆ بىلەن چەكسىز قاراڭغۇلۇق ئىچىگە شۇڭغۇپ كېتىۋاتقاندەك سەزدى، كۆزىنى ئاچقاندا ئالدىدا شىنيۆ يوق ئىدى.

مۇسۇلمانلار قوللىرىغا ئىخلاس توپىسى ئېلىپ يەرلىككە تاشلاۋاتاتتى.

چۇ يەنچاۋ ئۆزىنىڭ ھاياتىمۇ ئاخىرلاشقاندەك، روھى بىلەن تېنى شىنيۆنىڭ يېنىدا قالغاندەك بىر ھالەتتە تۇرۇپ قالدى. ئەي ئادەملەر، مېنىڭ ئۇستۇمگىمۇ توپا تاشلاڭلار. بىزنى بىرلىكتە كۆمۈۋېتىڭلار!...

شىنيۇ ئالەمدىن ئۆتۈپ يەتتە كۈندىن كېيىن «بىلىمدان» قەسرىدىكىلەر شىشەنگە شىنيۇنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كەلدى. ئادەتتە مۇسۇلمانلار ئۆلۈپ كەتكەن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى يەتتە كۈندىن كېيىن يوقلاپ باراتتى. كېيىن ئون تۆت كۈن، يۇز كۈن، بىر يىل ئۆتكەندە ياكى مەرھۇمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىدە يەنە بىرىپ كۈجە كۆيدۈرۈپ دۇئا - تىلاۋەت قىلاتتى. شىنيۇ ئۆيدىن ئۇزاپ چىقىدىغان چاغدا ئاتا - ئانىسى قەبرىستانلىققا بىللە كېلەلمىگەنىدى، ئانىسى يەتتە كۈندىن كېيىن بارىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. مانا بۈگۈن خەن خانىم ئېرىنى، تىيەنشىڭنى، چېن شۈيەننى باشلاپ كەلدى. ئۇلار شىنيۇنى بەك سېغىنغانىدى، شىنيۇ ئۇلارنى كۈتۈۋاتقان بولغىيمىدى؟

مۇسۇلمانلار قەبرە بېشىغا يېمەكلىك، گۈلچەمبىرەك دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلمەيتتى، بىرەر تال كۈجە يېقىپ ياكى قىرائەت قىلىپ ماتىمنى بىلدۈرەتتى. «بىلىمدان» قەسرىدىكىلەر شىنيۇ ئۈچۈن قەبرە تېشى ياستىشنى، تاشقا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئويدۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئۇلگۈچىنىڭ قەبرە تېشىنى چوقۇم بالىلىرى قويۇشى كېرەك ئىدى، شىنيۇ تېخى قىز بولغىنى ئۈچۈن قەبرە تېشىنى ئاكىسى ياكى يەڭگىسى قويسىمۇ بولىۋېرەتتى. تيەنشىڭ بۈيرۇتۇپ قويغان قەبرە تېشى يەتتىنچى كۈنى پۈتۈشى كېرەك ئىدى، لېكىن تېخىچە پۈتمىگەنىدى. ئاخىر ئۇ قىرقى توشقاندا ئېلىپ كېلەرمەن، دەپ ئويلىدى.

ئۇلار ماشىنىدىن چۈشۈپ قەبرىستانلىققا قاراپ، ئېغىر قايغۇ ئىچىدە ئاستا ماڭدى.

شىشەن تېغىنىڭ چوققىلىرى كۈمۈش لىباسلىرىنى تېخى تاشلىمىغان، تاغ باغرىدىكى قار - مۇزلار ئېرىپ تۇگىگەنىدى. ئورمانلىقنىڭ ئارىسىغا جايلاشقان قەبرىستانلىقنىڭ بوزرەڭ تۈپ-

ىنقىدا ئەگىز سۈلىرى ئېقىشقا باشلىغانىدى. قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرى ئاستىدا باھارنىڭ ھىدى دىماغقا ئۇرۇلاتتى. باھار كەلگەنـ دى، لېكىن شىنيۆ بۇ قېتىملىق باھارنى كۆرەلمەيتتى.

زومچەك ـ زومچەك قەبرىلەر تولىمۇ جىق بولغاچقا، نەم يەردىكى كونا قەبرىلەر بىلەن يېڭى قەبرىلەرنى ئايرىماق ناھايىتى تەس ئىدى. ھەر كۈنى دېگۈدەك مېيىت قويۇلۇپ تۇرغاچقا قايـ سىسىنىڭ شىنيۆنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكىنى ئايرىش تەس ئىدى.

شىنيۆنىڭ قەبرىسى تېخنىشىڭ بىلەن چېن شۈيەننىڭ ئېسىدە ئىدى. ئۇلار ئاتا ـ ئانىسىنى باشلاپ قەبرە ئالدىغا بارغاندا ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قالدى: قەبرە ئالدىدا ئاپئاق بىر قەبرە تېشى تىكلەگلىك تۇراتتى.

قەبرە تېشى ئاددىي، ئەمما پاكىز، ئاق ئىدى. بەك جىق نەقىشمۇ بېرىلمەي تاشنىڭ ئۈستى تەرىپىگە ھىلال ئاينىڭ رەسـ مى ئويۇلغان، ئوتتۇرىسىغا يېشىل رەڭدە خەت ئويۇلغانىدى:

خەن شىنيۆنىڭ قەبرىسى

1963 —— 1943

قەبرە تېشى ئېگىز ئەمەس، شىنيۆدەك نازۇك ئىنچىكە ئىدى.

ئۇنىڭدا ھېچقانداق ئەمەل نامىمۇ، ھېچقانداق ئىشلارمۇ خاتىرىلەنمىگەنىدى، چۈنكى شىنيۆنىڭ كىشىلەرنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك تۆھپىسى يوق ئىدى، ئۇنىڭغا ئۇلۇغلىمىگەنىدى، ئاددىيلا ئادەم ئىدى، ئۇنى پەقەت قېرىنداشلىرىلا بىلەتتى.

قەبرە تېشىدا تاشنى قويغان ئادەمنىڭ ئىسمى يوق ئىدى، ئۇنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئاللىبۇرۇن كېتىپ قالغانـ دى.

15 - باب ئەلۋىدا

قايسى چاغ چىققاي دەپ تولۇن ئاينى مەن،
سورىدۇم ئاسماندىن، قولۇمدا شاراب.
بىلمىدىم تىلسىممۇ ئۇندىكى قەسر،
بولدىكىن قايسى يىل، قاي ۋاقىت بۇ تاپ.
شامالغا مىنگىشىپ كەتكۈم بولسىمۇ،
ئەنسىرەپ قالمەن توڭلاپ كېتىشتىن،
سىرلىق ئاي قەسرىدە تىترەپ، لاغىلداپ.
ئايدىڭدا مەي ئىچىپ ئويناش بەك ھۇزۇر،
نە يەتكەي زېمىندا قالغانغا ياشاپ.

ئاسماندىن نۇر چېچىپ غېرىب كۈلىمگە،
ئاي بەرمەس زادىلا ئۇيقۇ كىشىگە.
يا ئۆچى بارمىكىن زېمىنغا ئۇنىڭ،
تولىدۇ نېچۈن بىر ھىجران پەيتىدە.
خۇشلۇققا جور ئىكەن قايغۇ ھەر ۋاقىت،
يۇرگەندەك ئاي يېرىم، گاھىدا پۈتۈن،
تەس ئىكەن ئايدىڭنى كۆرۈش ھەمىشە.
ئەمىلىك يار بولسۇن نەدىلا بولساق،
سېغىنساق قارايلى ئايغا ھەر كېچە.

يەنىۋەن ئاي نۇرىغا پۇركەنگەن، نامسىز كۆلىنىڭ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار چاراقلاپ يېنىپ تۇراتتى.
كۆل بويىدىكى ئاينىڭ نۇرى بىلەن يورۇپ تۇرغان كىچىك

يولىدا چۇ يەنچاۋ يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي كېلەتتى.

«بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئاسمىنىدىكى ھىلال ئاي سۈزۈك ھەم سوغۇق، نامسىز كۆلنىڭ ئاسمىنىدىكى تولۇن ئاي يۇمىلاق ھەم نۇرلۇق، سۈيۇېن قوۋۇقىنىڭ ئاسمىنىدىكى ئاي خىرە ۋە نۇرسىز ئىدى...

ئاي پاتتى، لېكىن يەنىۋەندە ئەمەس، ھاياتلىق بارلىققا كېلىپ يەنە مەڭگۈ ئەمىس تاپىدىغان سېرىق تۈپراقتا پاتتى...

شۇنىڭدىن كېيىن ئاسماندا تولۇن ئاي كۆرۈنمەس بولدى. تولۇن ئاي پەقەت چۇ يەنچاۋنىڭ قەلبىدىلا بار ئىدى، ئۇنىڭ تارغىنا ياتقىدا ئۆلمەس بىر مۇھەببەتنىڭ ئىزناسى — كىتاب جاھازىسىدا ئىسكىرىپكا بىلەن ئورۇندالغان «لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يىڭتەي» نىڭ پلاستىنكىسى، «يېڭى ھېكايىلەر» نىڭ تەرجىمىسىنىڭ ئورىگىنالى بار ئىدى. شىنيۇ ھايات ۋاقتىدا بۇ كىتابنىڭ تېزراق نەشردىن چىقىشىنى كۈتكەنىدى، ئېھتىمال، ھازىرمۇ كۈتۈۋاتقاندۇ...

«بىلىمدان» قەسرىنى ئاي يورۇتۇپ تۇراتتى. غەربىي ھۇجرىنىڭ ئالدىدىكى تاشئالما دەرىخى ئاپئاق چېچەكلىگەنىدى. مەخسۇس قاشتېشى ساقلايدىغان ئۆيدە خەن زىچى ئۆزىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ يىغدىن توختىيالماۋاتاتتى.

ئاي نۇرى دېرىزە پەردىسىدىن ئۆتۈپ قاشتاش تىزىدىغان جاھازىلارغا، خەن زىچىنىڭ سولغۇن چىرايىغا سېپىلەتتى. خەن زىچى بىر تال گۈھەرنى تارىشاڭ قوللىرى بىلەن كۈندە سىيلايتتى. قىزىنىڭ ئۆلۈمى ئۇنىڭغا بەك ئېغىر كەلگەنىدى. ئۇ تۇرۇپ تېنى بار، روھى يوق ئادەمدەك تۇرغان جايىدا بىر ئاش پىشىم جىممىدە ئولتۇرۇپ كېتەتتى، تۇرۇپ ھاسىسىغا تايىنىپ قورۇدا ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى، يەنە تۇرۇپ غەربىي ھۇجرىغا، سۇرەتلىك تامغا، تاشئالما دەرىخىگە قارىغىنىچە بېشىنى ئىرغىتىپ

تىپ ئۇھسىنىپ قويۇپ، يەنە ئۆزىنىڭ «كۈلبە» سىگە سولىنىد-
ۋېلىپ بىر نۇقتىدىن كۆزىنى ئالماي ئولتۇرۇپ كېتەتتى. يېشى
ئاتمىشتىن ئاشقىنى ئۇچۇن ئالاھىدە ھۇنەر - سەنئەت شىركىتى
ئۇنى پېنسىيىگە چىقىشقا دەۋەت قىلغانىدى. دېمىسىمۇ ھايات
چىرىغى ئۆچەيلا دەپ قالغان، كۇن بويى مەست ئادەمدەك ئاران
ماڭىدىغان بۇ ئادەمنىڭ شىركەت ئۇچۇن يەنە ئىشلىگۇدەك ھالى
قالمىغانىدى. ئەمدى ئۇ تۇزۇۋاتقان «قاشتېشى خاتىرىلىرى»
دېگەن كىتاب باشقىلارنىڭ قولىغا قالىدىغان بولدى. بوپتۇ، بۇ
يالغۇز ئۇنىڭلا ئىشى ئەمەس، قاشتېشى كەسپى ئايىغى ئۇزۇلۇپ
قالمايدىغان ياخشى كەسىپ، قالغان ئىشلارنى كېيىنكىلەر داۋام-
لاشتۇرسۇن.

بۇ ئۆيدە خەن زىچىنىڭ دەرد - ھەسرەتلىرىنى يەڭگىللىتە-
دىغان بىرەر جاي بولمىغىنى، سىرتقا چىققۇدەك مادارى قالمە-
غىنى ئۇچۇن، ئۇ كۇن بويى ئۆزىنىڭ ئۆيىدىن چىقمايتتى. جىق
رىيازەتلەرنى تارتىپ بىر ئۆمۇر يېنىدا ئوبدان ساقلىغان، جاھاز-
نىڭ ئۇ چېتىدىمۇ يىتتۇرۇۋەتمەي كەلگەن، كېسىپ ئىشلىتىش-
كە كۆزى قىيماي كەلگەن قاشتاشلىرىلا ئۇنىڭ ھاياتىنى باغلاپ
تۇراتتى. ئاخىرقى ئۆمرىدە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ، ئۇ-
نىڭغا ھەمراھ بولۇپ تۇرالايدىغان نەرسىدىن ئاشۇ قاشتاشلىرىلا
قالغانىدى. قاشتاش ئۇچۇنلا ياشايدىغان بىر ئادەمگە ئەمدى ئۇ-
نىڭدىن ئايرىلىپ قېلىش ئېغىر كېلەتتى. قاشتاش ئۇنىڭ ھايا-
تىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۇۋرۇكى بولۇپ قالغانىدى.

1963 - يىلى 5 - ئايدا چىن شۇيەن كۆزلىرى قاپقارا،
تىەنشىڭگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان ئوغۇلدىن بىرنى تۇغ-
دى. ئانىسىنىڭ قورسىقىدا تۇرۇپلا جىق قېقىنىدى - سوقۇندى
بولغان بۇ بالا ۋېجىك، ئەمما تولىمۇ زېرەك ئىدى. ئىككى
يىلدىن كېيىن چىن شۇيەن بىر قىز تۇغدى. بۇ قىزنىڭ ئاپئاق
تېرىسى، چاقناپ تۇرغان يوغان شەھلا كۆزلىرى كىشىگە شىنيۆ-

نىڭ بالىلىق چاغلىرىنى ئەسلىتەتتى. بۇنىڭغا قارىغاندا، «قىز بالا هاممىسىنى تارتىدۇ» دېگەن گەپمۇ بىكار ئەمەس ئوخشايدۇ. نەۋرىلىرىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن تۇغۇلۇشى قىزىنىڭ دەردىدە جىق ئازاب تارتقان خەن خانىمنىڭ كۆڭلىنى يەڭگىللەتكەن، خەن زىچىگە ئازراق تەسەللى بەرگەن بولدى. خەن زىچى ئوغۇل نەۋرىسىگە «چىڭ پىڭ»، قىز نەۋرىسىگە «جيې لۇ» دەپ ئىسىم قويدى. خەن خانىم بىلەن تيەنشىڭگە بۇ ئىسىم بەك چىرايلىق ئاڭلىنىپ يېقىپ كەتتى. لېكىن ئۇلار خەن زىچىنىڭ نەۋرىلىرى- گە قەدىمىي دەۋردىكى ئىككى داڭلىق شەمشەرنىڭ ئىسمىنى قويغانلىقىنى بىلمەيتتى، نېمىدەپ نەۋرىلىرىنى شەمشەرنىڭ نا- مى بىلەن ئاتىماقچى بولغانلىقىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى. بەلكىم بۇنى خەن زىچىنىڭ ئۆزىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەس!

1963 - يىلى 6 - ئايدا، تېخىچە قايغۇ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى- لىق قىلىۋاتقان چۇ يەنچاۋ لېكتورلۇققا ئۆستۈرۈلدى. بۇ يەن پروفېسسور ئۆلۈپ كېتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا چۇ يەنچاۋدىن باشقا تۈزۈكرەك ئىز باسار چىقمىغىنى، ئۇنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتىدىن تەكشۈرۈش ئارقىلىق ھېچقانداق قۇسۇر تېپىلمىغىنى ئۈچۈن بولغان ئىش ئىدى. يەنە كېلىپ جېڭ شاۋجىڭ ئېيتقاندەك، «كاشىلا» مۇ قالمىغان، شۇنىڭغا ئەگىشىپ سۆز - چۆچەكلەرمۇ بېسىلىپ قالغان، ئۇنىڭ قاچانلا قارىسا سۆرىلىپلا يۈرىدىغان ئائىلە تارىخىمۇ ئەمدى باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقماس بولغانىدى.

1965 - يىلى 7 - ئايدا، چۇ يەنچاۋنىڭ ئون بەش ئوقۇغۇ- چىسى ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئوقۇتقۇچىسى بىلەن خوشلىشىدىغان چاغدا جېڭ شاۋجىڭ- نىڭ كۆڭلى تەسۋىرلىگۈسىز دەرىجىدە يېرىم بولدى. ماۋجۇشى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىگە بەرگەن يولىورۇقدا، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ قارىمىقىدىكى ھەرقايسى جەمئى- يەتلەرنىڭ ئون بەش يىلدىن بېرى پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى

ئاساسەن دېگۈدەك ئىجرا قىلمىغانلىقىنى، «بولۇپمۇ يېقىنقى بىرقانچە يىلدا شىۋجېڭجۇيىچىلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغانلىقى» نى تەنقىد قىلغاندىن بۇيان، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى داڭلىق ئەربابلار تېڭىرقاپ قالدى. جېك شاۋجىڭنىڭ ئانىسى «ئەجنەبىيلەر»، «ئۆلگەنلەر» قاتارلىق كىنو ـ تىياتىرلارغا رېژىسسورلۇق قىلغىنى، «پېتوفى كۆلۈبى»غا ئويۇن ئېلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن كۈرەشكە تارتىلغانىدى. بۇ ئىش قاچانلا قارىساۋ روھلۇق يۈرىدىغان جېك شاۋجىڭغا قاتتىق تەسىر قىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كەم سۆز بولۇپ قالغانىدى.

جېك شاۋجىك بىلەن لۇ شىۋجۇ مەكتەپتىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن دوستى بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن شىنيۆنىڭ قەبرىسىگە كەلدى.

ئۇلار شىنيۆنىڭ قەبرىسىگە جىممىدە قاراپ تۇرۇشتى.

ــ شىنيۆ، بىز كېتىدىغان بولۇپ قالدۇق. كېيىن پۇرسەت بولسا بېيجىڭغا كېلىپ سىزنى يەنە يوقلايمىز... ــ دېدى لۇ شىۋجۇ ئېسىدەپ تۇرۇپ، ئاندىن جېك شاۋجىڭنىڭ يېڭىنى تارتتى، ــ سەنمۇ گەپ قىلمامسەن؟

جېك شاۋجىك ئۇزۇن سۈكۈتتىن كېيىن پىچىرلىدى:

ــ كىم تامچى، كېمىچى، ياغاچچى ياسىغان نەرسىلەردىن مۇ چىداملىق نەرسىنى ياسىيالايدۇ؟ گۆركار! چۈنكى ئۇ ياسىغان قەبرە قىيامەت كۈنىگىچە مەۋجۇتلۇقىنى يوقاتمايدۇ.

ــ بۇ... نېمە دېگىنىڭ؟ ــ سورىدى لۇ شىۋجۇ ھەيران بولۇپ.

جېك شاۋجىك سۈسلا جاۋاب بەردى:

ــ بۇ گەپنىڭ باشقا ئالاھىدە مەنىسىمۇ يوق. ئۇنتۇپ قالغان ئوخشىمامسەن، بۇ دېگەن «خاملىت»تىكى سەھنە سۆزى.

ئۇلار خېلى ئۇزۇن يىغلاپ تۇرغاندىن كېيىن، كۆز ياشلىرى

رى تۆكۈلگەن سېرىق توپىدىن ئېلىپ قەبرىنىڭ ئۈستىگە چېچىپ قويدى. ئاندىن شىنيۆنىڭ ياتاقتا ساقلىنىپ قالغان نەرسە-لىرىنى ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن «بىلىمدان» قەسرىگە كەلدى. ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەتسە، ئۇ نەرسىلەرنى ساقلاپ قويىدى-غان ئادەم قالمايتتى.

خەن زىچى قىزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك بۇ ئىككى قىزنى، شىنيۆنىڭ ئوقۇشقا كىرگەندە ئېلىپ كەتكەن يۈك - تاقلىرىنى كۆرۈپ هوشىدىن كەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئورنىدىن تۇرالمىدى...

1966 - يىلى 8 - ئايدا، «بىلىمدان» قەسرىنىڭ بېشىغا ئېغىر بالايىئاپەت كەلدى. بۇنىڭدىن ئەسلا ساقلانغىلى بولمايتى-تى، بۇنىڭغا كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن يىگىرمە نەچچە يىل ئاۋۇالقى بىر ئىش سەۋەب بولغاندەك قىلاتتى...

شۇ يىلى ئۈچ كاراتلىق بىر كۆك ياقۇت ئۈزۈكنىڭ يوقىلى-شى چىجىنجەينىڭ كۈلىنى كۆككە سورۇۋەتكەنىدى.

خەن خانىم هېساباتچى لاۋخۇنى ئىشتىن بوشىتىۋەتكەندىن كېيىن خەن ئائىلىسىنىڭ دۇشمىنى پۈ شۇچاڭ ئۇنى نۇرغۇن پۇل ۋەدە قىلىپ دۇكىنىغا ئەپكېلىۋالدى. چىجىنجەي سېتىلىپ كەتكەندىن كېيىن لاۋخۇ بىرى غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈۋاتقان تۇرمۇ-شىنى قامداش، يەنە بىرى چەت ئەلدىكى خەن زىچىغا بولغان ۋىجدان ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن خۇيىۋەنجەيدە هېساباتچى بولدى.

بىر كۈنى، ساقچى ئىدارىسىدىكى خۇيىۋەنجەيگە دائىم كې-لىپ تۇرىدىغان بىر ساقچى يەنە قۇرۇق پاراڭ سالغىلى كەلدى. لاۋخۇ ئۇنىڭ قولىدا خەن ئائىلىسىدىن يوقالغان هېلىقى كۆك ياقۇت ئۈزۈكنىڭ تۇرغانلىقىنى ئۇشتۇمتۇت كۆرۈپ قالدى.

لاۋخۇنىڭ يۈرىكى ئېغىپ كەتتى.

— بۇ ئۈزۈكنى... نەدىن ئالغانتىلە؟ — سورىدى ئۇ

بىلمىگەنگە سېلىپ ھېلىقى ساقچىدىن.

— قارا بۇنىڭ ئېسىللىقىغا، — دېدى ئۇ ساقچى ئۇزۇكنى بارمىقىدىن چىقىرىپ كۆرەڭلىك بىلەن ئۇنىڭغا سۇنۇپ، — بۇنى مەن ئالمىغان. ئاشنام سوۋغا قىلغان. . . — ساقچى ئۆزىنىڭ سىرىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى. ئۇنىڭ قايسىبىر خوجايىنىنىڭ ئۇچىچى خوتۇنى بىلەن ئاشنا ئوينايدىغانلىقى كىشىلەرنىڭ ئاغزىغا ئاللىبۇرۇن چىقىپ بولغانىدى.

لاۋخۇ ئۇزۇككە نازار سەپسېلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ھەيران بولۇپ خېلىغىچە گەپ قىلالماي تۇرۇپ قالدى. بۇ خەن ئائىلىسىدىن ئىز - تىزسىز غايىب بولغان ھېلىقى كۆك ياقۇت ئۇزۇك ئىدى، بۇ ئۇزۇك ئۇنىڭغا بەك تونۇش ئىدى، ئۇنىڭ خاتالىشىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ ئۇزۇك قانداق بولۇپ بۇ ساقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدۇ؟ لاۋخۇ ئۇزۇن ئويلاندى. . . ھە، توغرا، ئۇزۇك يوقىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن خەن خانىم-نىڭ دۇكىنىغا ماجاڭ ئوينىغىلى كەلگەنلەرنىڭ ئارىسىدا ئاشۇ ئايالمۇ بار ئىدى.

لاۋخۇ ھەممىنى چۈشەندى. قاتتىق سوقۇۋاتقان يۈرىكىنى تەستە ئىزغا چۈشۈرۈپ ھېلىقى ساقچىغا: «بۇ ئۇزۇكنى ئەپچىلىپ ئوبدانراق قاراپ باقسام» دەپ يالۋۇردى. ساقچى ماقۇل بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئۇزۇكنى ئېلىپلا «بىلمىدان» قەسىرىگە قاراپ يۈگۈردى.

— ئاھ خۇدا! مەن ئاقلاندىم! مەن ئاقلاندىم. . . — لاۋخۇ خۇشاللىقىدا قاتتىق ۋارقىراپ كەلگەن پېتى خەن خانىم-نىڭ ئالدىدا يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى، ئاغزىدىن بۇلدۇقلاپ قان كەتتى.

خەن خانىم ئۇزۇكنى ئۇ ساقچىغا قايتۇرۇپ بەردى. ئۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى بىلەن تەڭ تۇرالمىتى؟ خەن خانىم لاۋخۇغا ئۇزۇك ئۈچۈن ئالغان پۇلنى قايتۇرۇپ بەرگەندىن

كېيىن قار ـ يامغۇر يىغلاپ تۇرۇپ بىرمۇنچە ياخشى گەپلەرنى قىلدى. لېكىن، ئەمدى ئۇ لاۋخۇنى يەنە ئەكىلىۋالاي دېسە ئامال يوق ئىدى، چىجىنجەي سېتىلىپ بولغانىدى. لاۋخۇ ئاقلانغىنىغا بەك خۇش بولدى، لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇششاق بالىلىرىنى يېتىم قالدۇرۇپ بۇ ئالەم بىلەن ۋىدالاشتى...

يىگىرمە نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن ئۆتكەن ئىشلار-نىڭ ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ قېلىۋەرمەيدۇ. لاۋخۇنىڭ بالىلىرى چوڭ بولدى. بەش قىزى سېپى ئۆزىدىن ئىشچىلار سىنىپىغا تەۋە ئىدى. ئۇلار ئائىلىسىنىڭ جاپالىق ئۆتمۈشىنى، دادىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمىنى ئۇنتۇمىغانىدى. «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغانلار تازىلىنىۋاتقان» ئاشۇ يىللاردا ئۇلار ئۆتمۈشنى ئەسلەپ قالدى. ئۇلار دادىمىزنى كاپىتالىست ئادەم قاتاردا كۆرمەي سىل قىلىپ ئۆلتۈردى، دەپ قارايتتى. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە خەن ئائىلىسى كاپىتالىست ئائىلىسى ئىدى. پۈ شۇچاڭ كاپىتالىست دېگەن نام بىلەن قولغا ئېلىنغانىدى. خەن زىچى توردىن چۈشۈپ قالغانىنى ئاز دەپ يەنە دۆلەت كادىرى بولۇپ يۈرىۋېرەمدۇ؟ ئائىلىسىنىڭ ئازابلىق ئۆتمۈشىنى ئويلىغانسېرى بۇ ئىش ئۇلار-نىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىدى، ئاخىر ئۇلار جانغا جان ئالماقچى بولدى.

بىر كۈنى سېرىق چاپان كىيگەن، بىلىكىگە يەڭ بەلگىسى تاقىغان بىر ناتونۇش يىگىت «بىلىمدان» قەسرىگە بوراندەك بېسىپ كىرىپ سۈرەتلىك تامنى چاقتى، ئايۇانغا سىزىلغان رەڭ-لىك رەسىملەرنى قاردا بويىۋەتتى، خەن زىچىنىڭ كىتابخانىسى-نىڭ ئىشىكىنى قومۇرۇپ بارلىق ساقلانمىلىرىنى ئېلىپ چىق-تى. توردىن چۈشۈپ قالغان بۇ «كاپىتالىست» نىڭ شۇنچە جىق پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنى ساقلاپ يۈرگەنلىكى ئۇنى قاتتىق ھەيران قالدۇردى.

لېكىن، ئۇ «قىزىل قوغدىغۇچى» خەن زىچى جېنى، ھايا-
تى دەپ بىلمىدىغان بۇ نەرسىلەرنى پۈل بېرىپمۇ سېتىۋالغىلى
بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ تىرىك تارىخىنىڭ شاھىتى ئىكەنلىكى-
نى، دۆلەتنىڭ تېپىلماس بايلىقى ئىكەنلىكىنى، گۈگۈك سارى-
يىدا ساقلىنىۋاتقان قىممەتلىك بۇيۇملاردىن قېلىشمايدىغان-
لىقىنى بىلمەيتتى.

— قاشتاشلىرىمنى نەگە ئاپىرىشىسەن! . . . — جېنى ئا-
ران قالغان خەن زىچى كارىۋىتىدىن سەنتۈرەكلەپ چۈشۈپ پەر-
يادلىق توۋلىغىنىچە ھېلىقى ئادەمنىڭ ئالدىغا تىزى بىلەن سۈرۈ-
لۈپ كەلدى. خەن خانىم بىلەن چېن شۇيەن يېلىنىپ تۇرۇپ
ئۇنى تەسلىكتە قوغدىغۇچىلارنىڭ ئالدىدىن ئېلىپ كەتتى، بول-
مىسا ئۇلارنىڭ خەن زىچىنى كەمەر بىلەن ساۋاپ ئۆلتۈرۈپ
قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى.

«قىزىل قوغدىغۇچىلار» خەن زىچىنىڭ قاشتاشلىرىنى قارا
ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ كەتتى ھەتتا ئۆيدە چىجىنجەينىڭ ۋۇيىس-
كىسىمۇ قالمىدى.

خەن خانىم ئېرىنى يۆلەپ ساپاغا ياتقۇزدى، يىغلاپ تۇرۇپ
بەدىنىدىكى قان داغلىرىنى تازىلىدى، كۆز ياشلىرى توختىماي
قۇيۇلۇپ تۇراتتى.

خەن زىچى كېلىنى قاينىتىپ كەلگەن يېشىل پۇرچاق شور-
پىسىنى ئىچمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ دۇنيادىن بەكلا سوۋۇپ
كەتكەنىدى، قىزىل قوغدىغۇچىلار ئۇنىڭ يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋې-
لىپ كەتكەنىدى. خەن زىچى ئۇ نەرسىلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇيال-
مايتتى. ئۇ قاشتاشلارنىڭ ھەممىسى ئالدىغا تۆت - بەش مىڭ
يىل، كەينىگە تۆت - بەش يۈز يىل بولغان قىممەتلىك، ئاز
ئۇچرايدىغان ماللار ئىدى. ئەمدى ئۇ بۇ نەرسىلەرنى نەدىن ئىزدەيدۇ؟
قاشتېشى بولمىسا، ئۇنىڭغا بۇ كۇننىڭ نېمە كېرىكى؟

— دادىسى، ئۆزىڭىزنى ئاسرايلا، ئۇ نەرسىلەرنى دەپ

ۇزىڭىزنى ئۇنچە قىينىماڭ! ــ خەن زىچىنىڭ يېنىدا ئولتۇر-
ىان خەن خانىم ئېرىنىڭ قورايدەك قوللىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ
ۇنىڭغا ئىمكانقەدەر تەسەللى بېرىشكە تىرىشاتتى. ئەمەلىيەتتە
ۇنىڭ ئۆزىمۇ ئۇ نەرسىلەرگە چىدىيالماي قېلىۋاتاتتى. «ئالتۇن-
سىڭ باھاسى بار، قاشتېشىنىڭ باھاسى يوق» دېگەن گەپ بىكار
ېيتىلمىغان. ئاشۇ نەرسىلەر چىجېنجەينىڭ يادنامىسى، «بە-
لىمدان» قەسرىنىڭ ئاساسى ئىدى. ئېرى جاھانىنىڭ باشقا يەر-
سىرىدە چۆرگىلەپ ئون يىلدىن كېيىنمۇ ئۇ نەرسىلەرنى ئۆز پېتى
ھايتۇرۇپ كەلگەندە، خەن خانىم «ئەمدى كۈنلىرىمىزدىن غەم
سىلمايدىغان بولدۇق، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىمۇ
كاپالەتكە ئىگە بولىدىغان بولدى» دەپ ئويلىغانىدى. پۇل ئادەم-
نىڭ تومۇرىغا ئوخشايدۇ، پۇل بولسىلا ئادەم قەددىنى تىك تۇتۇپ
ۇرەلەيدۇ، بولمىسا غەيرىتى سۇنىدۇ، بېشى چۈشۈپ كېتىدۇ.
ئەلمىساقتىن تارتىپ ئادەملەر پۇلدىن ئايرىلالمىغان، كۈنلىرىنى
ھاۋا يەپ ئۆتكۈزەلىگەن ئەمەس. ئەسلىدە «بىلىمدان» قەسرىدە
شۇنچە زور بايلىق بارلىقىنى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىدىن ئاللىبۇ-
ۇن قارا تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرىپ بولغان خەي ھاممىدىن
ۇشقا ئادەم بىلمەيتتى. ھۆكۈمەتمۇ. ئالاھىدە ھۇنەر ـ سەنئەت
شىركىتىدىكىلەرمۇ، قاشتېشى ساھەسىدىكىلەرمۇ، قولۇم ـ
قوشنىلارمۇ خەن زىچىنى چەت ئەلدىن قۇرۇق قول قايتىپ
كەلدى، چىجېنجەي ۋەيران بولدى، «بىلىمدان» قەسرىنىڭ
قۇرۇق نامىلا قېپقالدى، دەپ ئويلايتتى. ئازادلىقتىن كېيىن
ئۇلارنىڭ باشقىلاردىن بايلىقات ياشىغىنىنى خەن زىچىنىڭ ماڭاش-
لىق كادىر ئىكەنلىكىگە باغلاپ چۈشىنەتتى. ئۇلارنىڭ تۇغمەس
بايلىقى بارلىقىنى، سۈپىتى ئەڭ تۆۋەن بىر قاشتېشىنى ئىشلە-
تىپ ئوغلىنىڭ مەرىكىسىنى كەڭ ـ كۈشادە ئۆتكۈزۈۋالغا-
لىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى ھەتتا تەيەنشىڭ بىلەن چېن شۈيەنمۇ
دادىسىنىڭ ئۆيىدە قۇلۇپلاپ ساقلاۋاتقان نەرسىلىرىنىڭ نېمىلە-

كىنى بىلمەي يۈرەتتى. بۇگۈن بۇ ئىشلارنى ھەممە ئادەم بىلدى. قىممەتلىك نەرسىلەردىن ئايرىلىپ قالغىنى ئاز دېگەندەك، خەن زىچى «كاپىتالىست» دېگەن قالپاقنى كىيدى، تاياق - توقماقنى بولۇشىغا يېدى، تىل - ھاقارەتنى يەتكۈچە ئاڭلىدى ھەتتا بۇ كۈنلەردە قۇدىسى — چېن شۇيەننىڭ دادىسىمۇ ئۇنىڭدىن ئۈمىدانراق ئەھۋالدا ئىدى. بۇلارنى ئويلىغاندا، قويۇق قورۇق باسقان تاتىراڭغۇ يۈزىدە كۈلكىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان خەن خانىم قاتتىق ئۆرتىنىپ كېتەتتى، لېكىن ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپكەندەك ئىش بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ ئېرىگە دەردىنى تۆكەلمەيتتى. خەن زىچىنىڭ جېنى ئارانلا قالغانىدى. ئەمدى كۆپرەك ھالىغا يەتمىسە، كۆيۈنمىسە، ئۆينىڭ تۈزۈكى غۇلاپ چۈشەتتى، ئائىلە ۋەيران بولاتتى. شۇڭا خەن خانىم خۇددى پۇل - مالنى چوڭ بىلىپ كەتمەيدىغاندەك تەلەپپۇزدا كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىۋاتقان قايتىدىن ئىگىلىك تىكلەش ئىستىكىنى زورمۇزور بېسىپ، ئېرىگە يەنە تەسەللى بېرىشكە مەجبۇر ئىدى:

— دادىسى، پۇل - مال دېگەن قانچىلىك نېمىتى؟ «بىر ئۆمۈر تاپقان پۇلدىن بىر ئۆمۈر قىلغان تىلاۋەت ياخشى» دەپتىكەن. پۇل - مال دېگەن ئاشۇنداق غايىب نەرسە. ئۇنى تۇغۇلغانلار ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن بىللە ئېلىپ چۈشەلمەيدۇ، ئۆلگەنلەر گۆرىگە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ دۇنيادا بايلىق تاپقانلار ئۇ دۇنيادا گۇناھقا پاتىدۇ، بۇ دۇنيادا جاپا تارتقانلار ئۇ دۇنيادا راھەت كۆرىدۇ. ئادەم تەقدىرگە تەن بېرىشى كېرەك. «كەلمىگەن تەلەيدە ئاناڭنىڭ ھەققى بارمۇ» دەپتىكەن، ھېچنېمىمىز قالمىغان تەقدىردىمۇ، سىز دادامغا شاگىرت بولۇپ كىرگەن ۋاقىتتىكىدەك نامرات بولساقمۇ كۈنىمىزنى ئۆتكۈزۈۋېرىمىز. دادىسى، كۆڭلىڭىزنى توقراق تۇتۇڭ...

ئۇلار ئۇچۇن ياش بۇ يەرگە كەلگەندە بالىلىق چاغلىرىدىكى ئىشلىرىنى ئويلاش ھەم كۆڭۈللۈك ھەم ئازابلىق ئىدى، خەن

خانىم سۆزلەۋېتىپ ئىختىيارسىز كۆز يېشى قىلدى. خەن زىچە-نىڭ كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قال-دى. ئۇ ئاتمىش ياشقا كىرگىچە نۇرغۇن ئىشلارنى باشتىن كەچۈرۈپتۇ، سەرگەردانلىن بايغا ئايلىنىپتۇ، ئاندىن يەنە ئۆزە-نىڭ قاق سەنەم هالىتىگە قايتىپتۇ، ئېرىشكەنلىرىدىن يەنە مەھ-رۇم قاپتۇ. پەلەكنىڭ گەردىشى ئېغىر چاقچاق قىلىپ، ئۇنىڭغا مايمۇن ئويۇنى ئوينىتىپتۇ، ئاخىر ۋەيران قىلىپتۇ. خەن زىچى بۇنى قېرىغاندا كېچىكىپ بىلدى، بالدۇرراق بىلگەن بولسا، بۇنچە جاپا بىلەن ياشاپ نېمە قىلاتتى. تورورىدىن بابا ئۇنىڭغا: «ئادەم دېگەن بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەمگە ئۆتكۈنچى مېهمان، تەن روهنىڭ ۋاقتىلىق پاناهگاهى. هايات دېگەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچ-قۇچە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۆلۈملا ئادەمنى مەڭگۈلۈك ئارامچىلىققا يەتكۈزىدۇ» دېگەنىدى. ئاشۇ مەڭگۈلۈك ئارامچىلىققا سېلىشتۇر-غاندا، ئاشۇ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋاقىت هېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن. شان - شۆھرەت، مەرتىۋە دېگەنلەر كۆزنى بويىاپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ئىس - تۈتەككە، پۇل - مال دېگەنلەر كېرەكسىز پاتاقلا ئوخشايدىكەن. ئادەم هامىلە بولۇپ تۆرەلگەن چاغدىلا ئاللا ئۇنىڭ رىزقىنى پېشانىسىگە پۈتۈۋېتىدە-كەن، ئۆمۈر چېكى، كىرىمى، كەسپى، راهەت كۆرىدىغان - كۆرمەيدىغانلىقى بەلگىلىنىپ بولىدىكەن. تەقدىرگە پۈتۈلگەن نەرسىلەر ئىزدىمىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن كېلىدىكەن، تەقدىرگە پۈ-تۈلمىگەن نەرسىلەر هەرقانچە قوغلاشقان بىلەنمۇ ئادەمگە تۈتۈق بەرمەيدىكەن. «قۇرئان كەرىم» دە: «پانىي ئالەمدىكى راهەت - پاراغەت... ئادەم ئالدايدىغان ۋاقىتلىق هۇزۇردۇر»، «مەن زېمىندىكى بارلىق بالايىئاپەتنى، سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا كەلگەن سورۇقچىلىقلارنى يارىتىشتىن ئاۋۋالىلا پېشانەڭلەرگە پۈتۈۋەت-كەن... سىلەرنى يوقاتقان نەرسىلىرىڭلارنى دەپ تۆگىشىپ كەتمىسۇن، مەن ئاتا قىلغان نەرسىلەردىن خۇش بولۇپ كەتمە-

سۇن دەپ شۇنداق قىلغان.» دېيىلگەن. مانا بۇ ئاللانىڭ سۆزى. شۇڭا خەن زىچىمۇ ئۆتكەن كۈنگە شۈكۈر قىلىپ، تارتقان خورلۇقلىرىغا ھەيران قالماي، ئېرىشكىنىگە خوش بولۇپ كەتمەي، يوقاتقىنىغا ئۆكۈنمەي يۈرگەن بولسا توغرا بولاتتىكەن.

ئادەم ئىلگىرى بىلەلمىگەنلىرىنى بىلىپ بولغاندا ھاياتىمۇ بىر يەرگە بارىدۇ. يەنە ئالدىغا ماڭسا يەنە نەگە بارىدۇ؟ ئۆلۈمگىمۇ؟

ئەتىسى شىركەتتىن ئادەم كېلىپ ئۇنىڭغا «ۋەزىيەت» نى بىر ھازا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، «گۈناھلىق تارىخى» نى تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ كىشىنىڭ چىراي ئىپادىسىمۇ، تەلەپپۇزىمۇ ناھايىتى جىددىي ئىدى.

بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئۆي باشقۇرۇش ئورنىدىنمۇ ئادەملەر كېلىشتى: «ئەمچەكتىكى بالىنى قوشقاندا ئالتە جان ئىكەن، بۇ ئۆي سىلەرگە ئارتۇق، تېز كۆچۈڭلار! قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر سىلەرنىڭ كۆچۈشۈڭلارنى كۈتۈپ تۇرىدۇ» دەپ ئۇلارنى ئىچكەركى ھويلىدىن كۆچۈرۈۋەتتى. ئۇلارنىڭ ئىلكىدە ئاران بەش ئېغىزلا ئۆي قالدى.

كېسەل يانتاق دادىسىغا قاراپ ئىچى سىرىلغان تىەنشىڭ ئۆي باشقۇرۇش ئورنىدىكىلەرگە تۆر ئۆينى قالدۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى. ئەمدى يەنە تۆر ئۆيدىن كۆچۈرۈلسە، خەن زىچى بۇ زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەيتتى.

— ياق، بولمايدۇ!

— سىلەردىن ئۆتۈنۈپ... قالاي، مېنى ئۇ ئۆيدە تۇرغىلى قويساڭلار. مەن ئۇ ئۆيدىن... كېچىلمەيمەن... — نەپسى قىسىلىپ كېتىۋاتقان خەن زىچى ئىنچىكە بوينىنى كارىۋاتتىن سوزۇپ ئۇلارغا يېلىنىپ باقتى. ئۇنىڭ تارتىشىۋاتقىنى يالغۇز بۇ ئۆينىڭ ئورنى ئەمەس ئىدى، بۇ لياڭ بىگىيۇ بىلەن

شىنيۇ تۇرغان ئۆي ئىدى. شۇ ئۆي قالىدىغانلا ئىش بولسا ئۇ تۆر ئۆيدىن كۆچۈپ كېتىشكىمۇ رازى ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ يالۇۇرۇشلىرىنىڭ ھېچقانداق ئۇنۇمى بولمىدى، ئاخىلىغىنى: «ئىنقىلاب مېھمان كۈتۈشكە ئوخشىمايدۇ. دۇشمەن قوغدىغانغا بىز قارشى تۇرىمىز. بۇ ئەبلەخ غەربىي ئۆيدىن مېھرىنى ئۈزەلمەيۋېتىپتۇ، تېخىمۇ تېز كۆچۈرۈۋېتەيلى. قىينىچىلىقى بارلار دەرھال سەپەرۋەرلىككە كېلىپ بۇ ئۆيدىكى نەرسىلەرنى ئاچىقىسۇن» دېگەن قوپال بۇيرۇق بولدى.

چوڭ مىس كارىۋات، يېزىق ئۈستىلى، ھېلىقى رەسىم، برازىلىيە گۈلى، كىچىك پاتېفون، كىتاب... جىمى نەرسە ھويلىغا ئاچىقىپ تاشلاندى. خەن زىچى ئۆزىنىڭ ھاياتى بولغان ئاشۇ يادنامىلەرنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن كارىۋاتتىن تەستە چۈشۈپ ئۇ نەرسىلەرنىڭ قېشىغا ئۆمىلەپ باردى.

ئىچكەركى ھويلا ئوپچى قورۇغا ئايلاندى. ھەممە ئۆيگە ئۆي باشقۇرۇش ئورنىدىكىلەر كۆچۈپ كەلدى. شۇنداق قىلىپ، «قاشتاش پادىشاھى» نىڭ ئائىلىسىدىكى ئالتە جان ئادەم ئالدى ھويلىدىكى بەش ئۆيگە سىغدالدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدىن ئاز ئۆي بولسىمۇ سىغىپ كېتەتتى. بىر شىرە ئاران بىرقانچە يۇەنگە يارايتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇلار چىڭپېڭ بىلەن جېپلۇگە سۇت بۇيرۇتۇش ئۈچۈن ئۆيگە سىغدۇرالمىغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىنى سېتىۋەتتى.

ئۆيدە ھەرگىز سېتىشقا بولمايدىغان نەرسىلەر شىنيۇنىڭلا نەرسىلىرى ئىدى. خەن زىچى ھازىر قىزى ئىشلەتكەن كارىۋاتىنى، شىرەنى ئىشلىتىۋاتاتتى. قىزىنىڭ نەرسىلىرىنى يېنىدىن ئايرىمايتتى، لېيانڭ بىڭيۇ بىلەن قىزىنىڭ رەسىمگە كۈندە قاراپ يۇرەتتى. ئۇ ئۆزىنى پات ئارىدا خۇدانىڭ دەرگاھىغا، قىزىنىڭ قېشىغا كېتىدىغاندەكلا سېزەتتى. پانىي ئالەم باقىي ئالەمنىڭ تەييارلىقى، باقىي ئالەم پانىي ئالەمنىڭ بارىدىغان ماكانى. ئۇ-

لۇم پانىي ئالەم بىلەن باقماي ئالەمنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك. ئۇنداق بولسا، ئۇ بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتسىلا قىزىنى كۆرەلەيدۇ ئەمەسمۇ؟ ئەمدى يەنە نېمىگە تارتىشىدۇ؟

لېكىن خەن زىچىنىڭ يەنىلا تارتىشىدىغان نەرسىسى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ ئۇنىڭ قەلبىدىكى يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى يوقالماي كەلگەن مۇھەببەت، ئۆچمىگەن ئوت، بوينىدىكى قايتۇرالماي كېلىۋاتقان قەرز ۋە گۇناھ ئىدى. ئۇ ئىزچىل تۇرده بىر ئادەمنى خۇپيانە، ناھايىتى قىيىن ھالەتتە سېغىنىپ كېلىۋاتاتتى. بۇ ھېسسىياتىنى ئايالىنىڭ، ئوغلىنىڭ، كېلىنىنىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويۇشقا بولمايتتى. پەقەت قىزىلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندى، لېكىن تولىمۇ كېچىكىپ چۈشەندى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تۆكۈپ بەرگۈدەك ئادىمى قالمىدى. لېكىن، ئۇ ئاشۇ مۇھەببەتنى، ئاشۇ ئوتنى، ئاشۇ قەرزنى، ئاشۇ گۇناھلىرىنى گۆرىگە بىللە ئېلىپ كەتسە بولمايتتى. ئۆلۈپ كېتىشتىن ئاۋۋال ئۆزىگە ئۆزى ھېساب بېرىشى، پەقەت ئۇنتۇيالماي كېلىۋاتقان ئاشۇ ئايالىنىڭ ئەپۇسىغا ئېرىشىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، خەن زىچى ئۇنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكىنى بىلەمەيتتى. جاھان شۇنچە كەڭ، ئارىلىق شۇنچە يىراق تۇرسا، ئەمدى ئۇنى نەدىن ئىزدەيدۇ. بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغاندا يەنە جاھانىنىڭ ئۇ چېتىگە بارغۇدەك قۇدرەت ئۇنىڭدا بارمۇ؟

ئۇ ئوغلىغا قەلەم، قەغەز ئەكەلدۇرۇپ، ئاجىز گەۋدىسىنى تەستە كۆتۈرۈپ قىزى ئىشلەتكەن يېزىق ئۈستىلىدە ئولتۇرۇپ خەت يېزىشقا كىرىشتى. ئۇ ھەر بىر قۇر خەتنى يازغۇچە خىيالىغا سۇراپ ھاسىراپ كېتەتتى، ھېلىقى رەسىمگە بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن يەنە ئازراق كۈچىگە كېلىپ يېزىشنى داۋاملاشتۇراتتى. قېتىپ قالغان قوللىرى قەلەمنى ئاران تۇتاتتى، تورلاشقان كۆزلىرى قەغەزنىڭ كاتەكچىلىرىنى ناھايىتى تەستە پەرق ئېتەتتى. خەتلىرى يوغان، مايماق چىقاتتى، بەزى خەتلەر

ئالدىدا يېزىپ بولغان خەتكە سىنگىشىپ قالاتتى. خەتنى تاپشۇ-رۇۋالغان ئادەمنىڭمۇ ئۇنى ئوقۇش ئۇچۇن خېلى كۇچەپ باقىدۇ-غانلىقى چوقۇم ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ خەتنى نەچچە كۇندە ئاران پۇتتۇردى، يازغاندىمۇ تازا جىق يازدى. ئاندىن سام خوجا-تېرنىڭ ئادرېسى ئىنگلىزچە يېزىلغان كونۋېرتقا قېلىن قەغەزنى پۇرلەپ تىقتى. ئۇ خېتىنىڭ باش قىسمىدا سام خونتېردىن هاياتلا بولسا بۇ خەتنى بىر ئامال قىلىپ لياڭ بىڭيۇگە يەتكۇزۇپ بېرىشنى ئۆتۇندى.

بىرەر كىشىگە خەت يېزىپ باقمىغىنىغا ئۇزۇن بولغاچقا، تولىمۇ مۇشەققەت ئىچىدە يېزىلغان بۇ خەت ئۇنىڭغا هۇزۇر تۇيۇلدى. خەت يېزىشنى ئويلاپ تاپقانلار هەقىقەتەن قالتىس ئادەملەر ـ دە. خەت ئادەملەرنى ئۇچراشتۇرماي تۇرۇپ پاراڭلاشتۇ-رىدۇ، خەتتە ئېغىزدا دېيەلمىگەن گەپلەرنى، كۆڭۈلدىكى گەپ-لەرنى دېگىلى بولىدۇ، شۇڭا خەت تىلدىنمۇ مۇهىم. خەن زىچى بىردىنلا خەتنىڭ شۇنچىلىك قىممەتلىك نەرسە ئىكەنلىكىنى هېس قىلىپ قالدى. ئەگەر ئادەم گەپمۇ قىلالمىسا، خەتمۇ يازالمىسا، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ئۆلۈپمۇ كېتىدۇ جۇمۇ. ئۇ نېمىدەپ بۇ خەتنى بالدۇرراق يازمىغان بولغىيدى؟ بالدۇر يې-زىش كېرەك ئىكەندۇق. بۇ خەتنى بەش يىل بۇرۇن يازغان بولسا، لياڭ بىڭيۇ قىزىنىڭ خۇش خەۋىرىنى ئاڭلىغان بولاتتى. لېكىن، ئۇ چاغلاردا خەن زىچى ئاشۇنداق خەتنى يازغۇدەك جۇر-ئەت تاپالمىدى، ئۆزىنى لياڭ بىڭيۇگە خەت يېزىشقا ئەرزىمەيدە-غاندەك سەزدى. ئەمدى نېمىلا بولسۇن، يازدى. بۇ خەتنى يازمىغان بولسا ئۇ باقىي ئالەمگە كۆزى ئوچۇق كېتىشى، مەڭگۇ لياڭ بىڭيۇنىڭ لەنىتىگە ئۇچراپ ئۆتۇشى مۇمكىن ئىدى. خەن زىچى بۇ دۇنيانىڭ قەرزلىرىنى كۆز يۇمغىچە تۇگىتىۋېتىشنى، ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كەتمەسلىكنى ئويلايتتى. بۇ نۇقتىدىن قارىغاند-ا، بۇ خەت بەك مۇهىم ئىدى.

خەن زىچى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇرۇپ خەتنىڭ ئاغزىنى ئەتتى ۋە قىممەت بولسىمۇ زاكاز قىلىپ سېلىشنى تاپىلاپ تېخى شىڭگە تاپشۇرۇپ بەردى. ئۇ ئوغلىغا خەت يېزىشتىكى مەقسىتىنى ۋە خەتنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتمىدى. ئوغلى ئىنگلىزچە خەتنى تونۇمايتتى. ئىلگىرى ئۇ تېخىشىگە ئىنگلىزچە ئۆگەتمىگەنلىكىگە پۇشايمان قىلاتتى، ھازىر بۇ ئىشىغا تۇنجى قېتىم پۇشايمان قىلمىدى.

تېخىشىڭ بۇنى دادىسىنىڭ ئىلاجسىزلىقتىن شىركەتكە ياغان «جىنايەت تارىخى» ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالغان، خەت ئىكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇ تومپىيىپ تۇرغان كونۇبرتتىكى ئىنگلىزچە خەتكە قاراپ قېتىپ قالدى. بۇ ئاي بۇ كۈنلەردە چەت ئەللىككە خەت يازسا قانداق بولىدۇ؟ دادام ئۆزىنىڭ بېشىغا بالا تېپىۋاتامدۇ نېمە؟

ـــ تېز... تېز بارغىن! ـــ خەن زىچى كارىۋىتىدا يېتىپ ئوغلىغا ئۈمىد بىلەن تىكىلىپ شۇنداق دېدى.

ـــ ماقۇل، ـــ تېخىشىڭ دادىسىنىڭ يېنىدىن چىقىپ ئىشكىنى ياپتى، ئەمما دەرۋازا تەرەپكە ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. چېن شۈيەن تېخى ئىشتىن چۈشمىگەنىدى، چىڭ پېكىڭ بىلەن جېيلۇ كارىۋىتىدا ئويناۋاتاتتى. تېخىشىڭ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دادىسىنىڭ يازغان نەرسىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولدى.

تېخىشىڭ كونۇبرتنى ئالدىراپ ئاچتى. ئۇ باشقىلارنىڭ خېتىنى كۆرۈشنىڭ قانۇنسىزلىق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر باشقا ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى. ئىچىدىكى خەت خەنزۇچە يېزىلغانىدى. تېخىشىڭ خەتنى ناھايىتى تەستە، بەزى يەرلەرنى پەرىزگە تايىنىپ ئوقۇدى. بىرىنچى قۇرغا ھاممىسىنىڭ ئىسمى يېزىلغانلىقىنى كۆرۈپ، خەتنىڭ مەزمۇنىنى خىيالەن قىياس قىلدى.

هاممىسى تىەنشىگىنىڭ ئېسىدە ئىدى. ئۇ يىگىرمە يىل ئىلگىرى بىر كېچە قونۇپلا ئەتىسى شىنيۆنى تاشلاپ كەتكەنىدى. شۇ چاغدا ئۇ ئون بىر ياشتا بولغاچقا، بۇ ئىش ھازىرغىچە ئېسىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئاشۇ ئىشىنىڭ بۇ ئائىلىدە ئېغىر جاراھەت قالدۇرغانلىقىنى بارغانسېرى ئېنىق چۈشەنمەكتە ئىدى. ئانىسىنىڭ هاممىسىغا ئۆچ ئىكەنلىكىنى، دادىسىنى ئېلىپ كەتكىنى ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. تىەنشىگىنىڭ ئانىسى خالىغاندا قولغا ئېلىپ بولمىسا تاشلىۋېتىدىغان كىيىم ئەمەستە؟ تىەنشىگىنىڭ ئانىسى ئۇنىڭ هاممىسىغىلا ئەمەس، كۆڭلى قارا دادىسىغىمۇ نەپرەتلىنەتتى، بۇ ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببەتتىن كېلىپ چىققان نەپرەت ئىدى. هاممىسى دادىسىنى ياخشى كۆرگىنى ئۈچۈن قايتىپ كەلگەن، بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىپ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرمۇش كەچۈرمەكچى بولغانىدى. ئانىسى بولسا ئائىلىسىنىڭ ۋەيران بولۇشىدىن، تىەنشىگىنىڭ دادىسىز قېلىشىدىن ئەنسىرەپ هاممىسىنى كەتكۈزۈۋەتكەنىدى.

لېكىن، هاممىسى كېتىپ شىنيۆ دادىسىز قالدى، چوڭلار ھېسابىنى تۈگىتەلمىگەن ئىشنىڭ دەردىنى سىڭلىسى تارتتى. تىەنشىگىنىڭ شۇ تۈپەيلى سىڭلىسىغا ئىچ ئاغرىتاتتى، ئۇنىڭغا چامىسىنىڭ يېتىشىچە كۆيۈنگەن، هالىغا يەتكەنىدى. سىڭلىسى كىچىكىدىن تارتىپ دادىسىدىن ئىنگلىزچە ئۆگەنگەن چاغدىمۇ، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەندىمۇ ھەسەت قىلمىغانىدى، بۇنداق بولۇشىنى ئۆزى ياشىغان دەۋردىن كۆرگەنىدى. بالىلىق چاغلىرىدا دادىسى ئۇنىڭ يېنىدا يوق ئىدى، چىجىنجەي ۋەيران بولغاندىن كېيىن دادىسى قايتىپ كەلدى. لېكىن دادىسى خىزمەتكە چۈشكۈچە بولغان ۋاقىت جاھانىڭ تازا قالايمىقان ۋاقتىغا، قىيىنچىلىق ۋاقتىغا توغرا كەلدى. ئۇ دادىسىنىڭ شۇنچە جىق پۇلغا يارايدىغان قاشتاشلىرىنى ساقلاپ يۈرگەنلىكىنى بىلمەيتتى ۋە بىلمىگىنى ئۈچۈن، پۇل

تېپىپ ئائىلىسىنى بېقىش مەقسىتىدە تولۇقسىزنى پۈتتۈرۈپلا زاۋۇتقا ئىشچى بولۇپ كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ شۇ يىلى ئاران ئون بەش ياشتا ئىدى. ماشىنىنى باشقۇرىدىغان چاغدا بويى پاكار بولغىنى ئۈچۈن تاپىنىنى كۆتۈرۈشكە مەجبۇر بولاتتى. كېيىن ئۇ ھېچقانداق ئىشقا پۇشايمان قىلمايدىغان، ۋايسىمايدىغان بولـدى. جاپانى يەتكۈچە تارتسىمۇ سىڭلىسىنى راھەتكە ئېرىشتۈرۈشنى ئويلايتتى. سىڭلىسىنىڭ پېشانىسىنىڭ ئۆزىنىڭكىدىنمۇ تەتۈر بولىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن!...

تېيەنشىڭ خەتنى يىغلاپ تۇرۇپ ئوقۇدى. دادىسى شىنيۆنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ھاممىسىغا دېمەسلىكى كېرەك ئىدى. بىر ئانا مۇشۇنداق خەتنى كۆرسە قانداق چىدىيالايدۇ. ئۇ دادىسىنىڭ ھاممىسىنى كىلىپ كېتىشكە دەۋەت قىلغان قۇرلىرىنى كۆرۈپ تىترەپ كەتتى. دادىسىنىڭ ھاممىسىنى ئۇنتۇيالماي كىلىۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكۈسى بارلىقىنى ئۇ بىلەتتى، بۇنداق سېغىنىشنى، بۇنداق ئازابنى باشتىن كەچۈرۈپ باققان بولغاچقا، دادىسىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنەتتى. لېكىن، ھاممىسى قايتىپ كەلسە قانداق بولىدۇ؟ ھاممىسىنى كۆرسە ئانىسىنىڭ ئەقلىدىن ئېزىپ قېلىشى تۇرغان گەپ. شۇنچە ياشقا كىرگەن ئادەمنى نېمىدەپ يەنە زەربىگە ئۇچرىتىمىز؟ ئۆيدە ئۇنىڭ ئوغلى، كىلىنىدىن باشقا يەنە نەۋرىلىرىمۇ بار تۇرسا. بۇ ئىشلارنى چېنى شۇيەن بىلمەيتتى. ئەمدى نەۋرىلىك بولۇپ قالغاندا كونا خامانىنى سورۇپ نېمە قىلىدۇ؟ دادام يۈز - ئابرۇيىمىزنى بىراق تۆكۈپ ئائىلىمىزنى تەلتۆكۈس ۋەيران قىلماقچىمىكەنە؟ ھېلىمۇ بۇ ئۆي نېمىگە ئوخشاپ قالدى؟

تېيەنشىڭ خەتنى ئوقۇپ بولدى، غەزەپتىن كۆزلىرىگە قىزىللىق تىقىلدى. دادىسى ئەقلىدىن ئېزىپ قاپتۇ.

تېيەنشىڭ خەتنى ئۇششاق يىرتىپ مەشكە سېلىۋەتتى، مەشكە ئېسىلغان چوڭ قازاندا دادىسىنىڭ دورىسى قاينىۋاتاتتى.

خەن زىچى كارىۇنتىدا كۆزىنى يۇمۇپ يېتىپ ئىچىدە ئاي ـ كۈننى ھېسابلاۋاتاتتى. ھازىر خەلقئارالىق يوللانمىلارغا پاراخوت ئىشلىتىلمەيدۇ، ئايروپىلان يوللانمىلىرى بىر ھەپتىدىلا يېتىپ بارىدۇ. بىگىيۇ خەتنى تاپشۇرۇۋېلىپلا يولغا چىقىدۇ. ئۇ چاغدا بىر ھەپتىدىن كېيىن يۇز كۆرۈشىدىغان گەپ. شۇنىڭغىچە سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈش كېرەك. بىگىيۇنى كۆرمىسە ئۇنىڭ جېنى چىقمايدۇ. كۆرۈشكەندىن كېيىن يىغلايدىغىنى ئېنىق. مەيلى، ئايرىلىش يېشى ئاچچىق، ئۇچرىشىش يېشى تاتلىق بولىدۇ. شۇلارنى ئويلاپ خەن زىچى خېلى روھلىنىپ قالدى.

تېيەنشىڭ دورا قاچىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى:

— دادا، دوراڭنى ئىچىۋالغىن!

خەن زىچى ئالدىراپ كۆزىنى ئېچىپ ئۆرە بولدى.

— خەتنى... سېلىۋەتتىڭمۇ؟

تېيەنشىڭ قولىدىكى قاچىنى كارىۋاتنىڭ ئالدىدىكى شىرەگە قويۇپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرۇپ دېدى:

— ياق.

— نېمىشقا؟ — خەن زىچىنىڭ ئاچچىقى كەلدى. مۇشۇنچىلىك ئىشنىمۇ ئورۇندىيالمىسا قانداق بولىدۇ؟ — تېز بار! بىر كۈن... بالدۇر سالساڭ، بىر كۈن بالدۇر تېگىدۇ!

دادىسىنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا تۇرغان تېيەنشىڭ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ئاچچىق خورسىندى. كۆڭلىدىكى گەپنى دەپ خەتنى ئېچىپ ئوقۇغىنىنى چاندۇرۇپ قويسا، دادىسىغا قاتتىق ئېغىر كېلەتتى. شۇڭا ئۇ باھانە كۆرسىتىشكە مەجبۇر بولدى:

— ھازىر چەت ئەللىكلەر بىلەن ئالاقە قىلغىلى قويمايدىكەن. يۇقىرىدىن تەكشۈرۈپ بىلىۋالسا بوش قويماسمىش.

— ھە... — خەن زىچى ھودۇقۇش ئىچىدە خۇنسىز كۆزلىرىنى چەكچەيتتى، — خەتنى سالالمىدىڭمۇ؟

— ھەئە، — تېيەنشىڭ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە دورا قاچە-

سىنى ئېلىپ دادىسىنىڭ يېنىغا يېقىن كەلدى.

— ئەمىسە... خەتچۇ؟ — خەن زىچى لياڭ بىڭيۈگە يازغان خېتىنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلاپ ئوغلىنىڭ بىلىكىنى كاپپىدە تۇتتى.

— كۆيدۇرۇۋەتتىم، — دېدى تېەنشىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ. ئۇ تولىمۇ خىجىللىق ھېس قىلىپ دادىسىنىڭ چىرايىغا قارىيالمىدى. ئۇنىڭغا خەتنى كۆيدۇرۇۋېتىشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى.

— كۆيدۇرۇۋەتتىم؟ — خەن زىچىنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتتى، — كۆيدۇرۇۋەتتىم... كۆيدۇرۇۋەتتىم...

خەن زىچى بىرئازدىن كېيىن لاسسىدە بولۇپ قېلىپ ئوغلىنىڭ قوللىرىنى ئىتتىرىۋەتتى، ئۆزى كارىۋاتقا ھالسىز يېقىلىدى.

دورا قاچىسى پىششىق قىش يانقۇزۇلغان يەرگە چۈشۈپ چېقىلىپ كەتتى، ئىچىدىن قان رەڭگىگە ئوخشاش قاپقارا سۇيۇقلۇق تۆكۈلدى. ئەمدى ئۇنىڭ بۇ قىرتاق دۇنياسى ئىچىشكە رايى يوق ئىدى، ئىچكەن بىلەنمۇ بەربىر كېسىلگە شىپا بولمايتتى. تاماق يېيىشكىمۇ رايى يوق ئىدى، جانسىز گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن بىر نېمە يېيىشنىڭ ئەمدى ھاجىتىمۇ قالمىغانىدى.

يېرىم كېچە بولغانىدى، يامغۇر چېلەكلەپ قۇيۇۋاتاتتى. يامغۇر خۇددى «بارلىق پاسكىنىچىلىقلارنى پاك - پاكىز يۇيۇپ تاشلايدىغان» دەك قاتتىق يېغىپ كېتىۋاتاتتى.

بورانلىق يامغۇردا ئۆگزىدىكى يېرىمى چېقىلىپ كەتكەن پار - پۇر بېزەك ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ئىچكەركى ھويلىدىكى تاشئالما بىلەن ئانار دەرەخلىرى يىلتىزىدىن قومۇرۇلۇپ كەتتى، ئايۇاندىكى رەڭلىك رەسىمنىڭ بويالغلىرى ئېقىپ، يەردە ياتقان تاش-

ئالما بىلەن ئانار دەرەخلىرىنىڭ ئەتراپىنى بىر ئالدى.

جەنۇبىي ھۇجرىدا ياتقان خەن زىچى سەكراتقا چۈشۈپ قالغا-نىدى.

ئۇنىڭ بىھوش ھالەتتە ئاغزىغا بىر نەرسە سالماي ياتقىنىغا خېلى بولغانىدى. ئۆزىنىڭ ئاشۇ ھالەتتە قانچىلىك ياتقىنىنى، چېسلاغا قانچە بولغانلىقىنى بىلمەيتتى، بۇلارنىڭ ئەمدى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەھمىيىتى قالمىغانىدى، پەقەت جېنىنىڭ پاتراق چىقە-شىنى، ئۆلۈمىنى كۈتۈپ ياتاتتى.

ئۆلىمەن دەپلا ئۆلۈۋاتقىلى بولمايدۇ، ئۇنىمۇ ئازاب بىلەن كۈتۈش كېرەك...

خەن زىچى ئاشۇ ئازابلىق كۈتۈشلەر داۋامىدا باقىي ئالەم-لىكى ئادىمىگە ئايلانغان قىزىنىڭ ئۆزىنى «دادا...» دەپ چا-قىرغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ قىزىنىڭ قېشىغا بېرىش ئالدىدا تۇراتتى.

ئۇستازى لياڭ يېچىكىنىڭ ئۆزىنى «زىچى...» دەپ چا-قىرغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ ئۇستازىنىڭ قېشىغا بېرىش ئالدىدا تۇراتتى.

ئۇ بوۋىسى توروردىنىنىڭ ئۆزىنى «ئىبىراھىم...» دەپ چاقىرغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ بوۋىسىنىڭ قېشىغا بې-رىش ئالدىدا تۇراتتى. بەلكىم بوۋىسى ئۇنى ئۇ ئالەمدە بۇرۇنلا كۈتۈۋاتقاندۇ.

بوۋىسى توروردىن ئۇنىڭ كېيىنكى ئىسمىنى بىلمەيلا كې-تىپ قالدى. بوۋىسى توروردىن ئۇنى بېقىۋالغان چاغدا ئۇنىڭغا ئىبىراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمىنى قويغانىدى. خەن زىچى ھازىر ئۆزىنى ئاشۇ ئىسمىنىڭ ئالدىدا يۈز كېلەلمەيدىغاندەك ھېس قىلىدۇ.

ئىبىراھىم ئەلەيھىسسالام، ئاللانىڭ سادىق مۇرتى ۋە ئەل-چىسى. ئۇ قەدىمىي بابىلون پادىشاھلىقىدىكى كىشىلەرنى ئاللا-

نىڭ بىر ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەۋاتىمەن. شۇ ئەلدىكى كىشىلەر ئۇنى باغلاپ ئونقا تاشلىغان. ئاللا ئوتنىڭ تەپتىنى ياندۇرۇۋەتكەن، نەتىجىدە، ئارغامچىلا كۆيۈپ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ساق قالغان.

ئىبراھىم چۈشىدە ئاللانى كۆردى، ئاللادىن ئۇنىڭغا ئوغلى ئىسمائىلنى ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلىش توغرىسىدا ۋەھىي كەلدى. پەيغەمبەرلەرنىڭ چۈشى ئوڭغا تارتاتتى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولغىنى ئۈچۈن، ئاللانىڭ ھۆكمىگە چىداپ ئوغلى ئىسمائىلغا مۇنداق دېدى:

— ئوغلۇم، ئاللا سېنى ئۆلتۈرۈشۈمنى بۇيرۇدى. سەن ئۆلۈشنى خالامسەن؟

ئىسمائىل مۇنداق دېدى:

— دادا، ئاللانىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈڭ، ئاللانىڭ ھۆكمى شۇنداق بولغاندىكىن مەن چىدايمەن. گېلىمغا پىچاق سۈرتۈلگەندە تىپىرلاپ كەتمەسلىكىم ئۈچۈن بەدىنىمنى ئارغامچا چىڭراق باغلاڭ. كىيىمىمنى سالدۇرۇۋېتىڭ، ئانام قان يۇقى كىيىمىمنى كۆرسە چىدىيالمايدۇ. جېنىم ئىتتىك چىقماي قالمىسۇن، پىچاقنى ئىتتىكرەك بىلەڭ!

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ توختىماي سۆيۈپ كەتتى، كۆز ياشلىرى يامغۇردەك قۇيۇلدى. ئۇ ئوغلىنى ئىككى مۈرىسىدىن باغلاپ يەرگە يېقىتتى ۋە پىچاقنى ھەلقۇمىغا شىلتىدى، ئەمما ھەرقانچە قىلسىمۇ پىچاق ئۆتمىدى...

ئىسمائىل شۇنداق دېدى:

— دادا، يۈزۈمنى يەرگە قارىتىپ قويۇڭ، بولمىسا قېنىنالغىنىمنى كۆرۈپ ئىچىڭىز ئاغرىپ قالىدۇ، ئاللانىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلمىسۇن.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پىچاقنى قايتىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئوغلىنىڭ بوينىغا سۈرتتى...

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللاغا مانا مۇشۇنداق ئىخلاس بىلەن ئېتىقاد قىلدى، ئاللا ئۇچۇن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى تەقدىم قىلىشتىن ئايانمىدى. لېكىن، ئاللا ئۇنىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈرمەدى. پەيغەمبەر ئوغلىنىڭ گېلىغا پىچاق سۈرتۈۋاتقان چاغدا، ئىككى پەرىشتە ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا قۇربانلىق ئورنىدا بىر قوچقارنى ئېلىپ كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىسلام كالېندارى بويىچە ھەر يىلى 12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى مۇسۇلمانلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان مىنا جىلغىسىغا كېلىپ پەيغەمبەرنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا سېغىنىدىغان، پۈتكۈل دۇنيادىكى مۇسۇلمانلار ئاشۇ كۈنى قۇربان ھېيت ئۆتكۈزىدىغان بولدى. . .

پەيغەمبەرنىڭ تۇنجان يولىنى ئەسلەش بىلەن تەڭ خەن زۇ-چىنىڭ ئىچى ئازابتىن ئۆرتىنىپ كەتتى. ئۇ پەيغەمبەرنىڭ ئىس-مىگە داغ تەگكۈزدى، تورورىدىنىڭ ئۇمىدىنى يەردە قويدى. مەككىگە ھەجگە بېرىش يولىدا ئۇ بوۋىسى تورورىدىندىن ئايرى-لىپ قالدى، ساختا دۇنيانىڭ نىقابلىرى ئۇنىڭ كۆزىنى توسۇ-ۋالدى. ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى قاشتاشقا بېرىلىپ مەجنۇنلارچە ئۆتـ-كۈزدى. قاشتاش ئۇچۇن ھەجگە بېرىشتىن ۋاز كەچتى؛ ئايالىنى تاشلاپ كەتتى؛ قىزىنى ئانىسىدىن مەڭگۈگە ئايرىۋەتتى. . . ئۇ پۈتۈن ئۆمرىدە قاشتاشقا تەلپۈنۈپ ئۆتتى. قاشتاش ئۇچۇن جە-نىنى بەرمىگەن بولسا، ئېھتىمال ئۇ شۇنچە جاپالارنى تارتىپ بۇنداق ئەگرى ـ توقاي يوللاردا ماڭماس بولغىيدى. ئەمدى ھايات يولىدا قايتىدىن مېڭىپ باققىلى بولمايدۇ. جېنى دەپ بىلگەن قاشتاشلىرىمۇ ئاخىر يوقالدى. ئۇ ئەجەبمۇ ئېزىپتۇ! ئەسلىدە ھېلىقى قاشتاشلار «قاشتاش پادىشاھى» دەپ نام ئالغان خەن زىچىگە، ئەينى يىللاردىكى «قاشتاش پىرى» دەپ نام ئالغان لياڭ بوۋايغا، ھېچقانداق ئادەمگە مەنسۇپ ئەمەس ئىكەن. ئۇلار قاشتاش ئۇچۇن قۇل بولۇپ ياشىغىنىغا تۇشلۇق ئۇ نەرسىلەرنى

قولىدا ئۇزۇن تۇتۇپ تۇرالماپتۇ. ئۇ قاشتاشلار ئۈنىڭ قولىدىن ئۇزۇلمەس ئېقىنغا چۈشۈپ ئېقىپ كېتىپتۇ. ئەمدى ئۇ قارا تۇپراقنىڭ قوينىغا هارغىن گەۋدىسىنى، جانسىز روهىنى، قانسىز چە قېتىملاپ جاراهەتلەنگەن يۈرىكىنى، مەڭگۈ مەغپىرەت قىلىنمايدىغان ئېغىر گۇناهلىرىنى ئېلىپ قۇرۇق قول كېرىپ كېتىدىغان بولدى . . .

خەن زىچى ئەنە شۇنداق تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرۈپ قىيامەت ئىنىڭ ئىشىكىنى ئىزدەپ كېتىۋاتاتتى.

«قۇرئان كەرىم» دە پۈتكۈل ئىنسانىيەت قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان قىيامەت كۈنى توغرۇلۇق ئالدىن بېشارەت بېرىلگەن.

قىيامەت كۈنى ئاسمان يېرىلىپ قۇياش تۇتۇلىدۇ، يۇلتۇزلار ساقىشقا باشلايدۇ، قاتتىق يەر تەۋرەپ تاغلار گۈمۈرۈلىدۇ، دېڭىز ـ ئوكيانلاردا دەهشەتلىك دولقۇن كۆتۈرۈلىدۇ، ئىنسانلار هەر تەرەپكە پېتىراپ قېچىۋاتقان پەرۋانىلەرگە ئوخشاپ قالىدۇ. ئۆلۈكلەر تىرىلىپ هەر بىر جەسەتنىڭ روهى سوئال ـ سوراق ئىتىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئاللانىڭ ئالدىدا پەيدا بولىدۇ. پەرىشتىلەر هەربىر ئادەمنىڭ ئۆمرىدە قىلغان ئىشلىرىنى خاتىرىلەپ ماڭغان ساۋاب ـ گۇناه خاتىرىسىنى ئېچىپ تەييار قىلىدۇ. ئۇ كۈنى هايات چاغدىكى بايلىق، ئورۇن ـ مەرتىۋە، نوپۇز دېگەنلەر ئەهمىيەتسىز نەرسىگە ئايلىنىدۇ، هەر قانداق توۋا ۋە يېلىنىشلار كار قىلمايدۇ، هېچكىم هېچكىمنى قۇتقۇزالمايدۇ. ئاللا هەربىر ئادەمنىڭ ياخشىلىقلىرى بىلەن ئەسكىلىكلىرىگە قاراپ بارار جايىنى بەلگىلەيدۇ. ياخشىلار جەننەتتىن ئورۇن ئالىدۇ، ئەسكىلەر دوزاخقا كىرىدۇ.

دوزاخقا كىرگەنلەرنىڭ ئۈستۈبشى توم ئارغامچىلار بىلەن باغلىنىدۇ، تومۇرى كېسىپ تاشلىنىدۇ، تېنى ئوت ئىچىدە كۆيىدۇ. ئۇيقۇ، ئاش ـ تائام دېگەنلەر ئۇلارغا يوق بولىدۇ. قان ـ زەردابنى، مېتال ئېرىگەندە چىققان سېسىق سۇنى ئىچىدۇ.

دۇ. قىلغان گۇناھلىرى ئۈچۈن يەتكۈچە جاپا تارتىدۇ. ئۇلارغا مىڭ كۈچىسىمۇ بىرەر قېتىم ئۆرۈلۈۋېلىش پۇرسىتى بېرىلمەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە قىيامەتنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقى توغرۇلۇق بېشارەت بېرىلمىگەن، ئەمما ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئادەمنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقى ئېيتىلغان...

خەن زېچىنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساۋاب - گۇناھ خاتىرىسىگە نېمىلەر يېزىلغانلىقىنى، بارار جايىنىڭ قەيەر بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى.

خەن زېچى جەننەتتە ئۆزىگە ئورۇن يوقلۇقىنى قىياسەن پەملىدى، چۈنكى ئۇنىڭ گۇناھى بەك ئېغىر ئىدى، ئۇدۇل دوزاخقا كىرىشى مۇمكىن ئىدى.

ئۇلۇم ئازاب - رىيازەتلەرنىڭ ئاخىرلاشقانلىقى ئەمەس، تېخىمۇ زور كۈلپەتلەرنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

سىرتتا يامغۇر شارىلداپ يېغىۋاتاتتى. جەنۇبىي ھۇجرىنىڭ ئۆگزىسىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى، تامدا يامغۇر سۇيى تارام - تارام ئىز قالدۇردى...

خەن زېچى تەشۋىشلىك كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى.

ئۇ چىڭپېڭ بىلەن جېيلۇنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا تۇرغانلىقىنى خىرە - شىرە كۆردى. نەۋرىلىرى ئۇنىڭ ئويغانغىنىنى كۆرۈپ تاتلىق ئاۋازدا ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى:

— بوۋا...

خەن زېچى چېن شۇيەن بىلەن تېخىنىمۇ كۆردى. ئۇلار ئۇنى ئۇممىدلىك ئاۋازدا چاقىردى:

— دادا...

خەن زېچى ئوبدانلا قېرىلىق يەتكەن ئايالى لياڭ جۇنبىنىڭ ئۆزىگە قىيالماسلىق نەزىرى بىلەن قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ قەلبىنى بىردىنلا چوڭقۇر خىجالەت تۇيغۇسى چىرمىۋالدى.

— بىئېر. . . — خەن زىچى قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئاران ئېچىپ ئايالىنىڭ كىچىك ئىسمىنى چاقىردى، — سىلەر- نى تاش. . . تاشلاپ كېتىدىغان ئوخشايمەن. . .

— چى ئاكا! — يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاشقان خەن خانىمۇ ئېرىنىڭ ئىسمىنى بالىلىق ۋاقتىدىكى ئادىتى بويىچە چاقىردى. كۆز ياشلىرى سولغۇنلۇق قاپلىغان كۆزلىرىدىن تارىلاپ ئاقتى.

— ياق، سىز كەتمەيسىز. ياخشى بولۇپ كېتىسىز. بالىلارنى ئېلىپ. . .

خەن زىچى ئايالىغا جىممىدە قاراپ قالدى. قەلبىنى ئۇمىد- سىزلىك چۇلغۇۋالدى. ئۇ پەرىشتىلەرنىڭ ئۆزىنى ئالدىراتقىنىنى كۆرگەن، كىشەن - كويزىلارنىڭ شاراقشىغىنىنى ئاڭلاپ قالغا- نىدى. خەن زىچىنىڭ مۇزلاش ئالدىدا تۇرغان قەلبىنى ئېغىر بىر ۋەھىمە ئىلكىگە ئېلىۋالدى.

— بىئېر. . . — خەن زىچى تۇيۇقسىز تىترەڭگۈ قوللىرى بىلەن خوتۇنىنىڭ بىلىكىنى تۇتۇۋالدى، — مەن. . . قور. . . قورقۇۋاتىمەن. . .

خەن خانىمنىڭ يۈرىكى ئېغىپ كەتتى، ئۇ ئېرىنىڭ راست- تىنلا بولالماي قالغىنىنى سېزىپ ئۆلگۈرگەنىدى.

— قورقماڭ، — خەن خانىم ئېرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئېچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان ئازابلىرىنى تەستە باسقاچ دېدى، — ھەممە نېمىگىزنى ئاللاغا تاپشۇرىمىز، ئاللانى باشپا- ناھ دەپ بىلىمىز، ھېچنېمىدىن قورقمايسىز! — بۇ خەن خا- نىمنىڭ ئېرىنى ئىمانى بىلەن كېتىشكە قىلغان دالالىتى ئىدى. بۇ، ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنىڭ بىردىنبىر يولى ئىدى. . .

— بىراق، مەن. . . — خەن زىچى ئايالىنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەي چىڭگىدە تۇتۇۋالدى، چىرايىدىكى قورۇقلار لە- پىلداپ كەتتى، — مەن. . .

خەن خانىم ئېچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان ھەسرىتىگە چىدە-

يالماي يۇزىنى ئېرىنىڭ قولىغا ياقتى، كۆز ياشلىرى چىجىنجەي ئۇچۇن، ئانا ـ بالا ئۇچۇن بىر ئۆمۈر تىنىم تاپماي ئىشلىگەن ئاشۇ قوللارغا قۇيۇلدى. لېكىن، ئېرىنى ئېلىپ قېلىشقا خەن خانىمنىڭ قۇربى يەتمەيتتى.

ــ ئاللا راستتىنلا ئېلىپ كېتىشنى بۇيرۇغان بولسا، ئۆيدىن غەم يېمەڭ. تا... تاپىلايدىغانلىرىڭىز بارمۇ؟

ــ مەن... مەن گۇناھ قىلدىم، ــ خەن زىچى قورقۇنچ ئىچىدە تىترەپ يوغان، نۇرسىز كۆزلىرىنى ئاچتى، ــ مەنمۇ... مۇسۇلمانمۇ؟

ــ نېمە دەۋاتىسىز؟ ــ خەن خانىمنىڭ يۇرىكى قارتتىدە قىلىپ قالدى. بىر مۇسۇلمان خۇدانىڭ مۆمىن بەندىسى ئۆزىدىن گۇمانلانسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇ بىردىنلا ئېرىنىڭ تىنىقى ئۇزۇلۇش ئالدىدا قالايمىقان گەپلەرنى قىلىپ گۇناھىنى تېخىمۇ ئېغىرلىتىۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ قالدى.

لېكىن، خەن زىچى ئۆزىنى ئوبدان چۇشىنەتتى، نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ناماز ئوقۇمىغان، روزا تۇتمىغان، قۇرئان ئوقۇمىغانلىقى ھەتتا سۇۋېيىش قانىلىدىن ئۆتىدىغان چاغدىمۇ مەككىدىكى ئۇلۇغ تاۋاپلىرىغا بېرىشنى ئويلاپ باقمىغانىدى. مۇشۇنداق ئادەمنى مۇسۇلمان دېگىلى بولامدۇ؟ يەنە كېلىپ، ئۇ ئۆزۈندىن بېرى بىر ئىشنى ئىچىدە يوشۇرۇن تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى. مۇشۇ گۇناھلىرى بىلەنمۇ ئۇنىڭ دوزاخقا كىرىپ كېتىشى مۇمكىن...

ــ مەن... خۇيزۇ ئەمەس! ــ ئۇ ئاخىر تىترەڭگۈ، خىرقىراق ئاۋازدا نۇرغۇن يىللاردىن بېرى يۇرىكىنى قاماللاپ كەلگەن سىرىنى دەۋەتتى.

خەن خانىم چۆچۈپ كەتتى:

ــ جۆيلۇگىلى تۇردىڭىزغۇ ئەمدى؟

ــ ياق... ــ خەن زىچى سوراق سۇۋېسىغا يالاپ چىقىدىغان گۇناھكارەك تەشۋىش ئىچىدە ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرى-

نى دېيىشكە باشلىدى، ــ مەن. . . خەنزۇ بالىسى، بوۋام تۇرو-
رىدىن مېنى بېقىۋالغان. مەن ئۇنىمۇ، ئۇستامنىمۇ. . . سېنىمۇ
ئالدىدىم. بۇ گەپنى ئۇزۇندىن بېرى دېيەلمەي كەلگەن. . . مەن
قورقۇۋاتىمەن. . .

خەن خانىم، تيەنشىك، چېن شۇيەن ئورنىدا داڭقېتىپ
تۇرۇپ قالدى. خەن ئائىلىسىنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ تېنىدە خۇيزۇ
بىلەن خەنزۇنىڭ قېنى تەڭ ئاقسا ـ ھە؟

خەن زىچى چەكسىز قورقۇنچ ئىچىدە قالدى. ئۇنىڭ يوغان،
گۆشسىز كۆزلىرىدە پىلىلداپ تۇرغان نۇر ئۆچەيلا دەپ قالغاندى،
بۇرنىغا ئەجەلنىڭ ھىدى پۇراپ تۇراتتى. ئۇ خۇيزۇلارنىڭ
ئارىسىدا بىر ئۆمۇر خۇيزۇ دېگەن نام بىلەن ياشىغان خەنزۇنىڭ
ئاقمۇتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى.

ــ دادىسى، نەدىكى يوق گەپلەرنى قىلىۋاتىسىزغۇ! ــ
خەن خانىم ئوغلىغا، كېلىنىگە، ئۆزىگە قارىتىپ تۇرۇپ شۇنداق
دېدى. ئۇ ئۆز ئېرىنىڭ كاپىر بولۇپ چىقىشىغا ھەرگىز ئىشەن-
مەيتتى، شۇنداق بولۇشىنىمۇ خالىمايتتى. ياق، بۇنداق بولۇشى
مۇمكىن ئەمەس، خەن زىچى قالايمىقان سۆزلەۋاتىدۇ. ئەينى
چاغدا ئۇ چۈمنجۇدىن كەلگەن. چۈمنجۇ خۇيزۇلار ئەڭ بۇرۇن
ئولتۇراقلىشىپ قالغان جاي. ئۇ تورورىدىن بابا بىلەن يول بويى
خەتمىقۇرئان قىلىپ ئىمان بىلەن كەلگەن. يەنە كېلىپ ئۇنىڭ
بوۋىسى تورورىدىن ساھابە ھىسامىدىنىنىڭ يېقىن جەمەت ئەۋلا-
دى. خەن خانىم ياشلىقىدا خەن زىچى بىلەن مەسچىتتە مەرىكە-
سىنى ئۆتكۈزۈپ ئۆمۇرلۇك ئەر ـ خوتۇنلاردىن بولۇشقان. خەن
زىچى خۇيزۇلارنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرىغا بىر ئۆمۇر ئەمەل
قىلدى، چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى قىلىپ خۇيزۇلارنىڭ يۈزىنى
يورۇق قىلدى، بىر ئۆمۇر ئاللانىڭ ئەمرى بويىچە ئىش كۆردى.
ئۇنىڭ يۈزىگە بىلەن بولغان سەۋەنلىكىنى كەچۈرۈۋېتىشكە بولە-
دۇ. ئۇ ھەقىقىي خۇيزۇ، ھەقىقىي مۇسۇلمان! تىنىقى ئۇزۇلەي

دېگەندە يوقىلاڭ گەپلەر بىلەن بىر ئۆمۈر قىلغان ياخشى ئىشلەرىنى يۈيۈۋېتىشىگە قاراپ تۇرسا بولمايدۇ! خەن خانىم ئۆزىنى بېسىۋېلىپ ئېرىنىڭ قولىدىن تۇتتى ۋە چىرايىغا بىر خىل سەمىمىيەت ئىچىدە تىكىلىپ تۇرۇپ:

— سىز ھەقىقىي مۇسۇلمان، بۇنىڭغا شەك كەلتۈرسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ تېز ئاللادىن گۇناھىڭىزنى تىلەڭ، ئايەت ئوقۇپ ئىمانىڭىز بىلەن كېتىڭ. شۇنداق قىلسىڭىز ھەرقانچە ئېغىر گۇناھ قىلغان بولسىڭىزمۇ ئاللا سىزنى كەچۈرۈۋېتىدۇ! — دېدى.

— ماقۇل... — خەن زىچى ئۆزىنىڭ ئالدىدا خوتۇنىنىڭ دېگىنىدىن باشقا يول قالمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئىلاجسىز-لىق ئىچىدە شۇنداق جاۋاب بەردى ۋە ئاجىز، ئۆزۈك ئاۋازدا ئىمان ئېيتتى:

— لائىلاھە ئىللەللا مۇھەممەدەن روسۇلىللا.

خەن زىچى ئاللانىڭ ئۆزىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغان - قىلمىغانلىقىنى بىلمەيتتى، ئەمما نېمىلا بولسۇن ئالدىغا قاراپ مېڭىشى كېرەك ئىدى.

خەن زىچى سېرىق توپا ئىچىدىكى ئىككى مېتىر چوڭقۇر-لۇقتىكى گۆرنى، قاپقارا كېپەننى كۆرگەندەك بولدى. ئالدى تەرەپتە ئۇنى چەكسىز قاراڭغۇلۇق، تۇگىمەس كېچە كۈتۈپ تۇراتتى.

— ماڭا... شام... ئەكىلىپ بېرىڭلار... — قاراڭ-غۇلۇقتىن قورقۇپ كەتكەن خەن زىچى ئىختىيارسىز يورۇقلۇق-نى سېغىنىپ قالدى. ئازراق بولسىمۇ يورۇقلۇق چۈشۈرەلەيدە-غان بىرەر تال شام بولسا، ئۇ ئالدىغا قاراپ خاتىرجەم ماڭالايتى.

— شام؟ شامنى نېمە قىلىسىز؟ — خەن خانىمنىڭ كۆز ياشلىرى ئېرىنىڭ قورايدەك قولىغا تامچىلىدى، دېرىلدەپ تىت-

ھەۋاتقان ئاشۇ قوللار ئۇنىڭدىن ئاخىرقى قېتىم ئازراق يورۇق-لۇق بېرىشنى تەلەپ قىلىۋاتاتتى.

خەن خانىم ئېرىنىڭ بۇ كىچىككىنە ئارزۇسىنى قاندۇرمىسا بولمايتتى.

خەن خانىم ئىككى تال شامنى ئېرىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ئىككى تال ئاجىز، سارغۇچ نۇر جۇدۇنلۇق كېچىدە تەۋرىنىشكە باشلىدى.

شامنىڭ يورۇقى خەن زىچىنىڭ كۆزىگە چۈشتى، ئورىدەك ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئۇ كۆزلەرنىڭ قارىچۇقى تارتىلىپ كەتكەندى.

خەن زىچى كىرىشىپ قالغان قوللىرىدا ئىككى شامنى چىڭ-ئىدە تۇتۇپ، ئۆكۈنۈش، ئەپسۇسلۇق، قورقۇچ ھەم ئۈمىد ئىچىدە لاغىلداپ تىترىگىنىچە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى...

خاتىمە ئەرۋاھ

1979 - يىلى ياز.

سەھەر تۇمانى قەدىمىي «بىلىمدان» قەسرىنىڭ ئاسمىنىدا لەيلەپ يۈرەتتى، قۇياش ئۆزىنىڭ ئاجىز نۇرلىرىنى قىزغۇچ دەرۋازىغا سېپەتتى.

دەرۋازىغا ئالا - بۇلماچ رەڭدە يېزىلغان: «ئۇنچە بىلەن زۇمرەت، تولۇن ئاي بىلەن مەيسەن شامال» دېگەن خەتلەر تېخى پۈتۈنلەي ئۆچۈپ كەتمىگەنىدى.

لياڭ بىگىيۇ دەرۋازىغا قارىغىنىچە مۇرەككەپ ھېسسىياتلار ئىچىدە تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ يەردىن ئايرىلغىنىغا ئوتتۇز ئۇچ يىل بوپتۇ. چاچلىرى قۇندۇزدەك قاپقارا قىز ۋاقتىدا كېتىپ ئاقۇاش مومای ھالىتىدە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئوتتۇز ئۇچ يىلدا جاھاننىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە بېرىپ ھەممە يەرنى كۆردى، لېكىن قاتمۇ قات تاغ - دەريالار توسۇپ تۇرغان بۇ ئائىلىسىنى ئۇنتۇيالمای كەلدى. چۈنكى بۇ يەردە ئۇنىڭ قىزى بار ئىدى. ئۇ كۈندە دېگۈدەك يۈرتى تەرەپكە سېغىنىش ئىچىدە قاراپ كېتەتتى، كېچىلىرى چۈشىدە «شىنيۆ» دەپ چاقىراتتى. بۇ چاغقىچە قىزىمۇ ئوتتۇرا ياشلىق ئايال بولۇپ بولغاندۇ. ئەمدى ئۇنىڭ ئارمىنى ئىشقا ئاشىدىغان بولدى. دېمىسىمۇ ئۇ ھازىر ئاتىمش ياشلىق مومايغا ئايلاندى. ئەمدى كەلمىسە قىزىنى كۆرەلمەيمۇ قالار؟

لياڭ بىگىيۇنىڭ قەدىمى تاش پەلەمپەيدە توختاپ قالدى. ھاياجانلانغىنىدىن يۈرىكى ھېلىلا كۆكرەك قەپىسىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق سوقۇپ كەتتى.

ئۇ «نۇقتىلىق ئاسارئەتىقىلەرنى قوغداش ئورنى» دېگەن خەت ئويۇلغان ئاق مەرمەردىن ياسالغان بەلگىگە قاراپ ئىختىيار-سىز گاڭگىراپ قالدى. بۇ ئۆيدە بىرەر ئۆزگىرىش بولدىمىكىنە؟ قانداقسىگە بۇ خەت يېزىلىپ قالغاندۇ...

لياڭ بىگىيۇ دەرۋازىنى قېقىش ئۈچۈن قولىنى كۆتۈردى، يۈرىكى يەنە دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئاخىر جىددىي-لەشكەن هالدا دەرۋازىنىڭ هالقىسىنى تېز - تېز شاراقشىتتى.

هويلا ئىچىدىن قەدەم تىۋىشى ئاڭلىنىپ دەرۋازا ئېچىلدى. تېرىسى ئاپئاق، چىرايى سۈزۈك، كۆزلىرى قاپقارا، كىرپىكلە-رى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان چىرايلىق بىر قىز دەرۋازا ئىچىدە ئۇنىڭغا هەيرانلىق ئىچىدە قاراپ تۇراتتى.

— شىنيۆ! شىنيۆ! — لياڭ بىگىيۇ ئېتىلىپ بارغان پېتى هېلىقى قىزنى قۇچاقلىۋالدى. ئاه، كېچە - كۈندۈز سېغىنغان قىزى بىلەن ئاخىر كۆرۈشتى!

— سىز كىم؟ مەن سىزنى تونۇمايمەن! — هېلىقى قىز ئۇنىڭ قۇچىقىدىن چۆچۈپكىنە ئۆزىنى ئەپقېچىپ ئىچكىرىگە قا-راپ توۋلىدى، — ئانا، تېز بۇياققا چىقىڭا!

لياڭ بىگىيۇ مەڭدىگىنىچە قولىنى چۈشۈرۈۋالدى. هە، بۇ شىنيۇ ئەمەس ئىكەن - دە. توغرا، شىنيۆ بۇ چاغقا ئوتتۇز ياشتىن ئاشتى. قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشىغىنىغا قارىغاندا بۇ شىنيۆنىڭ قىزى ئوخشايدۇ، مومىسىنى تونۇيالمىدى.

دەرۋەقە بۇ قىز شىنيۆ ئەمەس، چېن شۇيەننىڭ ئون تۆت ياشلىق قىزى جيېلۇ ئىدى، تۇرقىدىن شىنيۆگە بەكمۇ ئوخشايت-تى.

چېن شۇيەن قىزىنىڭ چاقىرغىنىنى ئاڭلاپ ئالدىراپ يۈگۈ-رۈپ چىقتى ۋە دەرۋازىدىن كىرگىلى تەمشىلىۋاتقان لياڭ بىگىيۇ-نى كۆرۈپلا: «ۋاي ئانام!» دەپ توۋلىۋەتتى.

چېن شۇيەن قازا قىلغىلى ئون نەچچە يىل بولغان قېينانا-سىنى تىرىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قالغاندى.

«ئانام!» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ، لياڭ بىگيۈنىڭ يۈرىكى خوشلۇقتا بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئالدىدا تۇرغان بۇ ئوتتۇرا ياشلىق ئايال چوقۇم ئۇنىڭ قىزى!

— شنيۆ! — لياڭ بىگيۈ چېن شۇيەنگە ئۆزىنى ئاتتى، — شنيۆ قىزىم، ئاناڭ قايتىپ كەلدى!

— سىز... — چېن شۇيەن تېڭىرقاپ ئالدىدىكى چىرايى قېيىنانىسىنىڭكىگە ئوخشايدىغان، ئەمما ھەرىكىتى يوچۇنلا ئايالغا قاراپ قالدى ۋە بىرئازدىن كېيىن قېيىناتىسى قازا قىلىشى بىلەن تەڭ بەزىلەرنىڭ ئۇنىڭ قېيىنانىسىنى «چەت ئەلگە باغلانغان، سىڭلىسى چەت ئەلدە» دەپ ئاشكارا تىللىغىنىنى ئەسكە ئېلىپ، شۇندىلا بىر نېمىنى چۈشەنگەندەك بولدى.

— سىز... كىچىك ئاپام بولامسىز؟

— شنيۆ! — لياڭ بىگيۈ يىغلاپ تۇرۇپ چېن شۇيەننى باغرىغا باستى، — مېنى «كىچىك ئاپا» دەپ چاقىرما، مەن سېنىڭ ئۆز ئاناڭ. مەن سېنى بەك سېغىندىم. مېنى بىر ئېغىز «ئانا» دېگىن!

چېن شۇيەننىڭ كۆز ياشلىرى چانىقىدىن ئېتىلىپ چىقتى، ھاياجاندا نەپىسى قىسىلىپ كەتتى.

— كىچىك ئاپا، كىچىك ئاپا... — چېن شۇيەن تىترەپ تۇرۇپ دېدى، — مەن شنيۆ ئەمەس، تېخنىكىڭ ئايالى!

— تېخنىك؟ تېخنىك قەيەردە؟ شنيۆ قەيەردە؟ — لياڭ بىگيۈ چېن شۇيەننىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئىچكىرىگە ئوقتەك يۈگۈردى. تېخنىك بولغاندىكىن، شنيۆمۇ چوقۇم بولىدۇ. ئۇھ، خۇداغا شۈكۈر، قىزى ھېلىھەم بار ئىكەن.

— كىچىك ئاپا! — چېن شۇيەن ئۇنىڭغا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، ئاخىر بۇ گەپتىن مۇمكىنقەدەر ئۆزىنى ئەپقېچىش ئۈچۈن كەلدى - دە، شۇئان جەنۇبىي ھۇجرىنى كۆرسىتىپ دېدى، — بۇ ئۆيگە كىرەيلى، ئىچكىرىدىكى ئۆيلەر ھازىر بىزنىڭ ئەمەس.

جەنۇبىي ھۇجرىدا تىەنشىك بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئوغلى چىڭپىك بىلەن ناشتا قىلىپ ئولتۇراتتى، ناشتىدىن كېيىن چېن شۇيەن بىلەن دەرھال ئىشقا ماڭمىسا بولمايتتى. ئۇلارنىڭ ئىكىلا بالىسى تىەنشىك بىلەن شىنيۇ ئوقۇغان خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتاتتى. ئون ئالتە ياشلىق چىڭپىك تولۇق ئوتتۇرىدا، ئون تۆت ياشلىق جيېلۇ تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئوقۇيتتى.

تىەنشىك ئىشىك ئالدىدا تۈيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغان كىچىك ئاپىسىنى كۆرۈپ جايىدا قېتىپلا قالدى، چىرايى كۆكىرىپ قېلىن لەۋلىرى تىترەپ كەتتى، كۆزلىرىگە لىق ياش كەلدى.

لياڭ بىڭيۇگە بۇ ئۆي بەكلا ئۆزگىرىپ كەتكەندەك كۆرۈندى، باشقا بىر ئادەمنىڭ ئۆيىگە كىلىپ قالغاندەك بىر ھېسسىياتتا جەنۇبىي ھۇجرىغا كىردى. ھەممە نەرسە شۇنچە ناتونۇش، يوچۇن كۆرۈنەتتى. «تۆر ئۆينىڭ ئۈدۈلىدىكى ئۆيدىن باشقىلىرى خەقنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتىمۇ؟» دېدى لياڭ بىڭيۇ بىر قارىسا سوئال سوراۋاتقاندەك، يەنە بىر قارىسا ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاۋاتقاندەك تۆۋەن ئاۋازدا.

تىەنشىك ئۇندىمىدى. چۈنكى ئۇ قورسىقىغا يىغىلىپ قالغان گەپلىرىنى دېيىشكە ئامالسىز ئىدى. قايسىبىرىنى دېسۇن؟ ئۆي توغرۇلۇقلا سۆزلىسۇنمۇ؟ يېقىندا يۈقىرىدىن ئادەم كىلىپ «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» يۈزىسىدىن تىەنشىگە ئۆيلەرنىڭ ھەممىنى قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى، يەنە تېخى ئۆينى «ئاسارئەتىقە» قاتارىدا قوغدايدىغانلىقىنى ئېيتىپ كېتىشتى.

ـــ ئەجەب ئەمدى ئولتۇرغۇچىلىكى قالمىغاندا قوغدىغۇڭلار كىلىپ قاپتۇغۇ؟ ـــ دېدى تىەنشىك ئاچچىق بىلەن، ـــ قاندىاق قوغدىغۇڭلار كەلسە قوغداۋېرىڭلار. ئىشقىلىپ مەن ئالمايمەن، بىز ئازراقلا مائاش ئالىدىغان ئادەم بۇنچە جىق ئۆينى ئىلىپ يا ئوقەت قىلمايمىز. بەش ئېغىز ئۆي يېتىپ ئاشىدۇ. ئىچكەركى قورۇدا كىمنىڭ ئولتۇرغۇسى كەلسە شۇ ئولتۇرۇۋالسۇن! مېنىڭ كارىم يوق.

ئەينى ۋاقىتتا ئېلىپ كېتىلگەن قاشتاشلارمۇ قايتۇرۇلۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن يۇقىرىدىن ئۇ نەرسىلەرنى قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىق قاتارىدا ساقلاپ ئورنىغا جىق پۇل بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا، تېخنىشىك قوشۇلمىدى. قاشتاشنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان دادام ئەمدى يەرنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتى، بۇ پۇلنىڭ نېمە كېرىكى؟ ئۇ ئىككى قولىغا تايىنىپ مۈستەقىل پۇل تاپىدۇ، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ تىكلەپ بەرگەن ئىگىلىكىگە يۆلىنىۋالمايدۇ.

بۇ ئىشلار لياڭ بىگىيۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى، ئەس ـ يادى شىنيۆنى تېزراق كۆرۈشتىلا ئىدى.

ـــ ئۆيدىكىلەر نەگە كەتتى؟ شىنيۆ قەيەردە؟ ـــ سورىدى لياڭ بىگىيۇ ئالدىراپ.

ـــ ئۆلدى! ـــ تېخنىشىك تۇيۇقسىز ئۆكسۈپ يىغلاپ، بەشىنى چاڭگاللىغىنىچە يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى، ـــ سىز كۆرمەكچى بولغانلارمۇ، كۆرۈشنى خالىمايدىغانلارمۇ ئۆلدى!

ـــ ھە؟! ـــ لياڭ بىگىيۇ ئارقىسىغا ئۆچۈپ كەتتى.

ئۇنىڭ قولىدىكى تۇغۇلغان كۈن تورتى سېلىنغان يۇمىلاق كوروپكا يەرگە چۈشۈپ كەتتى. بۈگۈن قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، شىنيۆنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىدى. ئۇ بۇ كۈننى ئۇنتۇماي ئالايىتەن ئۆلگۈرۈپ كەلگەنىدى. ئەمدى بىلدىكى، ئۇ قىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئەمەس، ھازىرغا ئۆلگۈرۈپ كەلگەنكەن.

ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان ئېگىز شىشەن تېغى يېشىلچە-لىققا پۈركەنگەنىدى، تاغ باغرىدا بۈك ـ باراقسان دەرەخلەر ئەتراپقا سايە تاشلاپ تۇراتتى. شاخلىرى ئېگىلىپ كەتكەن شاپتۇل، نەشپۈت، ئالما دەرەخلىرىنىڭ مېۋىلىرى مۇنبەت تۇپراقنى سۆيمەكچى بولغاندەك يەرگە تېگىپ تۇراتتى.

بۇ ، ئەينى يىللاردىكى خۇيزۇلارنىڭ قەبرىستانلىقى ئىدى. ھەممە ئادەمنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر بالايىئاپەت قارا يەرنىڭ قوينىغا كىرىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ قەبرىسىنىمۇ ، قەبرە تاش-لىرىنىمۇ يۇتۇپ كەتكەن بولۇپ ، پەقەت بۇ مۇنبەت زېمىنلا قېپقالغانىدى ، ھەر يىلى بۇ يەردىكى مېۋىلىك دەرەخلەر مول مېۋە بېرەتتى.

لياڭ بىگىيۇ قەبرىستانلىقتا دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ يۈمشاق ، سارغۇچ توپىغا دەسسەپ ئاستا كېلەتتى.

مۇسۇلمانلارنىڭ جەسەتلىرى ، روھى قەبرىنىڭ ، قەبرە تاش-لىرىنىڭ يوقلىشىغا ئەگىشىپ يوقلىپ كەتمەيدۇ ، مۇشۇ مۇنە-بەت زېمىندا ، مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. يەر ئاستىدىكى ئۇ ئادەملەرنىڭ يەر يۈزىدە ھېچقانداق نام - نىشانى قالمىسىمۇ ، بۇ يېشىل باغدىكى ئۆزلىرىنىڭ مەڭ-گۈلۈك ماكانىدا ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپ ياتىۋېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە ھەممىلا ئادەم تەلپۈنىدىغان جەننەت ئاجايىپ گۈزەل تىل بىلەن تەسۋىرلىنىدۇ. ئۇ كىشىلىك دۇنيادا بولمىغان، يېشىللىق بىلەن پۈركەنگەن شۇنداق بىر باغكى ، يەردە خۇش پۇراقلىق ئوت - چۆپلەر ئۆسكەن ، رەڭگارەڭ گۈل-لەر ئېچىلغان ، مېۋىلەر مەي باغلاپ پىشقان بولىدۇ. جەننەتكە كىرگەن ھەربىر مۇسۇلمان سايىلىك دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا تومۇز ئىسسىقنى ، زىمىستان قىشنى كۆرمەي ئۆتىدۇ. باغدىكى كۆڭلى تارتقان مېۋىلەردىن خالىغان ۋاقىتتا ئۈزۈپ يەيدۇ ؛ خرۇستالدەك سۈزۈك كۈمۈش قاچىلاردا شىرىن سۇلارنى ئىچى-دۇ ، ئەتراپىدا ئۇلارنى كۈتىدىغان چىرايلىق بالىلار ، قارا كۆز-لۈك قىزلار بولىدۇ. ئۇلار جەننەتتە ئەپسانە ، يالغان گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ ، دۇنيانىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى ، دىشۋارچىلىقلە-رىنى كۆرمەيدۇ. . .

شىنيۆنىڭ روھى بۇ چاغقا جەننەتتە تىرىلىپ بولغاندۇ؟

لياڭ بىگىيۇ قەبرىستانلىقتا ئۇن - تىنسىز مېڭىپ يۈرەتتى.

ئۇ نېرىدىكى بىر تۇپ دەرەخنىڭ يېنىدا ئوتتۇرا ياشلىق ئىگىز بوي بىر ئەرنىڭ غەمكىن ھالدا ئالدىدىكى يەرگە ئۇزۇندىن بېرى تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ قولىدا بىر ئىسكىرىپكا بار ئىدى، قىرىق ياشنىڭ قارىسىنى ئالغاندەك كۆرۈنەتتى، ئەمما چېچىنى ئاق قاپلاپ كەتكەنىدى، تۇرقىدىن بىرەر ھېقىن ئادەمنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كېلىپ تاپالمايۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

لياڭ بىگىيۇ قىزى شىنيۆنىڭ نەدە ياتقانلىقىنى بىلمەسلىمۇ، سۇشۇ زېمىندا، ئۆزى دەسسەپ تۇرغان يەردە ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى. ئۇ قەبرىستانلىقنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ چىقتى، ھېلىقى ئەرنىڭ يېنىدىنمۇ ئۆتتى. بىر ئورنىدا قىمىرلىماي تۇرغان ئۇ ئادەم ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ گويا ئالدىدىكى تۇپراقتىن ــ يۇرىكىدىكى ئادەمدىن باشقا جىمى نەرسىنى ئۇنتۇغاندەك ئىدى.

ئۇ ئادەم شىنيۆنىڭ ساددا، ئەمما مەيۇس ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك قىلاتتى:

ــ چۇ مۇئەللىم، لۇشۇن نېمىشقا «ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇ» نى يازىدۇ؟

ــ بەلكىم غەپلەت ئۇيقۇسىغا كەتكەنلەرنى ئويغىتىش ئۈچۈن بولسا كېرەك...

ــ جۇاڭزى نېمىشقا بەش يۈز يىل ئىلگىرىكى ئىسكىلىتنى قۇتۇلدۇرۇۋالماقچى بولىدۇ؟

ــ بەلكىم ئۇنى قايتا ياشىسۇن دېگەندۇ؟ ھايات جاپالىق بولسىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا قىممەتلىك. جۇاڭزى، كىشىلىك ھايات سېرىق لەگلەكتەك قانات قېقىپ تۇرۇشى، يەتتە قات ئاسماندىكى قارا بۇلۇتلارنى بوسۇپ ئۆتۈشى كېرەك، دېگەن.

ئۇ ئادەم تولىمۇ يىراقتىن، تولىمۇ يىراقتىن كېلىۋاتقان سوغۇق بىر ئۇھسىنىشنى ئاڭلىدى، ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇھسىنىش ئۇنىڭ يۇرىكىدىن چىقىۋاتاتتى.

لياڭ بىڭيۇ ئۇ ئادەمگە ئوخشاشلا قىزىنى خىيالىدىن نېرى قىلالماي ئاستا مېڭىپ كەتتى.

قەبرىستانلىققا ئاستا - ئاستا گۈگۈم پەردىسى يېيىلدى. يول ئۈستىدە جىلۋە قىلىۋاتقان دەرەخ سايىلىرى بارا - بارا بىرىپ ئانا زېمىنغا قوشۇلۇپ كەتتى. ئەتراپتىكى نەرسىلەر ئاستا - ئاستا قارىيىشقا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ خۇشبۇي ھىدى دىماغقا ئۇرۇلۇشقا باشلىدى.

ئاسماننىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدە ھىلال ئاي پەيدا بولدى. لېكىن، ئۇ ئاي تولمۇ خىرە ئىدى، نۇرى تولمۇ ئاجىز سېپىلەتتى...

ئاجىز ئاي نۇرىدا قارىيىپ تۇرغان خىلۋەت دەرەخنىڭ تۈۋىدىن لەرزان، ئەمما كىمدۇر بىرى يىغلاۋاتقاندەك ھەسرەتلىك ئىسكىرىپكا ساداسى ئاڭلاندى. بۇ، دۇنيانىڭ شەرقىدىكى ھەممە ئادەم بىلىدىغان «لياڭ شەنبو بىلەن جۇ يېڭتەي» قىسسىسىنىڭ مۇزىكىسى ئىدى.

لياڭ بىڭيۇ ئىسكىرىپكا ساداسىغا رام بولۇپ جايىدا ئۇزۇندىن خەچە تۇرۇپ قالدى، يۇرىكى ئېزىلىپ كەتتى، توختىماي قۇيۇلۇۋاتقان ياشلىرى ئانا يەر قوينىغا ئېقىشقا باشلىدى.

ئاسماندا ھىلال ئاي ئۇزۇپ يۇرەتتى.

زېمىندا لەرزان ئىسكىرىپكا ساداسى ياڭراۋاتاتتى.

ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىسىدا توختىماي ياڭراپ تۇرغان بۇ مۇڭلۇق سادا كىشىگە گاھ سۇزۇك بۇلاقنىڭ شىلدىرلاشلىرىنى، گاھ ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ شۇخىرلاشلىرىنى، گاھ غېرىب، تەنھا قۇشنىڭ جۇپتىنى تاپالماي ھاۋادا تىنىمسىز ئايلىنىشلىرىنى ئەسلىتەتتى...

1987 - يىلى 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى كېچە
فۇجيەنتاڭدىكى كۈتۈپخانامدا تاماملاندى.

ئاخىرقى سۆز

ئۇچ يىل ئىلگىرى، بۇ كىتابقا تېخى قەلەم تەۋرەتمىگەن چاغدىلا ئۇنىڭ ئىسمىنى «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» دەپ بېكىتىپ بولغانىدىم. بۇ مېنىڭ ئىجادىيەت ئادىتىم بولسا كېرەك. مەن كۆپ ئەسەرلىرىمنى ئالدىدا تېمىسىنى قويۇۋېلىپ، ئاندىن يېزىشقا باشلىغان، يېزىپ بولۇپ ئىسىم قويغانلىرىم ياكى ئۆزگەرتكەنلىرىم ناھايىتى ئاز. بۇمۇ مېنىڭ بالىلىرىم قورسىقىمدىكى ۋاقتىدا ئۇلارغا ئىسىم قويۇپ بولغىنىمغا ئوخشاش ئىش. بالىنىڭ ئىسمى ئاندا خىلمۇخىل گۈزەل ھېسلارنى، ئاجايىپ شېرىن تەسەۋۋۇرلارنى قوزغايدۇ. مەن بالىلىرىم تۇغۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنى بۇرۇن ئويلاپ قويغان ئىسىملار بىلەن بەكمۇ تاتلىق چاقىراتتىم، ئۇلارغا پۈتۈن مېھرىمنى بېرەتتىم، پەرۋىش قىلىپ باقاتتىم، ئىسىملىرىگە ماس ھالدا ياخشى ئادەم بولۇشلىرىنى ئۈمىد قىلاتتىم.

«مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» دېگەن بۇ ئىسىم كاللامدا پەيدا بولغاندىن باشلاپ ئۇنى ئەڭ يېقىنلىرىمغا ھاياجىنىمنى باسالماي سۆزلەپ بېرىشكە باشلىغانىدىم. ئۇلارمۇ — ئۇلار ھەممىسى ئاياللار — مەن بىلەن تەڭ ھاياجانلىناتتى، كىتابنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىكى ۋەقەلەر كۆز ئالدىمىزغا كەلگەندەك بولدى، دېيىشەتتى. مەن ئۇلارنىڭ قانداق ئويلىغانلىقلىرىنى، ئەلۋەتتە، بىلمەيمەن، ئەمما خۇشال بولاتتىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا تېخى يېزىشقا باشلىمىغان ھېكايەمنى سۆزلەپ بېرەتتىم، سۆزلەپ بەرگەنلىرىمنىڭ يېرىمى ھەقىقىي ئوبرازلارنىڭ راست كەچۈرمىشلىرى، يېرىمى توقۇغانلىرىم بولاتتى. مەن ۋەقەلىكنى

ناھايىتى ئاستا، بوش ئاۋازدا سۆزلەيتتىم. ئۇ «ھېكايە سۆز-لەش» ئەمەس، بەلكى يۇرىكىمنى كىتاب (يېزىپ بولمىغان كىتاب) ئىچىدىكى بوشلۇقلار ئىچىگە شۇڭغۇتۇش ئىدى، دوست-لىرىمنىمۇ شۇ بوشلۇق ئىچىگە سۆرەپ كىرىپ، ئۇلارنى ئۇنىڭ ئىچىدە ئايلاندۇراتتىم. بۇ مېنىڭ ئىجادىيەت ئادىتىم ئىدى. مەن ۋەقەلىكنى «ئىچىمگە قاچىلىۋالغان» دىن كېيىنمۇ قەلەم تەۋرە-تمىشكە ئالدىرىمايتتىم، بىر قېتىم ياكى بىرنەچچە قېتىم باشقە-لارغا سۆزلەپ بېرەتتىم، بەزىدە ئۇنىڭغا سۆزلەپ، ئاندىن ئاڭلاپ باقاتتىم. بۇ، «قورسىقىمغا قاچىلىغان» لىرىمنى سىناپ باققىنىم ئىدى. ئەگەر باشقىلارنى ھاياجانلاندۇرالمىسا مېنىمۇ ھاياجانلاندۇرالمايتتى، ئۇ چاغدا ئۇنى يازغانلىقىم نېمە ئەھمىيىتى بار؟

دوستلىرىمغا رەھمەت، ئۇلار ئاڭلىغانسېرى ھاياجانلىنىپ ئىسسىق ياشلىرىنى تۆكەتتى، سۆزلىرىم پات - پات يىغا ئاۋاز-لىرى ئىچىدە ئۈزۈلۈپ قالاتتى. ماڭا لازىمى كۆز ياشلىرى ئەمەس ئىدى، ئەدەبىي ئەسەرنى ئۆلچەيدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم-مۇ كۆز ياشلىرى ئەمەس ئىدى، ئەمما ئۇ ھېچبولمىغاندا، مېنىڭ ھېكايەمنىڭ باشقىلارغا تەسىر قىلغانلىقىنى بىلدۈرەتتى. خىيال دەپتىرىمدىكى ئەسىرىم دوستلىرىمنىڭ مۇئەييەنلەشتۈ-رۈشىگە ئىرىشكەن ئىكەن، دېمەك، ئەمدى قورقماي قەلەم تەۋ-رەتسەم بولاتتى.

لېكىن، يەنىلا قولۇمغا قەلەم ئالمىدىم.

قەلەم تەۋرىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتىنى ساقلاۋاتاتتىم، ھېسسىيات ئۇنچىلىرى قەلبىمىم ئۇچىدىن توختىماي تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بولمىسا، ئۆزۈم ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان بۇ ئەسىرىمنى ئۆزۈم ۋەيران قىلىۋېتەتتىم.

يەنە بىر جەھەتتىن ساقلاپ ئولتۇرساممۇ بولمايتتى. ھېكا-يەمدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئىزلىرى بىلەن مېڭىپ، ئاشۇ بوشلۇق

ئىچىگە كىرىشىم ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر مەزگىل ياشىشىم كېرەك ئىدى. ھېكايىنىڭ پۈتۈن جەريانلىرىنى ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزمىگەن بولساممۇ، ئەمما ئۇنىڭدىكى ئەر - ئايال پېرسو-ناژلارنىڭ ئەسلى ئادەملىرى بىلەن ئۇزۇن مەزگىل ئۇچرىشىپ تۇرغانىدىم، ئۇلارنىڭ كۆلۈپ تۇرغان چىرايلىرى، ئازابلىق يىغىلىرى، ھەسرەت - نادامەتلىرى كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەت-مەيتتى، ئۇلارنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ كېتەلمەيتتىم، ئۇلار ماڭا مېنىڭ ياشىغان دەۋرىمدىن ئىلگىرىكى ئىشلارنى ئىختىيارسىز بىلدۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر يۈزىدە ئۇلارنىڭ تېخى ئۆچۈپ كەتمىگەن ئىزلىرى مەۋجۇت ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ ئەينى يىللاردا ماڭغان ئىزلىرىدىن مېڭىپ، ئۇلار ياشىغان يەرلەرنى كۆرۈپ، خۇددى ئۆتكەن تارىخ كۆز ئالدىمدا قايتا تەكرارلىنىۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھازىر ئۇلار بىلەن بىر دەۋردە ياشىغان ئادەملەردىنمۇ بار ئىدى. ئۇلار ماڭا ئۆتمۈشتىن سۆزلەپ بېرىپ، تارىخنى خۇددى ھازىر بولۇۋاتقاندەك كۆز ئالدىمغا ئەكېلىپ بېرەتتى. ئۇلۇپ كەتكەن ئەر - ئايال پېرسوناژلىرىنىڭ ئەسلى ئادەملىرىگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتىمۇ شۇنچىلىك چوڭقۇر ئىدى، ئۇلارنى ئەسلىسەملا ئۆزۈمنى باسالماي قالاتتىم، چۈشلىرىمدە ئۇلارنى كۆرۈپ، ئۇلار ھېلىمۇ ھايات ئىكەنغۇ، دەپ قالاتتىم، لېكىن ئويغانسام ئۇلار يوق ئىدى. ئەگەر ئۇلارنى مەن قەلىمىم ئارقىلىق تىرىلدۈرمەسەم، خاتىرجەم ياشىشىم تەس ئىدى.

ئۇزۇن مەزگىللىك تەييارلىقتىن كېيىن، كۆتكەن پەيتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئاخىر ئالدىمغا قەغەز قويۇپ قەلىمىنى قولۇمغا ئالدىم. باشقا بارلىق يېزىقچىلىق پىلانلىرىمنى، تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ئىشلارنى تاشلىدىم، دوستلىرىم ۋە نۇرغۇن كىتابخانىلىرىمنىڭ خەتلىرىگىمۇ جاۋاب يازمىدىم، پۈتۈن دىققىتىمنى «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» گە بەردىم،

ئەگەر كۆپچىلىك مېنىڭ شۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىمنى چۈشىنىدىغان بولسا، مېنىڭ ئاشۇ قىلغانلىرىمنى كەچۈرۈۋېتىدۇ دەپ ئويلايمەن.

ئادەم ياش ۋاقتىدا يۈرەكلىك بولىدىكەن، يېزىقچىلىقتىمۇ قىيىنچىلىق ھېس قىلمايدىكەن، بەزىدە «ئويۇنىڭ ئورنىدا» يېزىپمۇ قويىدىكەن. ياش چوڭايغانسېرى بولسا يېزىقچىلىق قىيىنلىشىدىكەن. بۇنداق بولۇشى، ئەدەبىياتنىڭ مېنىڭ يۈرىكىمدە بارغانسېرى مۇقەددەس نەرسىگە ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئىدى. ئەدەبىياتقا مەن خۇددى ئۆز دىنىمغا ئېتىقاد قىلغاندەك ئېتىقاد قىلىمەن، يېزىۋېتىپ ۋۇجۇدۇمنى پاكلاشتۇرۇپ ماڭىمەن، كىتابخانلىرىمدىنمۇ ھەم شۇنى تەلەپ قىلىمەن. ئەدەبىيات ساختىلىقنى، ئالدامچىلىقنى، ھەيۋە قىلىشنى، پاسكىنچىلىقلارنى ۋە يامان نىيەتلەرنى ئۆزىگە سىڭدۈرمايدۇ. «قانداق ئەدەب بولسا شۇنداق ئەسەر يارىتىدۇ» يازغۇچىنىڭ يۈرىكىنىڭ ساپ ياكى ساپ ئەمەسلىكى ھېچقانداق ئادەمدە خاتا ئۇقۇم پەيدا قىلمايدۇ. مەن ئەزەلدىن رەزىل ئادەمنىڭ پاك گۈزەللىككە ئىگە ياخشى ئەسەر يېزىپ چىقالايدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن.

مەن ئۆزۈمنىڭ ئىجادىيەت ئالىمىم ئىچىگە غەرق بولۇپ كەتتىم. ئادەم غايىگە، شېرىن خىياللارغا، گۈزەللىككە، گۈزەللىك ئالىمى ۋە گۈزەل ھېسسىياتلار ئارقىلىق ئۆزىنى تاۋلاشقا بەكمۇ ئېھتىياجلىق. مەن ئويلايمەن، ئەگەر دۇنيادىكى پۈتۈن رەزىللىكلەرنى يىغىپ، ئادەملەرنى ئۇنى كۆرۈشكە مەجبۇرلىسا، شۇ ئادەملەر ئۇچۇن ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر جازا بولماس.

گۈزەللىككە ئىنتىلىش ئىنسانلارنىڭ ماھىيىتى، مەن كەشىلەرنىڭ گۈزەللىككە، گۈزەللىك ئالىمىگە، پاك مۇھەببەتكە ئۆزلۈكىدىن ئىنتىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، گۈزەللىككە ئىنتىلىشكە مەجبۇرلاش كەتمەيدۇ. ئەلۋەتتە، كىشىلىك دۇنيانىڭ

ھەممىلا يېرىدە گۈزەللىك بولىۋەرمەيدۇ، دەل شۇنداق بولغىنى ئۇچۇن كىشىلەر ئۇنىڭغا يېتىشكە تېخىمۇ قىزىقىدۇ. مېنىڭ قەلبىمدىكى ئاساسلىق پېرسوناژلارنىڭ بىر قىسمى بۇ دۇنيادا راست ئۆتكەن، بىر قىسمى ئۆزۈم ياسىغان ئادەملەر. مەن ئويلايمەن، ئادەم بۇ دۇنيادا ياشىغان ئىكەن، ئەنە ئاشۇ ئادەملەردەك ياشىشى كېرەك، شۇ چاغدا پۈتۈن ھاياتىمىز پاجىئە بىلەن تولغان تەقدىردىمۇ ئۆزىمىزنى بەختلىك سانىيالايمىز. چۇنكى ئۇ خىلدىكى ئادەملەر ئۆز قەلبلىرىنى تاۋلاپ، پاك ۋە ساپلىق ئىچىدە ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇدۇ.

ئەسەر يېزىشىمۇ يەتمىش ئىككى خىل ھۇنەرنىڭ ئىچىدىكى بىر ھۇنەر، ئەمما ئۇنى باشقا «ھۇنەرلەر» گە ئوخشاش ئىشلىگىلى بولمايدۇ. بۇ «ھۇنەر» بەكمۇ مۇقەددەس، بەكمۇ مۇرەككەپ، ئۇنىڭ ھەر خىل ماھارەتلىرى بار، ئەمما ماھارەت بەك مۇھىممۇ ئەمەس، ماھارەت ئەسەر ئىچىگە يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن بولىدۇ، شۇڭا ئۇنى كۆرگىلى، تۇتقىلى بولمايدۇ، پەقەت كىتابخان ئوقۇغانسېرى ھېس قىلىپ، «پاھ، كارامەت ماھارەت بىلەن يېزىلىپتۇ» دەپ ئويلايدۇ. لېكىن يەنە ئەسەردە ماھارەتلا تەكىتلەنسە روھ قاچىدۇ.

مەن قەلەم تەۋرىتىشتىن ئىلگىرى ھەر خىل ماھارەتلەرنى تەسەۋۋۇر قىلدىم، ئەمما يېزىشقا باشلىغاندا ھەممىنى ئۇنتۇپ كەتتىم. ئەسىرىم خۇددى مەندىن خېلى بۇرۇنلا ئايرىلىپ مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقاندەك، مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەتلا ئۇنى قېزىپ چىقىرىشتەك، بىر يېرىنىمۇ يۇنۇپ ئېلىۋېتىشكە بولمايدىغاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنى سۇنئىي ئۇسۇل بىلەن ئۆز ئىختىيارىمچە ئۆزگەرتىشكە بولمايتتى. مەن بۇ بىر پۈتۈن گەۋدىگە ھۆرمەت قىلىپ، پۈتۈن دىققىتىم بىلەن ئۇنى كىتابخانلارنىڭ ئالدىغا ئۆز ئەينى بىلەن ئېلىپ چىقىشقا تىرىشتىم.

مەن هازىرغىچە ئۆزۈمنىڭ قانداق ماھارەت قوللانغىنىمنى ھەم بۇ كىتابنىڭ ھازىر ئېقىپ يۈرگەن ئېقىملارنىڭ قايسىسىغا تەۋە ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

ئەسەرنىڭ «دۇنياغا كۆز ئېچىش» جەريانى تولىمۇ ئاستا بولدى، بەش يۈز مىڭ خەتلىك ئەسەرنى ھېچقانداق ئادەم بىرنەچچە كېچىدە يېزىپ چىقالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

مەن قەغەز يۈزىدە پېرسوناژلار بىلەن نۇرغۇن مۇساپىنى بېسىپ ئۆتتۈم، رېئال تۇرمۇشتىكى ئادەملەر ۋە ئىشلارنى ئۇنتۇدۇم، ئەس - يادىم ئەسىردە بولدى. رېئاللىقتىكى قىش - يازلارنى ئۇنتۇپ، ئەسىردىكى پەسىل ئىچىدە ياشىدىم، دېرىزەمىنىڭ سىرتى تومۇز ياز بولسا، ئەسىرىمدە زېمىستان قىش ئىدى، قىش تۇگىگىچە مۇزلاپ چىقتىم.

مەن ئەتىگەندىن كەچكىچە، كېچىدىن كۇندۇزگىچە ئەسىرىمدىكى پېرسوناژلار بىلەن بىللە ياشىدىم، ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى ئۇچۇن خۇشال بولدۇم، ئازابى ئۇچۇن ئازابلاندىم، ئورنىگە نال قەغىزىم دائىم كۆز ياشلىرىمدىن ھۆل بولۇپ تۇردى، بەزىدە ھەتتا قەلىمىمنى تاشلاپ قويۇپ ئۇن سېلىپ يىغلاپمۇ كەتتىم.

مەن ئەسىرىمدىكى پېرسوناژلىرىمدىن ئايرىلىشقا زادىلا چىدىمىدىم، ئۇلارنى بىر - بىرلەپ ئۇ دۇنياغا ئۇزاتقان چاغلىرىمدا ھىجران ئازابىدا ئىچ - ئىچىمدىن ئۆرتەندىم، يۈرىكىمنىڭ سانجىقى كۇچىيىپ كېتىپ، ئامالسىز قەلەمنى قويۇپ دورا ئىچەتتىم، ھەتتا ئۆزۈمنىڭ دەپنە مۇراسىمىنىڭ كىتابتىكى دەپنە مۇراسىمىدىن ئاۋۋال بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن چاغلىرىمۇ بولدى، شۇنداق بولۇپ قالسا تولىمۇ ئەپسۇسلۇق ئىش بولاتتى.

خەيرىيەت، تەقدىرىم ئۇنداق پاجىئەلىك بولمىدى، ئېڭ

ئاخىرقى قۇرلارنى يېزىپ بولۇپ راھەتلىنىپ بىر تىنىۋالدىم. ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى ئىدى.

مەن بۇ كىتابىمنى ئۆلۈپ كەتكەن ئاشۇ كىشىلەرگە بېغىشلىدىم، ئۇلارنى بەكمۇ سېغىنىمەن.

بۇ كىتابىمنى دوستلىرىمغا ۋە كەڭ كىتابخانلارغا سوۋغا قىلدىم، مېنىڭ يۈرىكىم ھەر زامان سىلەر ئۈچۈن سوقىدۇ، سىلەرنىڭ تەنقىدىڭلارنى كۈتىمەن.

خۇيزۇ، خەنزۇ مىللەتلىدىن بولغان نۇرغۇن پېشقەدەملىرىمىزگە، دوستلىرىمغا رەھمەت، ئۇلار ماڭا بۇ ئەسەرنى يېزىش داۋامىدا قىزغىن مەدەت ۋە ياردەم بەردى. بېيجىڭ ئۆكتەبىر ئەدەبىيات نەشرىياتىدىكى دوستلىرىمنىڭ ماڭا بولغان ئىشەنچىسى ۋە ھەيدەكچىلىكىگە رەھمەت. ئۇلار ئورىگىنالنى «ئۆلگۈدەك» ئالدىراتتى، ئۆزۈممۇ «جېنىم»نى ئۇلارغا بېرىشكە رازى ئىدىم.

ئەسەر ئاخىر يېزىلىپ بولۇپ، ئورىگىنال ئۇستىلىم ئۈستىدە بىر گەز ئېگىزلىكتە دۆۋىلىنىپ كەتتى. مەن ئۇنى مېنى ئالدىراتقان، ماڭا ئىشەنگەن تەھرىرگە، بۇ، بىر ئاننىڭ سىزگە سۈنغان بوۋىقى، دەپ تۇرۇپ تاپشۇرۇپ بەردىم.

1987 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سەھەر
فۇجيەنتاڭدىكى كۈتۈپخامدا يېزىلدى

بۇ كىتاب بېيجىڭ نەشرىياتى بىلەن بېيجىڭ ئۆكتەبىر ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتىنىڭ 1998 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 1998 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.
本书根据北京出版社和北京十月文艺出版社 1998 年 1 月第 1 版 1998 年 1 月第一次印刷本翻译出版。

مەسئۇل مۇھەررلىر: راخمان مامۇت

مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى

2

ئاپتورى: خو دا
تەرجىمە قىلغۇچى: زۇلپىقار بارات
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۈرۈمچى 14 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 1/32 مىللىمېتىر
باسما تاۋىقى: 19.5 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2000 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2000 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 3000 —— 1
ISBN7—228—05633—7/I・2081
باھاسى: 23.00 يۈەن